T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI

BOETHİUS MANTIĞINDA BEŞ TÜMEL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İSMAİL KÜÇÜKBAŞOL

HAZİRAN-2019

BOETHİUS MANTIĞINDA BEŞ TÜMEL

İSMAİL KÜÇÜKBAŞOL

TARAFINDAN

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ'NE

SUNULAN TEZ

FELSEFE ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZİRAN 2019

TEZ ONAYI

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

(Ünvanı Adı ve Soyadı)

Enstitü Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans/Doktora derecesi için gereken tüm şartları sağladığını tasdik ederim.

(Ünvanı Adı ve Soyadı)

Anabilim Dalı Başkanı

Okuduğumuz ve savunmasını dinlediğimiz bu tezin bir Yüksek Lisans/Doktora derecesi için gereken tüm kapsam ve kalite şartlarını sağladığını beyan ederiz.

Dr. Öğr. Üyesi. Halil İmamoğlugil

(Ünvanı Adı ve Soyadı)

Danışman

Jüri Üyeleri

İNTİHAL

Bu tez içerisindeki bütün bilgilerin akademik kurallar ve etik davranış çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu beyan ederim. Ayrıca bu kurallar ve davranışların gerektirdiği gibi bu çalışmada orijinal olmayan her tür kaynak ve sonuçlara tam olarak atıf ve referans yaptığımı da beyan ederim; aksi takdirde tüm yasal sorumluluğu kabul ediyorum.

Adı Soyadı: İsmail KÜÇÜKBAŞOL

İmza:

ÖZET

BOETHİUS MANTIĞINDA BEŞ TÜMEL

KÜÇÜKBAŞOL, İSMAİL

Yüksek Lisans, Felsefe Anabilim Dalı

Tez Yöneticisi: Dr. Öğr. Üyesi Halil İMAMOĞLUGİL

HAZİRAN 2019, 350+XLIX sayfa

Araştırma, Boethius'un beş tümel üzerine görüşlerini konu edinmektedir. Boethius'un beş tümeli nasıl anladığı sorusunun yanıtını ortaya koymayı hedeflemektedir. Sorunun yanıtına beş tümelin kaynağının araştırılmasıyla başlanmaktadır. Çeşitli araştırmacıların görüşlerinden hareketle, beş tümelin kaynağının, Aristotelesçi yüklem sınıflarının yeni bir düzenlenmesinin ortaya koyulduğu eser olarak *İsagoge*, kurucusunun ise Porphyrios olduğu sonucuna varılmaktadır. Bu açıdan, Porphyrios da literatüre dahil edilmekte ve bir literatür eleştirisi sunulmaktadır. Birinci bölümde, Boethius düşüncesinde tümel kavramlar, öncelikli olarak soyutlama modelleri yoluyla oluşumları açısından, ardından özellikle dildeki işlevleri açısından incelenmektedir. Böylelikle, beş tümel ekseninde yürütülen bilişsel etkinliğin psikolojik ve iletişimsel temelleri gösterilmektedir. İkinci bölümde, cins, tür, ayrım, hassa ve ilinek Boethius açısından yüklem sınıfları olmaları bakımından detaylı olarak betimlenmektedir. Son aşamada, Porphyrios'un yüklem sınıfları kuramına Boethius'un yaklaşımının ana ilkeleri çözümlenmekte, beş tümelin on kategoriyle bağlantılı bir bütün olarak işleyişine dair bir değerlendirme sunulmaktadır.

Anahtar Sözcükler:

Porphyrios, Boethius, Beş Tümel, Cins, Tür, Ayrım, Hassa, İlinek.

ABSTRACT

FİVE PREDİCABLES İN BOETHİAN LOGİC

KÜÇÜKBAŞOL, İSMAİL

MA, Philosophy Department

Supervisor: Assoc. Prof. Halil İMAMOĞLUGİL

JUNE 2019, 350+XLIX pages

This dissertation has Boethius' thoughts on five predicables as its subject and aims to answer the question: 'How did Boethius understand five predicables?' İn order to answer the question, author starts a quest on the origins of five predicables. Basing on ideas of several resarcher's, *İsagoge* is determined as the source of five predicables and Porphyry as the realiser of a new arrangement of Aristotelian predicables. İn this context, a literature criticism is presented comprising Porphyry. İn the first chapter, universal concepts in Boethian thought are examined in their formation process through abstraction models, then focusing especially on their function in language. Thus, psychological and communicational basis of a cognitional act performed on the axis of five predicables is exposed. İn the second chapter, Boethius' views on genus, species, difference, property and accident qua predicables are entirely described. Finally, author analyses philosopher's main approach to Porphyrian five predicables and comments on their use in relation with all ten categories.

Key Words:

Porphyry, Boethius, Five Predicables, Genus, Species, Difference, Property, Accident.

İTHAF

Elmas ve Erdem KÜÇÜKBAŞOL'a

TEŞEKKÜR

Araştırmamda beş tümel gibi güç bir konuyu ele almaktayım. Araştırmama dair ilk görüşmemizden, tamamlanmış olarak kendisine teslim ettiğim güne kadar değerli danışmanım sayın Dr. Öğr. Üyesi Halil İmamoğlugil ile çok sayıda istişare gerçekleştirdik. Değerli Hocam konuya ilişkin görüşlerimi ilk açtığım kişi oldu. Özellikle eleştirilerimin birer sır olmaktan çıkıp tam bir özgürlük içinde yazıya dökülmeleri kendisinin desteği ve teşviği sayesinde mümkün olabildi. Tüm araştırmam boyuncaki rehberliği, tavsiyeleri, tenkitleri ve destekleri için Dr. Öğr. Üyesi. Halil İmamoğlugil'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

İNTİHAL III
ÖZET IV
ABSTRACT V
İTHAF VI
TEŞEKKÜR VII
İÇİNDEKİLER VIII
TABLOLAR LİSTESİ X
KISALTMALAR VE SİMGELER LİSTESİ XII
ÖNSÖZ XIV
GİRİŞ 1

BÖLÜM

1. BOETHİUS'UN HAYATI VE BOETHİUS DÜŞÜNCESİNDE TÜMEL 84
    1. 1. BOETHİUS'UN HAYATI VE ESERLERİ 84
    1. 2. BOETHİUS AÇISINDAN TÜMEL 98
2. BOETHİUS MANTIĞINDA BEŞ TÜMEL VE KARŞILAŞTIRILMASI 154
    2.1. BOETHİUS AÇISINDAN BEŞ TÜMEL 154
        2. 1. 1. CİNS ÜZERİNE 154
        2. 1. 2. TÜR ÜZERİNE 173
        2. 1. 3. AYRIM ÜZERİNE 207
        2. 1. 4. HASSA ÜZERİNE 245
        2. 1. 5. İLİNEK ÜZERİNE 255

2. 2. BEŞ TÜMELİN KARŞILAŞTIRILMASI 260

2. 2. 1. CİNS VE AYRIMIN ORTAKLIKLARI ÜZERİNE 264

2. 2. 2. CİNS VE AYRIMIN HASSALARI ÜZERİNE 267

2. 2. 3. CİNS VE TÜRÜN ORTAKLIKLARI ÜZERİNE 270

2. 2. 4. CİNS VE TÜRÜN HASSALARI ÜZERİNE 271

2. 2. 5. CİNS VE HASSANIN ORTAKLIKLARI ÜZERİNE 273

2. 2. 6. CİNS VE HASSANIN HASSALARI ÜZERİNE 274

2. 2. 7. CİNS VE İLİNEĞİN ORTAKLIKLARI ÜZERİNE 275

2. 2. 8. CİNS VE İLİNEĞİN HASSALARI ÜZERİNE 276

2. 2. 9. AYRIM VE TÜRÜN ORTAKLIKLARI ÜZERİNE 280

2. 2. 10. AYRIM VE TÜRÜN HASSALARI ÜZERİNE 280

2. 2. 11. AYRIM VE HASSANIN ORTAKLIKLARI ÜZERİNE 282

2. 2. 12. AYRIM VE HASSANIN HASSALARI ÜZERİNE 283

2. 2. 13. AYRIM VE İLİNEĞİN ORTAKLIKLARI ÜZERİNE 283

2. 2. 14. AYRIM VE İLİNEĞİN HASSALARI ÜZERİNE 284

2. 2. 15. TÜR VE HASSANIN ORTAKLIKLARI ÜZERİNE 286

2. 2. 16. TÜR VE HASSANIN HASSALARI ÜZERİNE 287

2. 2. 17. TÜR VE İLİNEĞİN ORTAKLIKLARI ÜZERİNE 288

2. 2. 18. TÜR VE İLİNEĞİN HASSALARI ÜZERİNE 288

2. 2. 19. HASSA VE İLİNEĞİN ORTAKLIKLARI ÜZERİNE 289

2. 2. 20. HASSA VE İLİNEĞİN HASSALARI ÜZERİNE 290

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ 291

YARARLANILAN KAYNAKLAR 342

EKLER 349

EK A: BOETHİUS'A GÖRE, EN YÜKSEK CİNS İLE BİREY ARASINDAKİ YÜKLEM DÜZENİ 349

EK B: ANTON DUMİTRİU'YA GÖRE, PORPHYRİOS AĞACI 349

EK C: JOHN MAGEE'YE GÖRE, BOETHİUS AÇISINDAN, EN YÜKSEK CİNSİN AYRIM EKSENLİ BÖLÜNÜŞÜ 350

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. Aristotelesçi dört tümelin, Porphyrios tarafından beşli grup olarak yeniden düzenlenişi. 8

Tablo 2. Doğan Özlem'e göre, Porphyrios Ağacı. 54

Tablo 3. Doğan Özlem'e göre, içlem ve kaplamın ters orantılılığı 57

Tablo 4. Ferruh Özpilavcı'ya göre, Porphyrios Ağacı 66

Tablo 5. John Magee'ye göre, Boethius'un peripatetik bilimler sınıflandırması 94

Tablo 6. Taki Suto'ya göre, Boethiusçu Anlam Bilim Üçgeni 131

Tablo 7. Taki Suto'ya göre, Boethius'ta kavramların delalet ilişkisi 132

Tablo 8. Taki Suto'ya göre, Boethius açısından, dünya tecrübesi üzerine, koşusan ve dinleyen arası iletişim süreci.. 139

Tablo 9. Taki Suto'ya göre, Boethius açısından, konuşan ve dinleyen arası sağlıklı iletişim sürecinin işleyişi 140

Tablo 10. Beş tümelin yüklem özelliklerine ilişkin Boethius'un birinci bölmesi 166

Tablo 11. Beş tümelin yüklem özelliklerine ilişkin Boethius'un ikinci bölmesi 167

Tablo 12. Porphyrios açısından, en yüksek cins ile birey arası yüklem düzeni 180

Tablo 13. Boethius'a göre, en yüksek cins ile birey arası yüklem düzeni 182

Tablo 14. Boethius açısından ilinekler arası bağıntılar 217

Tablo 15. Başkalık ve ötelik arası ilişki. 219

Tablo 16. Ayrımlar arası bağıntılar. 228

Tablo 17. Boethius açısından hassa. 248

Tablo 18. Boethius açısından ilineklerin düşüncede belirlenmesi. 259

Tablo 19. Varlık boyutunda Porphyrios Ağacı. 295

Tablo 20. Boethius açısından ayrım ekseninde, en yüksek cins ile birey arası yüklem ilişkisi 308

Tablo 21. Boethius açısından ayrım ekseninde en yüksek cins ile birey arası yüklem ilişkisi ve orta terimler. 311

Tablo 22. En yüksek cins ile birey arası yüklem ilişkisinde 'cisim' teriminin oluşumu….. 311

Tablo 23. En yüksek cins ile birey arası yüklem ilişkisinde 'canlı-cisim' teriminin oluşumu.. 312

Tablo 24. En yüksek cins ile birey arası yüklem ilişkisindeki bütün terimlerin oluşumu…. 314

Tablo 25. Varlık boyutunda Porphyrios Ağacı'nın kategorilerle bağıntısı. 318

Tablo 26. Düşünce boyutunda Porphyrios Ağacı'nın kategorilerle bağıntısı. 321

Tablo 27. Ötekilik ve başkalık ilişkisi çerçevesinde beş tümelin kategorilerle bağıntısı 324

Tablo 28. Bireyin soruşturulması aşamasında, sorular ve beş tümelin kademeli ilerleyişi. 332

Tablo 29. İsmail Küçükbaşol'a göre, Boethius açısından bireyin soruşturulması sürecinde beş tümelin on kategoriyle bağlantılı işleyişi 334

KISALTMALAR VE SİMGELER LİSTESİ

Kısaltmalar:

A.g.e.	Adı geçen eser
A.g.m.	Adı geçen makale
A.g.y.	Adı geçen yer
Akt.	Aktaran
Bkz.	Bakınız
Çev.	Çeviren
Ed.	Editör
Eyun.	Eski Yunanca
Fr.	Fransızca
İng.	İngilizce
Lat.	Latince
MÖ	Milattan önce
MS	Milattan sonra
S.	Sayfa
Vb.	Ve benzeri
Yk.	Yaklaşık olarak

Boethius'un eserlerine ilişkin kısaltmalar:

İnCat	*In Categorias Aristotelis*
İnİs1	*In Isagogen Porphyrii commentarium, editio prima*
İnİs2	*In Isagogen Porphyrii commentarium, editio secunda*

OS Opuscula sacra

TKMA "Tümellere karşı metafizik argüman"

Simgeler:

{ } Bir terimin içlemini oluşturan kavramlar grubu

=> Konu üzerine söylenme ilişkisi

ÖNSÖZ

Bu çalışmamızda Boethius'un, beş tümel üzerine görüşlerini inceleyeceğiz. 'Boethius beş tümeli nasıl anlamıştır?' sorusuna yanıt arayacağız. Boethius, düşünce tarihine damgasını vurmuş olan 'Tümeller Tartışması"nın doğuşunda etkin bir isimdir. Tümeller, bir tartışma konusu olarak kuşkuşuz Boethius öncesinde de mevcuttur. Tarnas'a göre, temel ilkeyi soruşturan doğa filozofları döneminde Grek zihni tümel sorular sormaktadır.[1] Gerek Platon'da gerek Aristoteles'te bilimsel bilgi tümelin bilgisidir.[2] Ne varki tümelin ontolojik statüsü odağında Aristoteles, hocası Platon'un 'İdealar Kuramı'na karşı çıkmaktadır. Platon'a göre, tümel, doğa bakımından önce iken Aristoteles'te varlık ve zaman bakımından önce olan bireydir.[3] Sonraki dönemlerde de tümeller, tartışma konusu olmaya devam etmiştir ancak tartışma içeriğine Platon ve Aristoteles'in hiç değinmedikleri sorular ve sorunlar eklenmiştir. Mübahat Türker Küyel felsefi sorunların devamlılığına şu şekilde dikkat çekmektedir: "Muayyen bir ölçüyü muhafaza etmek suretiyle, diyebiliriz ki felsefede devamlı olan hal tarzlarından ve çözümlerden ziyade meselelerin kendileridir."[4] Bu görüşten hareketle tümellerin de devamlılık arz eden başlıca felsefi meseleler arasında olduğunu söyleyebiliriz. Bunun yanında, devamlılığını göz ardı etmeksizin, tartışma içeriğindeki çeşitliliği belirtmek için meselenin çeşitli safhalarına farklı isimlerle gönderim yapmakta yarar görüyoruz. Buna göre, meselenin Boethius öncesi dönemine işaret ederken 'Tümeller Üzerine Tartışma', Boethius sonrası dönemine ise "Tümeller Sorunu" veya "Tümeller Tartışması" ibarelerini kullanacağız. Meselenin safhalarına gönderim yaparken Boethius'u bir dönüm noktası olarak belirlememiz nedensiz değildir.

---

[1] Tarnas, Richard, *Batı Düşüncesi Tarihi*, I. Cilt, çev.Yusuf Kaplan, Külliyat Yayınları, İstanbul, 2011. s. 48.

[2] Türker-Küyel, Mübahat, *Aristoteles ve Fârâbî'nin Varlık ve Düşünce Öğretileri*, Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1969, s. 4; 56.

[3] Strange, Steven K., *Introduction*, Porphyry, "On Aristotle Categories" içinde, Translated by Steven K. Strange, Bloomsbury, Great Britain, 2014. s. 5. Ayrıca bkz., Ross, David, *Aristoteles*, çev.Ahmet Arslan, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul, 2011. s. 52.

[4] Türker-Küyel, Mübahat, a.g.e., s. XII.

Porphyrios'un *İsagoge*'nin girişinde, cinsler ve türlerin ontolojik statüsüne dair sorduğu üç soruya Boethius'un yanıt vermesini, tümeller üzerine tartışmanın yeni bir safhasının başlangıcı olarak görüyoruz. Bu yeni safhayı kısaca şu şekilde belirtebiliriz. Meselenin Aristoteles yönündeki bağlamı yalnızca Platon'un İdealar kuramına bir eleştiri ile sınırlı değildir. Mübahat Türker Küyel'in *Aristoteles ve Fârâbî'nin Varlık ve Düşünce Öğretileri* başlıklı çalışmasından hareketle ifade edersek, Aristoteles'in felsefesi, bir bütün olarak "Varlık vardır." ve "Düşünüyorum." antinomisinin bir çözümü olması kadar, yalnızca Platon'a değil aynı zamanda ondan önceki düşünürlere de verilmiş bir yanıttır. Alain De Libera, meselenin Orta Çağ düşünürleri ile Yeni-Platoncu dönem arasındaki farkına değinmektedir. Buna göre, Orta Çağ düşünürleri, tümellerin şeyler, kavramlar ya da sözcükler mi olduklarını kendilerine sormasından önce, Yeni-Platoncular'ın üzerinde düşündükleri, Aristoteles'in kategorilerinin varlıklar, düşünce nesneleri ya da lafızlar olup olmadıklarıdır.[5] Meselenin Porphyrios yönündeki bağlamı *Kategoriler* ekseninde gelişmiştir. Boethius yönündeki en temel farklardan bir tanesi, Porphyrios'un sorularında kullanmamış olduğu "tümel" terimini,[6] sorulara yanıt verirken kullanmasıdır. Terminolojinin ötesinde Boethius'la birlikte meseleye önceki dönemde hiç üzerinde durulmamış soru ve sorunlar çeşitliliğinin eklenmesindeki en büyük etmen Hristiyanlıktır. Boethius, meseleye yalnızca bir filozof olarak değil, Hristiyan bir filozof olarak yaklaşmıştır. Onun için tümeller yalnızca çözüm bekleyen bir mantık sorunu değil aynı zamanda özellikle teslis dogmasının [7] anlaşılması ve akılcılaştırılmasında karşılaşılan bir teoloji sorunudur. Kısacası, "Tümeller Tartışması"nın, belirli bir ülke ya da okulun sınırlarını aşarak, özellikle Latince okuyan ve yazan Hristiyan Batı'da, felsefenin ana gündemini oluşturan bir tartışmaya dönüşmesinin başlangıcındaki isim Boethius'tur.

Boethius, *İsagoge* için, ilk olarak Marius Victorinus'un (MS yk. 280-363) çevirisi üzerine, ardından kendi çevirisi üzerine iki adet şerh kaleme almış, her ikisinde de Porphyrios'un sorularına yanıt vermiştir. Bu sıkı ilişki nedeniyle Boethius'un beş tümel üzerine

[5] De Libera, Alain, *La Querelle Des Universaux*, Éditions Du Seuil, Paris, 1996, s. 14.
[6] A.g.e., s. 16.
[7] 'Dogma' sözcüğünü Mehmet Bayrakdar'ın açıkladığı anlamda kullanmaktayız. Buna göre, "Dini dogma, Hıristiyan inanç doktrininin sadece ve sadece Papalık veya kilise otoritesi tarafından formüle edilebileceğini ve o şekliyle inanılması gerektiğini ifade eder." Bayrakdar, Mehmet, *Üç Dinin Tarihi*, Say Yayınları, İstanbul, 2016, s. 237.

görüşlerini *İsagoge*'den bağımsız olarak inceleyemeyiz. Bunun da ötesinde bize göre, Boethius ya da sonraki dönemde yaşamış başka bir düşünürün beş tümel anlayışını incelemek, onların *İsagoge*'yi nasıl okuyup anladıklarını incelemek ile eşanlamlıdır. Bizce, *İsagoge*, Aristoteleşçi görüşlerin Porphyrios tarafından müstakil bir eserde toplanmasından ibaret değildir. Porphyrios, *İsagoge*'de, Aristotelesçi kavramları farklı kaynaklardan elde ettiği Aristoteles'te olmayan kavramlarla harmanlayarak yeni bir bakış açısı ve yorumla yeniden düzenleyen, dönüştüren kişidir. Dolayısıyla, beş tümelin kaynağı, kurucusudur. Bu iddialarımızı 'Giriş' aşamasında temellendireceğiz.

İsagoge, Doğu'da ve Batı'da uzun yüzyıllar boyunca felsefeye giriş kitabı olarak okunmuş, okutulmuştur. Ancak buradan hareketle onun, günümüzdeki felsefeye giriş kitaplarıyla aynı içerik ve düzeyde olduğunu düşünmek bizce hatalı olacaktır. *İsagoge* oldukça küçük hacimli, bir solukta, örneğin yirmi dakikada okunabilecek rahatlıktadır ve de okunduğu zaman anlaşıldığı izlenimi bırakır. Bu ise onun, okunduğu rahatlıkta anlaşılacağı ve bir 'Yirmi Dakikada Felsefeye Giriş' kitabı olduğunu göstermez. Bize göre, onun küçük hacmi ve rahat okunan yönü, ilk okuyuşta verdiği açıklık, anlaşılırlık izlenimi, derinde yatan güçlüklerinin ve engin felsefi evreninin kavranılmasını engelleyen ana etmenlerdir. Bu yanıltıcı izlenimlere kapılmayanlar ise, onun okurunu karşı karşıya bıraktığı güçlüklerle yüzleşmek, felsefeye zorlu ve de derin bir başlangıç yapmak durumunda kalmışlardır. Nitekim, Margaret Cameron'a göre, *İsagoge*'nin girişinde Porphyrios'un tümellerin ontolojik statüsüne dair sorular sorması ve Boethius'un bu sorulara *İsagoge* şerhlerinde yanıt verişi, Orta Çağ boyunca felsefecilerin tümeller gibi "en derin" meselelerden biri hakkında henüz felsefeye giriş aşamasında bir tutum belirlemeleri güçlüğüne neden olmuştur.[8] Salisburyli John ise, *Metalogicon*'da bu durumdan, normal müfredat düzeninin bir kenara bırakıldığı, konuların yerli yerinde öğretilmemesi için büyük özen gösterildiği, en son bahsedilmesi gereken konuların başa alındığı, Porphyrios'un, *Topik*'lerin değil aynı zamanda *Analitikler* ve *Sofistik Çürütmeler*'in ana konularıyla öğretime başladığını dile getirerek, haklı bir şekilde şikayet etmektedir.[9]

[8] Cameron, Margaret, *Boethius On Utterances, Understanding And Reality,* "The Cambridge Companion to Boethius" içinde, (Ed.) John Marenbon, Cambridge University Press, New York, 2009, s. 97.
[9] Akt. Cameron, Margaret, a.g.m., s. 97.

Bizce beş tümelin kaynağının *İsagoge* ve kurucusunun Porphyrios olması nedeniyle, bu çalışmamızda Boethius'un beş tümel üzerine görüşlerini, *İsagoge* üzerine kaleme aldığı ikinci şerhi esas alarak inceleyeceğiz. Boethius, ilk şerhinde, Marius Victorinus'un çevirisini eleştirmektedir. Çeviriye yönelik eleştirileri yanında ilk şerhte yalnızca *İsagoge*'den şeçtiği pasajları yorumlamakta, bir bütün olarak kaynak metine yer vermemektedir. İkinci şerhinde kendi çevirisiyle kaynak metine eksiksiz yer vermesi yanında açıklamaları çok daha kapsamlıdır. Ayrıca, ikinci şerhinde Boethius'un terminolojisinin ve konuya yaklaşımının geliştiğini ve değiştiğini gözlemlemekteyiz. Bu nedenle ikinci şerh ana iskeletimizi oluşturacaktır.[10] Beş tümel üzerine görüşlerini buradaki sırayı izleyerek takip edeceğiz; ancak gerekli durumlarda ileri ve geri gidişler yapacağız. Yalnızca bu eserle sınırlı kalmayacak, beş tümele ilişkin diğer eserlerinde yer verdiği görüşleri de bu ana yapı içinde birlikte ele alacağız. Boethius'un her iki şerhi için, G.Schepps ve S.Brandt editörlüğünde yayınlanmış Viyana baskını esas aldık. Bu eseri kaynakçamızda şu şekilde belirttik: Boethius, Anicius, Manlius, Severinus, *In Isagogen Porphyrii Commentarium editio duplex*, (Ed.) G.Schepps-S.Brandt (Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum, XLVIII),Viyana, 1906. Çalışmamız içerisinde birinci şerhi ***İnİs1***, ikinci şerhi ise ***İnİs2*** şeklinde kısaltacağız.

Yukarıda belirttiğimiz gibi, ikinci şerhinde Boethius kendi çevirisiyle *İsagoge*'nin eksiksiz metnine yer vermektedir. Bu çevirisi, çeviri eserleri arasında zikredilmesine karşın, çalışmamıza esas aldığımız baskıda müstakil bir bölüm ya da eser olarak yayınlanmamıştır. Bir başka deyişle, burada iki farklı düşünürün, iki farklı eserinin bir arada bulunuşundan kaynaklı bir güçlük söz konusudur. Olası bir karışıklığı önlemek için iki esere nasıl atıf yaptığımızı kısaca açıklamak istiyoruz. İkinci şerh içinde yer alan *İsagoge*'ye atıf yaptığımızda yazar olarak Porphyrios'u belirteceğiz. *İsagoge* metninin yer aldığı Boethius eserini ise 'İnİs2 içinde' şeklinde belirteceğiz. Atıf yapılan *İsagoge* metinin sayfa numarası olarak Boethius'un ikinci şerhinin sayfa numarasını belirteceğiz. Bir örnek verelim: "Ne cins ne de türün tek bir biçimde ifade edilmediği görülüyor." Porphyrios'un *İsagoge*'sine ait bu cümleyi ilk atıfta dipnotumuzda, 'Porphyrius, *İsagoge*, çev. Boethius, Boethius, "In Isagogen Porphyrii commentarium, editio secunda" içinde, s.171.' şeklinde belirteceğiz.

[10] Düşünürümüzün beş tümel üzerine görüşlerinin en çok bu eserde yer almaları gereği ilgili eser ana eksenimizde yer alacaktır. Ancak çalışmamız ilgili şerhin incelenmesinden ibaret değildir. Birinci bölümde daha detaylı açıklayacağımız üzere, bizce beş tümeli incelemek, bir düşünürün varlık ile düşünce arasındaki münasebeti tesis etmesinin önemli bir safhasını incelemektir.

Tekrar eden atıflarda, örneğin, 'Porphyrius, *İsagoge*, Boethius, "İnİs2" içinde, s.171.' şeklinde göstereceğiz. Bu atıf, ilgili cümlenin Porphyrios'un *İsagoge*'sine ait olduğunu, Boethius'un Latince çevirisiyle Boethius'un ikinci *İsagoge* şerhi içinde yer aldığını belirtmektedir. Dilimize ise Boethius'un ilgili eserinden, Boethius'un Latince çevirisi üzerinden tarafımızdan çevirilmiş olacaktır. Bunun yanı sıra, *İnİs2*'den yaptığımız alıntılar da Latince aslından tarafımızdan çevirilmiş olacaklardır. Boethius'un sıklıkla atıf yapacağımız *Kategoriler* şerhini,[11] ***İnCat*** şeklide kısaltacak, sayfa numarası ve paragrafın tekabül ettiği harfle gösterim şeklindeki *Patrologiae Latinae* serisine özgü atıf sistemini kullanacağız.

Bu çalışmamızda konumuzu kavramlar mantığı ile sınırlayacağız. Boethius'un tümeller tartışması çerçevesindeki görüşlerinin hakkıyla anlaşılabilmesi için öncelikle beş tümelden ne anladığının ortaya koyulması gerektiğini düşünüyoruz. Bizce, Porphyrios'un sorduğu üç soruya yanıt verirken, 'cins' ve 'tür' terimlerini nasıl anlamış olduğu bilmek önceliklidir. Çalışmamızda Boethius'un tümeller tartışması içinde Porphyrios'un sorularına verdiği yanıtları değil, "yüklem sınıfları" olarak beş tümelden ne anlamış olduğunu inceleyeceğiz. İligili tartışma içindeki görüşlerine ancak konunun gerektirdiği ölçüde değineceğiz. Bu araştırmamızla aynı zamanda, Boethius ve sonraki düşünürlere ilişkin olarak, tümeller sorunu, bireyleşme sorunu, dil felsefesi, zihin felsefesi, teoloji gibi farklı bakış açılarından yapılacak çalışmalar için bir temel oluşturmak istiyoruz.

Bu temele ilişkin farklı disiplinlerin adlarını zikretmemiz tümeller tartışmasının yalnızca devamlılık değil aynı zamanda çeşitlilik arz ettiğini vurgulamak içindir. Mezkur disiplinlerin her birinin meseleye kendine has bir bakışı vardır. Bir başka deyişle tümeller çok sayıda disiplinin kesiştiği bir meseledir. Bu nedenle kesin çizgilerle disiplinler arası bir ayrım yapmak, belirli disiplinlerin meseleyle ilişkisini keserek yalnızca biri ile yetinmek bizce mümkün değildir. Kısacası konumuzu kavramlar mantığı ile sınırladığımızı dile getirirken, meseleye "Varlık ile Düşünce arasındaki münasebet"[12] bağlamında, kavramlar mantığı açısından odaklandığımızı belirtmek istiyoruz. Meselenin ilgili olduğu metafizik, teoloji, dil felsefesi vb. disiplinlere ancak konunun gerektirdiği ölçüde değineceğiz.

---

[11] Boethius, Anicius, Manlius, Severinus, *In Categorias Aristotelis*, "Opera Omnia" içinde, (Ed.) J. P. Migne, Patrologiae Latinae Tomus LXIV, Paris, 1891, s. 159-294.
[12] Türker-Küyel, Mübahat, a.g.e., s. X.

Bu çalışmamızda açık bir şekilde Mübahat Türker Küyel'in etkisi görülecektir. Bu ise bizim bilerek, isteyerek sahip olmayı amaçladığımız bir etkidir. Düşüncelerini incelediği filozoflardan hiç de geri kalmayan parlak bir zeka, keskin bir kavrama ve etkili bir ifade gücüne sahip olduğuna inandığımız Mübahat Türker Küyel, pek çok hususta görüşlerine ilk başvuracağımız isim olacaktır. Onun etkisi çalışmamızda en çok terminolojimiz ve metodolojimiz üzerinde kendini gösterecektir.

Çalışmamızda Boethius'un görüşlerini ve bunlar üzerine çeşitli araştırmacıların görüşlerini aktarırken betimsel, bilgilendirici bir yöntem izleyeceğiz. Görüşlerine en çok başvuracağımız araştırmacılar arasında Alain De Libera, Christos Evangeliou, Taki Suto, Sten Ebbesen, John Marenbon, Margaret Cameron gibi isimler yer alacaktır. Bu isimlerin görüşlerini yanında kendi görüşlerimize yer vererek yorumlayıcı bir yöntem takip edeceğiz. Ancak yorumculuğumuzun yalnızca kişisel görüşlerimize yer verişimizle sınırlı düşünülmemesi gerektiği kanısındayız; Boethius'un görüşlerini Latince aslından okuyuşumuz, bunları Türkçe'de belirli karşılıklarla ifade edişimiz, belirli bir sıra ve düzen içinde sunuşumuzun da yorumculuğumuzun bir parçası olarak görülmesi gerektiğini düşünüyoruz. Çalışmamızda sorular sorarak, bunlara yanıt arayarak ilerleyecek, tartışmacı bir yöntem izleyeceğiz; bu yöntemimiz farklı araştırmacıların görüşleri ile bir çatışan karşılaştırma şeklini aldığı zaman eleştirel bir yönteme dönüşecek. Boethius'un görüşlerine açıklık kazandırmak için yer yer İbn Sina, Ockhamlı William gibi düşünürlerin farklı ve benzer görüşlerine yer vereceğiz.[13] Kısacası, betimsel, bilgilendirici, karşılaştırmalı, eleştirel ve yorumlayıcı yöntemler uygulamaya gayret edecek, bunun yanı sıra, Mübahat Türker Küyel'in tanıttığı "lisani- tarihi" metoda da büyük önem vereceğiz.

Küyel, Lisani-tarihi metodu şu şekilde açıklamaktadır:

> Lisani-tarihi metot sadece matbaanın icadı tarihinden önce ve elle yazılmış eserlerin tesis ve tesbitine tatbik edilmez. Eser hangi yolla yazılmış olursa olsun, metni müellifin anlattığı şekilde anlamaya çalışmak ve onun söylememiş olduğu veya söylemek istemediği şeyleri ona yüklemekten sakınmak kaygısını da metnin lisani yönden incelenmesi giderir. Bunun için kelimelerin hangi

[13] İbn Sina ve Boethius'un, kimi hususlarda oldukça farklı düşünmelerine karşın pek çok hususta koşut düşündüklerini, oldukça yakında açıklamalar yaptıklarını gözlemledik. İki düşünür arasında bir karşılaştırmayı müstakil bir araştırma konusu olarak gördüğümüz için bunlara değinmedik.

> manalararda kullanıldığını veya yeniden terim teşkil edilip edilmediğini kontrol etmek icabeder. O halde, metnin doğru anlaşılması da lisani metot çerçevesine girer.
>
> Metodun ikinci cephesi hazır edilmiş konunun işlenmesine taallûk eden Problem Metodudur. Felsefede konu umumiyetle karşımıza bir problem olarak çıkar: Bilgi problemi, bilginin imkanı ve sınırı problemi, dış alem meselesi v.b. gibi. Muayyen bir ölçüyü muhafaza etmek suretiyle, diyebiliriz ki felsefede devamlı olan hal tarzlarından ve çözümlerden ziyade meselelerin kendileridir. Bu metodun gerektirdiği şeylerden birisi hangi meseleden dolayı bir meselenin meydana çıktığını göstermek, problemler arasındaki bağlılığı ortaya koymaktır.
>
> Problem metodunun en esaslı yardımcıları Kültür Tarihi Metodu ile Psikolojik Metottur. Birincisi problemin, içinde doğmuş olduğu şartları inceler, bu şartların problemin çözümü üzerindeki tesirini araştırır. Diğeri problemi çözen şahsın hem vazedilmesinde hem de çözümünde ferdi fark ve şahsiyetinin bir tesiri olup olmadığını araştırır ve bu tesirin derecesini ölçmeye gayret eder.[14]

Bunu ise, incelenen konuyu dönemin koşullarını göz önünde bulundurarak, düşünürün ilgili eserini, bir başkasıyla hiçbir zaman tam olarak özdeş olmayacak bir bağlam olarak görmek biçiminde anlıyoruz. Görüşlerini incelediğimiz düşünürün, meselenin ancak bir adımını temsil ettiğini, onun görüşlerini incelemekle bizim de meseleyi çözüme kavuşturulmuş olmayacağımızı anlıyoruz. İncelediğimiz mesele üzerine bizden önce telif edilmiş eserlerin de meseleyi sona erdirmiş olmadıklarını, buradaki görüşleri yeniden düşünmek gerektiğini anlıyoruz. Yeni bir bakış açısıyla bakmanın ve farklı düşünmenin her zaman mümkün olduğunu anlıyoruz. Meselenin mutlaka tamamlanması gereken yönleri olacağını ve bunları tamamlaya gayret ederek katkı sağlamak gerektiğini anlıyoruz. Bu nedenle inceledeğimiz mesele üzerinde sorular sorarak ilerleyeceğiz. Hiçbir zaman tek başımıza meseleyi çözmenin mümkün olmadığını akılda tutarak, ilerleyemediğimiz noktada duracağız ve 'Şu hususun çözümü nedir?' sorusunu soracağız. Bunu ise hiçbir zaman bir eksiklik olarak görmeyeceğiz. Durduğumuz noktada, soru sormanın, meselenin hangi yönünün incelemeye, araştırılmaya ihtiyaç duyduğunu tespit etmek olacağını ve bunun da düşünce üretmek olacağını kabul edeceğiz.

[14] Türker-Küyel, Mübahat, a.g.e., s. XII.

Boethius'ta tümel kavramın oluşumunu incelediğimiz birinci bölümde, Mübahat Türker-Küyel'in, *Aristoteles ve Farabi'nin Varlık ve Düşünce Öğretileri* başlıklı çalışmasındaki sırayı izlemeye çalışacağız. Bu ise, Varlık, Psikoloji, Dil ve Düşünce şeklinde olacaktır. Tümeller sorunu üzerine yapılacak bir çalışmanın mutlaka kendisinin ortaya koyduğu "Varlık vardır." ve "Düşünüyorum" antinomisi ekseninde biçimlenmesi gerektiğini düşünüyoruz. Yine kendisinin, dil ve düşünce arasındaki sıkı münasebete vurgusunu önemli buluyor ve tümeller üzerine bir çalışmada, dil boyutunun asla ihmal edilmemesi gerektiğine inanıyoruz.

Yukarıda açıkladığımız metodolojimiz gereği, Boethius'un eserleri ve özellikle çalışmamızın ana çerçevesini oluşturan *İnİs2* söz konusu olunca, incelenen konular her ne kadar kendisinden önce belirli ölçüde diğer düşünürlerce ele alınmış olsa da, onun eserlerini yepyeni bir bağlam olarak kabul edecek, her bir sözcük üzerinde titizlikle durarak onun kavram çerçevesini yakalamaya çalışacağız.

Boethius Eski Yunanca'dan pek çok eseri ilk defa Latinceye çevirmiştir. Çiğdem Dürüşken'in belirttiği üzere, Cicero'yu izleyerek Latince felsefe terimlerinin gelişimine öncülük etmiştir.[15] Bunlar ise günümüz Batı dillerinde kullanılan pek çok terimin kökenini teşkil eder. Ancak Boethius'un kavramlarını çağdaş sözcüklerle her zaman özdeş göremeyiz. Carlo Ginzburg, sözcüklerin anlamlarının zaman içindeki değişimini, "Kelimelerin devamlılığı anlamların devamlılığını garanti etmez." cümlesiyle veciz bir şekilde dile getirir.[16] Bu görüş bize, Boethius'un, kimi terimleri, Latin dilinin klasik yazarlarından ve günümüzde Batı dillerine yerleşmiş anlamlarından farklı kullanmış olabileceğini sürekli hatırda tutmamız gerektiğini ihtar etmektedir. Boethius metinleriyle ilk temasımızda, Latince sözlük olarak Felix Gaffiot'un *Le Grand Gaffiot Dictionnaire Latin-Français* başlıklı çalışmasını tercih ettik.[17] Ancak, yukarıda belirttiğimiz gerekçelerle, felsefi terimler için, Boethius'un terimleri kullandığı bağlamı ön plana alarak, Gaffiot'da yer almayan kimi karşılıklar kullandık. Dilimizde "töz" örneği gibi yerleşik bir karşılığı olmayan, ya da Boethius'un dilimizdeki yerleşik kullanımından farklı terimleri için Farabi

[15] Dürüşken, Çiğdem, *Sunuş*, Boethius, "Felsefenin Tesellisi" içinde, çev. Çiğdem Dürüşken, Kabalcı Yayınevi, İkinci Basım, İstanbul, 2011, s. 21.
[16] Ginzburg, Carlo, *Tahta Gözler, Mesafe Üzerine Dokuz Düşünce*, çev. Aysun Şişik, Metis Yayınları, İstanbul, 2009, s. 39
[17] Gaffiot, Félix, *Le Grand Gaffiot Dictionnaire Latin-Français*, Troisième édition, Hachette-Livre, Paris, 2000.

ve İbn Sina'nın terminolojilerine başvurduk. Örneğin "habitudine"[18] için İbn Sina'nın kullandığı "nisbet",[19] "affectio"[20] için Farabi'nin kullandığı "Arız"[21] karşılıklarını tercih ettik. Aynı şekilde, *İsagoge*'de beş tümelin yanıt olarak verildikleri, üç soru arasından, Boethius'un kullandığı "quomodo se habeat" (ne şekilde nisbetlidir) sorusunu,[22] yine Farabi'nin tanıklığıyla "Bu nasıldır?" şeklinde dilimizde karşıladık.[23] Boethius'un kullandığı Latince bir terimin sözlükteki karşılıklarının, onun kullandığı anlamı bize yansıtmadıkları kanaatinde olduğumuz durumda, aynı konular üzerine yazmış büyük düşünürlerin terminolojilerini tercih etmenin, sözlükteki karşılıklarından birini seçerek dilimize aktarmaktan daha sağlıklı olacağını düşünüyoruz. Bir başka deyişle, farklı düşünürlerin terminolojilerine başvuruşumuz lisani-tarihi yöntemden uzaklaşmamız gereği değil bilakis ona verdiğimiz önem gereğidir.

Çalışmamızda kullanacağımız kimi terimlere ve kullanımlara kısaca değinmek istiyoruz. Araştırmamızdaki kimi terimler, ülkemizdeki yerleşik kullanımlardan farklılık göstermektedir. Farklı kullanılarımızın gerekçelerini aşağıda detaylı olarak açıklayacağız. Çalışmamız boyunca bu terminolojiyi devam ettireceğiz. Görüşlerine başvuracağımız yabancı araştırmacıların terminolojilerinde bir değişiklik yapmayacak, terimlerini, aktardığımız görüşleri içerisinde olduğu gibi muhafaza edeceğiz; ancak bunları, bizim önerdiğimiz karşılıklarla anlayacağız. Dipnotlarla aksini belirtmediğimiz sürece, köşeli ayraç simgeleri tarafımızdan eklenmiş olacaktır. Boethius'tan yaptığımız çeviriler, bunlara yönelik görüşler içerisinde yer alan 'terim' sözcüğü bizim bir tasarrufumuzdur. Görüşlerine açıklık getirmek için yer verdiğimiz bu sözcüğü Boethius kullanmamıştır. Buna koşut olarak, düşünürümüz, 'nelik' ve 'mahiyet' sözcüklerini de kullanmamıştır. Günümüzde, "özsel" şeklinde ifade edilen yüklem özelliğini, Boethius, "tözsel" biçiminde dile getirmektedir. Buna göre, 'nelik', 'mahiyet', 'öz','özsel', 'içlem-kaplam', ontoloji vb. sözcükler de aynı şekilde bizim tasarruflarımızdır. 'Var olmak' fiilini, fiil olarak kullandığımız zaman ayrı, isim olarak kullandığımız zaman ve de mevcut şeyler için

[18] Boethius, *İnİs2,* s. 172.
[19] İbn Sina, *Mantığa Giriş*, çev. Ömer Türker, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 59.
[20] Boethius, *İnCat,* 141D.
[21] Farabi, *Harfler Kitabı, Kitâbu'l –Hurûf*, çev. Ömer Türker, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 37.
[22] Boethius, *İnİs2,* s. 266.
[23] "nasıldır" sorusunun cevabında ise onun başkasına nispetle değil kendinde durumunun öğrenilmesi için alınır." Farabi, a.g.e., s. 129.

kullandığımız zaman bitişik yazacağız. Hamdi Ragıp Atademir'in, ikinci adını, görüşlerini aktardığımız yayınlarında yazıldığı biçimi esas alarak "Ragıb" ya da "Ragıp" şeklinde yazacağız. Boethius'un teslis üzerine görüşlerine yer verdiği eserine, diğer araştırmacıların kullanımlarıyla birlik oluşturmak için "*De Trinitate*" şeklinde gönderimde bulunacak, ancak kişisel okumamıza esas olan eseri dipnot ve kaynakçamızda, içinde olduğu yayında yer aldığı gibi "*De Sancta Trinitate*" şeklinde belirteceğiz. Ockhamlı William (1285-1347), Boethius'un görüşlerine açıklık getirmek için başvuracağımız düşünürler arasında yer alacak. Metin içerisinde ülkemizde genel olarak kullanıldığı gibi "Ockhamlı William" adını kullanacak ancak dipnot ve kaynakçamızda adını, okumamıza esas olan eserinde belirtildiği gibi "Guillelmi De Ockham" şeklinde belirteceğiz. Ockhamlı William'a kimi zaman kısca "Ockham" şeklinde gönderimde bulunacağız. Bunu, "Farabi" örneği gibi kim olduğundan hiçbir kuşku duyulmayacak belirli bir kişiye gönderim yapan bir özel isim olarak görmekteyiz. Literatür dahilinde yalnızca isimlerini zikrettiğimiz ancak içeriğinden yararlanmadığımız yayınları kaynakçamızda belirtmedik. Bazı felsefe terimleri için parantez içinde yer verdiğimiz Eski Yunanca karşılıklar, yararlandığımız yayınların yazarları ya da çevirmenleri tarafından belirtilmiştir.

Aristoteles'in *Peri Hermeneias* başlıklı eserine, İslam düşünürlerince kullandığı gibi "*İbare Kitabı"* şeklinde gönderimde bulunacağız. Taki Suto, Boethius'un ilgili esere *De İnterpretatione* şeklinde gönderimde bulunduğunu belirtirken, buradaki 'interpretatio' terimini günümüzde kullandığımız anlamdan farklı kullandığını eklemektedir.[24] Bu açıdan, Boethius'un kullandığı 'interpretatio' teriminin en uygun Türkçe karşılığının, "ibare" olduğu kanısındayız. Bunu ise, daha açık bir biçimde ifade edersek, 'söz', ve kimi bağlamlarda 'söz birimi', 'söz birimleri' şeklinde anlamaktayız.

Terminolojimiz açısından önemli bir konuda çalışmamızın henüz bu aşamasında Mübahat Türker Küyel'e başvurmak ihtiyacı duyuyoruz. Bu önemli konu ise Aristoteles'in, *Kategoriler* 1a1–12'de değindiği iki terimi, **συνωνυμα (**ing. synonymous**)** ve **όμώνυμα (**ing. homonymous**)**[25], hangi anlamda kullandığı ve bunların nasıl anlaşılması gerektiğidir. Boethius bu terimlerin Latince karşılıkları olarak "univocis" ve "aequivocis" terimlerini

[24] Suto,Taki, *Boethius On Mind,Grammar And Logic*, Brill, Leiden, Boston, 2012, s. 8.

[25] Bkz. Aristotle, *Categories*, çev. J. L. Ackrill, "The Complete Works of Aristotle" içinde, Volume One, (Ed.) Jonathan Barnes, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1995, s. 3.

kullanmaktadır.[26] Boethius'un terimlerini Türkçeleştirmede hareket noktamızı göstermek için, bu terimleri *Peri Hermeneias* Muhtasarı'ndaki açıklamalarıyla Farabi'nin nasıl anladığını ve Mübahat Türker Küyel'in ilgili terimler için Türkçede hangi karşılıkları kullandığına bakalım:

> Müşterek isme gelince: O, ya başlangıçtanberi hepsi hakkında müşterek olan bir şeyi göstermeksizin, bir çok şeylere söylenen bir isimdir veya başlangıçtanberi bir çok şeylere söylendiği halde, bu ismin delalet ettiği şeylerden her birinin tanımı diğerine uymaz.[27]

> Mutevatı' isim: Ya başlangıçtanberi bir çok şeylere söylenen bir isim olup, onlarda müşterek olan bir manaya delalet eder, veya bir çok şeyler hakkında söylenir ve o şeylerden her birinin tanımı neye delalet ediyorsa, bu ismin tanımı da aynen o şeye delalet eder.[28]

> Eşanlamlı isimler: Bunlar bir tek şey hakkında, her biri aynı şey olmak hasebiyle söylenen, birçok isimlerdir, yahut her birinin tanımı, aynen diğerinin tanımı olan isimlerdir.[29]

Farabi'nin "eşanlamlı" olarak anladığı ve Küyel'in dilimizde bu şekilde karşıladığı terime Aristoteles, *Kategoriler*'in ilgili paragrafında değinmemektedir. Porphyrios, Aristoteles'in değinmediği ancak konuyla bağıntılı alternatif bir kavramı ifade eden bu terimi, Steven K. Strange'in İngilizce çevirisiyle, "polyonym" şeklinde belirtirken,[30] Boethius bunun Latince karşılığı olarak "multivoca" terimini kullanmaktadır.[31]

Evangeliou, Aristoteles'in συνωνυμα terimini *Poetika* ve *Retorika*'da "eşanlamlı" karşılığında kullandığını belirtirken,[32] *Kategoriler*'de, bu terimi yeni ve teknik bir anlamda kullandığını işaret etmektedir.[33] Bizim burada dile getirmek istediğimiz husus, işte Evangeliou'un bahsettiği bu "yeni ve teknik bir anlam"dır. Eşanlamlılık ifade eden terim "synonym" (συνωνυμα) değil "polyonym"dir. Farabi'nin açıklamalarından hareketle,

[26] Bkz. Boethius, *İnCat*, s. 163 D; 167 B.
[27] Türker-Küyel, Mübahat, *Fârâbî'nin Peri Hermeneias Muhtasarı*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını-Sayı: 33, Ankara, 1990, s. 79.
[28] A.g.y.
[29] A.g.e., s. 80.
[30] Porphyry, *On Aristotle Categories*, Translated by Steven K. Strange, Bloomsbury, Great Britain, 2014, s. 51.
[31] Boethius, *İnCat*, s. 186 C.
[32] Evangeliou, Christos, *Aristotle's Categories And Porphyry*, E. J. Brill, Leiden, New York, Köln, 1996, s. 47.
[33] A.g.e., s. 48.

Mübahat Türker Küyel'in dilimizde 'eşanlamlı' şeklinde karşıladığı sözcüğün, "polyonym" teriminin Arapça karşılığı olduğu kanaatindeyiz; daha vurgulu bir ifadeyle, dilimizde "eşanlamlı" şeklinde karşıladığı terim "synonym" değil "polyonym"dir. Συνωνυμα'nın dilimizdeki karşılığı, çağdaş Batı dillerinin bize düşündürdüğü gibi "eşanlamlı" değil, "mutevatı' isim"dir.

Burada Farabi'nin açıklamalarında bir hususu vurgulamak istiyoruz. Kendisinin belirttiği gibi eşanlamlılıkta "bir tek şey" söz konusu iken, mutevatı' isimde "bir çok şey" söz konusudur. Dikkat edilirse, Farabi'nin vurgusu şeyler üzerinedir; bir başka deyişle, isimleri mutevatı' ya da müşterek olan "şeyler"dir. Örneğin bir tarihi eser için, 'abide' ya da 'anıt' sözcükleriyle gönderimde bulunabiliriz. Burada söze konu olan tek bir şey vardır. Buna gönderimde bulunan sözcükler ise anlamda ortaktırlar. Mutevatı' isim için Aristoteles'in *Kategoriler* 1a1–12'de verdiği örneklere bakabiliriz: İnsan ve öküz.[34] Burada birbirinden türyapıcı ayrımları yönüyle farklı birden çok şey söz konusudur. Hayvan terimi, onlar için "ortak mahiyete" delalet etmektedir.[35] Hayvan teriminin 'duyumsayan, canlı, cismani töz' şeklindeki tanım içeriğinde ortaktırlar. Mutevatı' isimde ortak olan mahiyettir ve varlıkta ortaklığa sahip olanlar sözcükler değil "şeyler"dir,[36] insan ve öküzdür. Bir başka deyişle, şu insan ve şu öküzün belirli bir mahiyet ortaklığıyla varoluşları dil-mantık içinde mutevatı' isimlerle ifade edilir.

Biz ise Boethius söz konusu olunca, onun kavram çerçevesini yansıtabilmek için Latince'de kullandığı karşılıkları bire bir dilimize çevirmeyi tercih ediyoruz. Ὁμώνυμα'nın karşılığı olarak kullandığı "aequivocis" terimini 'eşlafızlı', συνωνυμα'nın karşılığı olarak kullandığı "univocis" terimini ise 'teklafızlı' olarak belirleyeceğiz. Bunları ise Mübahat Türker Küyel'in kullandığı şekilde anlayacağız. Buna göre, 'eşlafızlı' (aequivocis) terim "müşterek isim"dir; 'teklafızlı' (univocis) terim ise "mutevatı' isim"dir.

Terminolojimiz açısıdan değinmek istediğimiz başka önemli bir husus, çalışmamızın başlığında yer alan ve içeriğinde de kullandığımız 'Beş Tümel' tamlaması içindeki 'tümel'

[34] Aristotle, *Categories*, çev. J. L. Ackrill, "The Complete Works of Aristotle" içinde, (Ed.) Jonathan Barnes, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1995, s. 3.
[35] "tümel-zati lafız, ya mahiyetle söylenen olur ya da böyle olmaz; mahiyetle söylenen, ya tür bakımından farklı olan şeyler arasında ortak bir mahiyetle söylenendir …" Akt. İbn Sina, a.g.e., s. 69,
[36] "les *choses*" De Libera, Alain, *La Querelle Des Universaux*, Éditions Du Seuil, Paris, 1996, s. 501.

teriminin anlamıdır. Buradaki 'tümel' terimini, "dört tümel" ya da "beş tümel" şeklinde bir tamlama içinde kullandığımız zaman Fransızca'daki "prédicable" ve İngilizce'deki "predicable" terimlerinin karşılığı olarak kullanmaktayız. Tamlama içinde olmaksızın yalın haldeki 'tümel' terimini ise Fransızca'daki "l'universel" ve İngilizce'deki "universal" terimlerinin karşılığı olarak kullanmaktayız. Dilimizde, örneğin İngilizce'deki "universal" ve "predicable" şeklinde olduğunu gibi, ilgili terimler arası belirgin bir ayrım yapılmadığı kanaatindeyiz. Bu iki farklı terimi birbirine karıştırmak beş tümeli, *İsagoge*'yi ve *Kategoriler*'i yanlış anlamaya neden olabilir. Tümel kavramını detaylı olarak birinci bölümde ele alacağız. Şimdi ise, beş tümelin, "predicables"ın karşılığı olarak kullanımına ağırlık vermek istiyoruz. Önemli bulduğumuz bu kavramı açıklamaya, Porphyrios ve Boethius'un, Aristoteles'in *Kategoriler* 1b10-12'de dile getirdiği bir kural üzerine görüşlerine değinerek başlayalım.[37] Düşünürlerin ele aldıkları mesele, tür vasfının 'insan' kavramının özüne ait olup olmadığıdır.

Porphyrios, *On Aristotle Categories* başlıklı şerhinde, Aristoteles'in şu ifadesine ilişkin bir soruya yanıt verir: "Bir şey başka bir şey hakkında konu üzerine yüklem olduğu zaman, mahmul üzerine söylenmiş her şey mevzu üzerine de söylenecektir [1b10-12]." Soru ise şöyledir: 'Sokrates insandır.' önermesinde mahmul olan insan terimi üzerine 'hayvan' yüklem olduğuna göre, hayvan aynı zamanda Sokrates üzerine söylenmiş olmaktadır. Ancak insan bir tür olduğuna göre, tür de Sokrates üzerine söylenmiş olmaktadır. Bunu nasıl anlamak gerekir?[38]

Porphyrios'a göre, buradaki zorluk "mahmul üzerine söylenen her şey" ibaresini doğru anlamamaktan kaynaklanmaktadır. Porphyrios'a göre, Aristoteles, mahmul üzerine teklafızlılıkla yapılan özsel yüklemleri konu edinmektedir. Örneğin hayvan, insan hakkında konu üzerine yüklem olur; insana hayvanın hem adı, hem de duyumsayan canlı töz şeklindeki tanım içeriği yüklenir.[39] Ancak Porphyrios'a göre, insanın tür olduğunun söylenmesinde durum farklıdır. İnsanın özünün ne olduğunu soran bir kişiye, türün onu özü olduğu şeklinde yanıt verilemez. Porphyrios'a göre, tür, insan terimi için, onun ortak yüklem olan bir şey olması açısından (kata koinotêta), bireysel yüklemlerden bir ayrım ifade eden anlamda, ilineği olarak söylenir. Ortak bir yüklem ifade eden 'insan' lafzı, tek

[37] *Kategoriler* eleştirel numaralara yapılan atıf Strange'e aittir.
[38] Porphyry, *On Aristotle Categories*, Translated by Steven K. Strange, Bloomsbury, Great Britain, 2014, s. 65.
[39] Porphyry, a.g.e., s. 66.

bir kişi için söylenen bir yüklem olan 'Sokrates' lafzından farklıdır. Şu halde, insan teriminin tür oluşu, ortak yüklem ifade etmesi bakımından ve hayvana nisbetledir.[40]

Boethius, *Kategoriler* şerhinde konuya ilişkin olarak Porphyrios'u takip eden görüşlere yer vermektedir. Düşünürümüze göre, insan teriminin tür oluşu yalnızca bireyler üzerine yüklem olması ve de hayvan teriminin cins oluşu ise farklı türler üzerine yüklem olması gereğidir. Bunlar "Bir bakıma isimlerin isimleridir." (Et sunt quodammodo nominum nomina).[41] Ne 'cins' hayvanın ne de 'tür' insanın özsel yüklemleri değildirler.[42] Boethius, cins konusu ele alırken, hayvanın cins olduğunu söylendiğini ancak, şeyin kendisinin ve bu ismin, yani cins isminin yüklenmediğini, cins sayesinde hayvana bağlı terimlerle bir yüklem bağlantısı kurulduğunu ifade etmektedir.[43] Dolayısıyla kendi sözlerimizle ifade edersek, cins, tür ve diğer tümellerin kendileri bizzat yüklem olmazlar, terimler arasında yüklem bağıntısı kurarlar.

Bu hususu daha açık hale getirmek için sanıyoruz ki dilimizde genel olarak 'beş tümel' olarak adlandırılan kavramın Batı dillerindeki karşılıklarına bakmak yararlı olacaktır. 'Beş tümel' Latince'de "quinque voces" (beş lafız) olarak adlandırıldığı gibi Orta Çağ boyunca aynı zamanda "praedicabilia" şeklinde adlandırılmıştır.[44] İngilizce'de ise "predicables" şeklinde karşılanmaktadır. Burada gerek Latince gerek İngilizce karşılıklarındaki "-bilis", "-able" şeklindeki -ebilme, muktedir olma anlamı katan son ekler, bize beş tümelin yüklemlerle bağıntısına ilişkin önemli bir bilgi sağlamaktadır. Nitekim, Robert Audi, beş tümeli ifade eden "predicables" kavramını, "genel yüklemlerin yüklenebilecekleri beş ana yol" (the five main ways general predicates can be predicated) şeklinde açıklamaktadır.[45] Bunnin ve Yu ise "predicables" terimini, "Bir önerme içinde, bir yüklemin özne ile girebileceği farklı ilişkiler." (The different relations in which a predicate might stand to a subject in a proposition.) biçiminde açıklamaktadırlar.[46] De Libera ise, "prédicable" terimini, "yüklem sınıfları" (classes de prédicats) olarak belirlemektedir. De libera'nın "prédicable" terimine ilişkin başka bir açıklaması, "farklı genel yüklem çeşitleri"

[40] A.g.y.
[41] Boethius, *İnCat,* s. 176 D.
[42] Ag.e., s. 177 A.
[43] Boethius, *İnİs2*, s. 182-183.
[44] Audi, Robert, *The Cambridge Dictionary of Philosophy*, Second Edition, Cambridge University Press, New York, 1999, s. 732.
[45] Audi, Robert, a.g.y.
[46] Bunnin, Nicholas ve Yu, Jiyuan, *The Blackwell Dictionary of Western Philosophy*, Blackwell Publishing, United Kingdom, 2004, s. 547.

şeklindedir: "Yüklem konu üzerine söylenen olmak üzere, beş tümel (les prédicables) özne ile ilişkilerine göre ayrışan farklı genel yüklem çeşitleridir."[47] David Ross'un Aristotelesçi dört tümeli açıklarken yer verdiği, "özne-yüklem arası ilişkiler çeşitliliği"[48] ve "yüklemler sınıflaması"[49] ifadeleri ise, bize göre, "predicables" terimiyle yakından bağlantılıdır.

Yukarıda aktardığımız bilgilerden beş tümelin ana vasıfları: Yüklem sınıfları olmak (De Libera ve Ross), özne ile yüklem arası ilişki çeşitleri olmak (Bunnin ve Yu, De Libera ve Ross) ve yüklemlerin yüklenmelerine imkan tanıyan ana yollar olmak (Audi), şeklinde kendini arz etmektedir. Bu açıklamalar içinde beş tümelin işlevini en belirgin şekilde ortaya koyan, kanaatimizce Audi'ninkidir. Beş tümelin, yüklemlerin yüklenebilmelerine imkan verdiklerini belirtmekle "predicable" sözcüğündeki "–able" (muktedir oluş) son ekini ve de yüklemin özne ile irtibatını kuran yollar olduklarını belirgin bir şekilde göstermektedir. Şu halde, bu muktedirliğe sahip olanın beş tümel değil, yüklemler olduğunu, beş tümelin onlara bu imkanı verenler olduklarını da göstermektedir. Ayrıca beş tümeli, "beş ana yol" şeklinde açıklayarak, yukarıda yer verdiğimiz Porphyrios ve Boethius'un açıklamalarına da koşut bir şekilde, bizzat kendilerinin yüklem olmadıklarını da göstermektedir. Buna göre, biz de beş tümeli, yüklemlerin özne ile çeşitli irtibatını sağlayan, onların yüklem olmalarına imkan veren, beş ana yüklem sınıfı, beş ana yol olarak anlamaktayız. Bir başka deyişle, özne hakkında tasdik edilen yüklemler, beş sınıfta gruplanırlar, özne karşında beş konumda bulunurlar; özne ile beş yönde ilişki kurmakta, özne hakkında beş yol üzerinden tasdik edilmektedirler. Bağlamın gerektiği yerlerde beş tümel yerine, yukarıda aktardığımız tüm açıklamaları temsil edecek şekilde "yüklem sınıfları" karşılığını kullanacağız.

Bize göre, aynı durum kategoriler içinde söz konusudur. Örneğin, Boethius'un kategoriler için dile getirdiği "en yüksek cinsler" betiminden[50] yola çıkarak, kategorilerin bizzat

[47] "Le prédicat étant ce qui se prédique d'un sujet, les prédicables sont les diverses sortes de prédicats généraux distingués selon leurs rapports au sujet." De Libera, Alain, *La Querelle Des Universaux*, Éditions Du Seuil, Paris, 1996, s. 499.
[48] Ross, David, *Aristoteles*, çev. Ahmet Arslan, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 102.
[49] A.g.e., s. 102.
[50] Boethius, *İnİs2*, s. 143.

kendilerinin yüklem olduklarını söyleyemeyeceğimiz açıktır. Aksi takdirde, Sokrates'in bir tür olduğunu düşünmek gibi, Sokrates'in bir kategori olduğunu düşünmek hatasına düşmüş oluruz. Dolayısıyla, bize göre, kategorilerin yüklem olduklarını değil, bir yüklemin, en genel cinsinin bir kategoriyi ifade etmesi anlamında, belirli bir kategori**-den** yapıldığını söylemek daha doğru olacaktır. Bu ise, bizi tümel ve yüklem sınıfı arasındaki ayrım yanında, farklı ayrımlar yapmaya götürmektedir.

Poprhyrios, *İsagoge*'de tanıttığı yüklem sınıflarına yönelik olarak ''beş tümel' ibaresini kullanmamıştır. Atademir'ın belirttiği gibi, *İsagoge*'nin konusu, "beş ses (yunanca: pente phonai) ve (latince: quinque voces)in veya beş lafzın…karşılıklı ayırd ve münasebetlerinin incelenmesidir."[51] Bizim çalışmamızda 'Beş Tümel' ibaresini tercih etmemizin nedeni, Türkçe literatürde bu şekilde kullanımı olmasından ziyade, görüşlerini incelediğimiz düşünürümüz Boethius'un da bunları 'tümel' olarak nitelemesidir. Boethius, beş tümelin kendilerine doğrudan gönderimde bulunurken "şu beş şey" ifadesini kullanır.[52] Beş tümeli oluşturan kavramlar grubunu kendi içinde karşılaştırdığı bağlamda, cins ve ayrımın diğerlerinden daha tümel yükleme haiz olduklarını dile getirmektedir.[53] Bu görüş, tümel ile yüklem sınıfı olarak beş tümel arasında yaptığımız ayrımla çelişiyor görünebilir. Ne var ki, beş tümel arasından, bir tümelin bir diğerinden daha tümel olduğunu dile getirirken, beş tümel yoluyla yapılan terimlerin daha tümel olduklarını dile getirmek istediğini düşünüyoruz. Kanaatimizce, Boethius'un, Porphyrios'a koşut olarak cins ve türlerin kendilerinin yüklem olmadıklarına işareti, beş tümeli, onlar yoluyla yapılan tümel yüklemler üzerinden düşündüğü göstermektedir. Bu doğrultuda çalışmamızda ilgili kavramları, tümel olmaları bakımından değil yüklem sınıfları olmaları bakımından inceleyeceğiz.

Alain De Libera, yukarıda aktardığımız açıklamalara ek olarak beş tümelin konu üzerine söylenen olma işlevini ön plana çıkran bilgilere yer vermektedir. Bu bilgilere *Kategoriler* ve *İsagoge* arasındaki devamlılığı göstermek amacıyla yer vermektedir. Ancak bu bağlamda "prédicables" terimi için kullandığımız "yüklem sınıfı" karşılığı uygun

[51] Atademir, Hamdi, Ragıb, *Porphyrios'un İsagoji'si ve Birkaç Söz*, Porphyrios, "İsagoji", içinde, çev. Hamdi Ragıb Atademir, Konya, 1948, s. 21.
[52] Boethius, *İnİs2*, s. 144, 287.
[53] A.g.e., s. 292. Ayrıca, bkz. a.g.e., s. 302.

düşmemektedir. Bu nedenle De Libera'nın kullandığı bağlama özgü olmak üzere, "prédicables" terimini, 'yüklem sınıfından bir tümel' şeklinde karşılayacağız. De Libera'nın bu incelemesinin, yukarıda Boethius açısından dile getirdiğimiz gibi, yüklem sınıfları olarak beş tümeli, onlar yoluyla yapılan tümel yüklemler üzerinden düşünmenin bir örneğini teşkil ettiğini düşünüyoruz.

Alain De Libera'ya göre, Porphyrios, yüklem (κατηγορία) ile yüklem sınıfından bir tümel (κατηγορούμενον; fr. Prédicable) arasında bir ayrım yapmaktadır. De Libera'nın belirttiği üzere, Aristoteles de bu terimi (τὸ κατηγορούμενον) çok defa kullanmaktadır; *Kategoriler* 3. bölüm (1b11) ve 5. bölümde (2b31) öne çıkan kullanımlarıdır.[54]

Yukarıda Poprhyrios ve Boethius'un görüşleri çerçevesinde, beş tümelin kendilerinin yüklem olmamaları açısından ele aldığımız 1b10-12'deki kullanımı, şimdi De Libera'nın vurguları ve açıklamalarıyla, beş tümelin ya da beş tümel yoluyla yapılan konu üzerine söylenme işlevini üstlenen tümel bir yüklemin, özne ile ne tür irtibat kurduğunu ortaya koymak açısından ele alalım. De Libera'ya göre, Aristoteles ilgili cümlede genel bir kuralı formüle etmektedir. Buna göre: "Bir şey başka bir şey hakkında konu üzerine yüklem olduğu (κατηγορεῖται) zaman, yüklem sınıfından bir tümel olan mahmul (κατηγορουμένον) üzerine söylenmiş olan (λέγεται) her şey, mevzu (ὑποχειμένον) üzerine de söylenecektir. [1b10-12]" De Libera'ya göre, burada söz konusu olan bir önermede olduğu gibi "S, P'dir." şeklinde ikili bir bağlantı, yüklemin mantıksal özneye yüklenmesi (attribué) değildir; burada söz konusu olan bir yüklem sınıfı (fr. prédicable) ile, bir cinsin kurduğu dizi halindeki düzen içinde, ona bağlı terim kılınan (sub-jecté) arasındaki ilişkidir. De Libera'ya göre, bir şey hakkında konu üzerine söylenmekten Porphyrios, onun söylendiği şeyin özünün parçası olduğunun ya da özünün kurucu olduğunun ifade edilmesini anlamaktadır.[55]

De Libera'ya göre, bu şekilde, mantıksal anlamda bir 'yüklem' (fr. prédicat) ile konu üzerine söylenen yüklem sınıfından bir tümel (fr. prédicable) arasında bir ayrım yapılabilir. Buna ilişkin De Libera'nın verdiği örnek 'Sokrates yürümektedir.' cümlesidir. Burada

[54] De Libera, Alain, *Introduction et Notes*, Porphyre, "*İsagoge*" içinde, Traduction par Alain De Libera et Alain-Philippe Segonds, Librairie Philosophique J. Vrin, Paris, 1998, s. XVI. [*Kategoriler* eleştirel numaralara yapılan atıflar De Libera'ya aittir.]
[55] A.g.y.

"yürümektedir" terimi, cümlenin mantıksal öznesi olan Sokrates'e yüklenmiştir (est prédiqué). Ancak onun hakkında konu üzerine söylenmemiştir zira yürümek Sokrates'in özünün kurucusu değildir. Buna karşın, 'Sokrates (bir) insandır.' örneğinde ise 'insan', Sokrates hakkında konu üzerine söylenmiştir. Sokrates'in ne olduğu sorusunun doğru yanıtı, 'İnsandır.' olacaktır. Şu halde 'insan', yüklem sınıfından bir tümeldir. De Libera'ya göre, *Kategoriler* 1b10-15'te Aristoteles'in ortaya koyduğu da cins ve türün de böylesi yüklem sınıfından bir tümel olduklarıdır; bu şekilde terimler arası bağlı kılınma (fr. subordination) ilişkisi üzerine temellenmiş "yüklemsel" (fr. prédicative) ilişki belirtilmektedir. [56]

Bu şekilde bir yüklem sınıfından bir tümel olan mahmul Y hakkında, konu üzerine söylenen terim, aynı şekilde Y'nin konu üzerine söylendiği terim için de söylenmiş olmaktadır. De Libera, tüm bu açıklamalarını aşağıdaki görsel örnekle açıklamaktadır:

Z => Y

Y => X

Z => X

Bu örnekte Z bir cins, Y bir tür, X bir birey ve => simgesi ise konu üzerine söylenmektir. Burada söz konusu olan yalnızca mantık terimlerinin ilişkilendirilmeleri değil aynı zamanda cins-tür-birey şeklinde ontolojik olarak da bağlı kılınmalarıdır. [57] Kısacası *Kategoriler* 1b10-12'de Aristoteles'in formüle ettiği kural, beş tümel ile yakından ilişkilidir.

Kategoriler ve *İsagoge* arasında yüklem ilişkileri bakımından başka bir koşutluk ise De Libera'ya göre, 2b31'de görülmektedir.[58] "Bireysel bir insanın ne olduğunu karakterize etmek istersek bunu cins ve tür aracılığıyla yapmak uygun düşer; tür ile yapmak cinse göre daha belirleyicidir. Başka bir araç ile yapmak ise yalnızca harici (fr.exrinsèque) bir karakterizasyon olacaktır." [59] De Libera'ya göre, bu belirlemenin arka planında,

[56] A.g.m., s. XVII.
[57] A.g.m., s. XVII.
[58] A.g.m., s. XIX.
[59] A.g.m., s. XX.

Porphyrios'un beş tümeli arasındaki farkın belirlenmesine de katkıda bulunan "üç yükleme cinsi" (trois genres de prédication) arasındaki fark yatmaktadır. Porphyrios'ta bu ayrım "Bu nedir?", "Bu hangi şeydir?" ve "Bu nasıldır?" soruları tarafından belirlenir. [60]

De Libera'ya bu noktada beş tümelin kategoriler ile bağlantısına ilişkin şu açıklamalara yer vermektedir:

> Aristoteles'in kategorileri öncelikle yükleme cinsleridir (des genres de prédication); kendileri ile bir şeye ilişkin olarak yanıt verdiğimiz sorulardır. Bir şey hakkında konuşmanın on yolu vardır. Bu yollar ise, sorulmaya elverişli soruların genel çeşitlerine ve ele alınan gerçeklik öğelerinin doğalarına göre gruplanırlar.[61]

De Libera'ya göre, bir şeyin ne olduğunu söyleyebiliriz; bu şekilde onu özü açısından belirtiriz, ona ne olma bakımından yüklem yaparız, "Bu nedir?" sorusuna verilmiş bir çeşit yanıt elde etmiş oluruz. Bunun yanında bir şeyin hangi şey olduğunu söyleyebiliriz. Bazı durumlarda da ne olduğu değil, hangi şey olduğu değil, az çok harici bir "kategorizasyon" ile neye, nasıl olduğunu belirtir, kısacası nisbetli bir belirleme yapar ve "Bu nasıldır?" sorusuna yanıt veririz.[62]

> Tümel yüklem sınıfları (les prédicables), çeşitli sorulara verilmiş, farklı çeşitteki sorulara verilen yanıtlarda, farklı çeşitteki yüklemelerde kullanılan yüklem *çeşitleri*dir (types de prédicats). On çeşit soru, on çeşit yanıt ya da kategorizasyon (Aristoteles'in on "kategorisi"), beş çeşit yüklem (Porphyrios'un "beş tümeli") ve hem soruları, hem yanıtları, hem de yanıtlarda kullanılan yüklem çeşitlerini gruplamanın üç yolu vardır.[63]

Kısacası, De Libera'ya göre, iki eser arasında reel bir devamlılık mevcuttur. Bu devamlılık ve koşutluk kendini "döndürülebilirlik kuramı"nda (la théorie de la convertibilité), kategorizasyonda (3a33-b2) ve de teklafızlılıkla söylenmede göstermektedir.[64]

Şimdiye kadar verdiğimiz bilgileri şu şekilde özetleyebiliriz: Beş tümel arasında cins, tür ve [türyapıcı] ayrım yolu ile yapılan özsel yüklemler teklafızlılıkla, yani hem adları hem de tanım içerikleriyle yüklem olmaktadır. İlinek doğasından olarak, hassa ve ilinek yolu ile

[60] A.g.y. [De Libera'nın kullandığı "Comment est-elle disposée?" ibaresini, yine 'Bu nasıldır?' şeklinde dilimizde karşıladık.]
[61] A.g.m., s. XXI.
[62] A.g.m., s. XXI-XXII.
[63] A.g.m., s. XXII.
[64] A.g.m., s. XXIV-XXVII.

yapılan yüklemler ise taşıyıcı öznelerine yalnızca adları ile yüklem olmaktadır. Her yüklem "Bu nedir?", "Bu hangi şeydir?" ve "Bu nasıldır?" sorularından birine yanıt olarak verilmekte, bir başka deyişle bu üç soru altında gruplandırılabilmektedir. Bu şekilde aynı zamanda üç sorudan her birinin bir şeyin doğasını ya da harici vasıflarını belirtmesi yönüyle bir kategori ile bağlantı kurulmaktadır. Her yüklem, bir kategoriyi ifade eder şekilde bir kategoriden, üç sorudan birine yanıt olarak, özsel ya da ilineksel nitelik taşır. Konu üzerine söylenen terim ile üzerine söylenen terim arasında tümellik ve doğa bakımından bir bağlantı kurulur, biri diğerine bağlı terim kılınır. Bu şekilde beş tümel yoluyla yüklemler birbirleriyle ve de kategorilerle bir bağlantı ağı içinde düzenlenerek bir yüklem düzeni kurulur. Sonuç olarak kısaca belirtirsek, bir yüklem eşlafızlılıkla ya da teklafızlılıkla, beş tümelden biri yoluyla, on kategoriden birinden yapılır. 'İnsan hayvandır." örneğinde 'hayvan', 'insan' hakkında konu üzerine söylenir, onun özünün kurucusu olarak özsel bir yüklem ifade eder; ikisi arasıda cins-tür yoluyla bir tümellik ilişkisi kurulur, 'insan' 'hayvan'a bağlı terim kılınır; hayvan, insan için teklafızlılıkla, cins yoluyla, töz kategorisinden yapılan tümel bir yüklem ifade eder.

Terminolojimiz içinde en başta gelen kavramlardan biri de "**differentia specifica**"dır. Ülkemizde kimi mantık kitaplarındaında "differentia specifica" teriminin, "türsel ayrım" şeklinde dilimizde karşılandığı görülmektedir.[65] Bunun yanı sıra Betül Çotuksöken'in *İsagoge* çevirisinde ilgili terim için "özgül ayrım" karşılığını kullandığını gözlemlemekteyiz.[66] Beş tümel ve Porphyrios'un *İsagoge*'si söz konusu olunca, "differentia specifica"nın karşılığı olarak, "türsel ayrım" ya da "özgül ayrım" yerine '**türyapıcı ayrım**' karşılığının çok daha uygun olacağını düşünüyoruz. Jonathan Barnes bu terimin Eski Yunanca aslını "εἰδοποις" olarak vermekte, "bir türü yapan" (makes a species) biçiminde İngilizce'de kullanmaktadır. Terimin muhtemel oluşturucusu olarak, *Topikler*'e (143b6–9) atıf ve alıntıyla Aristoteles'i belirtmektedir.[67] Steven K. Strange, Porphyrios'un *On Aristotle Categorires* çevirisi içinde, bu terimin çoğulunu "specific (*eidopoioi*) differentiae" şeklinde vermektedir.[68] Bu terimi incelediğimiz zaman 'eidos' (tür) ve 'piou' (yapmak)

[65] Bkz. Özlem, Doğan, *Mantık*, *klasik/sembolik mantık, mantık felsefesi*, İnkılâp Kitabevi, 9. Baskı, İstanbul, 2007, s. 91,98.
[66] Porphyrios, *İsagoge*, *Aristoteles'in Kategorilerine Giriş*. çev. Betül Çotuksöken, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1986, s. 40,41.
[67] Barnes, Jonathan, *Commentary*, Porphyry, "İntroduction" içinde, Translated, with a Commentary by Jonathan Barnes, Oxford University Press, New York, 2003,, s. 161.
[68] Strange, Steven K., *Introduction*, Porphyry, "On Aristotle Categories" içinde, Translated by Steven K. Strange, Bloomsbury, Great Britain, 2014, s. 72.

sözcüklerinin birleştirilmesiyle oluşturulduğunu görmekteyiz. Boethius'un da kullandığı Latince karşılığı "specifica", Eski Yunanca'da olduğu gibi 'species' (tür) ve 'facio,ere' (yapmak) sözcüklerinin birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Nitekim, Paul Foulquié, Orta Çağ Batı Felsefesi'nde kullanılan "specificus" sözcüğünün açıklamasını "türü yapan veya belirleyen" (*faciens speciem*, qui fait ou détermine l'espèce) şeklinde vermektedir.[69] Bunun yanı sıra, Jonathan Barnes'ın ilgili terimi İngilizce'de "species-making or specific" şeklinde kullandığını gözlemlemekteyiz.[70]

Çalışmamızda ayrımı incelediğimiz bölümde Boethius'un 'differentia specifica' terimini açıklarken "inşa etmek, üzerine form kazandırmak, oluşturmak" (constittuunt, informant, efficiunt)[71] anlamlarında fiiller kullandığını görmekteyiz. Türyapıcı içindeki buradaki 'yapmak' fiilinden, yukarıdaki diğer fiilerin gösterdiği gibi "oluşturmak" anlaşılmalıdır. Nitekim, İbn Sina bu ayrım için "var kılan" ibaresini kullanmaktadır.[72] Buna göre, "differentia specifica", 'türyapıcı ayrım' türü oluşturan, var kılan ayrımı ifade eder. Boethius söz konusu olunca, hakiki türü ifade eden 'tür' terimini, 'form' terimiyle açıkladığını[73] göz önüne alırsak, "differentia specifica"yı aynı zamanda, 'form kazandırıcı ayrım' şeklinde de karşılayabileceğimizi düşünüyoruz. Nitekim bu görüşümüze, Boethius'un kullandığı fiillerin yanı sıra, Jonathan Barnes'ın, bu terimin aynı zamanda "form-making" şekilde kullanıldığını belirttiği bir dipnotta bir temel bulabilmekteyiz.[74] Bu ise Aristoteles görüşlerine de uygun düşecektir. Aristoteles'te madde, forma göreli olandır, bir şeyi olduğu şey yapan, var kılan formdur.[75] Ayrım bölümünde Porphyrios'un verdiği bir örnekte cins maddenin benzeri, ayrım da formun benzeri olarak tanıtılır.[76] Cins türün maddesi gibidir, türyapıcı ayrımı da formu. Kısacası, "differentia specifica" yani türyapıcı ayrım, türe formunu kazandıran, onu olduğu şey yapan, var kılan ayrımdır.

---

[69] Foulquié, Paul, (Avec la collaboration de Raymond Saint-Jean), *Dictionnaire De La Langue Philosophique*, Presses Universitaires De France, Paris, 1969, s. 227.
[70] Barnes, Jonathan, a.g.e., s. 132.
[71] Boethius, *İnİs2*, s. 259-260.
[72] İbn Sina, a.g.e., s. 78, 89.
[73] Boethius, a.g.e., s. 200-201.
[74] Barnes, Jonathan, a.g.e., s. 161.
[75] Ross, David, a.g.e, s. 117; 125.
[76] Porphyrius, *İsagoge*, çev. Boethius, Boethius, "In Isagogen Porphyrii commentarium, editio secunda" içinde, s. 267.

Ayrımı, 'bir türü diğerinden ayrıdan vasıf' şeklinde anlamak Porphyrios'un görüşleri arasında yer almaktadır. Ancak bu, ayrımın çok sayıdaki betimlerinden bir tanesidir, ayrım yalnızca bununla sınırlı değildir. Ayrımın son betiminde görüldüğü gibi Porphyrios, bir türü diğerinden ayıran çok sayıda ayrım olabileceğini ancak bunların türyapıcı ayrım sayılamayacaklarını özellikle vurgulamaktadır.[77]

Porphyrios'un *İsagoge*'de kullandığı "differentia specifica" için, "türsel ayrım" ve "özgül ayrım" karşılıklarının uygun olmadığını düşünüyoruz. Günümüz Batı dillerinde, örneğin Fransızca'daki "spécifique" sözcüğü ile *İsagoge*'de kullanılan 'specifica' arasında hiçbir özdeşlik yoktur. "Spesifik ayrım" [78] ya da "özgül ayrım" ifadelerinde, sözcüğün günümüzdeki karşılığı kullanılmaktadır, Porphyrios'un verdiği anlam değil. Bunu açıklamak için, *İsagoge*'nin dilimizdeki her iki çevirisin de Fransızca'dan yapılmış olmaları gereği, Fransızca'da bir sıfat olan 'spécifique' sözcüğüne yakından bakalım. Yaygın olarak kullanılan, herkesin ulaşabileceği *Petit Robert* sözlüğünde, "spécifique" sözcüğü için, "Bir türe ve yalnızca ona özgü olan." (Propre à une espèce et à elle seule.) açıklaması yer almaktadır. Etimolojik detaylarına bakıldığında, sözcüğün Fransız diline 15. yüzyılda girdiği görülmektedir.[79] Buna göre, yukarıda belirttiğimiz gibi "özgül ayrım" ibaresindeki "özgül" karşılığıyla Porphyrios'un kullandığı anlam değil, sözcüğün modern dönemde kazandığı anlam aktarılmaktadır.

Terminoloji yanında, *İsagoge*'ye kısaca üslup ve teknik açısından da değinmek istiyoruz. Boethius Porphyrios'un *İsagoge*'sinin sunduğu dört yararı dile getirmektedir: Kategorilerin daha kolay anlaşılması, tanım ve betimin anlaşılması, bölmenin doğru bir şekilde nasıl yapılacağının anlaşılması ve en hakiki burhani sonuçlara ulaşılan aşamaların öğeleri olan kavramların öğrenilmesi.[80] Burada, kategoriler ve bölme açısından yararlarına ağırlık vermek istiyoruz.

---

[77] A.g.e., s. 272.
[78] Porphyrios, *İsagoji*, çev. Hamdi Ragıb Atademir, Konya, 1948, s. 41.
[79] Robert, Paul, *Le Nouveau Petit Robert* Dictionnaire Alphabétique et Analogique De La Langue Française, Dictionnaires Le Robert, Paris, 1993, s. 2132.
[80] Boethius, *İnİs2* s. 147-148.

Porphyrios *İsagoge*'ye Aristoteles'in kategoriler öğretisinin anlaşılabilmesi için cins, tür, ayrım, hassa ve ilineğin bilinmesinin zorunluluğuna vurgu yaparak başlar.[81] Ancak Boethius bunların bilinmesinin bir zorunluluk gereği değil, yararlılık gereği olduğu görüşündedir. Düşünürümüze göre, zorunluluk, bir şeyin zatından hasıl olur. Bir başka deyişle, başka bir şeye göreli değildir. Eğer beş tümelin bilinmesi, başka bir şeye yani kategoriler öğretisine nisbetle belirli bir öneme haizse, bunu "zorunlu" şeklinde değil, o şey için "yararlı" olarak adlandırmak daha doğru olacaktır.[82]

Boethius'a göre, *Kategoriler*'de Aristoteles, diğer her şey üzerine yüklem olan on cins inşa etmiştir (constituit).[83] Bunlar en yüksek cinslerdir ve de üzerlerinde başka cinsler bulunmaz.[84] Türler ise bunların altına koyulurlar.[85] Ancak türün ne olduğu bilinmez ise nicelik kategorisine ait bir tür, görelilik kategorisinde kullanılarak karıştırılabilir.[86] Bu noktada Boethius, töz kategorisinin, nitelik kategorisinden ve diğerlerinden kendi cinsi bakımından ayrıştığını, ayrımlarını görmedikçe nasıl bileceğimiz ve de ayrımın ne olduğunu bilmeden, onların ayrımlarını nasıl ayrıştırabileceğimiz sorusunu yöneltir. Türler, ayrımlarca oluşturuldukları gereği, türü anlamak için de ayrımları bilmek gereklidir. *Kategoriler*'de Aristotelesi her bir kategoriye ait hassaları dile getirmektedir. Hassanın ne olduğu bilinmeden onun neyi açıkladığı nasıl anlaşılabilir?[87] İlineğin ne olduğu bilinmedikçe, on kategoriden ilinek doğasında olan dokuzu nasıl anlaşılabilecektir?[88]

Beş tümelin, kategorilerin anlaşılması için yararlarına değindikten sonra Boethius, bölme açısından yararlarına değinmektedir. Boethius bölmeyi ana hatlarıyla açıklayabilmek için "bölme" teriminin kendisini bir ad bölmesine tabi tutarak başlamaktadır.[89] Burada özellikle beş tümelin açıklanması yönüyle öneme haiz olması açısından, şu an için ad bölmesi üzerinde duralım. Bu bölme çeşidinin önemi, *İsagoge*'nin yazım tekniğindeki güçlüklerin aşılmasına katkısı gereğidir.

---

[81] Porphyrius, *İsagoge*, Boethius, "İnİs2" içinde, s. 147.
[82] Boethius, *İnİs2,* s. 149-150.
[83] A.g.e., s. 151.
[84] A.g.e., s. 143.
[85] A.g.e., s. 151.
[86] A.g.e., s. 144-145.
[87] A.g.e., s. 145.
[88] A.g.e., s. 146.
[89] A.g.e., s. 154.

İsagoge'nin yazımındaki zorluk, ele aldığı temel kavramların tanımlanamamaları, betimleme ve birbirleri ile karşılaştırma yoluyla açıklanabilmeleridir. Ancak Porphyrios bu güçlüğü açıkça dile getirememektedir. Her biri çok anlamlı sözcükler olan beş tümelin hangi anlamlarının inceleneceğini ad bölmesiyle ortaya koyduğunu, bunların tanımlanamadıklarınıı ancak betimlenebileceklerini kısa ve dolaylı cümlelerle ima etmektedir. Bunların neden tanımlanamadıklarını, tanım yerine ad bölmesi ve betim ile açıkladığını dile getirebilmesi için beş tümelin hâlihazırda biliniyor olması gerekir; ancak Porphyrios *İsagoge*'de zaten tanım, betim ve bölmenin kendilerinden hareketle yapıldıkları en temel beş kavramı açıklamakta, adeta mantığın atomaltı parçalarını tanıtmaktadır.

Beş tümelin detaylı incelemesine başlamadan önce Boethius'un, *İsagoge*'nin yararları arasında bölmeye değinmesi ve özellikle ad bölmesini açıklaması Porphyrios'un *İsagoge*'deki yazım üslubunu, açıklama tekniğini ortaya koyması açısından bizce büyük öneme haizdir. Özellikle, Porphyrios'un cins ve türün tek bir biçimde ifade edilmediklerini[90] bildirdiği cümlesine ilişkin olarak verdiği açıklamalar, eserin daha en başında bizi anlatım tekniği açısından bilgilendirmekte, olası karışıklıkları önleyerek bilinçli bir okuma yapmamızı sağlamaktadır. Düşünürümüze göre, cins sözcüğüne ilişkin olarak, bu cümlesiyle Porphyrios, "ilk olarak bu adın anlamlarını ayrıştırmakta ve ayırmakta, böylelikle cinsin hangi anlamının inceleneceğini gözler önüne koymaktadır."[91] Porphyrios'un bu anlatım yöntemini biz, bir 'felsefe tekniği' olarak görmekteyiz. Bu felsefe tekniğini görmemizi sağlayan kişi ise kuşkusuz Boethius'tur. Böylelikle, yalnızca Porphyrios'un bir kavramın farklı anlamlarını vermesinden hareketle, hepsini felsefe terimi olarak gördüğünü, hepsinin felsefi kullanım değerine sahip olduğunu belirtmek istediğini düşünmememiz gerektiğini anlamaktayız. Dolayısıyla, bu yöntem, tanımlanamayan bir kavramı açıklama aşamasının bir parçası olarak, bir felsefe tekniği gereği uygulanmaktadır. Porphyrios'un iletmek istediği mesajı anlayabilmek için, kavramları neden bu şekilde açıkladığını da bilmek gerekir.

[90] Porphyrius, *İsagoge*, Boethius, "İnİs2" içinde, s. 171.
[91] Boethius, a.g.e., s. 171.

Bize göre, Boethius'un *İsagoge*'nin üslubu ve tekniğine ilişkin başka bir katkısı, Porphyrios'un konuyu ele alış biçimini aşama aşama tasvir etmesi yanında beş tümelin toplu tanımlarına cinsin ele alındığı ilk sayfalarda yer vermesidir. Düşünürümüze göre, Porphyrios cinsi diğer tümellerden yapı ve özellikleri açısından ayırmakta iken, tümelleri genel olarak birbirinden ayırmakta acele etmemektedir. Buna karşın Boethius, ele alınan konu cins olmasına karşın, diğer tümellerin de tanımlarına yer vererek beş tümeli kesin çizgilerle birbirinden ayırdığını belirtir.[92] Buna göre:

> Genus est quod de pluribus specie differentibus in eo quod quid sit praedicatur. species est quod de pluribus minime specie differentibus in eo quod quid sit praedicatur. differentia est quod de specie differentibus in eo quod quale sit in substantia praedicatur. propium est quod de una tantum specie in eo quod quale sit non in substantia praedicatur. accidens est quod de pluribus specie differentibus in eo quod quale sit non in substantia praedicatur.
>
> Cins, tür açısından farklı birçok üzerine ne olma bakımından yüklenendir. Tür, tür açısından hiçbir şekilde farklı olmayan birçok üzerine ne olma bakımından yüklenendir. Ayrım, tür açısından farklı birçok üzerine hangi şey olma bakımından tözsel olarak yüklenendir. Hassa, yalnızca tek bir tür üzerine hangi şey olma bakımından tözsel olmayarak yüklenendir. İlinek, tür açısından farklı birçok üzerine hangi şey olma bakımından tözsel olmayarak yüklenendir.[93]

Düşünürümüzün, cins ve tür betimlerine ilişkin olarak yer verdiğimiz "üzerine" ibaresini 'konu üzerine' şeklinde anlamak gerekmektedir. Cins ve türün tözsel yüklem ifade edişleri konu üzerine söylenmelerinde içerilmektedir. Ayrım için de 'üzerine' ibaresini kullanıyor olması yanında tözsel yüklem ifade ettiklerini açıkça belirtmektedir. Kanaatimizce, bu şekilde beş tümelden biri olan ayrımı, ilineksel yüklem ifade eden ortak ve özgül ayrımlardan kesin bir biçimde ayrıştırmayı hedeflemektedir. Böylelikle, kendisi için, beş tümelden biri olan ayrımın, yalnızca türyapıcı ayrım olduğunu göstermiş olmaktadır. Hassa ve ilineğin betimlerinde de 'üzerine' (de) ibaresi yer alıyor olsa da, tözsel olmayan yüklem ifade ettiklerini vurgulamasıyla, taşıyıcı açısından sözün gerçek anlamında tümel olmadıklarını göstermektedir. Bu ayrım, birinci bölümde tümel ilinek üzerine yer

[92] A.g.e., s. 188.
[93] A.g.e., s. 187.

vereceğimiz görüşleriyle daha da belirginlik kazanacaktır. Hassa ve ilineğin söz konusu bağlamlarda 'birçok üzerine' karşılığı yerine 'birçoğa' karşılığını kullanacağız.

Gerçekten de *İsagoge* oldukça sade bir üsluba, açık ve anlaşılır bir dile sahip görünür; ne var ki Porphyrios'un beş tümeli ele alış yöntemi oldukça karmaşıktır. Öncelikle ad bölmeleri yapmakta, incelenen kavramı günlük dildeki anlamlarından ayrıştırarak başlamaktadır. Ardından yüklem niceliği ve niteliği bakımından incelemekte ve diğer tümeller ile karşılaştırmaktadır. Daha sonra, belirlediği bu tümel kavramın çok sayıda betimine yer vermekte ve örneklendirmektedir. Oysa yukarıda açıkladığımız gibi, ad bölmesinde dile getirdiği her anlamın felsefi değeri olmadığı gibi, bir kavrama ilişkin olarak verdiği çok sayıda betimlerin hepsi, o kavramın beş tümelden biri olması bakımından haiz olduğu betimler değildir. Başka bir deyişle, bu betimlerde tanıtılan her kavram, beş tümel arasında yer almaz. Örneğin, ayrıma ilişkin olarak Porphyrios, ortak, özgül ve daha özgül şeklinde üç bölme yapar, bunların betimlerine ve örneklerine yer verir.[94] Ancak ortak ve özgül ayrımlar beş tümel arasında yer almazlar. Beş tümelden biri olan yalnızca daha özgül ayrımlar altında yer alan türyapıcı ayrımlardır. İbn Sina bu hususu, "Buradaki amacımız yalnızca bu fasılla sınırlıdır ve diğerleri değil sadece bu fasıl, beş tümelden biridir." vurgusu ile dile getirir.[95] Aynı şekilde, hassaya ilişkin olarak "beş tümelden biri olan hassa"[96] ve "Gerçek hassa"[97] ibareleriyle, betimine ve örneklerine yer verilen her hassanın beş tümel arasında düşünülmemesi gerektiğini söylemek istediği bizce açıktır.

Ancak İbn Sina, bu vurguları, Porphyrios'un bir tümele ilişkin bölme ve betimlemelerine yer verdikten sonra yapmaktadır. Boethius ise, Porphyrios'un tümelleri birbirinden ayırmakta acele etmediği uyarısıyla,[98] adeta olası bir yanlış anlamayı önlemek istediğine işaret edercesine, henüz cins konusu ele alınırken beş tümelin toplu tanımlarına yer verir. Bu ise, her bir tümele ilişkin olarak Porphyrios'un vereceği çok sayıdaki betim arasından Boethius'un, hangisini beş tümelden biri olan tümele ait betim olarak gördüğü konusunda

[94] Porphyrius, *İsagoge*, Boethius, "İnİs2" içinde, s. 239-240.
[95] İbn Sina, *Mantığa Giriş*, çev. Ömer Türker, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 91.
[96] A.g.e., s. 101.
[97] A.g.e., s. 124.
[98] Boethius, *İnİs2*, s. 188.

bize bir ölçüt kazandırmaktadır. Beş tümeli Boethius açısından incelerken, verilen tanımları, önceden verdiği toplu tanımlarla karşılaştıracağız ve bunlarla örtüşenleri beş tümel arasında gördüğü sonucuna varacağız.

İsagoge'nin çetrefil felsefi tekneğiyle ilişkili, Boethius'un yukarıdaki açıklamalarına ek olarak, kişisel bir görüşümüze yer vermek istiyoruz. *İsagoge*'de bizce, birbirinden tamamen farklı anlamlarda kullanılan "ilinek" terimi söz konusudur. Hayvan teriminin cins olduğunu söylemekle birlikte onun yüklem olduğu terimin cins olduğunu söyleyemeyiz. Ancak ilinek söz konusu olunca, hem terimin hem de yüklem olduğu şeyin ilinek olduğunu söyleyebilmekteyiz. Bu muğlaklığı gidermek ve ilineğin farklı anlamlarını, farklı kullanımlarını belirginleştirmek için, çalışmamızın henüz bu noktasında bu hususu, ayrılabilir ilinek ve ayrılmaz ilinek ile ilineksel yüklem ifade eden ortak ve özgül ayrımlar çerçevesinde ele almak istiyoruz.

Porphyrios, ilineğe ilişkin birinci tanımında ayrılabilir ilinek ve ayrılamaz ilinek şeklinde ikili bir bölme yapmaktadır.[99] Ayrımın ilk bölmesinde ortak, özgül ve daha özgül ayrımlar şeklinde üçlü bir belirleme yapmaktadır.[100] Boethius, bunlardan ortak ayrımların ayrılabilir, özgül ayrımların ise ayrılamaz olduklarını ve her ikisinin ilineksel değer taşıdığını belirtmektedir.[101] Birbirine çok yakın gözükmelerine karşın, burada birbirinden ayırt edilmesi gereken farklı kavramlar ya da ilinek teriminin farklı anlamlarından kaynaklı farklı kullanımlar söz konusudur. Bu farklı kullanımları aşağıdaki başlıklarda toplayabiliriz:

1-Ontolojik gerçekliği olan bir şey olarak ilinek.

2- Beş tümelden biri, bir yüklem sınıfı olarak ilinek.

3- Ayrılabilir ve ayrılamaz ilinek.

4- Töz dışındaki dokuz kategorinin ilinekselliği.

5-İlineksel değerdeki ayrılabilen ortak ayrımlar ve ayrılamayan özgül ayrımlar.

[99] Porphyrius, *İsagoge*, Boethius, "İnİs2" içinde, s. 280.
[100] A.g.e. s. 239-240.
[101] Boethius, *İnİs2,* s. 241-242.

1-Ontolojik gerçekliği olan bir şey olarak ilinek.

İsagoge'nin yazılış amacına dair görüşlerimize 'Giriş' aşamasında yer vereceğiz. Bu noktada kısaca belirtirsek *İsagoge*, Aristoteles'in *Kategoriler*'ine dair farklı iki ana görüş içinde Porphyrios'un görüşünün bir temellendirmesidir. Evangeliou'ya göre, Porphyrios, *Kategoriler*'in amacının "cins açısından farklı şeylere delalet eden basit, anlamlı, telaffuz edilmiş sesleri" ele almak olduğu görüşündedir.[102] Bunun yanında Evangeliou'ya göre, Porphyrios, *Kategoriler* 1a20-1b9'a tekabül eden paragrafı, varlığın en küçük dörtlü bölümlemesi olarak anlamaktadır. Evangeliou, Porphyrios'un *Kategoriler*'i öncelikli olarak varlığı değil lafızları ele alan bir eser olarak görmesine karşın ilgili paragrafı varlığın bir bölmesi olarak gördüğünün altını çizmekte ve Porphyrios'un bu dörtlü bölümlemesini "dörtlü ontolojik bölme" (the fourfold ontological division) olarak nitelemektedir.[103] Boethius da ilgili bölmeyi Porphyrios'a koşut olarak anlamaktadır. Buna göre, her şey ya tözdür ya ilinektir ya tümeldir ya da tikeldir. Boethius'un bu bölmeye ilişkin şu cümlesine bakalım: "Her şeyin ilk bölmesi töz ve de ilinek şeklindedir."[104] Görüldüğü gibi Boethius da bu bu dörtlü bölmeyi, "şeylerin" bölmesi, bir başka deyişle ontolojik bir bir bölme olarak görmektedir. Bu açıdan, Evangeliou'nun Porphyrios'a ilişkin tespiti bizce, Boethius için de söz konusudur. Bu açıdan, Boethius'un, Porphyrios'a koşut olarak *Kategoriler*'i öncelikli olarak şeyleri değil lafızları ele alan bir eser olarak kabul etmesine[105] karşın, dörtlü bölmeyi şeylerin bölmesi olarak kabul ettiğini söyleyebiliriz.

Kategoriler 1a20-1b9'daki paragrafta töz ve ilinek terimleri zikredilmez, betimlerine yer verilir. Boethius, Porphyrios'a koşut bir şekilde, iligli paragraftaki "konu içine olmayan" ibaresini tözün betimi, "konu içine olan" ibaresini ilineğin betimi olarak anlamaktadır.[106] Bunun yanı sıra, düşünürümüze göre, töz, "zatıyla kaim olur" (per se constat), "başka hiçbir taşıcıya dayanmaz" (nec ullo subjecto alio nititur).[107] Düşünürümüzün konu içinde olmayan şeklindeki töz betimi ve bunu betimleri de varlığa ilişkin bir bölme olarak görmesinden hareketle, tözü, dünyada var olmak için başka bir şeye ihtiyaç duymayan, zatı ile kaim olan şey şeklinde anladığı kanaatindeyiz. İlinekler için ise tersi söz konusudur.

[102] Evangeliou, Christos, *Aristotle's Categories And Porphyry*, E. J. Brill, Leiden, New York, Köln, 1996, s. 51.
[103] A.g.e., s. 51-52.
[104] Boethius, *İnCat*, s. 169 D.
[105] A.g.e., s. 162 B, 163 A-B.
[106] A.g.e., s. 170 D.
[107] A.g.e., s. 171 A.

Buna göre, tözler ve kendi başına var olamayan, bir tözde içinde taşınarak varlıkta kalabilen ilinekler şeklinde, iki farklı varoluş biçimine sahip, iki farklı tarzda var olan şeyler söz konusudur. Mübahat Türker Küyel, Aristoteles'in arazların ontolojik gerçekliğini kabul ettiğini ifade etmektedir.[108] İşte 'ilinek' teriminin bu birinci kullanımında söz konusu ettiğimiz, bu ontolojik gerçekliği olan, bir varolan, bir 'şey' olarak ilinektir.

2- Beş tümelden biri, bir yüklem sınıfı olarak ilinek.

Yukarıdaki açıklamalarımızda yer verdiğimiz, zati ile kaim olan şeklindeki töz betimini, onun doğasının genel betimi olarak ifade etmekteyiz. Dünyada, bir ilineğin taşıyıcısı olmayan hiçbir tikel töz söz konusu değildir. Bu ikili her daim birlikte var olmaktadır. Şu halde, bir birincil töz belirli bir uzay-zamanda yer almakta, belirli bir niteliğe ve niceliğe sahiptir. Bir birincil tözün, taşıyıcısı olduğu ilinek ile söz konusu birlikteliğini dil-mantık içinde önermelerle dile getiririz. Taşıyıcı özne konumunda, ilinek ise onun hakkında tasdik edilen fiil, yüklem konumundadır. Mübahat Türker Küyel'in ifadesiyle, "Fiil, yüklem olarak cevherin arazlarına taallûk eder."[109] Porphyrios'un *İsagoge*'de değindiği bir örnek olan Habeşistanlı'yı ele alalım.[110] 'Şu Habeşistanlı siyahtır.' Gerçeklikte, bir birincil töz olan Habeşistanlı [ya da zenci][111] ve onda taşınan tikel ilinek olarak var olan siyahlık söz konusudur. Bu gerçekliği, Habeşistanlı'yı özne konumunda, siyahlığı onun hakkında tasdik edilen bir yüklem konumunda dile getirerek doğruluk ya da yanlışlık değeri olan bir önerme oluştururuz. Ontolojik gerçekliği olan ilinek, 'şu Habeşistanlı'daki şu siyahlık'tır. Önerme içinde siyah teriminin ilinek olduğunu dile getirdiğimizde ise gerçekliğin dil-mantık içinde düşünce oluşturacak şekilde ifadesine imkan tanıyan bir yoldan bahsetmekteyiz. İşte ikinci anlamda ele aldığımız ilinek terimi, önerme içinde bir yüklemi özne hakkında tasdik etmemize olanak sağlayan bir yüklem sınıfı olarak bir mantık terimidir.

---

[108] Türker-Küyel, Mübahat, *Aristoteles ve Fârâbî'nin Varlık ve Düşünce Öğretileri*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1969, s. 32.
[109] Türker-Küyel, Mübahat, a.g.e., s. 38.
[110] Bkz. Porphyrios, *İsagoji*, çev. Hamdi Ragıb Atademir, Konya, 1948, s. 47-48.
[111] Porphyrios'un örneğindeki "Habeşistanlı" sözcüğünü, Ömer Türker'in, İbn Sina çevirisinde "zenci" şeklinde karşıladığını gözlemlemekteyiz. (Bkz.. İbn Sina, a.g.e., s. 88, 127.) Bu karşılığın ırkçı bir yaklaşım olduğu kesinlikle düşünülmemelidir zira Porphyrios bu tür bedensel vasıfları ilinek olarak görmektedir. Porphyrios'un belirtmek istediği, örnekteki kişinin memleketinin neresi olduğu değil teninin siyahlığıdır. Bu açıdan bizce de "zenci" çok doğru bir karşılıktır.

3- Ayrılabilir ve ayrılamaz ilinek.

Porphyrios'un ilineğe ilişkin olarak verdiği iki tanımdan birincisi şu şekildedir: "İlinek, konunun bozuluşuna neden olmadan mevcut olan ya da olmayandır."[112] Boethius, bu tanıma ilişkin açıklamalarında tanımda geçen "konunun bozuluşu" ve "mevcut olma ya da olmama"nın düşüncede böyle olup olmaması şeklinde anlaşılması gerektiğini belirtmektedir.[113] Bir başka deyişle, burada söz konusu olan, gerçekliğin zihinde muhayyileyle farklı olarak düşünülmesi ve gerçeklikte, taşıyıcı ile sürgit beraberlik arz eden bir vasfın taşıyıcının mahiyetine dahil olup olmadığının belirlenmesidir. Gerçeklikte taşıyıcısından ayrılamayan bir vasfı, düşüncede ondan ayrı olarak tahayyül ettiğimiz zaman taşıyıcının varlığına etki etmiyor ise, gerçeklikte onunla sürgit beraberliğinin bir kuruculuk değil bir eşlik ilişkisi, böylelikle de bu vasfın bir ilinek olduğu anlaşılır. Örneğimizdeki Habeşistanlı, siyah ten rengine haiz olarak doğmuş ve bu haizlikle ömrünün sonuna kadar yaşamış olacaktır. Gerçeklikte siyahlığı ondan hiçbir zaman ayrı gözlemleyemeyiz. Onun, taşıyıcısının mahiyetine etki edip etmediğini ise düşüncede gerçekliği farklı düşünerek belirleriz. Muhayyile ile siyahlığı Habeşistanlı'dan ayırırız; Habeşistanlı'yı beyaz tenli olarak düşünürüz. Zihindeki bu yeni durumunun, Habeşistanlı'nın olduğu şey yani bir insan olmasına etki etmediğini görür ve dolayısıyla siyahlığın bir ilinek olduğuna hükmederiz. Dolayısıyla, bu bağlamda kullanılan "ayrılabilir ilinek"te söz konusu olan, gerçeklikte var olan bir ilinek ve onun gerçeklikteki değişkenliği, taşıyıcısından ayrılışı değil, gerçekliğin zihinde farklı düşünülmesi durumunda söz konusu olan ayrılabilirlik ve ilinektir.

4- Töz dışındaki dokuz kategorinin ilinekselliği.

> Bilaraz olan, çoğu zaman müsamaha ve mecazla araz olarak adlandırılır. Yüklemler içinde bir konuda bulunmayan bu duyulurun ne olduğunu tanıtana mutlak olarak cevher denir. Dolayısıyla cevherin anlamları içinde bu anlam, araz anlamının mukabili haline gelmiştir ve bu nedenle bir konuda bulunmayan duyulura yüklenenlerinin bir kısmı, cevher ve bir kısmı da araz olmuştur. O halde araz, hiçbiri de, bir konudan bulunmayan bu duyulurun ne olduğunu (tanıtmayan) dokuz kategoriye araz denir.[114]

[112] Porphyrius, *İsagoge*, Boethius, "İnİs2" içinde, s. 280.
[113] Boethius, *İnİs2*, s. 282.
[114] Farabi, *Harfler Kitabı, Kitâbu'l –Hurûf*, çev. Ömer Türker, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 37.

Farabi'nin yukarıda alıntıladığımız açıklamalarında, "Yüklemler içinde", "yüklenenlerinin bir kısmı" ibarelerine dikkat edilirse, kanaatimizce bu bağlamda söz konusu olan bir yüklem niteliği olarak ilinektir. Farabi'nin açıklamalarından anladığımız üzere, bir yüklemin cevher olduğunun söylenmesinden, yüklem konumundaki terimin, konunun mahiyetini tanıtan bir delalete sahip olduğu; araz olduğunun söylenmesinden ise mevzunun mahiteyini tanıtmadığı belirtilir. Bu anlamda ilinek, cevherin mukabilidir.

Yukarıda belirtildiği üzere Porphyrios *Kategoriler*'i şeylere delalet eden lafızları ele alan bir eser olarak görmektedir. Boethius *Kategoriler* şerhinde bu görüşü benimsediğini, *Kategoriler'*in şeyleri değil, şeylere delalet eden lafızları ele aldığını dile getirir: "Şu halde, bu eserin amacı, şeylere delalet eden lafızları, delalet etmeleri bakımından ele almaktır."[115] On kategoriyi ise bu lafızların sınırsız sayıdaki delaletlerinin cinsleri olarak görmektedir.[116]

Buna göre, bir önerme içinde mevzu hakkında tasdik edilen bir yüklemin ilinekselliğini dile getirirken, yüklem konumundaki terimin özünü tanıtmayan bir delalet ifade ettiğini anlatırız. Mahiyete delalet eden lafızların en genel cinsi töz, etmeyenlerin en genel cinsleri ise kalan dokuz kategoridir. İşte dokuz kategorinin ilinekselliği mahiyete delalet etmeyen terimlerin en genel cinsleri olmaları, bir başka deyişle onlardan yapılan bir yüklemin mevzunun mahiyetini tanıtmayacağı, ilineğe tekabül eden bir delalete sahip olacağı anlatılmak istenmektedir. Boethius, dokuz kategorinin bu özelliğini belirtmek için onların ilinek doğasından olduklarını belirtmektedir.[117]

5-İlineksel değerdeki ayrılabilen ortak ayrımlar ve ayrılamayan özgül ayrımlar.

Boethius ayrıma ilişkin açıklamalarına bir şeyin bir başkasından ayrıldığını cins, tür ve sayı açısından olmak üzere üç biçimde dile getirdiğimizi belirterek başlar. Her şeyin bir başkasından ayrılışı ya tözsel ayrımları ya da ilineksel ayrımları açısındandır.[118] Dikkat edilirse burada söz konusu olan yalnızca bir mantık terimi olarak ayrım değil, varlıktaki şeylerdir, onların ayrışmaları, ayrı olma olgusudur, genel olarak değişmedir. Gerçeklikte şeylerin ayrışmaları ya mahiyetleri ya da arazları yönüyledir. Bu şekildeki ayrışma bir

[115] Boethius, *İnCat, s.* 160 A.
[116] A.g.e., s. 161A.
[117] Boethius, *İnİs2*, s. 146.
[118] A.g.e., s. 240.

şeyin, yine bir başka şeyden ayrışmasıdır. Bir şeyin bir diğerinden ayrışması değişebilen, kısa süreli bir özelliği ya da değişmeyen, uzun süreli bir özelliğiyle olabilir. Mahiyet yönüyle ayrışma değişmeyen uzun süreli bir ayrım iken, ilineksel yönden ayrışması ise kısa ve değişebilen ya da uzun süreli, değişmeyen bir ayrışma olabilir. Örneğimizdeki Habeşistanlı'nın bir kediden ayrışması mahiyeti yönüyle sürekli ve değişmeyen bir ayrışmadır. Bunun yanında, bir başka Habeşistanlı'dan dolaşıyor ya da sabit duruyor oluşu, uyuyor ya da uyanık oluşu, bulunduğu mekan açısından ayrışması kısa süreli ilinek yönüyle ayrışmasıdır. Sarışın, mavi gözlü, beyaz tenli bir Alman'dan, bedensel vasıflarıyla ayrışması ise uzun süreli, değişmeyen ancak yine ilinek yönüyle bir ayrışmadır.

Yukarıda değindiğimiz gibi, ayrıma ilişkin birinci bölmede Porphyrios ortak ayrımlar, özgül ayrımlar ve daha özgül ayrımlar şeklinde kavramsallaştırdığı üç çeşit ayrım tanıtmaktadır. Boethius ortak ve özgül ayrımların ilineklere delalet ettiğini buna karşın daha özgül ayrımların tözü biçimlendirdiklerini, tözü tanıttıklarını belirtir.[119] Ancak burada söz konusu olan ilineklerin ayrılabilirliğini üçüncü başlıkta tanıttığımız düşüncede ayrılabilen vasıflarla karıştırmamak gerekmektedir. Yukarıda belirttiğimiz üzere bu bağlamda söz konusu olan şeylerin ayrışması, ayrı olma olgusu bir başka deyişle gerçekliktir. Artık sözünü ettiğimiz, birinci başlıkta tanıttığımız büyük ölçüde ontolojik gerçekliği olan şeyler olarak ilineklerdir. Peki onların ayrılabilir olmalarını nasıl anlamalıyız? Burada söz konusu olan taşıyıcıdan fiziksel bir kopuş mudur?

Boethius, ortak ayrımların ilineklere ilişkin olduklarını ve başkalık ifade ettiğini belirtir.[120] Bir başka deyişle burada, şeyin mahiyet açısından değil ilinekleri açısından farklı oluşu ve başka bir şeyden ayrışması söz konusudur. Örnek olarak Platon ve Sokrates'ten birinin oturması diğerinin dolaşmasıyla, birinin genç iken diğerinin yaşlı olmasıyla ayrışmalarını vermektedir. Bir başka kişinden farklı, başka olmamızı sağlayan farkların da değişmekte olduğuna vurgu yaparak, ortak ayrımların ayrılabilir ilineklere ilişkin olduğunu ifade etmektedir.[121] Özgül ayrımların da ilineklere ilişkin olmakla beraber ortak ayrımlardan farklı olarak daimilik gösterdiklerini eklemektedir. Doğuştan kör olmayı buna örnek olarak verir.[122] Doğuştan kör olarak dünyaya gelmiş bir kişi görebilen kişiden bu özelliği ile

[119] A.g.e., s. 243.
[120] A.g.e., s. 245.
[121] A.g.e., s. 241-242.
[122] A.g.e., s. 242.

başkalık gösterecek, ayrışacaktır. Ancak bu yukarıdaki örnekte Platon'un dolaşmakta iken Sokrates'in otuyor olmasıyla ayrışmalarından farklı olacak, kısa süreli değil daimi bir ayrışma ifade edecektir. Buna göre, burada iki kavram arası temel farkın süre yönünden kaynaklandığını anlamaktayız. Peki burada değişen nedir? Şeyler midir? Buna yanıtımız 'hayır' olacaktır. Zira şeyler, bir başka deyişle birincil töz bireyler, gerçekliği dil-mantık içinde ifade ederken özne olarak konumlandırdıklarımız, değişen vasıfların taşıyıcıları olarak kabul ettiklerimizdir. Küyel'in ifadesiyle, "Fiil yüklem olarak cevherin arazlarına taallûk eder."[123] O halde, burada değişen, bireyler hakkında tasdik ettiklerimiz, onların vasıfları, ilinekleridir.

İlineğin, özne ile ilişkisinde beş tümelden biri olması bakımından ne ifade ettiğini bir bakış açısı oluşturacak şekilde belirginleştirmek için, pek çok konuda olduğu gibi Mübahat Türker Küyel'e başvuralım.

> Fiil masdar halinde olsa bile daima cevherin hallerinden bir hali ifade eder, müstakil varlığı yoktur. Delâlet etmiş olduğu şey bir cevherin sureti değil, bir halidir.[124]

Bu satırlarda, yukarıdaki incelememizi belirginleştirecek anahtar kavramı bulmaktayız: "Hal". Yukarıda, bireyler açısından da bir yönüyle bir değişme olduğunu, taşıyıcı olmaları bakımından değişmeseler de onlarda vasıfların değişmesiyle durumlarının ve de bir başkasından ayrışma olgularının değiştiğini belirlemiştik. Şu halde, değişen ilinekler olmak üzere, birey açısından değişenin ya da değişmeyenin, onun hâli ya da haizliği olduğunu anlıyoruz. Buna göre, ayrılabilir ilineklerle oluşan ortak ayrımları, şeylerin hâllerindeki bir değişmenin ifadesi, ayrılamayan ilineklerle oluşan özgül ayrımları da şeylerin haizlikleriyle başka, farklı olmalarının ifadesi olarak anlıyoruz.

Bu noktada söyle bir itiraz gelmesi muhtemeldir. Yukarıda ayrılabilir ve ayrılamaz ilineklerin, birinci başlıkta tanıttığımız ontolojik gerçekliği olan, şey olarak ilinekler olduklarını belirtmiştik. Verilen örneklerdeki oturmak ya da dolaşmak şey midir? Bu noktada bu gibi örneklerde söz konu olan ilineklerin Habeşlinin siyahlığı kadar ontolojik gerçekliği olan bir şey olmadığını kabul ediyoruz. Ancak bu noktada bir önerme içinde

[123] Türker-Küyel, Mübahat, a.g.e., s. 38.
[124] A.g.y.

özne hakkında tasdik ettiğimiz benzer yüklemleri de, 'şey' olarak kabul etmek gerektiği kanaatindeyiz. Zira, burada dile getirdiğimiz yargı, varlığa tekabül eden, doğruluk ya da yanlışlık değeri olan bir yargıdır. Gerçeklikte, bireyde hâl ya da haizlik olarak gözlemlenebilmeleri gereği bu tür yüklemlerin 'şey' olduğunu dile getirmenin yanlış olmayacağını düşünüyoruz.

Kısacası burada söz konusu olan bir ilineğin formunu karşıtına bırakmasıdır. Bilfiilden bilkuvveye ya da ters yönde değişmesidir. Ross'un ifadesiyle, "Bir forma sahip olmak, fiilen o formun karşıtından yoksun olmaktır."[125] Ayrılabilir ilinek ibaresinde anlatılmak istenen taşıyıcıdan fiziksel kopuş değildir. Bu bağlamda, ilineklerin ayrılmasından, formunu karşıtına bırakarak bilkuvveye geçişini anlıyoruz. Bu değişmeler birey açısından ise hâl ya da haizlik ifade eder. Vasıfların değişimi kısa süreli ise söz konusu olan hâldir; zor değişmesi ya da uzun sürede değişmesi ise birey için haizliktir.[126] Haizlikte birey yalnızca kendisine özgü bir değişmeyen bir vasfıyla ayrışırken, hal değişiminde herkeste bulunabilecek bir vasıf ile ayrışmaktadır.

Şu ana kadar yaptığımız açıklamaların olası yanlış anlamaları önlemekte ve Boethius'un açıklamalarını takip etmekte yeterli olacağı kanısındayız.[127] Daha detaylı bilgilere ilgili kavramları ele alırken yer vereceğiz. Yukarıda belirttiğimiz gibi Boethius, Porphyrios'a koşut olarak Aristoteles'in *Kategoriler*'ini, lafızları ele alan bir eser olarak görmektedir. Yine daha önce belirttimiz üzere bunlar, şeylere delalet eden lafızlardır. Bu açıdan *İsagoge*'yi ve Boethius'un açıklamalarını dilin varlığa tekabül edişi açısından düşünmek yararlı olacaktır. Porphyrios *İsagoge*'de konusu bireyler olan yargıları ele alır.[128] Delaletleri incelenen lafızlar ağırlıklı olarak bireylere gönderim yapan lafızlardır. Bundan hareketle açıklamalara daima birincil töz bireylere odaklanan bir bakış açısından yaklaşmak ve 'Burada ele alınan, varlıkta neye tekabül etmektedir?' ya da 'Varlık, dil-

[125] Ross, David, a.g.e., s. 115.
[126] Arızlık, hâl ve haizlik hakkında Boethius'un detaylı görüşleri için, bkz. *İnCat*, s. 241-243.
[127] Ancak bu açıklamalar ağırlıklı olarak kişisel yorumlarımız çerçevesinde geliştiğine göre, eğer biz yanlış anlamakta isek aynı zamanda bunun kaynağını da gösterecektir.
[128] De Libera, Alain, *Introduction et Notes*, Porphyre, "İsagoge" içinde, Traduction par Alain De Libera et Alain-Philippe Segonds, Librairie Philosophique J. Vrin, Paris, 1998, s. XCIV.

mantık içinde ne şekilde ifade edilmektedir?' sorularını kendimize sormamız, beş tümel gibi son derece çetrefil bir konuyu bizim için daha anlaşılır kılacaktır.

Gerekli gördüğümüz tüm hususlara değindiğimize göre, ana hatlarıyla çalışmamızı tanıtarak önsözümüzü sonlandırmak istiyoruz. Öyle sanıyoruz ki bu tanıtım, aynı zamanda diğer çalışmalarla olan farkımızı da ana hatlarıyla gösterecektir. Biz, bu çalışmamızda öncelikle, beş tümelin kurucusunun Porphyrios olduğunu ortaya koyuyoruz. Boethius yanında Türkçe'deki Porphyrios ve *İsagoge* literatürünü eleştirel bir süzgeçten geçiriyoruz. *İsagoge*'nin sıradan bir felsefeye giriş kitabı olmadığına, düşünce tarihinin en önemli dönüm noktalarından birini temsil ettiğine, felsefe tarihinin en çetrefil metinlerinden biri olduğuna özel bir vurgu yapıyoruz. Tümele ilişkin temel betimlere yer veriyor, görüşlerini incelediğimiz düşünürümüzde tümel kavramın oluşumunu açıklıyoruz. Porphyrios ve Boethius arasında bir karşılaştırma yapmıyor, Boethius'un Porphyrios'u nasıl okuyup anladığını göstermeye çalışıyoruz. Böylelikle, bunun yalnızca Boethius'un okuması olduğuna, *İsagoge*'nin farklı okuma ve anlamalara açık, engin bir içeriğe sahip olduğuna işaret ediyoruz. Çalışmamızda sorular soruyor, bunları yanıtlamaya çabalıyoruz. Örneğin, yalnızca Porphyrios Ağacı olarak bilinen tabloya yer vermekle yetinmiyor, buna nasıl ulaşıldığını anlamaya ve açıklamaya çalışıyoruz. 'Öncelik' konusuna değindiğimiz sayfalarda, Porphyrios Ağacı'nda önceliğin iki yönü olduğunu ortaya koyuyoruz: İkincil tözlerin, daha tümel olanın doğal, ontik önceliğe, birincil tözlerin ise delalet önceliğine sahip olduklarını belirtiyoruz. Tüm bunların ise, Platoncu metafizik anlayışının Aristoteles mantığına eklemlenmesi olduğuna ve *İsagoge*'nin Platon-Aristoteles uzlaşısı projesinin, Porphyrios ve Plotinos (MS 205-270) uzlaşısının en somut örneği olduğuna dair çeşitli araştırmacılarıdan önemli görüşler aktarıyoruz. Boethius'un açıklamalarının daha net anlaşılması için kendi hazırladığımız tablolara yer veriyoruz. Boethius'un beş tümel anlayışını yalnızca *İsagoge* şerhindeki açıklamalarıyla değil, diğer eserlerindeki izdüşümleriyle birlikte inceliyoruz. *İsagoge*'nin amacının "Varlık ve düşünce arasındaki münasebet" ekseninde bir yüklem sınıfları kuramı sunmak olduğunu belirtiyor ve Boethius açısından bunun nasıl anlaşıldığını, bu yüklem düzeninin ne şekilde işlediğini somut bir şekilde göstermeyi deniyoruz. Kısacası, kendi çalışmamız ve diğer çalışmalar arasında ne genel amaçlarımız, ne terminolojimiz, ne metodolojimiz, ne konuyu sunuş tarzımız, ne de ulaştığımız sonuçlar bakımından hiçbir ortaklık ya da benzerlik görmüyoruz.

Bu çalışmanın aşamaları ise şöyle olacaktır: Giriş aşamasında, Aristotelesçi tümellerin Porphyrios tarafından beşli grup olarak yeniden düzenlenmesi üzerine bilgiler aktaracağız. Böylelikle beş tümelin ne ifade ettiğini ve bununla bağlıntılı olarak Boethius'un beş tümel anlayışını incelemenin ne anlama geldiğini de daha açık bir şekilde göstereceğiz. Türkçe'de Porphyrios ve Boethius üzerine çalışmaları belirttikten sonra kimi çalışmalar üzerine eleştirel görüşlerimize yer vereceğiz. Birinci bölümde Boethius'un hayatı ve eserlerini tanıtacağız. Felsefesinin genel hatlarının kavranabilmesi için bilimler sınıflamasına ve mantık anlayışına değineceğiz. Ardından Boethius düşüncesinde temel tümel betimlerini, tümel kavramın oluşumunu, ve dil kullanıcıları tarafından iletişimde kullanımı çerçevesinde nasıl anladığını inceleyeceğiz. Böylelikle, bireyin soruşturulması aşamasında beş tümele yanıt olan, kademeli ilerleyen sorularla yürütülen bilişsel etkinliğin psikolojik ve dile ait temellerini göstereceğiz. İkinci bölümde, beş tümel ve beş tümelin karşılaştırılması üzerine görüşlerini detaylı olarak inceleyeceğiz. Değerlendirme ve Sonuç aşamasında Porphyrios'un yüklem sınıfları kuramının Boethius tarafından on kategoriyle bağlantılı bir bütün olarak nasıl anlaşıldığını büyük ölçüde kişisel yorumlarımızla göstermekle, bu çalışma da amacına ulaşmış olacak ve son bulacaktır.

GİRİŞ

Bir düşünürün beş tümel anlayışını incelemenin, Porphyrios'un beş tümelin kurucusu olması bakımından, *İsagoge*'yi nasıl okuduğu ile eşanlamlı olduğu şeklindeki metodolojik iddiamızı temellendirmek için, Porphyrios'un tümel yüklem sınıflarına ilişkin ne çeşit bir düzenleme yaptığı hakkında bilgi vermemiz yerinde olacaktır. Porphyrios'un bu yeni düzenlemesi Batı'da uzun yüzyıllardır bilinmektedir. Konuya ilişkin en kapsamlı bilgileri Alain De Libera'nın, *İsagoge* çevirisi içinde yer alan *İntroduction* başlıklı yazısında bulmaktayız.[129] Yüklem sınıflarının Porphyrios tarafından beşli grup olarak yeniden düzenleyişini, mantık tarihine bakışımızı değiştirecek kadar önemli buluyoruz ve mutlaka müstakil bir çalışmada daha detaylı incelenmesi gerektiğine inanıyoruz. Biz burada, konuya ilişkin bilgilere, ancak yukarıda dile getirdiğimiz iddialarımızı temellendirecek kadar yer vereceğiz.

Yeni-Platoncu felsefenin en tanınmış düşünürlerinden olan Porphyrios, yaklaşık olarak 232/233'te Tyros'ta ya da olasılıkla Batanaia'da doğdu. Atina'da Cassius Longinus'un ve Roma'da Plotinos'un (MS 205-270) öğrencisi oldu. Eserleri felsefe, felsefe tarihi, filoloji, din, astronomi, astroloji ve müzik bilimleri gibi oldukça geniş bir alanı kuşatıyordu. Platon düşüncesi ve Aristoteles mantığını uzlaştıran bir yorumcu olarak ünlendi ve kendisinden sonraki Yeni-Platoncular üzerinde etkili oldu.[130] Geçirdiği ağır depresyon nedeniyle 268 yılında intihâr etmeyi düşündü. Onun bu durumunu fark eden Plotinos'un tavsiyesi üzerine Sicilya'ya gitti. Burada geçirdiği zaman zarfında Plotinos'un eserlerini gözden geçirdi ve derledi. Plotinos'un ölümünün ardından Roma'ya döndü. Dördüncü

[129] De Libera, Alain, *Introduction*, Porphyre, "İsagoge" içinde, Traduction par Alain De Libera et Alain-Philippe Segonds, Librairie Philosophique J. Vrin, Paris, 1998, s. VII-CXLII.

[130] Türer, Celal, *Porphyrios*, Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni, Antikçağ Yunan Düşüncesi Ortaçağ Düşüncesi, Cilt 2, İnsan Yayınları, İstanbul, 2015, s. 507.

yüzyılın başlarında, yaklaşık olarak 301 ile 305 yılları arasında Roma'da öldü.[131] Eserlerinden bazıları, diğer yazarların yaptıkları alıntılar sayesinde kısmen konurken büyük bölümü günümüze ulaşamadı. Bir bütün olarak günümüze ulaşabilmiş yalnızca iki eseri bulunmaktadır: Soru-cevap formatındaki *Kategoriler* şerhi ve *İsagoge*.

Evangeliou, Plotinos'un okulunda geçirdiği beş yılın Porphyrios'un yaşamında kritik bir dönem teşkil ettiğini, yüzleştiği derin felsefi sorunların onu hastalıklı ve melankolik kıldığını belirtmektedir.[132] Evangeliou'ya göre, Porphyrios'un Sicilya seyahatine neden olan hastalığında gerçek payı olabilir; Plotinos ve Porphyrios arasında Aristoteles'in *Kategoriler*'i konusundaki fikir ayrılığının da işareti olarak görülebilir.[133] Porphyrios'un Roma'dan ayrılışı Plotinos'un *Varlığın Cinsleri Üzerine* başlıklı uzun incelemesini tamamladığı döneme tekabül ediyordu. Plotinos, bu incelemesinde *Kategoriler*'i şiddetle eleştirmektedir. Evangeliou, Porphyrios'un her ne kadar Plotinos'u bir Platon otoritesi olarak görse de, bundan onu bir Aristoteles otoritesi olarak gördüğünü kabul etmenin güç olduğu görüşündedir. Evangeliou'ya göre, Plotinos, Aristoteles'in *Kategoriler*'i üzerine düşüncelerini değiştirmek için oldukça yaşlı olduğu için Porphyrios hastalığını okuldan ayrılmak için bir mazeret olarak düşünmüş olabilir. Sicilya'da, Plotinos'un baskın gelen etkisinden kurtulmuş olarak *İsagoge'*yi ve *Kategoriler* üzerine şerhlerini ve diğer eserlerini kaleme almaya başladı.[134]

Porphyrios'un mekankolik ruh hali, Sicilya'ya gidişi ve Plotinos'un *Kategoriler* eleştirisi arasında Evangeliou'nun dile getirdiği olası bağ hakkında Alain De Libera çok daha kesin görüş bildirmektedir. De Libera'ya göre, Porphyrios'u intihârı da düşünecek kadar depresyona sokan kriz, melankoliden kaynaklanmamaktadır. Plotinos'un *Varlığın Cinsleri Üzerine* başlıklı incelemesinde Aristoteles'in kategoriler öğretisine karşı yönelttiği "saldırı"nın neden olduğu "reaksiyonel bir depresyon"dan ya da "entekktüel bir kriz"den kaynaklanmaktadır.[135] Porphyrios, Plotinos'un eleştirilerine katılmamaktadır; Platon ile

[131] A.g.m., s. 508.
[132] Evangeliou, Christos, a.g.e., s. 3.
[133] A.g.e., s. 3-4.
[134] A.g.e., s. 4.
[135] De Libera, Alain, *Introduction et Notes*, Porphyre, "İsagoge" içinde, Traduction par Alain De Libera et Alain-Philippe Segonds, Librairie Philosophique J. Vrin, Paris, 1998, s. VIII-IX.

Aristoteles'i uzlaştıran bir görüşe sahiptir. De Libera'ya göre, Porphyrios, "Plotinos'un incelemesinde eleştirdiği her şeyi savunmak" için iki *Kategoriler* şerhi kaleme almıştır; *İsagoge* de bu doğrultu da kaleme alınmıştır.[136]

Peki, Plotinos ve Porphyrios'un üzerinde anlaşamadıkları kategoriler sorunu neydi? Bu soruyu yanıtlayabilmek için önce Platon ve Aristoteles'in varlık üzerine temel yaklaşımlarına ve bu yaklaşımlar arasındaki farka değinmemiz gerekmektedir.

Ahmet Cevizci'ye göre, Platon'da idealar maddi olmayan, ezeli ve ebedi özler iken gözle görülür nesneler onların soluk kopya ve suretleridir. Bu ise yalnızca görülür nesnelerin bilinebilirliklerinin teminatı olarak İdeaların var olmaları gerektiğini söylemek değildir; "tam tersine, fenomenin ancak İdea sayesinde, İdea varolduğu için varolabileceğini söylemektir… Platon bu bağlamda, fenomenler dünyası olmadan, bir İdealar dünyasının varoluşunu düşünmenin mümkün ama bunun tersinin imkânsız olduğunu düşünür."[137] Steven K. Strange'e göre, Platon, *Phaedo* (78d) ve *Timaeus* (29c)'de idealara, bu ayrık Formlara *ousia* terimiyle gönderimde bulunmaktadır. Strange, Aristoteles'in *ousia*'yı ilk kategorisinin adı olarak kullanmasını, Platoncu İdealar kuramını reddedişiyle bağlantılı görmektedir.[138] Strange, *Kategoriler*'de Aristoteles'i temelden Platon karşıtı kılan husus olarak, daha az tümel olan tözü, daha tümel tözden ontolojik olarak önce kabul etmesini, bir başka deyişle, tikel tözü birincil kabul etmesini dile getirmektedir. Yukarıda açıklandığı üzere Platon karşı görüştedir: "Daha tümel olan doğal olarak öncedir."[139] Strange'e göre, "Aristoteles, *Kategoriler* ile yalnızca Formların duyulur nesnelerden ayrı olduğunu değil aynı zamanda tümel F'nin tikel F'nin varlık nedeni olduğunu da inkar etmek istiyor görünmektedir."[140] Strange'in ifadesiyle, "*Kategoriler*, Formların ayrılığını ve tümelin ontolojik önceliğini inkar etmesi bakımından ortodoks Platonculuğa bir saldırı içeriyor görünmektedir." [141]

[136] A.g.m. s. IX.
[137] Cevizci, Ahmet, *Felsefe Tarihi,* Say Yayınları, İstanbul, 2009, s. 95.
[138] Strange, Steven K., *Introduction*, Porphyry, "On Aristotle Categories" içinde , Translated by Steven K. Strange, Bloomsbury, Great Britain, 2014. s. 3
[139] A.g.m.. s. 5.
[140] A.g.m.. s. 4.
[141] A.g.m., s. 5

İşte, Porphyrios ve Plotinos arasındaki fikir ayrılığını bu bağlamda değerlendirmemiz gerekmektedir. Plotinos, Aristoteles'in kategorilerini "'varlığın cinsleri'" olarak adlandırmakta, Platon'un görüşüne, Platon'un cinslerine rakip kabul etmekte ve eleştirmektedir. Francis E. Peters, Platon'un "en büyük cinsler" (mégista géne) adını verdiği beş cinsi, Varlık, Ayni, Başka, Hareket ve Sükûnet şeklinde belirtmektedir.[142] Evangeliou'ya göre, Porphyrios, bu noktada Aristoteles'in kategorilerinin, Platoncu ya da Platoncu olmayan bağlamda, "varlığın cinsleri" olarak görülmesine karşı çıkmaktadır.[143] Stange'e göre, Porphyrios, *Kategoriler*'i bir metafizik eseri olarak değil bir mantık eseri olarak kabul etmektedir. *Kategoriler*'i terimler, dilsel öğeler, yüklemler üzerine bir eser olarak görmektedir.[144] Porphyrios'a göre, *Kategoriler*'de Aristoteles, "delalet etmeleri bakımından, şeylere delalet eden basit sözcükleri ele almaktadır."[145]

Ancak buradan, Porphyrios'un, kategorilerin metafiziksel bir boyutu bulunduğunu bütünüyle inkar ettiği düşünülmemelidir. Önsözümüzde, Porphyrios'un *Kategoriler*'i öncelikli olarak varlığı değil lafızları ele alan bir eser olarak görmesine karşın *Kategoriler* 1a20-1b9'a tekabül eden paragrafı varlığın bir bölmesi olarak gördüğünü ve Evangeliou'nun bu dörtlü bölümlemeyi "dörtlü ontolojik bölme" (the fourfold ontological division) olarak nitelediğine değinmiştik.[146] Bunun yanı sıra, Porphyrios, *İsagoge*'de "varlık"ın bir cins olup olmadığını tartıştığı pasajda, Aristoteles'i tanık göstererek, "varlık" bir müşterek isim olmak üzere, kategorilerin her birinin "varlık ilkesi" olduğunu dile getirmektedir.

> Fakat cinsler ve neviler için bu böyle değildir; çünkü varlık bütün varlıklarda müşterek bir cins değildir ve hepsi en yüce cins olacak bir tek terime göre ayni cinsten (homogene) değildir, *Aristo*'nun doktrini de budur. Fakat Kategoryalar da denilene göre ilk on cinsin ilk on ilke gibi olduklarını kabul etmek gerekir ve hatta onların hepsine varlıklar adı verilebilmesini farzederek, hiç olmazsa *Aristo*'nun dediğine bakılırsa onların böyle gösterilmesi sinonimlik yönünden değil de homonilik yönünden değil midir? Gerçekte, *varlık* bütün nesnelerde müşterek biricik cins ise bütün

[142] Peters, Francis E., *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*, çeviren ve hazırlayan Hakkı Hünler, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 89.
[143] Evangeliou, Christos, a.g.e., s. 9.
[144] Strange, Steven K., a.g.m.. s. 7
[145] Porphyry, *On Aristotle Categories*, Translated by Steven K. Strange, Bloomsbury, Great Britain, 2014. s. 34.
[146] A.g.e., s. 51-52.

> nesnelere sinonimlik yönünden varlıklar denilecektir. Fakat gerçekte, ilk on ilke olduğundan bu isim birliği sırf lafzi (verbal) dir ve bu isimlendirme ile anlatılan tarife uymaz. İmdi böylece en umimi cinslerin sayısı ondur, en hususi nevilerin sayısı sonsuz sayıda değil, belli sayıdadır.[147]

Bu bakımdan Porphyrios'un karşı çıktığı ana hususun, kategorilerin, "varlık" bir mutevatı' isim olmak üzere, onun altındaki bölümler olarak görülmesi olduğunu anlamaktayız. Aristoteles ve Porphyrios, kategorileri, bir üst terimin alt bölümleri olarak değil, "varlık" bir müşterek isim olmak üzere, her birinin bir varlık ilkesi olması anlamında varlığın bölümleri olarak kabul etmektedirler. Ancak Porphyrios, buradan hareketle, *Kategoriler*'in bu onlu bölümlemeyi metafizik açıdan ele alan bir eser olarak görülmesine karşı çıkıyor görünmektedir. Boethius'a göre, şeylere delalet eden lafızlar on grupta sınıflandırılıyor iseler, bu onların delalet ettikleri şeylerin de on sınıfta topladığını gösterir.[148] Boethius'a göre, *Kategoriler*'in amacı, delalet etmeleri bakımından, şeylere delalet eden lafızları incelemektir.[149] Şu halde, varlık üzerine eğilen bir yönü olmakla beraber *Kategoriler*, on kategoriyi şeylerin sınıflanması bakımından inceleyen bir eser değildir; incelemenin ağırlık noktası, şeylere delalet eden lafızlar üzerindedir.

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi, Porphyrios, Plotinos'un kategorileri "varlığın cinsleri" olarak kabul edip eleştirmesini doğru bulmamaktadır. Evangeliou'ya göre, Porphyrios açısından, Plotinos'un yaklaşımında iki hata vardır: Birinci olarak, Plotinos, doğal dünyayı konu alan Aristoteles'in kategorilerini düşünülür doğa üstü aleme ilişkin kabul etmekte ve o aleme uygulanamayacaklarını öne sürmektedir. İkinci olarak, Porphyrios'a göre, "yalın lafızlar" olan on kategoriyi haksız biçimde Platon'un beş cinsi ile karşılaştırmaktadır.[150]

Evangeliou'ya göre, Porphyrios açısından Plotinos'un kategorilere ilişkin olarak düşünülür dünya bağlamındaki yaklaşımı hatalıdır ancak duyulur dünya bağlamındaki eleştirileri haksız değildir. Ne var ki Porphyrios, kategorilerin sayısınında değişiklik yapılmasını doğru bulmamaktadır. Ayrıca Aristoteles'in Platoncu bakış açısından eleştirilmesi de doğru değildir. Evangeliou'ya göre, Porphyrios, her birine farklı uzmanlık alanları bırakmanın

---

[147] Porphyrios, *İsagoji*, çev. Hamdi Ragıb Atademir, Konya, 1948, s. 37-38.
[148] Boethius, *İnCat*, s. 161 A.
[149] A.g.e., s. 160 A.
[150] Evangeliou, Christos, a.g.e., s. 10.

aralarındaki uyumu tesis edebileceği görüşündedir; buna göre, Porphyrios şöyle bir öneri sunmak istiyor gibidir: "Bu dünyayı Peripatetik mantığa verin, 'diğer' dünyayı Platoncu ontolojiye bırakın; bu şekilde Plotinos'un zihinleri karıştıran probleminin kendiliğinden çözüldüğünü göreceğiz."[151] Porphyrios'un meseleye yaklaşımınındaki temel bakış açısını, Evangeliou'nun şu cümlesinde görebilmekteyiz: "Aristoteles'in kategorilerinin, duyulur dünyanın insan tarafından tecrübe edilmesinin düzenlenme araçları olarak görülmesi halinde, bu çerçeve dışındaki bütün eleştiriler kendiliğinden temelsiz kalacaktır."[152]

İşte bu noktada Porphyrios, Plotinos'a olan hayranlığıyla Aristoteles'e ve onun kategoriler öğretisine olan saygısını bağdaştırma çabası içine girer. Platon ve Aristoteles uzlaşısı üzerine bir eser kaleme almış Porphyrios için bunun imkansız bir görev olmadığını belirten Evangeliou, Plotinos'un ölümünün ve Porphyrios'un Roma'ya dönüşünün, iki düşünür arasındaki çatışmaya son verdiğinin görüldüğünü belirtmektedir.[153] Anladığımız üzere, Evangeliou, *İsagoge'*nin, yalnızca Platon ve Aristoteles değil aynı zamanda Porphyrios ve Plotinos uzlaşının da izlerini taşıdığı görüşünü dile getirmek istemektedir.

Peki Porphyrios, bu uzlaşıyı sağlamak ve *Kategoriler*'in bir dil ve de mantık eseri olduğunu kanıtlamak için, *İsagoge*'de neler yaptı? Kısaca ifade edersek, *İsagoge*'de Porphyrios, Aristoteles'in *Topikler*'de kategorilerle bağlantılı olarak yer verdiği dört tümeli, beşli grup olarak yeniden düzenledi. Bu yeni düzenlemenin iki ana kaynağı bulunur: 1) Aristotelesçi kaynaklar 2) Aristoteles dışı kaynaklar.

Alain De Libera'ya göre, *Topikler*'de Aristoteles tümelleri şu sırayla tanımlamaktadır: 1) Tanım 2) Hassa 3) Cins 4) İlinek. Porphyrios ise şu sırayı takip etmektedir: 1) Cins 2) Tür 3) Ayrım 4) Hassa 5) İlinek.[154] De Libera, Porphyrios'un "beş ses"inin (cinq voix) Aristoteles'in dört tümeliyle homojen olmadıklarının altını çizmektedir.[155] De Liberan'ın dikkat çektiği bu farkı görebilmek için Aristoteles'in *Topikler*'de dört tümeli kategorilerle bağlıntılı olarak nasıl tanıttığına bakmak yararlı olacaktır.

---

[151] A.g.y.
[152] A.g.e., s. 167.
[153] A.g.e., s. 5.
[154] De Libera, Alain, *Introduction et Notes*, Porphyre," *İsagoge*" içinde, Traduction par Alain De Libera et Alain-Philippe Segonds, Librairie Philosophique J. Vrin, Paris, 1998. s. XCVIII.
[155] De Libera, Alain, a.g.m., s. XCII.

> Bu dediklerimizden sonra bizim sözünü ettiğimiz dört yüklemin içinde bulunacağı kategorya cinslerini tayin etmek gerekir.
>
> Bu kategoryaların sayısı ondur; öz, nicelik, nitelik, görelik, nerelik, zaman, durum, sahip olma, fiil ve infialdir. İlinti, cins, hassa ve tarif daima bu kategoryalardan birinin içinde olacaktır, çünkü bu dört kavram tarafından teşkil edilen bütün önermeler ya özü, ya niteliği, ya niceliği, ya öbür kategoryalardan birini ifade ederler. – Kendiliğinden apaçıktır ki nesnenin ne olduğunu ifade ederken kâh cevher (οὐσία), kah nitelik, kâh öbür kategoryalardan biri ifade olunur. Gerçekte, bir insanın karşısında bulunduğu vakit, önünde bulunanın bir insan ya da bir hayvan olduğu söylenir, onun ne olduğu gösterilir ve bir cevher ifade olunur; fakat bir beyaz renk karşısında bulunduğu zaman önünde bulunanın ya beyaz veya bir renk olduğu söylendiği vakit onun ne olduğu söylenir ve bir nitelik ifade olunur. Daha bunun gibi, bir dirsek büyüklüğü karşısında bulunduğu zaman, önünde bulunanın bir dirsek büyüklüğü olduğu söylenirse onun ne olduğu gösterilecektir; ve bir nicelik ifade olunur. Öbür kategoryalarda da böyledir: Bu tabiatta olan kavramların her birisi için verilmiş bir nesnenin kendisi, ister cinsi tasdik olunursa ifade olunan öz (τί ἐστι) dür; bunun aksine olarak, tasdik nesnenin kendisinden başka bir nesneye taalluk ettiği zaman ifade olunan öz olmayıp nitelik, veya nicelik, veya öbür kategoryalardan biridir.[156]

De Libera'ya göre, Aristoteles'in *Topikler*'de yer verdiği tanım, hassa, cins ve ilinek şeklindeki dörtlü grup, zaten kendisinin daha önce yaptığı bir düzenlemenin ürünüdür: İlk olarak cins, hassa, ilinek ve ayrımdan oluşan dörtlü grubu Aristoteles, ayrımı, cins doğasında olduğu için cins başlığı altına alarak üçe düşürür.[157] Daha sonra, hassayı, öze delalet eden ve etmeyen şeklinde ikiye böler. Öze delalet eden 'tanım' olarak, öze delalet etmeyen ise 'hassa' olarak listedeki yerlerini alırlar.[158] Böylece cins, tanım, hassa, ve ilinekten oluşan dörtlü grup elde edilir.[159]

De Libera'ya göre, Porphyrios, Aristoteles'in dört tümelini iki kere yeniden elden geçirip düzenler: Birinci olarak, tanımı çıkarıp yerine ayrımı koyar; ikinci olarak, listeye türü ekler.[160] De Libera'ya göre, Porphyrios, Aristoteles'in ikili düzenlemesini daha üst bir

---

[156] Aristoteles, *Organon V, Topikler*, çev. Hamdi Ragıp Atademir, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1996, s. 15-16.
[157] De Libera, Alain, a.g.m., s. XCIII [De Libera, Aristoteles'in bu düzenlemesine ilişkin olarak şu atıfı yapmaktadır: " Aristote, *Topiques*, I. 4, 101b18-19"]
[158] A.g.y. [De Libera, Aristoteles'in bu düzenlemesine ilişkin olarak şu atıfı yapmaktadır: "Aristote, *Topiques*, I. 4, 101b20-23"]
[159] A.g.y.
[160] A.g.y.

bakış açısından birleştirerek, 'ayrım'ı yeniden listeye dahil etmektedir. Bu ise ona, listeden çıkarılan tanımı, cins ve ayrımdan oluşan iki kuruculu bir yapıda görmesine olanak tanımaktadır. De Libera'ya göre, Porphyrios'un ikinci düzenleme basamağı daha beklenmedik olanı ancak en önemlisidir; cins, ayrım, hassa ve ilineğin yanına 'tür'ün eklenmesi *Topikler*'e kıyasla "tam bir perspektif değişimini" ifade etmektedir.[161]

Porphyrios'un, Aristotelesçi dört tümeli, beş tümel olarak yeniden düzenleyişini, De Libera'nın verdiği bilgiler ışığında aşağıdaki gibi görselleştirebiliriz:

Tablo 1. Aristotelesçi dört tümelin, Porphyrios tarafından beşli grup olarak yeniden düzenlenişi.

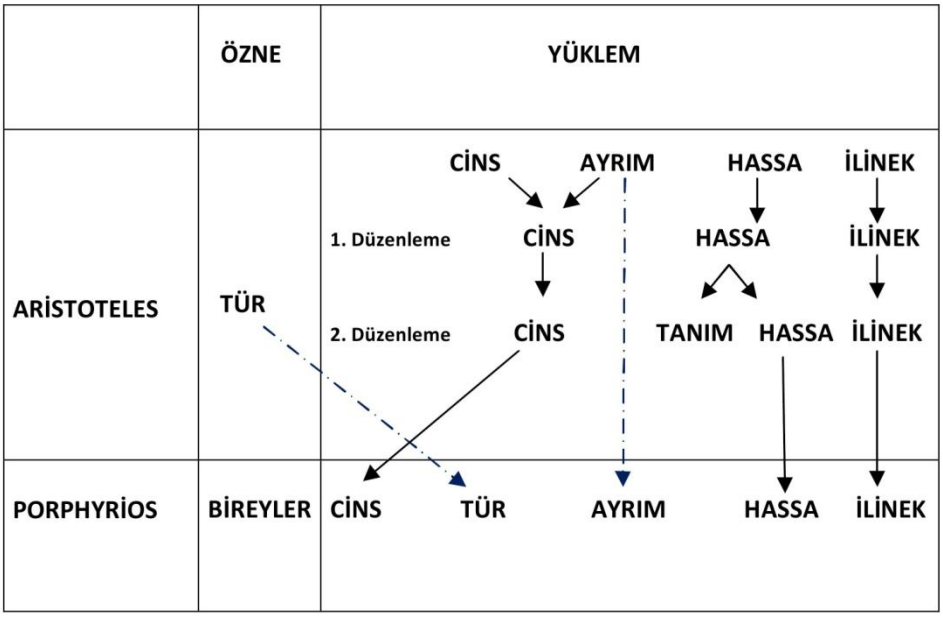

Bu noktada De Libera'nın Ross'a yaptığı bir atıfa, şimdiye kadar verilen açıklamaların genel bir özeti olması açısından, Ahmet Arslan çevirisiyle daha geniş bir biçimde yer vermek istiyoruz:

> Aristoteles kendilerinden kanıtlamaların çıktığı öncüllerde veya tartışmaya açılan problemlerde ifade edilmeleri mümkün olan özne-yüklem arası ilişkiler çeşitliliğini göz önüne almakla başlar. Her önermede yüklem özneyle ya evrilebilir veya evrilemez. Eğer evrilebilir ise ya öznenin özünü ifade eder ve bu durumda onun tanımıdır veya ifade etmez, bu durumda da onun bir hassasıdır (propriety). Eğer evrilebilir değilse, ya tanımın bir öğesidir ve bu

[161] A.g.y.

> durumda öznenin cinsidir veya onun bir öğesi değildir; bu durumda da onun bir ilineğidir. Aristoteles'in daha sonraları Porphyrios'un, türü, beşinci bir yüklem olarak kabul etmesinden ötürü ümitsiz bir şekil içinde çırpındığı yüklemler sınıflaması, işte budur. Tür, Aristoteles tarafından bir yüklem olarak değil, özne olarak göz önüne alınmaktadır; çünkü onun göz önünde tuttuğu her zaman, ilineksel nitelikleri tasdik eden yargılar hariç olmak üzere, bireyleri değil, türleri konu alan yargılardır.[162]

De Libera'ya göre, Porphyrios'un *İsagoge*'deki hedefi bir yüklem sınıfları kuramı ortaya koymaktır.[163] Buna göre, Porphyrios'un yeni düzenlemesiyle ulaşmak istediğini De Libera şu şekilde açıklamaktadır: *Topikler* ve *Kategoriler* arasında kalan Porphyrios bir tercih yapmakta, Aristoteles'in görüşleri arasından *Kategoriler* okuyuşuna en iyi uyum sağlayanı çekip çıkarmaktadır. Türü, tümel yüklemler listesine ekleyerek iki görevi yerine getirmektedir: Birinci olarak, açık bir şekilde, *Kategoriler*'i okuyup ele almaya bir hazırlık yapmak; ikinci olarak, daha örtük biçimde, *Kategoriler*'i, "Platonculuk ve Aristotelesçiliği uzlaştırıcı bir metin çözümlemesini haber veren tutarlı bir sistemin ifadesi olarak yorumlamak."[164]

İsagoge'nin *Topikler*'deki kaynaklarını gösteren De Libera, "*Kategoriler*'le de göze çarpan bir devamlılık bulunduğunu" eklemektedir.[165] Öncelikle, "birincil töz-ikincil töz ayrımı bir yüklem sınıfları kuramı için gerekli olan bütün tezleri sunmaktadır."[166] Bunun yanında, varlığın müşterek isim oluşu, konu üzerine söylenme ilişkisi, yüklem sınıfları, yüklem cinsleri çeşitleri konuları,[167] *İsagoge* ve *Kategoriler* arasındaki devamlılığı yansıtırlar. De Libera'ya göre, "*İsagoge*'nin epistemik evrenini derinden yapılandıran" temel hususlar *Kategoriler*'de de mevcuttur.[168]

---

[162] Ross, David, *Aristoteles*, çev. Ahmet Arslan, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 101-102.
[163] "Isagoge a un objet, la théorie des prédicables," De Libera, Alain, a.g.m., s. XIII. [Bu bağlamdaki "objet" sözcüğünü 'konu' değil, 'hedef', 'amaç' şeklinde okuyoruz.]
[164] A.g.m., s. XCIII-XCIV.
[165] A.g.m., s. XIX.
[166] A.g.m., s. XIV.
[167] Detaylı bilgi için bkz. a.g.m., s. XIII-XXII.
[168] A.g.m., s. XXII.

İsagoge'nin Aristotelesçi kaynaklarını bu şekilde, De Libera'dan aktardıktan sonra, şimdi Aristoteles dışı kaynaklarına değinebiliriz. Burada ana kaynağımız yine Alain De Libera'dır.

Hadot'ya göre, *İsagoge* "sıra dışı bir Platoncu, Aristotelesçi ve stoacı kavramlar karışımı" sunmaktadır.[169] De Libera'ya göre, bu oldukça önemli bir vurgudur. Porphyrios her ne kadar öncelikle peripatetik öğreti ile yetineceğini belirtiyor olsa da, yer yer "Eskilerin" tanıklıklarına başvurmaktadır: "Platoncu 'bölme' kuramına değindiği zaman bunu açıkça yapmaktadır." De Libera'ya göre, *İsagoge,* "Aristotelesçi olmayan, Yeni-Aristotelesçi (peripatetik) olmayan, (sözün gerçek anlamında) Platoncu olmayan kimi örtük referanslara gönderim yapmaktadır". Bunlardan önce çıkanı stoacılık, diğeri ise daha örtük biçimde Plotinos'tur.[170]

Hadot, *İsagoge*'deki iki stoacı etkiye değinmektedir. Hadot, birinci olarak, Stoacı kaynaşma kavramı ile Porphyrios'un ilinek tanımı arasında bir koşutluğa işaret etmektedir.

> İlineğin tanımında Porphyrios, örtük olarak kaynaşma (fr. fusion) ve eklemlenme (fr. juxtaposition) arasındaki stoacı ayrımı kullanmaktadır. İlinek konunun bozuluşuna neden olmadan kaybolabilir zira ona yalnızca eklemlenmiştir; buna karşın insanın özünde cins (hayvan) ve ayrım (akıllılık) kaynaşmış durumdadırlar, hakiki bir bütün, çözünemez bir birlik oluştururlar.[171]

Hadot, ikinci olarak, stoacı etkiyle tanımlanan ilineğin, Porphyrios'ta bireyin tanımı üzerindeki etkisine değinmektedir. Hadot'ya göre, yukarıda "kaynaşma" şeklinde ifade ettiği aynı kavram olan "karışık toplam" (fr. mélange total), aynı zamanda bireyin tanımını oluşturur.[172] Hadot'nun atıf yaptığı Porphyrios'un birey tanımına Hamdi Ragıb Atademir çevirisiyle kısmen biraz daha geniş biçimde yer vermek istiyoruz:

> …fert ise hususi tek bir ferde uyar. Sokrat'a veya şu ak nesneye veya Sokrat'ın Sophroniskos'un biricik oğlu olduğunu farzederek şu gelen Sophroniskos'un oğlu fert denilir. Bu türlü varlıklara fert

[169] Akt. De Libera, Alain, a.g.m., s. XXVII.
[170] De Libera, Alain, a.g.y.
[171] Akt. De Libera, Alain, a.g.m., s. XXVIII. [Metinde yer alan Eski Yunanca ibareleri aktarmadık. Bunların yerine Fransızca karşılıklarını ayraç içinde belirttik.]
[172] Akt. De Libera, Alain, a.g.y.

> denilmiştir, çünkü onlardan her biri birleşmeleri bir başka varlıkta hiçbir zaman aynı olmıyacak özelliklerden mürekkeptir.[173]

Hadot'nun ortaya koyduğu bu iki stoacı etkiye ek olarak, De Libera dört stoacı etkiye, kaynağa daha değinmektedir. De Libera, birinci olarak, Porphyrios'un tür betimiyle stoacı tür betimi arasındaki yakınlığa dikkat çekmektedir:

> Porphyrios'un "cinsin altına yerleştirilen" şeklinde verdiği tür tanımı, stoacı "cins tarafından içerilendir." tanımıyla özdeş olmasa da, *İsagoge*'de tür betiminin geliştirilmesiyle ortaya konan, son tür ya da en özel tür, "tarafından/altında içerilme" kavramını açıkça üslenmektedir…[174]

İkinci olarak, Jean Tricot'nun Aristoteles'te bulunmayan bir kavram olduğunu vurgulamakla birlikte kaynağını belirtmediği 'en yüksek cins' ya da 'en genel cins' kavramı, De Libera'ya göre, stoacı bir kavramdır. Alain De Libera, "*İsagoge* II, 8" şeklinde bir atıfla, Porphyrios'un en yüksek cins betimini Eski Yunanca aslından aktarmaktadır. Aynı kavrama Atademir çevirisi ve Boethius'un betimiyle yer vermek istiyoruz: "Kendi üstünde daha yüksek başka bir cins olmıyan terim en umumidir."[175] Boethius'un en yüksek cins betimi ise şu şekildedir: "Diğerlerine cins olarak yüklenen ancak tür olarak bir başkasının altında konumlanmayan terimler en genel cinsler olarak adlandırılırlar."[176] De Libera'ya göre, Diogenes Laertios'un Babilli Diogenes'ten aktardığı tanım ise "en yüksek cins, cins olan ancak kendisinin cinsi olmayandır, örneğin varlık" şeklindedir.[177]

De Libera, üçüncü olarak en özel türe dair Porphyrios ve Diogenes Laertios tanımları arsındaki yakınlığa dikkat çekmektedir. De Libera'nın, aynı şekilde, "*İsagoge* II, 8"e atıfla, Porphyrios'tan Eski Yunanca aslından aktardığı kavrama, Atademir çevirisi ve Boethius'un betimiyle yer vereceğiz: "Kendisinden sonra, kendisine tâbi bir başka nev'i olmıyan terim en hususîdir."[178] Boethius'un betimi ise şu şekildedir: "Tür olan ancak başka hiçbir şeyin cinsi olamayan terimlere en özel tür (specialissima species) denmektedir."[179]

---

[173] Porphyrios, *İsagoji*, çev. Hamdi Ragıb Atademir, Konya, 1948, s. 40.
[174] De Libera, Alain, a.g.m., s. XXVIII. [Metinde yer alan Eski Yunanca ibareleri aktarmadık.]
[175] Porphyrios, *İsagoji*, çev. Hamdi Ragıb Atademir, Konya, 1948, s. 34.
[176] Boethius, *İnİs2*, s. 207.
[177] De Libera, Alain, a.g.m., s. XXIX.
[178] Porphyrios, *İsagoji*, a.g.y.
[179] Boethius, a.g.e., s. 208.

De Libera'ya göre, Diogenes Laertios'un Babilli Diogenes'ten aktardığı tanım ise "son tür, tür olan ancak Sokrates gibi [altında] türe sahip olmayandır." şeklindedir.[180]

Dördüncü olarak, De Libera, Porphyrios'un ortaya koyduğu "Bu nedir?", "Bu hangi şeydir?", "Bu nasıldır?" şeklindeki üç yükleme türü arasındaki ayrımıyla, stoacıların, taşınanlar (subsrats), niteliklenmiş olanlar (qualifiés), nisbetli olanlar (disposés) ve göreli nisbetli olanlar (disposés relativement) şeklindeki cismin dört cinsi arasındaki ayrımları arasında benzerlik kurulabileceği görüşündedir.[181]

De Libera, *İsagoge* üzerinde Plotinos'un etkisine ilişkin olarak iki hususa değinmektedir. Birinci olarak, De Libera, Porphyrios'un, cinse ilişkin olarak stoacıların dörtlü bölümlemelerine ilişkin bilgilere Plotinos üzerinden eriştiği görüşündedir.[182] İkinci olarak, De Libera'ya göre, Porphyrios'un *İsagoge*'de cinsin birinci betimine ilişkin olarak yer verdiği Heraklidler örneği, her ne kadar Aristoteles *Metafizik* 1024a29-35'te benzer bir örnek veriyor olsa da, kaynağını Plotinos'un *Enneadlar*'ından almaktadır.[183]

De Libera'ya göre, *İsagoge*'nin okunmasını ve anlaşılmasını karmaşık hale sokan üç engel vardır: Birincisi, "yalnızca Porphyrios'un Plotinos'un öğrencisi olmasından yola çıkarak, Yeni-Platoncu bir taraf bulmaya çalışmak"tır; ikincisi ise, "birinciden kaynaklı olarak Aristotelesçi görüşleri dile getiren bir eser olsa da ondaki Aristotelesçi formüllerin mevcudiyetinin hesaba katılmaması"dır; üçüncüsü ise, "Porphyrios'un epistemik evrenini, onun V. Yüzyıl yorumcularına atfedilenlerle karıştırmak"tır. De Libera'ya göre, bu üç engel tek bir cümlede toparlanabilir: "*İsagoge* yalnızca *Kategoriler*'e bir giriştir."[184]

İsagoge'nin yalnızca *Kategoriler*'e giriş kitabı olmadığını vurgulayan De Libera, *Topikler* için bir önsöz olmadığının da altını çizmektedir.[185] Yukarıda açıkladığımız gibi *İsagoge, Topikler*'den yeni bir düzenlemeyle farklılaşmıştır. David Ross'un da vurguladığı gibi tür, *Topikler*'de bir yüklem değil, öznedir; Aristoteles'in göz önünde tuttuğu her zaman,

[180] De Libera, Alain, a.g.m., s. XXIX.
[181] A.g.y.
[182] A.g.m., s. XXX.
[183] A.g.m., s. XXX-XXXI.
[184] A.g.m., s. XII-XIII.
[185] A.g.m., s. XV.

"bireyleri değil, türleri konu alan yargılardır."[186] Buna karşın De Libera'nın belirttiği üzere, *İsagoge*'de Porphyrios öznesi bireysel bir terim olan öncülleri ele almaktadır.[187]

De Libera'ya göre, *Organon*'a özellikle de *Kategoriler*'e giriş yapma iddiasında olan Porphyrios, tümel yüklemleri Aristoteles'teki sistematik haliyle olduğu gibi ele alma seçeneğine sahipti. Ancak hiç de öyle yapmadı, tam tersine "Aristotelesçi tanımların anlamlarını aldıkları orijinal düzeni belirgin şekilde değiştirdi". [188] De Libera'ya göre, Porphyrios *İsagoge*'de, "*Topikler*'de sunulduğu haliyle Aristotelesçi yüklem sınıfları kuramının Platonculaştırılmasını hayata geçirmektir."[189]

Tüm bu bilgilerden ne gibi bir sonuç çıkarılması, ne anlaşılması gerektiği hususuna, doğru soruyu sorarak başlamak gerektiğini düşünüyoruz. Bu noktada yine Mübahat Türker Küyel'e başvuracağız. Küyel'in, lisani-tarihi metodun adımları arasında belirttiği şu husus üzerine düşünmeliyiz:

> Eser hangi yolla yazılmış olursa olsun, metni müellifin anlattığı şekilde anlamaya çalışmak ve onun söylememiş olduğu veya söylemek istemediği şeyleri ona yüklemekten sakınmak kaygısını da metnin lisani yönden incelenmesi giderir. Bunun için kelimelerin hangi manalararda kullanıldığını veya yeniden terim teşkil edilip edilmediğini kontrol etmek icabeder.[190]

Kanaatimizce, felsefe açısından "yeni terim teşkil"i üç şekilde anlaşılabilir. Birinci olarak, daha önce hiçbir alanda kullanılmamış bütünüyle yeni bir terimin oluşturulması; ikinci olarak, başka bir disipline ait bir terimin, yeni bir tanımla felsefeye taşınması; üçüncü olarak, belirli bir düşünüre özgü bir terimin, başka bir düşünür tarafından kullanıldığı zaman onun felsefi sistemi içinde yeni bir anlam ve işlev üslenmesi. Bu açıdan, yeni terim teşkilini, aynı zamanda 'yeni bir terkip' olarak anlamaktayız.

Aristoteles'in kavramlarının Porphyrios tarafından yeni bir teşkille kullanıldığının en açık örneklerinden birine *Kategoriler* şerhinde tanık olmaktayız. Porphyrios, Aristoteles'in bireysel tözleri birincil töz olarak kabul ettiğini belirtir ve burada kullanılan "birincil" nitelemesine dair görüşlerine yer verir. İnsanoğlu önceliklil olarak bildiği, duyumsadığı

[186] Ross, David, a.g.e., s. 102.
[187] De Libera, Alain, a.g.m., s. XCIV.
[188] A.g.m., s. XCII.
[189] A.g.m., s. XCIV.
[190] Türker-Küyel, Mübahat, a.g.e., s. XII.

şeylere ad vermekte, kavramsallaştırmaktadır. Porphyrios'a göre, *Kategoriler* şeylere delalet eden lafızları ele alan bir eser olması gereği, lafızların delalet ettikleri bireysel tözler "birincil" şeklinde nitelendirilmektedir. Ne var ki, doğa bakımından birincil olan, bu bireysel tözlerin özlerine delalet eden ikincil tözlerdir.[191] Bir başka deyişle, ikincil tözler doğa bakımından birincil iken kavramsallaştırılma bakımından ikincildir. Bu ise kuşkusuz, Aristoteles'le bağdaşmayan bir yorumdur. Porphyrios'un ikincil tözleri doğa bakımından önce kabul edişi, Platon'un daha tümel olanın doğa bakımından önce olduğu, daha tümel olan var olmadıkça tikelin var olamayacağı şeklindeki görüşünün bir yansımasıdır. Oysa Aristoteles'e göre, bireysel töz öncedir.[192] David Ross'un vurgusuyla: "Bireysel tözün önceliği, Aristoteles'in düşüncesinin en kesin noktalarından biri, Platoncu öğretiden en açık bir biçimde ayrıldığı noktadır."[193] Görüldüğü üzere, Porphyrios'un, Aristoteles ile kimi terimleri lafzi olarak birebir aynı kullanıyor oluşu, onları Aristoteles'in anladığı biçimde anladığını göstermemektedir. Porphyrios, lafzı muhafaza etmekle beraber, anlamı yeni bir teşkile tâbi tutmaktadır.

Buna göre, '*İsagoge*'de yer alan beş tümel yeni bir teşkil midir?' sorusuna yanıtımız 'Kesinlikle evet!' şeklindedir. Alain De Libera'nın vurguladığı gibi Porphyrios'un beş sesi, Aristoteles'in dört tümeli ile homojen değildir. Porphyrios, Aristotelesçi kavramların anlamını anladığı orijinal düzeni belirgin şekilde değiştirmiştir.[194] Kanımızca bu noktada kavramların da ötesine geçerek, *İsagoge*'nin de bir bütün olarak yeni bir teşkil olup olmadığı sorusunu da sormak gerekir. Bu soruya da yanıtımız 'Kesinlikle evet!' şeklindedir. Hadot'nun *İsagoge*'nin içeriğine yönelik, "sıra dışı bir Platoncu, Aristotelesçi ve stoacı kavramlar karışımı" şeklindeki tesbiti,[195] burada ne Platon'un ne de Aristoteles'in kendi felsefi sistemlerindeki özgünlükleriyle yer aldıklarını göstermektedir. De Libera, Porphyrios'un Aristotelesçi yüklem sınıfları kuramını Platonculaştırdığını dile getirmişti.[196] Porphyrios'un Platon ve Aristoteles'i uzlaştıran bir yaklaşıma sahip olduğuna değinmişti.[197] Bunun, *Kategoriler* bağlamında ne tür bir uzlaşı olduğunu ise Evangeliou daha belirgin bir biçimde ifade etmektedir: Burada söz konusu olan,

[191] Porphyry, *On Aristotle Categories*, Translated by Steven K. Strange, Bloomsbury, Great Britain, 2014, s. 82.
[192] Strange, Steven K., a.g.m. s. 3-5.
[193] Ross, David, a.g.e., s. 52.
[194] De Libera, a.g.m., s. XCII.
[195] Akt. De Libera, Alain, a.g.m., s. XXVII.
[196] De Libera, a.g.m., s. XCIV.
[197] A.g.m., s. IX.

"Aristotelesçi kategoriler mantığı ile Platoncu-Plotinosçu ontolojinin" harmanlığı bir uzlaşıdır.[198] Bu uzlaşıda, stoacı kavramlarla geliştirilmiş eklektik bir sentezin sunulduğu yeni bir teşkil söz konusudur. Porphyrios'un her iki düşünürden sonra yaşamış düşünürlerin kavramlarını da incelikli bir seçme ve birleştirme ekseni harmanlayarak oluşturduğu yeni bir bağlam söz konusudur. Şu halde, *İsagoge*'de serimlendiği haliyle Porphyrios'un yüklem sınıfları kuramı içinde kimi düşünürlerinin görüşlerinin yer alması, yeni teşkilin, yeni terkibin onlara atfedilmesini gerektirmeyecektir. Yukarıda değindiğimiz gibi, Porphyrios, daha tümel olanın doğa bakımından önce olduğu şeklindeki Platoncu görüşü besimsemektedir. Alain De Libera'nın işaret ettiği gibi Porphyrios, açıkça Platon'un adını vererek onun bölme anlayışını takip etmektedir.[199] En yüksek cins ile birey arası yüklem düzeni, "Porphyrios Ağacı" olarak tanımış şemada da görüldüğü üzere, özsel ikili karşıtlıklarla yapılan Platoncu bölme anlayışı ekseninde gerçekleşir. Oysa Aristoteles, hocasının bu bölme anlayışına da karşı çıkmaktadır. Aristoteles'in konuya ilişkin görüşleri için Alain De Libera, *Hayvanların Bölümleri* (*Les parties des Animaux*) I. 2-4'e işaret ederken,[200] Anton Dumitriu, *Birinci Analitikler* I, 31, 46 a-b'ye atıf yapmaktadır.[201] Dolayısıyla, Aristoteles'in karşı çıktığı özsel ikili karşıtlıklarla yapılan bölme anlaşıyışının ve yine Aristoteles'in kesin bir biçimde karşı çıktığı daha tümel olanın doğa bakımından önce olduğu görüşlerinin ana eksende yer aldıkları *İsagoge*'nin kaynağı olarak Aristoteles'in gösterilemeyeceğini düşünüyoruz. *İsagoge* bir bütün halinde ele alındığı zaman, Porphyrios'un yorumuyla oluşan yüklem sınıfları kuramının, yeni perspektifin hakim olduğu yeni bağlamında Porphyrios'un bir eseri olarak görülmesi gerektiğini düşünüyoruz. *İsagoge*'de sunulduğu haliyle beş tümelin kurucusu olarak Porphyrios'un kabul edilmesi bizce çok daha doğru olacaktır.

Şu ana kadar derlediğimiz bilgileri şu şekilde özetleyebiliriz: Porphyrios, *Kategoriler*'in bir metafizik eseri değil, şeylere delalet eden lafızları konu alan bir eser olduğu iddiasını temellendirmek için, *İsagoge* ile bir yüklem sınıfları kuramı geliştirmektedir. Elinde bireyleri konu alan böyle bir kuram olmadığı sürece, *Kategoriler*'in bir dil-mantık kitabı

[198] Evangeliou, Christos, a.g.e., s. 9.
[199] De Libera, Alain, a.g.m., s. XXVII.
[200] De Libera, Alain, *La Querelle Des Universaux*, Éditions Du Seuil, Paris, 1996, s. 44.
[201] Dumitriu, Anton, *History Of Logic,* Volume I, Abacus Press, Kent, 1977, s. 117.

olduğu tezi temelsiz kalacaktır. Bu kuramını hayata geçirebilmek için, birincil tözlere de dalalet edebilmek amacıyla, *Topikler*'de özne konumunda bulunan türü, tümel yüklemler arasına katarak, özneleri bireysel terimler olarak belirlemektedir. Aristotelesçi dört tümeli beşli grup olarak yeni bir teşkil olmak üzere yeniden düzenlemektedir. Ancak yüklem sınıfları kuramının ana ekseni olarak Platoncu bölme anlayışını tercih etmekte; Platoncu daha tümel olanın önceliği görüşünü de muhafaza etmektedir. Birincil tözlere de adlandırılma, kavramsallaştırılma önceliği vererek Aristotelesçi önceliği de farklı bir bakış açısından muhafaza etmektedir. Stoacı düşünürlerden ödünç aldığı terimlerin de eklendiği bir sentezle hem iddiasını temellendirmiş, hem Platon'u Aristoteles'le hem de kendisini Plotinos'la uzlaştıran bir perspektif yakalamıştır.

Şimdiye kadar aktardığımız bilgilerin Porphyrios'un tanınmasına ve mantık alanına önemli katkılar sağlayacağını düşünüyoruz. Ne var ki tüm bu bilgilerin *İsagoge*'de neyin amaçlandığını tam olarak ortaya koymakta yeterli olmayacağı kanaatindeyiz. Zira *Kategoriler*'in bir mantık kitabı olduğu görüşü Porphyrios'tan önce de dile getirilmiştir. Steven K. Strange'e göre, Aristoteles külliyatının eski bir editörü olan Rodoslu Andronicus (Andronicus of Rhodes) (yk. MÖ 1. yüzyıl), hocası Herminus'u izleyen bir yaklaşımla, *Kategoriler*'i bir mantık kitabı olarak kabul etmiştir. Strange'e göre, *Kategoriler*'i ilk kitap olarak ele alan geleneksel sıralamadan da Andronicus sorumludur ve muhtemelen esere "Kategoriler" adını veren kişi de odur.[202] Şu halde, Porphyrios neden bu düşünürlerin görüşlerini, kendi görüşleriyle takviye ederek sunmak yerine, Aristoteleşçi kavramların anlamlarını aldıkları bağlamı değiştirmekte, türü tümel yüklemler arasına dahil ederek konusu bireyleri olan yargıları incelemekte, neden Platon ve Aristoteles'i uzlaştırmaktadır? Görüldüğü üzere 'neden?' sorusunu sormaya devam etmekteyiz. *İsagoge*'de serimlendiği haliyle beş tümelin ne ifade ettiğinin belirtilmesini, bir çıkarımın sonuç önermesine benzetirsek, bizi sonuca götürecek adeta orta terim düzeyinde bir görüşe, bir anahtar kavrama ihtiyacımız vardır. Bu konuda başvuracağımız isim yine Mübahat Türker Küyel olacaktır.

Mübahat Türker Küyel'in, *Aristoteles ve Fârâbî'nin Varlık ve Düşünce Öğretileri* başlıklı eserinin giriş bölümü şu şekilde başlamaktadır:

[202] Strange, Steven, K., a.g.m., s. 7

> Varlık ve bilgi problemine yaklaşmak isteyen filozofların kendilerini şu ilkel antinomi karşısında bulmuş olmaları, bilindiği üzere felsefe tarihinin nadir tesadüf edilen vakalarından değildir: Ya "Varlık vardır", o takdirde, bu varlığı bilen bir süje ile nasıl münasebete getirmelidir? Acaba bilgi mümkün olabilir mi? Bir düşünen süje bu varlığı kavrayabilir ve onun hakkında bir hüküm verebilir mi? Veyahut "Düşünüyorum", o takdirde, acaba düşünen Ben'den müstakil olan ve kendisine düşüncenin bağlanabileceği bir obje mevcut mudur?
>
> Bu antinomiyi çözmek, Moreau'nun ifade ettiği gibi, "felsefenin başta gelen vazifelerindendir"; Bu çözümde ana hatlarıyle şu soruların cevapları aranacaktır: Varlık'ın gerçekliği nedir, neden ibarettir? Düşüncenin gerçekliği nedir, neden ibarettir? Acaba Varlık Düşünce ile mi gerçeklik kazanıp şekillenmektedir? Düşünce Varlığı kavrayabilmekte midir? Varlık ile Düşünce arasındaki münasebet neden ibarettir?[203]

İşte, okuruna engin bir felsefi evrenin kapılarını daha ilk satırlarında aralayan güzide başyapıtın bu ilk paragrafları, varlık ve düşünce arası ilişkiyi bir "antinomi" şeklinde belirlemekle, beş tümele ilişkin olarak arayışı içinde olduğumuz orta terimi bize sunmaktadır. Bizce, *İsagoge*'de serimlendiği haliyle beş tümel, bir "**antinomi**"nin, bu antinomiye getirilen bir çözümün bir parçasıdır.

Küyel'in çalışmasında ele aldığı konulardan hareketle ilgili antinomiyi, Küyel'in dile getirdiklerinin değil ancak bizim anladığımızın özeti olmak üzere, kısaca şu şekilde ifade edebiliriz. Antinominin bir tarafında varlık üzerine düşünmenin mümkün olmadığını öne süren bir grup mevcut iken, diğer tarafta sürgit değişmeyi açıklayan, varlık üzerine düşünmeyi ve de hüküm vermeyi, mantığı ve ilmi mümkün gören başka bir grup yer almaktadır. Varlık üzerine düşünmenin mümkün olmadığını öne sürenlerin ana fikirlerini, varlık üzerine düşünmenin temellendirelemeyeceği şeklinde anlamaktayız. Antinominin diğer tarafında yer alan düşünürler arasında Aristoteles, karşı argümanları, örtük olarak yapılamayacağı öne sürülen temellendirmeyi sistematik bir biçimde ortaya koyarak çürütür. Sürekli değişim, değişenin ardında bir değişmeyenin varlığı, değişmenin ise ondaki ilineksel değişmeler olmaları bağlamında açıklanır. Varlık üzerine düşünmede dil güvenilir bir öğedir zira dilde kullanılan kavramlar, şeylerde mevcut olan formun, soyutlama yoluyla elde edilen zihindeki izlere delalet etmeleri bakımından, şeylerle de

[203] Türker-Küyel, Mübahat, a.g.e., s. 1.

birebir mütekabililiyet içindedirler. Bu şekilde, düşünen süje varlığı olduğu gibi kavrar ve onun hakkında hüküm verebilir. Dilin varlığa tekabül edişi temelinde, taşıyıcı olarak töz hakkında tasdik edilen yüklemlerle kurulan düşünce işleyişi mantık ve ilmi mümkün kılmaktadır.

Porphyrios ve Plotinos'un söz konusu oldukları bir bağlamda neden bu açıklamalara yer verdiğimiz, onların fikir ayrılıkları ile, "Varlık vardır" ve "Düşünüyorum" antinomisi arasında nasıl bir ilgi kuruduğumuz sorulabilir. Bu ilgiyi Mübahat Türker Küyel'in bize sunduğu perspektif sayesinde ve de onun tanıttığı lisani tarihi metodu izleme gayretimiz gereğince kurmaktayız.

> Bu metodun gerektirdiği şeylerden birisi hangi meseleden dolayı bir meselenin meydana çıktığını göstermek, problemler arasındaki bağlılığı ortaya koymaktır.[204]

Küyel'in çalışmasından anladığımız üzere, kendisi her ne kadar açıkça ifade etmese de, *Kategoriler*, *De Anima*, *Metafizik* vb. eserleri yanında Aristoteles'in "Varlık vardır." ve "Düşünüyorum" antinomisine dair çözümünün, ilmi münkün kılan temellendirmesinin bir parçasıdır. Plotinos, *Kategoriler*'i bir metafizik eseri, on kategoriyi de varlığın cinsleri olarak kabul edip eleştirmekle, Aristoteles'in çözümünü ve de temellendirmesini yıkmış olmaktadır. İşte, *Kategoriler* konusunda Plotinos ile Porphyrios arasındaki görüş farkı bir mesele iken, Plotinos'un eleştirileriyle, antinomiye Aristoteles'in getirdiği çözümünün zedelenmesi, bizce bundan doğan meseledir. Plotinos'un eleştirisiyle *Kategoriler*, süjenin varlığı kavraması ve onun hakkında hüküm vermesinin imkanı, temellendirmenin bir parçası olmaktan çıkarılmakta, çözüme kavuşturulmuş antinomi, daha güç bir bağlama sokularak yanıt bekleyen başat bir felsefe sorunu halini almaktadır. Porphyrios'un, Plotinos'un eleştirilerine yanıt olarak *İsagoge*'yi kaleme alışı, şu halde, antinominin çözümünü yeniden inşa etmesi, varlık ve düşünce arasındaki ilişkinin yeniden temellendirilmesidir. Problemler arası bağlılık ise bizce işte budur. Kısacası, Porphyrios, antinomiye ilişkin Aristoteles'in çözümünü ve kendisinden önce *Kategoriler*'i bir mantık kitabı olan gören kişlerin görüşlerini aktarmak seçeneğine yönelmemektedir. Bir Platon-Aristoteles uzlaşısı ortaya koymakta, bağlamı ve perspektifi değiştirmekte, terimleri yeni

[204] Türker-Küyel, Mübahat, a.g.e., s. XII.

bir teşkile, terkibe tâbi tutmaktadır. Çünkü bizce Porphyrios'un amacı, meseleye dair önceki çözümleri nakletmemek değil, kendi özgün çözümünü sunmaktadır. Bizce, *İsagoge* ve beş tümel, "Varlık vardır." ve "Düşünüyorum." antinomisinin bir devamı olarak, meseleye daha geniş bir bağlamda Porphyrios'un getirdiği çözümdür; varlık ve düşünce arasında Porphyrios'un kurduğu bağdır.

Kategoriler'in bir dil-mantık eseri oluşu kendinden aşikâr şekilde görünür değildir. Plotinos'un gösterdiği gibi onu bir metafizik kitabı olarak okuma seçeneği de mevcuttur. Porphyrios, onu bir dil-mantık eseri olarak görmemizi sağlayacak bakış açısını oluşturmaktadır. Dilin varlığa tekabül edişi çerçevesinde, on kategorinin en genel yüklemler olarak yer aldığı işleyişi, mekanizmayı göstermektedir. *Kategoriler,* Porphyrios'un paradigmasıyla ikna edici bir biçimde, bir dil-mantık kitabı olarak görülebilmektedir. Porphyrios bu temellendirmesiyle, "Varlık vardır." ve "Düşünüyorum" antinomisini yeniden formule etmekte, antinominin ilişkili olduğu bütün sorunlara, üst bir bakış açısından toplu ve yeni bir çözüm getirmektedir. Kuşkusuz, Mübahat Türker Küyel'den ilham alarak ve de onun işaret ettiği gibi, "hangi meseleden dolayı bir meselenin meydana çıktığını göstermek, problemler arasındaki bağlılığı ortaya koymak" için, *İsagoge*'nin dahilinde olduğu bağlama '**Kategoriler Antinomisi'** adını veriyoruz.

Peki beş tümelin ilişkili olduğu antinomideki tarafları ve görüşlerini nasıl konumlandıracağız? Buradaki tarafları, Aristoteles'in *Kategoriler*'i hakkındaki görüşlerine göre konumlandırabiliriz. *Kategoriler*'i bir metafizik eseri olarak ve on kategoriyi varlığın cinsleri olarak kabul edip eleştirenler bir tarafta ilken, *Kategoriler*'i bir dil-mantık eseri, on kategoriyi ise en genel yüklemler olarak kabul eden Porphyrios diğer taraftadır. Buna göre, *İsagoge* ile kendi görüşlerinin temellendirilmesini serimler iken aynı zamanda diğer tarafın görüşlerini çürütmüş olmaktadır. Alain De Libera'nın belirttiği gibi *İsagoge*'nın amacı bir yüklem sınıfları kuramı ortaya koymaktır,[205] ancak bu kuramı Porphyrios'un, *Kategoriler*'in bir dil-mantık eseri olduğu şeklindeki argümanının bir temellendirilmesi olarak görmek gerekir. Bu temellendirmenin ikna edici ya da başarılı olup olmadığındaki ölçütümüz nedir? Neyi esas alarak karar vereceğiz?

[205] De Libera, a.g.m., s. XIII.

Buradaki ölçüt, bizce Porphyrios'un, *Kategoriler*'in dünyaya gönderim yapan basit lafızları ele alan bir eser şeklindeki görüşünü bu temellendirmesindeki ikna ediciliği olacaktır. İlgili görüşüyle Porphyrios, on kategorinin dünyadaki nesnelere gönderim yapan lafızların en genel yüklemleri olduğunu dile getirmekle, dilin varlığa tekabülünü de göstermek zorundadır. Ancak özellikle *Topikler*'den farklı olarak konusu bireyler olan yargıları ele almakla oldukça zor bir görev üslenmektedir. Zira burada söz konusu olan bireyler yalnızca insan bireyleri değil, kesretten kinaye ile belirtirsek, on binlerce canlı türünün, yüzbinlerce eşya türünün bireyleridir. Porphyrios'un kuramıyla, dilin varlığa tekabülü içinde bireyde gerçekleşebilecek bütün değişmeler, diğer varolanlarla bütün özsel ve ilineksel ortaklığı ve de farklılığı dil ile dışsallaşmış şekilde ifade edilebilmelidir. Bu şekilde, bireyin sahip olabileceği doğal ya da harici, değişebilen ve de değişemeyen bütün hal ve haizliklerin dil aracılığıyla bu ifadesi, düşünce ölçütünde olmalı, "Düşünce Varlığı kavrayabilmekte midir? Varlık ile Düşünce arasındaki münasebet neden ibarettir?"[206] sorularına yanıt verebilmelidir. Bu yanıt ise yalnızca gerçekliğin dil ile dışsallaşmış düşünce olarak ifadesi değil aynı zamanda on kategorinin en genel yüklemler olduğunu gösterecek şekilde, *Kategoriler*'in bir dil-mantık kitabı olduğu tezini temellendirecek bir şekilde ortaya koyulmalıdır.

Kısacası, bireyin doğal ve harici bütün hal ve haizlikleri, dünyada taşıyıcısı olduğu söylenebilecek özsel ve ilineksel bütün vasıflar önerme içinde yüklem konumunda yer alarak, Porphyrios'un yeniden düzenlediği beş tümel yoluyla, onun hakkında tasdik edilirler. Birey hakkında beş tümel yoluyla tasdik edilen yüklemlerin en genel cinsleri ise on kategoridir. Bize göre, Porphyrios'un müellifi olduğu *İsagoge*, basit bir felsefeye giriş kitabı değildir; çağları aşan bir meydan okumadır. Bu açıdan, *İsagoge*'nin uzun yüzyıllar boyunca bir felsefeye giriş kitabı olarak okunmasını, yeni başlayanların dahi anlayabilceği açık ve kolay bir metin olması gereği değil, Porphyrios'un "Varlık vardır." ve "Düşünüyorum." antinomisinin önemli safhasını nasıl çözümlediğine, Moreau'nun işaret ettiği gibi "felsefenin başta gelen vazife"sini[207] nasıl yerine getirdiğine tanık olarak felsefeye başlamak şeklinde anlıyoruz.

Peki Porphyrios *İsagoge* ile, bireyin sürgit değişkenlik gösteren vasıflarını, dilin varlığa tekabül ettiğini göstererek, önerme ölçütlerine uygun düşünce nesnesi olacak ve

[206] Türker-Küyel, Mübahat, a.g.e., s. 1.
[207] Akt. Türker-Küyel, Mübahat, a.g.y.

Aristoteles'in kategorileriyle bağlantısını ortaya koyacak şekilde temellendirmede başarılı, ikna edici midir? Bu soruya, dönemin dünya ve varlık tasavvuru göz önünde bulundurulmak koşuluyla, Boethius'un beş tümel okumasıyla yanıt verirsek; 'Kesinlikle evet.' Boethius'un beş tümeli nasıl okuyup anladığının yanıtı ise tezimizde sunulmaktadır.

Tümeller konusu, antikçağ Yunan düşüncesinde kanağını özellikle Platon ve Aristoteles arasında İdealar konusundaki fikir ayrılığında kendini göstermiş ve özellikle Orta Çağ felsefesinde ana tartışma başlığına dönüşmüştür. Modern dönemde mesele, eski ağırlığını yitirmiş olmakla beraber, tümeller tartışmasının sona erdiği düşünülmemelidir. Dolayısıyla, günümüzde devam etmekte olan bir tartışmanın ana başlığı olan tümellerin iki bin yıldan fazla bir geçmişi bulunmaktadır.

Tümeller sorunu felsefenin bütün disiplinleriyle irtibat halindedir ve tek bir felsefe disipliniyle, onun araştırma çevresi sınırları içinde çözülecek bir mahiyette değildir. Yalnızca metafizik ya da mantık değil aynı zamanda epistemoloji, dil felsefesi, zihin felsefesi, teoloji gibi disiplinler tarafından ele alınması gereken yönleri bulunmaktadır. Ayrıca beş tümele ilişkin tartışma konusu yalnızca tümellerle sınırlı değildir. Tümeller kadar bireyleşme sorunu, bunlarla yakından bağlantılı olarak dil ve zihin boyutları da felsefenin ana tartışma gündemi içinde yer almıştır. Bunların her biri mutlaka müstakil çalışmaların konusu olmalıdır. Öyle ki her biri açısından incelendikten sonra, bütüncül bir bakış açısıyla meseleyi ele almak gerekmektedir. Bu ise araştırmacının birden fazla sahada ileri seviyede uzmanlaşmasını zorunlu kılmaktadır. Buna ek olarak, çağdaş diller yanında, konu üzerine yazılmış çetrefil metinleri incelikleriyle okuyup anlayabilecek düzeyde antik dillere vakıf olmak da zorunludur. Bu donanıma sahip bir araştırmacının yetişmesi ise kuşkusuz konunun kendisi kadar zor olacaktır. Kanımızca, Porphyrios üzerine çalışmalara öncelik verilerek, yüklem sınıfları olarak beş tümelin farklı düşünürlerce nasıl anlaşıldığı ortaya konmalıdır. Ardından tümeller dil felsefesi açısından ele alınmalı, metafizikle sınırları belirlenmelidir. Tümellerin ontolojik statüsüne ilişkin sorunlar bireyleşme sorunuyla birilikte ele alınmalıdır. Bize göre, bu şekilde bir sıra izlenerek kademeli bir ileleyiş takip etmek en makul yaklaşım olacaktır.

Şimdi, Porphyrios ve Boethius literatürüne değinmek istiyoruz. Her iki düşünüre ilişkin olarak yararlandığımız yabancı kaynakları kaynakçamızda belirttik. Burada Türkçe

literatürü ele almak ve bazı çalışmalar üzerine eleştirel düşüncelerimizi dile getirmek istiyoruz.

Öncelikle, bir hususa özellikle vurgu yapmak istiyoruz. Porphyrios'un *İsagoge*'si ile Ebheri'nin *İsagüci*'sini birbirinden ayırmak gerekmektedir. Eserlerin başlıklarının aynı oluşu, içeriklerinin, ele aldıkları konuların da aynı olduklarını göstermemektedir. Hamdi Ragıp Atademir'in vurguladığı gibi iki eser arasındaki ortaklık yalnızca bir isim birliği ilgisinden öte değildir.[208] Ebheri'nin *İsagüci*'si ve Porphyrios'un *İsagoge*'si arasında, Atademir'in ifadesiyle, "ne metod, ne de muhteva bakımından hiçbir surette bir yakınlık, bir benzerlik, bir özdeşlik yoktur."[209] Biz de bu nedenle Porphyrios literatürü içinde Ebheri *İsagüci*'si üzerine yapılmış çalışmalara yer vermeyeceğiz.

Araştırmalarımız sonucu belirlediğimiz dilimizdeki Porphyrios ve Boethius literatürü aşağıdaki gibidir :

PORPHYRİOS

Türkçe'deki Eserleri:

Porphyrios, *İsagoji*, çev. Hamdi Ragıb Atademir, Konya, 1948.

Porphyrios, *İsagoge*, *Aristoteles'in Kategorilerine Giriş*. çev. Betül Çotuksöken, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1986.

Porphyrios Üzerine Türkçe'deki Çalışmalar:

Atademir, Hamdi, Ragıp, *Porphyrios ve Ebheri'nin İsagoci'leri*, DTCFD. Cilt 6, Sayı 5, 1948, s. 461-468.
<http://dtcfdergisi.ankara.edu.tr/index.php/dtcf/article/view/2311/1987>

Atademir, Hamdi, Ragıb, *Porphyrios'un İsagoji'si ve Birkaç Söz*, Porphyrios, "İsagoji", içinde, çev. Hamdi Ragıb Atademir, Konya, 1948, s. 7-25.

Bingöl, Abdülkuddüs, *Porphyrios ve İsagojisi Üzerine*, Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara, 1973.

---

[208] Atademir, Hamdi, Ragıp, *Porphyrios ve Ebheri'nin İsagoci'leri*, DTCFD. Cilt 6, Sayı 5, 1948, s. 467.
<http://dtcfdergisi.ankara.edu.tr/index.php/dtcf/article/view/2311/1987>
[209] A.g.m., s. 468.

Çapak, İbrahim, *Porphyrios ve Ebheri'nin İsagoci'leri Bağlamında Farabi'nin İsagoci'si,* "Uluslararası Farabi Sempozyumu Bildirileri" içinde, Elis Yayınları, Ankara, 2005, s. 101-116.

Çapak, İbrahim, *Porphyrios ve İbn Sina Mantığında Tümeller*, Araştırma Yayınları, Ankara, 2011.

Çotuksöken, Betül, *Porphyrios ve Tümeller Sorunu*, Porphyrios, Porhpyrios, "Isagoge", içinde, çev. B. Çotuksöken, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1986, s. 11-19.

Demiralp, Didem, *İlkçağ'da Homeros Şiirine Farklı Bir Gözle Bakmak: Yeniplatoncu Porphyrios'un Odysseia'daki "Su Perileri-Nymphalar- Mağarası" Tasvirine Getirdiği Yorum*, Gazi Akademik Bakış, Cilt 4, Sayı 8, Ankara, 2011, s. 215-233.
<http://dergipark.gov.tr/gav/issue/6523/86494>

Özpilavcı, Ferruh, Ebü'l Ferec İbnü't Tayyib'in *Eİsagoge* Şerhi, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 19/ 2009, s. 105-149.
<http://dergipark.gov.tr/sakaifd/issue/20602/219539>

Türer, Celal, *Porphyrios*, Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni, Antikçağ Yunan Düşüncesi Ortaçağ Düşüncesi, Cilt: 2, İnsan Yayınları, İstanbul, 2015, s. 507-520.

BOETHİUS

Türkçe'deki Eserleri:

Boethius, Anicius, Manlius, Severinus, *Felsefenin Tesellisi*, çev. Elmas Kılıç, "De Consolatione'ye Göre Felsefenin İşlevi" içinde, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1994, VIII. Bölüm, s. 1-86.

Boethius, Anicius, Manlius, Severinus, *De Trinitate-Kutsal Üçlü,* çev. Tomas Terziyan, "Boethius'ta Trinitas Anlayışı" içinde, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009, s. 96-106.

Boethius, Anicius, Manlius, Severinus, *Felsefenin Tesellisi*, çev. Çiğdem Dürüşken, Kabalcı Yayınevi, İkinci Basım, İstanbul, 2011.

Boethius Üzerine Türkçe'deki Çalışmalar:

Akan, Nesrin, *Boethius ve Müzik*, Akdeniz Sanat Dergisi, Cilt 8, Sayı 16, 2015, s. 1-11.
<http://dergipark.gov.tr/akdenizsanat/issue/27663/291617>

Akgün, Tuncay, *Boethius'ta Tanrı, Sıfatları ve Teleolojik Delil*, Dini Araştırmalar, Cilt: 18, Sayı: 46, Ocak-Haziran 2015, s. 126- 147.
<http://dergipark.gov.tr/da/issue/4483/61784>

Çetin, İsmail, *Anicius Manlius Boethius*, Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni, Antikçağ Yunan Düşüncesi Ortaçağ Düşüncesi , Cilt: II, İnsan Yayınları, İstanbul, 2015, s. 733-746.

Cennet, Bengü, *Boethius'un Consolatio Philosophiae'ında Philosophia Anlayışı*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008.

Çoban, F. Didem, *Ortaçağ Düşüncesinde Tümeller Problemi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2011.

Dürüşken, Çiğdem, *Sunuş*, Boethius, "Felsefenin Tesellisi" içinde, çev. Çiğdem Dürüşken, Kabalcı Yayınevi, İkinci Basım, İstanbul, 2011, s. 11-28.

Kılıç, Elmas, *De Consolatione'ye Göre Felsefenin İşlevi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1994.

Terziyan, Tomas, *Boethius'ta Trinitas Anlayışı*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009.

Yukarıda yer verdiğimiz literatür içinde yer alan çalışmalarda, hemfikir olmadığımız pek çok görüş bulunmaktadır. Ancak bu çalışmanın sınırları içerisinde, bunları dile getirmemiz mümkün olmayacaktır. Özellikle, Boethius başlıca felsefi yapıtlarından olmasına karşın, edebi yönü nedeniyle farklı okunmaya ve de yorumlanmaya açık olan *Felsefenin Tesellisi'*ne dair katılmadığımız görüşleri dile getirmekten kaçınıyoruz. Boethius'un ilgili eserinde bir Hanımefendi şeklinde kişileştirdiği Felsefe'nin ne tür işlevler üstlendiği konusunda kendimizi, Elmas Kılıç'ın görüşlerine daha yakın buluyoruz.[210] Çalışmamızın bu aşamasında yalnızca, doğrudan konumuza ilişkin gördüğümüz hususlardaki görüşlere değinmek ve kimi görüşlere eleştiriler yöneltmek istiyoruz. Öncelikle, Porphyrios'un dilimize kazandırılmış tek eseri olan *İsagoge*'nin iki çevirisine ve bu çeviriler öncesinde yer alan yazılara kısaca değineceğiz.

[210] Bkz. Kılıç, Elmas, *De Consolatione'ye Göre Felsefenin İşlevi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1994, s. 85-86.

Atademir, *Organon* çevirileri yanında *İsagoge* çevisiyle "yüzyıllar boyunca yapılmıyan bir hizmeti" yerine getirdiğini belirtmektedir.[211] Bizce, çalışmalarının İkinci Dünya Savaşı sonrasının güç koşullarında, kendisinin ifadesiyle "her çeşit zorluklara rağmen" gerçekleştirilmiş olmaları, yerine getirdiği hizmetleri daha da değerli kılmaktadır. Atademir'in çalışmalarından uzunca bir süre belirli konularda ülkemizdeki yegane kaynaklar olarak yararlanılmıştır. *Porphyrios'un İsagoji'si ve Birkaç Söz* başlıklı yazısı bunlardan biridir. Bu önemli yönlerine karşın Atademir'in ilgili yazısında hemfikir olmadığımız görüşler bulunmaktadır. Kendisinin güç koşullarda, sınırlı kaynaklarla gerçekleştirdiği kıymetli bir hizmetine katkı sunmak üzere hemfikir olmadığımız hususları dile getirmek istiyoruz.

> *Beş ses* veya beş *lafz* bazılarının sandığı gibi *Porphyrios*'un icadı değildir; bu bütüncüller meselesi çok eski olup *Sokrat* ile sofistler arasıda, *Eflatun*'da bulunmakta ve bilhassa Aristo'nun doktrininde mühim bir yer tutmakta ve rol oynamaktadır. *Aristo*'nun mantığa ve fizikötesine ait eserlerinin türlü yerlerinde verdiği kısa bilgilere dayanarak *Porphyrios* bunları yine onun kuru ve sade üslübüyle, anlaşılması daha kolay ve daha toplu bir şekilde bu eseriyle ortaya koyar. İşte orta çağ iskolastik düşüncesinin en başta gelen ve bütün ilmi ve felsefi spekülasyonun mihverini teşkil eden meselelerinden beş bütüncül meselesini; umumi fikirlerimizin gerçekliği, ne türlü bir varlığı olduğu, hususi nesnelerle ne gibi münasebetlerde bulunduğu meselesini ilk olarak ortaya koyduğundan değil; orta çağda bu meselelerin inceleme ve tartışma konusu olmasına sebep olan ve zihinleri tahrik eden bir eser olduğundan tarihi değeri daima büyüktür.[212]

Görüldüğü üzere Atademir, Sokrates ve Platon'a değinmekle birlikte beş tümelin kurucusu olarak özellikle Aristoteles'e işaret etmektedir. Elbette terim düzeyinde beş tümeli ilk defa ortaya koyan Porphyrios değildir; ancak *İsagoge*'de tanıtıldığı haliyle beş tümel bizce yeni bir teşkildir, yeni bir terkiptir. Atademir'in yaklaşımıyla Porphyrios, yalnızca Aristoteles'in çeşitli eserlerinde dağınık halde ele aldığı konuları bir araya getiren bir derlemeciye indirgenmekte, böylelikle bir katkısının olmadığı öne sürülmüş olmaktadır. Bütün bunlar, bizim kategoriler antinomisi adını verdiğimiz süreç üzerine dile getirdiğimiz görüşlerin tam karşı cephesinde yer alan hemfikir olmadığımız görüşlerdir.

---

[211] Atademir, Hamdi, Ragıb, *Porphyrios'un İsagoji'si ve Birkaç Söz*, Porphyrios, *İsagoji*, içinde, çev. Hamdi Ragıb Atademir, Konya, 1948, s. 12.
[212] Atademir, Hamdi, Ragıb, a.g.m., s. 22-23.

Atademir'in, "beş bütüncül meselesi" ibaresinden ve devamında Orta Çağ'da tümeller meselesine dair satırlarından anladığımız üzere, tümel ile beş tümeli, tümeller tartışması ile yüklem sınıflarını özdeşleştiriyor görünmektedir. Oysa önsözümüzde detaylı olarak açıkladığımız üzere tümel ve beş tümel kavramları birbirinden tamamen farklıdır. Ancak yüklem sınıflarından yapılan yüklemlerin tümel karekterde olduğunu inkar edemeyiz Bunun yanı sıra bizce, *İsagoge*'nin varlık ile düşünce arasındaki münasebeti ele alması, üzerinde düşünülenin varlık olması gereği metafizik bir yönü de vardır; nitekim Porphyrios'un üç sorusu, bizce buna işaret etmektedir. Ne var ki *İsagoge*'de varlık, varlık olması bakımından inceleme konusu yapılmamaktadır; *İsagoge*'de beş tümel ağırlıklı olarak, yüklem sınıfları olmaları bakımından incelenmektedir. Her ne kadar tümellerin ontolojik statüsüne dair üç sorusu içinde cins ve tür terimlerini zikrediyor olsa da, Atademir'in vurguladığı gibi bu sorulara dair hiçbir çözüm vermemekte, bir çözüme girişmemektedir.[213] Bu soruların yanıtının mantıktan ziyade felsefe, metafizik meselesi olduğunu yine Atademir ifade etmektedir.[214] Şu halde, Porphyrios'un soruları yanıtsız bırakışı mantıkla sınırlı kaldığını, yüklem sınıflarının metafizik boyutunu tartışmadığını göstermektedir. Daha önce değindiğimiz üzere, Porphyrios, *Kategoriler*'in bir metafizik eseri olmadığı görüşündedir.[215] Şu halde, "Kategoriler'e Giriş" olarak kaleme aldığı *İsagoge* de bir metafizik eseri olmayacaktır. Gerek *Kategoriler* gerek *İsagoge* birer mantık eseridir. Ross'un ifadesiyle, "Mantık, şeylerin doğasını meydana getiren değil, kavrayan düşüncelerin incelenmesidir."[216] Bir başka deyişle, sorularında sözünü ettiği metafiziksel tümeller olmakla birlikte, *İsagoge*'de ağırlıklı olarak ele aldığı yüklem sınıfları olarak mantıksal tümellerdir. Tümeller üzerine tartışmayı ilk başlatan Porphyrios değildir ancak bizce, yeni bir teşkil, yeni bir terkiple *İsagoge*'de tanıttığı haliyle bir yüklem sınıfları kuramı olarak beş tümelin kurucusu Porphyrios'tur.

Beş tümelin kurucusunun kim olduğu meselesi yanında Atademir'le hemfikir olmadığımız bir başka konu *İsagoge*'nin yazılış amacıdır. Atademir, *İsagoge*'nin Aristoteleşçi bir anlayışla, *Kategoriler*'in anlatılması amacıyla kaleme alındığını öne sürmektedir:

> Bizi burada ilgilendiren bu *İsagoji* kitabıdır. *Porphyrios*'un bu eseri *Aristo*'nun mantık eserlerinin ilki, yani *Organonu*'nun birinci cildi olan *Kategoryalar*'a giriş (*EİIsagoge* eis tas Aristotelous

[213] Atademir, Hamdi, Ragıb, a.g.m., s. 23.
[214] A.g.y.
[215] Strange, Steven, K., a.g.m., s. 7.
[216] Ross, David, a.g.e., s. 48.

> kategorias) olarak yazılmıştır. Tamamiyle aristocu veya meşaiyeci mantık anlayışıyla kaleme alınan bu kitap *Aristo*'nun ilim ve mantık anlayışının felsefi esaslarını teşkil eden *Kategoryalar*'ın anlatılması gayesini taşımaktadır.[217]

Atademir, Porphyrios'un felsefi sistemini geliştirme hedefleri arsında Platon ve Aristoteles'i uzlaştırmanın da yer aldığına değinmektedir.[218] Ancak, "Tamamiyle aristocu veya meşaiyeci mantık anlayışıyla" ibaresinden anladığımız üzere, *İsagoge*'nin somut bir Platon ile Aristoteles uzlaşı örneği olduğunu hiç hesaba katmıyor görünmektedir. Oysa bize göre, *İsagoge*, Aristotelesçi görüşler kadar Aristoteles'le bağdaştırılamayacak görüşlerin de yer aldığı eklektik bir sentezdir. Bunun yanı sıra, Atademir'in *İsagoge*'nin "*Kategoryalar*'ın anlatılması" amacını taşıyan bir eser olduğu görüşüne katılmıyoruz. Atademir'in Türkçe çeviriye esas aldığı Fransızca çeviriyi gerçekleştiren Tricot, Fransızca çevirisi öncesinde yer verdiği yazısında Porphyrios'un *Kategoriler* için soru cevap şeklinde bir şerh kaleme almış olduğu bilgisine yer vermektedir.[219] Günümüze ulaşabilmiş bu şerhten ayrıca, Porphyrios'un zaman içinde kaybolmuş ikinci bir *Kategoriler* şerhi bulunduğu bilinmektedir.[220] Şu halde *İsagoge*, Atademir'in öne sürdüğü gibi "*Kategoryalar*'ın anlatılması" amacını taşıyan bir eser değildir. Porphyrios kategorileri, *Kategoriler* şerhlerinde anlatmıştır. *İsagoge*, bizce, *Kategoriler*'i bir mantık kitabı olarak görmemizi sağlayacak yüklem sınıfları kuramını ortaya koymakta, bunun yanı sıra "Varlık vardır." ve "Düşünüyorum." antinomisine kendi çözümünü getirmektedir.

Atademir, bir Porphyrios Ağacı örneğine yer vermekte, öncesinde şu açıklamaları yapmaktadır:

> Kavramların veya umumi fikirlerin, daha çok kaplamcı, bakımdan ele alınan bir açıklaması şemalaştırılarak orta çağda *Porphyrios*'a bir *ağaç* kazandırmıştır. Cins ve neviler azalan kaplam (şümul), çoğalan içlem (tazammun)e veya çoğalan kaplam azalan içleme göre düzenli bir sıraya konulmakta; kavramlar arasındaki ayırd ve münasebetleri tayinde esas alarak zıd neviler halinde ikiye bölünerek (dichotomie) aşağıda görüleceği üzere kaplam tükeninceye kadar enilmektedir.[221]

---

[217] Atademir, Hamdi, Ragıb, a.g.m., s. 20.
[218] A.g.m., s. 19.
[219] Tricot, Jean, *Notice*, Porphyre, "İsagoge" içinde, Traduction et Notes par J. Tricot, Librairie Philosophique J. Vrin, Paris, 1947, s. 6.
[220] Bkz. Evangeliou, Christos, a.g.e., s. 9, 18-19.
[221] Atademir, Hamdi, Ragıb, a.g.m., s. 24.

Atademir'in tanıttığı en yüksek cins ile birey arasındaki yüklem düzeni, kendisinin de belirttiği gibi ikili karşıtlıklarla (dichotomie) gerçekleştirilen bir bölme işlemini tasvir etmektedir. Bu ise De Libara'nın da belirttiği gibi, Porphyrios'un açıkça adını zikrederek referans gösterdiği Platoncu bölme anlayışıdır.[222] Atademir çevirisinde de bunu görebilmekteyiz: "Bunun için Eflatun, en umumi cinslerden hareket ederek en hususi nevilerine kadar enildiği zaman bu nevilerde durulmasını spesifik ayrımlarına göre taksim olunan ortacıl terimlerden geçerek bu nevilere enilmesini tavsiye ediyordu;"[223] Şu halde, Atademir'in yukarıdaki açıklamaları, kendisinin *İsagoge*'nin, "Tamamiyle aristocu veya meşaiyeci mantık anlayışıyla kaleme alınan" bir kitap olduğu şeklindeki görüşünü yanlışmaktadır. Bunun yanında Atademir, Porphyrios Ağacı örneğine dair açıklamalarıyla, ilgili yüklem düzenini içlem-kaplam ilişkisine indirgeyen bir yaklaşımı benimsiyor görünmektedir. Katılmadığımız bu yaklaşıma dair görüşlerimize, ileriki sayfalarda Doğan Özlem'e yönelttiğimiz eleştiriler dahilinde yer vereceğiz.

Porphyrios'un *İsagoge*'si dilimize ilk defa Hamdi Ragıb Atademir tarafından 1948 yılında kazandırıldı. Jean Tricot'nun Fransızca çevirisi üzerinden dilimize kazandırılan bu eser, Tricot'nun 1947 tarihli çevirisinden hemen bir yıl sonra yapılmış olmasıyla dikkat çekmektedir. Betül Çotuksöken ise, aynı eseri yine Jean Tricot'nun Fransızca çevirisi üzerinden, Atademir'in yer vermediği Tricot notlarıyla 1986 yılında dilimize çevirdi. Şimdi çevirilere ilişkin hemfikir olmadığımız hususları, iki çeviriyi karşılaştırmalı bir şekilde ele alarak belirtmek istiyoruz.

Atademir'in Porphyrios'un üç sorusuna, çeviri önceki yazısında ve çeviri içinde farklı şekilde yer verdiğini görmekteyiz.

ATADEMİR:

> 1- Cinsler, neviler gerçek mi; yoksa zihnimizde düşünce sırf soyut bir kavram olarak mı var?
>
> 2- Bunlar bizim dışımızda ve tabiatta var mı; cismani mi, cismani değil mi?

[222] De Libera, Alain, a.g.m., s. XXVII.
[223] Porphyrios, *İsagoji*, çev. Hamdi Ragıb Atademir, Konya, 1948, s. 38.

3- Bunlar duyulabilir, ferdi nesnelerin içinde mi; yoksa bu nesnelerden ayrı mıdır?[224]

TRİCOT:

Tout d'abord, en ce qui concerne les genres et les espèces, la question de savoir si ce sont des réalités subsistantes en elles-mêmes, ou seulement de simples conceptions de l'esprit, et, en admettant que ce soient des réalités substantielles, s'ils sont corporels ou incorporels si enfin ils sont séparés ou s'ils ne subsistent que dans les choses sensibles et d'après elles, j'éviterai d'en parler.[225]

ATADEMİR:

İlkin cinsler ve neviler hakkında bunların kendi kendilerine varolan gerçeklikler veya bunların özlük (substantielles) gerçekler olduklarını kabul ederek cisim olan veya olmıyan gerçekler olup olmadığını ve nihayet ayrı olup olmadıklarını veya ancak duyulabilen nesnelerden ve ancak onlara göre varolmakta devam edip etmediklerini bilmek meselesinden söz açmaktan sakınacağım.[226]

ÇOTUKSÖKEN:

İlkin cinsleri, türleri ilgilendiren şeylerde, bunların kalıcı tözsel gerçeklikler olup olmadığını ya da anlığın yalın kavramları olup olmadığını ve tözsel gerçeklikler olduğu kabul edildiğinde, cisimli mi yoksa cisimsiz mi olduğunu son olarak da onların ayrı ya da duyulur şeylerde ve onlara göre varolup olmadığını bilme konusunda söz etmekten kaçınacağım.[227]

Atademir'in yazısında dile getirdiği sorulara bir itirazımız bulunmamaktadır ancak *İsagoge* çevirisi içinde yer verdiği ilk sorunun, Porphyrios'un yanlış anlaşılmasına neden olabileceğini düşünüyoruz. Çevirideki, "kendi kendilerine varolan gerçeklikler veya bunların özlük (substantielles) gerçekler olduklarını kabul ederek" ibaresi, cinsler ve türleri özsel gerçeklikler olarak kabul eden bir Porphyrios ortaya koymaktadır. Oysa Porphyrios yalnızca bir varsayımda bulunmakta, bundan hareketle sorular yöneltmektedir. Bu açıdan Çotuksöken daha doğru ve belirgin bir çeviri gerçekleştirmiştir.

---

[224] Atademir, Hamdi, Ragıb, a.g.m., s. 23.

[225] Porphyre, *İsagoge*, Traduction et Notes par J. Tricot, Librairie Philosophique J. Vrin, Paris, 1947, s. 11-12.

[226] Porphyrios, *İsagoji*, çev. Hamdi Ragıb Atademir, s. 29-30.

[227] Porphyrios, *İsagoge*, *Aristoteles'in Kategorilerine Giriş*. çev. Betül Çotuksöken, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1986, s. 31.

TRİCOT:

> si on demande, par exemple, quel est l' homme nous disons qu'il est raisonnable.[228]

ATADEMİR:

> Sözgelimi, insan *nitedir* diye sorduğumuz da akıllıdır diyoruz.[229]

ÇOTUKSÖKEN:

> örneğin, insanın ne olduğu sorulursa, onun akıllı olduğunu söyleriz.[230]

Tricot çevirisinde, akıllı ayrımının "hangi şey" (quel est) sorusuna yanıt olduğu belirtilmekte, Atademir çevirisi de bunu yansıtmaktadır. Ancak Çotuksöken, ilgili ibareyi "ne olduğu"nun yanıtı olarak çevirmektedir. Oysa bu satırın yer aldığı paragraf, yüklem sınıfları yoluyla yapılan tümel yüklemlerin hangi sorulara yanıt olarak verildiklerini göstermesi açısından son derece önemlidir. Bir şeyin "ne olduğu" sorusuna ancak cins ve tür ile yanıt verilir. Ayrımlar ise "ne olduğu" sorusuna değil "hangi şey" olduğu sorusuna yanıt olarak verilirler.

TRİCOT:

> Mais il est dit, d'une part, espèce des individus en ce qu'il les contient, et, d' autre part, en sens contraire, espèce des termes antérieurs à lui en ce qu 'il est contenu par eux.[231]

ATADEMİR:

> Fakat bir yandan kendilerini ihtiva etmesi yüzünden fertlerin nev'i deniliyor, bir yandan da, aksi yönde, onlar tarafından ihtiva dilmesinden ötürü de kendisinden önceki terimlerin nev'i deniyor.[232]

---

[228] Porphyre, *İsagoge*, Traduction et Notes par J. Tricot, s. 16.
[229] Porphyrios, *İsagoji*, çev. Hamdi Ragıb Atademir, s. 33.
[230] Porphyrios, *İsagoge*, *Aristoteles'in Kategorilerine Giriş*. çev. Betül Çotuksöken , s. 34.
[231] Porphyre, a.g.e., s. 20-21.
[232] Porphyrios, *İsagoji*, çev. Hamdi Ragıb Atademir, s. 36.

ÇOTUKSÖKEN:

> Ama bir yandan kendinde onları içerdiği için bireylerin türü deniyor, öte yandan da, karşıt anlamda bireylerce içerildiği için bireylerin türü deniyor.[233]

Tricot çevirisinde Porphyrios, türün, tür olarak adlandırılmasını, onun iki nisbetiyle açıklamaktadır: 1) Türün bireylerle nisbeti 2) Türün kendisinden önceki terimlere nisbeti. Beş tümelin karşılaştırıldığı bölümde, Porphyrios türden önceki bu terimleri açıkça belirtmektedir. Bunlar ise türe göre daha tümel olan, doğa bakımından önce olan türyapıcı ayrım ve cinstir:

> Bundan başka cinslerin daha önceden konulmuş olmaları ve spesifik ayrımlarla bildirilerek nevilerin kuruluşunu tamamlamaları gerekir; buradan da cinslerin tabiat yönünden önce olmaları gelir.[234]
>
> Bundan başka ayrım kendinin teşkil ettiği neviden öncedir.[235]

Tricot çevirisinde, türün, bireylerin türü olarak adlandırılmasının nedeni olarak, türün bireyleri içermesi verilmektedir. Türün, "ondan önceki terimlerin türü" (espèce des termes antérieurs à lui) olarak adlandırılmasının ise "onlarca" (par eux), önceki terimlerce içerilmesi nedeniyle olduğuna işaret edilmektedir. Atademir çevirisi bütün bu hususları yansıtmaktadır.

Buna karşın Çotuksöken, Porphyrios'un dile getirdiği görüşü bütünüyle başkalaştırmaktadır. Çotuksöken'in çevirisine yakından bakalım: "Ama bir yandan kendinde onları içerdiği için bireylerin türü deniyor, öte yandan da, karşıt anlamda bireylerce içerildiği için bireylerin türü deniyor."[236] Ne var ki Jean Tricot'nun Fransızca çevirisinde bireylerin türü içerdiği şeklinde bir ibare yoktur.

Çotuksöken'in, türden önce gelen terimlerin yerini tutan "eux" zamirini, "bireyler" olarak okumakta olduğu, ve bu nedenle türün "bireylerce içerildiği" şeklindeki çeviriye yer

[233] Porphyrios, *İsagoge*, *Aristoteles'in Kategorilerine Giriş*. çev. Betül Çotuksöken , s. 37.
[234] Porphyrios, *İsagoji*, çev. Hamdi Ragıb Atademir, s. 52.
[235] A.g.e., s. 57.
[236] Porphyrios, *İsagoge*, *Aristoteles'in Kategorilerine Giriş*. çev. Betül Çotuksöken , s. 37.

verdiğini düşünüyoruz. Buradaki "eux" zamirini, bireyler olarak okumasının nedeni ise kanaatimizce, paragrafta dile getirilen karşıtlık ilişkisini Porphyrios'tan farklı değerlendirmesidir. Öyle sanıyoruz ki Çotuksöken, 'tür bireyleri içeriyor ise bunun karşıt anlamlısı da bireylerin de türü içermesidir.' şeklinde düşünmektedir. Ne var ki bireylerin türü içermesi mümkün değildir ve buradaki karşıtlık ilişkisi bu değildir. Paragrafta söz edilen karşıtlık, türün bireylere nisbeti ile türün kendisinden önceki terimlere nisbeti arasındaki karşıtlıktır. Örneğin insan teriminin, tür olarak, Sokrates'i, Platon'u, Aristoteles'i vb. içermesi gereği, onların yani birincil töz bireylerin türü olduğu söylenir. Bunun karşıt anlamlısı olarak, insan terimi, akıllı ayrımı ve hayvan cinsi tarafından içerildiği için, insanın akıllının türü, hayvanın türü olduğu söylenir. İşte türün, tür olarak adlandırılması bu iki nisbeti nedeniyledir. Tür, bireyleri içerdiği için onların türü olarak adlandırılır; bunun karşıt anlamlısı olarak tür kendisinden önceki terimlerce, yani ayrım ve cins tarafından içerildiği için de onların türü olarak adlandırılır.

Boethius, "içerilme"nin mantık açısından nasıl anlaşılacağını şu şekilde açıklamaktadır: "Daha geniş yükleme sahip olan, daha az yükleme sahip olanın içericisidir."[237] Bu hususu cins ve tür arası yüklem ilişkisi açısından örneklendirir: "Cins, türe göre daha geniş yükleme sahip olması bakımından, türün cins tarafından içerilmesi zorunludur.[238] Şu halde, Porphyrios, türün, kendisinden önceki terimlerce içerildiğini dile getirken, kendisine göre daha tümel olan, daha geniş yükleme sahip olan cins ve ayrım tarafından içerilmesini, onların altında konumlanıyor olmasını dile getirmek istemektedir. Şu halde, türü içeren cins ve ayrımdır; tür onlar tafından içerilendir. İçerme durumu birey için söz konusu olamaz zira birey tümel olmayandır,[239] yüklem olmayandır.[240]

Betül Çoktüksöken, çeviri öncesi yer verdiği "*Porphyrios ve Tümeller Sorunu*" başlıklı yazısında, Aristoteles'ten yaptığı çeviriler ve bunlara ilişkin açıklamalarında bireyin yüklem olamayacağını bizzat kendisi dile getirmektedir.

> Aristoteles'in Kategoriler'de getirdiği birinci töz, ikinci töz ayrımı son derece önemlidir. Tözün "birinci" niteliğini almasının

[237] Boethius, *İnİs2*, s. 305.
[238] A.g.y.
[239] Akkanat, Hasan, *Klasik Dönem İslam Felsefesinde Tümeller, İbn Sina Eksenli Bir Çözümleme*, Karahan Kitabevi, Adana, 2016, s. 86-88.
[240] Çotuksöken, Betül, *Porphyrios ve Tümeller Sorunu*, Porphyrios, Porphyrios, "Isagoge", içinde, çev. B. Çotuksöken, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1986, s. 15.

> göstergesi "bir şey hakkında söylenmemesi" ve "bir şey içinde bulunmaması"dır. Tek tek varlıklar için ancak birinci töz denebilir.[241]
>
> …
>
> Aristoteles'e göre töz şöyle de tanımlanabilir: "Toprak, Ateş, Su gibi ve bütün benzeri şeyler gibi basit cisimlere; genel olarak cisimlere ve onların birleşik yapılarına, hem hayvanlara hem de tanrısal valıklara ve son olarak da bu cisimlerin bölümlerine töz denir. Bunlar tözdür çünkü bir öznenin yüklemi değildirler; ama tam tersine öteki şeyler onların yüklemleridir." (Métaphysique, 1017b 10-15)…
>
> Aristoteles 'e göre tür ve giderek cins, birinci anlamda alınan yani bir şey hakkında söylenmiş olmayan (yüklem olmayan) bir (konu) şey içinde de bulunmayan tözün (birinci tözün) içinde yer aldığı (şey) türdür; türleri içeren de cinstir.[242]

Birincil töz olarak adlandırılan, bu "tek tek varlıklar" bireylerden başkası değildir. Çotuksöken'in kendi sözleriyle "birinci anlamda alınan yani bir şey hakkında söylenmiş olmayan (yüklem olmayan)" bireyler nasıl türü içerebilir? Porphyrios, türün tür olarak adlandırılmasının bir nedenini, onun kendisinden önceki terimlerce içerilmesi olduğunu belirtmektedir. Nitekim, yukarıdaki son paragrafta Çotuksöken bunu ifade etmektedir: "türleri içeren de cinstir." Buradan anlaşıldığı üzere, içerilmek kavramını, daha tümel olmak, içerilen üzerine yüklem olmak anlamında kullanmaktadır. Buna göre, bireyin türü içerdiğini öne sürmek, bireyin türden daha tümel olduğunu, tür üzerine yüklem olduğunu öne sürmektir. Oysa Çotuksöken'in kendi aktarımları ve açıklamalarının da gösterdiği gibi birey tümel olmayandır, yüklem olmayandır. Boethius, yukarıdaki terimlerin aşağıdakilere yüklendiklerini, aşağıdakilerin ise hiçbir zaman yukarıdakilere yüklenmediklerini vurgulamaktadır; bu vurgusunu, adeta bir kural formunda şu şekilde ifade etmektedir: "Dolayısıyla, büyük terimler küçüklere yüklenirler; küçük terimler ise büyüklere yüklenecek şekilde döndürülemezler."[243] Boethius, böylelikle, en yüksek cins olan töz ile birey arası yüklem düzeninin tek yönlü olduğunu, tersine işletilemeyeceğini ortaya koymaktadır. Buna karşın, Çotuksöken'in çevirisinde, bireylerin türü içerdiği iddiasıyla bu işleyiş tersine çevrilmektedir. Böyle bir iddia en temel mantık ilkelerine aykırı olması bir yana, daha önce vurguladığımız gibi Fransızca metinde böyle bir ibare yoktur. Sonuç

[241] A.g.m., s. 14.
[242] A.g.m., s. 15.
[243] Boethius, *İnİs2*, s. 232.

olarak, Çotuksöken, Porphyrios'u ve çevirmeni Jean Tricot'yu temsil etmeyen bir görüş ortaya koymaktadır.

TRİCOT:

> le genre placé avant l'espèce spécialissime, à toutes les espèces spécialissimes et aux individus [244]

ATADEMİR:

> en hususi neviden önce konulmuş olan cins en hususi bütün nevilere ve fertlere [245]

ÇOTUKSÖKEN:

> en özel türden önce yer olan cins, en özel bütün cinslere ve bireylere [246]

Tricot çevirisindeki, "bütün en özel türlere" (à toutes les espèces spécialissimes), ibaresini, Atademir doğru bir şekilde çevirmekteyken, Çotuksöken, "en özel bütün cinslere" şeklinde çevirmektedir; 'tür' (espèce) terimini "cins" olarak karşılamakla, Porphyrios'ta bulunmayan 'en özel cins' kavramını oluşturuyor olmaktadır.

Bunların yanında, çevirilerde kimi cümlelerin yanlış anlamalara yol açabileceğini, Türkçe ifadelerinin belirgin olmadığını düşünüyoruz:

TRİCOT:

> les particularités propres à Socrate ne sauraient être les mêmes pour chacun autre être particulier, bien que les particularités de l'homme, je veux dire de l'homme en général, puissent être les mêmes dans plusieurs hommes, ou plutôt dans tous les hommes particuliers pris en tant qu'hommes.[247]

ATADEMİR:

> Sokrat'a has özellikler her ne kadar insanın, umumi olarak alınan insanın demek istiyorum, özelikleri bir çok insanlarda veya daha çok

[244] Porphyre, *İsagoge*, Traduction et Notes par J. Tricot, s. 25.

[245] Porphyrios, *İsagoji*, çev. Hamdi Ragıb Atademir, s. 39.
[246] Porphyrios, *İsagoge*, *Aristoteles'in Kategorilerine Giriş*, çev. Betül Çotuksöken , s. 39.
[247] Porphyre, *İsagoge*, Traduction et Notes par J. Tricot, s. 25.

> insan olarak alınan bütün hususi insanlarda aynı olabilseler de her bir başka hususi varlık için aynı olamazlar.[248]

ÇOTUKSÖKEN:

> Sokrates'e özgü özellikler her ne kadar insanın özellikleri, genel olarak alınan insanın özelliği demek istiyorum, birçok insanda, hatta insan olarak alınan bütün insanlarda aynı olsa da, her bir özel varlık için aynı olamazlar.[249]

Tricot çevirisinde, insanın bir tümel olarak, ortak mahiyet ifade eden özelliklerinin bütün insanlarda, hatta bireyler söz konusu olsa bile insan olmaları bakımından aynı olduğu ancak Sokrates'e özgü niteliklerin ise hiçbir varlıkla aynı olamayacağı belirtilmektedir. Boethius'a göre, burada, Sokrates özgü özelliklerden, ilineksel bireysel vasıfları kastedilmektedir. Doğasının vasıfları açısından diğer bireylerle ortak düşünülebilmekte iken ilineksel bireysel vasıflarının hiçbir şekilde bir başka bireyle ortak olduğunun düşünülemeyeceği belirtilmek istenmektedir.[250] Buna karşın, Atademir çevirisinin son derece muğlak olduğunu, Porphyrios'un iletmek istediği görüşün anlaşılmadığını; çeviriden, Sokrates'e has özelliklerin diğer bireyler için de aynı olduklarının anlaşılabileceğini düşünüyoruz. Çotuksöken çevirisinin, Atademir çevirisine göre daha belirgin olmasına karşılık, yine, Sokrates'e özgü özelliklerin bütün insanlarda aynı olduğu şeklinde anlaşılmaya açık olduğu kanaatindeyiz.

Türkçe ifadelerinin belirgin olmadığını düşündüğümüz bir başka örnek ise aşağıdaki gibidir.

TRİCOT:

> Car voyons ce qui se passe pour les choses composées de matière et de forme, ou, du moins, ayant une composition analogue aux composés de matière et de forme: de même que la statue a pour matière l'airain et pour forme la figure, de même aussi l'homme, l'homme commun ou l'homme spécifique, est composé du genre, qui est l'analogue de la matière, et de la différence, qui est l'analogue de la forme, le tout qui en

[248] Porphyrios, *İsagoji*, çev. Hamdi Ragıb Atademir, s. 40.
[249] Porphyrios, *İsagoge*, *Aristoteles'in Kategorilerine Giriş*, çev. Betül Çotuksöken , s. 39.
[250] Boethius, *İnİs2,* s. 235-236.

résulte, animal-raisonnable-mortel, étant l'homme, comme tout à l'heure c'était la statue.[251]

ATADEMİR:

> Çünkü maddeden ve şekilden mürekkep nesneler için veya hiç değilse maddeden ve şekilden mürekkep olanlara benziyen bir terkibi olan nesneler için olup biten şeyi görelim: heykelin maddesinin tunç ve şeklinin suret (la figure) olduğu gibi, tıpkı bunun gibi insan da, umumi insan veya spesifik insan olsun, maddeye benziyen cinsle, şekle benziyen ayrımdan mürekkeptir, bunlardan hasıl olan bütün, hayvan–akıllı-ölümlü, insan olduğundan, biraz önce olduğu gibi, heykeldir.[252]

ÇOTUKSÖKEN:

> Çünkü madde ve biçimden oluşmuş şeyler için, ya da hiç olmazsa madde ve biçimden oluşanlara benzer bir birleşimi olan nesneler için olup bitenin ne olduğunu görelim: heykelin maddesinin tunç, biçiminin de yüz olması gibi, insan da ister genel insan, ister özgül insan olsun, maddenin benzeri olan cins ile biçimin benzeri olan ayrımdan oluşmuştur; bundan sonuç olarak ortaya çıkan bütün, hayvan-akıllı-ölümlü insan olarak, biraz önce olduğu gibi heykeldi.[253]

Çevirilerini aktardığımız paragrafı anlayabilmek için Boethius ve Mübahat Türker Küyel'in görüşlerine başvurduk, bunlardan hareketle, kişisel görüşlerimize ilerleyen sayflarda yer verdik. Şu an için kısaca son cümleler üzerinde durmak istiyoruz. Her ne kadar, Atademir'in "hayvan –akıllı- ölümlü, insan olduğundan" ve Çotuksöken'in "hayvan-akıllı-ölümlü insan olarak" ibareleriyle hayvan, akıllı, ölümlü niteliklerinin insana ait olduğu belirtilmişse de, yüklemlerin "heykel" olması nedeniyle, bize göre, bu nitelikler heykele ait olarak anlaşılmaktadır. Aynı paragrafı biz, Boethius'un Latince çevirisi üzerinden dilimize şu şekilde çevirdik:

> Rebus enim ex materia et forma constantibus uel ad similitudinem materiae et formae constitutionem habentibus, quemadmodum statua ex materia est aeris, forma autem figura. sic et homo communis et specialis ex materia quidem similiter consistit genere,

[251] Porphyre, *İsagoge*, Traduction et Notes par J. Tricot, s. 31.
[252] Porphyrios, *İsagoji*, çev. Hamdi Ragıb Atademir, s. 45.
[253] Porphyrios, *İsagoge*, *Aristoteles'in Kategorilerine Giriş*, çev. Betül Çotuksöken , s. 43-44.

> ex forma autem differentia, totum autem hoc animal rationale mortale homo est, quemadmodum illic statua.[254]
>
> Şeylerin madde ve formdan mürekkep oluşları ya da madde ve formun benzeri bir kuruluşa sahip olmaları bir heykelde maddenin tunç, formun da biçim olmasındaki gibidir. Aynı şekilde, gerek genel insan gerek türsel insan söz konusu olsun, maddenin benzeri olan cinsten ve formun benzeri olan ayrımdan mürekkeptir. Nasıl ki heykel, tunç ve biçimden oluşan bir bütün ise, insan da akıllı, ölümlü hayvanın bütünü olarak insandır.

Burada Porphyrios, heykel ve insan arasında bir karşılaştırma, bir benzetme yapmaktadır. Benzeyen insan, kendine benzetilen heykel, benzetme yönü, mantık terimiyle ifade edersek analojik illeti, birleşik yapılı bütün olmaktır. Bize göre, burada, benzetme yönünü, analojik illeti açıklayarak çevirmek, olası bir yanlış anlamayı önleyecektir. Bir birincil töz olan heykel, nasıl ki madde ve formdan oluşan birleşik bir bütün ise, mahiyet olarak cevher[255] olan insan da, cins ve ayrımından oluşan birleşik bir bütündür.

Atademir ve Çotuksöken'in *İsagoge* çevirileri pek çok açıdan incelenebilir; ancak bizim burada Betül Çotuksöken'e yöneltmek istediğimiz ana eleştiri, *İsagoge* çevirsi öncesinde yer verdiği "*Porphyrios ve Tümeller Sorunu*" başlıklı yazısına yöneliktir. Yazar'ın ilgili yazısı, dilimizde Porphyrios'a ve de tümeller sorununa ilişkin az sayıdaki metinden biri olması açısından büyük öneme haizdir. Yayınlandığı tarihten itibaren bir başvuru kaynağı olarak okunmakta, pek çok çalışmanın kaynakçasında yer almaktadır. Buna karşın biz, Yazar'ın bu yazısının Porphyrios'un görüşlerini temsil etmediğini düşünüyoruz. Eleştirimizin daha iyi anlaşılabilmesi için bir örnek vermek ve kısa bir açıklama yapmak ihtiyacı duyuyoruz.

Bizim bir göz doktoru olduğumuzu, göz hastalıkları üzerine bir kitap yazdığımızı, kitabımıza 'göz' sözcüğünü tanımlayarak başlamak istediğimizi farz edelim. Ancak tıp terimi olarak kullanılan 'göz' sözcüğü tanımlanamıyor olsun. Tanımlanamaması gereği biz de, tıp terimi olarak kullanılan anlamını ortaya koyabilmek için, dilimizdeki diğer anlamlarından ayrıştırarak açıklamaya çalışmaktayız. Türkçe'de eşlafızlı (müşterek isim), çok anlamlı yani aynı gösterene ancak farklı gösterilenlere sahip sahip bu sözcüğün

[254] Porphyrius, *İsagoge*, Boethius, "İnİs2" içinde, s. 267.
[255] Türker-Küyel, Mübahat, a.g.e., s. 15-16.

günlük dildeki anlamlarını sıralamaya başlayalım. Öncelikle bir eşlafızlılık, yani çok anlamlılık çözümlemesi yapacağımızı ifade etmek için: 'Göz, tek bir biçimde ifade edilmez.' bilgi notuyla başlıyoruz. Ardından günlük dildeki anlamlarını veriyor ve örneklendiriyoruz; ilk anlama ilişkin olarak *Kubbealtı Lugatı*'ndan şu açıklama ve örneği aktarıyoruz: "Ayrı ayrı bölümleri olan bir şeyin veya yerin her bölmesi, bölünmüş her parçası, bölük, hâne: *Bal peteğinin gözleri*."[256] Günlük dildeki ikinci anlama ilişkin olarak aynı eserden şu açıklama ve örneği aktarıyoruz: "Ağacın tomurcuk veren yerlerinden her biri: "*Göz aşısı*."[257] Son olarak tıp terimi olarak kullanılan anlamının "Görme organı" olduğunu belirtiyor, aynı eserden şu açıklama ve örneği aktarıyoruz: "İnsanda ve hayvanda görme organı: *Daha sonra tâze güneş altında gözlerini gördüm* (Refik H. Karay)."[258] Göz sözcüğünün, tıp terimi olarak kullanılan karşılığının yalnızca bu üçüncüsü olduğunu, 'Göz doktorlarınca kullanılan bu üçüncüsüdür.' vurgusuyla belirtiyoruz. Böylelikle, kitabımızda kullanacağımız anlamın bu sonucusu olduğunu, ilk iki anlamı dışladığımızı ve yalnızca üçüncü anlama delaletle bu sözcüğü kullanacağımızı belirtmiş oluyor, kitabımıza devam ediyoruz.

İsagoge'de Porphyrios bu yöntemi izlemektedir. Felsefe terimi olarak 'cins' tanımlanamamaktadır. Bilindiği gibi en yüksek kavramların tanımları yoktur. En yüksek cinsler (summa genera) olarak adlandırılmalarının nedeni de kendileri üzerinde cins karakterinde başka bir terimin yer almamasıdır. Buna karşın, Boethius'un belirttiği gibi, tanım, bir kavramın üzerindeki cinsten hareketle yapılmaktadır. Cinsin, cins olması bakımından, üzerinde başka bir cinsin yer almaması gereği tanımı yoktur; ancak betimlenebilir.[259]

Porphyrios, felsefe terimi olan ancak tanımlanamayan 'cins' sözcüğünü açıklayabilmek için, Eski Yunanca'da günlük dildeki kullanımlarını, karşılıklarını belirterek başlamaktadır. Boethius'un ifade ettiği üzere Porphyrios, "ilk olarak bu adın anlamlarını ayrıştırmakta ve ayırmakta, böylelikle cinsin hangi anlamının inceleneceğini gözler önüne koymaktadır."[260] Şu halde, Porphyrios'un buradaki amacı, cins sözcüğünün günlük dildeki

[256] Ayverdi, İlhan, *Kubbealtı Lugatı, Asırlar boyu târihî seyri içinde, Misalli Büyük Türkçe Sözlük,* Cilt I, Kubbealtı İktisadi İşletmesi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 1100.
[257] A.g.y.
[258] A.g.y.
[259] Boethius, *İnİs2*, s. 180-181.
[260] Boethius, a.g.e., s. 171.

anlamlarını ortaya koyarak, onları felsefe terimi olarak kullanılan anlamdan ayrıştırmak, böylelikle eserinde cins sözcüğünü hangi anlama delaletle kullanacağını göstermektir. Bir eşlafızlılık, çokanlamlılık çözümlemesi yapacağını ise "Ne cins ne de türün tek bir biçimde ifade edilmediği görülüyor."[261] cümlesiyle haber vermektedir. Günlük dildeki ilk kullanımının "Soy, kavim, millet" anlamlarına delalet ettiğine işaret eder ve bunları örneklendirir.[262] Günlük dildeki ikinci anlamını, varlığa gelişin başlangıcına ilişkin olarak memleket ortaklığı ve kan bağına dayalı ata ortaklığı olduğuna işaret eder ve örneklendirir.[263] Son olarak, felsefe terimi olarak kullanılan cinsi, "nev'in, kendi altında sıralanmış olduğu şeydir."[264] şeklinde betimler. Betül Çotuksöken çevirisiyle Porphyrios, "Öyleyse cins üç anlamda alınmıştır ve filozoflarca incelenen bu üçüncüsüdür" [265] vurgusuyla, ilk iki anlamdaki cins sözcüğünün felsefi kullanım değeri olmadığını belirtmiş olmakta, kitabında inceleyeceği beş tümelden biri olan 'cins'ten ayrıştırmakta, ve onları dışta bırakmaktadır. *İsagoge*'de yalnızca felsefecilerce kullanıldığını belirttiği üçüncü anlamdaki cinsi inceler; yalnızca üçüncü anlama delaletle bu sözcüğü kullanır.

Porphyrios'un, cins sözcüğünün ilk iki anlamını dışlamasına ve felsefecilerce kullanılan anlamının üçüncüsü olduğunu belirtmesine karşın, aşağıdaki paragrafta görüldüğü üzere, Betül Çotuksöken ilk iki cins betimine de felsefi kullanım değeri atfetmektedir:

> Isagoge'nin içerdiği her bir bölümde cinsin, türün, ayrımın, özelliğin ve ilineğin açıklamaları yapılır; tanımlar verilir. Ayrıca her birinin öteki ile olan ilişkileri incelenir. Örneğin cinsle ilgili olarak verilen birinci tanımda onun teklerin topluluğu olduğu söylenir. Bu tanıma göre birçok tek (Aristoteles'in diliyle birinci töz) bir araya gelince, onların topluluğu cins'i oluşturur. Ama yine de tek olandan, bireyden (birinci tözden) topluluğa (cinse, ikinci töze) nasıl geçilmiştir? Porphyrios'ta bu nokta açıklığa kavuşturulmamıştır. Porphyrios Aristoteles'in çok net bir biçimde üzerinde durduğu birinci töz-ikinci töz ayrımım önemsemiş görünmüyor. Cinsin, her şeyin çıkış noktası olduğunu belirten tanımında da aynı özellik gözden kaçmış görünmektedir.[266]

---

[261] Porphyrius, *İsagoge*, Boethius, "İnİs2" içinde, s. 171.
[262] A.g.e., s. 171-172.
[263] A.g.e., s. 174. Ayrıca, bkz. Boethius, *İnİs2*, s. 174-177.
[264] Porphyrios, *İsagoji*, çev. Hamdi Ragıb Atademir, s. 31.
[265] Porphyrios, *İsagoge*, *Aristoteles'in Kategorilerine Giriş*, çev. Betül Çotuksöken, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1986, s. 33.
[266] Çotuksöken, Betül, *Porphyrios ve Tümeller Sorunu*, Porphyrios, "Isagoge" içinde, çev.Betül Çotuksöken, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1986, s. 16-17.

İlk iki betime de felsefi kullanım değeri atfederek Porphyrios'un iletmek istediği mesajdan uzaklaşması yanında, bireylerin bir araya gelerek oluşturdukları topluluğun cins olduğunu öne sürmesi ve bunu da ikincil töz olarak kabul etmesi Porphyrios'un *İsagoge*'de tanıttığı epistemik evrenle bağdaşmayan bir yorumdur. Ayrıca Yazar, birincil tözlerin bir araya gelmesiyle ikincil tözlere geçildiği şeklindeki Porphyrios'u temsil etmeyen varsayımına Porphyrios'ta bir temel bulamadığı için, haksız bir şekilde onu, Aristoteles'in birincil töz-ikincil töz ayrımını önemsememekle itham etmektedir. Oysa günümüze gelebilmiş olan *Kategoriler* şerhi okunacak olursa, birincil töz-ikincil töz ayrımını fazlasıyla önemsemiş olduğu görülecektir. Porphyrios, ikincil tözlerin "ikincil" olarka nitelendilmelerine ilişkin iki görüş belirtmektedir. Birinci olarak, birincil tözlerin özlerine delalet eden yegane yüklemdirler.[267] İkinci olarak, birincil tözler gibi diğer terimlerin özneleri olabilmeleri bakımından, birincil tözlerle büyük benzerliğe sahiptirler.[268] Buradan anladığımız üzere Porphyrios'a göre, ikincil tözler, birincillerin özlerini göstermeleri ve önermeler içinde ikincil özneler olmaları bakımından ikincil tözdürler. Kısacası, Porphyrios'un birincil tözlerin bir araya gelmesiyle ikincil tözlere geçildiği şeklinde bir görüşü söz konusu değildir. De Libera'nın işaret ettiği gibi, "birincil töz-ikincil töz ayrımı, bir yüklem sınıfları kuramı için gerekli olan bütün tezleri sunmaktadır."[269] Buradan hareketle ifade edersek, ikisi arasındaki ayrımı önemsememek bir yana, birincil ve ikincil töz ayrımı, Porphyrios'un *İsagoge*'de somut bir şekilde ortaya koyduğu yüklem sınıfları kuramının ana çıkış noktası, ana temeli, ana fikridir.

Porphyrios, hiçbir yerde, hiçbir şekilde, bireylerin bir araya gelmesiyle oluşan toplulukların cins ifade ettiğini ve ikincil töz olduklarını söylememektedir. 'Soy', 'kavim' vb. gibi topluluk ifade eden sözcükler ne özsel yüklem olan cinstirler ne de ikincil töz. Bilindiği üzere ikincil tözler, birincil tözlerin cinsleri ve türleridir. Cins, "Bu nedir?" sorusuna yanıt olur; verilen yanıt tanım içeriğinde yer alır. Bir insan için, "Bu nedir?" sorusuna, "Hayvandır." yanıtı verilir ve bu terim onun, "Ölümlü, akıllı hayvan" şeklindeki tanım içeriğinde yer alır. Şayet, Porphyrios'un, birinci ve ikinci betimlerde tanıttığı günlük dildeki anlamlara yer vermesindeki amacı, onların da mantık terimi olduklarını söylemek

[267] Porphyry, *On Aristotle Categories*, Translated by Steven K. Strange, Bloomsbury, Great Britain, 2014, s. 82.
[268] A.g.e., s. 83.
[269] De Libera, Alain, *Introduction et Notes*, Porphyre, "İsagoge" içinde, Traduction par Alain De Libera et Alain-Philippe Segonds, Librairie Philosophique J. Vrin, Paris, 1998, s. XIV.

olsaydı, bunlar da "Bu nedir?" sorusuna yanıt olabilmeli, tanım içersinde yer alabilmeliydiler. Oysa bir kişi için, "Bu nedir?" sorusuna, hiçbir şekilde soy ya da memleket ortaklığı ifade eden sözcüklerle, örneğin "Bu bir Köprülüzadedir.", "Bu bir Ankaralıdır." şeklinde yanıt verilmez, verilemez. Soy ya da memleket ortaklığı ifade eden sözcükler yalnızca ilineksel yüklem olabilirler. Yazar'ın şu cümlelerini, Porphyrios'a karşı yönelttiği eleştirilerin doğduğu nokta olarak görüyoruz: "Örneğin cinsle ilgili olarak verilen birinci tanımda onun teklerin topluluğu olduğu söylenir. Bu tanıma göre birçok tek (Aristoteles'in diliyle birinci töz) bir araya gelince, onların topluluğu cins'i oluşturur."[270] Bu cümlelerinden anladığımız üzere, Betül Çotuksöken, soy ortaklığıyla bir araya gelmiş toplulukları ifade eden sözcükleri Porphyrios'un cins olarak gördüğünü varsaymaktadır. Oysa Porphyrios'un görüşü bu değildir. Porphyrios, 'soy' ifade eden sözcüklerin cins olduklarını değil, 'cins' teriminin günlük dildeki ilk anlamının 'soy' olduğunu söylemek istemektedir.

Yazar, kendisi Porphyrios'u temsil etmeyen bir varsayımdan hareket etmekte olduğu halde, aşağıda görüldüğü gibi Porphyrios'u itham etmeye devam etmektedir:

> Porphyrios'un belki de bilinçli olarak kavrayamadığı, göremediği durum şu önermeyle açıklanabilir: tümel (cins-tür) şeylerden çıkmaz ama şeylere başvurur. Ama Porphyrios'un çağı gereği bir yandan da Yeniplatoncu düşünme kalıpları içersinde yer almasından ötürü, hep "tümel şey"in peşinde olduğu söylenebilir.[271]
>
> …
>
> Porphyrios bu soruları yanıtlamaktan çekinmekle birlikte yine de "tümel şey" görüşünden kurtulamıyor gibidir. Tümelin bir şey olamayacağını, şeyden çıkmadığını ama, açıklanması için şeye başvurmak gerektiğini bilinçli olarak göstermiyor. Bu türden sorulara daha belirgin yanıtlar vermek ve bu yanıtları temellendirmek ancak dil-mantık alanında olabilirdi. Oysa Porphyrios sorunun daha çok varlıkbilimsel yanı üzerinde duruyor.[272]

[270] Çotuksöken, Betül, a.g.m., s. 16.
[271] A.g.m., s. 17.
[272] A.g.m., s. 17-18.

Yazar'ın, Porphyrios'a yönelttiği, bize göre, temelsiz ve haksız ithamlara kısaca şöyle yanıt verebiliriz:

1) 'Tümel şey'in yanıtının dil-mantık alanında oluşu:

Porphyrios'un dört tümeli beş tümele dönüştürme sürecini açıklarken belirttiğimiz gibi, Aristoteles'in *Kategoriler*'ini Plotinos'a karşı savunurken, Porphyrios'un başlıca tezi zaten, bu eserin bir metafizik eseri değil bir mantık eseri olduğudur.[273] Buna koşut olarak, "Kategoriler'e Giriş" olarak kaleme alnmış, *İsagoge* de bir metafizik eseri olmayacaktır. Gerek *Kategoriler* gerek *İsagoge* birer mantık eseridirler. David Ross'un veciz ifadesiyle, "Mantık, şeylerin doğasını meydana getiren değil, kavrayan düşüncelerin incelenmesidir." [274] Porphyrios, *Kategoriler*'in bir dil-mantık kitabı olduğu görüşünü temellendirmek için *İsagoge*'de lafızlara yönelik bir yüklem sınıfları kuramı hazırlar. Ayrıca *Kategoriler* şerhinde bir dil kuramı ortaya koyar.[275] Sten Ebbesen'e göre, temel noktalarda Porphyrios, Ockhamlı William ve John Buridian hemfikirdirler. Ebbesen, 'nominalizm'i, büyük ölçüde Porphyrios düşüncesinin yeniden canlanması olarak düşünmenin hiç de imkansız olmadığı kanaatindedir.[276]

2) Porphyrios'un "tümel şey"in peşinde oluşu; Yeni-Platoncu düşünme kalıpları içersinde yer alması:

Betül Çotuksöken çevirisiyle okuduğumuz bütün *İsagoge* boyunca, Porphyrios'un 'tümel' terimini hiç kullanmadığını görmekteyiz. De Libera aracılığıyla daha önce açıkladığımız üzere, Aristoteles *Topikler*'de konusu genel terimler olan yargıları ele alırken, *İsagoge*'de Porphyrios, konusu bireyler olan yargıları ele almaktadır.[277] Şu halde, tümel terimini hiçbir zaman kullanmamış ve bireyleri konu edinen ifadeleri inceleyen Porphyrios'u, tümel şeyin peşinde koşmakla itham etmek, bizce temelsiz ve haksız bir ithamdır. Genel olarak yaşam öyküsü göz önüne alındığı zaman ve özellikle Plotinos'la sonucunda intiharı düşenecek kadar bir çatışma içine girmesi, Porphyrios'un Yeni-Platoncu kalıplara sınırlı kalmış bir düşünür olmadığını açıkça göstermektedir. Ayrıca,

[273] Strange, Steven, K. a.g.m., s. 7.
[274] Ross, David, a.g.e., s. 48.
[275] Porphyry, *On Aristotle Categories*, s. 33-34.
[276] Ebbesen, Sten, *Porphyry's Legacy To Logic: A Reconstruction*, "Aristotle Transformed The Ancient Commentators And Their İnfluence" içinde, (Ed.) Richard Sorabji, Cornell University Press, Ithaca, New York, 1990, s. 144.
[277] De Libera, a.g.m., s. XCIV.

Yazar'ın Porphyrios'u, "Yeniplatoncu kalıplar içersinde" olmakla itham etmesi, bize göre, Alain De Libera'nın yukarıda yer verdiğimiz, "yalnızca Porphyrios'un Plotinos'un öğrencisi olmasından yola çıkarak, Yeni-Platoncu bir taraf bulmaya çalışmak" ve bundan kaynaklı olarak, "Aristotelesçi görüşleri dile getiren bir eser olsa da ondaki Aristotelesçi formüllerin mevcudiyetinin hesaba katılmaması" tespitlerinin[278] somut bir örneğini teşkil etmektedir.

Yazar'ın Porhpyrios'a yaklaşımını anlayabilmek için yazısınında *Kategoriler*'e dair görüşlerine bakmakta yarar görüyoruz.

> Felsefede "düşünen" ile "düşünüleni", "varolanı" ilişki içine sokmak; düşünen varlığın, düşünüleni nasıl ele aldığını, nasıl yorumladığını, kavradığını açık kılmak söz konusudur. Bu yönden konuya bakıldığında, elbette tümeller sorununun önemi iyice artmaktadır; tüm felsefe çalışmalarının da asıl can alıcı noktasını oluşturmaktadır bu sorun: Kavramlar nasıl oluşuyor? Tek tek varolanlar nasıl kavranıyor?...[279]

> lsagoge'nin ilk paragrafında Porphyrios neleri kendine ödev edindiğini belirler. Bu paragrafı buraya aktararak durumu daha belirgin bir biçimde görmek olanaklı: "…Aristoteles'in Kategoriler öğretisini öğrenmek için cinsin türün, ayrımın, özelliğin ve ilineğin ne olduğunu bilmek zorunludur. Bu bilgi tanım vermede ve genel olarak da kuramları çok yararlı olan bölme ve tanıtlamayla ilgili her şey konusunda gereklidir…[280]

> Porphyrios'un asıl amacının Aristoteles'in kategoriler öğretisini öğrenmek olduğu burada açıkça görülmektedir. Ancak Porphyrios'a şöyle denilebilir: Aristoteles'in "varlığı" ve "düşünmeyi" anlamanın araçları olarak belirlediği "kategoriler" aynı ad ile oluşturulan yapıtın bütünlüğü içersinde zaten açık seçik değil mi? Böyle bir yeniden açıklamayı içeren yapıta neden gerek var? Artık oluşan yapıt "kategoriler"i anlamaktan çok, düşünenin varolana bakışını, onlar arasındaki ilişkileri açığa çıkaran yeni bir yorum denemesi olmayacak mıdır?[281]

Bize göre, *İsagoge*'nin ilk paragrafında dile getirdiği görüşlerden hareketle, Porphyrios'un amacının Yazar'ın ifade ettiği gibi "kategoriler öğretisini öğrenmek" olduğu hükmüne varılamaz. Porphyrios öğrenen değil öğreten konumundadır. İlgili cümledeki "zorunlu"

[278] De Libera, a.g.m., s. XII.
[279] Çotuksöken, Betül, a.g.m., s. 11.
[280] A.g.m., s. 13.
[281] A.g.m., s. 14.

ifadesini Boethius'un işaret ettiği gibi "yararlı" şeklinde anladığımız zaman Porphyrios'un iletmek istediği mesaj daha net görülmektedir. Beş tümel, Aristoteles'in kategoriler öğretisini kavramak, tanım, bölme ve tanıtlama konularında yararlıdır.[282]Daha önce de ifade ettiğimiz üzere, Tricot, Porphyrios'un *İsagoge*'den ayrı bir *Kategoriler* şerhi olduğu bilgisine yer vermektedir. [283] Şu halde, *İsagoge* bir *Kategoriler* şerhi değildir. Çoktuksöken'in, "Porphyrios'un asıl amacının Aristoteles'in kategoriler öğretisini öğrenmek" şeklindeki görüşü, bizce, *İsagoge*'nin bir kategoriler şerhi olduğu şeklinde anlaşılmaktadır. Kısacası, Porphyrios'un amacının "Aristoteles'in kategoriler öğretisini öğrenmek" olduğunu söylemek yerine, amacının *Kategoriler*'i bir mantık kitabı olarak görmemizi sağlayacak bakış açısını oluşturmak ve on kategoriyi, lafızların en genel cinsleri olarak görmemize imkan tanıyacak yüklem sınıfları kuramını ortaya olduğunu söylemek çok daha doğru olacaktır.

"Aristoteles'in "varlığı" ve "düşünmeyi" anlamanın araçları olarak belirlediği "kategoriler" aynı ad ile oluşturulan yapıtın bütünlüğü içersinde zaten açık seçik değil mi? Böyle bir yeniden açıklamayı içeren yapıta neden gerek var?"[284] Çotuksöken'in yukarıda alıntıladığımız paragrafında Porphyrios'a yönelttiği bu sorular, kategoriler antinomisi göz önünde bulundurulduğu zaman kendiliğinden yanıt bulmaktadır. Plotinos gibi büyük bir düşünürün *Kategoriler*'i bir metafizik eseri olarak ele alması, kategoriler kuramının yeterince açık olmadığını göstermektedir. Bu açıdan baktığımız zaman, Yazar'ın sorularının Porphyrios'tan ziyade Plotinos'a yöneltilmesi kanaatimizce daha makul olacaktır. Şayet Çotuksöken, Porphyrios'un yüklem sınıfları olarak beş tümel kuramıyla *Kategoriler*'in bir mantık kitabı ve on kategorinin, şeylere delalet eden lafızların en genel yüklemleri olarak görülmesine somut bir katkısının olmadığını düşünüyor ise, *İsagoge*'ye başvurmadan, yalnızca Aristoteles'in eserlerinden hareketle, kategorilerin, "varlığı" ve "düşünmeyi" anlamanın araçları"[285] olduklarını gösterebilmeli ve Plotinos'un eleştirilerine yanıt verebilmelidir.

Çotuksöken, özellikle son cümlesinde *İsagoge*'ye ilişkin olarak çok doğru bir noktaya temas etmektedir: "Artık oluşan yapıt "kategoriler"i anlamaktan çok, düşünenin varolana

[282] Bkz. *Boethius*, İnİs2, s. 149-151.
[283] Tricot, Jean, *Notice*, Porphyre, "İsagoge" içinde, Traduction et Notes par J. Tricot, Librairie Philosophique J. Vrin, Paris, 1947, s. 6.
[284] Çotuksöken, Betül, a.g.m., s. 14.
[285] A.g.y.

bakışını, onlar arasındaki ilişkileri açığa çıkaran yeni bir yorum denemesi olmayacak mıdır?"[286] Bu sorusuna yanıtımız: 'Kesinlike evet'tir. *İsagoge* adındaki bu yeni yapıt bizce de, Yazar'ın ifade ettiği gibi "düşünenin varolana bakışını, onlar arasındaki ilişkileri açığa çıkaran yeni bir yorum denemesi"dir. Mübahat Türker Küyel'in sunduğu perspektiften hareketle *İsagoge*'ye dair bizim görüşümüz de bu yöndedir. *İsagoge*'yle Porphyrios, "Varlık vardır." ve "Düşünüyorum." antinomisine kendi özgün çözümünü getirmekte, varlık, varolanlar ve düşünce arasında kendi özgün bağlarını kurmaktadır. Ne var ki, Çoktuksöken, sorduğu soruya, bizden farklı bir yanıt vermektedir. Porphyrios'un "tümel şey"in peşinde koşmakta olduğunu, meselenin varlıkbilimsel yönüne eğildiğini iddia etmektedir.[287] Buradan anlıyoruz ki Yazar, yukarıda alıntıladığımız paragrafta tanıttığı yaklaşamı, olması gereken ideal yaklaşım olarak betimlemekte, Porphyrios'u ise bunun karşısına yerleştirmektedir. Oysa durum tam tersidir. Porphyrios "tümel şey"in peşinde değildir; meseleye varlıkbilim açısından eğilmemektedir; bilakis Yazar'ın çok güzel bir şekilde ifade ettiği gibi, "düşünenin varolana bakışını, onlar arasındaki ilişkileri açığa çıkaran yeni bir yorum denemesi" ortaya koymaktadır.

Betül Çotuksöken'in ithamları, kanaatimizce, Porphyrios'un uyguladığı felsefe tekniğine yeterince dikkat etmemesi yanında, tümel ile beş tümel kavramları arasında bir ayrım yapmamasından kaynaklanmaktadır. Önsözümüzde detaylı olarak açıkladığımız üzere bu iki kavram birbirinden tamamen farklıdır. Alain De Liberaya'ya göre, *İsagoge* bir "tümeller kuramı" (théorie des universaux) değil, bir "beş lafız kuramı" (théorie des cinq voix) içermektedir.[288] Bir başka deyişle, Porphyrios *İsagoge*'de, tümelleri (ing. universals) değil, yüklem sınıflarını (ing. predicables) incelemektedir. Kısacası, Betül Çotuksöken'in ilgili yazısında Porphyrios'a karşı yönelttiği görüşlerin hiçbirine katılmıyoruz.

Çalışmamızın konu edindiği Boethius mantığında yer edindiği haliyle beş tümelin kurucusunun Porphyrios olması gereği literatür incelememize Porphyrios ve *İsagoge*'sini de metodolojik bir zorunluluk olarak dahil ettik. Bu incelememizi Porphyrios, *İsagoge* ve tümeller üzerine müstakil yayınlarla sınırladık, bu konular üzerine çeşitli mantık kitaplarında yer alan görüşleri sınırımızın dışında tuttuk. Bu yaklaşımımızın tek istansı

[286] A.g.y.
[287] A.g.m., s. 17-18.
[288] De Libera, Alain, *La Querelle Des Universaux*, Éditions Du Seuil, Paris, 1996, s. 15.

Doğan Özlem'in mantık kitabı olacaktır.[289] Yazar'ın, üstbaşlığı "mantık" olan çalışması, "klasik/sembolik mantık, mantık felsefesi" alt başlıklarını taşımaktadır. Kitabın, birinci kesim, ikinci bölümünde, "Beş Tümel" başlığı altında, adı açıkça zikredilerek Porphyrios açısından "hiyerarşik kavram düzeni" örneği olarak, ona atfedilen bir Porphyrios Ağacı çizimine yer verilmektedir.[290] Bundan hemen önceki sayfalarda Porphyrios'un adı zikredilmemesine karşın, içlem ve kaplam, cins, tür, ayrımın tanıtıldığı alt bölümler[291] Porphyrios'un beş tümeli olarak sunulan kavramları ele alması gereği, Porphyrios'la irtibatlı anlaşılmaktadır. Doğan Özlem'in bu çalışması ülkemizde çok sayıda baskı yapmış, ders kitabı olarak okutulmuş ve günümüzde de okunmaya devam etmektedir. Doğan Özlem, ülkemizde felsefe alanında kuşkusuz saygın bir isimdir. Ne var ki, söz konusu çalışmasında Porphyrios ve beş tümele ilişkin görüşleri, bize göre, hiçbir şekilde Porphyrios'u temsil etmemektedir. 'Doğan Özlem' adının saygınlığı, bizce bu açıdan sorunlu bir Porphyrios ve beş tümel anlayışının yerleşmesinde etkili olmaktadır.

Özlem, çalışmasının "Giriş" bölümünde, Löringhoff'un "felsefecilerin mantığı ile matematikçilerin" mantık savaşlarına dair görüşlerini aktarmakta, mantık, felsefi mantık, sembolik mantık, lojistik gibi adlandırmalara dair kişisel görüşlerine kısaca yer vermektedir.[292] Özlem, Löringhoff'un bahsettiği savaşın ayrıntılarına girmeyeceğini belirtmekte ancak savaşın bu iki cephesinin de mantığın saltlığı konunusunda uzlaşmış olduklarını vurgulamaktadır.[293] Salt mantık'a ilişkin açıklamaları ana hatlarıyla şu şekildedir:

> Mantık, varlıkla olan ilişkisinden bağımsız olarak, sadece düşünme formlarının veya dilsel ifade formlarının bir öğretisi olarak ele alınabilir. "Salt mantık" terimi de anlamını burada bulur.[294]
>
> …burada "salt mantık" idesi altında, arı, asal, formel ve salt bir alan olarak mantığı ele almaya çalıştık.[295]

Özlem'in çalışmasının alt başlığında "klasik" ibaresinin yer alması, okuru yanıltmamalıdır; çalışma, "salt mantık" yaklaşımını esas almaktadır.

---

[289] Özlem, Doğan, *Mantık*, *klasik/sembolik mantık, mantık felsefesi*, İnkılâp Kitabevi, 9. Baskı, İstanbul, 2007.
[290] A.g.e., s. 99.
[291] A.g.e., s. 93-98.
[292] A.g.e., s. 15.
[293] A.g.e., s. 17.
[294] A.g.e., s. 19.
[295] A.g.e., s. 23.

> İkibin yılı aşan tarihi boyunca mantık konuları, belirlemelere göre, a) ilkeler öğretisi, b) kavramlar (terimler) mantığı, c) önermeler mantığı, d) çıkarımlar mantığı, sırası izlenerek işlenegelmiştir. Bu sırasının "klasik mantık" ders kitaplarında da hemen hemen aynın korunduğu saptanabilir. Ancak, "klasik mantık"a, uzun tarihi boyunca mantıksal olmayan konularında bulaştırıldığını ifade eden mantıkçıları izleyerek, "klasik mantık" ders kitaplarına girmesi adet olmuş bazı konuları eledik, bazılarını ise tarihsel görünümüyle "klasik mantık" hakkında bir fikir vermek ve bunları "salt mantık" açısından değerlendirmek amacıyla koruduk. Öyle ki, I. Kesim'i "Klasik Mantık" başlığını taşımasına rağmen, bizi bu kesimde yönlendiren, hep "salt mantık" tasarımı oldu.[296]

İşte bizim Yazar'a yönelik itirazımız, klasik mantık konularının "salt mantık" açısından değerlendirilmesinedir. İlgili bölümde, isimleri zikredilen iki düşünür yer almaktadır: Aristoteles ve Porphyrios. Şayet Yazar, bu iki düşünürün, klasik mantık açısından dile getirleri kimi görüşlerini tanıtmak istiyor idiyse, buna uygun bir metodoloji izlemeliydi. İlgili düşünürleri bu açıdan incelemenin çalışmasının yaklaşımına uygun olmayacağı kanaatinde idiyse, düşünürlerin söz konusu görüşlerini de, elediği diğer konulara dahil etmeli, hiç ele almamalıydı. Yazar'ın mantık anlayışı, "varlıkla olan ilişkisinden bağımsız olarak" düşünme formlarına indirgenmiş bir mantık anlayışıdır. Oysa Aristoteles'in *Kategoriler*'i ve Porphyrios'un *İsagoge*'si, bize göre, tam tersine, düşüncenin varlıkla ilişkisine odaklanan eserlerdir. Bu düşünürlerin görüşlerini, varlıkla olan ilişkisinden koparak, "salt mantık" açısından değerlendirmek, hiçbir şekilde onları temsil etmemektedir. Kısacası, Doğan Özlem'in Aristoteles ve Porphyrios'a ilişkin görüşlerinin hiçbirine katılmamaktayız.

Şimdi hemfikir olmadığımız konu başlıklarını belirtelim, ardından neden hemfikir olmadığımızı daha detaylı olarak açıklayalım. Fikir ayrılığımız şu ana konulardadır: Klasik mantık konularının "salt mantık" açısından değerlendirilmesi; bu değerlendirmeden kaynaklı olarak, düşünürün terminolojisine riayet edilmemesi; mantıkçı, filozof ve bilim adamı arasında kesin çizgilerle ayrım yapılması; böylelikle disiplinler arası etkileşimin koparılması; tek bir kavram altında "varlık sistemi" kurulabileceği iddiası; ve bunun aracı olarak olarak beş tümelin, örütk bir şekilde, içlem-kaplam ilişkine indirgenmesi.

[296] A.g.e., s. 21-22.

Özlem, sistemci filozofların felsefeyi, "tüm varlığı bir kavramlar düzeni ve kavramlar hiyerarşisinden destek almış, kavramlardan örülmüş bir sistem içinde açıklama girişimi" olarak gördüklerini öne sürmektedir. Özlem'e göre, burada sözü edilen sistem ise, cins-tür, içlem-kaplan ekseninde bir kavramlar hiyerarsisi olduğu kadar, bir "varlık sistemi"dir. Aristoteles'e de böyle bir varlık sistemi kurma konusunda bir öncü olarak işaret etmektedir.[297] Özlem, aynı zamanda bir "varlık sistemi" olan bu kavram hiyerarşisinin oluşumunu, aşağıda alatınladığımız satırlarda daha çık bir şekilde betimlemektedir:

> *Rasyonel yol:* a) Tüm varolanların kendisinden çıktığı, tüm varolanları içine aldığı düşünülen yani kaplam bakımından en üstte yer alan, kendi üstünde hiçbir kavram bulunmayan bir kavramdan hareketle; tüm varolanları, bu kavramın cins ve türleri olarak aşağıya doğru sıralamak. Bu yol, özellikle Aristoteles örneğinde olduğu gibi, hemen tüm ontolog ve metafizikçilerin izlediği yoldur.[298]

Kişisel Aristoteles okumalarımızda, Aristoteles'in bir kavram altında diğer kavramları, cins-tür, içlem-kaplam ekseninde hiyerarşik bir şekilde sıralayarak, bir "varlık sistemi" kurulabileceği şeklinde bir görüşüne rastlamadık. Üstelik felsefeden bunu anladığına, ve bir "ontolog", bir "metafizikçi" olarak bunu yaptığına dair, Arsistoteles'in varlık anlayışı, metafiziği üzerine yapılmış çalışmalarda da hiçbir şekilde böyle bir görüşe tanık olmadık. Özlem bu iddiaları öne sürmesine karşın Aristoteles'in hiçbir eserine atıf yapmamakta, hangi eser ya da eserlerinde bu görüşleri dile getirdiğini belirtmemekte, bu eserlerden örnekler alıntılamamaktadır. Buradan anladığımız üzere, yukarıdaki görüşler, Aristoteles'in özgün görüşleri değil, Doğan Özlem'in "salt mantık" açısından ona atfettiği bir değerlendirmedir. Özlem bu görüşlerinin hiçbirine katılmamaktayız. Katılmadığımız husuları netleştirebilmek için şimdi, Özlem'in kavram ve kategorilere dair görüşlerine ana hatlarıyla yer vermek istiyoruz.

Özlem'e göre, kavram, "düşünülebilen herhangi bir şey"dir.[299] Genel kavramlar, tek olanlardaki genel özellikler gözetilerek oluştulur.[300] Genel kavram bir cins ve sınıf kavramıdır.[301] "Cins, ortak özellikleri olan genel kavramları kapsayan bir genel kavramdır."… "Tür, cinsin altında bazı özellikleri dolayısıyla cinsle kısmen özdeş olan

[297] A.g.e., s. 97.
[298] A.g.e., s. 100.
[299] A.g.e., s. 53.
[300] A.g.e., s. 74.
[301] A.g.e., s. 73.

genel kavramdır."[302] Özlem'e göre, kaplam, bir kavramın işaret ettiği konu ve nesnelerdir. [303] İçlem ise bir kavramın anlamı, işaret ettiği nesnelerin ortak özelliklerinin bilgisidir.[304] Kavram hiyerarşisi ya da "varlık sistemi" kurmada Özlem, filozof, bilim adamı ve mantıkçı arasında belirgin bir ayrım yapmaktadır. Özlem'e göre, "mantık açısından önemli olan, kavramlar arasındaki cins-tür ve içlem-kaplam ilişkisini *formel* düzeyde saptamak ve bununla yetinmektir."[305]

> Bilim adamı, gerçeklik hakkında deney ve gözlemle elde edilmiş bilgiler peşindedir. Filozof bu bağlamda, gerçeklik hakkındaki bilgimizin kaynağı, değeri gibi sorunlarla uğraşır. Oysa mantıkçıyı ilgilendiren, bu bilme etkinliği sırasında yani bilgi elde etme süreci içerisinde başvurulan akıl yürütmelerin biçimi, zorunluluğu veya zorunsuzluğu vb. gibi konulardır. Hep tekrarladığımız gibi, mantıkçı burada tamamen *formel* bir tavır takınmaktadır.[306]

Doğan Özlem kategorilere de kısaca değinmektedir. Özlem'e göre, Aristoteles tekil nesnelerin diğer tekillerden farklı bir tekliğe sahip olduğu görüşündedir. Bu tekil nesneler sürekli değişmekte ve oluş içindedirler. Tekil nesnede değinmeyen, oluş içindeki özelliklerinin taşıyıcısı, dayanağı olan yönü töz olarak adlandırılır. On kategorinin ilki olan töz, bu neslerin değişmeyen yönü olarak tözdür. Diğer dokuz kategori ise değişen özelliklerinin gruplarıdır.[307]

> …Aristoteles'e göre, nesnelerin sınırsız sayıdaki özellikleri, aslında 10 özellik grubu içinde toplanabilir. Aristoteles, bu temel 10 özellik grubuna *kategoriler* adını verir ve bunları sırasıyla şöyle adlandırır: 1. töz (substanz), 2. nicelik, 3. nitelik, 4. bağıntı (relation), 5. zaman, 6. yer (mekân), 7. durum (situation), 8. sahip olma, 9. edim (fiil, action), 10. edilgi (münfail, passion). Bu 10 kategoriden birincisi, tüm değişmelere ve oluşa karşı, nesnenin değişmeyen ve değişmeyi de mümkün kılan tözüdür. Diğer 9 kategori, nesneyle ilintili olan, nesnelerin sınırsız özelliklerini gruplar içerisinde toparlayan temel özellikler olarak *ilinek* (Attribut ve Aksidenz) adını alırlar ve nesnelerin değişme ve oluş içindeki tüm özelliklerinin kavranmasını sağlarlar.[308]

---

[302] A.g.e., s. 90.
[303] A.g.e., s. 93-94.
[304] A.g.e., s. 94.
[305] A.g.e., s. 100.
[306] A.g.e., s. 63.
[307] A.g.e., s. 97-98.
[308] A.g.e., s. 98.

Görüldüğü üzere, Özlem dokuz kategoriyi nesnelerin değişen özelliklerinin grupları olarak görmektedir. Burada şu soruyu sormak gerekmektedir: 'Nesnenin değişen ilineksel özellikleri bunların sınıfları olan dokuz kategori, "varlık sistemi"nin, kavramlar hiyerarşisine dahil midirler? Bize göre, bu sorunun Özlem'in çalışmasında belirgin bir şekilde verilmiş bir yanıtı bulunmamaktadır. Ancak tek kavram altında bir kavram hiyerarşisi görüşünü benimsediğini göz önünde bulundurursak, dokuz kategoriyi bu hiyerarşinin dışında tuttuğunu söyleyebileceğimiz kanısındayız. Bu ise, Aristoteles'in kategorilerini lafızların en genel cinsleri olmaktan çıkaran bir yaklaşım olacaktır. En genel cinsler olmaları bakımından, her bir kategori kendi hiyerarşisine sahiptir; tek bir kavram altında sıralanamazlar. Bir kavram hiyerarşisi olarak "Varlık sistemi" anlayışının Aristoteles ve Porphyrios'la çatışan ana noktası da işte budur.

"Varlık" teriminin, diğer kavramların kendisi altında cins-tür, içlem-kaplam açısından sıranladığı en üstteki kavram olduğunu söylemek, "varlık"ın en yüksek cins olduğunu öne sürmektedir. Altında sıralandığı terimlere mutevatı' yüklem olduğunu, her biri için aynı anlamı ifade ettiğini öne sürmektedir. Oysa Aristoteles tam karşıt görüştedir. Varlık çok anlamlı bir terimdir.[309] Varlık bir cins değildir; Paul Studtmann'a göre, Aristoteles *Metafizik*'te (998b23, 1059b31), varlık'ın bir cins olmadığını öne sürmektedir.[310] Studtmann'ın atıf yaptığı pasajlara kısmen biraz daha geniş bir şekilde yer vermek istiyoruz.

> Ancak Bir olan'ın veya Varlık'ın varlıkların bir cinsi olması mümkün değildir. Çünkü bir cinsin ayrımlarının her birinin hem var olması, hem bir olması zorunludur. Fakat cinsinden ayrı olarak alınan türler gibi türlerinden ayrı olarak alınan cinsin de kendi ayrımlarına yüklenmesi mümkün değildir. Dolayısıyla eğer Varlık veya Birlik cins ise, o zaman hiçbir ayrım ne var, ne de bir olacaktır. Eğer Varlık ve Birlik cins değilseler, o zaman da cinslerin ilkeler olmaları durumunda, onların hiçbiri ilke olmayacaklardır (998b20-29).[311]
>
> …
>
> Ancak öte yandan Varlık ve Bir'in cinsler oldukları farz edilirse, ayrımların zorunlu olarak Varlık ve Bir'den pay almaları gerekir.

[309] Türker-Küyel, Mübahat, a.g.e., s. 11.
[310] Studtmann, Paul, *Aristotle's Categories*, "The Stanford Encyclopedia of Philosophy" (Fall 2018 Edition), (Ed.) Edward N. Zalta.
<https://plato.stanford.edu/archives/fall2018/entries/aristotle-categories/>.
[311] Aristoteles, *Metafizik*, çev. Ahmet Arslan, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 2010, s. 168.

> Oysa gerçekte hiçbir ayrım, cinsinden pay almaz. Bu nedenle onların ne cinsler, ne ilkeler olarak ortaya konmamaları gerekir (1059b30-34).[312]

Studtmann'a göre, Aristoteles, her cinsin bu cinsin dışındaki bir ayrım ile ayrıştırılmakta olduğu görüşündedir. Buna göre, şayet varlık bir cins olsa idi, varlık dışında kalan bir başka deyişle, varlık-olmayan (non-being) bir ayrım ile ayrıştırılıyor olması gerekirdi. Studtmann'a göre, Aristoteles, bunun metafizik açısından bir saçmalık (absurdity) olduğu görüşündedir. Aristoteles açısından, tek bir en yüksek cins yoktur; buna karşın on farklı on yüksek cins vardır: Bunlar ise on kategoridir.[313]

Aristoteles'in "varlık"ı bir cins olarak görmemesi, varlık ikeleri olarak on kategori kabul etmesi, Özlem'in "varlık" kavramı altında kavram hiyerarşisi kurma görüşünün kendisine uygun düşmeyeceğini göstermesi yanında, Özlem'in kavramlar arası ilişkilerin sınıflandırılmasına dair değindiği bir sorunun çözümüne işaret etmektedir.

> Her şeyden önce, tüm kavramlar bir içlem-kaplam ilişkisine sokulamayabilirler. Mantıkta, aralarında bir cins-tür, içlem-kaplam ilişkisi bulunan kavramlara homojen (türdeş) kavramlar; böyle bir ilişki bulunmayan kavramlara heterojen (ayrı türden) kavramlar denir. Örneğin, "hayvan" ile "canlı" homojen olduklan halde, "özgürlük" ile "atom" heterojendir. İşte, felsefe açısından sorun teşkil eden kavramlar, aralarında cins-tür, içiem-kaplam ilişkisi kurulamayan bu gibi heterojen kavramlardır. Bu kavramlar, felsefenin temel disiplinini ontoloji olarak gören sistemci filozoflar için gerçekten de bir sorundur. Sistemci filozoflar için felsefe, tüm varlığı bir kavramlar düzeni ve kavramlar hiyerarşisinden destek almış, kavramlardan örülmüş bir sistem içinde açıklama girişimidir. Bu nedenle de, felsefe, nesneleri işaret eden kavramları, hem bir cins-tür, içlem-kaplam ilişkisi içinde tanımamıza elverecek, ama hem de özellikle ve hatta öncelikle bu kavramları kaplamları bakımından yukarıdan aşağıya doğru hiyerarşik olarak sıralamamıza imkan verecek bir "sistem", bir "varlık sistemi" ortaya koymaya çalışır.[314]

Özellikle Aristoteles söz konusu olduğu zaman, Özlem'in, sistemci filozoflar açısından felsefenin "tüm varlığı bir kavramlar düzeni ve kavramlar hiyerarşisinden destek almış, kavramlardan örülmüş bir sistem içinde açıklama girişimi" olduğu şeklindeki görüşüne

[312] A.g.e., s. 449.
[313] Studtmann, Paul, a.g.m.
[314] Özlem, Doğan, a.g.e., s. 96-97.

katılmıyoruz. Bu açıdan bakılırsa, mantık ve beş tümel, hiç de bir salt mantık konusu değil ontolog sistemci filozofların asli uğraşı olarak görülecektir. Nitekim Özlem, Aristoteles mantığının bir onto-loji'yi içerdiğini belirtmekte ancak ontolog Aristoteles ve mantıkçı Aristoteles arasında bir ayrım yapmakta, onun mantığının, "salt mantık" olarak görülebileceğini de eklemektedir.[315] Özlem'in bilimadamı, flozof ve mantıkçı arasında kesin çizgilerle yaptığı bir ayrım yaptığını hatırlatalım. Ancak Aristoteles söz konusu olduğu zaman onun bilimadamı, filozof ve mantıkçı kimlikleri nasıl, hangi ölçütlere göre ayrılacaktır? Bunun yanında salt mantığın düşüncenin içeriğiyle değil formuyla ilgilendiği, mantığın gerçekliği konu edinen bir bilim olmadığı, mantığın ontolojiden bağımsız bir "salt" disiplin olduğu şeklindeki görüşleri de bu açıdan büyük çelişki oluşturmaktadır.

Özlem'in, sistemci filozofların ontolog kimlikleriyle varlık kavramı altında bir "varlık sistemi" kurma amacını taşıdıkları görüşü üzerinde temellenen yaklaşımı bizce Aristoteles'e uygun düşmemektedir. Bir an için bu hususun sorun teşkil etmediğini varsayalım. Özlem'in yukarıda değindiği homojen ve heterojen kavramlar arsındaki sorun, "varlık" gibi tek kavram altında bir kavram hiyerarşisi kurmanın mümkün olmadığına işaret etmektedir. Nitekim bu husus Aristoteles'in *Kategoriler* 1b16-24'de dile getirdiği görüşler göz önünde bulundurulduğunda daha açık görülmektedir. Studtmann'ın belirttiği üzere, Aristoteles "varlık"ı bir cins olarak görmemektedir.[316] Şu halde Aristoteles hiçbir zaman, tek "varlık" kavramı altında bir kavram hiyerarşisi kurma amacında olmamıştır. "Varlık" bir müşterek isim olmak üzere on varlık ilkesi kabul etmektedir; bunlar ise on kategoridir. Ancak Porphyrios'un kategoriler antinomisi bağlamında öne sürdüğü gibi, *Kategoriler* bir metafizik eseri değildir. *Kategoriler'*de on kategori, varlık ilkeleri olmaları bakımından inecelenmemektedirler; en genel yüklemler olmaları bakımından incelemektedirler. Bir başka deyişle, *Kategoriler* bir taksonomi ya da "varlık sistemi" kurma amacını taşımamaktadır. İşte Özlem'in değindiği homojen ve heterojen kavramlar arasındaki sorunun çözümü buradadır. Kavramlar, "varlık" gibi tek bir kavramın altında değil, her biri en genel cins olmak üzere on farklı kategori altındaki bir hiyerarşi içinde incelenirler. Her kategori altında ayrı bir cins-ayrım-tür ilişkisi bulunur. Nitelik kategorisi altındaki bir tür, töz kategorisinden bir cins altında konumlandırılamaz; bu cins nicelik

[315] A.g.e., s. 19.
[316] Studtmann, Paul, a.g.m.

kategorisinden bir ayrımla bölünemez. Özlem kategorilere tekil nesnelerin özelliklerinin grupları olarak değinmekle birlikte, kategorileri ve beş tümeli birlikte işleyen bir bütün olarak hiç ele almamaktadır.

Özlem'in "salt mantık" yaklaşımıyla yer verdiği görüşleri Aristoteles kadar Porphyrios'u da temsil etmemektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Porphyiros'un görüşlerini belirli açıdan yorumlarak yerine, onun görüşlerini olduğu gibi ortaya koymak için klasik mantığın gerektirdiği bir metodu takip etmek kanımızca daha uygun olurdu. Özlem'in yaklaşımı öncelikle Porphyrios'u terminolojik açıdan başkalaştırmaktadır.

Önsözümüzde detaylı olarak açıkladığımız üzere, Porphyrios'un *İsagoge*'de tanıttığı beş tümelden biri olan "differentia specifica"nın dilimizdeki en uygun karşılığı bizce 'türyapıcı ayrım'dır. Bu ayrım, bir cins altındaki türleri özsel olarak ayrıştırır, türü var kılar ve onun tanımı içerisinde yer alır. İlgili terimi "türsel ayrım" ya da "özgül ayrım" olarak dilimizde karşılaşamak Porphyrios'un terminolojisini temsil etmemektedir. "Differentia specifica" tamlaması içindeki "specifica" sözcüğünü Batı dillerindeki çağdaş karşıklıklarıyla düşünmek bizce doğru değildir. Özellikle Fransızca'daki "spécifique" sıfatının, "Bir türe ve yalnızca ona özgü olan." şeklindeki karşılığının,[317] Porphyrios'un beş tümeli arasındaki 'hassa'nın tanımına oldukça yakın olduğu görülmeketedir. Dolayısıyla, 'Differentia specifica' terimini Porphyrios'un kullandığı şekilde 'türyapıcı' şeklinde değil de, 'türsel ayrım' ya da 'özgül ayrım' şeklinde dilimizde karşılamak, onun hassa ile karıştırılmasına neden olabilir. Nitekim bize göre, bu iki terim karıştırılmaktadır. Doğan Özlem, ilgili çalışmasında 'differentia specifica' terimini, yukarıda değindiğimiz gibi "türsel ayrım" şeklinde karşılamaktadır.[318] Bunun ötesinde Doğan Özlem, beş tümeli oluşturan terimleri şu içerikte anlamaktadır: "6. Beş tümel (Cins, Tür, Ayırım, Türsel Ayırım, İlinti)".[319] … "Porphyrios, bu hiyerarşik sıralamadan hareketle, kavramlar arasındaki ilişkileri beş tümel (cins, tür, ayırım, türsel ayırım, ilinti) dolayımında ele almıştır."[320] Görüldüğü gibi Yazar, "Türsel Ayrım"ı, hassa ile özdeşleştiriyor görünmekte ve Porphyrios'un *İsagoge*'de tanıttığı hassaya yer vermemektedir. Oysa 'differentia specifica', *İsagoge*'de ayrım başlığı

[317] Robert, Paul, *Le Nouveau Petit Robert* Dictionnaire Alphabétique et Analogique De La Langue Française, Dictionnaires Le Robert, Paris, 1993, s. 2132.
[318] Özlem, Doğan, *Mantık*, *klasik/sembolik mantık, mantık felsefesi*, İnkılâp Kitabevi, 9. Baskı, İstanbul, 2007. s. 91,98.
[319] Özlem, Doğan, a.g.e., s. 98.
[320] A.g.e., s. 99.

altında tanıtılır; bunun yanı sıra hassa ile özdeş değildir. Türyapıcı ayrım aynı cins altındaki türler arası mahiyet farkını ifade eder, kendi altındaki terimlere özsel yüklem olur. Oysa hassa, türler arasında ancak ilineksel bir ayrışma belirtebilir ve mevzu hakkında ilineksel bir yüklem ifade eder. Bunun ötesinde, aynı cins altındaki türleri ayırmak türyapıcı ayrımın işlevlerinden yalnızca bir tanesidir. "Türsel ayrım" karşılığı, türyapıcı ayrımın, türleri kuran, var kılan yapısını yansıtmamaktadır. Kısacası Yazar, yukarıda açıkladığımız gibi Batı dillerindeki "spesifik" sözcüğünün hassaya olan benzerliği nedeniyle olsa gerek, "türsel ayırım"ı hassa ile özdeşleştiriyor görünmektedir. Sonuç olarak, beş tümelden biri olan hassaya yer vermemekte, Porphyrios'un beş tümelini dörde düşürmektedir.

Özlem, bir kavram hiyerarşisi, "varlık sistemi" kurma yaklaşımını Porphyrios Ağacı'na uygulamakta, onu, "cins-tür, içlem-kaplam ilişkisinin, felsefede bir "varlık sistemi" oluşturmak konusunda nasıl kullanılmış olduğu en klasik örneği" olarak sunmaktadır:[321]

Tablo 2. Doğan Özlem'e göre, Porphyrios Ağacı.

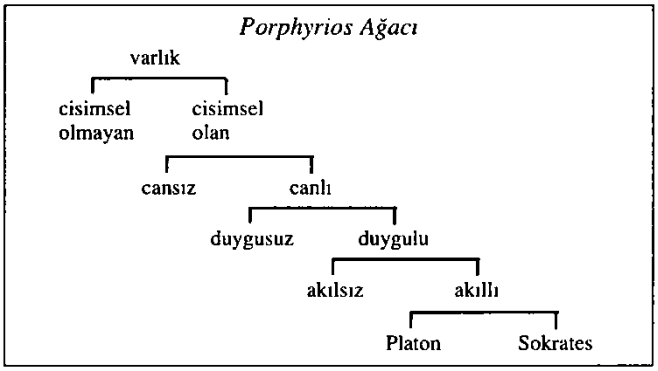

Doğan Özlem'in, yukarıda aktardığımız Porphyrios Ağacı tablosu bizce hiçbir şekilde Porphyrios'u temsil etmemektedir. Tabloda ast cins ve türler olan cismani, canlı, hayvan gibi terimlere yer verilmediği görülmektedir. Bu yönüyle yanlış bir çizim değildir. Boethius'un bize göstereceği gibi ilgili yüklem düzeni ayrımlar ekseninde biçimlenmektedir. Ancak Özlem'in tablosunda bulunan "duygusuz-duygulu" kavram çiftinin Porphyrios Ağacı'nda yeri yoktur. Doğru bir Porphyrios Ağacı çiziminde, 'hayvan'ın türyapıcı ayrımı, "duygulu" değil, 'duyumsayan'dır. Duygu ve duyum

[321] A.g.y.

birbirinden tamamen farklı kavramlardır. Bir özsel doğa olarak "hayvan"ın kurucu vasfı "duygulu" olma değil, "duyumsayan" olmadır.[322] Duyumsayan olmak, kuşkusuz duyu sahibi olmaktır ve bunların sayısı Aristoteles'in *De Anima*'da belirttiği gibi beşten çok değildir: "görme, duyma, koklama, tatma, dokunma (424b22-23)."[323]

Özlem'in tablosunda itiraz ettiğimiz ana husus, "Varlık" teriminin en yüksek cins olarak gösterilmesinedir. Porphyrios Ağacı'nın doğru bir çiziminde en yüksek cins olarak kendine yer bulacak olan terim 'töz'dür. Daha önce detaylı olarak açıkladığımız üzere, bizim 'kategoriler antinomisi' adını verdiğimiz bağlamdaki Porphyrios'un başlıca tezi, kategorilerin, lafızların en yüksek cinsleri olduklarıdır. Buna göre, birincil töz bireylere ve onların doğalarına delaletle kullandığımız terimlerin en yüksek cinsi ilk kategori olan tözdür. Bunu, "varlık" terimiyle değiştirmek Porphyrios'un Aristoteles'in kategorileriyle bağlantılı bir kuram ortaya koyduğunun görülmesini engellemektedir. Zira "varlık" Aristoteles'in on kategorisi arasında yer almaz; "varlık" bir kategori değildir. Porphyrios'un yüklem sınıfları kuramı bir "varlık sistemi" kuramı ortaya koymayı amaçlamamaktadır. Porphyrios'un betimlediği yüklem sınıfları kuramı, on kategorinin tamamıyla bağıntılıdır. Porphyrios Ağacı olarak tanınmış olan şema on kategorinin ilki olan töz terimi altındaki yüklem düzenini tanıtmakla birlikte, yüklem sınıfları kuramı yalnızca töz kategorisi ile sınırlı değildir. Beş tümelin yüklem sınıfları olarak on kategoriyle bağıntılı işleyişini tezimizde Boethius açısından göstereceğiz. Şu an için kısaca ifade edersek, Porphyrios Ağacı'nda en yüksek cins olarak yer alan töz, Aristoteles'in kategorilerinin ilki olan tözden başkası değildir. Ne var ki Porphyrios Ağacı'nı, "varlık sistemi"ne dair bir şema olarak sunmak, Porphyrios'un kategoriler bağlamında geliştirdiği bir kuramı kategorilerden koparmak olacaktır.

Porphyrios, Doğan Özlem'in en yüksek cins olarak "varlık" terimini gösteren çizimin tam karşıtı görüştedir. Porphyrios, Aristoteles'i tanık olarak gösterek "varlık"ın bir cins olmadığını, varolanların tek bir terim altında toplanamayacaklarını belirtmektedir.

---

[322] Eleştirimiz, Porphyrios Ağacı örneğinde aynı terimlere yer veren Hamdi Ragıb Atademir için de geçerlidir. Bkz. Atademir, Hamdi, Ragıb, *Porphyrios'un İsagoji'si ve Birkaç Söz*, Porphyrios, *İsagoji*, içinde, çev. Hamdi Ragıb Atademir, Konya, 1948, s. 24.

[323] Aristotle, *On the Soul*, çev. J., A., Smith, "The Complete Works of Aristotle" içinde, Volume One, (Ed.) Jonathan Barnes, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1995, s. 675.

Porphyrios'un konuya dair *İsagoge*'de yer alan görüşlerine, daha önce Hamdi Ragıb Atademir çevirisiyle yer vermiştik; şimdi Betül Çotuksöken çevirisiyle tekrar yer verelim:

> Ama cinsler ve türler için bu böyle değildir, çünkü varlık tüm varlıklarda ortak bir cins değildir ve hepsi en üst cins olarak tek bir terime göre türdeş değildir; ARİSTOTELES'in öğretisi de böyledir. Ama **Kategoriler**'de söylenene göre, ilk on cinsi, ilk on ilke olarak kabul etmek gerekir; üstelik onların hepsine varlık denebildiğini varsayarak, hiç olmazsa ARİSTOTELES'in söylediğine göre, onların böyle belirlenmesi eşanlamlılık yönünden değil de eşadlık yönünden olacaktır ancak. Gerçekten, Varlık, bütün şeylerde ortak tek cins olsaydı, her şeye eşanlamlılıktan ötürü varlık denmiş olacaktı. Ama gerçekte ilk on cins olduğu için, bu ad ortaklığı salt sözeldir ve bu adlandırma ile açıklanan tanıma uymaz. Öyleyse, en genel cins on tanedir; en özel türler sonsuz sayıda değil, belirli sayıdadır.[324]

Özlem'in beş tümeli, yalnızca içlem-kaplam hiyerarşisi kurma aracına indirgeyen yaklaşımının neden olduğu bizce başka hatalı bir görüşe, bir diğer tablosunda tanık olmaktayız. Özlem, içlem ve kaplam ilişkisini tanıttığı sayfalarda henüz Porphyrios'un adını zikretmemiştir; Porphyrios, bu konudan sonra beş tümel ile birlikte anılmaktadır. Ancak Porphyrios'a, burada tanıtılan tür kavramı atfedilmektedir. Bunun yanında, aşağıdaki tablonun Porhpyrios Ağacı olarak sunduğu şemayla yakın benzerliği, kanaatimizce okurun bunu da Porphyrios'la irtibatlı anlamasına neden olmaktadır. Porphyrios'un adı zikredilmiyor ve tablo doğrudan Porphyrios'a atfedilmiyor olsa da, bu tabloya da Porphyrios'un bakış açısından bir eleştiri yöneltmeyi gerekli görüyoruz.

[324] Porphyrios, *İsagoge*, *Aristoteles'in Kategorilerine Giriş*, çev. Betül Çotuksöken, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1986, s. 37-38.

Tablo 3. Doğan Özlem'e göre, içlem ve kaplamın ters orantılılığı.[325]

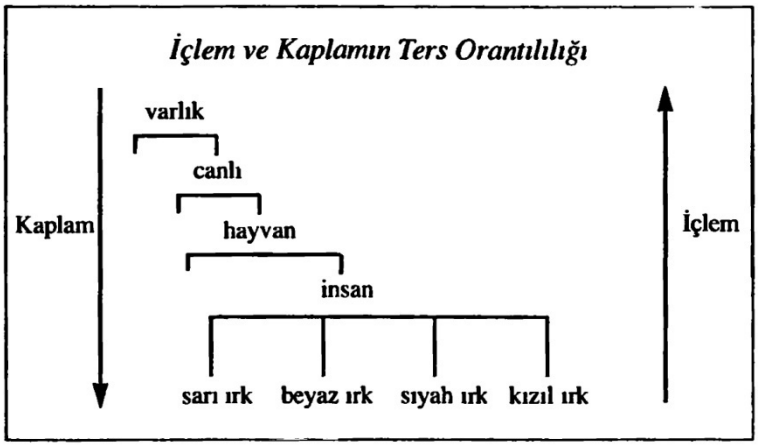

Yukarıdaki tabloda, "varlık"ın en yüksek cins olarak gösterilmesiyle en yüksek terimin Porphyrios'u temsil etmemesi kadar, 'insan'ın altına ırkların alt türler olarak yerleştirilmesiyle, en alt terim de Porphyrios'u temsil etmemektedir. Yazar, ırkları insanın alt türleri olarak gösteren yukarıdaki çizimiyle yetinmemekte, bu çizime ilişkin açıklamalarında, bizce hatalı olan yaklaşımını devam ettirmektedir.

> Hele "insan" kavramının alt türleri olarak "beyaz ırk", "sarı ırk", "siyah ırk" ve "kızıl ırk"ın ayrı ayrı her biri, hem kendi özelliklerine ve hem de "insan", "hayvan", "canlı", "varlık" olma özelliklerine sahip olmakla, bu sıralamada içlemleri en zengin kavramlar olarak görünürler.[326]

Kanaatimizce bu noktada önemli bir hususu hatırlatmak yararlı olacaktır. Özlem'e göre, kavram, "düşünülebilen herhangi bir şey"dir.[327] Özlem'in, mantığın gerçekliği konu edinen bir bilim olmadığı, mantığın ontolojiden bağımsız bir "salt" disiplin olduğu şeklindeki görüşleri hatırlatmakta yarar görüyoruz. Özlem'e göre, tür, "cinsin altında bazı özellikleri dolayısıyla cinsle kısmen özdeş olan genel kavramdır." [328] Oysa Porphyrios'a göre, bireylerin ortak oldukları düşünülen özellikleri "bazı" özellikler değil, bireylerin özsel özellikleridir. Onun açısından tür, bireyler çokluğunun tek bir "doğa" içinde toplanmasıdır.[329] Bilindiği gibi Porphyrios açısından tür, bireyler hakkında konu üzerine yüklem olur, özlerine delalet eder; "Bu nedir?" sorusuna yanıt olur. Bize göre, Özlem'in

[325] Özlem, Doğan, a.g.e., s. 95.
[326] A.g.e., s. 96.
[327] A.g.e., s. 53.
[328] A.g.e., s. 90.
[329] Porphyrius, *İsagoge*, Boethius, "İnİs2" içinde, s. 228. Ayrıca, bkz. Porphyrios, *İsagoji*, çev. Hamdi Ragıb Atademir, Konya, 1948, s. 38.

amacı, ırkların bireylerin özleri olduklarını söylemek değildir. Kanaatimizce, "ırk" kavramına, "düşünülebilen herhangi bir şey" olarak yer vermektedir. Ne var ki, şayet ırkların öze delalet ettiğini söylemek gibi bir amacı yok ise, onlar için "tür" terimini kullanmaması ve "varlık sistemi" içinde yer vermemesi gerekirdi. Kısacası, Özlem'in "salt mantık" yaklaşımıyla, "varlık" kavramı altında, içlem-kaplam ekseninde bir kavram hiyerarşisi kurma anlayışının ne kadar sorunlu olduğu bu açıdan açık bir şekilde görülmektedir.

Özlem, kavram hiyerarşisinin her ne kadar bir "varlık sistemi" olduğunu öne sürüyor olsa da, ırkları insanın alt türleri olarak sunması, yaklaşımının aslında varlıktan bütünüyle kopuk olduğunu göstermektedir. Zira ırklar, varlıkta bir doğaya tekabül etmezler. Bizce *İsagoge*, Porphyrios'un "Varlık vardır." ve "Düşünüyorum." antinomisine çözüm getirdiği eserlerinin başındadır. Şu halde, bu çözüm, varlık ile düşünce arasındaki münasebeti ele alması bakımından varlık'a eğilen bir yönü mevcuttur. Daha önce de değindiğimiz üzere, tümellere dair soruları bizce bu hususa bir imadır. Bunun yanında, ilgili soruları yanıtsız bırakışı bizce, yegane amacının varlığı incelemek olmadığını, öncelikli olanın varlık ile düşünce arasında münasebet kurduğumuz mekanizmayı açık hale getirmek olduğuna bir imadır. Ancak düşünce ile müsabet kurulanın varlık olması bakımından, *İsagoge*'de varlık boyutuna çok sayıda açık değinmeler yer alır. Porphyrios cins ve türü doğalar olarak betimlemektedir.[330] Şu halde, Porphyrios Ağacı'ndaki terimler bir mantıkçının, "salt mantık" anlayışıyla terimleri içlem ve kaplam hiyerarşisiyle kurgulamasının bir mahsülü değildir. Cins ve tür yoluyla ifade edilen terimler, varlıkta bireylerin özsel doğalarına delalet ederler. Nitekim cins ve türün "Bu nedir?" sorusuna yanıt olmaları bu nedenledir.

Mübahat Türker Küyel'e göre, "Bu nedir?" sorusu mahiyete yöneliktir, bu sorunun yanıtı "şeyin ne olarak varolduğunu" haber verir.[331] Sokrates için sorulan "Bu nedir?" sorusuna cinsi ile 'Hayvandır.' şeklinde; ve türü ile 'İnsandır.' şeklinde yanıt verilir. Boethius'un vurguladığı gibi tür ile verilen yanıt cinse göre daha belirleyicidir.[332] Çünkü bireye nisbeti

[330] Porphyrius, *İsagoge*, Boethius, "İnİs2" içinde, s. 228.
[331] Türker-Küyel, Mübahat, *Aristoteles ve Fârâbî'nin Varlık ve Düşünce Öğretileri*, Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1969. s. 15. [Ayrıca, Küyel'in aynı sayfada yer alan 32 numaralı dipnotta yer verdiği açıkalamlar şu şekildedir: "Burada soruyu şeyin "ne olduğu" şeklinde değil, Aristoteles'in öz ve varlığı realiter ayırmadığını düşünerek, "şeyin ne olarak varolduğu" şeklinde formüllendirmelidir. Esasen yunancada ve diğer batı dillerinde "estin (est, is, ist)"in iki fonksiyonu vardır. Biri yüklem bağına işaret etmek diğeri ise bir şeyin ne olarak var olduğunu haber vermektir.]
[332] Boethius, *İnCat*, s. 197A.

ile ele alınan tür, aynı zamanda son tür, en alt tür, en özel tür, hakiki tür olmayı ifade eder; bu ise altında doğa ifade eden başka terimler, alt türler gelmemesi gereğidir. İnsanın altında alt türlerin mevcut olmaması gereği, insan terimi hiçbir zaman cins yapısı almaz, yalnızca tür olarak kalır. Kendisinden sonra doğrudan bireyler gelir ve bireyler üzerine eşit düzeyde yüklem olur.[333] Buna karşın, Doğan Özlem ırkları, insan teriminin alt türleri kabul etmekle, insanı, hakiki tür, en alt tür olmaktan çıkarmakta, yapısını göreli tür ve cins yapısına dönüştürmektedir. Bu yaklaşım ise kesinlike Porphyrios'u temsil etmemektedir.

Özlem, bir kavramın kaplamının, "içine alabileceği cins ve türler bakından aşağıya doğru sınırsızca" genişleyebileceği görüşündedir.[334] Özlem'in bakış açısından hareketle alt tür olarak gösterilen ırkları da alt türlere bölmek ve Türk, Arap, Japon vb. terimleri düşünmek mümkündür. Öncelikle aşağıya doğru sınırsız gelişme iddiasının da hiçbir şekilde Porphyrios'u temsel etmemediği belirtmek istiyoruz. Yukarıda alıntıladığımız paragrafında görüldüğü üzere, Porphyrios son türlerin sınırsız değil, sayılarının belirli olduğu görüşündedir. Bu hususu belirttikten sonra, Özlem şemasından hareketle meseleyi ele almaya devam edebiliriz. İmdi, ırklar Özlem'in iddia ettiği gibi tür iseler, "Bu nedir?" sorusuna yanıt olabilmelidirler. Buna göre, ilgili soru bizim için "Türktür." şeklinde, bir Suriyeli mülteci için "Araptır." şeklinde yanıtlanacaktır. Vahim bir hata olacak bu yaklaşım en alt türden hemen sonra gelmeleri gereği insan teriminin eşit yüklemine konu olan, dolayısıyla aynı öze sahip bireyleri, tür yönünden, öz yönünden ayırmak olacaktır. Bizim için "Bu nedir?" sorusuna yanıt olan "Türk" ve Suriyeli için yanıt olan "Arap" terimleri farklı türlere delalet ediyor iseler, birbirimizden tür yönüyle, mahiyet yönüyle farklı olduğumuz, farklı türlerin bireyleri olduğumuz öne sürülmüş olacaktır. Oysa bu, Porphyrios'un tam karşıtı bir görüştür. Porphrios'a göre, insan en alt türdür, altında alt türler gelemez, bireyler üzerine "aracısız" eşit yüklem olur.

> insan akıllı hayvanın türüdür, ama tek tek insanların cinsi değildir; artık o türden başka hiçbir şey değildir; ve bireylerden önce yer alan ve onlara aracısız olarak yüklenen şey, ancak tür olabilir ve aynı zamanda artık bir cins değildir.[335]

[333] Detaylı bilgi için bkz. Boethius, *İnİs2*, s. 214-216.
[334] Özlem, Doğan, a.g.e., s. 96.
[335] Porphyrios, *İsagoge*, *Aristoteles'in Kategorilerine Giriş*, çev. Betül Çotuksöken, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1986, s. 36.

Porphyrios'un bakış açısından ifade edersek, yeryüzündeki 8 milyar insan bireyinin her biri aynı türün bireyidir, öz yönünden bir ve aynıdırlar. Onların memleket, soy, kavim, ten rengi gibi vasıflarına delalet eden terimler, öz yönüyle birliklerine etki etmeyen ilineksel farklara işaret ederler. Irk terimi, Porphyrios'un cins sözcüğüne ilişkin olarak yer verdiği birinci betim içindedir.[336] Daha önce detaylı olarak açıkladığımız üzere Porphrios verdiği üç betim arasından yalnızca üçüncünün felsefecileri ilgilendirdiğini belirtmekte,[337] böylelikle ilk ikisini bir mantık terimi olmaktan dışlamaktadır. Bunun yanı sıra, *İsagoge*'de verdiği Habeşistanlı örneğinde ten siyahlığını bir ilinek olarak tanıtmaktadır.[338] Şu halde, bireylerin ilineksel ortaklarının ifadesi olan ırkları tür olarak göstermek kesinlikle Porphyrios'u temsil etmemektedir.

Filiz Didem Çoban'ın "*Ortaçağ Düşüncesinde Tümeller*" başlıklı çalışmasına, Augustinus'la birlikte Boethius'un tümeller tartışması çerçevesindeki görüşlerini incelemesi gereği Boethius literatürü içinde yer verdik. Yazar, Boethius'un görüşlerine yer vermeden önce Porphyrios açısından beş tümele değinmektedir. Yazar'a yönelik eleştirimizi, beş tümel arasından cins üzerine görüşleriyle sınırlı tutacağız. Porphyrios'un ilk iki cins betimine felsefi değer atfeden yaklaşıma söz konusu çalışmada da tanık olmaktayız:

> Cins en genel anlamda bireylerin aralarındaki benzerlikler açısından bir araya gelmesiyle oluşan bir topluluktur. Örneğin 'kalem' cinsi altında pek çok farklı çeşit kalem vardır fakat bütün kalemler 'kalem' topluluğunu oluştururlar.
>
> İkinci tanıma bakıldığında ise cins her şeyin kaynağıdır. Porphyrios, eserinde 'her şeyin kaynağı' olmayı, daha ziyade insanların doğdukları yer olarak ele almaktadır. Örneğin Platon Athenalı'dır. Fakat bu tanım aynı zamanda kaynak olmak bakımından en son nokta, cins olarak da görülebilir. Mesela Varlık, bütün varolanların kaynağı olarak, bütün kategorileri kapsaması bakımından varolanların cinsi olabilir. Veya töz cinsi, canlı ve cansız varolanları hayvanları içermesi bakımından kaynak olarak görülebilir.

---

[336] Akt. Hünler, Hakkı, *Aktarımlar ve Notlar*, Peters, Francis, E.., *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü* içinde, çeviren ve hazırlayan Hakkı Hünler, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 131.

[337] Bkz. Porphyrios, *İsagoge*, *Aristoteles'in Kategorilerine Giriş*, çev. Betül Çotuksöken, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1986, s. 33.

[338] Bkz. Porphyrios, *İsagoji*, çev. Hamdi Ragıb Atademir, Konya, 1948, s. 47-48.

> Üçüncü tanıma bakıldığında bunu Porphyrios'un diğer iki tanımı bir araya getirerek oluşturduğu görülür. Buna göre cins, hem bir bireyler topluluğunu ifade eden terimdir, hem de diğer her şeyin kaynağı olan ilkedir. Bu duruma bir örnek vermek gerekirse kitabın 'kitap' olması, onun kitaplığından gelmektedir ve bu bakımdan kitabın ilkesidir. Öte yandan diğer bütün kitaplar da bu birliğe dahildirler. [339]

Görüldüğü gibi Yazar, Porphyrios'un her üç cins betimine de felsefi değer atfetmektedir. Bunun yanında, cinsi, "bireylerin aralarındaki benzerlikler açısından bir araya gelmesiyle oluşan bir topluluk" olarak sunmasıyla, Çotuksöken'in, bireylerin bir araya gelmesiyle ikinci tözlere geçildiği şeklindeki Porphyrios'u temsil etmeyen varsayımına koşut bir görüş ortaya koymaktadır. Ancak Çotuksöken'den farklı olarak, özellikle birinci cins betimini, insanlardan nesnelere taşıyarak Porphyrios'un iletmek istediği mesajdan daha da uzaklaşmaktadır. Porphyrios, hiçbir şekilde insanların ya da nesnelerin toplu halde bulunmalarını ifade eden terimlerin cins ya da ikincil töz olduklarını söylememektedir. Porphyrios, cins sözcüğünün günlük dildeki felsefi kullanım değeri olmayan anlamının "soy" olduğuna işaret ederken yalnızca insanları konu almaktadır. Bu ise, bireylerin gelişigüzel bir araya gelişleriyle oluşan 'kalabalıkları' değil, Boethius'un açıkladığı üzere, bir kişi ile ve kendi aralarında karşılıklı nisbete sahip bireylerin sahip oldukları özel bağ ile oluşturdukları, onları diğerlerinden ayıran toplulukları tasvir etmektedir.[340] Bu anlamdaki cins sözcüğü sosyoloji, antropoloji, tarih vb. disiplinleri ilgilendirir, felsefeyi değil.

Yazar'ın, "Porphyrios, eserinde 'her şeyin kaynağı' olmayı, daha ziyade insanların doğdukları yer olarak ele almaktadır." şeklindeki görüşü eksiktir. Porphyrios, ikinci betimde yalnızca varlığa gelişin başlangıcı olan uzama değil aynı zamanda varlığa getiren fail neden olarak 'baba' unsuruna da değinmektedir.[341] Kuşkusuz, bu bağlamda baba unsurunu, formun aktarıcısı olarak görmek daha doğru olacaktır. Boethius'un belirttiği gibi, varlığa gelişin başlangıcı olan memleket ise ancak ilineksel bir değer taşımaktadır.[342] Kısacası, bu ikinci betimin de felsefi kullanım değeri bulunmamaktadır.

---

[339] Çoban, F., Didem, *Ortaçağ Düşüncesinde Tümeller Problemi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2011, s. 7-8.
[340] Boethius, *İnİs2*, s. 172-173.
[341] Porphyrius, *İsagoge*, Boethius, "İnİs2" içinde, s. 174. Ayrıca bkz. , Boethius, a.g.e., s. 174-175.
[342] Boethius, a.g.e., s. 175.

Son olarak, Yazar'ın, üçüncü betimin, ilk iki betimin birleştirilmesiyle oluşturulduğu görüşüne katılmak mümkün değildir. Zira, ilk ikisinin mantıkta kullanımı yoktur. Ancak her üçü arasında bir benzerlik olduğunda şüphe yoktur. Üçüncü terimin felsefi kullanım değeri kazanmasının açıklamasını ve ilk ikisi olan benzerliğini, yine Porphyrios'un 'kategori' terimi üzerine açıklamalarıyla anlayabileceğimizi düşünüyoruz.

Porphyrios, günümüze gelebilmiş olan *Kategoriler* üzerine soru-cevap formundaki şerhine, Aristoteles'in eseri için, neden "Kategoriler" başlığının şeçildiği sorusuna yanıt vererek başlar. Günlük dildeki anlamı, "bir davada davacının bir kişiye karşı [suçlama] konuşması" (the speech of the prosecution against someone at a trial) olan 'kategori" (eyun. katêgoria) terimi, felsefe dışı bir disipline aittir. Porphyrios'a göre, filozoflar, çoğunluk tarafından bilinmeyen şeylerin yorumcuları, sözcüleridir. Dolayısıyla, keşfettikleri yeni şeyleri dile getirebilmek için yeni sözcüklere ihtiyaçları vardır. Bu durumda ya yeni ve alışılmadık lafızlar icad ederler ya da yerleşik lafızları, genişletilmiş anlamlarda (in extended senses) yeni keşfettikleri şeyleri belirtmek için kullanırlar.[343] Porphyrios'a göre, Aristoteles, "kategori" terimini şeyler hakkında yüklem olarak kullanılan lafızların yer aldıkları ifadeleri adlandırmak için seçmiştir. Örneğin, görebildiğimiz, dokunabildiğimiz, işaret edebildiğimiz şu şey için, "Bu bir taştır." dediğimiz zaman, buradaki "taş" lafzı, şu şeye delalet eden bir yüklemdir.[344] Kategori terimi, şu halde, yeni bir teşkildir; günlük dildeki kullanımı, mahkemede suçlama söylemi iken, hukuktaki anlamından koparılmış ve şeylere delalet etmek için kullanılan lafızların yüklem özelliğini belirtmek üzere yeniden tanımlanarak mantığa taşınmıştır.

Nasıl ki Aristoteles'in bir hukuk terimi ile bir mantık terimini birleştirdiğini, *Kategoriler*'in bir hukuk ve mantık kitabı olduğunu söyleyemezsek, cinsin günlük dildeki anlamları ile felsefi terim olarak kullanılan anlamı arasındaki benzerlikten hareketle, Porphyrios'un ilk iki tanımı birleştirerek üçüncüye ulaştığını da söyleyemeyiz. Bunun ötesinde, 'cins' sözcüğünü, felsefi terim olarak yeni bağlamda, yeniden kavramsallaştıran ilk düşünür Porphyrios değildir. Kendisinden çok önce gerçekleştirilmiş bir kavramsallaştırmaya aktarmakta ve günlük dildeki diğer anlamlarla benzerlik taşıdığını bizzat kendisi dile

[343] Porphyry, *On Aristotle Categories*, Translated by Steven K. Strange, Bloomsbury, Great Britain, 2014, s. 29.
[344] A.g.e., s. 31.

getirmektedir.[345] Ancak bu, yalnızca benzerlik ilişkisidir. 'Kategori' teriminin hukuk dilindeki anlamından ayrıştırılması gibi, 'cins' terimi de günlük dildeki diğer anlamlarından tamamen koparılmış, felsefe bağlamında yeniden tanımlanmıştır.

Bunun yanında, bir araştırmacının verdiği örneklerin, düşüncelerini incelediği filozofların görüşleriyle uyum içinde olması beklenir. Yazar'ın kişisel görüşüne göre, "varlık" bir cins olabilir ancak gerek Porphyrios gerek Boethius, Aristoteles'i izleyerek varlığın cins olmadığını belirtmektedirler.

> Mesela Varlık, bütün varolanların kaynağı olarak, bütün kategorileri kapsaması bakımından varolanların cinsi olabilir.[346]

Oysa, Yazar'ın Augustinus'la birlikte tümeller üzerine görüşlerini incelediği düşünür olan Boethius, Porphyrios'un, "varlık"ın cins olmadığı görüşüne[347] koşut olarak, kesin bir şekilde tam karşıt bir görüşü dile getirmektedir: "Varlık kategorilerin cinsi olamaz." (Ens praedicamentorum genus esse non posse.)[348] Yazar'ın varlık'ın bütün kategorileri kapsadığı iddiası Boethius'u temsil etmemektedir.

Yazar, Aristoteles'in de "varlık"ı cins olarak kabul ettiğini öne sürmektedir:

> On kategoriyi anlamak için ilkin cins, tür, ayrım, özellik ve ilineğin anlaşılması gerekmektedir. Cins, on kategorinin de aslında cins olmasından ötürü önemlidir. Çünkü Aristoteles onları bir sözcük bile olsa 'varlık' altında topladığından ötürü, cinslerdir.[349]

Oysa, daha önce açıkladığımız üzere Aristoteles karşı görüştedir. Sonuç olarak, Yazar Aristoteles'i, Porphyrios'u ve tümeller üzerine görüşlerini incelediği düşünür olan Boethius'u temsil etmeyen görüş ve örneklere yer vermektedir. Bize göre, Yazar'ın çalışması bu açıdan sorunlu bir temel üzerine inşa edilmiştir. Bu nedenle, cins altında yer alan diğer tümellere ilişkin açıklamalarını incelemeye ve bunlar üzerine görüş bildirmeye gerek duymuyoruz.

---

[345] Porphyrios, *İsagoji*, çev. Hamdi Ragıb Atademir, Konya, 1948, s. 31.
[346] Çoban, F., Didem, a.g.e., s. 8.
[347] Porphyrius, *İsagoge*, Boethius, "İnİs2" içinde, s. 220-221.
[348] Boethius, *İnİs2*, s. 223.
[349] A.g.e., s. 52.

İbrahim Çapak'ın *Porphyrios ve İbn Sina Mantığında Tümeller* başlıklı çalışması dilimizde Porphyrios'un beş tümel anlayışını İbn Sina ile bir karşılaştırma yaklaşımıyla, müstakil kitap şeklinde konu alan tek eserdir.[350] Çapak'ın çalışmasıyla bizim çalışmamız, önsözümüzde açıkladığımız açılardan oldukça farklıdır. Çapak'a yönelteceğimiz eleştirilerin kaynağında da bu farklar yatmaktadır.

> İsagoci'lerin bazılarında ana konu, bazıların da ise işlenen konulardan sadece biri olarak yer alan "beş tümel veya beş lafız" ilk defa Porphyrios tarafından ortaya konmuş değildir. Nitekim beş tümel konusu Sokrates ve Eflatun'da bulunmakta ve Aristoteles'in eserlerinde özelliklede Topika'da. önemli yer tutmaktadır. Porphyrios, Aristoteles'in eserlerinin değişik yerlerinde verdiği kısa bilgilere dayanarak, beş tümeli anlaşılır ve daha derli toplu bir şekilde İsagoci adlı eserinde bir araya getirmiştir.[351]

Görüldüğü üzere İbrahim Çapak, Atrademir'den daha önce aktardığımız görüşlere koşut olarak, Sokrates ve Platon'a da değinmekle birlikte, beş tümelin kurucusu, kaynağı olarak özellikle Aristoteles'e işaret etmektedir. Elbette kavram düzeyinde beş tümeli ilk defa ortaya koyan Porphyrios değildir; ancak *İsagoge*'de tanıtılan beş tümel yeni bir teşkildir, yeni bir terkiptir. Çapak'ın yaklaşımıyla da, Porphyrios, örtük olarak, yalnızca Aritoteles'in dağınık halde ele aldığı konuları bir araya getiren bir derlemeciye indirgenmekte, böylelikle bir katkısının olmadığı öne sürülmüş olmaktadır. Porphyrios'un *İsagoge*'sinin ve yüklem sınıfları kuramı olarak beş tümel anlayışının yeni bir teşkil olduğu hiç düşünülmemektedir. Bu ise, yine, bizim kategoriler antinomisine ilişkin olarak yer verdiğimiz görüşlerin tam karşıt cephesinde yer alan hemfikir olmadığımız bir yaklaşımdır. Çapak, Atademir'den farklı olarak *Topikler*'in adını zikretmektedir. Bu noktada zihnimizde şu soru canlanmaktadır: Porphyrios yalnızca bir aktarımcı, yalnızca Aristoteles'in görüşlerini derleyen bir kişi ise, *İsagoge*'deki Aristoteles'te bulunmayan kavramların ve daha tümel olanın doğa bakımından önce oluşu gibi Aristoteles felsefesiyle bağdaşmayan görüşlerin kaynağı nedir?

Yazar'ın karşılaştırma yaklaşımı Porphyrios ve İbn Sina'nın görüşlerini bir bütün halinde ortaya koymayı gerektirmekte, bu ise düşünürlerin önemli konulardaki görüşlerinin detaylı

---

[350] Çapak, İbrahim, *Porphyrios ve İbn Sina Mantığında Tümeller*, Araştırma Yayınları, Ankara, 2011.
[351] Çapak, İbrahim, a.g.e., s. 17.

bir şekilde incelenmesine imkan tanımamaktadır. Biz, Porphyrios ve İbn Sina arasında karşılaştırmayı sınırlı tutmanın, ağılıklı olarak İbn Sina'nın beş tümeli nasıl anladığını, böylelikle, "Varlık vardır." ve "Düşünüyorum." antinomisine nasıl çözüm getirdiğini ortaya koymanın daha doğru bir yaklaşım olacağını düşünüyoruz.

Çapak, *İsagoge*'nin, "*Kategoriler*'e Giriş" olarak kalame alındığı bilgisine yer vermekle[352] birlikte çalışmasında kategorileri inceleme dışı tutmaktadır.

> Bu çalışmada mantık tarihinde beş tümel ile ilgili önemli bir yere sahip olan ve yeni çalışmalara ışık tutan Porphyrios'un İsagoci ve İbn Sina'nın el-Medhal adlı eserlerin içerikleri üzerinde durmaya çalıştık. Eseri "Porphyrios ve İbn Sina Mantığında Tümeller" şeklinde isimlendirdik. Ancak burada tümeller ifadesinden "beş tümeli" kastettik. Çünkü kategoriler de tümeller olarak kabul edilir ancak bunlar bizim inceleme konumuz dahilinde değildir.[353]

Çapak, *İsagoge*'nin hangi amaçla kaleme alındığına, hangi anlamda bir giriş olduğuna ilişkin olarak farklı görüşler aktarmakta, bunlar arasında Aristoteles'in *Kategoriler* başlıklı eserine ya da yüklemler teorisine giriş olduğu yönündeki görüşe de yer vermektedir.[354] Yukarıda alıntıladığımız paragrafta görüldüğü gibi kategorileri inceleme dışında tuttuğunu belirtmesinden, Çapak'ın "yüklemler teorisini giriş" görüşünü benimsemediğini anlamaktayız. Kanaatimizce, bundan kaynaklı olarak beş tümeli, yüklem sınıfları olarak betimlememekte, bu açıdan hiç ele almamaktadır. Ne var ki, detaylı olarak açıkladığımız üzere *İsagoge*'nin kaleme alınışı, Porphyrios'un kategoriler konusunda Plotinos ile fikir ayrılığı ekseninde gerçekleşmiştir ve amacı kategorilerin en genel yüklemler olduklarını ortaya koymaktır. Bunu gerçekleştirebilmek için *İsagoge*'yle yeni bir yüklem sınıfları kuramı hazırlamıştır. Elbette, Yazar'dan her bir kategoriyi ele alıp detaylı incelemesini beklemiyoruz, ancak kendisinin de ifade ettiği gibi *İsagoge*'nin "*Kategoriler*'e Giriş" olması gereği, kategorileri bütünüyle dışta tutan bir yaklaşım kanaatimizce Porphyrios'un amacıyla bağdaşmayacaktır. Şu halde, kategorileri dışta bırakan, beş tümelin yüklem sınıfları olarak kategorilerle bağlantısını incelemeyen bir çalışma, bizce, Porphyrios'u temsil etmeyecektir.

[352] A.g.e., s. 13.
[353] A.g.e., s. 8.
[354] A.g.e., s. 14.

Bunun yanı sıra, Çapak'ın çalışması, hâlihazırdaki içeriğiyle hayati bir konuda Porphyrios'u temsil etmeyen açıklamalara yer vermektedir Porphyrios'un *İsagoge*'de ortaya koyduğu yüklem sınıfları kuramının simgesel bir özeti olarak niteleyebileceğimiz "Porphyrios Ağacı" olarak tanınmış şemayı Çapak, Porphyrios'un görüşlerini temsil etmeyen bir şekilde sunmaktadır. Çalışmasında alıntıladığı çizim Ferruh Özpilavcı'nın *Ebü'l Ferec İbnü't Tayyib'in Eisagoge Şerhi* başlıklı makalesi içinde yer almaktadır. Özpilavcı, ilgili çizime kaynaklık eden İbnü't Tayyib'in görüşlerini aşağıdaki gibi açıklamaktadır:

> Cevher cinsin cinsidir, onun altında cisim, cismin altında canlı cisim, canlı cisim altında hayvan, hayvanın altında düşünen hayvan, düşünen hayvanın altında insan, insanın altında da Sokrat ve Platon gibi tek tek insan bireyleri vardır; dolayısıyla türlerin türü olan en özel tür insandır, çünkü altında başka bir tür değil bireyler vardır.[355]

Bu açıklamaları ise aşağıdaki çizim üzerinde görselleştirmektedir:

Tablo 4. Ferruh Özpilavcı'ya göre, Porphyrios Ağacı.[356]

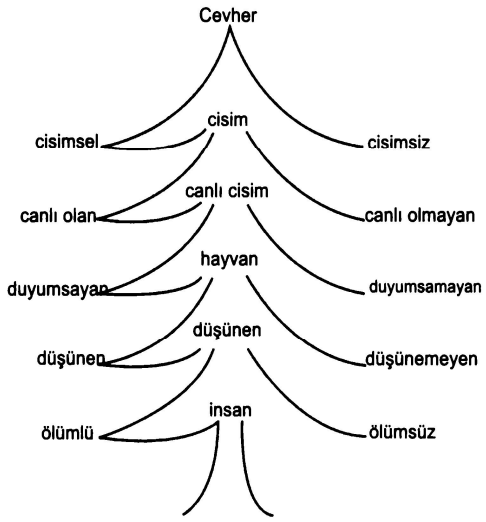

Ferruh Özpilavcı, metin içerisinde "düşünen hayvan" tamlamasını kullanmasına karşın, çizim üzerinde yalnızca "düşünen" terimini göstermektedir. Bunun yanında, Yazar, 114

[355] Özpilavcı, Ferruh, *Ebü'l Ferec İbnü't Tayyib'in Eisagoge Şerhi*, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 19/ 2009, s. 136.
<http://dergipark.gov.tr/sakaifd/issue/20602/219539>
[356] Akt. Çapak, İbrahim, a.g.e., s. 40. Ayrıca bkz. Özpilavcı, Ferruh, a.g.m., s. 137.

numaralı dipnotta, Jonathan Barnes'ın çizimini esas almakla birlikte kavramların Türkçe karşılıkları için Arapça *Îsagûcî* ve İbnü't-Tayyib'in şerhindeki ifadeleri temel aldığını belirtmektedir.[357]

İbrahim Çapak ise, çalışmasında, Porphyrios açısından tür kavramını açıkladığı kısımda, Ferruh Özpilavcı'nın İbnü't-Tayyib'i konu aldığı bir yazıda kullandığı çizimi, Porphyrios'un görüşlerini açıklamak için kullanmaktadır. Çapak, Özpilavcı'nın metin içerisinde "düşünen hayvan" tamlamasını kullanmasına karşın, çizimde "hayvan" terimi atlayarak yalnızca "düşünen" terimini gösterdiğine dikkat etmemiş görünmektedir.

Çapak, Porphyrios açısından töz ile birey arası yüklem düzenini aşağıdaki gibi aktarmaktadır:

> Söz konusu terimlerin hepsinin en genel olanı cevherdir ve cevher en genel olduğu için sadece cinstir. "İnsan" en özel türdür ve sadece türdür; "cisim" cevherin türü ve "canlı cismin" cinsidir. "Canlı cisim" cismin türü ve hayvanın cinsidir; sırasıyla "hayvan" canlı cismin türü ve düşünenin cinsidir; "düşünen" hayvanın türü ve "insanın" cinsidir; "insan" düşünenin türüdür, fakat tek tek insanların cinsi değildir.[358]

Çapak, yukarıda alıntıladığımız satırlarına ilişkin olarak aynı sayfada, 22 numaralı dipnotta, İbnü't-Tayyib ve Muhammed el-Meğnisi yanında, "Porphyrios, *Isagoge*, s. 36."ya atıf yapmaktadır. Şimdi, ilgili pasajın kaynağının *İsagoge* olması gereği, Porphyrios açısından aynı satırlara atıf yapılan eserdeki haliyle bakalım:

> Bu terimlerin hepsinin en genel olanı tözdür ve yalnızca o cinstir; insan en özel türdür ve yalnızca türdür; cisim tözün türü ve canlı cismin cinsidir; canlı cisme gelince, o, cismin türü ve hayvanın cinsidir; sırasıyla, hayvan canlı cismin türü ve akıllı hayvanın cinsidir; akıllı hayvan hayvanın türü ve insanın cinsidir; insan akıllı hayvanın türüdür, ama tek tek insanların cinsi değildir[359]

[357] Özpilavcı, Ferruh, a.g.m., s. 137.
[358] Çapak, İbrahim, a.g.e., s. 40.
[359] Porphyrios, *İsagoge*, *Aristoteles'in Kategorilerine Giriş*, çev. Betül Çotuksöken, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1986, s. 35-36.

Çapak'ın atıf yaptığı sayfadaki Porphyrios metnine baktığımızda, kendisinin aktardığı biçimden terminolojik açıdan önemli bir fark bulunduğu görülmektedir. Porphyrios "düşünen" değil "akıllı hayvan" terimini kullanmaktadır. Buna karşın, Çapak'ın, Porphyrios'un "akıllı hayvan" terimini "düşünen" şeklinde değiştirdiğini, her ne kadar Porphyrios'u kaynak olarak göstermekte olsa da, Porphyrios'un terimini değil, Ferruh Özpilavcı'nın tablosundaki "düşünen" terimini kullanmakta olduğunu gözlemlemekteyiz.

"Akıllı-hayvan" terimine dair, Ockhamlı William ve Boethius'un görüşlerine çalışmamızın ilerleyen sayfalarında yer vereceğiz. Şu an için Ockham açısından kısaca ifade edersek, akıllı-hayvan, daemonların, insan yanında bir tür olarak kabul edilmeleri gereği, onlara da delalet edebilmek amacıyla yapılmış bir bileşik tanımdır;[360] bir eklemedir. Boethius'a göre, bu çeşit bir terimin kendi özel adı yoktur; özel adı olmaması gereği, üzerindeki ayrımının ve cinsinin, yani akıllı' ayrımının ve 'hayvan' cinsinin adlarının birleştirilmesiyle oluşturulmuştur.[361]

Bu açıdan, İbrahim Çapak'ın, "akıllı-hayvan" terimini, "düşünen" şeklinde değiştirmesinin iki mahsuru vardır. Birinci olarak, adı olmayan bir bileşik tanıma ad vermekle, 'hayvan' cinsinin ve de 'akıllı' ayrımının adlarının birleştirilerek bir ekleme yapıldığının görülmesini engellemektedir. İkinci olarak, "düşünen" şeklinde ad verilen kavramla, onun yukarısında kurucu ayrımı olan "düşünen" aynı ada sahip olmaktadır. Çapak'ın yukarıda alıntıladığımız cümlesindeki dizi şu şekildedir: "Sırasıyla "hayvan" canlı cismin türü ve düşünenin cinsidir; "düşünen" hayvanın türü ve "insanın" cinsidir;" Görüldüğü gibi, "düşünen", hayvanın türü ve insanın cinsi olarak gösterilmektedir. 'Peki bu, hayvanın türü olan "düşünen"in kurucu ayrımı nedir?' sorusunu yönelttiğimizde, Çapak'ın Özpilavcı'dan alıntıladığı tabloya göre, yine "düşünen" yanıtını almaktayız. Dolayısıyla, kurucu ayrım ve tür aynı ada sahip kılınmaktadır. Bu tablodan hareketle, hayvanın türü ve insanın cinsi olarak gösterilen "düşünen"in tanımını vermek istediğimizde: 'Düşünen, düşünen hayvandır." tanım önermesini elde etmekteyiz. Bu şekilde yapılacak bir tanımın hatalı olacağında hiçbir kuşku yoktur. Sonuç olarak, İbrahim Çapak, atıf yaptığı metni değil, Ferruh Özpilavcı'nın tablosunu referans alarak Porphyrios'un önemli bir terimini

[360] De Ockham, Guillelmi, *Expositio İn Librum Porphyrii De Praedicabilibus*, "Opera Philosophica II" içinde, (Ed.) Ernestus A. Moody, The Franciscan İnstitute of St. Bonaventure University, New York, 1997, s. 37.
[361] Boethius, *De Divisione Liber*, s. 16-17.

değiştirmekte, böylece Porphyrios'u temsil etmeyen bir tabloya ve görüşlere yer vermektedir.

Her ne kadar yüklem sınıfları olarak beş tümeli ele alıyor olsak da, çalışmamızın muayyen bir ölçüde tümelleri konu edinmesi gereği, Hasan Akkanat'ın *Klasik Dönem İslam Felsefesinde Tümeller* başlıklı çalışmasını da literatüre dahil ettik.[362] Akkanat'ın bu değerli eseri, ülkemizde "Tümeller Sorunu"nu klasik dönem İslam felsefesi açısından ele alan ilk ve tek çalışmadır. Altı yıllık yoğun bir çalışmanın ürünü olan bu değerli eser bizim de kaynaklarımız arasında yer almaktadır. Yazar'ın engin bilgi birikimini yansıtan çalışma, soru soran, tartışan, her paragrafında düşünce üreten derinlikli yapısıyla her bakımdan takdire şayandır. Ancak bir hakkı teslim etmek için dile getirdiğimiz bu görüşlerimizden, her konuda Yazar ile hemfikir olduğumuz düşnülmemelidir. Nitekim, büyük ölçüde de hemfikir değiliz. Burada yalnızca, fikir ayrılığımıza neden olan konuyu ele alma biçimi ve temel kavramlara dair sorunlu gördüğümüz betimlere değineceğiz.

Bütün olumlu yöneline karşın çalışmada Yazar'ın kimi önemli hususları ele almadığı kanaatindeyiz. Aristoteles açısından *Kategoriler'*deki tümel betimleri ele alınmamıştır. "Varlık ile düşünce arasındaki müsabet" çerçevesinde dil boyutuna eğinilmemektedir. Yazar, Aristoteles'te tümel kavramın oluşumunu onun psikolojisi, soyutlama anlayışı üzerinden açıklamakta ancak bunda sadece "epagôgê" ile yetinmekte, Aristoteles'te "aphaíresis" adında bir soyutlama modeli daha olduğu bilgisine yer vermemekte, bunu Aristoteles açısından ele almamaktadır. Çalışmada, İbrahim Çapak'ın kitabına ve de Porphyrios Ağacı'na yapılan birkaç atıf dışında, İslam düşünürlerine geçtiği haliyle beş tümelin kurucusu olan, tümellerin ontolojik statüsüne dair sorduğu üç soruyla "Tümeller Tartışması"nın başlamasında etkili olmuş Porphyrios'un inceleme dışı tutulduğu görülmektedir. Özellikle, metafizik tümelleri inceleme konusu edinen bir çalışmada, Porphyrios'un üç sorusunun, alıntı şeklinde dahi olsa, kendine hiçbir yer bulamamasını anlayamamaktayız.

[362] Akkanat, Hasan, *Klasik Dönem İslam Felsefesinde Tümeller, İbn Sina Eksenli Bir Çözümleme*, Karahan Kitabevi, Adana, 2016.

Şimdi Yazar'ın tümel betimlerini inceleyelim. Öncelikle, Yazar'ın seçkisi ve çevirileriyle tümelin ne olmadığına dair temel betimlerle başlayalım:

> (1) Yorum Üzerine 17a 40-41: "Varolan şeylerin bir kısmı tümel (καθόλου), bir kısmı da tikeldir (doğası bakımından pek çok şeye yüklenene tümel, yüklenmeyene de tikel diyorum; örneğin, 'insan' bir tümel iken, Kallias bir tikeldir)."
>
> (2) Metafizik 999b 35: "… tekil dediğimiz tam da 'sayıca bir'; tümel dediğimiz de tekillere yüklenendir."
>
> (3) Metafizik 1038b 10-17: "Birincil cevher, tekile ait olup ondan başkasına ait olmayan cevherdir. Oysa tümel, ortak olan şeydir; çünkü doğası gereği birden fazla şeye ait olana tümel denir. … Cevher, bir öznenin yüklemi olmayan şey demektir. Tümel ise her zaman belirli bir öznenin yüklemidir."
>
> (4) Metafizik 1038b 30-1039a 1: "Eğer insan ve benzeri şeyler tümelse, onların tarifindeki hiçbir unsur bir şeyin cevheri olmadığı gibi, o, türlerin dışında ya da başka bir şeyde varolmaz. Demek istediğim, sözgelimi, hiçbir [tümel] hayvan, tikel hayvanların dışında varolmadığı gibi, tanımda mevcut olan diğer unsurların hiçbirisi de kendi başına var değildir. … Açıktır ki hiçbir tümel sıfat cevher değildir ve yine açıktır ki, hiçbir ortak yüklem 'şu'nu değil, 'filan'ı belirtir."
>
> (5) Metafizik 1041a 1-5: "Genel olan hiçbir şey cevher değildir; çünkü cevher herhangi bir şeye değil, kendisine ve yine kendisine sahip olan, cevheri olduğu şeye aittir. Dahası, bir olan aynı anda pek çok şeyde bulunamaz ama genel olan aynı zamanda pek çok şeyde bulunur. O halde açıktır ki hiçbir tümel, tekillerin dışında kendi başına varolmaz."
>
> (6) Metafizik 1086b 34: "Yine elementler de bilinemezdir; çünkü onlar tümel değildir."
>
> Aristoteles yukarıda verdiğimiz pasajlarda tümeli negatif açıdan belirlemeye çalışır:
>
> (a) Tekillere yüklem olmayan (1-5 arası cümle),
>
> (b) Tekillerden bağımsız olarak varolan (3-5),
>
> (c) Doğası gereği yalnızca bir tek şeye yüklenen (1-4),
>
> (d) Pek çok varlıkta genel olarak bulunmayan (2-5),
>
> (e) Sayıca bir olan (2),
>
> (f) 'Şu' tekil (1-5),
>
> (g) Cevherler (2-5) ve (h) Unsurlar (son cümle) tümel değildir.[363]

[363] Akkanat, Hasan, *Klasik Dönem İslam Felsefesinde Tümeller, İbn Sina Eksenli Bir Çözümleme*, Karahan Kitabevi, Adana, 2016, s. 86-88.

Yazar, Aristoteles'in, tümelin ne olmadığına dair görüşlerine yönelik çeşitli açıklamalar yapmaktadır. Bu açıklamalar arasından, aşağıda alıntıladığımız satırlarında Yazar, 'birey' sözcüğünü değil, "tekil" sözcüğünü kullanmaktadır; ancak bunu, 'birey' anlamında kullandığı, birincil töz bireyleri konu edindiği açıktır.

> Tümelin karşıt anlamlar kümesini oluşturan 'tekil' sözcüğü, duyuma konu olan, (tür ya da cins bakımından değil) sayıca bir olan, 'şu' işareti ile gösterilebilen somut nesnelerdir… O halde 'tümel ne değildir?' sorusunun yanıtı, '*duyulur nesne ve bu nesne gibi bağımsız varolan şeylerdir.*'[364]

Yazar'ın bu satırlarının, Aristoteles'in, tümelin ne olmadığına dair görüşlerini yansıtmasıdığını düşünüyoruz. Aristoteles, Yazar'ın alıntıladığı cümlelerinde yalnızca tümelin ne olmadığını dile getirmekte, bir "karşıt anlamlar kümesini"nden bahsetmemektedir. "Karşıt anlamlar kümesi" ve bundan anlaşıldığı üzere, 'bir şeyin karşıtı, karşıt anlamlısı olma', Yazar'ın şahsi eklemeleridir ve bu eklemeleri doğru bulmuyoruz.

Yukarıda alıntıladığımız cümlelerinde Yazar, yalnızca bir terim, olarak "tekil"den değil, "'şu' işaretiyle gösterilebilen somut nesneler"den, nesnelerin bizzat kendilerinden söz etmektedir. Yani bireyleri, birincil tözleri konu edinmektedir; onları, tümelin karşıt anlamlısı olarak göstermektedir. Yazar, bu yaklaşımı, şahsi eklemeleriyle hem Aristoteles'in söylediklerinden uzaklaşmakta hem de onun görüşlerine taban tabana zıt görüşler ortaya koymaktadır. Zira tümelin karşıt anlamlısı olarak tekili, bireyi, birincil tözleri belirtmekle, bu birincil tözleri de bir şeyin karşıtı haline getirmektedir. Oysa Aristoteles'in *Kategoriler*'de töze ilişkin verdiği betimler arasında, tözün başta gelen özelliklerinden bir tanesi, karşıtının olmamasıdır (3b 24-25).[365] Hiyerarşik bir yüklem düzenine ilişkin bir kavram olması yönünden tümelin karşıtı, yine yüklem düzenine ilişkin başka bir kavramdır. Jean Tricot'ya göre, *ta katholou* genel (le général), tümel (l'universel) terimlerinin karşıtı, birey (l'individu), bireysel (l'individuel) anlamındaki, 'individuum' terimidir, *ta kath' hekasta*'dır.[366] De Libera, bu anlamıyla bir seri içindeki

---

[364] A.g.e., s. 88.

[365] Aristotle, *Categories*, çev. J. L. Ackrill, "The Complete Works of Aristotle" içinde, (Ed.) Jonathan Barnes, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1995, s. 7.

[366] Akt. De Libera, Alain, *Introduction et Notes*, Porphyre, "İsagoge" içinde, Traduction par Alain De Libera et Alain-Philippe Segonds, Librairie Philosophique J. Vrin, Paris, 1998, s. 52.

son terim olarak, en genel terimlerin karşıtı olarak *infima species*'i [eyun. *átomon eídos*;[367] en alt tür, bölünemeyen son tür] ifade edebileceğini eklemektedir.[368]

Şimdi ise Aristoteles düşüncesinde tümelin ne olduğuna dair temel betimlere, Hasan Akkanat'ın seçkisi ve çevirisiyle yer verelim:

> (1) Yorum Üzerine 17a 40-41: "Varolan şeylerin bir kısmı tümel (καθόλου), bir kısmı da tikeldir (doğası bakımından pek çok şeye yüklenene tümel, yüklenmeyene de tikel diyorum; örneğin, 'insan' bir tümel iken, Kallias bir tikeldir)."
>
> (2) İkinci Analitikler 73b 26: "Tümel dediğim, hem her bir örneğine hem de bizzat ve olduğu gibi yüklenen şeydir."
>
> (3) İkinci Analitikler 87b 33, 96a 15: "Tümel dediğimiz daima ve her yerde olandır."
>
> (4) İkinci Analitikler 100a 6: "… bütün tümel (pan katholou) (ki bu, çoğa nisbetle bir, o [çoğu oluşturan] şeylerin hepsinde bir ve aynı olandır)."
>
> (5) İkinci Analitikler 100a 16: "… duyumlanan, tikeller olmasına karşın; duyum tümel hakkındadır –örneğin 'insan' hakkındadır, insan Kallias hakkında değil)."
>
> (6) Metafizik 999b 35: "… tekil dediğimiz tam da 'sayıca bir'; tümel dediğimiz de tekillere yüklenendir."
>
> (7) Metafizik 1035b 27-28: "Tekillere ancak tümel olarak yüklenen insan, at ve terimler, şu tikel tarif ve tümel olarak alınan şu tikel maddeden bileşik olan şeydir."
>
> (8) Metafizik 1038b 10-17: "Birincil cevher, başka bir şeye değil, bir tekile has olan cevherdir; oysa tümel, ortak olan şeydir; çünkü doğası gereği birden çok şeye ait olana tümel denir. … Cevher, her öznenin yüklemi olmayan şey demektir. Tümel ise daima belirli bir öznenin yüklemidir."
>
> (9) Metafizik 1053b 18-20: "Tümel olan bir şeyin töz olması mümkün değilse … tersine o, yalnızca basit bir yüklemse …"
>
> Yukarıdaki cümlelerde ise Aristoteles genel olarak tümelin doğrudan bir tanımını oluşturmayı dener. Buna göre, tümel;
>
> (a) Daima bir öznenin yüklemidir (1, 2, 6-9. cümleler),
>
> (b) Doğası gereği pek çok tekile yüklenendir (1, 4, 6-9)

[367] Peters, Francis E., *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*, çeviren ve hazırlayan Hakkı Hünler, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 90.
[368] De Libera, Alain, a.g.m., s. 52. Ayrıca, bkz. a.g.e., s. 42.

(c) Hepsinde bir ve aynı anlamdadır (2 ve +),

(d) Pek çok tekilde genel olarak vardır (3, 4 ve 8).”[369]

Hasan Akkanat, yukarıdaki seçkisiyle son derece seçkin bir okuma ortaya koymuştur. Ne var ki, kanaatimizce tümelin bizce önemli bir betimini atlamaktadır. Bu ise *Kategoriler*’de tanıtılan “konu üzerine söylenen” şeklindeki betimdir.

Studtmann’a göre, Aristoteles’in *Kategoriler*’i üç ayrı bölüme ayrılır. Bunlar geleneksel Latince adları ve bölüm numaralarıyla şu şekildedir: Pre-Predicamenta (bölüm 1-4), Predicamenta (bölüm 5-9), ve Post-Predicamenta (bölüm 10-15). Bizim burada tümele ilişkin olarak incelemek istediğimiz, Pre-Predicamenta bölümünün 1a20-1b9’a tekabül eden kısmıdır. İlgili kısım Studtmann’a göre, Aristoteles’in varolanlara (τὰ ὄντα, ing. beings) ilişkin ilk sınıflama sistemidir. Bölümleme iki kavram yoluyla ilerleyerek yapılmaktadır: (1) konu üzerine söylenen (said-of) ve (2) konu içinde olan (present-in). “Aristoteles’e göre, herhangi bir varolan (being) ya bir başkası için konu üzerine söylenir ya da bir başkası için konu üzerine söylenmez. Aynı şekilde, herhangi bir varolan ya başka bir konu içindedir ya da başka bir konu içinde değildir.”[370]

Aristoteles’in bu kavramlara ilişkin yararlı tanımlara yer vermediğini belirten Studtmann, akademisyenlerin çoğunluğunca bunlara ilişkin vardıkları sonuçları şu şekilde açıklamaktadır: “Diğerleri için konu üzerine söylenen varolanlar tümellerdir, diğerleri için konu üzerine söylenmeyenler tikellerdir. Diğer konular içinde var olanlar ilineksel (accidental) iken, diğer konular içinde olmayanlar ilineksel olmayandır (non-accidental).” Studtmann’a göre, ilineksel olmayan varolanlar olarak tümeller, özsel (essential) şeklinde betimlenirken, ilineksel olmayan varolanlar olan tikeller ise ilineksel olmayan (non-accidental) şeklinde betimlenmektedirler. Studtmann’a göre, bu kavramlar bir araya getirildiğinde dörtlü sınıflama sistemine ulaşılır: “(1) ilineksel tümeller (accidental universals) (2) özsel tümeller (essential universals) (3) ilineksel tikeller (accidental particulars) (4) ilineksel olmayan tikeller (non-accidental particulars), ya da Aristoteles’in adlandırmasıyla *birincil tözler*.” 1a20’deki Aristoteles’in terminolojisiyle ifade edildiğinde:

[369] Akkanat, Hasan, a.g.e., s. 88-89.

[370] Studtmann, Paul, *Aristotle's Categories*, “The Stanford Encyclopedia of Philosophy”, (Fall 2018 Edition), (Ed.) Edward N. Zalta.
<https://plato.stanford.edu/archives/fall2018/entries/aristotle-categories/>.

"(1) Konu üzerine söylenen ve konu içinde olan: ilineksel tümeller (2) Konu üzerine söylenen ve konu içinde olmayan: özsel tümeller (3) Konu üzerine söylenmeyen ve konu içinde olan: ilineksel tikeller (4) Konu üzerine söylenmeyen ve konu içinde olmayanlar: birincil tözler"dir.[371]

Studtmann aracılığıyla yukarıda tanıttığımız tümelin "konu üzerine söylenen" şeklindeki betimi, pek çok düşünür gibi, Akkanat'ın çalışmasının eksenindeki düşünür olan İbn Sina'da da mevcuttur.

> Şeyler ı) ya bir konuda bulunmaksızın bir konu üzerine yüklem olurlar ki bunlar tümel şeyler olan cevherlerdir. Bunlar tümel oldukları için (bir şey) 'üzerine' söylenirler ve cevher oldukları için (bir şey) 'içinde' bulunmazlar. 2) Ya bir konu üzerine söylenmeksizin/yüklem olmasızın bir konuda bulunurlar ki bunlar da tikel arazlardır. Bunlar da arazlar oldukları için (bir şey) 'içinde' mevcutturlar ve tikel oldukları için (bir şey) 'üzerinde' değildirler. 3) Ya da bir konu içinde mevcut olarak bir konu üzerine söylenirler ki bunlar da tümel arazlardır. Bunlar tikellerine kıyasla tıpkı aklığın aklığa kıyası gibi olduklarından bir konu üzerine söylenirler. Arazlar oldukları için de bir konuda bulunurlar. 4) Yahut da ne (bir şey) 'üzerine' söylenir ne de (bir şey) 'içinde' mevcut olurlar ki bunlar da Zeyd, Amr, şu madde, şu suret ve şu nefs gibi tikel cevherlerdir…[372]

İbn Sina, tümele ilişkin daha açık betimlere de yer vermektedir: "Şimdi deriz ki, hakikaten konu üzerine olan (yüklenen) her şey tümeldir. Her tümel ise zorunlu olarak konuya yüklenir."[373] Ne var ki, Hasan Akkanat'ın çalışmasında, kaynağı adı "aphaíresis" şeklinde belirtilmiş, Aristoteles açısından ele alınmış olarak ilgili soyutlama modeline rastlayamadığımız gibi, kaynağını Aristoteles'te bulan, tümelin "konu üzerine söylenen" şeklindeki betimine hiçbir yerde rastlamamaktayız.

Şimdi Yazar'ın aşağıda alıntıladığımız satırlarına bakalım:

> Bu durumda psikolog, dış dünyadaki tekillerden tümellerin nasıl kazanılacağını; mantıkçı, Porphirius ağacında sallanan tümelleri;

[371] Studtmann, Paul, a.g.m.
[372] İbn Sina, *Kategoriler*, çev. Muhittin Macit, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 42.
[373] A.g.e., s. 36.

> fizikçi de bu tümelleri kullanarak onun dış dünyadaki somut gövdesini, kökünü ya da yapraklarını bilmeye çalışacaktır.[374]

Yazar, "Porphirius ağacında sallanan tümeller" ibaresindeki sallanmak fiilini kuşkusuz mecazi bir anlamda kullanmaktadır. Buna karşın bu ibare, kanaatimizce, Yazar'ın, tümelin konu üzerine söylenen şeklindeki betimini ele almamasının, sözcük seçimi üzerine etkisine bir örnek teşkil etmektedir. De Libera'nın işaret ettiği gibi, *Kategoriler* 1b10-12'de kaynağını bulan ve *İsagoge*'de de devam eden kural gereği,[375] konu üzerine söylenmek ilişkisiyle Porphyrios Ağacı'ndaki tümeller birbirleriyle sımsıkı bağlıdır.

Yazar'ın Porphyrios'u çalışmasının dışında tutan yaklaşımı bizce, beş tümel konusunda İbn Sina'yı temsil etmeyen görüşlere yer vermesine neden olmaktadır.

> (b) İbn Sînâ'nın sözünü ettiği ayrılabilir ya da ayrılamaz özelliklerin kesinlikle arazlar olduğu da ortaya çıkmış olmaktadır. Ancak biz biliyoruz ki arazın anlamı, mahiyete eklenen niteliklerdir ve belirli bir süre sonra ayrılabilmektedir. Acaba ayrılamayan arazlar ne demektir? Ayrılamayan arazlar 'bir' ya da 'çok' gibi her şeyde bulunan nitelikler kadar bir türe ilişen hassalardır.[376]

Yazar'ın, "Acaba ayrılamayan arazlar ne demektir?" sorusunun yanıtını Porphyrios *İsagoge*'de vermektedir.[377] Şimdi Yazar'ın şu cümlesine dikkat edelim: "Ancak biz biliyoruz ki arazın anlamı, mahiyete eklenen niteliklerdir ve belirli bir süre sonra ayrılabilmektedir." Görüldüğü üzere Yazar, ilineklerin belirli bir süre sonra ayrıldıkları görüşündedir. Oysa, Porphyrios'un, yüzdeki kalıcı yara izi, doğuştan kör bir kişinin körlüğü örnekleri[378] gibi mahiyete etki etmedikleri ve konu içinde oldukları için ilinek olan ancak bireyden ayrılamayan vasıflar vardır. Yazar, bu hususa dikkat etmemekte ve "Ancak biz biliyoruz ki" şeklinde başlayan ibareyle, sanki İbn Sina hatalı bir görüşe yer veriyormuşçasına bir düzeltme girişiminde bulunmakta, ilineklerin ayrılabileceğini belirtmektedir. Kısacası, Porphyrios'u ve Porphyriosçu beş tümeli göz önünde bulundurmaması, İbn Sina'yı temsil etmeyen görüşlere yer vermesine neden olmaktadır.

---

[374] Akkanat, Hasan, a.g.e., s. 366.
[375] De Libera, Alain, *Introduction et Notes*, Porphyre, "*İsagoge*" içinde, Traduction par Alain De Libera et Alain-Philippe Segonds, Librairie Philosophique J. Vrin, Paris, 1998, s. XVI-XVII.
[376] Akkanat, Hasan, a.g.e., s. 296.
[377] Porphyrius, *İsagoge*, Boethius, "İnİs2" içinde, s. 240. Ayrıca, bkz., Boethius, *İnİs2*, s. 242-243.
[378] Porphyrius, *İsagoge*, a.g.y.

Yazar, aşağıdaki satırlarda Porphyrios'u temsil etmeyen başka bir görüşe yer vermektedir.

> Bilindiği gibi, Porphirius ağacı en yüksek cins olan 'cevher' ya da 'varlık'ı bölen ayrımların türleri ortaya çıkarması ve nihayet en son türlere varana dek cinslerin sürekli bölünmesini konu alır.[379]

Görüldüğü üzere Yazar, "varlık" terimini, cevher yanında en yüksek cins olarak görmektedir. Daha önce detaylı olarak açıkladığımız üzere Porphyrios karşı görüştedir. Yazar, en asli konuda Porphyrios'la bağdaşmayan bir kanaate sahiptir. Sonuç olarak, Hasan Akkanat'ın çalışması, Aristotelesçi aphaíresis modeli soyutlamanın, konu üzerine söylenen şeklindeki tümel betiminin ve Porphyrios'un dışta tutulduğu bir yaklaşım üzerine bina edilmiştir. Bu ise pek çok hususta Yazar'la hemfikir olmayışımıza neden olmaktadır.

Beş tümel ve Porphyrios konusunda hemfikir olmadığımız görüşlerin yer aldığı başka bir yayın Celal Türer imzasını taşımaktadır.

> Yunanca "Giriş" anlamını taşıyan *Îsâgücî*'de Aristoteles'in beş tümelini (cins, tür, ayrım, hassa ve ilinti) ele almış ve bu tümellerin nesnel bir varlığa mı sahip oldukları, yoksa sadece insan zihninde varolan şeyler mi oldukları; nesnel varlığa sahiplerse bunun cisimsel mi, yoksa cisimsel olmayan bir varlık mı olduğu ve nihayet onların duyusal varlıklardan ayrı olarak mı var oldukları, yoksa onlarda mı bulundukları hususunu araştırmıştır. Porphyrios'un bu üç temel sorusu Ortaçağın "tümeller kavgası" adı verilen tartışmaların temelini oluşturmuştur…
>
> Porphyrios'un *Îsâgücî*''yi niçin yazdığı şarihleri tarafından bir sorun olarak ortaya konulsa da, en genel kanaat onun "felsefeye giriş" kitabı olarak değerlendirilmesi yönündedir. Ancak eser entelektüel bir yaşama giriş değil; aksine varoluşun bütün veçhelerini kendinde barındıran bir yaşam biçimine giriş niteliğindedir.[380]

Celal Türer, bizim benimsemediğimiz, beş tümeli Aristoteles'e atfeden bir görüşü takip etmektedir. Bu hususa daha önce yeterince değindik. Türer, Porphyrios'un, beş tümelin ontolojik statülerini araştırdığını öne sürmektedir. Bu doğru değildir. Porphyrios, *İsagoge*'de cins, tür, ayrım, hassa ve ilineği tümel olmaları bakımından değil yüklem sınıfları olmaları bakımından incelemektedir. *İsagoge*'nin girişindeki üç sorusunda konu

[379] A.g.e., s. 296-297.

[380] Türer, Celal, *Porphyrios*, Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni, Antikçağ Yunan Düşüncesi Ortaçağ Düşüncesi, Cilt: 2, İnsan Yayınları, İstanbul, 2015, s. 510.

edindiği beş tümelin hepsi değil yalnızca cins ve türdür. Ne var ki ilgili soruları sormakla yetinmiş, yanıtlamamıştır. Türer'in kaynakçasında yer alan isimlerden İbrahim Çapak, Atademir'den aktardığı görüşlerle, Porphyrios'un ilgili soruları yanıtsız bıraktığını açık bir şekilde ifade etmektedir:

> Porphyrios, İsagoci'de hiçbir çözüm vermeden ve hiçbir çözüme girişmeden, üç temel soru içinde ele alınabilecek tümeller (külliyat) meselesini ortaya atmıştır:[381]

Türer'in ilgili iddiası bizce, Betül Çoktuksöken'in, Porphyrios'un tümel şeyin peşinde koştuğu iddiası kadar Porphyrios'u temsil etmeyen bir görüştür. Bu haliyle sorunlu bir Porphyrios ve *İsagoge* anlayışının yerleşmesine neden olacağını ve revize edilmesi gerektiğini düşünüyoruz.

Son olarak, Yazarın, *İsagoge*'yi "varoluşun bütün veçhelerini kendinde barındıran bir yaşam biçimine giriş niteliğinde" bir eser olarak tanıtmasını ne şekilde temellendirdiğini anlayamadığımızı belirtmek istiyoruz. Bu hususa dair bizim kanaatimiz şu şekildedir: *İsagoge*'nin yazılışı bağlamında Porphyrios'un tutumunun, bir yaşam tarzına giriş örneği olduğu söylenebilir. Porphyrios, eleştirel düşünmenin, hakikati herkesten ziyade dost bilmenin güzide bir örneğini sergilemiştir. Ne var ki *İsagoge*, metinsel içeriği açısından bir metafizik kitabı olmadığı gibi bir etik kitabı da değildir.

Boethius üzerine ülkemizde kaleme alınmış az sayıdaki çalışmalardan bir tanesi Tomas Terziyan imzasını taşımaktadır. Yazar, *Boethius'ta Trinitas Anlayışı* başlıklı çalışmasında [382] *De Trinitate*'nin çevirisine yer vermekte, bu metinden hareketle Boethius'un teslis anlayışını incelemekte ve mantık açısından temellendirme girişimine tanık olmayı amaç edindiğini belirtmektedir.[383] Yazar, söz konusu eserdeki Latince teoloji ve felsefe terimlerini, sonraki çalışmalar için bir kaynak olacak şekilde incelemeyi de amaçları arasında zikretmekte[384] ve çalışmasının sonunda ek olarak bir sözlükçeye yer vermektedir. Biz, Yazar'ın dile getirdiği görüşlerin hemen hemen hiçbirine katılmadığımızı belirtmek istiyoruz.

---

[381] Çapak, İbrahim, a.g.e. s. 15.
[382] Terziyan, Tomas, *Boethius'ta Trinitas Anlayışı*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009.
[383] Terziyan, Tomas, a.g.e., s. iii.
[384] A.g.e., s. v; 1.

Yazar, Boethius'un teslis akidesini temellendirmede düşünsel tutarlılık gösterdiğini,[385] teslis inancını ispat ettiğini,[386] teslisteki birliği tanıtladığını öne sürmektedir.[387] Tanıtlama, burhan ile eşanlamlıdır ve herkes tarafından kabul edilmesi gereken kesin bilgiyi ifade eder. Şayet *De Trinitate*'de bir ispat, bir tanıtlama söz konusu ise, teslis Boethius'tan sonra herkes tarafından kabul ediliş olmalıdır ve bugün biz dahi bunu kabul etmeliyiz. Ne var ki, Terziyan'ın iddialarına hiçbir şekilde katılmıyoruz.

Boethius'un ilgili eserinde dile getirdiği fikirleri, Teubneriana'daki Latince kaynak metin üzerinden,[388] kendi yorumumuzun bir özeti olmak üzere, şu şekilde anlamaktayız: Boethius, giriş satırlarında teslisi açıklamak için bir aklilik denemesi yapacağını, buna göre, konuyu bir inanç konusu olarak değil bir bilgi konusu olarak ele alacağını örtük olarak haber vermektedir. Birinci bölümde teslis şahıslarının özleri bakımından inkar edilecek cins, tür ve sayı kavramlarını ele almaktadır. İkinci bölümde aklilik denemesini, dogmanın çelişkilerinden uzaklaştıracağına inandırdığı peripatettik bilimler sınıflandırması bağlamına çekmektedir. Üçüncü bölümde tesliteki çokluğu hem inkar hem de kabul etmektedir. Dördüncü bölümde bu inkar ve kabulu temellendirmeyi denemesinin kavramsal araçlarından kategoriler ekseninde ele almaktadır. Peripatetik tanrıbilim açısından analoji kuruduğu bir bağlamda, Tanrı açısından hangi kategorilerin nasıl uygulanabileceklerini tartışmaktadır. Beşinci bölümde çokluk öz yönünden inkar edilir. Altıncı bölümde ise çokluk bağıntı yönünden kabul edilir. Bir başka deyişle Boethius, Baba, Oğul, Kutsal Ruh ve Tanrı terimleri arasındaki yüklem ilişksini, töze kategorsine alternatif olarak, bağıntı kategorisi altında düşünmektedir. Böylelikle, üç şahış ancak bir Tanrı görüşünü temellendirilmiş olduğuna inanmaktadır.

---

[385] A.g.e., s. 1.
[386] A.g.e., s. iv.
[387] Cümlenin tamamı şu şekildedir: "Boethius, zoru başarmış ve Yeni-Plâtoncu bir bakış açısıyla okuduğu Aristoteles mantığının temelinde Trinitastaki Birliği kendi içinde tutarlı bir yol izleyerek tanıtlamıştır." (Terziyan, Tomas, a.g.e., s. 81.)Yazar'ın, Boethius'un Trinitastaki Birliği tanıtladığı iddiasını, teslisi tanıtladığı şeklinde anlıyoruz. Trinitastaki Birlik ibaresinden İslamiyette olduğu gibi tevhidin söz konusu edildiğini düşünemeyiz elbette; burada teslis dogmasında söz konusu olan birlik, üç şahısın bir Tanrı olduğu iddiası anlaşılmaktadır. Yazar'ın İngilizce özette yer verdiği Boethius'un teslis inancını isbat ettiği ("proved the belief of Trinitas" a.g.e., s. iv.) iddiasını da göz önünde bulundurduğumuzda, Boethius'un teslisi tanıtladığını öne sürdüğü açıktır.
[388] Boethius, *De Sancta Trinitate*, "De Consolatione Philosophiae. Opuscula Theologica" içinde, (Ed.) Claudio Moreschini, (Biblitheca Scriptorum Graecorum Et Romanorum Teubneriana), München und Leibzig, 2005, s. 165-181.

Düşünürümüzün *Kategoriler* şerhinde bağıntı yüklemi üzerine görüşleri kısaca şöyledir. Boethius'a göre, görelillik, töz, nitelik ya da nicelik gibi tek başına ele alınabilecek bir kavram değildir. Nisbetsiz tekil bir şeyin göreli olduğunun söylenmesinin anlaşılamaması gibi görelilik tekil olarak zatı ile anlaşılamaz. Tanınması görelilik doğasınca olan bir şeyin başka bir şeye nisbetle ele alınması zorunludur. Boethius'a göre, Aristoteles, bir şeyin tek başına var olamayacağını söylememektedir; onun göreli olduğunun sayısal çoklukla söylendiğini belirtmektedir. Göreliler yalın terimler olarak değil ancak çoğul terimler olarak anlaşılabilirler. Göreli terimler daima başka bir şeye nisbetle böyle anlandırılırlar.[389] Kısacası, bağıntı yükleminin kullanımı çokluğu gerektirir.

Şimdi yukarıdaki gibi anafikirlerini aktardığımız görüşlerden hareketle vardığı sonuca dair Terziyan'ın açıklamalarına bakalım:

> Farklılık yoksa çokluk da yoktur; çokluğun olmadığı yerde, birlik söz konusudur.[390]
>
> Böylece Boethius, yukarıdaki açıklamalarında yarım bıraktığı ve ilinekleri açıkladıktan sonra geri döneceği sorunu burada kendine göre çözümlemiş olur: Kutsal Üçlü'de elbette Baba, Tanrı; Oğul, Tanrı; Kutsal Ruh, Tanrı ve üçü de aynı tanrısal özde 'yekvücut', tek bir Tanrıdır. Ancak Baba, Oğul; Oğul, Kutsal Ruh; Kutsal Ruh, Oğul ya da Baba değildir. Boethius'a göre, Üçlü'nün her kişisine yüklenen (atfedilen) ad, yalnızca o kişiyi tanımlayıp Üçlü'nün bütünü için kullanılmaz. Baba, adını diğer iki personaya aktarmadığı gibi; Baba adı, tözsel anlamda Baba'ya bağlı değildir. Çünkü bu adlar da bağıntı yükleminin bir ürünüdür. Dolayısıyla, Tanrı tek bir öz ve üç kişiliktir (una essentia tres personas/hypostases).
>
> Görüldüğü gibi Boethius, bağıntı yüklemiyle Trinitas'ı adeta koruma altına alır. Çünkü Üçlü'nün içerdiği sayısal çokluk, yalnızca kişileri (persona) arasındaki ilişkililikle ilgili bir yüklemden kaynaklanır ve bu da kaçınılmaz bir durumdur; dolayısıyla öze ilişkin bir çokluk söz konusu değildir (de essentia; de substantia), çünkü Boethius'un birkaç kez üstüne basarak vurguladığı gibi bağıntı, bağıntılıların özünde herhangi bir değişiklik yaratamaz. Öyleyse Üçlü'deki Bir'lik töze, tözün eylemine ya da kendinden kaynaklanan yüklemine ait farksızlıkla korunmaktadır.[391]

[389] Boethius, *İnCat*, s. 217 A-B.
[390] Boethius, *De Trinitate*, 5.50., çev. ve akt. Tomas Terziyan, a.g.e s. 79.
[391] Terziyan, Tomas, a.g.e., s.79.

…

> **Trinitas**'taki **Unitas**'a bu yöntemle ulaşan Boethius için bütün önermelerin sonucu, tek bir cümlede özetlenir: **TRINITAS UNUS DEUS AC NON TRES DII (TEK BİR TANRI VARDIR, ÜÇ TANRI DEĞİL)**.[392]

Sonuç bölümünde ise şu hakikate aykırı iddiayı dile getirmektedir:

> Bütün bilgiler ışığında çıkardığımız sonuç, Boethius'un **Trinitas** anlayışında metafiziğin, tanrıbilimin ve mantıksal yöntemin birbirine dokunduğu ve bu nedenle dönemin felsefesi açısından özel bir değere sahip olduğudur. Boethius, zoru başarmış ve Yeni-Plâtoncu bir bakış açısıyla okuduğu Aristoteles mantığının temelinde **Trinitas**taki Birliği kendi içinde tutarlı bir yol izleyerek tanıtlamıştır.[393]

Dikkat edilirse, şahışların özlerinin aynı olduğunun dile getilmesinden hareketle bir Tanrı olduğu sonucuna varılmaktadır. Bu sonucu kabul etmemiz mümkün değildir. Şöyle bir örnek verelim: 'Sokrates insandır. Platon insandır. Aristoteles insandır.' Örnekteki terimler arası ilişki tür ve bireyleri arasında özsel bir yüklem ilişkisidir. Şayet Baba, Oğul, Kutsal Ruh ve Tanrı terimleri arasındaki ilişkinin de özde bir olma ifade ettiği öne sürülüyorsa, bu terimler arası ilişkinin de töz kategorisi altında tür ve bireyleri arasında bir yüklem ilişkisi olduğu kabul ediliyor demektir. Bu ise bir Tanrı olduğunu göstermek bir yana tümeller tartışmasının ilgili olduğu pek çok sorunla yüzleşmeyi gerektirmektedir. Bunun yanında, belirli terimlerin özde bir olduklarını dile gtirmek, onların aynı olan özlerinin bir olarak var olduğunu göstermez. Boethius'un kendi sözleriyle, "Aynı zamanda birçoğun ortak olduğu hiçbir şey sayıca tek olamaz." (omne enim quod commune est uno tempore pluribus, id unum esse non poterit.)[394] Sokrates, Platon ve Aristoteles gibi üç ayrı bireyin özlerinin bir olmasından hareketle, bir insanın var olduğu söylenemez. Burada var olan yüklem değil öznelerdir. Yüklemin var olup olmadığı; var ise ne şekilde var olduğu zaten tümeller tartışması çerçevesindeki asli sorundur. İnsan terimi bir mutevatı' yüklem olarak, onlar hakkında varlık değil nelik yüklemi ifade etmektedir. Nelik yüklemi, şeyin var olduğunun bilgisinden sonra gelir. Aristoteles'in *İkinci Analilikler*'de (92b.4-8), ifade ettiği üzere, "İnsan"ın veya herhangi bir şeyin *ne* olduğunu bilen biri onun var olduğunu da bilir; çünkü kimse var olmayan bir şeyin *ne* olduğunu bilemez…[395] Nelik yüklemi, var oldukları

[392] Terziyan, Tomas, a.g.e., s. 79-80.
[393] A.g.e., s. 81.
[394] Boethius, *İnİs2*, s. 161.
[395] Ginzburg, Carlo, a.g.e., s. 44.

bilinenlerin ne oldukları sorusuna yanıt olandır; bu yüklem neliğin kendisinin varlığı hakkında bir hüküm dile getirmez. Sokrates, Platon ve Aristoteles'in insan olduklarını söylendiği zaman, burada insan mahiyetiyle var olan üç ayrı birey söz konusudur; zatı ile kaim olan bir insan değil. Teslis dogmasında, üç ayrı şahsın özde bir olduklarının söylediği bir durumda, buradaki yüklem töz kategorisi altında bir yüklem değilse nedir? Terimler arası ilişki, bireyler ile hangi yüklem sınıfı arasındadır?

Bu hususu, Boethius'un kategoriler şerhinde dile getirdiği görüşler ışığında düşündüğümüz zaman, töze alternatif olarak meseleyi neden bağıntı kategorisi ekseninde ele aldığı şimdi çok daha açık bir şekilde görülmektedir. Bağıntı yüklemi birden fazla terimi, çokluğu gerektirir. Bunun yanında ilinek doğasında mahiyete etki etmeyen dokuz kategori arasındadır. Boethius Tanrı'nın ilineklerin taşıyıcısı olmadığı görüşüyle tenakuzluk oluşturmaması amacıyla olsa gerek, ilgili yüklemi ilineksel değil harici olarak nitelemektedir. Böylelikle meseleyi bu şekilde ele alışı öz yönünden etki etmeyecektir. Ancak bu, özü bağıntı kategorisi altında düşünmemizin olanaksız olduğunu söylemekten de farksızdır. Bağıntı kategorisinde meseledeki çokluğu yerleştirebileceği hazır bir şablon, öz bakımından inkar ettiği çokluğu yerleştirebileceği mantıksal bir temel bulmaktadır. Ona sadece, teslisin bu temel üzerinde yerli yerine oturmasına engel teşkil edebilecek pürüzleri temizlemek kalmaktadır. Elindeki dört terim arası yüklem ilişkisi meselesine, kilise dogmasına uygun şekilde, mantık açısından temellendirilmiş bir çözüm getirebileceğini umuyor görünmektedir. Ne var ki yanılmaktadır. Boethius'un *De Trinitate*'de başarmayı umut ettiği, teslisi çelişkilerinden kurtarıp ona mantıksal bir görünüm kazandıracak bağlamı inşa edebilmektir. Bu bağlam içinde çokluğu gerektiren bağıntı yüklemini bu kurgu içinde tutarlı bir biçimde sunmaya çalışmaktadır. Bir başka deyişle, bağıntı yükleminin öze etki etmeden teslisin çokluğuna neden olduğu şeklindeki ana fikri, tutarlı bir akıl yürütmeyle ulaştığı bir açıklama ve sonuç değildir. Bilakis bütün yapı bu fikir ekseninde kurgulanmıştır. Boethius'un aklilik denemesi, bu ana fikri mantıksal bir sonuç şeklinde gösterebileceği bağlamı kurma denemesidir.

Boethius üzerine çalışan uzmanlar *De Trinitate*'deki mantıksal sorunlara dikkat çekmektedirler. Önde gelen Boethius uzmanlarından John Marenbon, Tanrı'da bağıntı yükleminden kaynaklı sayısal çokluğun mevcut olduğu görüşüyle, teslis şahısları

arasındaki ilişkinin, aynının aynıyla ilişkisi olduğu görüşü arasında, Boethius'un açıklamadığı bir gelirim olduğunu dile getirmektedir.[396] Boethius'un dört ilahiyat risalesini inceleyen David Bradshaw, bunların her birinin "sorunlu" (problematic) olduğunu belirtmektedir.[397] *Utrum Pater* ve *De Trinitate*'de ise "ciddi mantıksal sorunlar" (serious logical problems) bulunduğunu büyük bir açıklıkla ifade etmektedir.[398]

Teslis dogmasını mantıkla temellendirme girişinlerine karşın, ikna edici, tartışmayı sonlandıracak bir çözüm getirilemediğini görenler, teslisin bir bilgi ve mantık konusu olmadığını kabule mecbur kalmaktadır. Mehmet Bayrakdar, bunun somut bir örneği olarak Birinci Vatikan Konsili'ne işaret etmektedir.

> Teslisin unsurları arasındaki ilişkilerin karşıtlığının olmadığını Florence Konsili'nin kararlaştırmış olması, teslis dogmasındaki çelişki ve zıtlığı ortadan kaldırmamış olacak ki, konuyla ilgili tartışmalar söz konusu konsilden sonra da çok uzun süre tartışılmıştır. Ardı arkası kesilmeyen bu tartışmalara son vermek amacıyla Papalık, 1868-1870 yılları arasında düzenlediği Birinci Vatikan Konsili'nde teslisin akıl ve mantık konusu olmadığına, iman konusu sır olduğuna resmen karar vermiştir.
>
> Birinci Vatikan Konsili, teolojideki sır (mystery) kavramına atfedilecek anlamı da açıklamıştır. Sırrın, ilahi vahiyden ayrı olarak keşfedilemeyecek bir hakikat olduğunu savundu ve hatta vahyedilmiş bile olsa, "Sır iman perdesiyle gizli ve kapalı, kısaca konuşmak gerekirse bir çeşit karanlık olarak kalacaktır" sonucuna varıldı.[399]

Birinci Vatikan Konsili kararlarından anladığımız üzere, Katolik Kilisesi, teslisi yalnızca akılla bilinemeyen bir gizem, bir sır olarak görmektedir. Bu ise, başlanılan noktaya geri dönüldüğü, bin yılı fazlasıyla aşan bir zaman zarfinca, Boethius'unki de dahil olmak üzere, teslisi akıl ve mantık yoluyla temellendirmeye yönelik bütün girişimlerin başarısızlıkla sonuçlandığının resmi olarak kabul edildiği anlamına gelmektedir.

---

[396] Marenbon, John, *Boethius*, Oxford University Press, New York, 2003, s. 86.
[397] Bradshaw, David, *The Opuscula Sacra: Boethius and theology*, "The Cambridge Companion to Boethius" içinde, (Ed.) John Marenbon, Cambridge University Press, New York, 2009, s. 124.
[398] A.g.m., s. 115.
[399] Bayrakdar, Mehmet, *Üç Dinin Tarihi*, Say Yayınları, İstanbul, 2016, s. 150.

Sonuç olarak bizim görüşümüz şu şekildedir: *De Trinitate*'de Boethius'un akililik denemesi çelişkilerle doludur ve başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Ne var ki Boethius hiçbir zaman teslisi tanıtladığını öne sürmemiştir. *De Trinitate*'de bir ispat, bir tanıtlama, bizim de kabul etmemizi gerektiren bir kesin bilgi söz konusu değildir.

BÖLÜM 1

BOETHİUS'UN HAYATI VE BOETHİUS DÜŞÜNCESİNDE TÜMEL

1. 1. BOETHİUS'UN HAYATI VE ESERLERİ

Günümüz İstanbul tarihi yarımadasının Ayasofya, Yerebatan Sarnıcı, Sultan Ahmet Camii, Topkapı Sarayı gibi değerli tarihi eserlerine ev sahipliği yapan Sultan Ahmet bölgesi, uzun yüzyıllar boyunca üç imparatorluğun yönetim merkezi oldu; Roma, Bizans ve Osmanlı'nın. Bu bölgede imparatorluk dönemleri öncesinde küçük ama refah bir Yunan şehir devleti olan Byzantion bulunmaktaydı. MS 3. yüzyıl başlarında Roma imparatoru Septimius Severus tarafından fethedilen şehrin surları yıkıldı. Şehre adını vererek bütünüyle yeniden inşa ettiren ve imparatorluğun başkentini değiştiren ise Constantinus oldu. [400] MS 330 tarihinde Constantinopolis, imparatorluğun yeni başkenti oldu. Constantinus'un dünya tarihinin gidişatını değiştiren bu uygulaması tek önemli icraatı değildi. MS 313 yılında Licinius'la birlikte ilan ettikleri "Milano Fermanı" Hristiyanlara din özgürlüğü sağladı.[401] Constantinus'la birlikte, uzun yüzyıllar boyunca pagan kalmış Roma yavaş yavaş yeni bir yapı kazandı, kültürel ve dini bir değişim yaşadı.

Constantinus sonrası tahta çıkan imparatorlardan Theodosius'la birlikte, Hristiyanlık MS 391'de Roma imparatorluğunun resmi dini haline geldi. İmparatorluğun doğusunu ve batısını oğulları arasında paylaştırmış olan Theodosius'un ölümünün ardından MS 395'de Roma ikiye bölündü. [402] Bu dönemde askerleri için toprak talebi reddilen komutan Odoacer, Ağustos 476'da Batı'nın son imparatoru Romulus Augustulus'u tahtından

[400] İplikçioğlu, Bülent, *Helen ve Roma Tarihinin Anahatları*, Arkeoloji Ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2007. s, 96.
[401] A.g.y.
[402] A.g.e., s. 97.

indirdi.[403] Kendisini bir imparator olarak görmeyen Odoacer, uzun yıllar boyunca barbar askerlerinin kralı olarak, Doğu Roma imparatoru Zeno'ya bağlı bir vassal olarak kaldı. Zeno, kendisi için doğuda bir sorun teşkil eden Theodoricus ve Ostrogot askerlerini, 489'da, kendisi adına İtalya'yı işgal etmeleri için gönderdi; dört yıl sonra Odoacer yenik düştü. Theodoricus, Romalıların değil ama Ostrogotların kralı oldu.[404] Kendisi ve askerleri Ariusçu olmalarına karşın Katolik Romalılara baskı uygulamadılar. Constantinopolis'te eğitim görmüş olan Theodoricus, yüksek bürokratlarını eğitimli Romalılardan seçti. Eski sosyal düzenin sürdürülmesine özen gösterdi.[405] Akılcı bir iç siyaset izlerken Doğu ve Batı kiliseleri arasındaki hassas dengeye özen gösterdi; ancak gerektiği zaman ikisi arasındaki çekişmeden yararlanmayı bildi. İtalya'daki Katolik kiliseleri doğudakilerden ayrıldılar. Bölünme (ing. Acacian Schism), 519 yılında sonlansa da Theodoricus, Doğu Roma imparatorunun tıpkı Odoacer'e yaptığı gibi kendisinden de kurtulmayı düşüneceğini hiç aklından çıkarmadı. Nitekim, Doğu Roma tahtına çıkan İulianus, Got savaşlarına başlayıp İtalya'yı aldığı zaman Ostrogot yönetimi dönemi sona erdi.[406] Düşünce tarihinin önemli isimlerinden olan Boethius, işte böyle bir kültürel ve siyasi ortamda dünyaya geldi.

Anicius Manlius Severinus Boethius, yaklaşık olarak MS 480'de, aristokrat bir ailenin çocuğu olarak Roma'da dünyaya geldi. Kısa ancak siyasi açıdan yoğun, entelektüel açıdan son derece zengin ve verimli geçen hayatı 526'da Ticinum'da (Pavia) büyük acılar içinde sona erdi. Moorhead'e göre, ilk adı 'Anicius', 5. yüzyılın son 10 yılında Roma'nın en soylu ve zengin ailelerinden Gens Anici ile bağlantısına işaret eder; Moorhead'e göre, Cassiodorus, bu büyük ailenin adeta prenslere eşit düzey de olduklarını bildirmektedir. 'Manlius' ise cumhuriyet dönemi Roma'sının önde gelen bireyleriyle bağlantıya işaret etmektedir. 'Severinus' adı ise 461 ve 482 yıllarında konsüllük yapmış kişilerle muhtemel bir bağa işaret etmektedir. Bir imparator tarafından öldürülmüş olan 459 yılı konsülü (lat. consul, ulis) bir başka Boethius ise muhtemelen büyükbabasıydı. Babası ise, 487 yılında konsül seçilen Flavius M. Boethius'tu. Çocukluk yıllarında babasını kaybeden Boethius, kendi ailesinden daha büyük Symmachus ailesi tarafından evlat edinildi. 485 yılıda konsül seçilen Quintus Aurelius Memmius Symmachus, Boethius'un eğitimi ve devlet

[403] Moorhead, John, *Boethius' Life and The World of Late Antique Philosophy*, "The Cambridge Companion to Boethius" içinde, (Ed.) John Marenbon, Cambridge University Press, New York, 2009, s. 13.
[404] Marenbon, John, *Boethius*, Oxford University Press, New York, 2003, s. 8.
[405] Dürüşken, Çiğdem, *Sunuş*, Boethius, "Felsefenin Tesellisi" içinde, çev. Çiğdem Dürüşken, Kabalcı Yayınevi, İkinci Basım, İstanbul, 2011, s. 13.
[406] Marenbon, John, a.g.e., s. 8-9.

kademelerinde yükselişinde son derece etkili oldu, Roma'nın en seçkin çevrelerine girmesini sağladı.[407] Boethius, yaklaşık olarak 495 yılında Symmachus'un kızı Rusticiana ile evlendi. Evliliği sonrası Boethius'un kayınpederi olan Symmachus aynı zamanda onun için bir örnek ve bir dost oldu.[408] Symmachus, Boethius'un Hristiyan bir ailede yetişmesine ve yaşamasına olanak sağladı.[409] Bu ise Boethius'un siyasetle de bağlantılı olan Doğu ve Batı kiliseleri arasındaki ilişkilere, konsil kararları çerçevesinde gelişen teolojik tartışmalara yakın ilgisinin gelişmesinin temelini oluşturdu.

Marenbon'a göre, Boethius, Yunan kültürü ve Hristiyan inancının sorunsuzca birleştiği bir atmosferde yetişti. Bir kültür hamisi olan Symmachus'un aile ortamında, Latin klasikleriyle eğitilirken, muhtemelen ikinci anadili olarak Yunanca öğrendi.[410] Marenbon'a göre, eğitiminde dört ana geleneksel düşünce ve literatür etkili oldu: Yunan Yeni-Platonculuğu; Latince felsefe literatürü; Yunanca Hristiyan literatürü ve Latin kilise babaları. Bunlar arasında onun için en önemli olanı ise Yunan Yeni-Platonculuğu idi.[411]

Boethius'un döneminde başkent, Roma'nın iki yüz mil kuzeydoğusundaki Ravenna'ya taşınmıştı. Siyasi güç merkezi Ravenna iken Boethius gençlik yıllarını Roma'da geçirdi.[412] Yoğun bir okuma ve çeviri uğraşı yürüttü. Cassiodorus, bir mektubunda Boethius'un Pythagoras, Ptolemaeus (Batlamyus), Nicomachus, Öklid (Euclides), Arşimed (Archimedes), Platon ve Aristoteles çevirileri yaptığından bahseder.[413] Mükemmel seviyedeki Yunancası, onun Yunanca konuşulan bir ortamda eğitim aldığına dair geleneksel bir görüş doğmasına neden olmuştur. Gerçekten de Cassiodorus'un bir mektubunda, onun Atina okullarında eğitim aldığını ve Yunan öğretisini Romalılara kazandırdığını belirten bir cümlesi mevcuttur; ancak bu cümledeki "uzaktan" sözcüğü nedeniyle John Moorhead, ilgili ifadenin eğretilemeli olarak ele alınması gerektiğini düşünmektedir.[414] Boethius'un eğitimine ilişkin olarak başka bir iddia ise Fransız felsefeci P. Courcelle tarafından ileri sürüldü. Ona göre, Boethius, İskenderiye' de Ammonius (MS

[407] Moorhead, John, a.g.m., s. 14.
[408] Marenbon, John, a.g.e., s. 8.
[409] Moorhead, John, a.g.m., s. 15.
[410] Marenbon, John, a.g.e., s. 11.
[411] A.g.y.
[412] Marenbon, John, a.g.e., s. 9.
[413] Akt. Moorhead, John, a.g.m., s. 15.
[414] Moorhead, John, a.g.m., s. 29.

5. Yüzyıl) ile birlikte çalışmıştır. Taki Suto ise Courcelle'in iddialarının akademik çevreler tarafından şiddetle reddedildiğini belirtmektedir.[415]

Moorhead, Symmachus ve Boethius'un yalnızca kitap entelektüelleri olmadıklarının kamu yaşamına da katıldıklarının altını çizer. Cassiodorus mektuplarından anlaşıldığı kadarıyla örneğin altın ve bronz sikkeler, su kulesi ve güneş saati yapımı, Frank kralına gönderilecek arpçıların seçimi gibi, Boethius, hemen her önemli konuda kendisine danışılan bir isimdir.[416] Boethius yönetime de aktif olarak katıldı. 510 yılında konsül seçildi. Kendisinden sonra iki oğlunun konsül seçildikleri 522 yılında Ravenna sarayına *Magister Officiorum* olarak atandı. Çiğem Dürüşken'e göre, bu görev Boethius'a, "hem sivil memurlar, hem de askeri görevliler üstünde yargı" yetkisi sağlıyordu.[417] Boethius'un mutlu hayatı gerek Doğu ve Batı kiliseleri arasındaki kopuştan kaynaklanan dini ve siyasi sorunlar, gerek ailesinin ve kendisinin devlet kademelerindeki yükselişlerinin kıskanılması ve kendisine karşı beslenen düşmanlığın yoğunlaşması[418] ile sorunlu bir sürece girdi. Komploların içine dahil edilerek Theodoricus'a karşı hazırlanan suikast planlarına dahil olmakla[419] ve büyücülükle[420] suçlandı.

Boethius'un ölümüyle sonlanacak olan süreç, Doğu ve Batı kiliseleri arasında uzlaşının sağlanmasında rol almış senatör Albinus'un suçlanmasıyla başladı. Yetmişli yaşlarındaki Theodoricus'un ölümü sonrası tahta kimin çıkacağının belirsizliği sarayda gergin bir ortam oluşturmuştu. Bir saray görevlisi olan Cyprianus, Doğu ve Batı kiliseleri arasında uzlaşısı sürecindeki mektuplaşmalarıyla tanınan Albinus'u, Doğu Roma imparatoru Justin'e, Theodoricus'un krallığı aleyhinde bir mektup göndermekle suçladı.[421] Albinus suçlamayı reddederken, onu kralın karşısında savunan Boethius oldu.[422] Anonymus Valesianus'a göre, Boethius, Albinus'u şu sözlerle savundu: "Cyprianus'un sinsice suçlaması haksız. Eğer Albinus bu suçu işlediyse, ben ve bütün *senatus* hemfikir olup aynı suçu işledik. Bu çok yanlış yüce Kral'ım!"[423] Bu sözleri Theodricus'un, Boethius ve senatonun (lat.

[415] Suto,Taki, *Boethius On Mind,Grammar And Logic*, Brill, Leiden, Boston, 2012, s. 189.
[416] Moorhead, John, a.g.m., s. 16.
[417] Dürüşken, Çiğdem, a.g.m., s. 12.
[418] Dürüşken, Çiğdem, a.g.m., s. 14.
[419] A.g.y.
[420] Marenbon, John, a.g.e., s. 9.
[421] Moorhead, John, a.g.m., s. 19.
[422] Marenbon, John, a.g.e., s. 9. Ayrıca, Dürüşken, Çiğdem, a.g.m., s. 15.
[423] Çev. ve akt. Dürüşken, Çiğdem, a.g.m., s. 15.

senatus, us) da aynı plana dahil olduklarını düşünmesine neden oldu.[424] Cyprianus'un yalancı tanıkları nedeniyle Albinus ve Boethius tutuklanarak Verona'ya götürüldüler. Boethius, vatan haini suçlamasıyla Pavia'da hapsedildi. Roma'da senato üyelerinden oluşan mahkeme ona dostça davranmadı, hakkında idam kararı aldı.[425] Mallarına el konuldu, sürgüne ve ölüme mahkum edildi. İdamını beklerken hapishanede başyapıtı *Felsefenin Tesellisi'*ni kale aldı.[426] Yaklaşık olarak MS 526'da, bir görüşe göre kılıçla,[427] diğer bir görüşe göre, "alnına geçirilmiş bir sicim gözleri yuvalarından fırlayana kadar gerilmiş"[428] ve bu haldeyken kalın bir sopayla dövülerek öldürülmüştür.

BOETHİUS' UN ESERLERİ

Marenbon'a göre, Boethius'un eserleri dört ana başlıkta toplanmaktadır: 1) Kendisinin 'quadrivium' adını verdiği matematik alanına ilişkin eserler 2) Mantık konularına ilişkin çeviriler, şerhler ve inceleme yazıları 3) İlahiyat konularına dair risaleler 4) Felsefenin Tesellisi.[429] Biz bu aşamada, düşünürümüzün eserlerini, büyük ölçüde, John Magee ve John Marenbon'un, *Boethius' Works* başlıklı yazılarını esas alarak, altı başlık altında tanıtacağız.[430] Boethius'un eserlerini dört ana başlıkta inceleyen yazarlar, yanlışlıkla ona atfedilen eserleri ve günümüze ulaşmamış kayıp eserlerini de birer başlık altında incelemektedirler. Yazarlar, ilgili yazılarında yer verdikleri bilgiler için diğer araştırmacılara referans yapmaktadır. Boethius'un eserlerini tanıttıktan sonra bilimler sınıflandırmasına ve mantığın bunun içindeki yerine, ardından sonraki çağlara etkisine kısaca değinerek bu aşamayı sonlandıracağız.

MATEMATİK KONULARINA İLİŞKİN ESERLERİ

De Arithmetica. MS 2. yüzyılın tanınmış matematikçisi Yeni- Pythagorasçı Geresalı Nicomachus'a ait bir incelemenin çeviri-uyarlamasıdır.[431]

De Musica. Geresalı Nicomachus'un *Harmonikon Enkhiridion* ve Batlamyus'un (Ptolemaeus) *Harmonica*'sı üzerinde temellenen toplamda beş ciltlik bir çalışmadır.

[424] A.g.m., s. 15-16.
[425] A.g.m., s. 16.
[426] Marenbon, John, a.g.e., s. 10.
[427] Moorhead, John, a.g.m., s. 20.
[428] Dürüşken, Çiğdem, a.g.m., s. 17.
[429] Marenbon, John, a.g.e., s. 14.
[430] Magee, John ve Marenbon, John, *Appendix: Boethius' Works*, "The Cambridge Companion to Boethius" içinde, (Ed.) John Marenbon, Cambridge University Press, New York, 2009, s. 303-310.
[431] Dürüşken, Çiğdem, a.g.m., s. 19. Ayrıca, Magee, John; Marenbon, John, a.g.m., s. 303.

Müziğin yapısını incelemekte, Pythagoras'ın evrenin uyumu üzerine görüşlerine açıklık getirmeye çalışmaktadır.[432]

Geometri. Orta Çağ'da el yazmalarındaki alıntılarla korunmuş, Öklid'in (Euclides) görüşleri temelinde geometrinin inceliklerini ele aldığı eseridir.[433]

MANTIK KONULARINA İLİŞKİN ESERLERİ

1) Çeviriler:[434]

Porphyrios'tan ***İsagoge*** çevirisi.

Aristoteles'ten ***Kategoriler*** çevirisi.

Aristoteles'ten ***İbare Kitabı*** çevirisi.

Aristoteles'ten ***Birinci Analitikler*** çevirisi.

Aristoteles'ten ***Topikler*** çevirisi.

Aristoteles'ten ***Sofistik Çürütmeler*** çevirisi.

2) Şerhler:[435]

In Isagogen Porphyrii commentarium, editio prima

Marius Victorinus'un çevirisiyle Porphyrios'un *İsagoge*'si üzerine birinci şerh.

In Isagogen Porphyrii commentarium, editio secunda

Kendi çevirisiyle Porphyrios'un *İsagoge*'si üzerine ikinci şerh.

In Categorias Aristotelis

Kendi çevirisiyle Aristoteles'in *Kategoriler*'i üzerine şerh.

In Peri hermeneias commentarium, editio prima

Kendi çevirisiyle Aristoteles'in *İbare Kitabı* üzerine birinci şerh.

---

[432] Dürüşken, Çiğdem, a.g.y.
[433] A.g.y.
[434] Magee, John ve Marenbon, John, a.g.m., s. 304-305. [Yazarlar, Boethius'un *İkinci Analitikler* çevirisine bu yazılarında değinmemektedir. Ancak Marenbon, kendi kitabında, Orta Çağ'a ulaşmamış olduğunu vurgulayarak Boethius'un *İkinci Analitikler* çevirisinden söz etmekte, Aristoteles'in hemen hemen bütün mantık eserlerini çevirdiğini belirtmektedir. (Marenbon, John, a.g.e., s. 18.)]
[435] A.g.m., s. 305.

In Peri hermeneias commentarium, editio secunda

Kendi çevirisiyle Aristoteles'in *İbare Kitabı* üzerine ikinci şerh.

Aristoteles' in ***Birinci Analitikler'*** i üzerine özet açıklamalar (scholia).

In Topica Ciceronis commentaria

Cicero'nun *Topikler'* i üzerine şerh.

3) İnceleme Yazıları (monographs)[436]

De Divisione Liber. Muhtemelen Porphyrios'un, Platon'un *Sofist*'i üzerine kaleme aldığı bir incelemesi üzerine temellenmiş, bölme üzerine kısa bir inceleme yazısıdır.

De syllogismo categorico. Elyazmalarında *Introductio in categoricos syllogismos* şeklinde adlandırılan iki kitaptan oluşan eserdir; birinci kitapta tasım üzerine genel bilgiler verilirken ikinci kitap kıyasa giriş niteliğindedir.

Introductio ad syllogismos categoricos. Elyazmalarında *Liber ante praedicamenta* şeklinde adlandırılır. *De syllogismo categorico'* nun birinci kitabında ele alınan konular tek kitap halinde daha detaylı olarak incelenmektedir.

De hypotheticis syllogismis. Bir ya da her iki öncülü bileşik önermelerden oluşan kıyasların detaylı olarak incelendiği eseridir.

De differentiis topicis . Giriş düzeyinde cedel nazariyatını tanıtan detaylı bir incelemedir; ayrıca Cicero ve Themistius'un önerdikleri ayrım şemaları karşılaştırılır.

İLAHİYAT KONULARINA DAİR RİSALELER[437]

Boethius'un ilahiyat konularına ilişkin risaleleri *Opuscula sacra* (OS), olarak adlandırılır ve birden beşe kadar numarandırılır.

OS I – ***De Trinitate***.

OS II– ***Utrum Pater et Filius et Spiritus Sanctus de divinitate substantialiter praedicentur***.

[436] A.g.m., s. 306.
[437] A.g.m., s. 306-308.

OS III - ***Quomodo substantiae in eo quod sint bonae sint cum non sint substantialia bona***.

OS IV – ***De fide catholica***.

OS V - ***Contra Eutychen et Nestorium***.

Çiğdem Dürüşken, Boethius'un ilahiyat konularına ilişkin risalelerini kısaca şu şekilde tanıtmaktadır:

> Augustinus'un düşüncelerinin etkisinin hissedildiği, Tractatus Theologici olarak bilinen bu risaleler … temelde Ortodoks Hıristiyan inancı üzerine incelemeler olup *Trinitas* (Kutsal Üçlü) üzerine açıklamaları, Eski Ahit'te geçen önemli anları, Tanrı'nın İsa görünümünde dünyaya inmesini, İsa'nın ölümünü ve dirilişini, ayrıca Kilise'nin gelişim tarihini konu edindiği gözlemlenir. Bunların arasında yer lan *Liber contra Eutychen et Nestorium* adlı risalesinde, Hıristiyan biliminde birbirine karşıt iki önemli görüşü ele alır. Tanrı'nın İsa'nın görünümünde bedenlendiğini ileri süren Nestoriuscu görüşü irdeler. Buradan *natura* (doğa, tabiat, yapı, öz) ile *persona* (kişi, kişilik) arasındaki ilişkinin yarattığı sorunlara gönderme yapar.[438]

FELSEFENİN TESELLİSİ (DE CONSOLATIONE PHILOSOPHIAE)

Boethius'un en tanınmış eseri *Felsefenin Tesellisi*'nin Türkçe'de iki çevirisi bulunmaktadır. İlk olarak Elmas Kılıç tarafından H. F. Stewart ve E. K. Rand (Edinburg, 1926) imzasını taşıyan İngilizce çeviri üzerinden, ikinci olarak Çiğdem Dürüşken tarafından Latince aslından dilimize kazandırıldı. Elmas Kılıç, *Felsefenin Tesellisi*'nin çevirisinin de yer aldığı tez çalışmasında, eserde ele alınan konuları şu şekilde açıklamaktadır.

> De Consolatione'nin konusunu Boethius'un hâlet-i ruhiyesiyle de paralel olarak, mutluluğun ne olduğu ve nasıl elde edilebileceği felsefi problemi temellendirmektedir. Bu problem başlığı altında da felsefe tarihinin başlangıcından beri hâlâ canlılığını korumakta olan şu problemler tartışılmaktadır: İnsan nedir? İnsanı insan yapan nedir?.. İnsan'la Evren, İnsan'la Tanrı, Tanrı'yla Evren, Tanrı'yla İnsan arasındaki ilişki nedir? Evrende ve insan dünyasında zorunluluk nedir? İnsan hür müdür? Hürriyetin anlamı nedir? İnsanın evrendeki yerine ve değerine ilişkin olan bu problemler, eserde, mahkum Boethius ile "Lady" Felsefe arasında karşılıklı konuşma şeklinde bir bir ele alınmakta, İnsan-Varlık, İnsan-Bilgi,

[438] Dürüşken, Çiğdem, a.g.m., s. 20-21.

> İnsan-Değer bağlantısı içinde ve bu bağlantı ortaya konularak tartışılmaktadır… Böylece Felsefe ile Boethius arasında hakikatin bulunmasına, Tanrı-Evren-İnsan arasındaki paralelliğin bilinmesine, Varlık-Bilgi-Değer arasındaki bağlantının ortaya konulmasına, yani hikmete yönelik etkin bir düşünme faaliyeti başlatılmış olmaktadır.[439]

KAYIP ESERLERİ

1) Matematik konularına ilişkin eserler.

Astronomi. Magee ve Marenbon, Boethius'un astronomi üzerine bir eser yazmış olduğuna dair bazı kanıtlar olduğunu belirtmektedirler.[440] Ancak Boethius'un astronomi üzerine günümüze ulaşmış bir yapıtı bulunmamaktadır.[441]

2) Mantık ve Aristoteles'in diğer eserlerine ilişkin olanlar

Aristoteles'in ***Kategoriler***'i üzerine ikinci şerh.

Günümüze ulaşmış olan *Kategoriler* şerhinde Boethius, aynı eser üzerine daha gelişmiş ikinci bir şerh yazacağından bahsetmektedir. Magee ve Marenbon'a göre, Monika Asztalos, Boethius'un bu ikinci şerhi yazmış olduğuna ilişkin kanıtlar bulurken, Pierre Hadot, bu şerhe ait bir fragmanın anonim bir eserde muhafaza edildiğine inanmaktadır.[442]

Aristoteles'in ***Topikler***'i üzerine şerh.

Boethius iki yerde Aristoteles'in *Topikler*'i üzerine şerh ya da şerhler yazmış olduğundan bahsetmektedir.[443]

Aristoteles'in ***Fizik***'i üzerine şerh ya da özet açıklama.

Marenbon ve Magee'ye göre, Chadwick, Aristoteles'in *İbare Kitabı* üzerine ikinci şerhindeki bir ifadesinden yola çıkarak, Boethius' un *Fizik* üzerine bir şerh ya da bir özet açıklama (scholia) yazmış olabileceğini düşünmektedir.[444]

3) Diğer kayıp eserleri[445]

Aristoteles'in ***İbare Kitabı*** üzerine muhtasar.

---

[439] Kılıç, Elmas, *De Consolatione'ye Göre Felsefenin İşlevi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1994, s. 85.
[440] Magee, John ve Marenbon, John, a.g.m., s. 308-309.
[441] Dürüşken, Çiğdem, a.g.m., s. 20.
[442] Magee, John ve Marenbon, John, a.g.m., s. 309.
[443] A.g.y.
[444] A.g.y.
[445] A.g..m., s. 309-310.

İbare Kitabı üzerine ikinci şerhinde düşünürümüz, aynı esere ilişkin olarak, kaynak metin ile bir şerh arası uzunlukta, iki şerhte ayrı olarak söylediklerini bir araya getiren ve açıklayan bir muhtasar kaleme alacağından bahsetmektedir.

De ordine peripateticae disciplinae.

Boethius *De Divisione Liber* başlıklı incelemesinde, bir konuyu 'Peripatetik Öğretim Düzeni' başlıklı eserinde açıklamış olduğunu belirtmektedir.

Platon ve Aristoteles Uzlaşısı Üzerine.

Magee ve Marenbon, Boethius'un *İbare Kitabı* üzerine kaleme aldığı ikinci şerhin başlarında, Platon ve Aristoteles'in bütün eserlerini çevirdikten sonra, onların uzlaştıklarını göstereceğine dair bir tasarısından bahsettiğini belirtmektedirler.[446] Çiğdem Dürüşken, bu tasarını kısmen gerçekleştirdiğini belirtir;[447] Marenbon ise, Boethius' un bu projesinin hem tasarladığının çok altında hem de bazı açılardan çok üstünde hayata geçtiğini belirtir. Marenbon'a göre, her ne kadar *İkinci Analitikler* çevirisi Orta Çağ'a ulaşmamış olsa da Boethius, Aristoteles'in hemen hemen bütün mantık eserlerini ve Porphyrios'un *İsagoge*'sini kesinlikle çevirmiştir. Ancak Platon ya da Aristoteles' ten başka eserler çevirmemiştir.[448] Dolayısıyla, Magee ve Marenbon'un yazılarında, *Platon ve Aristoteles Uzlaşısı Üzerine* başlığıyla bu esere, tamamlanmış ve sonradan kaybolmuş bir eser olması nedeniyle değil, tasarısının kısmen hayata geçmiş olması nedeniyle yer verdiklerini düşünüyoruz.

Bukolik bir şiir.

Cassiodorus'un bir metninde Boethius'un yazdığı bir şiirden bahsedilmektedir.

YANLIŞLIKLA BOETHİUS'A ATFEDİLEN ESERLER[449]

De definitione / De definitionibus.

Orta Çağ'da genellikle Boethius'a atfedilen, farklı tanım türlerinin sınıflandırılmasını konulan bu eser gerçekte Marius Victorinus'a aittir.

[446] Magee, John ve Marenbon, John, a.g.m., s. 310. Ayrıca, Dürüşken, Çiğdem, a.g.m., s. 18.
[447] Dürüşken, Çiğdem, a.g.y.
[448] Marenbon, John, a.g.e., s. 18.
[449] Magee, John ve Marenbon, John, a.g.y.

De disciplina scholarium.

13. yüzyıla ait bu eser bir öğrencinin öğrenimini nasıl sürdürmesi gerektiğine ilişkin bir tartışmayı konu alır. 15. yüzyıla kadar Boethius'a ait olduğu düşünülmüştür.

Boethius'un eserlerinin felsefe anlayışı içindeki yerini ve önemini görebilmek için kanımızca bilimler sınıflandırmasına değinmek yararlı olacaktır. John Magee'ye göre, Boethius iki ana bilimler sınıflaması yapmaktadır: Stoacı ve Peripatetik. Stoacı bölümlemede felsefe, mantık, etik ve fizik olarak üçe bölünür. Peripatetik sınıflamada felsefe teorik ve pratik olarak iki ana başlığa ayrılır. Ancak Magee'ye göre, Boethius açısından, her iki bölümlemede de felsefe, alt bölümlerle eşgüdümlü bir üst disiplin değildir, onları aşmaktadır. Felsefe bilginin kaynağıdır.[450] Magee, Boethius'un peripatetik bilimler sınıflandırmasını aşağıdaki gibi görselleştirmektedir:

Tablo 5. John Magee'ye göre, Boethius'un peripatetik bilimler sınıflandırması.[451]

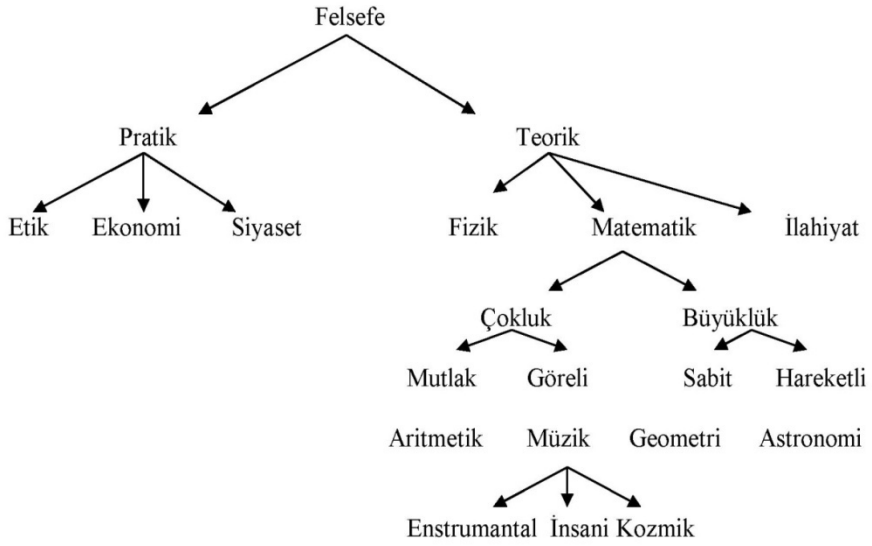

Armand Maurer'ye göre, *Felsefenin Tesellisi*'nde Boethius Felsefe'yi bir hanımefendi şeklinde tasvir etmektedir. Görkemli bir görünüme sahip Felsefe elleriyle dokuduğu bir elbise giymektedir. Elbisesinin üzerine işlenmiş Π (pī) ve Θ (thēta) harfleri, bilimler

[450] Magee, John, *Boethius*, "A Companion to Philosophy İn Middle Ages" içinde, (Ed.) Jorge J. E. Gracia, Timothy B. Noone, Blackwell Publishing, United Kingdom, 2002, s. 218.
[451] A.g.y.

sınıflandırmasına işaret etmektedir.[452] İlgili pasaja Çiğdem Dürüşken çevirisiyle yakından bakalım.

> Zarif bir işçilikle dokunmuş incecik ipliklerle dikilmişti elbisesi, kumaşı hiç bozulmayacak derecede kaliteliydi. Sonradan kendisinden öğrendim ki, elleriyle dokumuştu onu. Ama uzun zamandır hiç temizlenmediğinden is tutmuş masklar gibi, rengi yer yer kararmıştı. Alt kenarına Yunanca Π harfi işlenmişti, yakasına da Θ harfi. Bu iki harfin arasına, tıpkı merdiven basamakları gibi, belli dereceler işaretlenmişti. Bu derecelerle en alttaki harften en üstteki harfe doğru bir yükseliş söz konusuydu.[453]

Armand Maurer'ye göre, bu benzetmeyle Boethius, yalnızca felsefeyi alegorik olarak tasvir etmemekte aynı zamanda onu tanımlamakta ve bölümlerini sınıflandırmaktadır. Felsefe sözcüğünün anlamı hikmet sevgisidir. Armand Maurer'e göre, burada hikmet ile kastedilen yalnızca ameli ve nazari ilim değil ancak bütün hakikatlerin en yükseği olan Tanrı'dır. O bizatihi kaim olan (subsistent) Hikmet'tir; bütün diğer şeylerin var olmasına neden olur, insanların akıllarını gerçek ile aydınlatırken, sevgi ile kendisine cezbeder. Maurer, Augustinus gibi Boethius için de felsefenin Tanrı sevgisi ve arayışı olduğunu belirtmektedir.[454] Elmas Kılıç'a göre, Boethius açısından mutluluk Tanrı bilgisiyle irtibatlıdır.

> Böylece insanın mutlu olması asıl iyiliği; asıl iyiliği bilmesi de Tanrı'yı bilmesi demektir… O halde mutluluk birliktedir; birlik olmak mutlu olmaktır. Tanrı mutluluktur; o halde Tanrı Bir'dir.[455]
>
> …
>
> Tanrı ebedi mutluluktur. Tanrı mükemmeldir, kendi kendine yeterlidir ve hiçbir yardıma ihtiyaç duymaksızın her şeyi idare edendir. Tanrı bizzat iyiliktir. Bütün varlıklar iyilik için yaratılmışlardır. Bu sebeple her mahluk iyiliği arar. Her şey tabii eğilimleriyle iyiliğe, yani Bir'e yani Tanrı'ya yönelir.[456]

Maurer'ye göre, Boethius felsefeyi iki türe bölmektedir: Zatı için istenen bilgi nazari felsefe iken, eylem için istenen bilgi ameli felsefedir. *De Trinitate'*de Aristotelesçi bölümlemeyi benimseyen Boethius, doğa felsefesi, matematik ve ilahiyat şeklinde bir bölümleme yapmaktadır. Bunlar az ya da çok maddeden ayrı olan formları konu alırlar.

---

[452] Maurer, Armand, *Medieval philosophy, An İntroduction*, Pontifical İnstitute Of Medieval Studies, Toronto, Ontario, 1982, s. 22-23.
[453] Boethius, Anicius, Manlius, Severinus, *Felsefenin Tesellisi*, çev.Çiğdem Dürüşken, Kabalcı Yayınevi, İkinci Basım, İstanbul, 2011, s. 45.
[454] Maurer, Armand, a.g.e., s. 23.
[455] Kılıç, Elmas, a.g.e., s. 67.
[456] A.g.e., s. 69.

İlgili sınıflandırma yer alan doğa felsefesi fiziksel cisimleri ve gerçeklikte formun kendisiyle birleştiği maddeyi inceleme konusu edinir. İncelenen cisimler hareket içinde oldukları gibi onlarla birleşik formlar da hareket içindedirler. Matematik ise, doğa felsefesinden farklı olarak madde ve hareket dışındaki cisimlerin formlarını konu alır. İlahiyat da Tanrı, melekler ve insan ruhları araştırma konusu edinir; cismani olmayan, bir başka deyişle madde ve hareketten ayrı olan formları inceler.[457]

Maurer, ameli felsefeye ilişkin olarak Boethius'un Aristoteles sonrası görüşü benimseyerek üçlü bölümleme yaptığını belirtmektedir: Etik, siyaset ve ekonomi. Birinci bölüm birey olarak kişiye nasıl davranışta bulunacağını öğretir. İkincisi erdemli devlet yönetimini, üçüncüsü ise erdemli aile hayatını konu alır.[458]

Boethius'un *quadrivium* adını verdiği aritmetik, müzik, geometri ve astronomi Marenbon'a göre, matematiğe ilişkin konular olarak görülmüştür. Aritmetik çokluğu (ayrık nicelik birimlerini) inceler. Müzik uyumun aritmetik oranlarını ele aldığı için göreli çokluğu inceler. Geometri büyüklüğü (devamlı niceliği) incelerken, astronomi ise hareket içindeki büyüklüğü inceler. Boethius, bu dört matematik konusu arasındaki ilişkiyi muhafaza etmek için *quadrivium* (dörtlü yol) adını vermiştir. Marenbon, Boethius'un bunları "duyulurdan…anlama yetisinin daha kesin şeylerine sevk ettikleri" için 'yol' olarak gördüğünü belirtmektedir. Bunlar, "Yeni-Platoncu düşünürün, düşünülür dünyayı kavrama yolundaki basamaklarıdır."[459] Marenbon'a göre, Boethius, gramer ve retoriğin bilimlerde kullanıldıklarını belirtmekle birlikte, bilgiye ulaşma aracı için değil ancak onun özgül ifadesi olduklarını düşünmektedir. *Quadrivium* dahilindeki eserli yanında, yedi özgür sanat arasından, Roma eğitiminin temeli olan mantık, gramer ve retorik Orta Çağ'a, Maurer'ye göre, Boethius aracılığıyla ulaşmıştır. Bu üçüne Karolenj döneminde *Trivium* adı verilmiştir.[460]

Boethius'un son derece geniş bir okuma alanına sahip olduğuna şüphe yoktur; pek çok bilim dalını kuşatan son derece geniş bir ilgi alanına sahiptir. Boethius,'un kimi eserleri günümüze ulaşamadığı gibi Orta Çağ'a da ulaşamamıştır. Mantık eserleri ise kademeli

[457] Maurer, Armand, a.g.e., s. 23-24.
[458] A.g.e., s. 24.
[459] Marenbon, John, *Boethius*, Oxford University Press, New York, 2003, s. 14.
[460] Maurer, Armand, a.g.e., s. 24.

olarak müfredata girmiştir.[461] Ancak günümüze gelebilmiş çalışmalarının önemli çoğunluğunu mantığa ilişkin eserleri oluşturmaktadır. Boethius'a göre, mantık, felsefenin hem bir parçası hem de aracı olarak görülebilir. Sınırı felsefeye belirli bir nisbet içinde şekillenmiş kendi sınırlarına sahip olarak görülürse, felsefenin bir parçasıdır. Ancak felsefenin nazari yönü olarak, onun diğer parçalarını belirginleştirme görevi üstlenirse felsefenin aracıdır.[462]

Marenbon, Platon ve Aristoteles uzlaşısı projesini gerçekleştirmek için Platon ve Aristoteles'in, mantık harici konularındaki diğer eserlerini çevirmekte ve incelemekte acele etmediğini, önceliği mantığa verdiğini ve projesinin bu yönünü öne çıkardığını vurgulamaktadır.[463] Platon ve Aristoteles'i uzlaştırma projesi dönemde oldukça kabul gören bir görüştür. Ancak Marenbon'a göre, Boethius'un projesi, münhasıran mantık üzerine yoğunlaşması bakımından diğer Yeni-Platoncu ekol üyelerinin projelerinden keskin hatlarla ayrışmaktadır. Marenbon'a göre, mantık üzerinde yoğunlaşması Boethius'un planladığı bir vurgu olmasa da mantığa ilişkin meselelerce büyülenmesinin bir sonucudur.[464] Marenbon'a göre, Boethius, Aristoteles çevirileri üzerinde azımsanmayacak bir mesai sarfetmiştir. Boethius, çevirilerinde kaynak metine oldukça bağlı bir üslubu benimser; sözcüğü sözcüğüne çevirir. Dil bilgisinin öne çıktığı, oldukça ağır üsluba karşın çevirileri tam ve yanlışsızdır. Üzerine oldukça emek sarfettiği çevirileri, zaman aralıklarıyla gözden geçirmiştir. *Sofistik Çürütmeler* dışında, Aristoteles'in bütün mantık eserlerini iki defa çevirmiştir.[465] Ebbesen'e göre, Boethius, çevirmen olarak görevini hiç de hafife almamıştır. Muhtemelen Aristoteles'in *Fizik*'i üzerine bir açıklama yazısı kaleme almış olmakla birlikte mantık üzerine yoğunlaşmıştır. Aristoteles'in hemen hemen bütün mantık eserlerini iki defa çevirmesinin yanı sıra bazıları için iki şerh kaleme almış, bunlara ek olarak tamamlayıcı risaleler yazmıştır. Ebbesen, Boethius'un tam zamanlı çalışan bir akademisyen olmadığını, bir aristokrat olarak kamu yaşamında yer aldığını ve yönetimdeki sorumluluklarının da zamanını oldukça aldığına dikkat çekerek, kısa ömründe başardığı ve

[461] Detaylı bilgi için bkz. Marenbon, John, *Boethius*, Oxford University Press, New York, 2003. s. 165. Ayrıca bkz. De Libera, Alain, *Introduction et Notes*, Porphyre, "İsagoge" içinde, Traduction par Alain De Libera et Alain-Philippe Segonds, Librairie Philosophique J. Vrin, Paris, 1998, s. XXXV.
[462] Boethius, *İnİs2*, s. 142.
[463] A g.e., s. 18.
[464] Marenbon, John, a.g.e., s. 19.
[465] A.g.e., s. 18.

ortaya koyduğu eserin abidevi olduğunu vurgulamaktadır.[466] Maurer, Boethius'un, mantığın felsefenin bir dalı olup olmadığı hususundaki görüşlerinin belirgin olmadığı görüşündedir.[467] Ancak Ebbesen'in vurgusundan hareketle meseleye eğilmenin daha sağlıklı olacağını düşünüyoruz. Boethius'un mantık konusundaki tutumunu, geride bıraktığı çalışmaları üzerinden değerlendirecek olursak, mantığın onun için en asli felsefe disiplini olduğunu söyleyebiliriz.

Christopher J. Martin'e göre, Boethius antikçağ mantığı ile Orta Çağ arasında bir aracı konumundadır. Çevirileri ve şerhleriyle, Orta Çağ mantığının temellerini inşa etmiştir. Özellikle hipotetik tasımlar üzerine görüşleriyle mantık tarihine kişisel katkı sağlamıştır.[468] Aristoteles'in mantık eserleri üzerine şerhleri ve çevileri, bu güç metinlerin anlaşılmasına yardımcı olmuştur.[469] Bu açıdan Boethius'un Batılı düşünürler nezdinde, Farabi'nin İslam düşünürleri nezdindeki rolünü üstlendiğini, "ikinci muallim" olduğunu söylemek kanımızca yanlış olmayacaktır. İlahiyat konularındaki yazıları, Orta Çağ düşüncesinde merkezi bir yer etmiş ve geniş bir etki bırakmıştır. Aristoteles'in doğa ve metafizik üzerine yazılarının Batı müfredatına girişinden önce, Boethius'un özellikle *De Trinitate* ve *De Hebdomadibus*'da ele aldığı konular ve görüşleri metafizik gündemi oluşturmuştur.[470] Onun bu muazzam etkisi nedeniyle 12. yüzyıl kimi araştırmacılarca "Boethius Çağı" olarak adlandırılmaktadır.[471]

1. 2. BOETHİUS AÇISINDAN TÜMEL

Boethius açısından beş tümeli incelemeye geçmeden önce, çalışmamızın bu aşamasında ilk olarak tümel betimlerine ve bunlarla ilişkili diğer kavramlara kısaca değinecek; ardından İlk Çağ düşünürlerinin varlık ve düşünce arasındaki ilişki üzerine görüşlerine kısaca eğilecek; daha sonra Aristoteles'te tümelin, zihinde kavram olarak oluşumundan dil ile

---

[466] Ebbesen, Sten, *The Aristotelian Commentator*, "The Cambridge Companion to Boethius" içinde, (Ed.) John Marenbon, Cambridge University Press, New York, 2009, s. 35.
[467] Maurer, Armand, a.g.e., s. 24.
[468] Martin, Christopher J., *The logical textbooks and their influence*, "The Cambridge Companion to Boethius" içinde, (Ed.) John Marenbon, Cambridge University Press, New York, 2009, s. 56.
[469] Cameron, Margaret, a.g.m., s. 96.
[470] Erismann, Christophe, *The Medieval Fortunes of the Opscula Sacra*, , "The Cambridge Companion to Boethius" içinde, (Ed.) John Marenbon, Cambridge University Press, New York, 2009, s. 156.
[471] Cameron, Margaret, a.g.m., s. 98.

lafız olarak dışsallaşması sürecine değineceğiz. Son olarak tümel kavramını, Boethius açısından dil ve delalet boyutu ağırlıklı olarak inceleceğiz. Daha önce de belirttiğimiz üzere, yüklem sınıfları olarak beş tümeli, tümel yüklem örnekleri üzerinden kavramaktayız. Şu halde, bu aşamadaki incelememiz tümeli, tümel olması bakımından tanımak, onlar üzerinden beş tümeli düşünürken ayrışmalarını sağlamak amacını taşımaktadır. Aristoteles açısından temel tümel betimlerine Hasan Akkanat'ın seçkisi ve çevirileriyle daha önce yer vermiştik. Bunlara ilişkin dikkat çektiğimiz hususlar göz önünde bulundurulmak koşuluyla bu betimleri yeterli buluyoruz. Boethius, beş tümel konusunda Porphyrios'u izlediği gibi, *Kategoriler* şerhindeki tümel betimleri konusunda da büyük ölçüde Porphyrios'u takip etmektedir. Bu nedenle düşünürümüzden önce Porphyrios açısından tümel betimleriyle başlamayı tercih ediyoruz.

Porphyrios, *On Aristotle Categories* başlıklı günümüze ulaşabilmiş şerhinde, daha önce Studmann'ın görüşleriyle tanıttığımız *Kategoriler* 1a20-1b9'deki kavramları şu şekilde açıklamaktadır: 'Konu içinde olmama' (not being in a subject) tözün açıklaması, 'konu içinde olma' (being in a subject) ilineğin açıklaması, 'konu üzerine söylenen' (said of a subject) tümelin açıklaması ve 'konu üzerine söylenmeyen' (not said of a subject) tikelin açıklamasıdır. Bunların birbiriyle birleşimi sonucu ortaya çıkan kavramları ise tümel tözler (universal substances), tümel ilinekler (universal accidents), tikel tözler (particular substances) ve tikel ilinekler (particular accidents) şeklinde belirler. Bu bağıntısal kavramların açıklaması ise Porphyrios'a göre, şu şekildedir: **Tümel töz**, konu üzerine söylenen ancak konu içinde olmayandır. **Tümel ilinek**, hem konu üzerine söylenen hem de konu içinde olandır. **Tikel töz**, ne konu üzerine söylenen ne de konu içinde olandır. **Tikel ilinek**, konu üzerine söylenmeyen ancak konu içinde olandır.[472]

Porphyrios'un *İsagoge*'si bağlamında tümel (universal) ve yüklem sınıfı (predicable) arasındaki ayrıma önsözde değinmiştik. Burada ise Porphyrios açısından tümele (universal) ilişkin başka bir önemli ayrıma değinmek istiyoruz. De Libera'nın belirttiğine göre, *İsagoge* haricinde Porphyrios iki çeşit cins ayırt etmektedir: Nisbetlendirilmiş cinsler (les genres coordonnés) ve nisbetlendirilmemiş cinsler (les genres incoordonnés). Nisbetlendirilmiş cins (κατατεταγμένον) yüklem olduğuyla birlikte ele alınan cinstir;

[472] Porphyry, *On Aristotle Categories*, Translated by Steven K. Strange, Bloomsbury, Great Britain, 2014, s. 56-57.

nisbetlendirilmemiş cins (ἀχατάταχτον) ise zatında, "içlemi içinde" ele alınan cinstir.[473] Sten Ebbesen ise χατατεταγμένον (katatetagmenos) ve ἀχατάταχτον (akatataktos) terimlerini, sınıflandırılmış/nisbetlendirilmiş tümeller (ranked universals) ve sınıflandırılmamış/nisbetlendirilmemiş tümeller (unranked universals) olarak karşılamaktadır. Ebbesen'e göre, nisbetlendirilmemiş tümeller, bileşkelerin bağlamlarından koparılmalarıyla oluşturulurlar; "bunlar ikincildir ve şeylerden sonra gelirler"; "yalnızca ikincil bir kavramsallaştırma yoluyla var olurlar." Ebbesen'e göre, nisbetlendirilmiş tümeller ise hakiki olarak tümel ve tikel arasında bir çeşit aracı statüye sahiptirler. Bunlar tikellerin içinde olarak ya da içinde olduğu düşünülerek tümel/geneldirler.[474]

Bu ayrımları yaptıktan sonra şimdi Boethius'ta tümel kavramı incelemeye başlayabiliriz. Boethius'un *Kategoriler* şerhinde, tümel ve onunla yakından bağlantılı birey kavramlarına ilişkin değerli bilgiler bulmaktayız. Boethius'un *Kategoriler*'e ilişkin vurgusu, onun şeyleri değil lafızları ele alan bir eser olduğudur.[475] Ne var ki, kategorileri, lafızların sınıflandırılmasından hareketle, bir varlık sınıflaması olarak kabul ettiğine detaylara girmeden kısaca işaret etmektedir.[476] Boethius'un bu yaklaşımının Aristoteles'te bir temeli bulunduğunu Macit Gökberk'in aşağıdaki paragrafında görebiliriz:

> Kategoriler deyi formlarıdır, ama, dolayısıyla, düşünmenin de formlarıdır, düşüncenin sözlerle dile getirilmiş biçimleridir. Aristoteles için söz, düşünülenin bir simgesi, bir işaretidir. Ama kategoriler, düşüncenin formları olarak, aynı zamanda varlığın da formlarıdır; çünkü nasıl sözler düşüncenin işaretleri ise, düşünceler de varolanın yansılarıdır, benzerleridir; çünkü düşüncenin doğru olması demek, varolana uygun olması demektir.[477]

Boethius, Porphyrios'a koşut olarak *Kategoriler*'i öncelikle delalet etmeleri bakımından, şeylere delalet eden lafızları inceleyen bir eser olarak kabul etmektedir.[478] Bunun yanında, Gökberk'in yukarıdaki açıklamalarına büyük ölçüde koşut olarak, şeylere delalet eden eden lafızlar, belirli bir sınıflamaya tabi oluyorlarsa, bu, şeylerin de belirli bir sınıflamaya

---

[473] De Libera, Alain, *Introduction et Notes*, Porphyre, "İsagoge" içinde, Traduction par Alain De Libera et Alain-Philippe Segonds, Librairie Philosophique J. Vrin, Paris, 1998, s. LXXVI.
[474] Ebbesen, Sten, *Porphyry's Legacy To Logic: A Reconstruction*, "Aristotle Transformed The Ancient Commentators And Their İnfluence" içinde, (Ed.) Richard Sorabji, Cornell University Press, Ithaca, New York, 1990, s. 153-154.
[475] Boethius, *İnCat*, s. 162 B.
[476] A.g.e., s. 161 A.
[477] Gökberk, Macit, a.g.e., s. 71.
[478] Boethius, *İnCat,* s. 160 A.

haiz olduklarına işaret etmektedir.[479] Bu hususa dair en kapsamlı görüşlerine, *İsagoge*'de, Porphyrios'un varlık'ın bir cins olmadığı, on varlık ilkesi kabul etmek gerektiğine dair görüşleri[480] çerçevesinde yer verir. Boethius'un da kategorilerin "varlığın formları" ya da "varlığın cinsleri" olmalarına dair görüşü, tek bir kavram olarak "varlık" altında sıralanan sınıflar olmaları şeklinde değil, 'varlık' her birinde farklı bir anlam ifade etmek üzere, on farklı varlık ilkesi olmaları yönüyledir.[481] Ancak vurgusu *Kategoriler*'de öncelikli olarak inceleme konusu olan şeyler değil lafızlar olduğu üzerinedir.[482] İncelemesi ve açıklamaları bu vurgu doğrultusunda gerçekleşir. Kanaatimizce, söz konusu vurgusuyla, *Kategorileri*'n varlık ile müsasebetini belirtmekte ancak varlığı, varlık olmak bakımından inceleyen bir eser olmadığına işaret etmektedir. Böylelikle, bizce, "Kategoriler'e Giriş" olarak kaleme alınmış *İsagoge*'ye ilişkin tutumunu, *Kategoriler*'de de tutarlı bir şekilde devam ettirmekte, asli incelemenin varlık ile düşünce arasındaki müsabetin kuruluşu olduğunu göstermiş olmaktadır. Biz de, bu hususa böylelikle değinmiş olmayı yeterli buluyoruz.

Boethius'a göre, *Kategoriler*'de Aristoteles şeylere delalet eden sözcüklerin en genel cinslerinin sayısını on olarak belirlemektedir. Düşünürümüze göre, bu, Aristoteles'in büyük bölümlemesidir; bunlara bir onbirinci eklenemez, daha büyük bir bölümleme yapılamaz. Bunun yanı sıra, Aristoteles *Kategoriler*'de [1a20-1b9] dörtlü küçük bir bölümleme daha yapmaktadır. Buna göre, her şey ya tözdür ya da ilinektir, ya tümeldir ya da tikeldir. Düşünürümüze göre, onlu bölümlemeye hiçbir ek yapılamayacağı gibi, bu dörtlü bölümlemeden de hiçbir şey eksiltilemez.[483]

Dörtlü bölümlemenin oluşumunu ise şöyle açıklamaktadır:

> Bütün şeyler öncelikle töz ve de ilinek olarak bölünürler. Ancak töz, tümel ya da tikel olarak anlaşılmadıkça (intelligatur) dile getirilemez. 'İnsan' dediğim zaman tümel bir şey söylemiş olurum çünkü bu isim çok sayıda bireye yüklenir. Buna karşın, Sokrates ya da Platon dediğimde ise tikel bir şey söylemiş olurum; çünkü Sokrates hiçbir konu üzerine söylenmez.[484]

İlinek için de aynı durum söz konusudur. Kendi sözlerimizle ifade edecek olursak, tıpkı tözün tümel ya da tikel olarak düşünülmedikçe dile getirilemeyişi gibi, ilinek de tümel ya

[479] A.g.e., s. 161 A.
[480] Porphyrius, *İsagoge*, Boethius, "İnİs2" içinde, s. 220-221.
[481] Boethius, *İnİs2*, s. 224.
[482] Bkz. Boethius, *İnCat,* s. 159-163.
[483] Boethius, *İnCat*, s. 169 D.
[484] A.g.e., s. 169 D-170 A.

da tikel olarak düşünülmedikçe, anlaşılmadıkça dile getirilemez. Düşünürümüz bu şekildeki ilineğe örnek olarak bilgiyi vermektedir.

> 'Bilgi' dediğim zaman tümel bir şey söylerim çünkü bilgi, örneğin gramer üzerine, retorik üzerine ve kendisi altındaki diğerleri üzerine yüklem olur. Bunun yanında, örneğin 'Platon'un bilgisi' diyecek olursam, bir bireyde bulunan her ilineğin bireysel özellik kazanması gereği, tikel bir bilgiyi dile getiriyor olurum; Platon'un bilgisi, bizzat kendisi gibi tikeldir.[485]

Boethius'a göre, Aristoteles dörtlü bölümlemeyi, en genel cinslerin tanımlanamamaları gereği betimleyerek açıklamaktadır. Buna göre, **töz**, 'konu içinde olmayan' şeklinde, **ilinek** ise 'konu içinde olan' şeklinde betimlenmektedirler.[486]

> Töz bizzat zatı ile kaimdir ve de töz olduğunun söylenmesi bu yüzdendir. Bir başkasının tözüne dayanmaz, bizzat bir bütün olarak tözdür. Eğer bir şeyin tözü, herhangi bir konu içinde olsaydı, ilinek olurdu. Bütün İlinekler konu içindedirler; her ne konu içindeyse, ilinek odur.[487]

Düşünürümüzün tümel ve tikel betimleri ise şu şekildedir:

> **Tümel**'in betimi ise 'konu üzerine yüklenmek' şeklindedir. Buna göre bütün tümellik (universalitas) ifade eden terimler tikel konular üzerine yüklenirler; örneğin tümel olan hayvan ya da insan, Sokrates ya da Platon hakkında konu üzerine yüklem olurlar. Tümel ilinek olarak bilgi, dil bilgisi için konu üzerine söylenir; buna göre, dil bilgisi bilgidir. **Tikel** ise bizzat şeylerin sonuncusu olan ve kendisine bağlı terim bulunmayandır, hiçbir konu üzerine yüklenmeyendir.[488]

Bu dört kavramın aralarında birleşimleriyle ortaya çıkan dört bağıntının betimi ise şöyledir: **Tümel töz,** konu içinde olmayan ve konu üzerine yüklenendir. **Tikel ilinek,** konu içinde olan ve konu üzerine yüklenmeyendir. **Tümel ilinek,** konu içinde olan ve de konu üzerine söylenendir. **Tikel töz** ise ne konu içinde olan ne de konu üzerine yüklenendir.[489]

Töz veya ilineğin, tümel ya da tikel olarak düşünülmedikçe dile getirilemeyişi Boethius'a göre, bu dört terimin yukarıdaki şekilde birbiriyle bağıntısına işaret etmektedir.

---

[485] A.g.e., s. 170 A.
[486] A.g.e., s. 170 D.
[487] A.g.e., s. 171 A.
[488] A.g.e., s. 171 B-C.
[489] A.g.e., s. 174 A.

> Tümelin töz üzerine gelişi ile, 'insan' ya da 'hayvan' örnekleri gibi **tümel töz** oluşur… Tikelin töz ile bağıntısı sonucu Sokrates ya da Platon örnekleri gibi bireylerin tözünün söz konusu olduğu **tikel töz** elde edilir. Tümellik (universalitas), ilinek ile harmanladığı zaman bilgi örneği gibi, **tümel ilinek** elde edilir. Bilgi, ilinek olarak, kendisine ilişeceği ruh olmaksızın var olamaz. Ancak yine de tümeldir; yani bir konu üzerine örneğin dil bilgisi ve diğer bilgi türleri üzerine yüklenmektedir. Tikellik (particularitas), ilinek ile birleşince, Platon'un ya da Aristoteles'in bilgisi örneğinde olduğu gibi **tikel ilinek** elde edilir. Şu halde, tümel töz, tikel töz, tümel ilinek ve tikel ilinek olmak üzere dört bağıntı mevcuttur.[490]

Düşünürümüze göre, bu bağıntılar içinde ne töz ne de ilinek doğalarını değiştirirler; ilinek töz, töz de ilinek olamaz. İlineğin bir konu, taşıyıcı içinde oluşu onu töz yapmaz. Boethius bu durumu açıklamak için renk örneğini verir. "Bir ilinek olarak renk, bir töz içinde bulunmaktadır; ancak tözün rengi kabul edişinden, rengin artık bir töz olduğu söylenemez. Dolayısıyla ne tözün doğası ilineğe ne de ilineğinki töze dönüşür."[491] Düşünürümüze göre, aynı durum tümel ve tikel için de söz konusudur; tümel ve tikel birbirlerine dönüşemezler. Hayvanın Sokrates'e ya da Platon'a yüklenmesi gibi tümellik, tikellik üzerine yüklem olabilir; bunun yanı sıra tikellik tümelliğin yüklemini kabul eder. Ancak bu, tümelliğin tikellik olduğunu, aynı şekilde tikelliğin tümellik olduğunu göstermez.[492]

Düşünürümüzün bu konudaki görüşlerinin anlaşılması yolunda ilerleyebilmemiz için iki konuya açıklık getirmemiz gerektiğini düşünüyoruz: Konu üzerine söylenmek ve tikel ile birey ilişkisi.

Boethius'a göre, konu üzerine yüklenmek, herhangi bir şeyin başka bir şeyin bizzat tözüne yönelik yüklem olması demektir.[493] Bunu günümüz terminolojisiyle ifade edersek, konu üzerine yüklem olmak, özsel yüklem olmaktır. Örneğin hayvanın insan üzerine yüklem olması gibi; hayvan, insanın hem tözü hem de cinsi olarak ne olma bakımından insan üzerine yüklem olur. Dolayısıyla, düşünürümüze göre, konu üzerine yüklem olmak bir şeyin tözsel içeriğinde ve tanımı içerisinde yer almaktır;[494] kendi sözlerimizle ifade edersek, mahiyetine delalet etmek, içkin özsel doğasının kurucu öğeleri arasında yer almak, neliğini ifade etmektir.

[490] A.g.e., s. 170 B-C.
[491] A.g.e., s. 170 C.
[492] A.g.e., s. 170 C-D.
[493] A.g.e., s. 176 A.
[494] A.g.y.

Boethius'un tümeli özsel yüklem olarak ve de ilineği konu içinde olan şeklinde betimlemesinden hareketle, ilk bakışta tümel ilinek kavramı çelişkili görülebilir. 'Bir şey konu içinde ise, yani ilinek ise nasıl özsel bir yüklem ifade eder?' sorusunu sorabiliriz. Bu noktada S. Marc Cohen'e başvuralım. Cohen, Aristoteles'in bir şeyin ne olduğunu ifade etmek gibi, tanımın pek çok yolla yapıldığına (1030a19) vurgu yaptığını belirtir. "Buna göre, bütün kategorilerdeki öğeler (items) tanımlanabilirler; dolayısıyla, bütün kategorilerdeki öğelerin özleri vardır – insanın bir özü olduğu gibi beyazın da bir özü vardır…"[495] Şu halde, ilineklerin de özleri, nelikleri vardır. Buradan hareketle ifade edersek, beyazlığın bir renk olduğunu söylediğimiz zaman, 'renk' bir tümel olarak beyazlık üzerine özsel bir yüklem olmaktadır. Dolayısıyla, tümel ilineklerin tümel olarak konu üzerine söylenmeleri, özsel yüklem ifade edişleri, bu ilineklerin içinde olduğu taşıyıcı üzerine değil, ilineklerin üzerinedir.

Boethius'un *İnİs2*'de Porphyrios'un sorularına yanıt verişi Batı düşünce tarihinde tümeller tartışmasının başlamasına neden olmakla birlikte, tartışma konusunun tümellerle sınırlı olduğu düşünülmemelidir. Bireyleşme sorunu da tümeller kadar ve de onunla birlikte ele alınan başlıca sorunlardan biri olarak Batı düşüncesinde yer almıştır. Dilimizde 'birey' veya 'fert' olarak karşıladığımız 'individuum' terimi Latince'de lafzi olarak 'bölünemeyen' anlamında kullanmaktadır.

Ancak bu terimin, yüklem dizisi içinde farklı bir anlamı daha vardır. Bu kullanımdaki 'individuum' terimini daha iyi anlayabilmek için Alain De Libera'ya başvuralım. Daha önce de değindiğimiz üzere, De Libera, bir seri içindeki son terim olarak, en genel terimlerin karşıtı olarak *infima species*'i [eyun. *átomon eídos*;[496] en alt türü, bölünemeyen son türü] ifade edebileceğini ekleyerek,[497] Jean Tricot'nun 'individuum' teriminin *ta kath'hekasta*, birey (l'individu), bireysel (l'individuel) anlamında, *ta katholou* genel (le

[495] "That is, items in all the categories are definable, so items in all the categories have essences – just there is an esence of man, there is also an esence of white…"
Cohen, S. Marc, *Aristotle's Metaphysics*, "The Stanford Encyclopedia of Philosophy", (Winter 2016 Edition), (Ed.) Edward N. Zalta.
<https://plato.stanford.edu/archives/win2016/entries/aristotle-metaphysics/>.

[496] Peters, Francis E., *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*, çeviren ve hazırlayan Hakkı Hünler, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 90.

[497] De Libera, Alain, *Introduction et Notes*, Porphyre, "İsagoge" içinde, Traduction par Alain De Libera et Alain-Philippe Segonds, Librairie Philosophique J. Vrin, Paris, 1998, s. 52. Ayrıca, bkz. a.g.e., s. 42.

général), tümel (l'universel) terimlerinin karşıtı ve de *ta eskhaton*'un eşanlamlısı olduğuna dikkat çektiğini belirtmektedir.[498] Bu açıdan tümel bir kavramın yüklem oluşunun, bölünmeyle sıkı bir irtabat içinde olduğu görülmektedir. Zira, tümel bir kavram ancak, kendisi altında bölünen, bir başka deyişle kendilerine bağlı kılınmış diğer terimler üzerine yüklem olmaktadır. Bu bölünmenin ise, Porphyrios'un en yükesek cins ile birey arası yüklem dizisini, Platoncu bölme anlayışı ekseninde tanıtırken ortaya koyduğu gibi[499] bir mahiyet bölünmesi olduğu söyleyebiliriz. Bu açıdan baktığımız zaman, en alt tür ya da en özel tür olarak adlandırılan terimin Eski Yunanca'daki "átomon eídos" aslını, eídos teriminin "form" anlamıyla düşünürsek, bu, tümelin, ortak özsel doğanın bölünmesinin son bulduğu, daha alt doğaya bölünemeyen, son özsel doğa olduğu görülecektir. Daha açık bir ifadeyle, mahiyet açısından daha alt bir bölünmeye gidilememektedir. Dolayısıyla, yukarıdaki açıklamalardan, *ta kath'hekasta*'nın, bu bölünmenin sona erdiği nokta olduğunu anlamaktayız. Bu noktada, tümel kavramına bölünme açısından yeniden bakalım.

Yukarıda Porphyrios'un en genel cins ile birey arasındaki yüklem düzenini Platoncu özsel karşıtlıklara dayalı ikili bölme üzerine dizayn ettiğini belirtmiştik. Türü incelediğimiz bölümde daha detaylı inceleyeceğimiz bu konuyu, tümel bağlamında düşünmek için önceleyerek burada kısaca değinelim. İlgili yüklem düzenini Porphyrios şu şekilde açıklar:

> Descendentibus igitur ad specialissima necesse est diuidentem per multitudinem ire, ascendentibus vero ad generalissima necesse est colligere multitudinem. collectiuum enim multorum in unam naturam species est et magis id quod genus est.[500]
>
> Dolayısıyla, aşağı inerken çokluğa bölerek en özellere kadar ilerlemek zorunludur. Yukarı ilerlerken ise, en yüksektekilere kadar çokluğu toplayarak ilerlemek gerekir. Şu halde, çokluğun tek bir doğa içinde toplanması türdür; daha büyük bir doğada toplanması cinstir.

Boethius, tür, bireylerin benzerliklerinin toplanması iken türlerin benzerlikleri ise cinste toplandığını belirtmektedir. Boethius'a göre, benzerlik (similitudo), birlik (unitas) arzeden

[498] Akt. De Libera, a.g.m., s. 52.
[499] Bkz. Porphyrius, *İsagoge*, Boethius, "İnİs2" içinde, s. 205-206.
[500] Porphyrius, *İsagoge*, Boethius, "İnİs2" içinde, s. 228. [Esasen, "inenleri" ve "çıkanları" şeklinde çevirmemiz gereken "descendentibus" ve "ascendentibus" ibarelerini bağlamı dikkate alarak "aşağı inerken" ve "yukarı ilerlerken" şeklinde karşıladık.]

bir nitelikten başka bir şey değildir. "Bu durumda, türün bireylerin, cinsin de türlerin tözsel benzerliklerini topladığı gösterilmiş olmaktadır."[501]

Görüldüğü gibi, düşünürümüz, türün, birincil töz fertler arasında ortak bir özsel doğa, mahiyet ortaklığı, cinsin de farklı türler arasında mahiyet ortaklığı ifade ettiğini açıkça belirtmektedir. Gerek Porphyrios gerek Boethius, burada konuyu, "Platonik "induksiyon" tip"i, *sûnagôgê* (toplama, derleme)[502] kavramı açısından ele almaktadır. Bu açıdan ortak doğa sıralamasını bir piramide benzetebiliriz. En altta aynı türün üyesi olan, aralarında yalnızca ilineksel farklar olan birincil töz fertlerin ortak mahiyetini ifade eden terim türdür. Bu şekilde yukarı doğru ilerlerken, türler arası ortak doğayı ifade eden terim cinstir. En yüksek cins ise, piramidin en yukarısında yer alan, en genel ortak doğayı ifade eden terim olmaktadır. Bir örnek verirsek, 'insan' terimi, aralarında yalnızca ilineksel fark olan Sokrates ve Platon gibi fertler açısından ortak bir doğa, ortak mahiyet ifade eder. Yalnızca fertler arası bir mahiyet ortaklığı ifade ettiği için türdür. 'At' terimi ise birincil tözler olarak at bireyleri için ortak mahiyet ifade eder ve türdür. 'Hayvan' terimi ise insan ve at vb. türler açısından ortak bir mahiyet ifade eder; yalnızca bireyler değil türler açısıdan bir ortak doğa ifade ettiği için cinstir. 'Cisim' ise bitki, hayvan, insan, taş vb. terimler üzerinde daha genel bir mahiyet ortaklığı ifade eder. 'Töz' ise en genel özsel doğa, en genel mahiyet ortaklığı ifade eder.

Bu noktada, 'töz' kavramının farklı anlamlarını göz önünde bulundurmak gerektiği kanısındayız. En genel cins olarak kullanılan 'töz' terimini, ikincil töz olması bakımından, bu bağlamda nasıl anlaşılabileceğini Ross aşağıdaki gibi açıklamaktadır:

> Çünkü tözden başka herhangi bir kategoriye ait bir şeyi bilmek istediğimizde, bu şeyin hangi niteliklere vb. sahip olduğunu degil, ne oldugunu, deyim yerindeyse tözünün ne olduğunu, onu o şey kılan şeyin ne olduğunu sormamız gerekir. Bu kanıtlamada tözün somut varlık olarak değil, özsel doğa olarak tasarlandığı aşikardır.[503]

Bu şekilde muayyen mahiyet ortaklığına haiz, hiyerarşik bir dizi halinde birbirine bağlı kılınmış tümel kavramlara ulaşılmış oluruz. Bu tümel kavramların yüklem olması ise,

[501] Boethius, *İnİs2*, s. 228.
[502] Peters, Francis E., a.g.e., s. 361.
[503] Ross, David, a.g.e., s. 261.

altında kendileri için ortaklık ifade ettiği terimler için söylenmesidir. Bu ise, en genel hale getirilen terimin, sürecin geriye işletilerek, altındaki terimlere bölünerek yüklem olmasıdır. Boethius bunu şu şekilde açıklamaktadır:

> Bölme, öncesinde tek olanın çokluğa ayrılmasıdır. Her bölmenin, bir araya koyma ve birleştirmenin karşıtı olduğu düşünülmektedir. Tek olan parçalarına ayrılarak bölünmekte iken, aynı terim parçalarının birlenmesi ile tek olarak düzenlenmektedir.[504]

Bu açıklamalardan sonra Boethius'un tümeli yalnızca birçoğa yüklenen değil aynı zamanda "konu üzerine söylenen", yani özsel yüklem olarak betimlediğinin altını çizmek istiyoruz. Boethius'a göre, tümel bir terimin, tümeli olduğu şeyin tözünü içermesi zorunludur.[505] Düşünürümüze göre, tümel, birçok hakkında konu üzerine söylenmeye elverişli olandır.[506] Ayrım ve ilinek arasında Porphyrios'un yaptığı karşılaştırma bağlamında, Boethius iki farklı tümel çeşidi belirlemektedir. İlineğin birçok üzerine yüklem olmakla birlikte, yüklem olduğu terimin tözünü kuşatmayışını "has olmayan tümellikle" (nec proprie universalia) yapılmış yüklem olarak nitelemektedir. Ayrım gibi yüklem olduğu terimin tözünü kuşatan terimler ise "sözün gerçek anlamında" (maxime) tümellikle yapılmış bir yüklem ifade ederler.[507] Görüldüğü üzere, düşünürümüz tümelin asli vasıfları olarak birçoğa ve konu üzerine söylenmeyi görmektedir. Buradan hareketle Boethius'un iki tümel ayırt ettiğini söyleyebiliriz: Sözün gerçek anlamında tümel ve has olmayan tümel. Bunu yukarıda açıkladığımız tümel töz, tümel, ilinek kavramları açısından düşünürsek, burada sözün gerçek anlamında tümelin ölçütünü, taşıyıcının teşkil ettiği görülmektedir. Kendisinin verdiği 'bilgi' örneğine[508] bu açısından bakalım: Bilgi tümel bir terimdir. Gramer ve Retorik gibi birçok hakkında konu üzerine söylenmesi gereği tümeldir. Ancak bir taşıyıcı içerisinde olması gereği ilinektir. Dolayısıyla, taşıyıcının özünün kurucusu olmaması gereği, taşıyıcı hakkında konu üzerine yüklem olmaması, yalnızca adıyla yüklenmesi gereği has olmayan bir tümeldir. Taşıyıcı açısından tümelliği yalnızca birçoğa söylenme bakımındandır. Buna karşın, hayvan terimi, yalnızca birçoğa söylenmekle kalmaz, taşıyıcı hakkında konu üzerine söylenir; onu bir bağlı terim kılar, özünün kurucusu olarak adı ve tanım içeriğiyle yüklenir. Bu yönüyle sözün gerçek anlamında tümeldir. Yüklem olduğu terimin tözünü kuşatmayan, mahiyete delalet

[504] Boethius, *İnİs2*, s. 228.
[505] A.g.e., s. 336.
[506] Boethius, *İnCat*, s. 170 B.
[507] Boethius, *İnİs2*, s. 335-336.
[508] Boethius, *İnCat*, s. 170 A.

etmeyen, özsel yüklem olmayan, bağlı kılmayan terimler birçoğa yüklenmelerine karşın sözün gerçek anlamında tümel değildirler.

Kısacası, Boethius açısından tümel, birçok hakkında konu üzerine söylenen, özsel yüklem ifade eden terimdir. Pek çok farklı terimleri, onların ortak mahiyetine delalet eden terim olarak kendi adı altında toplayan, onlar üzerine hem adı hem de tanım içeriğiyle yani temsil ettiği ortak özsel doğa ile yüklenen terimdir. Mahiyet ortaklığı, özsel yüklem ifade etmedikçe, birçoğa yüklem olmak gerçek tümel olmak için yeterli değildir. Kanaatimizce "varlık"ın cins olmaması bunun bir örneğidir. "Çünkü varlık tek mânâda alındıkta, bir şeyin cevherine taallûk etmemektedir".[509] Varlık gibi "Bir" de her bir varolana yüklem olur: Var olan her şeyin aynı zamanda bir, tek olduğunu söyleriz.[510] Ne var ki, "bir/tek" özsel doğa, mahiyet ortaklığı ifade etmediği gibi, cevhere taallûk etmez. Dolayısıyla, cins değildir, sözün gerçek anlamında tümel değildir. Aynı şekilde, birçok için söylenen özel isimler de bu açıdan tümel değildirler. Örneğin "Mehmet" lafzı binlerce kişi için söylenir, yani yüklem olur. Ancak birçok için ortak mahiyete delalet etmez, bir terimi bir başkasına bağlı kılmaz. Dolayısıyla yalnızca ortak bir addır.

Burada bir hususa daha değinmemiz gerekmektedir. En özel türün, en alt türün bölünemeyen son ortak doğa olduğunu belirtmiştik. Tümel olmanın ise bölündüğü terimler üzerine özsel yüklem olduğunu da belirtmiştik. 'Hakiki tür, en özel tür ifade eden terimler bölünemiyor iseler, fertler üzerine nasıl yüklem olmaktadır?' sorusu aklımıza gelebilir; çünkü en alt türlerin de bölünememelerine rağmen tümel olarak yüklem olduklarını görmekteyiz. Bu soruya şöyle yanıt verebiliriz. Son türün kendisi altındaki terimler üzerine yüklem olmaya devam etmesi, bölünerek yüklenme değildir. Bir başka deyişle, bir mahiyet bölünmesi değildir. Daima ortak içlemi ifade eden bir yüklem olarak, aralarında mahiyet farkı olmayan terimler üzerine yüklem olmaktadır. Türün altındaki fertlere yüklem oluşunda bölünen tür değil ferttir. Boethius'a göre, tekil olan bölünmüş olandır.[511] Tümel üzerine Boethius açısından yeterli açıklama yaptığımızı düşünüyor ve onun 'birey' terimini nasıl anladığını incelemeye devam etmek istiyoruz.

---

[509] Türker-Küyel, Mübahat, *Aristoteles ve Fârâbî'nin Varlık ve Düşünce Öğretileri*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1969, s. 11.
[510] Boethius, *İnİs2*, s. 224.
[511] A.g.e. s. 230.

Birey (lat. individuum) teriminin bu yüklem düzeni içindeki anlamına delalet etmek, olası bir karışıklığı önlemek için, dilimizde 'son terim' ya da 'bölünemeyen son terim' karşılıklarını kullanacağız. Bu anlamdaki 'birey' sözcüğünün, terimsel bireysellik ifade ettiğinin söylenebileceği kanaatindeyiz. Şimdi birey teriminin, tikel töz ve tikel ilinek için kullanımını Boethius açısından inceleyelim.

Dilimizde 'birey' sözcüğü daha ziyade birincil tözler olarak insanlar ya da nesneleri ifade eder şekilde anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra, siyaset bağlamında bir devletin yurttaşı, sosyoloji bağlamında bir topluluğun üyesi olma, sözcüğün akla gelen diğer kullanım çeşitleridir. Buna karşın, Boethius'un 'individuum' terimi, yüklem dizisi içinde tümel teriminin terimsel karşıtı olma, bunun yanı sıra ilinekleri de içine alan tikel ilinek kavramıyla ve de birincil töz bireyleri de içine alan tikel töz kavramıyla bağlantılı geniş bir kullanım kapsama sahiptir.

Bu geniş kullanım içinden, düşünürümüzün, tümel töz, tikel töz, tümel ilinek, ve tikel ilinek şeklinde gerçekleştirdiği dörtlü bağıntı arasından, tikel töz ve tikel ilinekleri ifade eden 'birey' betimlerini aşağıdaki paragrafta bulabiliriz:

> Bireyler başka türlere ve de başka bireylere bölünemezler. Hayvan, insana ve de ata olduğu gibi başka türlere bölünür; insan da tek tek insanlara, yani Sokrates'e, Platon'a ve diğerlerine bölünür. Ancak Platon ve Sokrates başkalarına bölünmezler. Aynı durumu ilinekler için de söylemek uygun düşmektedir. Bilgi, dil bilgisi ve retorik gibi türlere bölünür. Dil bilgisi de tikel dil bilgilerine, kendilerini taşıyan insanlarda taşınarak bölünür. Ancak bu tikel dil bilgileri başka tikel dil bilgilerine bölünmezler. Dolayısıyla, bireyler sayıca tek olanlardır, tür açısından ya da bireylik açısından başka hiçbir çokluğa bölünmeyenlerdir.[512]

Andrew Arlig, Boethius'un bireylerin bölünemez olduklarını iddia etmesinin ilk bakışta tuhaf gelebileceğini belirtmektedir. Nitekim, yukarıdaki paragrafta Boethius, Platon ve Sokrates'ın başkalarına bölünemez olduklarını dile getirmektedir. Arlig, Adem üzerinden bir örnek vermektedir: Adem'i madde ve formuna bölmek, organlarına bölmek ve hatta ortadan ikiye biçmek mümkündür.[513] Ancak Adem'in organlarına bölünmesi farklı bir bölme anlayışını, toplamın parçalarına bölünmesini ifade eder. Bölme konusunda daha

[512] Boethius, *İnCat*, s. 174 B.
[513] Arlig, Andrew, *The Metaphysics of İndividuals in the Opuscula Sacra*, "The Cambridge Companion to Boethius" içinde, (Ed.) John Marenbon, Cambridge University Press, New York, 2009, s. 130.

önce verdiğimiz örnekle ifade edecek olursak bu şekildeki bir bölme, evin çatı, duvar ve temele bölünmesi gibidir.[514] Ancak burada Boethius'un söz ettiği mantıksal bölünmezliktir. Arlig'e göre, Boethius, Adem'in bölünemez olduğunu dile getirirken, onun bir cins ya da tür olmadığına işaret etmektedir. Adem'in birey (bölünemeyen) olması onun tümel olmamasını, başka bir şey hakkında tasdik edilmemesini ifade eder.[515] Boethius tümellerin bölünebilir olmalarına karşın, bireylerin bölünemez olduğunu öne sürerken, birey sözcüğünü bu anlamda kullanmaktadır. Birey teriminin, tümel-olmayan şeklindeki birinci anlamı haricindeki ikinci anlamı ise "yekpare bir bütün" (integrated whole) olmaktır.[516] Bir başka deyişle, yalnızca o bireye ait, başkasıyla paylaşılamayan, başkası için yüklem olamayan biricik özellikler toplamı olmasıdır.

Boethius'a göre, tümel, birçok hakkında konu üzerine söylenmeye elverişli olandır. Tikel ise, hiçbir şey hakkında konu üzerine yüklenmeyendir.[517] Bireyler de, aynı şekilde hiçbir konu üzerine söylenemeyen ve de sayıca tek olanlardır.[518] Düşünürümüzün bu ifadesini yukarıdaki açıklamalar ışığında şu şekilde anlamaktayız: Tümel, birçok için toplam, ortak bir doğayı ifade etmesi açısından bölünebilmektedir; altındaki terimlere yüklem olması, bölünmesidir. En alt tür (átomon eídos) olarak, bölünemeyen son terim olarak birey (*ta kath' hekasta*), daha alta bölünemeyen en özel tür, bireyler için ortak doğayı temsil eder. Bu özsel doğanın tikel bir örneği olan birincil töz birey ise mantıksal olarak bölünemeyen, yüklem olamayandır, tümel olmayandır. Ancak yukarıda belirttiğimiz gibi Boethius düşüncesinde 'birey' (bölünemeyen) terimi, birincil töz bir şahıs ya da bir nesne olmakla sınırlı değildir; ilinek sınıfından terimler de aynı zamanda 'birey' olabilmektedirler. Başka bir ifadeyle, Boethius'a göre, konu üzerine söylenmemek ve de sayıca tek olmak, konu içinde olmaya yani ilinek olmaya engel değildir. Boethius burada kuşkusuz, Aristoteles'in *Kategoriler*'deki (1b7-8) açıklamaları üzerine temellenmektedir. Aristoteles, bireylerin konu içinde olmalarına engel hiçbir şey olmadığını belirterek,[519] birey teriminin, tikel ilinekleri de kapsadığını dile getirmiş olmaktadır. Birincil tözler birey oldukları gibi,

[514] Boethius, *İnİs2*, s. 154.
[515] Arlig, Andrew, a.g.m., s. 130-131.
[516] Arlig, Andrew, a.g.m., s. 131.
[517] Boethius, *İnCat*, s.170 B.
[518] A.g.e., s. 174 A.

onlarca taşınan ilinekler de bireydirler, bireyseldirler. David Ross, bu konuyla yakından bağlantılı olarak Stout'tan şu alıntıya yer vermektedir:

> Somut bir şeyi veya bireyi karakterize eden bir özellik, karakterize edilen şey veya birey kadar özeldir. İki bilardo topundan her biri diğerininkinden ayrı ve farklı bir yuvarlaklığa sahiptir; nasıl ki iki bilardo topunun kendileri de birbirlerinden ayrı ve farklıysa.[520]

Boethius, konuya ilişkin örnek olarak belirli bir kişiye ait gramer bilgisini vermektedir. "Bütün tikeller ya tözdür ya da ilinek; 'Sokrates' dediğim zaman tikel bir töze delalet ederim; belirli bir dil bilgisinden bahsederken bireysel bir tikel ilinekten bahsetmiş olurum."[521] Şu halde, ilinek doğasındaki bireylerin konu içinde olmalarına engel yoktur. Başka bir ifadeyle, konu içinde oluşları onların birey olmalarına engel değildir. Bu şekildeki bir dil bilgisi, "birey (bölünemeyen) olması açısından konu üzerine söylenmez, yine de konu içindedir yani ruhtadır."[522]

Dolayısıyla, tikellik yönünden Boethius'a göre, birer varolan olarak, iki çeşit vardır: Birincisi, Sokrates gibi konu içinde olmayan ve de konu üzerine söylenmeyen tikel töz olarak birey; ikincisi ise bu tikel töz içinde taşınan tikel ilinek olarak birey. "Şu" işaretinin kapsamına, bizce, birincil tözler kadar, onlarca taşınan ilinekler de dahildirler. "Şu bireydeki şu ilinek" ibaremizde, birincil töz birey için "şu" şeklinde işaret edebildiğimiz gibi, aynı işareti onun içindeki tikel ilinek içinde kullanabiliriz. "Şu" şeklinde işaret ettiğimiz tikel ilinek, içinde taşındığı birincil töz bireye ait olmakla bireyselleşir; yalnızca ona ait olarak bir başka konu üzerine söylenemez. Bunların ikisi de başka bir özne hakkında tasdik edilemezler. Sonuç olarak, tümel bir ilineğin, şu bireyde taşınan tikel örneği olarak bireyseldir. Bilimsel bilginin konusunun yalnızca tümeller olmasından hareketle, tümel ya da tikel ilineklere dil-mantık yoluyla delalet edemeyeceğimizi ya da bunlara ilişkin anlamlı cümleler kuramayacağımızı, "şu" şeklinde işaret edemeyeceğimizi düşünmemek gerektiği kanısındayız.

---

[519] Aristotle, *Categories*, çev. J. L. Ackrill, "The Complete Works of Aristotle" içinde, Volume One, (Ed.) Jonathan Barnes, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1995, s. 3.
[520] Akt. Ross, David, a.g.e., s. 51.
[521] Boethius, *İnCat,* s. 174 A.
[522] A.g.e., s. 174 D.

İbn Sina, lafızların kişilerden bağımsız delaleti olamayacağını şu şekilde açıklamaktadır: "Eğer böyle olmasaydı (yani lafız kendiliğinden delalet etseydi) her lafzın bir anlamı olurdu ve lafiz, o anlamın dışına taşamazdı. Halbuki lafızlar, konuşanın iradesiyle delalet ederler."[523] Bu bağlamda Boethius, *Kategoriler*'de [1a3], Aristoteles'in müşterek isimlere ilişkin verdiği, hem bir insanın hem de bir resmin hayvan olarak adlandırıldıkları şeklindeki örneğe dikkatimizi çekmektedir. Boethius, Aristoteles'in, örnekteki bu sözcüklerin müşterek isim olduklarını değil, müşterek isim olarak kullanıldıklarını belirtmek istediğine işaret etmektedir.[524] İbn Sina'nın terminolojisiyle ifade edersek, konuşanın iradesiyle bu delaletle kullanılmaktadır. Kısacası, tümel bir kavramın, bir dilin kullanıcıları tarafından nasıl kullanıldığına da dikkat edilmesi gerektiğini düşünüyoruz.

Tümele ve bireye ilişkin temel betimlere yer verdik. Düşünürümüzün görüşlerinin daha iyi anlaşılabilmesi için, kısaca İlk Çağ düşünürlerinin varlık-düşünce ilişkisi üzerine görüşlerine yer verdikten sonra, daha ziyade Aristoteles'e odaklanacağız. Bu aşamada, Mübahat Türker Küyel'in yaklaşımını izlemeye gayret edeceğiz.

Küyel'e göre, varlık ve bilgi problemini ele almak isteyen düşünürler sıklıkla bir antinomi ile yüzleşmek durumunda kalmışlardır. Bu antinomiyi Küyel şu şekilde ortaya koymaktadır:

> Ya "*Varlık vardır*", o takdirde, bu varlığı bilen bir süje ile nasıl münasebete getirmelidir? Acaba bilgi mümkün olabilir mi? Bir düşüne süje bu varlığı kavrayabilir ve onun hakkında bir hüküm verebilir mi? O varlık hakkında bir haber veren bilgi ne surette teşkil olunabilir? Veyahut "*Düşünüyorum*", o takdirde, acaba düşünen Ben'den müstakil olan ve kendisine düşüncenin bağlanabileceği bir obje mevcut mudur?[525]

Küyel'e göre, bu antinominin çözümüne yönelik cevap aranan sorular ise ana hatlarıyla şöyledir:

> Varlık'ın gerçekliği nedir, neden ibarettir? Düşüncenin gerçekliği nedir, neden ibarettir? Acaba Varlık Düşünce ile mi gerçeklik

[523] İbn Sina, *Mantığa Giriş*, çev.Ömer Türker, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 32.
[524] Boethius, *İnCa*t, s. 164 B.
[525] Türker-Küyel, Mübahat, a.g.e., s. 1.

kazanıp şekillenmektedir? Düşünce Varlığı kavrayabilmekte midir? Varlık ile Düşünce arasındaki münasebet neden ibarettir?[526]

Bu cevap aranan sorular ise varlık, oluş, değişme, hareket, bilginin imkanı, düşüncenin dil ile ifadesinin mümkün olup olmadığına dair çeşitli görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. İlkçağ düşünürleri açısından bakacak olursak, yukarıdaki sorulara verilen yanıtlar her ne olursa olsun, Tarnas'ın da belirttiği gibi artık külli sorular sorulmaya başlanmış, cevaplar ise mitik kurucu öğeler reddedilerek, "yeni bir kaynaktan, insan zihninin maddi olguları eleştirel tahlile tabi tutmasından" hareketle verilmeye başlanmıştır[527] Cevizci'nin belirttiği üzere, presokratikler dış dünyada çokluk gözlemlemiş, "tek tek bireysel varlıklardan meydana gelen bir çokluk, onların gözünde anlaşılamaz ve açıklanamaz" görülmüş ve çokluğun bir birliğe indirgeme çabasıyla, "dış dünyadaki varlıkların kendisinden doğduğu ilk maddeyi", yani *arkhe*'yi soruşturmuşlardır.[528] Thales (MÖ 624-546) dış dünyadaki varlıkların, değişmenin, çokluğun gerisindeki varlıkların kendisinden çıktığı arkheyi "su" olarak belirler. Anaksimandros (MÖ 610-546) ise bu görüşe "suyun nicelik bakımından sınırlı, nitelik bakımından belirli olduğu gerekçesiyle karşı çıkarak" belirsiz, sınırsız ve soyut bir ilke olarak *apeiron*'u ilk ilke olarak benimser. Anaksimenes (MÖ 585-525) ise Thales'in tek maddi ilke olduğu görüşüne geri dönerek bu arkheyi "hava" olarak benimser. Pythagoras (MÖ 570-500) ile birlikte felsefe dini ve politik bir vasıf kazanır. Felsefe ile pratik bir amaçla, anlamaktan çok arınmak, "bilgi yoluyla saflaşarak evren ruhuyla birleşmek" amacıyla bir "sayı metafiziği" geliştirmişler, formu, niceliği ön plana geçirerek önceki düşünürlerin belirlediği sorulara yanıt anahtarı olarak sayı, oran ve matematiği görmüşlerdir.[529]

"Her şeyin akış içinde olduğu" teziyle tanınmış olan Herakleitos (MÖ 540-480), Cevizci'ye göre, evrendeki değişme olgusunu güçlü bir vurguyla ilk ele alan düşünürdür. Bu vurgusu, çatışmayı, savaşı görüşlerinin merkezine yerleştirmesine ve arkhe olarak "ateş"i seçisiyle kendisini belirgin kılar. Cevizci'ye göre, Herakleitos, kendisinden önceki düşünürlerin "bir olanın çokluğa nasıl dönüşebildiği", "dünya bir çokluğa tekabül ediyorsa, eğer, nasıl bir olabileceği" sorularına yanıt veremediklerini düşünmektedir. Ona göre, "birlik" maddi bir arkhe, değişmeyen bir yapı olarak alındıkça sorun yanıtsız kalmaya

[526] A.g.y.
[527] Tarnas, Richard, a.g.e., s. 48.
[528] Cevizci, Ahmet, *Felsefe Tarihi,* Say Yayınları, İstanbul, 2009, s. 37.
[529] A.g.e., s. 39-46.

devam edecektir. Bu nedenle, oluş sürecini, düzenli değişme kavramını benimser ve birliği daha çok "modelin birliği" olarak yorumlar. Bir başka deyişle birlik, "şeylerin kendisiyle birlikte değiştiği düzenin birliği"dir. Herakleitos'a göre, dünya, "insan zihni tarafından keşfedilebilir ve anlaşılabilir düzenli bir kozmos olma anlamında" birdir. [530]

Elea Okulu kurucusu Parmenides ve izleyicileri, varlık problemini tümdengelimsel bir akılyürütme süreciyle ele alırlar, deney ve gözleme dayalı bir araştırma yoluyla ulaşılacak ilerlemenin bir yanılsama olduğunu sonucuna ulaşırlar. Cevizci'ye göre, Parmenides kalıcı gerçekliğin mutlak birliğine "Var olan vardır; var olmayan var değildir" diyerek ulaşır. Parmenides'e göre, varlık cisimseldir, parçasız, sürekli ve homojen bütündür, birdir.[531] Parmenides'in bu görüşü, 'Varlık vardır' ve 'Düşünüyorum' antinomisi bağlamında, varlığın var olduğu için düşüncenin konusu olduğu, var olmayanın ise var olmadığı için düşünülemeyeceğini ifade eder. Bu ise Küyel'e göre, 'Varlık vardır' ve 'Düşünüyorum' birbirine eşit kılınarak antinomiyi ortadan kaldırma girişimidir. Ancak Küyel'e göre, bu yanıt soruna kalıcı bir çözüm getirmemekle birlikte yeni sorunlar ortaya çıkarmaktadır: Parmenides'in bu yanıtı ancak doğru düşüncenin bir gerçekliğe haiz olduğu ve ancak doğru düşüncenin var olduğu anlamına gelecektir. "Var olmayan, yani yok olan, hiçbir şekilde var olmayacağına göre, o düşünce de var olmayacak demektir." Bu ise, var olan hiçbir şeyin yanlış olmayacağı anlamında da gelecektir. Varlık ile yokluk arasında bir derece kabul edilmemesi, nihayetinde zihni faaliyetin, düşüncenin de kendini bertaraf etmek olacaktır.[532]

Elealıların olağanüstü bir etki yaptıklarını belirten Cevizci'ye göre, sonraki Yunan düşüncesi, onların görüşleriyle bir hesaplaşma sonucudur ve bu hesaplaşma dört alternatifle ifade dilebilir. Cevizci bu alternatifleri şöyle açıklar:

> (1) Elealıların görüşlerini, tözsel varlık anlayışlarını kabul edip, dünyaya ilişkin ampirik, deneysel araştırmadan tamamen vazgeçmek. (2) Onların görüşlerini kabul etmekle birlikte, bu görüşleri eski İyonya Okulu'nun görüşleriyle veya sağduyunun dünya görüşüyle bağdaştırmak ya da sentezlemek. (3) Eleacı görüşü benimsemek ama bunun dışında, insanın bütünüyle gerçekdışı olmayan, mutlak bir yanılsama meydana getirmeyen görünüşler dünyasıyla ilgili olarak sadece sanılara sahip olabileceği

[530] A.g.e., s. 46-47.
[531] A.g.e., s. 51-52.
[532] Türker-Küyel, Mübahat, a.g.e., s. 2-3.

> görüşünü de benimsemek. Ve nihayet, (4) Eleacı görüşleri tümden reddederek, dışarıdaki görünüşler dünyasının gerçek olduğunu ve insanın bu dünya ile sadece duyuları yoluyla temas edebildiğini savunmak.[533]

Bu alternatiflerden ikincisi, plüralist düşünürler Empedokles, Anaksagoras ve Demokritos tarafından benimsenirken, üçüncüsü Sokrates ve Platon, dördüncüsü ise Sofistler tarafından benimsenir.

Cevizci'ye göre, Empedokles, Anaksagoras ve Demokritos'un görüşlerini nitelemek için kullanılan 'plüralizm' ifadesi, önceki düşünürlerin varlığın temeline tek bir ilkeyi koyan monizmlerinden farklı olarak ikiden fazla ilkeye yönelişlerini belirtir. Bu üç plüralist düşünürün, düşünce tarihine getirdikleri önemli bir yenilik fail nedene dayalı bir açıklamanın önemini kavramalarıdır. "…Empedokles ve Anaksagoras gibi filozoflar, ilk doğa filozoflarının hilozoizmine, kendi hareketini kendisinin açıklayacağı canlı bir madde anlayışına karşı çıkıp, ezeli fakat cansız maddeyi harekete geçirecek bir dış güç arayışı içinde olmuşlardır."[534] Bu düşünürlere göre, Varlık değişmez; "Varlık, basit olup ezeli ve ebedidir". Buna karşın değişmeyi inkar etmezler. Değişme, ilk madde ya da öğelerin, farklı oran ve niceliklerde bir araya gelerek kompleks cisimleri oluşturmaları şeklinde açıklanır. Bu açıdan bir Parmenides ve Herakleitos uzlaşısı ortaya koymuşlardır. Empedokles'te bu fail neden Sevgi ve Nefret iken Anaksagoras'ta Nous'tur. Hareketi maddenin özsel niteliği olarak gören, mekanik materyalizmi benimseyen Demokritos'ta ise fail neden yoktur.[535]

Dördüncü alternatifi benimseyen Sofistlerin düşünce sahnesinde yer alışları Yunan toplumunun politik ve ekonomik değişimiyle koşutluk gösterir. Cevizci'ye göre, bir refah dönemi sonrası Atina, Pers savaşları, Sparta ile rekabet ve ağır veba salgınıyla yorgun düştü. MÖ 5. yüzyılın ortalarından itibaren aristokrat aileler yönetimdeki ağırlıklarını kaybettiler. Yunan demokrasisi artık bir ticaret demokrasisine dönüştü. Çıkar gözetmeyen düşünsel bir etkinlik olan felsefe, artık yeni yükselişe geçen tüccar sınıfının, yönetimdeki meşruiyetini temin edecek bir felsefeyle yer değiştirirken, doğa filozofları ise yerlerini, yeni sınıfa politlik bilgi ve strateji öğreten gezgin felsefe öğretmenleri olan Sofistlere bıraktılar.[536] Tarnas'a göre, Sofistlerle birlikte doğa filozoflarının spekülatif ve kozmolojik

[533]Cevizci, Ahmet, a.g.e., s. 54-55.
[534] A.g.e., s. 56.
[535] A.g.e., s. 56-62.
[536] A.g.e., s. 64-65.

ilgilerinden uzak, yeni bir şüpheci pragmatizm Yunan düşüncesine girmiştir. Protagoras gibi sofist düşünürlere göre, her şeyin ölçüsü insandır, hakikat mutlak değil izafidir. Sofistlere göre, önceki düşünürler birbirleriyle çelişen düşünceler öne sürmüşlerdir. Pratik insan ihtiyaçlarına yanıt vermeyen spekülatif kozmolojileri ise sağduyuya makul gelmemektedir.[537]

Sofistlerin göreli hakikat anlayışları, pratik bir gerçekliği kabul ettiklerini gösteriyor olsa da, genel olarak varlık ile düşünce arasındaki münasebete yönelik yıkıcı bir tutum içerisinde olmuşlardır. Cevizci'ye göre, sürgit değişmeye vurgusuna karşın Herakleitos, "dünyanın insan zihni tarafından keşfedilebilir ve anlaşılabilir düzenli bir *kozmos* olma anlamında bir olduğu" görüşündedir.[538] Buna karşın, Macit Gökberk'e göre, sofistler, Herakleitos'un görüşlerinden hareketle, ona uygun düşmeyen bir sonuca ulaşmışlardır: "Durup kalan bir varlığın olmadığı, sadece bir oluşun olduğu, her nesnenin sürekli bir değişme içinde bulunduğu ve bu arada karşıtlarını içine aldığı öğretisinden, bir obje için salt doğru bir yargının olamayacağı mantıksal sonucu çıkarılabilir; nitekim Sofistler bu sonucu çıkarıp şüpheciliğe varmışlardır." Gökberk, Herakleitos'un Sofistler gibi bir sonuç çıkarmadığının altını çizmektedir.[539] Sofistler arasından "Varlık vardır." ve "Düşünüyorum." antinomisini çözümsüz, şu halde, bilgiyi imkansız gören en yıkıcı yaklaşımı Gorgias (yk. MÖ 483-375) sergilemiştir.

> Gorgias, doğa felsefesinin bir ana sorunu olan "asıl gerçeği", "varolanı" bilemeyeceğimizi şu üç sav ile tanıtlamaya çalışır: 1. "Bir şey yoktur", çünkü olsaydı, bu ya olmuş ya da öncesiz bir şey olurdu; bu şey, ne varolandan, ne de varolmayandan olmuş olabilir; öncesiz olamaz, yoksa sonsuz olurdu, sonsuz olan ise hiçbir yerde yok; ne kendisinde, ne başka bir şeyde, ne de hiçbir yerde olabildiğine göre bir şey yoktur. 2. "Bir şey olsaydı da, bilemezdik", çünkü varolanın bilgisi olsaydı, varolan düşünülmüş olan olurdu, varolmayan da düşünülemezdi bile; o zaman da yanılma olmazdı, birisi deniz üzerinde arabalarla bir savaş oldu dese bile, böyle saçma bir şey söylese bile. 3. "Bilseydik de, başkalarına bildiremezdik", çünkü bildirme sözlerle olur, söz ise varolandan başka bir şeydir. Bir başkasına bir renk tasarımını nasıl bildirebiliriz? Çünkü kulak renkleri işitmez, sesleri işitir; birbirinden başka olan iki kişide aynı bir tasarım nasıl olabilir?[540]

[537] Tarnas, Richard, a.g.e., s. 59-60.
[538] Cevizci, Ahmet, a.g.e., s. 47.
[539] Gökberk, Macit, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, 20. Basım, İstanbul, 2010, s. 25.
[540] A.g.e., s. 40.

Üçüncü alternatifi benimseyen Sokrates ve Platon, Sofistlerin bu görüşlerinin tam karşısında yer alırlar. Copleston'a göre, Sokrates, Sofistlerin hakikatin izafi olduğu, bilginin sağlam bir normu, kalıcı bir nesnesi olmadığı görüşlerini reddeder. Ona göre, bilgi, duyu izlenimlerinin, öznel sanıların değişimine konu olanlar değil, bütün yaştan insanlar için aynı olan ebedi değerlerin bilgisi olmalıdır. Platon, Sokrates'in nesnel ve tümel açıdan geçerli bilginin mümkün olduğu görüşünü benimser ve bilginin neyin bilgisi ve ne olduğunu soruşturur. *Theaetetus* diyaloğunda Protagoras'ın bilginin algı olduğu, bir bireye doğru olarak görünen her ne ise birey için doğrunun o olduğu görüşüne meydan okur. Platon'a göre, doğru bilgi yanılmaz olmalı ve var olanın bilgisi olmalıdır.[541]

Copleston'a göre, Platon, bilginin erişilebilir olduğu ve bilginin (i) yanılmaz ve (ii) gerçeğe ait olması gerektiği görüşündedir. Protagoras'ın duyumun ve duyum-algısının izafi olduğu inancını kabul eden Platon tümelin göreliliğini ise kabul etmez. Platon, Herakleitos'un duyum-algısının nesnelerinin, bireysel ve duyumsanabilir tikel nesnelerin daima bir akış, varlığa geliş durumunda oldukları ve de doğru bilginin nesneleri uygun olmadıkları görüşünü kabul eder. Ancak bundan doğru bilginin nesnelerinin olmadığı sonucunu çıkarmaz. Başka bir ifadeyle soruşturulacak nesneler duyumsanabilir tikeller değildirler. Açık ve bilimsel tanım içinde kavranabilmeye muktedir sabit, kalıcı ve sağlam olması gereken gerçek bilginin nesnesi tümeldir.[542] Gerçek bilgi tümelin bilgisidir. Bu tümel ise ideadır. Copleston'a göre, Platon Devlet'te ne zaman bir bireyler çokluğu ortak bir ada sahip olsalar, aynı zamanda ona uygun düşen, tekabül eden bir ideaya veya forma da sahiptirler. Bu ise güzellik örneği gibi, kavramda kavranan nitelik veya ortak doğa olan tümeldir. En yüksek tümelin bilgisi, en yüksek bilgi çeşidini oluşturur; buna karşın tikelin bilgisi en düşük bilgi çeşididir. [543]

Bilgi arası bu derecelenme ise kuşkusuz, bilgisi olduğu şeylerin varlık derecelerinin farklı olmasından kaynaklanır. Ünlü mağara benzetmesinde, Cevizci'nin ifadesiyle "biri karanlık mağaranın içi, diğeri de güneş tarafından aydınlatılan dışarıya karşılık gelen iki ayrı dünya vardır." Mağara benzetmesini tamamlayan bölünmüş çizgi analojisinde bütün varlık tek

[541] Copleston, Frederic, *Felsefe Tarihi, Cilt I, Yunan ve Roma Felsefesi, Bölüm 1b Platon*, çev.Aziz Yardımlı, İdea Yayınevi, İstanbul, 1998, s. 23.
[542] A.g.e., s. 29.
[543] A.g.e., s. 30.

çizgi ile temsil edilir. Ortadan ikiye bölünen çizginin üstteki yarısı akılla anlaşılan idealar dünyasına alt yarısı duyumsanabilir fenomenler dünyasına işaret etmektedir. Gerçekten var olan yukarıdaki idealar dünyası iken duyumsanabilir fenomenler dünyası, onun bir yansıması, gölgesi ya da suretidir. Cevizci'ye göre, Platon, bu iki ayrı varlık alanına tekabül eden iki farklı biliş tarzı olduğu görüşündedir. İdealara yönelen rasyonel felsefi bilgi "episteme" iken duyu ile idrak edilen fenomenlere dair kanaat anlamındaki bilgi ise "doksa"dır. Bu iki farklı bilgi nesnelerinin mahiyet farkı belirler ve biliş türlerine dair zihin hallerinin açıklığıyla birlikte epistemolojik değerini belirler. Sonuç olarak yalnızca idealar bilginin nesnesidirler.[544]

Aristoteles'i de, hocasına karşı eleştirileri göz önünde bulundurmak koşuluyla, üçüncü alternatifi benimseyen düşünürler arasında kabul edebiliriz. Platon eleştirisi, kendini idealar kuramına, bireyden bağımsız var olan daha tümel olanın doğa bakımından önce oluşuna karşı çıkışta gösterir. "Bireysel tözün önceliği, Aristoteles'in düşüncesinin en kesin noktalarından biri, Platoncu öğretiden en açık bir biçimde ayrıldığı noktadır."[545]

> Deneyde bize verilen dünya, birbirleri üzerine etki ve tepkide bulunan somut bireysel nesnelerin dünyasıdır. Bu nesneleri gözlemlerken birçok bireyde ortak olan özelliklerin farkına varırız. Bu özellikler Aristoteles için bireylerin kendileri kadar gerçek ve nesneldirler. Nasıl ki Platon'un gözünde İdealar zihnin eseri değildiyseler, bunlar Aristoteles için de hiçbir şekilde zihnin eseri degildirler. Fakat Aristoteles bizi onlarla ilgili olarak ancak tümellere özgü olan varlık tarzını, yani bireylerin özellikeri olarak varlıklarını kabul etmeye davet etmektedir. Ayrı ve bağımsız bir varlığa sahip bir tümeller dünyasını kabul etmemeliyiz ve bir değişmeler dünyası olan dünyayı, basit tümellerin işlemleriyle açıklayabilecegimizi sanmamalıyız.[546]

Daha önce diğer düşünürlerden açısından kısaca ele adığımız oluş, değişim ve varlığa geliş üzerine Aristoteles'in yaklaşımını, Ross'un şu paragrafında toplu bir özet halinde görebilmekteyiz:

> Meydana gelen şey, iki unsur *içerir*: bir dayanak ve bir form. Ancak değişme üçüncü bir unsuru, formun yoksunluğunu (privation) *gerektirir*… Var olan gibi görünen şey, ne var olan şeyden ne de var olmayan şeyden meydana gelebilir. Aristoteles bu

[544] Cevizci, Ahmet, a.g.e., s. 88-90.
[545] Ross, David, a.g.e., s. 52.
[546] A.g.e., s. 248-249.

> güçlüğü şu noktalara işaret ederek çözer: 1) Hiçbir şey basit olarak yokluktan varlığa gelmez. Bir şeyin kendisi aracılığıyla varlığa geldiği hareketin başlangıç noktası, bu şeyin yoksunluğudur. Bu yoksunluk, aslında bir yokluktur, fakat varlığa gelen şey ondan dolaysız olarak değil, ilineksel olarak varlığa gelir. Sonra oluşun hareket noktası, basit olarak yoksunluk olamaz, bir dayanaktaki yoksunluk olabilir. Aynı şekilde hiçbir şey, basit olarak var olandan varlığa gelmez, *ilineksel anlamda* var olandan, yani var olan olarak değil, varlığa gelecek olan özel şeyden başka şey olarak göz önüne alınan var olandan varlığa gelir. 2) Bu güçlük, çeşitli varlık dereceleri-kuvve ve fiil-ayırt edilerek ortadan kaldırılır: Bir şey bilfiil degil, bilkuvve olan bir şeyden meydana gelir.[547]

Bu asıl var olan olarak "dayanak" ve ondaki yoksunluğun değişimiyle varlığa gelen unsurlar kategoriler kuramı ile ifadelerini bulurlar. "İlk kategori, bütün diğerlerinin "öngerektirdikleri" dayanak (subsratum) olan tözdür (substance)."[548] "Muhtelif şekiller altında varlığın görünümüş olduğu diğer kategoriler cevherin arazıdırlar."[549] Bir başka deyişle, töz dışındaki diğer dokuz kategori ilinek doğasındandır. Bilginin mümkün olmadığı, olsaydı bile başkalarına aktarılamayacağı savına karşın Aristoteles, eleacı düşünceyi tahrip eden görüşlere karşı çıkmaktadır: Aristoteles, hocası Platon'u izleyerek "bir şeyin bilinebileceğini, bir kavramı konuya yüklemenin bir kavramı konudan kaldırmanın ve bunları dil ile ifade etmenin yani düşüncenin mümkün" olduğunu öne sürmektedir.[550] Burada konu, dayanak olan töz iken ona yüklenen ve ondan kaldırılanlar ise ilineklerdir. Töz ve ilinek ise isim ve fiil doğasında lafızlarla ifade edilirler: "İsimler, şahıslarla cins ve nevilerin lisandan yapılmış etiketleridir." "Fiil yüklem olarak cevherin arazlarına taallûk eder."[551] Bu ise gerek varlık-düşünce ilişkisi açısından gerek düşüncenin başkalarına aktarımı bakımından "dil ile sıkı münasabet"e işaret etmektedir.

Bu sıkı münasebet, Aristoteles'in düşüncenin dil ile bağıntısına büyük önem verdiğinin bir işareti olarak göstermektedir. Nitekim "zihindeki izler" olarak kavranan varlığın, düşünce olarak dışsallaşması dil yoluyladır. Küyel'e göre, Aristoteles'te dil ile formüllendirilmiş en basit düşünce unsurları, doğru ve yanlışla ilgisi olmayan "zihindeki izler" ve de bunlarla ilişkili olan "tasdik ve selp"tir. "Düşünce, zihindeki izlerle varlığı düşünür."[552] Zihindeki

[547] A.g.e., s. 113-114.
[548] A.g.e., s. 51.
[549] Türker-Küyel, Mübahat, a.g.e., s. 15.
[550] A.g.e., s. 35.
[551] A.g.e., s. 37-38.
[552] A.g.e., s. 39.

bu izlerin ne olduğu ve nasıl oluştuklarını anlayabilmek için Aristoteles'in psikolojisine kısaca değinmemiz gerekmektedir.

Aristoteles için ruh bir tözdür. Ruh bedenin formu, entellekheia olarak fiilidir. Arlsan'a göre, ruhun entellekheia olarak tanımı bedeni hayat haline geçirmesi yönüyledir. Arlsan, ruhun töz oluşunu, töz kavramını çözümlüyerek açıklar: Üç tür töz vardır 1) Madde 2) Form ve 3) Madde ve formdan müteşekkil olan birlik. Form ise: 1) Yeti olarak 2) Bu yetinin uygulanması olarak fiildir. Ruh "kuvve olarak hayata sahip olan doğal bir cismin Formu, "fiili"dir.[553]

Arslan'a göre, Aristoteles açısından ruhun tek tanımı yoktur. Aristoteles doğa anlayışında olduğu gibi ruh için de bir hiyerarşi kabul etmektedir. Ruh sahibi olarak var olanlar canlılar, bitkiler, hayvan ve insanlar olarak üç gruba ayrılırlar. Şu halde, bunlara tekabül eden ve derece olarak farklı 'besleyici ruh', 'duyusal ruh' ve 'akıllı ruh' olmak üzere üç ruh vardır. Hiyerarşi içinde en yukarında akılsal ruh bulunur. Yukarıdakiler aynı zamanda aşağıdakilere de sahiptirler.[554]

Arslan'a göre, bütün canlıların ortak olarak paylaştıkları özellik beslenmedir ve "besleyici ruh" üremeye neden olur. Buna göre, "beslenme birey olarak varlığının korunması ve üreme ise kendisi gibi bir varlık meydana getirerek neslini devam ettirmesidir." Beslenme ve üremenin her ikisiyle birlikte doğa, türlerin korunması amacını yerine getirir.[555]

Hiyerarşinin bir üst derecesindeki duyum hayvanla ortaya çıkar. Arslan'a göre, Aristoteles'te "duyum, duyanın ve duyusalın ortak bir fiilidir." [556] "El ısınır, göz reklenir". [557] "Aristoteles'e göre, duyu ile duyulabilir arasında müşterek olan şey duyulabilirin belirli bir nisbet dahilinde yapmış olduğu fiili aynı anda duyunun da yapmış olmasıdır."[558] Bu ise duyanın ve de duyusalın kuvveden fiil haline geçmelerini ifade eder.[559] "Duyulabilirin fiili bir bakıma maddesinden sıyrılmış suret olarak duyu organı tarafından kabul edilir. Çünkü duyu organı da aynı anda aynı fiili yapmaktadır, yani o sureti kabul etmektedir."[560]

---

[553] Arslan, Ahmet, *İlkçağ Felsefe Tarihi 3*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 213.
[554] A.g.e., s. 216-217.
[555] A.g.e., s. 219.
[556] Akt., Arslan, Ahmet , a.g.y.
[557] Ross, David, a.g.e., s. 217.
[558] Türker-Küyel, Mübahat, a.g.e., s. 48.
[559] Arslan, Ahmet, a.g.e., s. 220.
[560] Türker-Küyel, Mübahat, a.g.y.

Aristoteles konuları açısından duyusalları 1) özel duyusallar ve 2) ortak duyusallar olarak ikiye ayırır. Özel duyular görme, işitme, koklama, tatma ve dokunma şeklindeki beş duyunun duyu organlarınca kavranan örneğin rek, ses, koku vb. gibi özel nitelikleri, özel konularıdır.[561] Aristoteles, özel duyu ve duyusalların yanı sıra ortak duyu ve duyusalların da varlığını kabul eder. Arslan'a göre, bu duyusallar çok sayıda ve farklı duyu organının veya duyumun konuları olarak 'ortak'tırlar. Bunların algısını edinen 'ortak duyu' da mevcuttur. Arslan'a göre, bu duyusallar "hareket ve sükûnet, sayı, şekil, büyüklük (ve muhtemelen) zamandır."[562]

Ruhun yetileri hiyerarşisinde duyumun hemen üstünde yer almakla birlikte ona sıkıca bağlı olan imgelem ya da hayal gücü yer alır. Arslan'a göre, bunun "hemen üstünde de düşünme veya düşünmenin en aşağı biçimi olan diskürsif düşünce bulunur."[563] 'Varlık vardır." ve "Düşünüyorum." antinomisi' bağlamında önemleri ise hayal gücünün duyuma dayanması ve düşüncenin de hayal gücünden bağımsız olmamasıdır. Bu noktada duyum, hayal gücü ve hafıza arasındaki ayrımı Arslan şekilde açıklamaktadır:

> İmgelem esas olarak *zayıf bir duyum* veya maddesinden soyulmuş duyumdur. Hayal gücü ile hafiza arasında ise şu ayrım yapılabilir: Hafıza da hayal gücü gibi imgeye sahip olmaktır; ancak ondan farklı olarak imgesi olduğu şeyin *kopyası* olarak göz önüne alınan imgeye sahip olmaktır. İkinci olarak hafızada hayal gücünde olmayan bir şey, geçmiş kavramı da vardır.[564]

Duyumun hayvanla birlikte ortaya çıkması gibi aklın da insanla birlikte ortaya çıktığını belirtmek gerekir. Ruhun yetileri hiyerarşisinde akıl en üstte yer alır; akıl ve düşünce aynı zamanda hayal gücünün de üstündedirler. Arslan'a göre, Aristoteles'te akıl çok genel bir kavrama ve alana işaret etmektedir. Hem teorik hem de pratik bir yönü bulunur. Teorik aklın faaliyeti olan yargılama ve pratik aklın alanına dahil olan basiret, akıl veya düşünce kavramı altında bulunurlar.[565]

Aristoteles'in "düşünce veya aklın hem şeylerin doğasının hakikatini hem de insan davranışının ilklerini keşfetme yetisi" olduğunu düşündüğünü belirten Arslan, bu kavram altına giren diğer akılları şu şekilde belirtir:

---

[561] Arslan, Ahmet, a.g.e., s. 220.
[562] A.g.e s. 220.
[563] A.g.e., s. 221.
[564] A.g.y.
[565] A.g.e s. 221-222.

> …Aristoteles önermeler tesis etmenin ve önermeler arasında ilişkilerden hareketle akıl yürütmenin ilkesi olarak alabileceğimiz çıkarsamacı akıl veya düşünceyle, özleri doğrudan kavrayan bir şey olarak tanımladığı sezgisel veya temaşacı aklı veya düşünceyi yine aynı genel kavram, akıl veya düşünme kavramı altında ifade eder.[566]

Bu bilgi hiyerarşisinin oluşumunu daha iyi anlamak için Aristoteles'in Faal Akıl ve Edilgin Akıl ayrımına değinmemiz gerektirmektedir. "Düşünen veya akıllı ruhun ne olduğu meselesi"ne ilişkin olarak Aristoteles, onda iki şeyi veya dereceyi ayırır; aklın içinde biri etkin diğeri edilgin olan iki kısım bulunur. Edilgin akıl akılsalları alır, kabul eder, onların kendileri olur; kendisi bakımından fiil değildir. Onu fiil haline getiren ise akılsal formların kendileridir. Ancak bu akılsal Formların maddede, duyumda veya imge bulunduklarından, edilgin akıl tarafından kabul edilecekleri yani fiil olma açısından faal akla ihtiyaç duyarlar. Arslan'a göre, Aristoteles kendi terminolojisiyle "bilgiyi yapan, meydana getiren" akıldır (nous poietikon). Edilgin aklın her şey olabilme, her akılsal olma kuvvesi olmasına karşılık etkin veya Faal Akıl, onu o akılsal yapma, kılma ilkesidir."[567] ;"…faal aklın rolü, edilgin aklı kavradığı nesnelere özdeş duruma getirmektir."[568] ; "…faal akıl, bilinebilir nesnelerin bütün formlarını bu akıl üzerine basar."[569] "Nasıl ki duyumda duyusal form, maddesinden soyutlanmış olarak zihne nüfuz ederse, akılsal form da aynı şekilde ona nüfuz eder. Zihnin özelliği kendisine özgü bir niteliğe sahip olmaması, tersine belli bir anda tümüyle bildiği şeyin özelliğini kazanmasından ibarettir… O halde bilgide, zihin ve konusu, aynı özelliğe sahiptirler ve bir nesneyi bilmek, insanın nesneyi bildiği andaki biçiminde kendi zihnini bilmesi demektir."[570]

Bu şekilde açıklanan akılsallar ya da zihindeki izler olarak kavramlar tümel karakterdedir ve soyutlama süreci içinde elde edilirler. Aristoteles'te iki ana soyutlama modeli bulunur: **Aphaíresis** (*De Anima*, III, 7 [431b 12-16]) ve **epagôgê** (*İkinci Analitikler* II, 19 [100a3-9]).[571] Bu iki kavramı Francis E. Peters'dan kısa alıntılarla şu şekilde açıklayabiliriz:

---

[566] A.g.e., s. 222.
[567] A.g.e., s. 224.
[568] Ross, David, a.g.e., s. 236.
[569] A.g.e., s. 237.
[570] A.g.e., s. 286.
[571] Lafleur, Claude; Carrier, Joanne, *Alexandre d'Aphrodise et l'abstraction selon l'exposé sur les universaux chez Boèce dans son Second commentaire sur l'« Isagoge » de Porphyre,* Laval théologique et philosophique 681 (2012): 35–89. DOI : 10.7202/1010216ar <id.erudit.org/iderudit/1010216ar>

> **aphaíresis**: uzaklaştırma, kopartma, ayırma, çıkarıp atma, çekip çıkarma, soyma, soyutlama … Aristoteles'e göre, asli soyutlama konuları "mathematik şeyler"dir…bu işlem, *Peri psûkh*. III, 431b'de "maddede cisimleşmiş olan şeyleri sanki öyle değillermiş gibi düşünme [*nóêsis*]" olarak betimlenir… Burada birincil olarak Aristoteles'in duyulur ve düşünülür madde arasında yaptığı ayrım vardır… Daha sonra ikincil olarak, zihnin duyulur şeyleri (aisthêta) duyulur olmak bakımından olmayacak şekilde temaşa ettiği soyutlama sürecinde kavradığı madde türü gelir…[572]
>
> **epagôgê**: sürüme, sürüyerek götürme, getirme, indüksiyon … Aristoteles'te epagôgê'nin en temel önemi, onun tüm bilimsel bilginin (*epistêmê*) temel taşı rolünü oynamasıdır. Biz, hem tümel kavram (*kathólou*, t.b.) hem de tümel önerme (*arkhê*, t.b.) hakkındaki bilgimizi tek tek duyu deneyimlerinin (*aisthêseis*) bir indüksiyonu yoluyla kazanırız … Bu epagôgê adım adım ilerleyen gidimli bir süreç değildir … zihnin sezgisel bir kavrayışıdır.
>
> 4. Aristotelesçi epagôgê'nin can alıcı noktası, tümelin tek tek duyu verilerinin maddi sınırları içerisinde bulunmasıdır (*Phûs. Akr*. I, 184a) ve zihin bu duyu deneyimine tekrâr tekrâr marûz kalmak suretiyle tümelin daha yüksek anlaşılırlığını kavramaya doğru yürür (*Anal. hûst*. I, 87b-88a)…[573]

Duyumdan başlayarak, özün, tümelin doğası içinde temaşasına kadar uzanan bilgi hiyerarşini Arslan şu şekilde belirtmektedir:

> Böylece Aristoteles'te duyumdan hayalgücüne, hayalgücünden deneye uzanan, deneyden akıl yürütmeye, nihayet ondan da akılsalların temaşasına geçen bir bilgi hiyerarşisi oluşturulur ve bu hiyerarşinin dereceleri arasında da bir süreklilik ve devamlılığın varlığı özenle vurgulanır.[574]

Düşünce unsurlarının psikolojik sürecini bu şekilde ele aldıktan sonra, düşünce dil ile münasebeti konusuna geri dönmek istiyoruz. Küyel'e göre, düşünce dil ile, dil ise ses ve yazı ile kendini dışlaştırır. Ses ile çıkan, zihindeki izlere delalet ederken, yazı sesle çıkana delalet eder. Ses ve yazı herkeste aynı değilken zihindeki izler aynıdır. Bu zihindeki izler ise yapıntılar, tasavvurlar ve hayaller olarak kavramlardır. Ağızdan çıkan ses ilk olarak kavramlara, ikinci olarak o kavramın temelindeki duyusallara delalet eder. Yazı ise ilk

---

[572] Peters, Francis E., *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*, Çeviren ve Hazırlayan Hakkı Hünler, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 40-41.

[573] A.g.e., s. 105-107. [Köşeli ayraç simgeleri ilgili yayında yer almaktadır. Metinde kısaltmalarına yer verilen Aristoteles'in eserlerine dair ilgili yayındaki açıklamalar şu şekildedir: *Phûs. Akr.*: *Fizik*; *Peri psûkh.*: *Rûha Dâir/De Anima, Anal. hûst.*: *(İkinci) Analitikler*]

[574] Arslan, Ahmet, a.g.e., s. 223.

olarak ağızdan çıkan sese, ikinci olarak zihindeki izlere delalet eder. Küyel, dil ile bir nesneye delalet ediş sırasını şu şekilde açıklamaktadır: Yazı ağızdan çıkan sese, bu ses zihindeki ize, zihindeki iz ise objeye delalet eder. Küyel, buna ek olarak Aristoteles'te kavramın, nesnenin örneği, sureti ve onun hakkındaki bilgi olduğunu belirtmektedir: Kavramın nesnenin sureti olması bakımından, onun ağızdan çıkan sesin zihindeki izlerin gösterici işareti ve etiketi olması gibi nesnenin işareti ve etiketi olmadığını vurgulamaktadır. Kendi sözlerimizle ifade edersek, yazı, ses, zihindeki iz, nesne sıralamasındaki gibi dolayımlı ve uzlaşımsal bir delalet söz konusu değildir. Küyel'e göre, "zihindeki izler" veya kavram bu özelliğiyle "objenin örneği, sureti ve onun hakkındaki bilgi" olması bakımından herkes için müşterektir.[575]

> Bu değişmemenin temeli ve teminatı objenin kendisindedir. Çünkü, bir obje o objeyi o obje yapan bir surete sahiptir. Kavram bilfiil objede gerçekleşmiş olan suretin, yine bilfiil olarak insan zihninde kendisini arzetmesidir.[576]

Küyel' göre, objenin örneği, sureti olarak zihindeki iz, düşünce ve varlık arasındaki temas birliğini sağlayan şeydir; bu birleştirici şey birleştirici şey, varlıkta suret olarak, düşüncede kavram olarak kendini arz eden aynı şeydir:

> "Var olan vardır", "Düşünüyorum"un vaz etmiş olduğu antinominin Aristoteles'e göre çözümünün can noktalarından biri işte burasıdır. "Düşünce" kendi duvarları içinde mahsur kalarak, "var olan"a varlığını temin eden suret aynı zamanda düşünce tarafından da benimsenebilen ve kavranan bir mahiyette ortaya çıkmaktadır. Sesle çıkan şey "zihindeki izler"e delalet etmektedir. "Zihindeki izler" düşüncede olmakla beraber, asıl düşüncenin değil, fakat varlığın malıdırlar. Çünkü "zihindeki iz" objeye delalet etmektedir. Bununla beraber, "zihindeki iz" objenin örneğidir, suretidir. Objeyi düşünce ile temasa getiren "zihindeki iz", "Düşünce"nin ve "Varlık"ın ortak böleni veya ara kesiti olan ve netice itibariyle "Düşünce" ile "Varlık" arasında temas birliğini kuran şeydir. Bu birleştirici şey, varlıkta suret olarak düşüncede kavram olarak kendini arzeden aynı şeydir.[577]

Şu halde, duyumla başlayan ve özellikle soyutlama süreci içinde şekillenen ve lafız olarak dil aracılığıyla dışsallaşmış halde tümel kavramlara sahip oluruz. Ancak tek başına kavramlar düşüncenin gerçekleşmesi için yeterli değildirler. Küyel'e göre, "Lisanla

[575] Türker-Küyel, Mübahat, a.g.e., s. 36.
[576] A.g.e., s. 37.
[577] A.g.y.

formüllendirilmiş düşünce unsurlarının asıl önemlisi tasdik ve ya selple kendini arzeden unsurlardır. Çünkü doğru ve yanlış, Aristoteles'e göre, ancak tasdik ve selp fiilinde bulunur."[578] Düşüncenin unsurları olarak tasdik ve selp birleştirme ve ayırmanın uygulanışı cezimli söz olarak, yani içinde doğru ve yanlışı, hükmü barındıran söz kendini gösterir. Mübahat Türker Küyel'e göre, Aristoteles'te düşünce fiili kavramla değil, tasdik ve selp ile başlamaktadır:

> Bir sözün hüküm olabilmesi için "bir şeyi bir şey hakkında vaki kılması, bir şeyi bir şeyden kaldırması lazımdır. "Basit hüküm, zaman bölümlerimize göre, bir şeyin var olup olmadığına delalet eden ağızdan çıkan sestir". Demek oluyor ki düşünce fiili bir şeyi bir şey hakkında vaki kılmak, veya bir şeyi bir şeyden kaldırmakdır.[579]

Küyel, çalışmasında Aristoteles'in varlık anlayışını da incelemektedir. Biz ise konumuzun sınırları içinde kalarak meselenin varlık boyutuna ilişkin açıklamalarına değinmeyeceğiz. Aristoteles'in varlık anlayışını incelemeye başlamadan önce "Giriş" bölümünde,[580] varlık, düşünce ve bilgi problemini bir antinomi şeklinde sunuşu, bunu takip eden bölümde "Aristoteles'in Çıkış Noktaları" altbaşlığında[581] kendisinden önceki düşünürlere karşı eleştirilerinin anafikirlerini tanıtması, bize varlık üzerine bir soruşturmaya girişmeden önce antinomiyi çözümlemenin gerekliği olduğunu göstermektedir. Ne var ki çözümü tek bir eserler sınırlı tutamayacağımızı da göstermektedir. Antinominin çözümü yalnızca mantık değil, psikoloji, dil metafizik gibi disiplinlere dair eserlerinde yayılmış bir halde serimlenmektedir. Küyel'in açıklamalarından, her ne kadar kendisi bu şekilde ifade etmese de, *Kategoriler*'in, antinominin çözümünü ve özellikle varlık ile düşünce arasında münasebet kuruşumuzu temellendiren ilk, yani en temel eser olduğunu anlamaktayız. Şu halde, "Kategoriler'e Giriş" olan *İsagoge*'yi ve beş tümeli de bu bağlamda görmek gerek daha doğru olacaktır. Beş tümel yukarıda tanıtılan ilgili antinomiye dair çözümün bütün aşamalarıyla yakından bağlantılıdır. Beş tümeli bu açıdan psikolojiden, dilden ve metafizikten bütünüyle kopuk düşünemeyiz. Ancak beş tümel, bizce bir mantık konusu olarak, özellikle Küyel'in açıkladığı hükmün oluşma aşaması üzerinde odaklanmaktadır. Antinominin çözümü bağlamında, kanaatimizce ağırlıklı olarak bir hüküm ifade edecek şekilde bir yüklemi özneye tasdik ediş yolları, bu tasdik aşamasındaki yüklem sınıflarına

[578] A.g.e., s. 39.
[579] A.g.y.
[580] A.g.e., s. 1-8.
[581] A.g.e., s. 9-14.

dair bir kuramdır. Küyel'in ifadesiyle, "Varlıkla düşünce arasındaki iştirâki düşünceden varlığa doğru sağlayan unsur" olarak "önerme"nin[582] oluşumunda asli bir konumdadır. Bu şekilde önermelerle haklarında hüküm verilenler ise bireylerdir. İşte beş tümeli, bireylerin mahiyet ortaklıklarını ve farklılıklarını, ilineksel ortaklıklarını ve farklılıklarını, kısaca varoluşlarını düşüncede ifade edebilmemizin araçları olarak görüyoruz. Boethius'un beş tümel anlayışını incelemek şu halde, onun varlık ile düşünce arasında nasıl münasebet kurduğunun asli bir safhasını incelemektir; bir bakıma, "Varlık vardır." ve "Düşünüyorum." antinomisine nasıl yanıt verdiğini soruşurmaktır.

Küyel, "Başlangıç" yazısında, Ross'un Aristoteles'in "varlıklar arasındaki münasebeti izah etmesi akımından determinist olup olmadığı hususunda" tereddüt ettiğini belirtmekte, kendisi de bu bağlamda Faal Akıl ve "imkan" hususuna dair görüşlerine yer vermektedir.[583] Küyel'in ele aldığı bağlamda olmamak üzere, beş tümel ile yakından alakalı bulduğumuz "imkan" hususunu, kısaca Porphyrios ve Boethius açısından değerlendirmek istiyoruz. Varlık hakkındaki bilginin Faal Akıl'dan geliyor olmasını,[584] ve böylelikle, "varlık ve düşünceyi temasa getirerek onları bir bakımndan aynîleştiren suretin zihinde hasıl olma mekanizması"nın[585] müşterek oluşunu, dünyanın tecrübe edilişinde özellikle aphaíresis modeli soyutlamayla elde edilen kavramların herkes için müşterek olmasında kendini gösterdiği şeklinde anlıyoruz. Bu açıdan düşünce varlığa tâbidir ve onun ifadesinde dil varlığa tekabül eder. Ancak Küyel'in "imkan" hususunu sorgulayışını Porphyrios ve Boethius için de gerçekleştirmeliyiz. Biz ise bu noktada "imkan"ı, belirli bir varlık tasavvurunun yansıması olarak, bir 'yorum' şeklinde anlıyoruz. Varlık ile müsabet kurarken, yoruma yer var mıdır? Düşünen süje, coğrafyanın, gelenek ve göreneklerin, kültür kodlarının, dini inançların vb. etkisinden beri midir? Yoksa, düşünce, süjeden bağımsız olduğu gibi mi varlığı düşünmektedir. Kanaatimizce, beş tümel bağlamında imkana, bir başka deyişle yoruma imkan vardır. Zira varlık üzerine bir düşünen, akleden vardır. Beş tümel aracılığıyla düşüncede ifadesini bulan yalnızca fiziksel dünya, yalnızca bedensel yapılarıyla bireyler değildir; aynı zamanda onların doğalarıdır. Bir başka deyişle, gayricismani öğeler de düşüncenin nesnesidirler. Kanaatimizce, Faal Akıl'dan bütünüyle bağımsız olmasa da, süjenin yorumu bu noktada devreye girmektedir. Bu yorum,

[582] A.g.e., s. 154.
[583] A.g.e., s. VII-X.
[584] Bkz. a.g.e., s. X.
[585] A.g.e., s. 154.

aphaíresis ve epagôgê modeli soyutlamalar yoluyla kavranamayan öğeleri de varlığa dahil edebilmekte, onun da düşüncesini mantığa dahil etmektedir. Bir başka deyişle, düşüncede ifadesini bulan yalnızca dünyada tecrübe edilen varolanlar değil, aynı zamanda var olduklarına inanılanlardır. Porphyrios Ağacı olarak tanınan şemadaki "Akıllı Hayvan" cinsi ve "Ölümlü" ayrımı, bizce işte bu yorumun, belirli bir coğrafyada, belirli bir kültür içinde yetişmiş, belirli bir inanca sahip bir düşünürün varlık tasavvurunun bir yansımasıdır. Porphyrios ve Boethius'un beş tümel üzerine görüşlerine dair yaklaşımımızı biçimlendiren Mübahat Türker Küyel'in özellikle aşağıdaki satırlarıdır:

> ...Böyle bir neticeye gelmekte felsefede daimî olan şeyin hal şekillerinin değil, fakat problemin kendileri olduğu görüşü teyyüt etmiş olmaktadır. Çünkü Aristoteles *"Varlık vardır"* ile *"Düşünüyorum"* arasındaki antinomiyi kendisinden önce gelmiş olan filozofların halletmeden bıraktıkları noktalarda tamamlamaya çalışarak çözümlemeye yönelen bir model teklif etmiştir. Bu modelin bütün noksanlardan uzak olmadığını onun sistemine karşı yapılmış olan itirazlar göstermiştir. Bu itirazlar Aristoteles'in kendi modeline karşı olmaktan ziyade belki, onun modeli vasıtası ve bahanesiyle adı geçen antinominin çözümüne doğru çabalamalar olarak tefsir edilebilir.[586]

Bize göre, beş tümeli incelemekte söz konusu olan Aristoteles'in çeşitli eserlerinde dağınık halde tanıttığı bir kuramı Porphyrios'un *İsagoge*'de toplu olarak sunması, Boethius'un bunu şerh etmesi, başka düşünürlerin Aristoteles'i onlardan daha iyi anlamaları ve açıklamaları değildir. Bizce bu konuda düşünürler, Küyel'in ifade ettiği gibi, "antinomiyi kensinden önce gelmiş olan filozofların halletmeden bıraktıkları noktalarda tamamlamaya çalışarak çözümlemeye yönelen bir model"i izlemektedirler. Küyel'in vurguladığı üzere, "felsefede daimî olan şeyin hal şekillerinin değil, fakat problemin kendileri"dir. Beş tümel söz konusu olunca devamlılık arz eden mesele "Varlık vardır." ve "Düşünüyorum." antinomisinin bizzat kendisidir. Beş tümel de bu antinomiyi getirilen bir çözümün asli bir parçasıdır. Burada söz konusu olan farklı zamanlarda, farklı coğrafyalarda yaşamış, farklı dilleri konuşan, farklı kültürlerde yetişmiş, farklı inançlara sahip farklı düşünürlerin antinomiye getirdikleri çözümlerdir. Bizce bu çözümler hiçbir şekilde tam olarak özdeş görülemezler. Antinomiye, her düşünür kendi yorumuyla kendi özgün çözümünü getirmekte, varlık ile düşünce arasında kendi bağlarını kurmaktadır. Biz de bu araştırmamızda Boethius'unkileri incelemekteyiz.

[586] A.g.e., s. 157.

Varlık ve düşünce arasındaki ilişki üzerine Boethius öncesi düşünürlerin görüşlerine çalışmamıza bir temel oluşturacak yeterlikte değindiğimizi düşünüyoruz. Boethius'u, Aristoteles'in, kendisinden önceki düşünürleri eleştiri süzgecinden geçirerek kendi düşünceleriyle harmanladığı sentezden daha güç bir sürecin beklemiş olduğunu söyleyebiliriz. Bunun nedeni ise zamanın ilerlemesiyle düşünceleriyle hesaplaşılması gereken filozofların sayılarının artması yanında, İlk Çağ düşünürlerinde bulunmayan Hristiyanlık inancıdır. Boethius'un, her ne kadar Hristiyanlık ve felsefe ya da teoloji ve Aristoteles uzlaşısı hedeflememiş olsa da görüşleri içinde, önceki düşünürlerden farklı bir öğe olarak Hristiyanlığa da bir yer bulmak çabası içinde olduğu söylenebilir.

Boethius, varlık ve düşünce ilişkisinin psikolojik temelleri üzerine en açık görüşlerini *İnİs2*'de dile getirmektedir. Görüşlerini, Aristoteles'in adını vermeden onun bitkisel, hayvani ve insani şeklindeki üçlü ruh ayrımı üzerinden açıklamaktadır. Bu bağlamdaki açıklamaları *De Anima*'dan (414a29-414b19) kısmi bir özet mahiyetindedir.[587] Boethius, bu üçlü ruh ayrımını ruhun üç gücü (animae vis) olarak nitelemektedir. Bunlardan birincisi bedenin varlığa gelişi, beslenmesi varlığını devam ettirmesi görevlerinin yerine getirir. Otlar, ağaçlar ve kökleri toprağa sabit olanlar için geçerli olan budur. İkincisi ise, birinci ile bir arada ve birleşik olmakla birlikte, ek olarak şeylerin değişkenliklerini yakalayabilme ve çeşitli biçimlerde hüküme (multiforme iudicium) muktedir olma ile şekillenen bir parçaya daha sahiptir.[588]

> Duyum gücüne sahip bütün hayvanlar hem doğar, hem beslenir, hem de varlıklarını devam ettirirler. Duyum ise çeşitlidir ve sayısı beşe kadar yükselir. Buna göre, beslenerek varlığını devam ettiren her şeyin aynı zamanda duyumsadığı söylenemez ancak her ne duyumsayabiliyor ise ruhun birinci gücüne, doğma ve de beslenmeye de sahip olduğunda şüphe yoktur. Duyuma sahip olanlar, yalnızca mevcut oldukları durumda, şeylerin duyumsayabilen bedence taşınan formlarını yakalamakla kalmaz, aynı zamanda mevcut olmadıkları durumda, duyum duyumsanabilenden ayrı olsa da, duyumun tecrübe ettiklerine (cogitarum sensu), imgelerin formlarına sahip olur, bunları hafızada toplar, hayvan sağlıklı olduğu müddetçe de bunları daha az ya da daha çok bir biçimde muhafaza eder. Ancak muhayyileleri bunlara, karışık ve belirgin olmayan şekilde sahip olur ve onları hiçbir şekilde bir araya getirme ve de birleştirmeye muktedir

[587] Aristotle, *On the Soul*, çev. J., A., Smith, "The Complete Works of Aristotle" içinde, Volume One, (Ed.) Jonathan Barnes, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1995, s. 659-660.
[588] Boethius, *İnİs2*, s. 136

> değildir. Gerçi hatırlayabilirler ancak unutma ile kaybolan her şeyi eş düzeyde hafızaya geri getirmeye muktedir değildirler. Geleceğin soruşturulması ise bunlarda hiçbir şekilde mevcut değildir.[589]

Boethius, yalnzca insanda mevcut olan ruhun üçüncü gücünü, diğer ikisine sahip olanlarla bir karşılaştırma yaparak açıklar:

> Ruhun üçüncü gücü, önceki güçler olan beslenme ve duyumsamayı kendine çeker ve de bunları kendine hizmetkar ve itaatkar biçimde kullanır. Üçüncü güç bütünüyle akıldan müteşekkildir; hem şeyler mevcut durumda iken onların en sağlam kavranışına hem de mevcut olmadıkları durumda düşünülmesine (intellegentia) ve de bilinmeyen şeylerin soruşturulmasına yönelir. Bu ise yalnızca insan cinsinde (doğasında) bulunur; yalnızca düzensiz olmayan tam duyum ve de muhayyileleri almakla kalmaz aynı zamanda muhayyilenin sağladığını anlama yetisinin tam edimiyle açıklar ve kanıtlar. Söylendiği gibi bu 'ilahi doğadan'dır; onunla insan, sadece duyuma konu olan şeyleri kuşatmakla kalmaz aynı zamanda duyumsanamayanları muhayyile ile kavramsallaştırmaya ve mevcut olmayan şeylere isim vermeye de muktedir olur. Bu sayede anlama yetisinin açıklamasıyla kavrar, sözcüklerle ve de isim vererek açıklık getirir.[590]

Boethius'a göre, insan doğasının hassası bildiklerinden hareketle bilinmeyeni soruşturmasıdır. Bir şeyin yalnızca var olup olmadığını değil aynı zamanda ne olduğunu, hangi şey olduğunu ve de niçin olduğunu bilmek ister. Bu ise düşünürümüze göre, ruhun üçüncü gücüne sahip varlıkların isimlerinin doğasından kaynaklanmaktadır.[591] Bize göre, bu şekilde insanda da kısmi de olsa Tanrısal bir yön bulunduğunu söylemenin ifadesidir.

Boethius ruhun gücünün anlama yetisinin hareketlerinden mahrum olmayışını, bir başka deyişle, insan anlağı ve "ilahi doğadan" kaynaklı üçüncü ruh gücünün birlikteliğini, aklın gücünün dört özelliğinin yerine getirilmesi üzerinden açıklar. Bunlar ise insanın bir şeyin var olup olmadığını araştırması, var olduğunu anladığı zaman ne olduğunu merak etmesi (addubitat), her ikisinin de bilgisine akıl yoluyla sahip olabildi ise hangi şey olduğunu

[589] A.g.y.
[590] A.g.e., s. 137. [Boethius'un bu bağlamdaki görüşleri, Aristoteles'in *Propreptikos*'uyla büyük koşutluklar arz etmektedir: Bkz., Aristoteles, *Felsefe Yapmaya Çağrı, Propreptikos*, çev. Ali Irgat, Afa Yayınları, İstanbul, 1996, s. 22, 34.]
[591] A.g.y.

soruşturması ve de ondaki diğer ilineksel etkileri araştırması, bunlar bilindikte neden öyle olduğunu soruşturması ve açıklamaya yönelmesidir.[592]

Düşünürümüze göre, mevcut durumda olan şeylerin algılanması, mevcut olmayanların düşünülmesi, bilinmeyenlerin soruşturulması ve de bulunması edimlerini yerine getiren insan ruhu, ruhun gücüyle akıl yürüten kişi için iki hizmet sunmaktadır: "Birincisi, şeylerin doğasının, soruşturmanın kesin açıklamasıyla tanınması; ikincisi ise, önce bilgiyle gelenin daha sonra ahlakın değeriyle hayata geçirilmesi."[593]

Boethius'un yukarıdaki görüşleri, varlık ile düşünce ilişkisine hangi sıra ve yöntemle yaklaştığı konusunda bizi bilgilendirmektedir. Bu ise, 'Değerlendirme ve Sonuç' aşamasında görüleceği üzere, düşünürümüzün beş tümelin varlık ve düşünce arasındaki müsabet bakımından işlevini göstermemizde ana hareket noktamız olacaktır.

Düşünürümüzün yukarıdaki açıklamaları, bize göre, *De Anima*'ya oldukça vakıf olduğunu ve büyük ölçüde Aristoteles çizgisini izlediğini göstermektedir. Ancak bizim ağırlık noktamız kavramların psikolojik yönü, zihindeki izler olarak kavramlar değildir. Biz, bir zihin aşamasından çok, sürecin sonlanmış ürünü ile, lafız olarak, terim olarak dışsallaşmış haliyle, varlık ve düşünce bağlamında insanlar arası iletişim açısından, mantıksal yüklem ilişkisi, delalet ilişkisi açısından ele almanın daha yararlı olacağına inanıyoruz. Bu nedenle düşünürümüzde tümel kavramın oluşumunu dil-mantık bağlamında, delalet yönüne vurgu yaparak, somut dışsal ürün olarak kullanımı açısından inceleyeceğiz. Dolayısıyla, doğrudan lafızların delaletiyle başlamak istiyoruz.

Boethius'un lafızların doğrudan şeylere delalet ettiği görüşünü benimsemediğini belirten Cameron, neye delalet ettiklerine ilişkin olarak üç seçenek belirtir: Duyumlar gayricismani doğalar ve imgeler. Duyumlar dışta kalmaktadır zira her ne kadar dış dünya ile duyusal temas halinde olsak da aynı zamanda kavramlara da sahibiz. Cameron'a göre, Boethius gayricismani doğaların adaylığını reddetmemektedir. Cameron, bu gayricismani doğalardan, örtük olarak (ex silentio) Platoncu Form'ları anladığına dair görüşler

[592] A.g.e., s. 137-138.
[593] A.g.e., s. 138.

olduğunu belirtmektedir.[594] Andrew Arlig ise bunu örtük bir ima olarak değil, açık bir şekilde ifade etmektedir: "Boethius'a göre, Aristotelesçi formlar Platoncu Formların imgeleridir."[595] Arlig'e göre, Boethius, gerçek formların, Formlar oldukları görüşündedir. "Aristotelesçi formlar, varlıkları bakımından Platoncu Formlara bağlıdır."[596]

Ancak buradan, Boethius'ta lafızların doğrudan Platon'un idealarına delalet ettiği anlaşılmamalıdır. Taki Suto'ya göre, bu noktada Boethius, Proclus'un 'zihindeki adlar kuramı'na benzer bir görüşe sahiptir. Proclus'a göre, adlar öncelikle Formların (ideaların) benzerlikleri iken ikincil olarak duyumsanabilir şeylerin benzerlikleridir. 'İnsan' öncelikli olarak gayricismani bir forma, İnsan İdeasının Kendisine delalet eder; ikincil olarak ya da türemiş bir şekilde cismani bir şeye, örneğin Atina'daki Sokrates'e delalet eder. Zira Sokrates İnsan İdeasına katılmakta, ondan pay almaktadır.[597] Buna benzer şekilde Boethius'a göre, söylenen sözcükler öncelikli olarak düşüncelere [zihindeki izler olarak kavramlara] ve ikincil olarak düşünceler aracılığıyla şeylere delalet ederler.[598]

Boethius'ta lafızların delaletine ilişkin olarak, Taki Sotu'nun yer verdiği 'Boethiusçu anlam bilim üçgeni' şemasını buraya alıntılamakta yarar görüyoruz:

Tablo 6. Taki Suto'ya göre, Boethiusçu Anlam Bilim Üçgeni.[599]

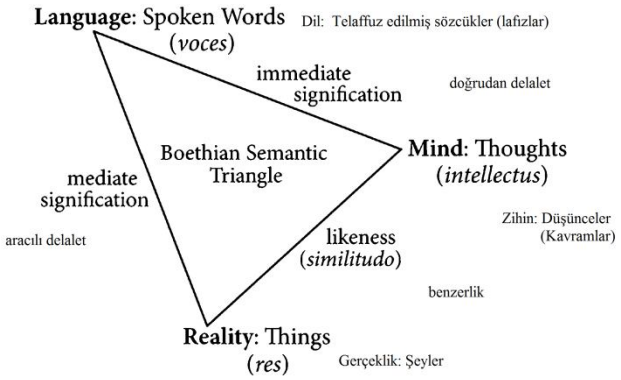

[594] Cameron, Margaret, a.g.m., s. 91.
[595] Arlig, Andrew, a.g.m., s. 136.
[596] A.g.m., s. 136. [Arlig'in büyük harflle Aristotelesçi formlardan ayırdığı Platoncu Formları, idealar olarak anlıyoruz.]
[597] Suto,Taki, a.g.e., s. 28-29.
[598] A.g.e., s. 31.
[599] A.g.e., s. 33.

Ancak buradaki 'aracılık' (medietas) teriminin, düşüncelerden başka şeylerin de anlaşılmasına neden olabileceğini, dolayısıyla yanlış anlaşılabileceğini belirten Suto, şemayı aşığıdaki gibi değiştirmektedir:

Tablo 7. Taki Suto'ya göre, Boethius'ta kavramların delalet ilişkisi.[600]

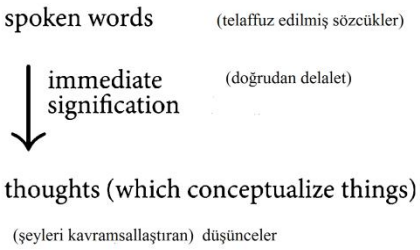

Suto'ya göre, Boethius'ta söylemiş sözcükler, lafızlar bazı zihin durumlarına delalet ederler, i) şeylere ya da ii) gayricismani doğalara değil. Bu zihin durumları ise düşüncelerdir. Düşünceler ise lafızlar, isimler ve fiiller ile delalet edilen 'ruhun etkilenimleri'dir. [601] Bu noktada Boethius'un, Aristoteles'in 16a3-8'daki ifadelerini benimsediğini belirten Suto, Boethius'un 'ruhun etkilenimleri'nden düşünceleri, düşüncelerden ise şeylerin benzerliklerini anladığı görüşündedir.[602] Ancak Suto'nun ifade ettiği düşüncelerden, tasdik veya selp ile oluşan hüküm olarak düşünceyi değil kavram olarak düşünceyi ifade etmek istediğini düşünüyoruz.[603]

Boethius'a göre lafızların ilk olarak kavramlara delalet ettiğini ancak kavramlara her zaman zorunlu olarak muhayyilelerin eşlik ettiğini belirten Cameron'a göre, Boethius açısından süreç şu şekilde işlemektedir:

> Bir şey bir kişi için duyu ya da düşünce nesnesi olur ve bundan karışık ve yetkin olmayan bir muhayyile hasıl olur. Boethius muhayyileyi görsel dilde imgeler ya da ruha giren formlar olarak betimlemektedir (2IN 34: 2). Bu muhayyile üzerine daha güçlü olan bir izlenim etki etmekte; bu ise bir izlenim ya da izlenim ile algısal kavramın (quadam intellectus perceptio, (2IN 34: 5) oluşmasını sağlamaktadır. Boethius'a göre, bu izlenim ise ilk olarak algılanan şeyin benzerliğidir. Sonuç olarak ortaya çıkan kavram ve şey arasındaki benzerliğe, Boethius'un Aristoteles yorumuna göre, neden olan doğadır (2IN 38: 15). Sürecin sonunda,

[600] A.g.e., s. 34.
[601] Suto,Taki, a.g.e., s. 30.
[602] A.g.e., s. 34.
[603] Bkz. a.g.e., s. 24, 84, 95.

> bu izlenim [benzerlik ya da form] bir kişinin bir başkasına izlenimini aktarma isteğine bağlı olarak kendisine ifadede yer bulur. [604]

Cameron'a göre, bu açıdan, gerçeklik ile lafız arasında en az dört öğe (şey) yer almaktadır: "Gerçeğin, (duyusal ya da bilişsel) tecrübesi, karışık muhayyile, sonradan etki eden zihinsel açıklık –Boethius'a göre, bu şeyin benzerliğidir- ve lafzı verme/aktarma arzusu." [605] Ancak Cameron'a göre, Boethius, bunları bilişsel fenomenler olarak düşünmemize neden olacak bir şey ifade etmemektedir. Bunun yerine açıklamaları, "gerçekliğin tecrübe edilmesi ve onun hakkında konuşmaya muktedir olma arasında, tek bir zihinsel sürecin aşamalarının farklarına işaret etmektedir."[606]

Aristoteles'te varlık ve düşünce münasebetini incelerken Küyel'in vurguladığı gibi, Aristoteles'te düşünce, "dil ile sıkı bir münasabet" içindedir.[607] Cameron'a göre, dilin doğasına ilişkin olarak Aristotelesçi görüşü benimseyen Boethius, dilin metafizik stasüsüne ilişkin önemli bir ayrım yapmaktadır. *Kategoriler*'de Aristoteles konuşmayı nicelik kategorisine dahil etmektedir. Bu açıdan Boethius, dile ilişkin olarak konuşmanın niceliksel yönüyle bir manaya delalet eden yönünü ayırmaktadır.[608] Bu ayrım ise kanaatimizce, onun varlık ve düşünce müsanebeti ekseninde dilin rolünü, daha çok bir manaya delalet eden yönüyle incelediğini göstermektedir.

Dilin metafizik stasüsüne ilişkin olarak takip ettiği kaynak Aristoteles olmakla birlikte, Porphyiros'un *On Aristotle Categories* başlıklı şerhinin girişinde ortaya koyduğu dil kuramı da Boethius'un ana kaynaklarından biridir. Bu dil kuramı, tümellerin dil içindeki kullanımına ilişkin önemli bilgiler sağlaması yönüyle, ve yukarıda değindiğimiz gibi delalet işlevini göstermesi yönüyle bizce büyük öneme haizdir. Porphyrios'un dil kuramı "birinci ad verme" ve "ikinci ad verme" şeklinde tanınmaktadır. Şimdi Porphyrios'un ilgili şerhinde dile getirdiği görüşlere yer verelim:

> İnsanın kendisi, çevresindeki şeyleri belirtmeye ve onlara delalet etmeye muktedir olunca, aynı zamanda isimlendirmeye ve her şeyi sözcükler aracılığıyla belirtmeye de muktedir oldu. Dolayısıyla dilsel ifadeleri [lafızları] ilk kullanışı (khresis), her şeye belirli sözcükler ve

[604] Cameron, Margaret, a.g.m., s. 91. [Metindeki köşeli ayraç simgeleri yazarın kullanımıdır.]
[605] Ag.y.
[606] A.g.y.
[607] Türker-Küyel, Mübahat, a.g.e., s. 35.
[608] Cameron, Margaret, a.g.m., s. 86.

> ifadeler aracılığıyla anlatmasını sağladı. Şeyler ve sözcükler arasındaki ilişkiye uygun olarak, buradaki bu şeyi bir 'sandalye', şunu bir 'insan', bunu bir 'köpek', şunu 'güneş' olarak adlandırdı ve yine bu rengi 'beyaz', şunu 'siyah' olarak adlandırdı ve buna 'sayı', şuna 'ölçü', bu 'iki dirsek', şuna 'üç dirsek' dendi. Bu yolla her bir şeye sözcükler ve ifadeler tahsis edildi; bu ise lafzın özel seslerini kullanarak şu şeye delalet etmesine, onu göstermesine hizmet etti. Belirli ifadeler, şeyler için birincil alametler olarak belirlenince, insan, koyduğu ifadeler üzerine başka bir bakış açısından düşünmeye başladı ve bunlardan bazılarının belirli başlığa (arthra) bağlanacak türden olduklarını gördü: bunları 'isimler' (onomata) olarak adlandırdı. 'Yürüyorum', ['yürüyorsun'] ve 'yürüyor' şeklindeki diğerlerini 'fiiller' (rhemata) olarak adlandırarak, iki çeşit sözcük arasındaki niteliksel farkları belirtmiş oldu. Buna göre bu tarzdaki şeyi 'altın' ve çok parlak şekilde parıldayan maddeyi 'güneş' olarak adlandırması birinci ad koyma'ya (prote thesis) aittir; bunun yanında bu 'altın' ifadesinin bir isim olduğunu söylemek ise ikinci ad koyma'ya (deutera thesis) aittir. Bu niteliksel olarak farklı ifade türlerini belirtir.[609]

Porphyrios'un yukarıda çevirisini sunduğumuz paragraflarındaki dil kuramı, Boethius aracılığıyla ve bu kurama Boethius'un kişisel katkılarıyla, Batı düşüncesi üzerinde son derece etkili olmuştur. Daha önce de belirttiğimiz gibi bunun, bireyleşme sorunu gibi müstakil çalışma konusu olması yararlı olacaktır. Yukarıda çevirisini sunduğumuz paragraflarda Porphyrios'un dile getirdiği dil kuramına ilişkin en kapsamlı bilgi ve yorumları Sten Ebbesen'in *Porphyry's Legacy To Logic: A Reconstruction* başlıklı yazısında bulmaktayız.[610] Burada, Porphyrios'un kuramını ve de Ebbesen'in yazısını bir bütün halinde temsil etmediğinin altını çizerek, bazı noktaları öne çıkarmak istiyoruz.

Sten Ebbesen'e göre, Porphyrios'un ad verme kuramındaki amacı, zamanın belirli bir noktasında, insanların, duyumsanabilir gerçekliğe gönderim yapan bütün sözcükleri ortaya koyduklarını, daha sonraki bir zamanda bu birinci dil üzerine belirli terimler geliştirdiklerini söylemek değildir.[611]

> Söylemek istediği, daha ziyade, kavramlar ve sözcükler repertuarımızın gelişiminde belirli basamaklar olduğudur. Nesnelerin, herhangi bir kişinin onlar üzerine konuşabilmesinden

[609] Porphyry, *On Aristotle Categories*, Translated by Steven K. Strange, Bloomsbury, Great Britain, 2014, s. 33-34.
[610] Ebbesen, Sten, *Porphyry's Legacy To Logic: A Reconstruction*, "Aristotle Transformed The Ancient Commentators And Their İnfluence" içinde, (Ed.) Richard Sorabji, Cornell University Press, Ithaca, New York, 1990.
[611] A.g.m., s. 147.

> önce, duyumsanmaları ve kavramsallaştırılmaları gerekir. Sınıf isimlerinin kullanımı bir soyutlama sürecini önceden varsayar. Bir nesne-dili olmadan, üst-dilin bir anlamı yoktur.[612]

Ebbesen'in bu soyutlama ve kavramsallaştırma sürecine ilişkin verdiği bir örneği kısaca özetleyelim. Bu örnekte gerçek dünyadaki bir şey olan köpek <köpek> şeklinde, köpek kavramı /köpek/ , ve 'köpek' sözcüğü [köpek] şeklinde gösterilmektedir. Bir grup insanın bir nesneye, <köpek> 'e rastladıklarını varsayalım. Onu algılarlar ve şu bireysel nesnenin doğrudan kavramına /köpek/'e, sahip olurlar. Aralarında bir uzlaşıya varırlar; buna göre, her kim nesnenin kavramını, /köpek/'i dışsallaştırmak ve grup üyesi bir başkasına iletmek isterse, sadece [köpek] demesi yeterli olacaktır. Böylelikle şu şeye ilişkin, lafızla dışsallaşan bir kavrama sahip olacaklardır. Sonraki bir dönemde bu kavram "+cismani, +canlı, +duyumsayan, -akıllı, +dört ayaklı, +havlayabilen, + sarkık kulaklı" şeklinde bir içleme çözümlenebileceği görülecektir. İlk topluma geri dönelim. Grup üyeleri yeni nesnelerle, <köpek>'lerle, karşılaşacaklar ve onların kavramlarını oluşturacaklardır. Öyle ki, her yeni kavram, ilk kavramlar aynı içeriğe sahip olacak ancak bazılarında "+sarkık kulaklı" özelliği bulunmayacaktır. Böylelikle ortak içeriğe işaret eden bir genel kavrama sahip olmak yanında, bireysel farklara işaret edenler de bulunacaktır. Bu durumda kavram karışıklığını önlemek için, bireysel farklara sahip olanları ayrıştırmak için, şu köpeğe 'Snuffy' gibi özel adlar vereceklerdir. Böylelikle insanlar, cismani, duyumsayan, akılsız, dört ayaklı, havlayabilen özelliklerine sahip bütün nesneler için [köpek] lafzını bir ad olarak kullandıklarının farkına varacaklardır. Bu durumda, bu adın, kavramın iki kullanımı olacaktır. İlk olarak gerçekten şurada hazır bulunan bir nesne için bu ad kullanılacak; ikinci olarak şu şey burada olmasa bile belirli özellikleri belirten bir kavram olarak da kullanılabilecektir. Birincisi 'şu şey'i (tode ti) belirtirken, ikincisi 'şöyle olan şey'i (toionde ti) belirtecektir.[613] Kısacası, belirli bir içleme gönderim yapan bir ad ve birçok üzerine yüklem olan bir tümel elde edilecektir.

Porphyrios'un dil kuramının, ikinci ad verme yönünü, Boethius açısından ele almak istiyoruz. Boethius, Porphyrios'un, *Kategoriler*'de birinci ad koymaya ilişkin terimlerin, *İbare Kitabı*'nda ise ikinci ad koymaya ilişkin terimlerin incelendiği görüşünü benimsemektedir. *İbare Kitabı*'nda sözcük türü olarak isim ve fiil inceleme konusu olan

[612] A.g.m., s. 147-148.
[613] Ebbesen'in adı geçen makalesindeki örnekten özetlenmiştir. s. 150-152. [Köşeli paratez simgeleri yazarın kullanımıdır.]

ana sözcük türleridir. Ancak bu noktada, *İbare Kitabı*'nda isim ve fiilin incelenişinin, dil bilgisi yönüyle bir inceleme olmadığının altını çizmek izteriz. Boethius'un da Porphyrios'un görüşünü benimseyişi diğer sözcük türlerini bilmeyişinden değil, bir gramerciden farklı olarak, konuya bir felsefeci bakış açısıyla yaklaşması gereğidir. Taki Suto, Boethius'a kadar yapılmış Latinceye ilişkin gramer çalışmalarını belirttikten sonra, onun, gramercilerin isim, zamir, fiil, zarf, ortaç, bağlaç, edat ve ünlem şeklinde sekiz sözcük türü kabul ettiklerini belirttiğine,[614] *İbare Kitabı* üzerine ikinci şerhinden bir alıntıyla bu sekiz sözcük türüne kendisinin örnekleriyle yer vermektedir.[615] Suto'ya göre, Boethius, felsefecilerce sözcük türlerinin incelenişinin, gramercilerden farkını şu şekilde açıklamaktadır: Gramerciler sözcükleri, çekimleri açısından, biçimsel yönden incelerler. Buna karşın felsefeciler ise daha ziyade manaya delaletleri yönünden incelerler.[616] Sten Ebbesen'e göre, Boethius, *Kategorik Tasımlara Giriş* başlıklı incelemesinde okurlarına, mantığı öğretişiyle ve dili ele alış biçimiyle onlardan, okulda gramer hakkında öğrendiklerini unutmalarını istediğini düşünmemelerini söylemektedir. "Okurun davet edildiği, aynı konuya daha derin bir anlayış sunan yeni bir bakış açısıyla bakmaktır."[617]

Boethius, üç çeşit konuşma olduğuna ilişkin Aristotelesçi görüşü benimsemektedir: Yazılı, sözlü ve zihinsel. Bunlardan ilk ikisi uzlaşımsaldır ve herkeste aynı değildir. Ancak üçüncüsü herkeste aynıdır.[618] Bu ise bize göre, yukarıda Küyel'in de belirttiği üzere, zihindeki izler olarak, kavramların herkeste aynı olmasından[619] başka bir şey değildir. Görüldüğü gibi Boethius yalnızca üç çeşit konuşma olduğu konusunda değil aynı zamanda ilk ikisinin uzlaşımsal olduğu konusunda da Aristoteles'i takip etmektedir. Öyle sanıyoruz ki, üçüncü konuşmanın, kavramların herkeste müşterek oluşunu daha iyi anlayabilmek için, öncelikle ilk iki konuşmanın uzlaşımsal oluşunu irdelemek gerekmekte. Bunu ise Ferdinand De Saussure'e başvurarak açıklayabileceğimiz kanısındayız.

Zeynel Kıran'a göre, Saussure, dil yetisinin insana özgü doğal bir yeti olduğu görüşündedir. Bütün insanlar ortak bir dil yetisine sahip olmakla birlikte bu yetinin "aldığı

[614] Suto,Taki, a.g.e., s. 119.
[615] A.g.e., s. 124.
[616] A.g.e., s. 225.
[617] Akt. Suto,Taki, a.g.e., s. 225-226.
[618] Cameron, Margeret, a.g.m., s. 89.
[619] Türker-Küyel, Mübahat, a.g.e., s. 36.

özel biçim her dilsel topluluk için farklıdır."[620] Saussure göre, doğal diller göstergelerden oluşan özel sistemlerdir ve dili dil yapan da budur; yani "dilin bir sistem oluşu ve bunun bir yapı gibi işlemesidir." Kıran'a göre, Saussure'ün dilbilime getirdiği en önemli kavramlardan biri 'dil göstergesi'dir. Buna göre, dil göstergesi dilin bir mesaj iletmek için başvurduğu araçlardır. Saussure'de dil göstergesi biri duyumsanan diğeri ise tasarlanan iki yüzlü bir gerçekliktir.[621] Bu ise dil göstergesinin bir gösteren ile bir gösterilenin birleşmesinden oluştuğunu ifade eder. Kıran'ın "bir kağıdın iki yüzü gibi birbirinden ayrılmaz" olarak nitelediği bu birleşim, konuşan ya da dinleyen açısından "ayrılmaz bir bütün oluşturan sesler ile anlamı bağdaştırır".[622]

Kıran, dil göstergesine örnek olarak Türkçe [kuş] sözcüğünü vermektedir. Bu örnekteki /k/u/ş/ ses dizisi gösteren, bu gösterenin göndermeden bulunduğu "uçabilen, bir gagası, iki ayağı ve kanatları olan tüylerle kaplı bir hayvan kavramı" ise gösterilendir.[623] Konumuz açısından dil göstergesinin en önemli özelliği ise nedensizliğidir. Kıran bu nedensizliği şu şekilde açıklamaktadır: "Gösterileni (anlamı) gösterene (sesdizisi) bağlayan bağ hiçbir iç ilişkiye dayanmaz; bir başka deyişle, dil göstergesinin gerçeklik kazandığı ses dizisiyle, ilettiği kavram arasında hiçbir neden ilişkisi yoktur."[624] Bu nedensizlik ise onun toplumsal bir ürünü olmasını ifade eder. Kıran'ın ifadesiyle "gösterge bir dilsel topluluğun üyeleri arasında genellikle örtük bir biçimde var olan bir anlaşmaya göre işler." Kendisinin verdiği 'kuş' örneğinde üzerinde bunu açıklayacak olursak burada nedensizlik, gösterilene göndermede bulunan /k/u/ş/ ses dizisinin uzlaşımsal olmasıdır. Daha açık bir ifadeyle gösterilen ile anlaşılan kavramı ifade etmek için mutlaka /k/u/ş/ ses dizisini kullanmamız zorunlu değildir. Bu ses dizisinin kullanılışı, bir dil topluluğu olarak Türk milletinin örtük bir anlaşması gereğidir; /k/u/ş/ yerine farklı ses dizileri, örneğin ş/u/k/ ya da çok daha farklı bir dizi kullanılabilirdi.

Aristoteles'in üç farklı konuşma olduğu ve bunlardan ilk ikisinin uzlaşımsal olduğu görüşünü Saussure'ün yukarıdaki görüşlerinden ancak üçüncüsünün bütün topluluklarda

---

[620] Kıran, Zeynel, *Dilbilim Akımları*, Onur Yayınları, İkinci Baskı, Ankara, 1996, s. 57.
[621] A.g.e., s. 58.
[622] A.g.e., s. 59.
[623] A.g.y. [Köşeli ayraç simgesi yazarın kullanımıdır.]
[624] A.g.e., s. 61.

aynı oluşunu özellikle, Küyel'in, "varlık ve düşünceyi temasa getirerek onları bir bakımndan aynîleştiren suretin zihinde hasıl olma mekanizması"[625] olarak betimlediği, Ross'un, "…faal aklın rolü, edilgin aklı kavradığı nesnelere özdeş duruma getirmektir."[626] şeklinde açıkladığı soyutlama süreci içinde şeylerden soyutlanan formların insanlarda ortak olması ekseninde anlamaktayız. Bir Türk ve bir İngiliz'in bir ofiste bulunduklarını düşünelim. Ofisin ortasında bir masa olsun. Bu masaya delalet etmek için Türk, üyesi olduğu dil topluluğuyla anlaşması gereği /m/a/s/a ses dizisini, İngiliz /t/a/b/l/e ses dizisini kullanacaktır. Gösterilen olan masa kavramıyla ilgili ses dizileri yalnızca her birinin kendi topluluklarıyla anlaşmaları gereği, 'şu masa'dan bağımsız olarak işleyecektir. Bu ses dizisinin yazıya geçirilmesi de aynı şekilde uzlaşı sonucu olacaktır. Ses dizisinin Uygur, Latin ya da Arap alfabesinin harfleriyle mi yazılacağı, sesli harflerin yazıda kullanılıp kullanılmayacağı, harflerin soldan sağa ya da sağdan sola mı yazılacağı tamamen o dil topluluğunun aralarında varacakları uzlaşma sonucu belirlenecektir. Üç konuşma içinde ilk ikisinin uzlaşımsal oluşundan bunu anlamaktayız. Üçüncü konuşmanın hepsi için ortak oluşundan ise, hangi topluluktan, hangi milletten olurlarsa olsunlar, her birinin insan türünün bireyleri olmaları gereği, yani aynı yapı ve işleyişte bir anlama yetisine, akıla, zihin yapısına sahip olmaları gereği 'şu masa'ya baktıkları zaman, onda içkin olan aynı formu çekip çıkardıkları, edilgin akılları üzerine etkin akıllarının aynı imgeyi bastığını anlamaktayız. Örneğimizde Türk ve İngiliz 'şu masa'dan aynı formu soyutlayacak, çekip çıkaracak dolayısıyla mana olarak, zihindeki iz olarak aynı kavrama sahip olacaklar ancak bunu sözlü ve yazılı olarak dışsallaştırmaları ise toplumlarıyla uzlaşmaları gereğince farklı ses dizileri ve alfabe ile olacaktır. Dolayısıyla üçüncü konuşmada anlamın ortak oluşundan bir sözcüğün, farklı milletilerin sözlüklerinde aynı şekilde karşılandığı, tanımlandığı ya da açıklandığını değil, bunların üyelerinin bir nesneyi duyumsadıkları zaman aynı formu soyutladıkları, çekip çıkardıkları, yani aynı kavrama sahip olduklarını anlamaktayız ve Boethius'u bu anladığımız şekilde okuyoruz.

Daha önce de vurguladığımız gibi, bize göre, lafızların, terimlerin dilsel ve mantıksal kullanımını incelemek öncelikli olmalıdır. Bu ise lafızların iliteşim süreci içinde insanlar tarafından nasıl kullanıldıklarını da incelemeyi gerektirecektir.

[625] Türker-Küyel, Mübahat, a.g.e., s. 154.
[626] Ross, David, a.g.e., s. 236.

Cameron'a göre, Boethius, bir manaya delaletin iletişimsel bağlamının sıklıkla altını çizmektedir. Bu iletişim süreci mutlaka bir konuşan, bir öğretmen, bir tarafta bir soru soran diğer tarafta başka bir soru soran, bir dinleyici, bir öğrenci ya da yanıt veren vardır mutlaka. Bu iletişim süreci ise kuşkusuz bir manaya delalet eden lafızlar üzerindeki uzlaşıyla mümkün olabilmektedir. Cameron'ın belirttiği üzere, konuşan ve dinleyen rolü değişiyor olsa da düşünce unsurları daima sabit ve düzenli bir ilişki içindedir. Konuşan, dinleyene gerçekliği belirtmek ya da delalet etmek için uzlaşımsal sözlü ifade ortamını kullanır; başarılı bir iletişim için, hem konuşan hem dinleyici delaletin taşıyıcısı olduğu aynı kavrama sahip olmalıdır.[627] Başka bir deyişle, dış dünyanın, gerçekliğin tecrübe edilmesiyle kavranan zihinsel iz yani kavramın aynı olduğu fertlerin, bunu yazılı ya da sözlü olarak ifade etmek için belirli bir gösterende uzlaşmış olmaları gerekir.

İletişim süreci içinde, lafızların konuşan ve dinleyen açısından işleyişini Suto aşağıdaki gibi görselleştirmekte ve açıklamaktadır:

Tablo 8. Taki Suto'ya göre, Boethius açısından, dünya tecrübesi üzerine, koşusan ve dinleyen arası iletişim süreci.[628]

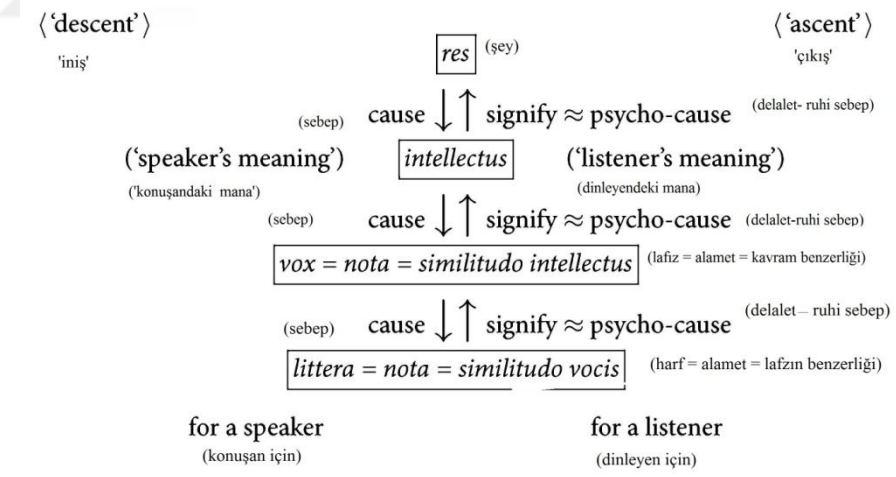

> Konuşmacı olarak bir kişi öğretir, bir şey söyler ya da bir soru sorar. Dinleyici olarak bir kişi işitir, onu anlar ve öğrenir. Konuşmacı olarak şeylerden bazı düşünceler edinir (conceives) ve düşünceleri lafızlarla ifade eder. Şu halde, düzen, konuşmacının tarafında şeylerden düşünceler *aracılığıyla* lafızlara doğru gider.

[627] Cameron, Margaret, a.g.m., s. 90.
[628] Suto, Taki, a.g.e., s. 107.

> Öte yanda dinleyici, lafızlardan düşünceleri yakalar. Dolayısıyla, konuşmacı için düzen, dinleyicinin tam tersidir (conversim). Birincisi, şeylerin bilinmesi (cognition) ile başlar, sözcüklerin delaleti ile sona erer; diğeri ise sözcüklerin delaleti ile başlar ve şeylerin bilinmesi ile sonlanır.[629]

Suto'ya göre, konuşmacının ve dinleyicinin zihinlerinin işleyişini, aşağıdaki şekilde gösterdiği gibi 'Boethiusçu anlam bilim üçgeni'nde görebiliriz; konuşan ve dinleyen, aynı üçgen boyunca karşıt yönlerde hareket etmektedirler.

Tablo 9. Taki Suto'ya göre, Boethius açısından, konuşan ve dinleyen arası sağlıklı iletişim sürecinin işleyişi.[630]

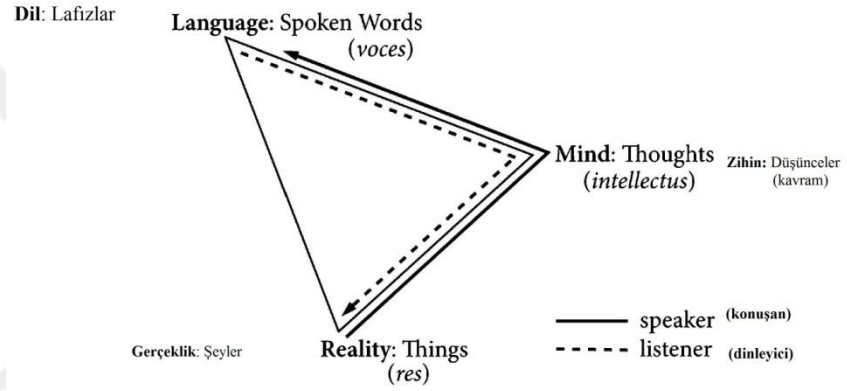

Suto'dan son aktardığımız görüşlerini ve tablolarını, ana konumuz olan beş tümel ile yakından bağlantılı görüyoruz. Beş tümel, "Bu nedir?", "Bu hangi şeydir?" ve "Bu nasıldır?" sorularına yanıt olurlar. Bu soruları soran bir kişi ve bir de yanıtlayan bir kişi vardır. İşte bu soru-cevap akışını Suto'nun tablolarındaki akış içinde düşünmek gerekir. Bu nokta, sağlıklı akışı sağlayan ana etmenin uzlaşı olduğu kanısındayız. Bu konudaki görüşlerimize Michel Foucault'dan aktaracağımız bir örnek üzerinden yer vereceğiz.

Foucault, *Kelimeler ve Şeyler* başlıklı kitabının doğum yer olarak, "bir Çin ansiklopedisi"ni zikreden bir Borges metnine işaret etmektedir. Bu Çin ansiklopedisinde hayvanlar şu şekilde sınıflandırılmışlardır:

[629] A.g.e., s. 106.

[630] A.g.e., s. 107.

> a) İmparatora ait olanlar, b) içi saman doldurulmuş olanlar, c) evcilleştirilmiş olanlar, d) süt domuzları, e) denizkızlan, f) masalsı hayvanlar, g) başıboş köpekler, h) bu tasnifin içinde yer alanlar, i) deli gibi çırpınanlar, j) sayılamayacak kadar çok olanlar, k) devetüyünden çok ince bir fırçayla resmedilenler, 1) vesaire, m) testiyi kırmış olanlar, n) uzaktan sineğe benzeyenler.[631]

Bize göre, Çin ansiklopedisindeki metin, "Varlık vardır." ve "Düşünüyorum." antonomisinine getirilmiş farklı bir çözümün bir yansımasıdır. Kendi içinde belirli bir düzeni vardır ve belirli bir kültür kodunun[632] dışa vurumudur. Porphyrios Ağacı örneğinde temsil edilen yüklem düzeni ve Boethius'un beş tümel anlayışı da aynı şekilde bir kültür kodunun dışa vurumudur.

Ansiklopedinin metnini referans alarak hayvanlar üzerinde bir soru-cevap etkiliği yürüten iki Çinli arasında da Suto'nun yukarıdaki tablosuna yakın bir akış olacaktır. Bu iki Çinlinin aynı kültür kodlarına sahip olduklarını varsayarsak, soru-cevap etkinliklerinin sağlıklı bir akış içinde gerçekleşeceğini düşünebiliriz. Peki Çinlilerin etkinliğine Boethius da katılacak olursa acaba soru-cevap etkinliğinin aynı sağlıklı akışı sürdürülebilir mi? Boethius, bir köpeğe işaret ederek "Bu nedir?" sorusunu yönelttiği zaman Çinlilerden biri, 'Bu bir deli gibi çırpınandır.' yanıtını, bir kuşa işaret ederek aynı soruyu sorduğu zaman, diğer Çinliden, 'Bu bir uzaktan bakınca sineğe benzeyendir.' yanıtını alacak olursa, aralarında sağlıklı bir soru-cevap etkilinliğin yürütülebileceğini söylemek mümkün olmayacaktır.

Aralarında sağlıklı bir soru-cevap etkiliğine imkan verecek olan bizce Aristoteles'in herkeste ortak olduğunu belirttiği üçüncü anlamdır. Bu ise daha önce belirttiğimiz üzere soyutlama sürecinde hangi toplumdan olursa olsun bir şeyden her bir kişinin aynı formu elde etmesi şeklinde anlamıştık. Aklettikleri olarak, şeyin zihindeki mütekabili, izi olarak kavramlar üzerinde uzlaşmaları halinde sağlıklı bir soruşturma yürütmek zor olmayacaktır.

Kısacası beş tümelin söz konusu olduğu "Bu nedir?", Bu hangi şeydir?" ve "Bu nasıldır?" soruları, muhataptan, şeyin onun toplumunda nasıl adlandırıldığını, kültürü tarafından ne

---

631 Foucault, Michel, *Kelimeler ve Şeyler*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2001, s. 11.

632 " Bir kültürün temel kodları -onun diline, algılama şemalarına, alışverişlerine, tekniklerine, değerlerine, uygulamalarının hiyerarşisine hükmedenleri-, daha işin başında, her insan için, karşılaşacağı ve kendini onların içinde bulacağı ampirik düzenleri saptar." Foucault, Michel, a.g.e., s. 18.

şekilde kodlandığını yanıt olarak beklemez. Muhataptan beklenen, "varlık ve düşünceyi temasa getirerek onları bir bakımından aynîleştiren suretin zihinde hasıl olma mekanizması"[633] sayesinde şeyden soyutladığı formu, üzerinde uzlaşılmış bir terimle dile getirmektir. Beş tümelin söz konusu olduğu soruşturma etkinliği şeylerin bilinmesiyle, kavram delaletiyle başlayan, ve formun bilinmesi, şeyin bilinmesiyle sonlanan bir süreç içindeki soruşturmadır. Kısacası üzerinde uzlaşılması gereken ana hususların terimler olduğu kadar, "Varlık vardır." ve "Düşünüyorum" antinomisine getirilen çözüm olduğunu düşünüyoruz.

Cameron, Boethius açısından bilinmesi ve kendisine delalet edilmesi açısından gerçekliği incelemektedir. İlk olarak Boethius açısından, bireysel şeylere delalet hususunu ele almaktadır. Bireyler iki yoldan biriyle belirlenirler: Betim ya da özel isim. Cameron, Boethius'un betimini, 'belirli betim' olarak adlandırabileceğimiz görüşündedir. Zira burada, Sokrates'i 'Sophroniscus'un oğlu' olarak betimlemesi örneği gibi, bireyin belirli bir yoldan belirlenmesi söz konusudur. Cameron'a göre, özel isimler ise bir açıdan betimlere indirgenebilir gözükmektedir. 'Platon' ismi ile delalet edilen, Platon'un biricik niteliği kendi Platonluğu'dur. Platon'un Platonluğu, onun bir başkası değil, olduğu kişi yapan biricik karakteristik özellikler kümesidir. Bu açıdan, özel ismi ya da belirli betimi kullanmak, göstermeye ya da parmakla işarete yakındır.[634]

Tümel kavramların delaleti ise daha karmaşıktır. Bunun açıklanmasıyla, düşünürümüzde tümel kavramın nasıl oluştuğunu, bunun delalet ilişkisini de açıklamış olacağız. Cameron'a göre, Boethius, tümellerin gerçeklikten anlama yetisi (ing. understanding) yoluyla soyutlandığı görüşündedir. Bu görüşe göre, anlama yetisi, hem ayrık olanı bir araya koyabilmekte hem de bir arada olanı ayırabilmektedir. Bunlar, soyutlamanın ve bölmenin karşılıklı güçleridir. Cameron'a göre, Porphyrios'un *İsagoge*'de ana hatlarıyla tanıttığı bölme, cinsten bireylere bölme yöntemiyle ilerlemenin yollarını göstermektedir: Bölme, 1) cinsin türlerine bölünmesi 2) türlerin ayrımlarına göre bölünmesi 3) bireylerin özelliklerine göre bölünmesidir. "Bu süreç tersine işletilebilir: Boethius'a göre, anlama yetisi bireylerden, soyutlamayla türlere ve türlerden cinse ulaşmaya muktedirdir." Boethius bunun nasıl mümkün olduğunu, bir cisimdeki hat örneğiyle açıklamaktadır. Gerçeklikte

[633] Türker-Küyel, Mübahat, a.g.e., s. 154.
[634] Cameron, Margaret, a.g.m., s. 93.

hat, cisimden ayrı olarak varlığını devam ettiremez. Ancak akıl hattı ayırmaya ve "gayricismani doğayı kendisi ile ve içinde somutlaştığı bedenden ayrı olarak" görmeye muktedirdir. Cameron'a göre, bu, aklın, cismani gerçeklikten gayricismani formu ya da tümeli soyutlamasını ifade etmektedir. Hattın gerçeklikte herhangi bir cisimden bağımsız olarak var olduğunu düşünmek yanlış olacaktır ancak onun doğası kendi içinde, "yalnız ve arı, kendisi içinde bir form olarak" (alone and pure, as it is a form in itself) kavranabilir.[635]

De Libera'ya göre, Boethius, cinsler ve türlerin Platon'un İdeaları gibi ayrı olarak var olmadıkları ancak cismani ve duyumsanabilir şeylerden, düşünce yoluyla ayrılabillecekleri görüşündedir. De Libera'ya göre, Ortacağ'ın *soyutlama* olarak adlandıracağı, işte bu ayırmadır.[636] Cameron ve De Libera'nın tanıttıkları bu soyutlama bize göre, daha ziyade aphaíresis modeli soyutlamadır.

Cameron'a göre, Boethius bu soyutlama sürecini, var olan tikel şeylerden benzerliği toplama ya da bir araya getirme yönüyle açıklamaktadır. Soyutlama sürecinin bu betimlemesinden cins ve türlerin sanki anlama yetisiyle kuruldukları görünüyor olabilir. Ancak Boethius'a göre, durum böyle değildir zira Boethius'a göre, cins ve türler hem tekillerde vardır hem de tümel olarak düşünülürler. Cameron'a göre, Boethius bu hususu, içbükey ve dışbükey bir çizgi örneği üzerinden açıklamaktadır; ortada tek bir çizgi olmasına karşın, bu aynı çizgi farklı olarak anlaşılabilmektedir.[637] Buna göre, cinsler ve türler için de aynı durum söz konusudur; düşünüldükleri zaman bir yönden tümel iken, diğer yönde şeylerde duyumsandıkları zaman tikeldirler.[638]

De Libera'ya göre, Boethius'ta tümel, bir sentez, zihinsel bir toplamadır. Burada toplanan, sentezlenen özsel benzerliktir.[639] Cameron'a göre, Boethius, benzerliğin gerçeklikte gerçek-türü bir tarzda ve ruhta ruh-türü bir tarzda var olduğu görüşündedir.; bu açıdan söz konusu tümel ya da benzerlik, farklı varoluş düzeyine sahip bir ve aynı şeydir:

> Dolayısıyla benzerlik, gerçeklikteki bir şeyin akıldaki temsili değildir. Terimin modern anlamıyla bir 'ide' de değildir. Benzerlik

[635] A.g.m., s. 94.
[636] De Libera, Alain, *La Querelle Des Universaux*, Éditions Du Seuil, Paris, 1996, s. 130.
[637] Cameron, Margaret, a.g.m., s. 94-95.
[638] A.g.m., s. 95.
[639] De Libera, Alain, a.g.e., s. 130.

> gerçeklikte ve zihinde, her birine uygun tarzda var olan tek ve aynı şeydir.[640]

Boethius açısından tümelin oluşumunun bir açıklaması olan bu soyutlama sürecini aynı zamanda, daha önce Mübahat Türker Küyel'in Aristoteles açısından tanıttığı düşünce ile varlık arasında temas birliğini sağlayan süreçe koşut olarak düşünmemiz gerektiği kanısındayız.

> Boethius'a göre, benzerlik, anlama yetisi ve gerçekliği birbirine bağlamaktadır; bu sayede lafızlarımızı kullanarak düşüncelerimizi belirtmeye, gerçekliğin kendisine gönderimde bulunmaya muktedir oluruz. Bu benzerlik –tümel- iletişimde ve mantıkta kullanılmak üzere, (töz ifade eden terimler ve ayrım ifade eden terimler gibi diğer tümel terimler aracılığıyla) tarafımızdan tanımlanabilirler. Örneğin 'insan' sözcüğü, 'akıllı, ölümlü hayvan' olarak tanımlanabilir. Gerçektenden 'insan' sözcüğü dile getirtildiği zaman Boethius'a göre, bir kişinin anladığı da budur.[641]

Ancak yukarıda açıklanan süreçte oluşan bir tümel kavramın, doğrudan cins, tür, ayrım, hassa ya ilinek şeklinde beş tümelden biri arasında girdiğini düşünmemek gerektiği kanısındayız. Yukarıdaki süreçte oluşan tümel, henüz nisbetlendirilmemiş bir tümeldir. Bunların nisbetlendirilişi ise yüklem sınıfı yoluyla, bir başka terime bağlı kılınmasıyla ya da onun hakkında tasdik edilmesiyle gerçekleşir. Ancak, bu tümel terimler üzerinden yüklem sınıflarını anlayabilmek için, onlar yoluyla tasdik edilen terimlerin ontolojik statülerinin farkını da göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Bu farkı ortaya koyabilmek için, Boethius'un, Porphyrios'un tümellere dair üç sorusunda verdiği yanıtlara John Marenbon rehberliğinde kısaca değinmek ihtiyacı duyuyoruz.

Marenbon'a göre, Boethius, Porphyrios'un sorularına, "tümellere karşı metafizik argüman" (TKMA) getirerek başlamaktadır. TKMA'yı disjonktif bir tasım şeklinde sunmaktadır. Tasımda hüküm verilecek olan: Ya A) cinsler ve türler gerçekten vardır. Ya da B) cinsler ve türler yalnızca düşünce tarafından oluşturulurlar ve de yalnızca düşüncede var olurlar.[642]

Marenbon, Boethius'un *İnİs2*'de konuya dair akıl yürütmesinin öncüllerini şu şekilde ifade etmektedir:

---

[640] Cameron, Margaret, a.g.m., s. 95.
[641] A.g.m., s. 95.
[642] Marenbon, John, *Boethius*, Oxford University Press, New York, 2003, s. 26-27.

1) Gerçekten var olan her şey sayıca tektir.
2) Aynı zamanda birçoğun ortak olduğu hiçbir şey sayıca tek olamaz.
3) Cinsler ve türler aynı zamanda birçoğun ortak olduklarıdır.
4) Cinsler ve türler sayıca tek değildir.
5) Cinsler ve türler gerçekten var değildir.[643]

Bu akıl yürütmenin gösterdiği A'nın yanlış olduğudur. Yani cinsler ve türler gerçekten var değildir. Bunun sonucu olarak B doğrudur. Yani, cinsler ve türler düşünce tarafından oluşturulurlar ve yalnızca düşüncede vardır.[644]

Marenbon, Boethius'un TKMA'nın açık hedefinin cinsler ve türler olmasına karşın aynı zamanda bütün beş tümele karşı argüman olduğunun altını çizmektedir. Bunun ise, Porphyrios'un beş tümelini ve de Aristoteles'in *Kategoriler*'ini incelemenin boş bir uğraş anlamına geleceğini belirmektedir.[645]

Şu halde, yalnızca TKMA ile vardığı sonuçla yetinmesi durumunda, kaleme almakta olduğu ikinci *İsagoge* şerhine devam etmemesi gerekmektedir. Ancak Boethius bunu yapmaz. Cinsler ve türleri düşünceler (cogitatio, concept, kavram) olarak incelemeye geçer. Marenbon'a göre, Boethius iki çeşit düşünce olduğunu belirtmektedir. Bunların ikisinin de bir konusu vardır; düşüncelerin, düşünceleri oldukları şeyler vardır. Marenbon bu noktada Boethius'un düşünceler ile düşünceleri oldukları şeyler arasında bir ayrım yaptığının belirtmektedir. Buna göre, bazı düşünceler konuların, oldukları şekildeki düşünceleri iken bazı böyle değildir. Boethius, konularını oldukları şekilde yansıtan düşünceleri, gerçeklikte nasıl iseler ona tekabül etmeleri olarak açıklamaktadır. Marenbon, bunları "tekabülü olan düşünceler" (corresponding thoughts) olarak adlandırır.[646] Bu açıdan, Boethius'un *İnİs2*'de konuya dair akıl yürütmesinin devamm eden öncüllerini Marenbon, şu şekilde ifade etmektedir:

6) Cins ve tür olarak düşünceler eğer tekabülü olan düşünceler iseler, o halde cinsler ve türler yalnızca düşünceler olmamalı, gerçeklikte de var olmalıdır.
7) Cinsler ve türler gerçeklikte var değildir.

[643] A.g.e., s. 27.
[644] A.g.e., s. 27.
[645] A.g.e., s. 26.
[646] A.g.e., s. 27.

8) Cinsler ve türler tekabülü olan düşünceler değildir.
9) Tekabülü olmayan düşünceler yanlış ve de boştur.[647]

O halde, cinsler ve türler ne var olduklarına ne de düşünüldüklerinde doğru olduklarına göre onları incelemekten vazgeçmek gerekmektedir. Marenbon, burada terk edilmesi gerekenin yalnızca cinsler ve türler değil beş tümelin tamamımının incelenmesi olduğuna dikkat çekmektedir. Ancak Boethius TKMA sonrası, incelemeyi terk etmediği gibi, tümelleri düşünceler olarak incelemesinin olumsuz sonuç vermesi sonrası yine terk etmemektedir. Bu noktada Boethius TKMA'na geri dönmekte ve burada yer verdiği öncülleri ve ulaştığı sonucu yeniden gözden geçirmektedir. TKMA'na karşı Marenbon'un adlandırmasıyla, "soyutmacı yanıt" (absractionsit reply) getirmektedir.[648]

Marenbon, Boethius'un "soyutlamacı yanıt"ının daha iyi anlaşılması için bir örnek verir. Kendisinin bir insan doğasına, Fido'nun ise köpek doğasına haiz olduklarını düşünmemizi ister. Marenbon'u işaret ederek "Bu nedir?" sorusunu yönelttiğimizde, "Bir ölümlü, akıllı hayvandır." şeklinde, doğasıyla bağlantılı olan tanımıyla yanıt verdiğimizi belirtir. Bu şekilde yanıtı verirken, bir başka deyişle doğaları soyutlarken bütün ilineksel özelliklerin dışta bırakldığına dikkat çeker. Bu soyutlama süreci, ona göre, matematikte söz konusu olan soyutlamaya benzemektedir. Örneğin bir çizgiyi içinde olduğu cismani şeyden ayrı düşünmemiz benzer bir soyutlama işlemidir. Marenbon, kendisi için "Bu nedir?" sorusuna yanıt olarak verdiğimiz insan doğasının yalnızca kendisine ait olmadığını, bu doğanın mevcut olduğu pek çok birey olduğunu belirtir. "Bu doğadan hareketle oluşturduğumuz kavram olarak insan bir tümeldir, uygulaması bakımından yalnızca bir teke ya da bazılarına değil her bir insana yöneliktir." Bunun sonucu olarak Marenbon, tümel insan kavramının doğrudan tek bir şeye tekabül etmediğini zira tümel insanın var olmadığını ekler. Ancak bu kavram yanlış ya da boş değildir zira bu soyutlama tikel insanların ve onlarının doğalarını düşünmenin bir yoludur. Marenbon, bunun bir kurucu soyutlama olduğunu belirtir. Ancak bu kuruculuğun düşünce içeriklerini kurması bakımından olduğunu, düşünce ile kavranacak gerçekten var olan şeyleri keşfetmek bakımından olmadığının altını çizer.[649]

[647] A.g.y.
[648] A.g.e., s. 28.
[649] A.g.y.

Marenbon, bu soyutlamacı yanıtın Boethius'un TKMA'sı içinde her öncüle uygulamadığını belirtmektedir. Soyutlamacı yanıt 1'den 4'e kadar olan akıl yürütmenin, tümellerin şeyler olmadıkları şeklindeki sonucunu kabul etmektedir. Aynı şekilde 5'den 8'e kadar olan akıl yürütmenin, tümellerin tekabülü olmayan düşünceler oldukları şeklindeki sonucunu da kabul etmektedir. Ancak 9'u, onların yanlış ve boş düşünceler oldukları şeklindeki sonucu inkar etmektedir. Boethius'un bu soyutlamacı yatında Aleksandros düşüncelerine başvurduğunu belirten Marenbon, Boethius'un TKMA'ya yönelik yanıtını üç parçada sunduğunu ifade etmektedir.[650]

TKMA'ya yönelik yanıtının birinci bölümünde Boethius bir soyutlama kuramı ortaya koyarak ve tartışarak başlamaktadır. Düşünürümüz, Marenbon'un da daha önce aktartığımız örneğinde kullandığı çizgi örneğini vermektedir. Bir çizgi, varlığını içinde olduğu şeye borçludur ve ondan asla ayrılamaz; ancak insan, onu içinde olduğu şeyden ayrı olarak düşünmeye muktedirdir. Marenbon'a göre, Boethius, cinsle ve türleri aynı doğrultuda ele almaktadır. Cinsler ve türlerin, çizgiler gibi, içlerinde oldukları şeyler cismanidirler; buna karşın cinsler ve türler gayricismanidir. Onlar söz konusu olduğu zaman ruh "cisimlerden, gayricismani şeyin doğasını alır ve zatında (in itself) form olarak yalnızca bu arı doğayı temaşa eder."[651]

Marenbon'a göre, TKMA'ya yönelik yanıtının birinci bölümünde Boethius, yukarıdaki matematik soyutlamaya karşıt tümevarımcı bir soyutlama sunmaktadır.

> Cinsler ve türlerin içlerinde oldukları tekil şeylerden, şeyler arasındaki benzerlik toplanır. Örneğin, biri diğerinden farklı tekil insanlardan insanlık benzerliği toplanır. Ve bu benzerlik zihin tarafından alındığı ve hakkıyla incelendiği zaman bir tür olur. Aynı şekilde, çeşitli türler arasındaki yalnızca türlerin kendilerinde veya onların bireylerinde mevcut olabilen benzerliğin temaşa edilmesi cinsi oluşturur (*2İnİsag*. 166:9-14) .[652]

[650] A.g.e., s. 28-29.
[651] A.g.e., s. 29.
[652] Çev.ve akt. John Marenbon, a.g.e., s. 29. [*2İnİsag*., bizim *İnİs2* şeklinde kısalttığımız Boethius'un ikinci *İsagoge* şerhidir.]

Ve bundan hareketle aşağıdaki görüşe yer vermektedir:

> …bir türün, sayıca farklı olan pek çok bireyden özsel benzerliklerin toplanması ile oluşmuş bir kavramdan başka bir şey olmadığı kabul edilmelidir (*2İnİsag*. 166:16-18).[653]

Ancak Marenbon'a göre, Boethius, devam eden satırlarda benzerlik ile cinsler ve türler arasındaki ilişkiyi güçleştiren bir vurgu yapmaktadır:

> Bu benzerlik tekillerde var olduğu zaman duyumsanır olur ve tümellerde ise düşünülür olur. Aynı şekilde duyumsandığı zaman tekillerde kalır, düşünüldüğünde ise tümel olur (*2İnİsag*. 166:19-21).[654]

Boethius, TKMA'ya yönelik yanıtının üçüncü bölümünde tekilliğin ve de tümelliğin aynı nesneye ait olduğu görüşünü içbükey ve dışbükey bir çizgi benzetmesiyle dile getirmektedir. Buna göre, bir konu "düşünüldüğünde tümeldir; varlığını bulduğu şeylerde duyumsandığında ise tekildir."[655] Marenbon'a göre, meseleye bu şekilde çözüm getiren düşünürümüz, Porphyrios'un sorularına geri dönmekte ve üç soruya şu şekilde yanıt vermektedir:

> Cinsler ve türler bir yolla var olurlar, başka bir yolla düşünülürler. Gayricismanidirler ancak duyumsanır şeylere bağlıdırlar ve duyumsanır şeylerde var olurlar. Buna karşın varlıkları başka bir şeyin içinde değilmiş ve zatları ile kaim oluyorlarmış gibi düşünülürler (*2İnİsag*. 167:8-12).[656]

Marenbon'a göre, Boethius bu tikel olan ancak tümel olarak düşünülen şeylerin "benzerlikler" olduğunu açıkça dile getirmemektedir. Ancak sonuç olarak vardığı görüşüyle Boethius cinsler ve türleri gerçekçi soyutlamanın konuları olarak görüyor demektir. "Her ne kadar, daima tikellere bağlı olsalar da cinsler ve türler gerçekten vardır."[657]

Marenbon, Boethius'un bu yanıtını, *Felsefe'nin Tesellisi*'nde değindiği bilme düzeyleri açısından ele almaktadır. Bu açıdan bakıldığında "tümel ile bilen insan aklı, ilahi akıldan düşük düzeydedir ancak şeyleri tekiller olarak bilen (cognize) duyumdan da üstündür. Bu

[653] Çev.ve akt. John Marenbon, a.g.y.
[654] Çev.ve akt. John Marenbon, a.g.e., s. 30.
[655] Çev.ve akt. John Marenbon, a.g.y.
[656] Çev.ve akt. John Marenbon, a.g.y.
[657] Marenbon, John, a.g.e., s. 31.

şekilde bakıldığı zaman Marenbon, Boethius'un tümellere ilişkin soyutlayıcı görüşünün ne yalın olarak kurgucu ne de gerçekçi olduğu görüşündedir.[658] Marenbon'un genel değerlendirmesi ise şu şekildedir:

> Cinsler ve türler kurgudurlar ancak elverişli zihinsel bir araç olmanın ötesindedirler. Onları kurgulamakla, yalnızca duyumlarımızın sunduğu tikellerin bilgisi ile sınırlı kalmış olsa idik söz konusu olacak bir duruma göre gerçekliği çok daha tam bir şekilde anlarız.[659]

Tümeller tartışması çerçevesinde Porphyrios'un sorularına verdiği yanıtları da incelemekle, Boethius'un beş tümel üzerine görüşlerini incelemeye başlamadan önce ele alınması gerekli bütün konular hakkında yeterince bilgi verdiğimizi düşünüyoruz. Ancak, şimdiye kadar verilen bilgilerin bir özeti olmamakla birlikte, çalışmamızın bundan sonraki aşamalarındaki görüşleri okunurken dikkat edilmesi gereken hususlara birkaç başlık altında değinmek istiyoruz.

Marenbon, Boethius'un doğrudan Porphyrios'un sorularına yanıt verdiği pasajlara ağırlık vererek açıklamalarda bulunmaktadır. Örnek olarak verdiği "Bu nedir?" sorusu da bu bağlamdadır. Ancak bu çalışmamızda özellikle 'Değerlendirme ve Sonuç' aşamasında göstereceğimiz gibi beş tümelin ilişkili olduğu sorular belirli kademeli bir ilerleyişe tâbidir. Birey, her ne kadar tümel kavramlar aracılığıyla düşünülmeye başlansa da, sonuç olarak onun bireyselliğinin soruşturulması ve anlaşılması hedeflenmektedir. Kısacası, *İsagoge*'nin ve Boethius'un ikinci *İsagoge* şerhinin bireylere odaklandıkları, tümellerin gerçekliğinin bireylerin tecrübe ettikleri gerçeklikler olduklarının göz önünde bulundurulması kanaatimizce yararlı olacaktır.

Marenbon'un yukarıda yer verdiğimiz açıklamalarının ardından, konuyu bizim nasıl anladığımıza kısaca değinmek istiyoruz. Tümellerin devamlılık arzeden bir mesele olmakla beraber ancak çeşitli safhalara ayrılması kanaatimize koşut olarak, Boethius'un meseleye dair yanıtlarını da çeşitli bakış açılarından ele almak doğru olacaktır. Bu çalışmamız, düşünürümüzün özellikle tümeller tartışması içindeki görüşlerini incelemeyi hedeflememektedir; hedefimiz beş tümeli yüklem sınıfları, bir başka deyişle mantıksal tümeller olarak nasıl anladığını incelemektir. Ancak diğer eserlerinde Boethius meseleye

[658] A.g.y.
[659] A.g.y.

ilişkin daha ziyade metafizik yönden yanıtlar da vermiştir. *Felsefenin Tesellisi*'ndeki görüşlerinden hareketle Ahmet Arslan, Boethius'un daha ziyade Platoncu cephede yer aldığı görüşündedir.[660] Arlig'in belirttiği gibi düşünürümüz açısından formlar, Platoncu Formların benzerleridir.[661] Bu açıdan bakıldığı zaman Boethius'un genel olarak gerçekçi görüşte olduğu söylenebilir. Ancak *İnİs2*'de incelediğimiz görüşleri hakkında Marenbon'un "soyutlamacı gerçekçilik" ifadesindeki gerçekçiliği diğer eserlerindeki gerçekçilikten ayırt etmek gerektiğini düşünüyoruz. Boethius *İnİs2*'de, Porphyrios'un sorularına kendisi için yegane makbul görüş olmamasına karşın Aristotelesçi bakış açısını devam ettiren bir yanıt verdiğini belirtmektedir.[662] Ancak bu yanıtının kendisi için yegane makbul görüş olmamasını belirtmesiyle kanaatimizce, meseleye farklı disiplinlerin bakış açısıyla baktığı zaman Aristoteles'in benimsemeyeceği görüşleri olduğuna işaret etmektedir. Boethius, Porphyrios gibi Platon ve Aristoteles'i uzlaştırma görüşünü benimser ancak tümeller söz konusu olduğu zaman iki düşünürün görüşlerinin belirgin farkına işaderek hangisini haklı olduğu konusunda bir hüküm vermekten kaçınağına işaret eder.[663] Şu var ki *İnİs2'*de, bir başka deyişle, varlık ve düşünce arasındaki münasebet söz konunu olduğu bağlamda, Aristoteles'i tercih etmektedir. *İnİs2* boyunca yukarıda TKMA'nın ilk öncülünde belirttiği üzere "Gerçekten var olan her şey sayıca tektir." Bir başka deyişle varlık, bireylerin varlığıdır. Şu halde, varolanların biricikliği görüşününü muhafaza etmektedir. Tümellerin soyutlamacı gerçekçiğinde söz konusu olan, işte bu biricik varolanlardaki tikel gerçekliklerdir.

Evet, tümellerin tikeller içinde gerçekliği vardır ve onlardan ayrılamazlar ancak, bu araştırmamızın bütünlüğü içinde görüleceği üzere, *İnİs2*'de gerçekliği daha ziyade birbireyin tecrübe ettiği tikel gerçeklikler şeklinde görmektedir. Aphaíresis modeli soyutlamayla elde ettiğimiz bu tikel gerçekliği, epagôgê modeli soyutlamanın kavramlarıyla düşünürüz. Boethius, *İnİs2'*de, bilginin konusunun sonsuz olamayacağına, insan aklının sonsuzu kuşatamayacağına vurgu yaparak, en yüksek cinslerin sayılarının belirli olduğunu belirtmektedir.[664] *İnCat*'da insanın sonusuzu bilmesinin inkansızlığına vurgu yaparak, Aristoteles'in kategoriler öğretisinin, sonsuz sayıdaki şeyleri kavramamızı

[660] Arslan, Ahmet, *İlkçağ Felsefe Tarihi 5*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 484.
[661] Arlig, Andrew, a.g.m., s. 136.
[662] Boethius, *İnİs2*, s. 167.
[663] A.g.y.
[664] A.g.e., s. 226.

sağlayan araçlar olduğuna işaret etmektedir.[665] Yukarıda Marenbon'un veciz bir şekilde ifade ettiği gibi tikel gerçekliği tümel şekilde düşünüşümüz bizi duyumun bir üst aşamasında bir bilgi sahibi kılar. Bir başka deyişle, aphaíresis'ten epagôgê'ye geçiş, insan aklının yalnızca sonsuzu kuşatamamasının yol açtığı bir zorunlu bir yol değil, aynı zamanda duyumun sınırlarıyla sınırlanmamak, Boethius'un ifadesiyle "ilahi doğadan" kaynaklı olarak, varlığın daha bütüncül anlaşılabilmesinin bir imkanı olarak görülebilir. Unutulmamalıdır ki Porphyrios *İsagoge*'de konusu bireyler olan yargıları ele almaktadır. Boethius da onun bireye odaklanan yaklaşımını devam ettirir. Bu şekilde aphaíresis'ten epagôgê'ye geçişimize, tikel gerçekliği tümel şekilde düşünmemize, bireyi diğer varolanlarla nisbeti içinde görmemize olanak tanır.

İsagoge'yi, varlık ve düşünce arasındaki münasebeti ele alan bir eser olarak gördüğümüzde üzerinde düşünülenin varlık olması, varolanlar olması gereği metafizik bir yön bulunur. Ancak *İsagoge* varlığı, varlık olması bakımından inceleyen bir metafizik kitabı değildir. Varolanların neden öyle oldukları ya da neden başka türlü olmadıkları soruşturulmaz. Varlık ile temasımız ve bu teması düşüncenin malzemesi olacak şekilde üreten süreç soyutlama içinde gerçekleşir. Ancak *İsagoge* bir psikoloji kitabı da değildir. Bu nedenle beş tümeli varlık ve düşünce arasındaki münasebetin düşünce boyutuna odaklanarak okumak gerekir. Metafizik ve psikoloji boyutlarına değinmemiz, onların tanınmaları ve düşünce boyutundaki yerlerini ve sınırlarını belirlemek, mantıktan ayırmak içindir. Düşünürümüzün, yukarıda değindiğimiz hususların tamamını temsil ettiğne inandığımız bir görüşüne yer vermek istiyoruz.

Boethius'a göre, cins, tür, ayrım, hassa ve ilinek zatları açısından ele alındıkları zaman birçok üzerine yüklenmekte olarak görülmektedirler. Ancak içinde oldukları (in quibus) terimler açısından ele alındıkları zaman, bir başka deyişle konularının formları ve tözlerine göre değerlendirildikleri zaman yüklemlerinin çoğulluktan tekilliğe taşındıkları görülmektedir. Örneğin Sokrates'e yüklenen hayvan cinsi, 'Sokrates'teki şu hayvan' olarak düşünüldüğü zaman çoğul yüklemlikten tekilliğe taşınmakta, hayvanın kendisi bireyselleşmektedir Zira Sokrates hem bir birey hem de bir tekildir. Düşünürümüze göre, Sokrates'e yüklenen insan türü, akıllı ayrımı, gülebilen hassası ve beyaz ilineği içinde de

[665] Boethius, *İnCat*, s. 160 B-C.

aynı durum söz konusudur. Birçoğa yüklenebilen bu terimler, Sokrates'in içinde biricik (unicus) olurlar.[666]

Boethius bu görüşüyle, beş tümelin ilişkili olduğu konunun varlık ve düşünce arasındaki münasebet olduğunu açıklıkla gözler önüne sermektedir. Bir bireyden soyutladığımız tikel gerçekliği tümel şekilde düşünmemizin araçları olarak beş tümeli, birey açısından ele aldığımız zaman farklı bir durum söz konusu olduğunu göstermektedir. Burada Boethius mantık terimlerinin Sokrates içinde olduğunu söylemek istiyor değildir elbette. Bu aşamada mantığın dışına çıkarak, mantık terimleriyle ifade edilenin varlıkta neyin tekabülü olduğunu düşünmektedir. Bir başka deyişle tümel düşünceden, tikel gerçekliğe geri dönmektedir.

Bir önerme içinde birer yüklem olarak Sokrates hakkında tasdik ettiğimiz insan, hayvan, akıllı, gülebilen ve beyaz vb. kavramlarını varlık açısından düşündüğümüz zaman bunların bir birey tarafından tecrübe edilen tikel gerçeklikler olduklarını görebilmekteyiz. Bu tikel gerçekliğe aphaíresis modeli soyutlamayla ulaşırız. Bunun yanı sıra, diğer bireylerden de benzer özsel nitelikler soyutlarız. Buna göre, aphaíresis modeli soyutlamayla elde ettiğimiz tikel gerçekliği, tekrar tekrar diğer bireylerde de tecrübe edilmesi gereği, epagôgê modeli soyutlamanın bir kavramı olarak diğer bireylerin de ortak olduğu bir doğa olarak, tümel şekilde düşünürüz.[667] Bu düşünmemizi farklı bireyler hakkında konu üzerine yüklem olan bir terim olarak kullandığımız zaman bir mantık terimi olarak türü elde ederiz. Aynı şekilde farklı türlerin özsel niteliklerini ortak olarak aklettiğimiz ve onlar hakkında bir yüklem şeklinde kullandığımız zaman cins ve türyapıcı ayrıma başvurmuş oluruz. Bu şekilde ortak olduğunu düşündüğümüz mahiyeti mutevatı' yüklemler aracılığıyla dile getiririz. Ancak ilinek ve ilinek doğasındaki hassayı hiçbir zaman ortak olarak düşünmeyiz. İlineklerin yalnızca taşıyıcıya ait vasıflar olduklarını göz önünde bulundurarak, mutevatı' isimler değil müşterek isimler kullanırız.

---

[666] A.g.e., s. 185-186.

[667] "Aristotelesçi epagôgê'nin cân alıcı noktası, tümelin tek tek duyu verilerinin mâddi sınırları içerisinde bulunmasıdır (*Phûs. akr.* [*Fizik*] I, 184a) ve zihin bu duyu deneyimine tekrâr tekrâr mâruz kalmak sûretiyle daha yüksek anlaşılırlığını kavramaya doğru yürür. (*Anal. hûst.* [*İkinci Analitikler*] I, 87b-88a)" Peters, Francis E., *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*, çeviren ve hazırlayan Hakkı Hünler, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 107.

Kısacası, beş tümel üzerine görüşlerini incelediğimiz gelecek bölümde cins, tür, ayrım, hassa ve ilineği, varlık ve düşünce arasındaki münasebet bağlamında okumak gerekmektedir. Önsözümüzde ilinek üzerine dile getirdiğimiz farklı kullanım ve anlamlar diğer tümeller içinde de geçerlidir. Bu ayrımları görebilmek için, 'Varlıkta olan nedir?' 'Bunu nasıl düşünüyoruz?' 'Soyutlama modelleri tek tek mi yoksa birlikte mi işlemektedir?' 'Aklettiğimizi dil içinde nasıl ifade ediyoruz?' 'Bir birey hakkında tasdik ettiğimiz yüklem, onun için hal mi ifade ediyor yoksa haizlik mi?' 'Diğer bireylerle ortaklığı ya da ayrılığı mı yoksa bireysel vasıfları mı soruşturulmaktadır?' 'Soruşturmanın düşünce içindeki işleyişi nasıl gerçekleşiyor?' sorularına yanıt vererek düşünürümüzün görüşleri takip edilmelidir. Düşünce konusu varlık olması gereği meselenin metafizik ve psikoloji boyutu olmasına karşın, beş tümeli yüklem sınıfları olarak, bir yüklemi bir özne hakkında tasdik ediş yollarımız olarak, kısacası, varlık üzerine düşünmemizin araçları, varlık ve düşünce arasında bağ kurma yollarımız olarak ele almak en uygun yaklaşım olacaktır.

BÖLÜM 2

BOETHİUS MANTIĞINDA BEŞ TÜMEL VE KARŞILAŞTIRILMASI

2. 1. BOETHİUS AÇISINDAN BEŞ TÜMEL

2. 1. 1. CİNS ÜZERİNE

Cins (*génos*) sözcüğü, Hakkı Hünler'in Liddell ve Scott'tan aktardığına göre Eski Yunanca'da şu anlamlara gelmektedir: "Soy, nesil, neseb; torun, çocuk, evlad; *sayıya göre* soy, ırk, millet, kavim; *zamana göre* soy, yaş, kuşak; cins: cinsiyet; tür, cins." Bunun yanı sıra Hünler'in, Samim Sinanoğlu'ndan aktardığına göre génos: "Doğum,asıl, soy, cins" karşılıklarına sahiptir.[668]

Peters, Platon'un *génos*'u eserlerinde değişik anlamlarda kullandığını belirtir. *Sofist* 253b'de eidos'un eşanlamlısı olarak kullanırken, *Theaitetos* 228e ve *Sofist*. 253d'de Aristotelesçi *génos*'a yakın olarak "tip" anlamında kullanmaktadır. Peters, *Phaidros* 265'deki kullanımın ise, "tek bir genel "form" içerisine "toplama" (sûnagôgê)" anlamında, yüklemlemeden çok ontologik olduğuna dikkat çekmektedir. Aristoteles'te ise kategoryalar varlığın *géne*'si, ey yüksek cinsleridir.[669] *Topikler* 102a-b, 120b-128b. Peters'a göre, *Sofist* 254d'de Platon "en önemli *géne*'yi irdeleyip tartışırken, Plotinos bu *géne*'yi, *Enneadlar* VI, 1-3'te Aristotelesçi yükleme tarzlarına bağlayıp birleştirmiş ve varlığın *géne*'sini türetmiştir.[670]

N. Bunnin ve J. Yu ise, Platon'un *Sofist*'te Cins'i, İdea ile eşanlamlı kullandığını, en tümel cinsler olarak var-olma/var-olmama, aynilik/ayrılık ve hareket/sükun arasındaki ilişkiyi

---

[668] Akt. Hünler, Hakkı, *Aktarımlar ve Notlar*, Peters, Francis, E.., *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü* içinde, çeviren ve hazırlayan Hakkı Hünler, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 131.

[669] Peters'ın bu görüşüne, daha önce Porphyrios'un bakış açısından değinmiştik: Varlık bir müşterek isim olmak üzere, kategoriler on varlık ilkesidir.

[670] Peters, Francis, E., *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*, çeviren ve hazırlayan Hakkı Hünler, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 131.

tartıştığını berlirtmektedirler. Aristoteles'in ise, *Kategoriler'*de cins ve türü bireylere yani birincil tözlere yüklem olmaları ve özlerini göstermeleri açısından ikincil töz olarak gördüğünü belirtmektedirler.[671]

Porphyrios, cins terimini açıklamaya, *İsagoge*'nin üslubuna, diğer tümeller için de uygulayacağı felsefe tekniğine dikkat çekerek başlamaktadır. "Ne cins ne de türün tek bir biçimde ifade edilmediği görülüyor."[672] Boethius'a göre, tek bir ifade tarzının olmadığı yerde çok anlama delalet söz konusudur. Buna göre, Porphyrios, "ilk olarak delalet edilen anlamları ayrıştırmakta ve ayırtmakta, böylelikle cinsin hangi anlamının inceleme konusu yapılacağını gözler önüne koymaktadır." Boethius, sadece cins ve türün değil, aynı zamanda ayrım, hassa ve ilineğin de çok anlamlı olduğuna belirtmektedir. İncelenen kavram 'cins' olduğu halde, Porphyrios, 'tür'ün de çok anlamlı olduğuna dikkat çekerek, yalnızca cinsin değil, beş tümelin her birinin farklı delaletleri olduğunu vurgulanmaktadır.[673] Daha önce belirttiğimiz gibi, Porphyrios bölme işlemini lafzın delaletleri üzerine uygulayacağını açıklayamadığı için, bu vurguyla bir eşlafızlılık çözümlemesi, bir ad bölmesi yapacağını haber vermektedir. Boethius'a göre, Porphyrios cins sözcüğünün üç farklı anlamını ortaya koymaktadır. Bunları ana başlıklar olarak şu şekilde ifade edebiliriz:

1-Tek isim altında birleşmiş topluluk.

2-Varlığa gelişin başlangıcı.

3- Türün kendisi altına koyulduğu terim.

Cins sözcüğünün günlük dildeki ilk anlamına ilişkin Porphyrios'un verdiği betim: "Cins, bazı fertlerin tek bir kişi ile bir şekilde bir nisbete sahip olması ve de aralarındaki karşılıklı nisbet ile oluşan topluluk için söylenmektedir."[674] şeklindedir. Bu birinci anlam çözümlemesinde görüldüğü üzere Porphyrios, cins sözcüğünün Yunan dilindeki, Liddell ve Scott ile Sinanoğlu'nun belirttikleri "soy, ırk, kavim, millet" karşılıklarını ortaya koymaktadır.

---

[671] Bunnin, Nicholas ve Yu, Jiyuan, *The Blackwell Dictionary of Western Philosophy*, Blackwell Publishing, United Kingdom, 2004, s. 282.
[672] Porphyrius, *İsagoge*, Boethius, "İnİs2" içinde, s. 171
[673] Boethius, *İnİs*2, s. 171.
[674] Porphyrius, a.g.e., s. 171-172.

Porphyrios, bu betimi açıklamak için Yunan kültüründen bir örnek vermektedir: "Bir tek kökten, mesela Herakles'ten gelmelerinden ibaret olmakla Heraklid'ler soyunun sözü ediliyor."[675] Boethius Porphyrios'un örneklerini Roma kültürüne uyarlayarak aktarır. Buna göre, Roma toplumu, Romulus sözcüğü ile ilişkilendirilmekte, Romulus'un kendisine ve birbirlerine, adeta bir isim mirası altında bağlanmaktadır. Romulus'un kurduğu toplumun (lat. societas) üyesi olmakla, bütün Romalılar, aralarında bir cins (millet) ismi ile birleşmektedir.[676] Boethius'a göre, bu anlamdaki cins sözcüğü bir topluluğa delalet etmektedir. Roma milleti örneğinde olduğu gibi, topluluk, bir önder ile ilişkilendirilerek ona bağlanmakta iken, diğer yandan bu aynı önder aracılığıyla aralarında doğan karşılıklı ilişki ile bir birliktelik oluşturmakta, bu sayede diğer milletlerden ayrışmaktadır.[677]

Cins sözcüğünün bu birinci ad bölmesine ilişkin olarak İbn Sina şu açıklamaları yapmaktadır:

> Yunanlılar pek çok ferdin ortak olduğu anlama cins diyorlardı… Aligil gibi lafızlar, Aligillerin fertlerine kıyasla onlar tarafından cins ismi olarak adlandırılıyordu. Yine onlar çok şey arasında ortak olup o şeylerin kendisine nisbet edildiği tek bir şeye, o şeylerin cinsi adını veriyorlardı.[678]

Ockham ise, "cins" sözcüğünün bu birinci anlamına ilişkin olarak, tek bir babadan gelen fertlerin oluşturduğu topluluk için kullanıldığını belirtmektedir. Bu şekilde anlaşıldığı zaman bütün insanların tek bir babadan geldiğinin söylenebileceğini belirten Ockham, burada söz konu olanın, bu babadan gelmeyen pek çok farklı toplum yanında, ondan gelenlerin oluşturduğu topluğu belirtmek olduğunu eklemektedir. Nitekim, diğer soylardan ayrı olduklarının söylenebilmesine imkan sağlayan da budur.[679]

Boethius bu birinci anlamda biri bağ kurucu diğeri birleştirici iki bölüm görüldüğünü, ancak Porhpyrios'un bunları harmanlayarak dile getirdiğini belirtmektedir. Düşünürümüze göre, algılanan birinci bölümde cins (millet), tek bir kişi ile bir şekilde bir nisbete sahip olma için söylenirken, algılanan ikinci bölümde, bir millet delaletiyle aralarında karşılıklı

---

[675] Porphyrios, *İsagoji*, çev. Hamdi Ragıb Atademir, Konya, 1948, s. 30.
[676] Boethius, a.g.e., s. 172.
[677] A.g.y.
[678] İbn Sina, a.g.e., s. 59.
[679] De Ockham, Guillelmi, *Expositio İn Librum Porphyrii De Praedicabilibus*, "Opera Philosophica II" içinde, (Ed.) Ernestus A. Moody, The Franciscan İnstitute of St. Bonaventure University, New York, 1997, s. 17.

olarak birleşmeleri için söylenmektedir.[680] Boethius, Porphyrios'un topluluğun oluşumuna dair ikili bir bölme yaptığının, iki bölümlü bir tanım verdiğinin düşünülmemesi gerektiğini vurgular. Örnek verecek olursak, Boethius'a göre, cins (millet) olmak için, ilk olarak, İbn Sina'nın aktardığı "Yine onlar çok şey arasında ortak olup o şeylerin kendisine nisbet edildiği tek bir şeye, o şeylerin cinsi adını veriyorlardı." betiminden anladığımız gibi bir kişi ile nisbet sahibi olmak, ikinci olarak da yine İbn Sina'nın aktardığı "Aligillerin fertlerine kıyasla" ibaresinden anladığımız gibi kendi aralarında bir nisbete sahip olmak şeklinde iki ayrı ve farklı bölüm yoktur. Fizolofumuza göre, her bir ferdin cinsin ilki olan tek kişiye nisbeti aracılığıyla bir toplum olacak şekilde genişlemesi ile topluluğun fertlerinin bir cins (millet) ismi altında içerilmeleri ve aralarında karlılıklı olarak bağlanmaları aynı şeydir.[681]

Bu açıklamalar doğrultusunda Boethius, Porphyrios'un birinci betimini, kendisi şu şekilde düzeltmektedir: "Tek bir kişi ile ve de aralarında karşılıklı olarak bir şekilde bir nisbete sahip fertler topluluğuna cins denir." Düşünürümüz göre, diğer toplumlardan, toplu olarak sahip oldukları özel bağ (lat. cognatio) ile ayrışırlar.[682]

Boethius'un bu betimini kendi sözlerimizle şu şekilde açıklayabiliriz: Topluluk üyelerinin bir kişiye nisbetine 'dikey ilişki', aralarındaki karşılıklı nisbete de 'yatay ilişki' adını verelim. Buna göre, topluluğu oluşturan, ne tek başına dikey ilişki ne de yalnızca yatay ilişkidir. Fertlerin her birinin dikey ilişkiye sahip olmaları aralarında da yatay ilişkisinin doğmasına neden olur; bir bakıma bu, iki farklı şekilde ifade edilen aynı şeydir. Buna göre, hem dikey hem de yatay ilişkileri sayesinde özel bağa sahip belirli topluluk oluşturur ve bu sayede diğer topluluklardan ayrışırlar. Bir başka deyişle, burada hem bir belirleme hem de ayrıştırma söz konusudur. Bir kişinin hangi soydan, milleten olduğu ifade etmekle onun toplumsal bir aidiyetini belirleriz. Bu belirlemeyi yapmakla aynı zamanda onu, ilgili aidiyete haiz olmayanlardan da ayrıştırmış oluruz. Öyle görülüyor ki, öncelikli olan belirlemedir ancak bu belirleme ayrıştırmadan da ayrı düşünülememektedir.

[680] Boethius, a.g.e., s. 172.
[681] A.g.e., s. 172-173.
[682] A.g.e., s. 173.

İkinci anlam bölmesinde, Porphyrios cins sözcüğünün, bir kişinin varlığa gelişinin başlangıcının, bu varlığa gelişin kimden ve nerede gerçekleştiğini söylemek için kullanıldığını belirtir.[683]

Boethius, bu betimi açıklamak için Aristoteles'in ve de öğretisinin ismini zikretmeden dört neden öğretisini kullanır ve her birini kısaca örneklendirir:

> Birinci neden fail nedendir; bir çocuğun babası gibi. İkincisi maddi nedendir; bir evin taşları gibi. Üçüncüsü ise form'dur; insanın akıllılığı gibi. Dördüncüsü ise ne amaçla eylemde bulunulduğudur; zafer için savaşılması gibi.[684]

Düşünürümüz, bunların bir şeyin oluşması için asli ilkeler olduğunu belirtir. Bunların yanında, düşünürümüze göre, iki adet ilineksel ilke mevcuttur: Zaman ve mekan. Her doğum zaman ve mekan içinde gerçekleşir. Dolayısıyla, zaman ve mekan varlığa gelişin ilineksel başlangıçlarıdır.[685]

Boethius'a göre, Porphyrios'un cins sözcüğünün ikinci anlam çözümlemesinde dile getirdiği betimde, bu ilkelerden ikisine değinilmektedir: Asli dört ilke arasından fail nedene ve ilineksel ilkelerden mekana. Şu halde, cinsin ikinci anlamının da kendi içinde iki alt anlamı bulunur: Birincisi, varlığa getirici kişiye delalet ederken; ikincisi, varlığa gelişin gerçekleştiği uzama delalet etmektedir.[686]

Boethius'a göre, bu ikinci anlamı açıklamak için Porphyrios çeşitli örnekler vermektedir. Cinsin, varlığa gelişin kimden kaynaklandığının örneği olarak Orestes'in Tantalos'un cinsinden (soyundan) geldiğinin söylendiğini belirtir. Tantalos Pelops'u, Pelops Atreus'u, Atreus Agamemnon'u, Agamemnon ise Orestes'i dünyaya getirmiştir. İlineksel ilke olarak mekana atfen cinsin kullanımına örnek olarak Pindaros'un Thebea'lı olmasını vermektedir.[687]

Boethius ikinci betimde varlığa gelişin kimden ve nerede olduğunu göstermek üzere cins sözcüğünün, iki farklı alt anlama delalet ettiğini belirtmekle birlikte, bunların ayrı olduklarının görülemediğini vurgular. Bunun nedeni ise Porphyrios'un, "bir baba gibi

[683] Porphyrius, *İsagoge*, Boethius, "İnİs2" içinde, s. 174.
[684] Boethius, a.g.e., s. 174.
[685] A.g.e., s. 175.
[686] A.g.y.
[687] A.g.y. Ayrıca, Porphyrius, a.g.e., s. 174.

memleketin de varlığa gelişin başlangıcı olduğu"nu [688] söylemesidir. Bu ise, ikinci betimdeki iki farklı alt anlamın görülmesini engellemekle birlikte, birinci betimdeki topluluk adına delalet eden anlamla karışmasına neden olmaktadır. [689] Boethius, cins sözcüğünün varlığa getirici ilkeye delalet eden anlamıyla bir topluluğun cinsine delalet eden anlamının farklı olduğuna işaret etmektedir. İkinci anlamda, vurgu doğrudan varlığa getirici öğe ve de doğrudan bir kan bağı üzerinde iken, birinci anlamda, topluluğun oluşması açısından kurucu öğe ile bir şekilde oluşmuş bir ilişki vurgulanmaktadır. Birinci betimdeki topluluk üyelerinin kendisine nisbet edildiği ve topluluğun kurucusu olan kişinin, doğrudan bir kan bağıyla varlığa gelişin fail nedeni olması zorunlu değildir.[690]

Boethius'a göre, bu muğlaklığı çözmek için Porphyrios ek bir bilgi vermektedir. [691] Boethius'a göre, cins sözcüğü ilk olarak varlığa getirici ilkeye delalet için kullanılmakta iken, yani sözcüğünün öne çıkan anlamı (promptissima siginificatio) aslında ikinci betimdeki anlam iken, zaman içinde diğer toplumlardan ayrılığı daha net biçimde ifade edilebilmek üzere, belirli bir topluma delalet etmek üzere kullanılmaya başlanmıştır. Boethius, bu ilk iki anlamın felsefecilerden çok tarihçi ve şairleri ilgilendirdiğini düşünmektedir.[692]

Üçüncü ad bölmesinde Porphyrios, cins sözcüğünün felsefecilerce kullanılan anlamını vermektedir. Buna göre, türün, kendisinin altına koyulduğu terime cins denmektedir. Porphyrios, bu felsefi terime 'cins' adının verilmesinin muhtemelen birinci ve ikinci anlamla olan benzerliği nedeniyle olduğunu ekler. [693] Boethius, her üç anlamı kısaca gözden geçirerek bu benzerliği şu şekilde açıklarmaktadır: Birinci anlamda cinsin adı, geçmişteki bir önderin adını ve ona bağlı bir toplumu kuşatmaktadır. İkincisinde cins, varlığa gelişin başlangıcıyla ilişkilendirilmektedir. Üçüncüsü ise, felsefecilerce kullanılan bir sözcük olarak türün, kendisi altına koyulduğu cins terimini göstermektedir. Düşünürümüze göre, nasıl ki birinci anlamdaki bir topluluk için söylenen cins, tek bir isimle çokluğu kuşatıyor ise, felsefe terimi olarak cins de bir isimle birçok türü kuşatmakta ve içermektedir. Varlığa gelişe ilişkin olan ikinci anlamdaki cins, nasıl ki kendisi ile

[688] Porphyrius, a.g.e., s. 175;
[689] Boethius, a.g.e., s. 175-176.
[690] A.g.e., s. 176.
[691] Porphyrius, a.g.e., s. 177.
[692] Boethius, a.g.e., s. 177-178.
[693] Porphyrius, a.g.e., s. 178.

şeylerin varlığa geldiği bir başlangıca delalet ediyorsa, felsefe terimi olan cins de türlerin varlıklarının başlangıcı mesabesindedir.[694]

> Felsefecilerce inceleme konusu olan cinsin bu üçüncü anlamdaki olması haklıdır; zira, sadece bu üçüncüsü tözü tanıtmaktadır. Bir toplumu içine alan cins, o topluluğun kuşattığı tözü tasvir etmemekte, sadece tek bir isim altında toplanmış bir halk oluşturmakta, bu sayede diğer toplumlardan ayrılmalarını sağlamaktadır. Varlığa gelişin söz konusu olduğu söylemde ise, şeyi varlığa getiren töz tanıtılmamakta, sadece varlığa gelişinin başlangıcının ne ve nerede olduğuna değinilmektedir. Türün kendisi altına koyulduğu cins, diğerlerinden ayrı tutulmaya uygundur çünkü türün tözünü tanıtmaktadır. Felsefecilerce bir şeyin ne olduğu araştırılırken, cinsin diğer anlamları dışta bırakılmakta ve sadece üçüncüsü kullanılmaktadır.[695]

Eşlafızlı bir sözcük olan "cins", delalet ettiği anlamlara bölündükten ve felsefecilerce kullanılan anlam belirlendikten sonra betimlenmesine başlanır. Cinsin felsefecilerce betimlemesi şu şekildedir: "Cins, tür açısından farklı birçok üzerine ne olma bakımından yüklenendir. Örneğin hayvan."[696]

Boethius bunun bir tanım değil, bir betim olduğunun altını çizer. "Tanım, cinsten hareketle yapılır." Oysa, "cins, kendisinin üzerinde başka bir cinse sahip olamaz." Başka bir şeyin cinsi olan terimin, başka bir cinsin altına koyulmasında düşünürümüze göre, engel yoktur. Ancak bu durumda cins olarak alta koyulmaz; diğer cinsin altına ancak tür olarak yerleştirilir. Bir başka deyişle, başka bir terimin altında cins vasfını muhafaza ederek kalamaz, yapısı türe dönüşür. "Bu şekilde cinsin, cins olması bakımından başka bir cinsi olamayacağı gösterilmiş olmaktadır."[697] Görüldüğü üzere, Boethius cinisin tanımlanamayan bir terim olduğunu vurgulamakta ve neden tanımlanamadığına, böylelikle de, önsözümüzde ifade ettiğimiz gibi, *İsagoge*'deki felsefe tekniğine açıklık getirmektedir. Boethius, Porphyrios'un tanım değil, betim yaptığına vurgu yapmasına karşın, kimi paragraflarda, Porphyrios'a koşut olarak, "tanım" sözcüğünü kullanmaktadır. Kanaatimizce, bu durum, Porphyrios'un, tanımı yalnızca cins ve fasıldan birleşik, görmediğini göstermektedir. İbn Rüşd'un ifade ettiği gibi, "tanım birkaç şekilde ifade edilir." ve bu bağlamda kanaatimizce Porphyrios ve Boethius, 'tanım, sözcüğünü, İbn

[694] A.g.e., s. 179.
[695] A.g.e., s. 180.
[696] Porphyrius, a.g.e., s. 179-180.
[697] Boethius, a.g.e., s. 180-181.

Rüşd'ün ifade ettiği gibi, "bir şeyin var olduğuna veya olmadığına delalet etmeksizin, ismi ve ismin yerine geçen bir kelimeyi açıklayan söz"[698] olarak kullanmaktadır. Kısacası, bizce, bu bağlamdaki 'tanım', mutlak olarak cins ve fasıldan mürekkep bir tanımı değil, daha ziyade "açıklayan söz" olarak kullanılmaktadır. Biz de, kimi yerlerde kendi tercihimiz olarak 'betim' sözcüğünü tercih etmekle beraber, Boethius'un 'tanım' sözcüğünü kullandığı yerlerde, onun sözcüklerini aktaracağız.

Bu bağlamda Boethius, tanım ve betim ilişkisini ele alır. Cins kendisinin önüne geçecek başka bir terime izin vermediği için, cinsin tanımı yapılamaz ancak betimlenebilir. Boethius betimlemeyi, şeyi biçimlendiren ana özellikleriyle, renklerle yapılmış bir resme benzetir. Ortak vasıfta buluşan birçoğa, yani bütün diğer benzer şeylere için de eş düzeyde olan, cins ve ayrımdan mürekkep olmayan bir toplama, betimleme denmektedir.[699]

Porphyrios'un aktardığı, cins betimlemesi: "Cins, tür açısından farklı birçok üzerine ne olma bakımından yüklenendir." şeklindedir.[700] Boethius, bu betime göre cinsin üç gereksinimi olduğunu belirlemektedir: "Birçok üzerine, tür olarak farklı olanlara ve ne olma bakımından yüklenmesi." Boethius, bu açıklamalarını bir örnekle daha açık hale getirmektedir: Hayvan cinsi insana, ata ve diğerlerine yani birçok üzerine yüklenmektedir. Yüklendiği terimler olan insan ve at, tür olarak, yani "tözlerinin formu açısından" birbirinden farklıdır. Bu yüklem ise ne olma bakımından yapılmaktadır. Böylelikle, insan ve atın ne olduğu sorulduğu zaman, 'hayvan' yanıtı verilmektedir.[701]

Düşünürümüz, 'ne olma bakımından' yüklenmeyi açıklık getirmek için, hangi terimin hangi soruya yanıt olarak verildiğini inceler. "Bu bir hayvandır." yanıtı herhangi bir soruya değil, belirli bir şeyi açığa çıkarmak için yöneltilmiş bir soruya yanıt olabilir ancak. Örneğin "İnsan nicedir?" sorusuna, "Hayvandır." yanıtı uygun düşmeyecektir; aynı şekilde "Hangi şeydir?" sorusuna da uygun düşmeyecektir. "Hayvandır." yanıtı, yalnızca, bir şeyin ne olduğu sorusunu yönelten kişiye yanıt olarak verilebilir. Dolayısıyla, "hayvan" adı, "Bu nedir?" (quid sit) sorusuna yanıt olarak, insan, inek ve diğerleri için söylenebilmektedir. Görüldüğü üzere, hayvan, tür açısından farklı birçok üzerine ne olma bakımından

[698] İbn Rüşd, *İkinci Analitikler'in Orta Şerhi, Telhîsu Kitâbi'l-Burhân*, çev. Hacı Kaya, Klasik, İstanbul, 2015, s. 133.
[699] Boethius, a.g.e., s. 181.
[700] Porphyrius, a.g.e., s. 179-180.
[701] Boethius, a.g.e., s. 181.

yüklendiğine göre, tanım gereği, insan, at ve inek üzerine yüklenen bir terim olarak hayvanın cins olması zorunludur.[702]

Ancak Boethius'a göre, kendi zatında ve şeyde anlaşılan cins başka, farklı bir şeye yüklem ile ilişkilendirilen cins başkadır: "Kendi varlığının kurucusu kendi özellikleridir. Başka bir terim ile ilişkilendirilmesi onu cins haline getirir." Örneğin hayvanın kendisinin tözü araştırılacak olursa, canlı ve duyumsayan töz olduğu söylenecektir. Dolayısıyla tanım, şeyin şeyin başka bir şey ile ilişkilendirilmesi gibi değildir, "şeyi olduğu gibi tanıtır." Boethius'a göre, hayvanın cins olduğunu söylemekle, şeyin bizzat kendisi ve bu isim yüklenmemekte, ancak onun sağladığı ilişki sayesinde hayvan ile kendisine bağlı terimler arasında bir yüklem bağlantısı kurulmaktadır.[703]

Düşünürümüz bu açıklamalarıyla, daha önce aktardığımız "Sokrates'in bir tür olduğunun söylenmesi" meselesi üzerine *Kategoriler* şerhindeki görüşlerini, cins bağlamında ele almaktadır. Porphyrios'u izleyerek belirttiği gibi bir yüklemin cins karakteri kazanışı farklı türler üzerine yüklem oluşu gereğidir. Cins karakteri kazanarak tümel yükleme yolu olan cins başka, bu yolla yüklenen terimin ifade ettiği doğa başkadır. "Kendi varlığının kurucusu kendi özellikleridir." cümlesiyle cins olmanın ilgili yüklemin özüne ait olmadığını, bu karakterin ona ilişen olduğunu vurgulamaktadır. Hayvanın tanımı yapılmak istendiği zaman, "cins" terimi onun tanımı içinde yer almayacaktır. "Cins" lafzı daha öncede belirttiği gibi "ismin ismi" olarak ona söylenir, özünün, tanımının bir unsuru olarak değil. Ayrıca, tanım içeriğinde yer alan terimler, tanımlananın onlara göreli olduğunu da göstermez. Küyel'in vurguladığı gibi "bir tanımın unsurları ne olursa olsun, o unsurların tanımı o asıl tanımı ihtiva etmez… Bütün bölünemezlerden müteşekkil olan bir bütündür."[704] Hayvanın cins olduğunun söylenmesi, bir yüklem sınıfı yoluyla birçok farklı tür üzerine yüklem olmayı ifade eder ancak yüklem olduklarının 'cins' olduğu söylenemez. Düşünürümüzün de belirttiği gibi, yalnızca "onun sağladığı ilişki sayesinde hayvan ile kendisine bağlı terimler arasında bir yüklem bağlantısı"na işaret edilir. Bu yüklem ilişkisi ise bize göre, önsözde açıkladığımız üzere yüklem ve özne arası ilişki olmak üzere bir terimin bir başkasına bağlı kılınması, dolayısıyla yüklem sınıfları ile terimler arası tümellik ilişkisi kurulmasıdır. Her ne kadar Boethius, nisbetli cins (κατατεταγμένον) ve nisbetsiz

[702] A.g.e., s. 182.
[703] A.g.e., s. 182-183.
[704] Türker-Küyel, Mübahat, a.g.e., s. 12.

cins (ἀχατάταχτον), şekilinde bir kavramsallaştırma yapmasa da, yukarıdaki açıklamalarıyla nisbetli cins ve nisbetsiz cinsi arasındaki farkı açıkladığını söyleyebiliriz. "Kendi zatında ve şeyde anlaşılan cins başka, farklı bir şeye yüklem ile ilişkilendirilen cins başkadır." cümlesine bu açıdan tekrar bakarsak, "zatında anlaşılan cins"in, nisbetsiz cins (ἀχατάταχτον), "farklı bir şeye yüklem ile ilişkilendirilen cins"in ise nisbetli cins (χατατεταγμένον) olduğunda bize göre, hiçbir kuşku yoktur.

Boethius, cinsin betimlemesini açıkladıktan sonra, Porphyrios'u takip ederek[705] onu, yüklemleri açısından incelemektedir. Bu inceleme cinsin, diğer yüklemlerden ayrıldığı yönleri ortaya koyarak betiminin daha net anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Zira düşünürümüzün daha önce vurgulandığı gibi, cinsin tanımı betimi değil betimi verilmiştir. Bu betimde yer alan vasıflar diğer tümellerle de örtüşmektedir; birçok üzerine yüklem olmak diğer tümellerin de paylaştıkları vasıftır. Bu nedenle cinsin tam olarak anlaşılması için yüklem özellikleri açısından diğer tümellerle karşılaştırılması gerektiği görülmektedir.

Düşünürümüze göre, Porphyrios karşılaştırmaya ilk olarak tekil ve çoğula yüklem olmak açısından başlamaktadır. Yüklemlerden bazıları tekiller üzerine, bazıları ise birçok üzerinedir.[706] Tekil üzerine yapılan yüklem, "bu yüklemin, üzerine söylenebileceği tek bir konuya sahip olmasını ifade eder." Örneğin, "Sokrates, Platon gibi bireyler ya da 'şu kardaki şu beyaz'[-lık] ya da şu an oturmakta olduğumuz 'şu sandalye' gibi." Boethius Porphyrios'un verdiği örneklerdeki bir hususa dikkat çekmektedir: Örneklerde söz konusu olan bütün sandalyeler ya da bütün karlar değildir; zira bunlar tümeldir. Söz konusu olan şu an üzerinde oturmakta olduğumuz 'şu sandalye, görmekte olduğumuz 'şu kardaki şu beyaz'dır. Dolayısıyla Boethius'a göre, 'şu kardaki şu beyaz' artık herhangi başka bir beyaz için söylenemez çünkü "tekilliğe taşınmış ve de bireye katılımıyla bireysel bir yapıya bürünmüştür."[707]

Filozofumuzun bu açıklamalarını, tümel kavramın dil içindeki kullanımını ve delalet işlevini göstermesi bakımından oldukça önemli buluyoruz. Bir benzetmeyle açıklayacak olursak, Boethius, adeta kameramızla atmosferin üst katmanlarına doğru yükselerek "bütün karlar"ı, "bütün sandalyeler"i göremeyeceğimizi anlatmak istemektedir. Kamera

[705] Porphyrius, a.g.e., s. 183.
[706] Boethius, a.g.e., s. 183.
[707] A.g.e., s. 184.

yalnızca kişinin çevresini görüntüleyebilmektedir. Bu açıdan Boethius'un bir 'duyum çerçevesi' oluşturduğunu söyleyebiliriz. Bu çerçeve içinde beş duyumuzla kavradığımız her şey tekildir. Bu ise, bize göre, birinci bölümde değindiğimiz Porphyrios'un dil kuramı üzerine Sten Ebbessen'in belirttiği gibi, soyutlama sonucu ulaşılan kavramın iki kullanımıyla yakından bağıntılıdır. Ebbessen'in verdiği [köpek] örneğinde, kavramın birinci kullanımında 'şu şey'e (tode ti) delalet ederken, ikinci kullanımında 'şöyle olan şey'e (toionde ti) delalet etmektedir.[708] Boethius'un verdiği örneklerde de aynı şekilde tümel kavramın bu iki kullanımı açık bir şekilde görülmektedir. Çevremizde bulunan nesneler için her ne kadar tümel sözcükler kullanıyor olsak da eğer 'duyum çerçevemiz' içindekilere delaletle kullanıyorsak, bu takdirde bu tümel sözcükler bir 'şöyle olan şey' değil, bir 'şu şey' ifade etmektedirler. Şu an üzerinde oturduğumuz nesne için "sandalye", şu an bakmakta olduğumuz şey için "kar" ve ondaki nitelik için "beyaz" lafızlarını kullanıyor olsak da, bunlara örtük olarak her daim "şu" işareti eşlik etmektedir. Daha önce de pek çok vesile ile vurguladığımız gibi, tümel kavramları incelerken, soyutlama modelleri yanında, dil, bağlam ve o dili kullanan kişilerin neye delaletle bu kavramları kullandıklarını mutlaka göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

Tekiller için yapılan yüklemden sonra, çoğullar için yapılan yüklemleri incelenir. Birçok üzerine yüklenen terimler cins, tür, ayrım, hassa ve bir şeye özel olmayan ortak ilinektir. Boethius'a göre, "cinsler kendine bağlı pek çok türe, türler de çok sayıdaki bireye yüklenirler." Ayrım da pek çok türe yüklenebilir. Hassa tek bir tür için söylenmekle birlikte, türün çok sayıdaki bireylerine de yüklenir.[709] İlinek de aynı şekilde birçoğa yüklenir. Boethius, ilineğin, ortak ilinek olabileceği gibi bir şeye özgül ilinek de olabileceğini belirtir. İncelenen bağlamda söz konusu olanlar ise ortak ilineklerdir. Zira bir şeye özgü ilinekler, yukarıda açıklandığı gibi bireysel yapıya bürünür ve tek bir konu için yüklem olular. Ortak ilinekler birçok için söylenebilenlerdir. Düşünürümüz, birinci bölümde birey üzerine yaptığımız betimlere koşut olarak, bireyin tümelden farkını ortaya koymak amacıyla yukarıdaki verilen örneği yeniden ele almaktadır: Kar için söylenen 'beyaz' ortak ilinektir ancak 'şu kar içinde taşınan (subiecta) beyaz' ise ortak ilinek değildir; 'şu' konuya ve onu gören bakışlara, içlerinde taşınarak o şeye has olarak ait

[708] Ebbesen, Sten, *Porphyry's Legacy To Logic: A Reconstruction*, "Aristotle Transformed The Ancient Commentators And Their İnfluence" içinde, (Ed.) Richard Sorabji, Cornell University Press, Ithaca, New York, 1990, s. 152.
[709] Boethius, a.g.y.

olmaktadır. Bu durumda pek çok şey için söylenen ortak ilinek olmaktan çıkarak, tekile yüklem yapılmakla, tekile katılımıyla bizzat kendisi de tekil yapılmaktadır.[710]

Boethius, cins, tür, ayrım, hassa ve ilinek zatları açısından ele alındıkları zaman birçok üzerine yüklenmekte olduklarını belirtir. Ancak içinde oldukları terimler açısından ele alındıkları zaman, yani "konularının formları ve tözlerine göre değerlendirildikleri zaman" yüklemlerinin çoğulluktan tekilliğe taşındıkları görülmektedir. Bir başka deyişle, tümel ilinek/töz ifade eden terimler kullanıyor olsak da, söze konu olan tikel tözler/ ilineklerdir. Örneğin Sokrates'e yüklenen hayvan cinsi, 'Sokrates'teki şu hayvan' olarak düşünüldüğü zaman çoğul yüklemlikten tekilliğe taşınmakta, hayvanın kendisi bireyselleşmektedir; çünkü Sokrates hem bir birey hem de bir tekildir. Düşünürümüze göre, Sokrates'e yüklenen insan türü, akıllı ayrımı, gülebilen hassası ve beyaz ilineği içinde de aynı durum söz konusudur; birçok üzerine yüklenebilen bu terimler, Sokrates'in içinde biricik olurlar.[711] Düşünürümüz, bu açıklamalarıyla, meselenin, birinci bölümde ele aldığımız gibi, dil kullanımı, tümellerin ontolojik statüsü ve soyutlama modelleri gibi pek çok perspektifin kesiştiği bir bağlama sahip olduğunu göstermiş olmaktadır.

Bu aşamada Boethius, yüklemlere ilişkin olarak iki bölme yapmaktadır. Kendisinin düşüncelerine yer vermede önce, açıklamalarının takip edilebilmesi amacıyla, yaptığı bölmelerden hareketle hazırladığımız tablolara yer vereceğiz.

[710] A.g.e., s. 184-185.
[711] A.g.e., s. 185-186.

Tablo 10. Beş tümelin yüklem özelliklerine ilişkin Boethius'un birinci bölmesi.

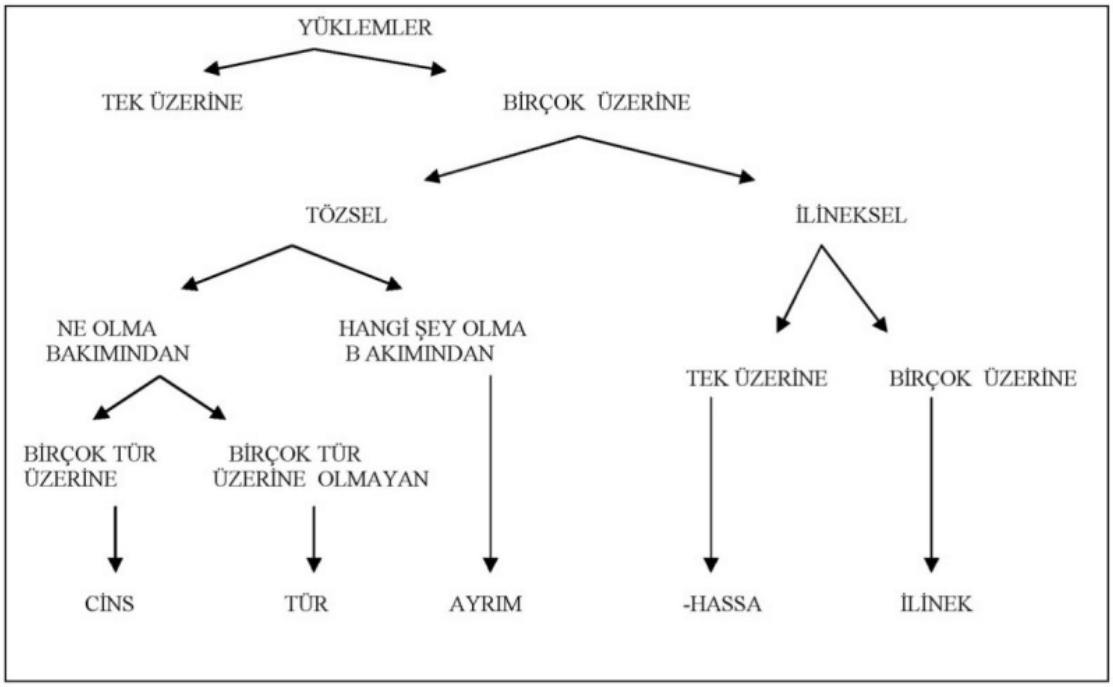

Düşünürümüze göre, birinci bölmede:

> Söylenenlerin bazıları çoğulluğa, bazıları tekilliğe yüklenirler. Birçok üzerine yüklenenlerden bazıları tözsel, bazıları ise ilineksel yüklemlerdir. Tözsel yüklemlerden bazıları ne olma bakımından, bazıları ise hangi şey olma bakımındandır. Ne olma bakımından yüklemler cins ve tür iken, hangi şey olma bakımından yüklem ise ayrımdır. Yine ne olma bakımından yüklemlerden bazıları birçok tür üzerine yüklem olurken, bazıları bu şekilde değildir. Birçok tür üzerine yüklenen cins iken, bu şekilde olmayan türdür. İlineksel olarak yüklenenlerden bazıları ilinek gibi birçoğa yüklenirken, bazıları hassa gibi bir teke yüklenir.[712]

[712] A.g.e., s. 186-187.

Tablo 11. Beş tümelin yüklem özelliklerine ilişkin Boethius'un ikinci bölmesi.

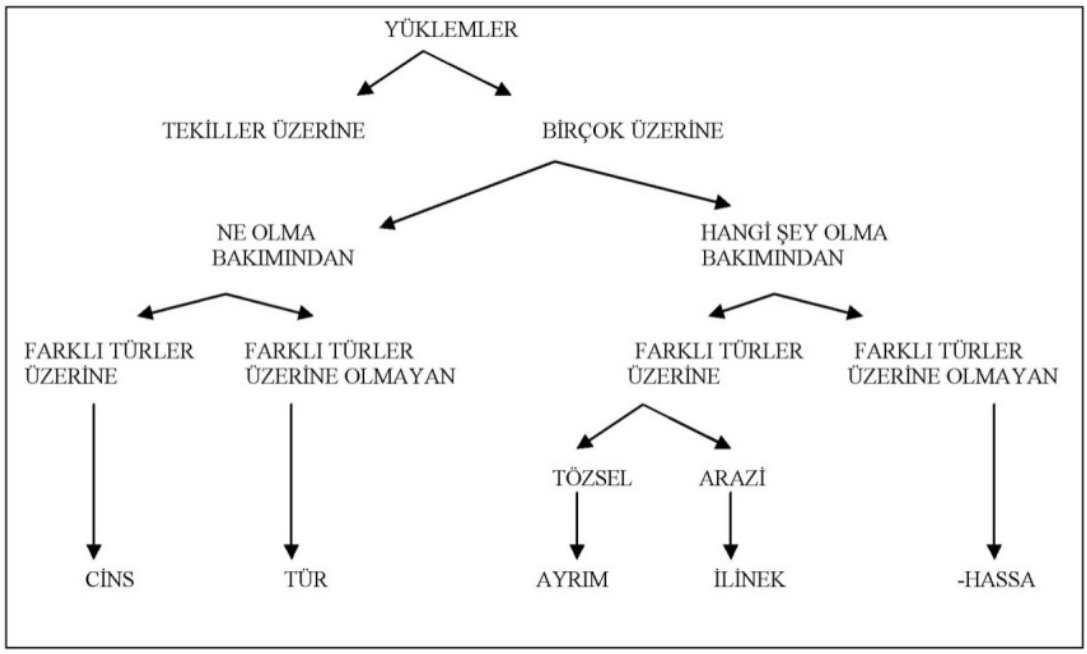

Boethius'a göre, ikinci bölme ise şu şekilde olabilir:

> Yüklemlerden bazıları tekiller üzerine yüklenirken bazıları ise birçok üzerinedir. Birçok üzerine yüklemlerden bazıları ne olma bakımından, bazıları ise hangi şey olma bakımındandır. Ne olma bakımından yüklemlerden bazıları cins gibi farklı türler için söylenirken, bazıları tür gibi bu şekilde söylenmez. Hangi şey olma bakımından birçok üzerine yüklenenlerden bazıları ayrımlar ve ilinekler gibi farklı türler üzerine yüklenirken, bazıları hassa gibi tek bir tür üzerine yüklenir. Tür açısından farklı birçok üzerine hangi şey olma bakımından yüklenenlerden bazıları ayrım gibi tözsel olarak yüklenirken, bazıları ise ilinek gibi ortaklaşa gerçekleşenlerdendir.[713]

Tablolarımızın yeterince açık olduğu kanaatindeyiz. Bu tablolardan hareketle düşünürümüz, beş tümelin ana vasıfları tanıtıyor olması yanında, kendi aralarındaki farkları da toplu bir şekilde ortaya koyduğunu da söyleyebiliriz. Düşünürümüzün yukarıda aktardığımız görüşlerinden hareketle, şimdi belirli hususları vurgulayarak beş tümeli ana hatlarıyla nasıl anladığına ilişkin olarak görüşlerimize yer vermek istiyoruz. Gerek tablo 10 gerek tablo 11, tümel yüklemlerin ana vasfı olarak Boethius'un, birçok üzerine yüklenmek

[713] A.g.e., s. 187.

şeklinde anladığını göstermektedir. Bu noktada düşünürümüzn konu üzerine söylenmeyi tümel için zorunlu görmesi yanında, birçoğa yüklenmeyi betimin içinde yer verdiğini hatırlamak yararlı olacaktır. Tablolarımız düşünürümüzün beş tümelin ana vasıflarını belirli basamaklar şeklinde betimlediğini göstermektedir. Buna göre, birinci basamakta görülen ana vasıf birçoğa yüklenmektir; bu şekilde ilk olarak, tümel yüklemler tek üzerine yapılan diğer yüklemlerden kesin bir biçimde ayrıştırılmaktadır. Düşünürümüz, birinci basamakta tümel bir yüklem olmanın ilk koşulu olarak birçok üzerine yüklenmeyi görmektedir.

Tablo 10'un ikinci basamağında, beş tümel, tözsel ve ilineksel yüklem ifade etmeleri açısından tanıtılmakta ve ayrıştırılmaktadır. Düşünürümüzün, ilineğin doğasının töz doğasına geçemeyeceği görüşünü[714] hatırlarsak buradaki yüklemlerin taşıyıcı özne esas alınarak, taşıyıcı açısından tözsel ya da ilineksel şeklinde ayrıştırıldıkları bizce açıktır. Bu ise düşünürümüzün daha önce yer verdiğimiz sözün gerçek anlamında tümel ve has olmayan tümel şeklindeki ikili ayrımıyla koşutluk arz etmektedir. Şu halde, taşıyıcı açısından tözsel yüklem ifade eden yani sözün gerçek anlamında tümel yüklemler cins, tür ve ayrımdır. Has olmayan tümellikle yapılan yüklemler ise hassa ve ilinek yoluyla gerçekleştirilenlerdir.

Üçüncü basamakta tözsel yüklemlerin aynı zamanda hangi sorulara yanıt oldukları ya da bu yüklemlerin hangi sorularla tespit edilebileceklerini de göstermektedir. Buna göre, cins ve tür "Bu nedir?" sorusuna cevaben yapılan özsel yüklemlerdir. Ayrım ise "Bu hangi şeydir?" sorusuna yanıt olarak yapılan özsel yüklemlerdir. Ancak burada "Bu hangi şeydir?" sorusuna yanıt olan ayrımın yalnızca türyapıcı ayrım olduğunun altını çizmek isteriz. Kısacası, Boethius'un, Porphyrios'un beş tümele ilişkin temel betimlerini toplu olarak sunduğunu düşünmekteyiz.

Tablo 10 genel olarak Porphyrios'un betimlerini yansıttığı gibi, tablo 11 Boethius'un betimlerini yansıtmaktadır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Boethius, Porphyrios'un cinsi diğer tümellerle karşılaştırmasına karşın, tümelleri birbirinden ayırmakta acele etmediğini belirterek beş tümelin toplu betimlerine yer verir. Bu bağlamda bu betimlere yeniden bakalım:

[714] Boethius, *İnCat*, s. 170 C.

> Cins, tür açısından farklı birçok üzerine ne olma bakımından yüklenendir. Tür, tür açısından hiçbir şekilde farklı olmayan birçok üzerine ne olma bakımından yüklenendir. Ayrım, tür açısından farklı birçok üzerine hangi şey olma bakımından tözsel olarak yüklenendir. Hassa, yalnızca tek bir tür üzerine hangi şey olma bakımından tözsel olmayarak yüklenendir. İlinek, tür açısından farklı birçok üzerine hangi şey olma bakımından tözsel olmayarak yüklenendir.[715]

Tablo10'dan farklı olarak tablo 11'de Boethius, ikinci basamakta, tümel yüklemlerin tözsel ve ilineksel değer ifade edişlerini ne olma ve hangi şey olma bakımından yüklenmelerini öne çıkararak açıklamaktadır. Buna göre, cins ve tür ne olma bakımından yüklenirken, ayrım, hassa ve ilinek hangi şey olma bakımından yüklem olurlar. Daha önce de belirtildiği üzere özsel yüklem ifade eden ayrım yalnızca türyapıcı ayrımdır. Bunun yanında, Boethius'un genel ayrımın "Bu hangi şeydir?" sorusuna cevaben yapılan bir yüklem ifade ettiğini belirtmesi, bizce ortak ve özgül ayrımların da bu soruya cevaben yapılan yüklemler olduklarını göstermesi açısından önemlidir.

Son olarak vurgulamak istediğimiz husus, tablo 10 ve 11'de Boethius'un "Bu nasıldır?" sorusuna hiç değinmemesidir. Bize göre, filozofumuz bu soruyu "Bu hangi şeydir?" sorusunun bir alt sorusu olarak görmektedir.

Cinsin yüklem niceliği açısından incelenmesinin ardından cins, diğer tümellerle yüklem özellikleri açısından karşılaştırılmaktadır. Boethius, böyle bir karşılaştırmanın neden gerekli olduğunu sadece cinsin değil aynı zamanda tür, ayrım, hassa ve ilineğin de tekile yapılan yüklemlerden farklı olduklarını belirterek açıklamaktadır. Bir teke yüklenmemek cinsin, diğer tümeller ile ortak yönüdür.[716] Dolayısıyla, cinsin daha açık olarak anlaşılması için birçok üzerine yüklenen diğer tümellerle de karşılaştırılması gerekmektedir.

Cins ilk olarak tür ile karşılaştırılır. Tür, birçok üzerine yüklenmekle birlikte, tür açısından farklı olanlara değil, sayı açısından farklı olanlara yüklenmektedir. "Tür, kendi altında farklı türlere sahip olamaz; başka bir şeyin cinsi olan terim, tür olarak adlandırılamaz."[717] Düşünürümüz, cins ve türün ne olma bakımından yüklem ifade edişlerindeki ortaklığa vurgu yapmaktadır: Cins, tür açısından farklı birçok üzerine ne olma bakımından

[715] Boethius, *İnİs2*, s. 187.
[716] A.g.e., s. 189-190.
[717] A.g.e., s. 190

yüklenendir; tür de birçok üzerine ne olma bakımından yüklenir. Durum böyle iken, eğer türe, birçok üzerine yüklenmeye ek olarak, tür açısından farklı terimlere yüklenme niteliği eklenecek olursa, Boethius'a göre, türün yapısı cinse dönüştürülüyor demektir. Türün yüklendiği terimler arasında, insan, at ve öküz örneklerinde olduğu gibi türsel farklılık değil sayısal farklılık vardır.[718]

Boethius, cins ile tür arasındaki farkın daha net anlaşılması için, türün sayı açısından farklı terimlere yüklenme özelliğine açıklık getirmektedir. Sayısal fark, sayma işleminde bir sayının diğer sayılardan farklı olmasında kendini gösterir. Örneğin, "otuz inek içeren bir sürü, yüz inek içeren başka bir sürüden, sayı açısından farklıdır. Ne sürü olma bakımından, ne de inekler bakımından bir fark bulunmamaktadır. Fark sadece sayısaldır; biri daha az iken, diğer daha çoktur." Platon ve Sokrates arasındaki fark da aynı şekilde sadece sayısaldır. Boethius, sayısal farkın, sayma işlemi esnasında oluşan bir fark olduğunun anlaşılmakta olduğunu belirtmektedir. Sokrates ve Platon'un her biri, bir birliktir (unitas) ancak "Şu Sokrates'tir." ve "Şu Platon'dur." dediğimiz zaman birlikleri sayı açısından ikiye çıkarmış oluruz. Boethius, sayma ilemini bir kere de işlemini parmakla dokunarak ve seslendirerek yaptığımızı düşünmemizi ister: "Bu bir Sokrates için." ve yine "Bu bir Platon içindir." Bu durumda, Platon'da numaralandırılan birlik, Sokrates'inkiyle aynı olmayacaktır.[719] Kendi sözlerimizle ifade edersek, Platon'a 'bir' sayısı ile işaret ettikten sonra Sokrates'e geçtiğimizde, Sokrates'in bambaşka biricik yekpare bir bütün ifade etmesi gereği, onun farklı biricikliğini belirtmek üzere mecburen 'iki' sayısını dile getiririz.

Boethius'a göre, bir şeyin başka bir şeyden farklı olduğu ya da aynı olduğu, cins, tür ve sayı açısından olmak üzere üç şekilde söylenir. "Cinsleri aynı olanların, türlerinin aynı olması zorunlu değildir." Bu durumda cinsleri aynı iken tür açısından farklı olabilirler. Ancak eğer, "türleri aynı ie cinslerinin de aynı olması zorunludur." Eğer cinsleri ve türleri aynı ise, sayılarının aynı olması zorunlu değildir. Ancak, "sayıları aynı ise, cins ve türlerinin de aynı olması zorunludur."[720]

[718] A.g.y.
[719] A.g.e., s. 190-191.
[720] A.g.e., s. 191-192.

Boethius, cins ve türün karşılaştırmasını yeniden ele alır. Yukarıdaki çözümleme, ona göre, cinsin, türden daha fazla yükleme sahip olduğunun kanıtını oluşturmaktadır. [721] Filozofumuz, bu açıklamalardan sonra aralarındaki, son olarak incelediği sayı açısından farklı olma özelliğini vurgulayarak cins ve türü kendisi yeniden tanımlar: "Cins, sadece sayı açısından değil, tür açısından da farklı birçok üzerine ne olma bakımından yüklenendir." "Tür, sadece sayı açısından farklı birçok üzerine ne olma bakımından yüklenendir."[722]

Boethius, daha sonra cins ve hassa arasındaki yüklem farkına ilişkin açıklamalarda bulunur. Buna göre, cins hassadan farklıdır. Hassa tek bir türe ve onun hassası olarak türün altındaki bireylere yüklenir. Bu açıdan, "hassa daima tek bir türde bulunur; ne o türü bırakabilir ve başkasına geçebilir." Boethius'a göre, 'hassa' olarak adlandırılmasının nedeni de budur. Ancak cins, daha önce belirtildiği gibi tek bir türe değil, birden çok türe yüklenir.[723]

Düşünürümüz, birçok üzerine yüklenen diğer tümellerden yüklem niteliği bakımından karşılaştırır. Buna göre, cins ne olma bakımından yüklenmeyen diğer tümellerden farklıdır. Birçok üzerine ve tür açısından farklı terimlere yüklenen diğer tümeller, bu yönden cinse yaklaşmakla beraber ne olma bakımından söylenmemeleri nedeniyle farklıdır. Düşünürümüz bunları hangi sorulara yanıt oldukları üzerinden karşılaştırır: "İnsanın hangi şey olduğunu soran bir kişiye, 'akıllı' yanıtı verilir; bu ayrımdır. Karganın hangi şey olduğunu soran bir kişiye, 'siyah' yanıtı verilir; bu ilinektir. İnsanın ne olduğu sorulduğu zaman, 'hayvan' yanıtı verilir; bu ise cinstir." Dolayısıyla, ayrım ve ilinek, "Bu nedir?" sorusuna değil, "Bu hangi şeydir? " sorusuna yanıt olarak söylenirler.[724]

Ancak, bu noktada Boethius ayrımın önemli bir yönüne değinir. Ona göre, Aristoteles ayrımın tözsel bir yüklem olarak değerlendirilmesi gerektiğini düşünmektedir. [725] Bu açıdan, tözsel bir yüklem, yüklendiği şeyin hangi şey olduğunu değil, ne olduğunu gösterir. Ancak burada söz konusu olan ayrımın, bizce yalnızca türyapıcı ayrım olduğunu özellikle vurgulamak isteriz.

[721] A.g.e., s. 192.
[722] A.g.e., s. 192-193.
[723] A.g.e., s. 193.
[724] A.g.e., s. 193-194.
[725] A.g.e., s. 194.

Boethius, Aristoteles'in görüşüne dair, Porphyrios'un, ayrımın, "ne olma bakımından değil, daha ziyade hangi şey olma yüklendiği" ifadesindeki[726] "daha ziyade" (magis) sözcüğü üzerinden değerlendirir: Ayrım, Aristoteles'in belirttiği gibi tözsel bir yüklem ise hangi şey olma değil ne olma ifade etmektedir. Ayrım, tözsel niteliğin sınırlarını belirlemesi açısından genel olarak tözü tasvir eder, yani tözsel niteliği gözler önüne serer. Boethius'a göre, ayrım, her ne kadar töze delalet ediyor ve dolayısıyla ne olma bakımından yüklem oluyorsa da, töz değil ancak onun göstereni olduğu için, Porphyrios'un ifade ettiği gibi, "daha ziyade" hangi şey olma bakımından yüklenmesi daha doğrudur.[727]

Boethius, cinsin diğer tümeller ile yüklemleri bakımından karşılaştırmasını genel olarak özetlemeden önce, bireylere yönelik yüklemden farkına tekrar değinerek birey kavramını tanımlar. Buna göre, birey (lat. İndiuiduum) üç şekilde söylenir: Birinci olarak, birey, akıl ve birlik gibi hiçbir şekilde bölünemeyen terimler için söylenir. İkinci olarak, sert demir gibi yapısındaki dayanıklılık nedeniyle bölünemeyen terimler için söylenir. Üçüncü olarak, Sokrates örneği gibi, kendisi için yapılan yüklemin diğer benzerlerine uygun düşmemesi için söylenir. Burada diğerlerine uygun düşmeyen Sokrates'in kendisine özgü yüklemleridir.[728] Jorge J. E. Gracia, yukarıda Boethius'un yukarıda verdiği üç birey tanımına ilişkin önemli bir ayrım yapmaktadır. Boethius'un birey teriminin üç tanımını vermesi yanında bir sınıflama yapmadığını vurgulayan Gracia'ya göre, burada bireyselliği anlamanın üç yolu ortaya koyulmaktadır: Metafiziksel, fiziksel ve mantıksal.[729]

Özet olarak ifade edersek, cins tek bir şeye yüklenen terimlerden, birçok üzerine yüklenmesiyle, birçok üzerine yüklenen diğer tümellerden yüklenme niceliği ve yüklenme niteliği açısından farklıdır.

Boethius bu açıklamalardan sonra, cinsin betimlemesinin yeterli olup olmadığı ele almaktadır. Ona göre, bütün tanım ve betimler, tanımlanan terim ile eşit olmalıdır. Ne daha büyük ne de daha küçük olmalıdır. "Bütün büyük terimler, küçüklere yüklenirler, hayvanın insana yüklenmesi gibi. Küçük terimler ise hiçbir zaman daha büyüklere yüklenemezler. Hiç kimse, bütün hayvanların insan olduğunu söyleyemez." Şu halde, eşit yüklemlerde

[726] Porphyrius, a.g.e., s. 189.
[727] Boethius, *İnİs2*, a.g.y.
[728] A.g.e., s. 195.
[729] Gracia, Jorge, J. E., *İntroduction to the Problem of İndividuation in the Early Middle Ages*, Philosophia Verlag, München, Vien, 1984, s. 74-75.

tanımlanan ve tanımlayan öğeler birbirleriyle döndürülebilir olmalıdır. Cins betiminin bu koşulu yerine getirip getirmediğine bakıldığında, döndürülebilir olduğu görülmektedir: "Cins, tür açısından farklı birçok üzerine ne olma bakımından yüklenendir." betimi, "Tür açısından farklı birçok üzerine ne olma bakımından yüklenen cinstir." Betimiyle döndürülebilmektedir. Bu şekilde Boethius, cinsin betiminde ne eksik ne de fazla olmadığı sonucuna varmakta ve cins üzerine açıklamalarını sonlandırmaktadır.[730]

2. 1. 2. TÜR ÜZERİNE

Düşünürümün görüşlerine yer vermeden önce Francis E. Peters'ın tür terimine dair kapsamlı açıklamaları arasından, konumuza ilişkin olarak seçtiklerimize yer verelim:

> Eídos (εἶδος): görüntü, görünüş, şekil, form, biçim, biçimlendirici doğa, tip, tür, idea (fikir, düşünce, tasavvur), İdea[731] …
>
> 15.*Eidê* [*eídos*'lar] hakkındaki Platoncu ve Aristotlesçi görüşler arasındaki temel fark, Aristotlesçi görüş için *eídos*'un (ilk hareket ettirici/ veya hareket ettiriciler durumu ve "dışarıdan gelen" *nous* durumu dışında; bkz. *kinoún*, *nous*) ayrı bir töz olmadığı (*khôristón*, t.b.), fakat bütün tözlere ilişkin bir ilke olduğudur. *Eídos*, şeylerin formal nedenidir (*Phûs. Akr*. II 194b), bileşik varlıklarda mâddenin bir bağlaşığıdır (*correlative*) (*a.g.e*. I, 190b) ve bir varolanın düşünülür özüdür (*ousía*) (*Prôtê phil*. 1013a, *Peri gen. Kai phthor*. II, 335b; bkz. Ousía). Şeyleri bilmek söz konusu olduğunda, onların *eídos*'unu biliriz (*Prôtê phil.* 1010a), yanî [bir şeyi bilmeye] mahsûs yeti (*nous* ya da *aísthêsis*), bilinen şeyin rûhun içerisine giren *eídos*'u sebebiyle, bildiği şey hâline gelir (*Peri psûkh.* III, 431b-432a). Kısaca *eídos* bilfiil hale gelmedir (*enérgeia*, *entelékheia*, tt.b.; *Prôtê phil*. 1050b, *Peri psûkh*. II, 412a).
>
> 16.Mantıksal bir bakış noktasından irdelendiğinde, Platon'daki gibi Aristoteles'in *eídos*'u da yüklemlemeyle sıkı bir bağlantıya sahibdir. Kavramsal *eídos*, yüklemlemenin tümeli ve tanımın konusudur (*Prôtê phil.* 1036a, 1084b). Fakat bunlar, *eidê* [*eidos*'lar] hakkındaki Platonik uyarlamadan farklıdırlar; yalnızca tözler hâlinde tözselleştirilmeleri sebebiyle farklı olmakla kalmayıp, aynı zamanda "sınıflandırıldıkları", yanî daha dar kaplamlı bir türe değil, yalnızca bireylere geri götürülebilecek *átomon eídos*'tan (ve *infima species*'in bu "bölünme"si bir *diaphorá*'nın [t.b.] varlığı sebebiyle olmayıp, onun maddeyle bağlantısının bir işlevidir; bkz. *Hûle*) *géne* [cinsler] diye adlandırılan daha geniş *eidê* [*eídos*'lar] aracılığıyla *summa genera*'ya [en yüksek ve

[730] Boethius, a.g.e., s. 196-197.
[731] Peters, Francis E., *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*, çeviren ve hazırlayan Hakkı Hünler, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 84.

> en kapsamlı cinslere], yani *katêgoríai*'a (t.b.) kadar dizildikleri için de farklıdırlar…[732]

Boethius'a göre, cins sözcüğü gibi tür sözcüğü de çok anlamlıdır. Porphyrios, tür sözcüğünün çok sayıdaki anlamıyla okuyucuyu bunaltmamak için yalnızca ikisine değinmektedir. Böylelikle eşlafızlılık çözümlemesini sadece iki anlam arasında yapmaktadır.[733]

İlk anlama göre, herhangi bir kişinin ilineklerinin bir araya toplanmasıyla oluşan biçimi tür olarak adlandırılır.[734] Boethius Porphyrios'un "herhangi bir kişi" ifadesini büyük bir dikkat ve ihtiyatla kullandığını vurgulamaktadır. Zira, burada araza tekabül eden bireysel form söz konusudur, tözden kaynaklanan türün formu değil.[735] Boethius bu ilk anlamdaki 'tür' sözcüğünün ilineklerden kaynaklı biçim olduğunu belirtmekle, yukarıda Peters'ın verdiği anlamlar arasında "biçim, şekil, görüntü, görünüş" şeklinde anladığını göstermektedir. Bunun yanı sıra, Poprhyrios'un cins sözcüğünde olduğu gibi bir, çok anlamlılık çözümlemesi yaptığını vurgulamakla, bu ilk anlamdaki 'tür' sözcüğünün felsefi kullanım değeri olmadığına da işaret etmektedir. Boethius bunu açıkça belirtmezken, Ockhamlı William, ilk anlamdaki tür sözcüğünün mantığa ait olmadığını kesin bir biçimde dile getirmektedir.[736]

Tür sözcüğünün delalet ettiği ikinci anlam ise cisin altına konulmaktır. Buna ilişkin Porphyrios'un verdiği örnekler ise insanın havanın türü, beyazın rengin türü, üçgenin ise biçimin türü olmasıdır. Bu örneklerde insan, beyaz, üçgen terimleri türler iken hayvan, renk ve biçim cinstir.[737]

Porphyrios'un 'tür' sözcüğüne ilişkin olarak ikili bir anlam bölmesi yapmasına karşılık Boethius üçlü bir bölme yaparak Porphyrios'un dile getirmediği bir anlama daha yer verir. Buna göre, 'tür' sözcüğü aynı zamanda tözsel bir nitelik ifade etmektedir. Boethius buna örnek olarak "insanlık" (humanitas) terimini verir; bu ise hayvanın altına koyulan bir

---

[732] Peters, Francis E., a.g.e., s. 90. [Köşeli ayraç simgeleri ilgili yayında yer almaktadır. Metinde kısaltmalarına yer verilen Aristoteles'in eserlerine dair ilgili yayındaki açıklamalar şu şekildedir: *Phûs. Akr.*: *Fizik*; *Prôtê phil.*: *Metafizik*; *Peri psûkh.: Rûha Dâir/De Anima*]
[733] Boethius, a.g.e., s. 199-200.
[734] Porphyrius, a.g.e., s. 199.
[735] Boethius, a.g.y.
[736] De Ockham, Guillelmi, a.g.e., s. 30.
[737] Porphyrius, a.g.y.

terim değil, bizzat tözsel bir niteliğe delalet eden bir terimdir.[738] Bu anlamdaki tür sözcüğüne ilişkin olarak Ockham, bu türün, bilfiil olarak kendisiyle şeylerin bilindiği terimi ifade ettiğini belirtmekte, bunu *De Anima*'dan bir alıntıyla örneklendirmektedir: "Ruhta olan taş değil, taşın türüdür." (431b 29-432a1).[739] Böylelikle, Ockham, türün bu anlamın "form" olduğunu göstermiş olmaktadır. Buradan hareketle, ilgili 'tür' teriminin, yukarıda Peters'ın verdiği karşılıklar arasındaki "form"a ve yine kendisinin açıkladığı gibi şeylerin bilinmesi bakımından söz konusu olan *eídos* olduğu görülmektedir. Ancak bu anlamdaki "form", aphaíresis modeli soyutlamayla elde edilen zihindeki izler olarak psikoloji konusudur. Kanımızca, mantık açısından beş tümelden biri olan tür, bu "form"u dil-mantık içinde başka bir şey hakkında tasdik etmemize imkan tanıyan bir yüklem sınıfı olarak türdür.

Boethius, *İnİs2*'de tür sözcüğünün "form" karşılığını Ockham kadar açık ifade etmese de, diğer eserlerinde tür teriminin bu anlamını adeta özellikle vurgulamak istercesine öne çıkarmaktadır. *Kategoriler* şerhinde, Aristoteteles'in, töze ilişkin olarak yer verdiği üç töz olduğu bilgisini, şu karşılıklarla açıklar: "Madde" (materia), "tür" (species), ve "her ikisinden oluşmuş, birleşik ve bütünleşik töz"(quae ex utriusque conficitur undique composita et compacta substantia).[740] Görüldüğü gibi "form" terimi yerine "tür" terimini kullanmaktadır. *De Differentiis Topicis* başlıklı incelemesinde ise, "tür" terimi yerine "form" terimini kullanmaktadır: "Form, sayı açısından farklı birçok üzerine ne olma bakımından yüklenendir." (Forma est quid de pluribus numero differentibus in eo quod quid sit praedicatur.)[741] Dolayısıyla, Boethius "tür" ve "form" terimlerini eserlerinde birbiri yerine ikame ederek kullanmaktadır; tür sözcüğününe ilişkin olarak Porphyrios'un verdiği iki anlam yanında kendisinin verdiği üçüncü anlamın "form" olduğunda bizce hiçbir şüphe bulunmamaktadır. Ancak, bu noktada, Boethius açısından Aristotelesçi formların, Platoncu Formların benzerleri olduklarını [742] hatırlatmakta yarar görüyoruz.

Kısacası, Porphyrios'un 'tür' sözcüğüne ilişkin olarak ikili anlam bölmesine karşın Boethius üçlü bir bölme saptamaktadır: Buna göre, tür terimi ilk olarak tözsel bir niteliğe

[738] Boethius, a.g.e., s. 200.
[739] Akt. De Ockham, Guillelmi, a.g.e., s. 31. [*De Anima* eleştirisel numaralara atıf editöre aittir.]
[740] Boethius, *İnCat*, s. 184 A.
[741] Boethius, *De Differentiis Topicis*, "Opera Omnia" içinde, (Ed.) J. P. Migne, Patrologiae Latinae Tomus LXIV, Paris, 1891, s. 1197 C.
[742] Arlig, Andrew, a.g.m., s. 136.

ikinci olarak herhangi bir kişinin özgül bireysel biçimine ve üçüncü olarak cinsin altında konumlandırılmaya delalet etmektedir.[743]

Düşünürümüz, cinsin zatında anlaşılmasına ilişkin yaptığı açıklamaların bir benzerini, bu defa tür bağlamında vermektedir. Boethius'a göre, 'insanlık' olarak adlandırılan türün tözsel formu başkadır; hayvan cinsi altına koyulan bir terim gibi değil daha ziyade bizzat tözsel niteliği tanıtıcı bir terimdir. Her bir kişinin bedeninde ilineksel olarak bulunan niteliklerden de farklıdır. Bunun yanında, cinsin, altındaki parçalarına yönelik yükleminden de farklıdır.[744] Düşünürümüzün bu görüşlerini, cins konusunda verdiği açıklamalar ışığında düşünürsek, türün varlığının kurucusunun kendi özellikleri olduğunu dile getirmek istediğini söyleyebiliriz. Kendi sözlerimizle ifade edersek insanlık terimi, özsel doğa ifade eden bir terim olarak, bir başka terime göreli değildir; burada bir cinsin türü olan tür söz konusu edilmemektedir. Aynı şekilde özsel doğa ifade etmesi açısından Porphyrios'un verdiği ilk anlamdaki ilineklere delalet eden tür teriminden de farklıdır.

Boethius'a göre, pek çok aynı terim farklı düzeylerde belirli bir şeye ve de bunun yanında başka bir şeye nisbetli olarak anlaşılabilmektedir. Tözsel niteliğin sınırlarını belirleyen türdür. Düşünürümüz, bu hususa dair, insanlığın, bizzat insanlık olması bakımından görülmesi örneğini verir. Bunun yanında, düşünme eylemi esnasında, hayvan cinsi altına yerleştirilmesi durumunda, hayvanın yüklem ile kendine katılımı sonucu diğer hayvanlardan ayrılır ve bir cinsin türü olur. Kendi sözlerimizle ifade edersek, göreli tür olur. Ancak, bir kişinin özellikleri açısından ele alınacak olursa, yiğit bir çehre, güçlü adımlarla yürüyüş ya da diğer bireysel özelliklerden oluşan şekilde tasvir edilen son derece görkemli biçimi, görünümü nedeniyle hükümdarlara uygun düştüğünün söylenmesi örneği gibi, bu sefer türün ilinekleri söz konusu olmaktadır.[745]

Bu noktada Boethius, cinsin tanımında türe değinilmesi gibi türün tanımında da cinse yer verilmesine dair görüşlerini açıklar. "Cins, tür açısından farklı birçok üzerine ne olma bakımından yüklenendir." şeklinde yapılan tanımda, cinsin türün adı aracılığıyla tanımlandığına dikkat çeker. Şimdi ise tür, "Cinsin altına koyulandır." biçiminde tanımlanırken cisin adı kullanılmaktadır. Bu ise açıklanması gereken bir husustur.

[743] Boethius, *İnİs2* s. 201.
[744] A.g.e., s. 200-201.
[745] A.g.y.

Boethius'a göre, her tanım şeyin kuşattıklarını ifade etmeli, adlarını belirterek açıkça ortaya koymalıdır. Dolayısıyla, tanımın, tanımlanan şeyden daha çok bilinen öğelerle yapılması gerekmektedir. Şu halde, cinsin, türün adı aracılığıyla betimlenmesi ya da tanımlanması, sanki cinsten daha çok tanınan bir kavrammış gibi verilmesi, tür teriminin kötüye kullanılması (abusus) örneği olmaktadır. Şimdi türün tanımında cinsin adının kullanılması için de aynı durum söz konusudur; "eğer cins sözcüğü türden daha çok tanınıyor ise, cinsin tanımında türün adının kullanılmasına gerek olmazdı. Eğer türün adı cinsten daha kolay anlaşılıyor ise türün tanımında cinse başvurulmasına gerek kalmazdı."[746]

Bu noktalara Boethius şu şekilde açıklık getirmektedir:

> Başka bir şeye yapılan her yüklem, yüklemin kaynağının tözünden doğar. Tanımın, şeyin tözsel özelliklerini göstermesi gerekiyor ise aralarında karşılıklı bağıntı bulunan terimlerin ikisinin de betimleme içinde kullanılması yerindedir. Şu halde, cins, bir türün cinsi olduğuna göre, cins adını ve tözünü türden aldığına göre, cinsin tanımında türün ismine başvurulmuştur. Aynı şekilde, türün kaynağını cinsten alması açısından cinsin ismi türün betimlemesinde dışta bırakılmaz.[747]

Boethius'a göre, Porhpyrios, türün felsefede kullanılan anlamını belirledikten sonra üç tanımını vermektedir: Birinci tanıma göre, "tür, cinsin altına koyulandır". İkinci tanıma göre, "tür, cinsin kendisine ne olma bakımından yüklendiğidir." Üçüncü tanıma göre, "tür, sayı açısından farklı birçok üzerine ne olma bakımından yüklenendir."[748]

Boethius'a göre, ilk iki tanım bütün türlere uygun düşmektedir ancak üçüncüsü farklıdır. Bir şeyin türü iken bazen başka bir terimin cinsi olabilmesi açısından türün ikili bir yapısı (formae) bulunmaktadır. Buna karşın en özel tür yalnızca türdür; formu hiçbir zaman cins formuna dönüşmez. Üçüncü tanımda, aynı zamanda cins olmayan sadece tür olan en özel tür tanıtılmaktadır; diğerleri en özel tür olamazlar.[749]

---

[746] Boethius, a.g.e., s. 201-202.
[747] A.g.e., s. 202-203. [Bu paragraftaki "töz" ibaresini, cins ya da tür terimleri olmak, yüklem sınıflarından olmak bakımından söz konusu olan töz şeklinde anlıyoruz. Bir başka deyişle, terimsel yapı, doğa olarak anlıyoruz. Bunlar yoluyla yapılan yüklemde söz konusu olan şeylerin tözü, yüklemin tözsel niteliği değil.]
[748] Porphyrius, a.g.e., s. 203.
[749] Boethius, a.g.e., s. 204.

"Tür, cinsin altına koyulandır." ve "Tür, cinsin ne olma bakımından yüklendiğidir." şeklindeki ilk iki tanım bütün türlere uygun düşmektedir; yani bunlar yalnızca bir cins altında yer alan türlerin tanımlarıdır. Bu açıdan Boethius'a göre, türün, cinsin kendisine ne olma bakımından yüklenen olduğunu söylemek, türün formunu cinsin yüklemi ile koruduğunu ifade etmektir. "Aynı şekilde türün, cinsin altına koyulması ile cinsin ona yüklenmesi aynıdır. Türün cinsin altında yer alması veya cinsin türün başına konumlanması da aynıdır. Şu halde, bir cinsin altında konumlanan bütün türler için bu iki tanım söz konusudur."[750]

"Üçüncü tanımda ise sadece tür olarak kalan, hiçbir zaman cins olmayan tür söz konusudur. Bu tür, tür açısından farklı terimlere hiçbir zaman yüklenmez. Tür açısından farklı terimlere yüklenmesi nedeniyle cinsin, türe göre fazla bir yönü vardır." Boethius, üçüncü tanımdaki türün de kendisine bağlı terimlere yüklendiğini ancak bu yüklemin tür açısından farklı terimler üzerine olmadığını belirtmektedir. Bu tür, kendisi üzerinde bulunan cinsin türüdür ancak kendisine bağlı terimlerin cinsi değildir. Kendi sözlerimizle ifade edersek, bireyleriyle nisbetinde cins-tür ilişkisi değil, tür-birey ilişkisi söz konusudur. "Şu halde, bu türün kendisine bağlı terimlere yükleminin, tür açısından farklı terimler üzerine olmaması nedeniyle, cins olabilen diğer türlerden ayrılmaktadır. Bu şekilde sadece tür olduğu ve cins yüklemine sahip olmadığı gösterilmektedir."[751] Boethius'a göre, üçüncü tanımda yer alan tür, tür olarak adlandırılmaya daha layık olan tür (magis species) ya da en özel (specialissima) şeklinde adlandırılmakta ve şu şekilde tanımlanmakdır: "Tür, sayı açısından farklı birçok üzerine ne olma bakımından yüklenendir." Örneğin, kendilerine insan teriminin yüklendiği Cicero ve Demosthenes aralarında tür açısından değil yalnızca sayı açısından farklıdırlar.[752]

Türün üç tanımı ortaya konduktan sonra açıklanmasına başlanır. Bu bağlamda Boethius Aristoteles'in kategoriler öğretisine kısaca yeniden değinir. Aristoteles on kategori belirlemiştir; bunlar, geri kalan her şeye söylendikleri (yüklendikleri) için "söylenenler" (kategoriler) olarak adlandırılmışlardır. "Bir başka terime yüklenen (söylenen) üzerine yüklenilen ile döndürülemiyor ise, yüklenen daha büyük demektir Şu halde, kategoriler, her şey üzerine yüklenmeleri bakımından, her şeyin en büyük yüklemleri oldukları

[750] A.g.y.
[751] A.g.e., s. 204-205.
[752] A.g.e., s. 205.

gösterilmiş olmaktadır."[753] Boethius'un on kategoriye ilişkin olarak bu kısa hatırlatmasını, beş tümel kuramının kategorilerden bağımsız olarak ele alınamayacağına dair bir vurgusu olarak değerlendiriyoruz.

Düşünürümüze göre, kategorilerin her birinde bir en genel cins yer alır; bu en genel cins ile en aşağıda yer alan ana kavramları şu şekilde tanıtmaktadır:

> En büyükten en küçüğe inerken uzun bir türler serisi bulunur. Diğerlerine cins olarak yüklenen ancak tür olarak bir başkasının altında konumlanmayan terimler en genel cinsler olarak adlandırılırlar. Bunların üzerinde hiçbir cins yer almaz. En altta, başka hiçbir tür üzerine söylenmeyen terimler ise en özel türler olarak adlandırılırlar… Şu halde, tür adını, bir cinsin altında koyulmasından alan türler **yalın türler**dir; bunlar bir cins altında konumlanmakla beraber kendileri cins olarak başka hiçbir türün başına koyulmazlar. Şu halde, bir cinsin altına koyulan ve diğer terimlerin başına koyulan türler yalın tür değildirler; cins ile harmanlanmış durumdadırlar. Dolayısıyla, cinsin altına koyulan, diğer türlerin hiçbir şekilde başına koyulmayan türler, sadece bunlar yalın türdür. Bu açıdan, sözün gerçek anlamındaki tür (maxime species) budur ve en özel tür olarak adlandırılır.[754]

Boethius, yüklem dizisinin en üst ve en alt terimlerini yukarıdaki gibi açıkladıktan sonra, ikisi arasında yer alan terimlerin açıklamasına geçer.

> En genel cinsler ve en özel türler arasında, ortada, üzerindekilere göre tür, altındakilere göre ise cins olarak konumlanmış terimler yer alır. Bunlara **ast cinsler** (subalterna genera) adı verilir. Yalnızca cins olan, en genel cinstir. Cins olmakla birlikte tür olabilen ya da tür iken bazen cins olabilenler ise, ast cinsler ve türler olarak adlandırılırlar. İşte, tür olan ancak başka hiçbir şeyin cinsi olamayan terimlere en özel tür (specialissima species) denmektedir.[755]

Kavramların net şekilde belirlenip ortaya konmasının ardından bunların yüklem düzeni içinde gösterilmesine sıra gelir. Porphyrios kategorilerden bir örnekle, yalnızca töz kategorisideki yüklem düzeninin, en yukarı terimi ile en alt terimi arasındaki düzeni tanıtmaktadır. Mantık kitaplarında "Porphyrios Ağacı" olarak bilinen tabloya kaynaklık

[753] A.g.e., s. 206-207.
[754] A.g.e., s. 207.
[755] A.g.e., s. 207-208.

eden paragraf budur. İlgili satırlara Boethius'un Latincesi üzerinden kendi çevirimize yer verelim:

> Söylenen, kategorilerden biri ile açıklık kazansın. Tözün bizzat kendisi bir cinstir; bunun altında da cisim; cismin altında canlı cisim; bunun altında hayvan; hayvanın altında akıllı-hayvan; bunun altında insan; insanın altında Soktarates ve Platon ve tikel insanlar yer alırlar.[756]

Öncelikle Porphyrios'un ortaya koyduğu düzendeki terimlerin hiyerarşisine bakalım; bunu aşağıdaki tablodaki gibi gösterebiliriz:

Tablo 12. Porphyrios açısından, en yüksek cins ile birey arası yüklem düzeni.

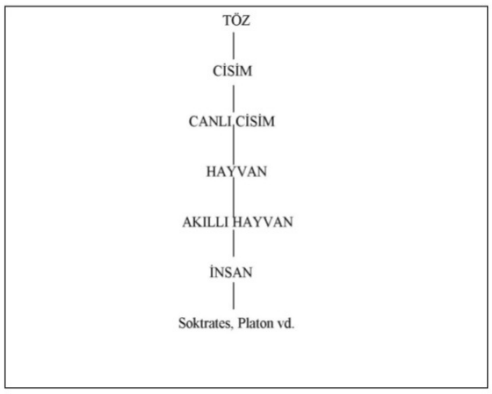

Şimdiye kadar Porphyrios ve Boethius'tan aktardığımız görüşleri şu şekilde toparlayabilriz: Tözün en genel cins, insanın ise en özel tür olduğunu belirtilmekle, ikisi arasında bulunanlar arasında cins-tür ilişkisi olduğuna işaret etmektedir. Aradaki ast terimler bir yukarıdakine göre tür iken, bir alttakine göre cinstir. Buna göre, cisim, tözün türü iken canlı-cismin cinsidir. Canlı-cisim, cismin türü iken hayvanın cinsidir. Hayvan, canlı-cismin türü iken akıllı-hayvanın cinsidir. Akıllı-hayvan, hayvanın türü iken insanın cinsidir. İnsan, akıllı-hayvanın türüdür. Boethius'un "sözün gerçek anlamında tür" olarak nitelediği insan ise, bireylerine nisbetle ele alındığı zaman artık tekil insanların cinsi değil, yalnızca türüdür. Bu hiyerarşik yüklem düzeni, kuşkusuz, Alain De Libera'nın vurgulamış olduğu gibi bir yüklem sınıfları kuramı için gerekli olan bütün fikirleri sunan, kaynağını *Kategoriler*'den alan birinci töz ve ikinci töz arasındaki ayrımdan başkası değildir.[757]

[756] Porphyrius, *İsagoge*, Boethius, "İnİs2" içinde, s. 206.
[757] De Libera, a.g.m., s. XIV.

Bu önemli konuya ilişkin olarak Boethius'un görüşlerine yer vermeden önce iki hususa dikkat çekmek istiyoruz: Birinci olarak, her ne kadar bu pasaja ilişkin genel olarak, "Porphyrios Ağacı" olarak bilinen tabloya yer veriliyor ise de, yukarıdaki açıklamaların ve hazırladığımız tablonun gösterdiği gibi burada bir "ağaç" bulunmamaktadır. Bir başka deyişle, açıkça görüldüğü gibi Porphyrios ayrımlara hiç değinmemektedir. "Ağaç" benzetmesini biz de kullanacak olursak, burada ağacın sadece gövdesine yer verilmekte, dalları mesabesindeki ayrımlara yer verilmemektedir. İkinci olarak, Porphyrios'un, yüklem düzenini açıklamak için verdiği töz kategorisi, on kategorinin hepsini temsil eden bir örnektir. Boethius da aynı örnek üzerinden görüşlerini açıklarken, diğer dokuz kategorideki işleyişin buradan anlaşılabileceğini vurgulamaktadır.[758] Boethius bu vurguyla, bize göre, en genel cins ve en özel tür arası hiyerarşik ilişkinin, yüklem düzeninin diğer dokuz kategoride de mevcut olduğunun unutulmamasını istemektedir. Zira kategorilerin her biri bir cinstir, her biri altında aynı yüklem düzeni bulunmaktadır. Ancak elbette birincil tözler yalnızca töz kategorisine aittirler. "Porphyrios Ağacı" örneğinin yalnızca töz kategorisi üzerinden gösterilmesi, bize göre, cins, tür, ayrım yüklem düzenin yalnızca töz kategorisine ait olduğunun düşünülmesine neden olabilir. Oysa örneğin, beyazlığın rengin bir türü, rengin beyazlığın cinsi olduğunu söylediğimiz zaman bu cins-tür yüklemi nitelik kategorisi altında gerçekleşmektedir.

Bu noktada şöyle bir soru sorabiliriz: 'Peki Porphyrios ayrımları neden zikretmiyor, Porphyrios Ağacı'nın ayrımları nereden geliyor?' Sorumuzu kısaca şöyle yanıtlayabiliriz: Porphyrios, ayrımları, cinsi bölen ve türleri kuran türyapacı ayrımları açıkladığı bölümde zikretmektedir. Şu an cinsler ve türler üzerinde durduğu için, henüz açıklamadığı bir kavramı kullanmak istemiyor görünmektedir. Ancak Boethius'un görüşlerini ortaya koyabilmek için Porphyrios'un bu ayrımları, hayvan örneği üzerinden nasıl ifade ettiğini gösterelim:

> Zati ayrımlardan bazıları kendileri ile cinsleri türlere böldüklerimiz, bazıları ise bu bölünenler ile türlerin yapıldıklarıdır. Örneğin hayvana ilişkin zati ayrımların hepsi şu şekildedir: Canlı ve cansız; duyumsayan ve duyumsamayan; akıllı ve akılsız; ölümlü ve ölümsüz. Canlı ve duyumsayan ayrımları, hayvanın tözünün kurucusudur – nitekim hayvan, canlı, duyumsayan tözdür.- Ölümlü

[758] Boethius, a.g.e., s. 208.

> ve ölümsüz ayrımları ile akıllı ve akılsız ise hayvanın bölücü ayrımlarıdır.[759]

Şimdi, kaynak eserimizide Boethius açıklamalarına ilişkin olarak yer alan tabloya yer vermek istiyoruz. Ancak, Boethius'un "Porphyrios Ağacı" ibaresini kullanmadığının altını çizmek istiyoruz. Çalışmamıza esas olan baskıda yer alan orijinal çizimi EK A'da sunduk. Burada, aynı tablonun tarafımızdan bilgisayar ortamında yapılmış çizimine yer veriyoruz.

Tablo 13. Boethius'a göre, en yüksek cins ile birey arası yüklem düzeni.

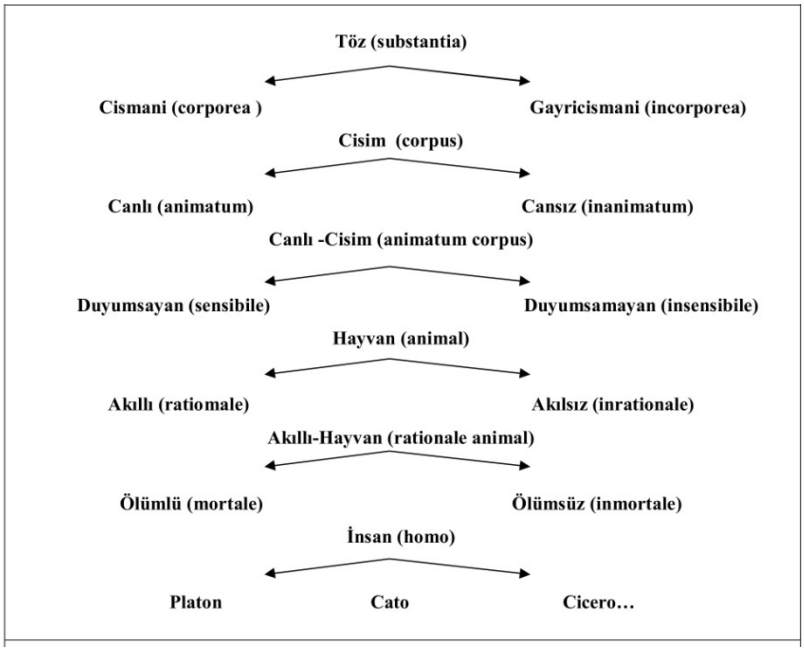

Yukarıdaki tablonun verdiği ilk izlenime, Boethius, Porphyrios'un yüklem düzeni içinde adlarını verdiği cins ve türlere, ayrımları ekleyerek bu tabloya ulaştığını düşündürüyor. Ancak bu doğru bir izlenim olmayacaktır. Düşünürümüzün yukarıdaki tabloya nasıl ulaştığına yakından bakalım.

"Porphyrios Ağacı" olarak bilinen şemaya kaynaklık eden paragrafa ilişkin olarak Boethius şu açıklamaları yapmaktadır:

> Töz en genel cinstir; bütün diğer terimler üzerine yüklem olur. Töz iki türe sahiptir: Cismani ve gayricismani. Buna göre, her ne

[759] Porphyrius, *İsagoge*, Boethius, "İnİs2" içinde, s. 253-254.

> cismani ise, onun töz olduğu söylenir, aynı şekilde her ne gayricismani ise töz ona da yüklem olur. Cismaninin altında canlı-cisim ve cansız-cisim koyulur (ponitur). Canlı-cisimin altına hayvan koyulur; canlı-cisime duyumsayan eklenirse hayvan oluşturulur, bunun diğer parçası yani türü ise duyumsamayan canlı-
>
> cisimdir. Hayvanın altına akıllı ve akılsız, akıllının altına ise insan ve tanrı yerleştirilir. Eğer akıllıya ölümlüyü bağlı terim yaparsak (subiecere) insanı, ölümsüzü bağlı terim yaparsak tanrıyı oluştururuz… İnsanın altında ise bireyin ("indiuidui" – bölünemeyen son terimin) ve Platon, Cato, Cicero ve diğerleri gibi tekil insanları yer alırlar.[760]

Düşünürümüzün bu açıklamalarında, yukarıdaki tablonun verdiği ilk izlenimden oldukça farklı çok sayıda husus bulunmaktadır: Birinci olarak, Boethius, birer ayrım olan cismani ve gayricismaniyi neden tözün türleri olarak adlandırmaktadır? İkinci olarak, "tanrı" terimini neden hayvan cinsi altına yerleştirmektedir?

Birinci sorumuzun yanıtını verebilmek için düşünürümüzün ayrım konusunu nasıl ele aldığını incelemek gerekmektedir. Zira bize göre, "Porphyrios Ağacı" olarak bilinen şemaya, ilk edindiğimiz izlenimdeki gibi yalnızca ortadaki gövdeye ayrımların eklenmesiyle ulaşılmamıştır. İlgili şemanın açıklanması Porphyrios'un, Aristoteles'in dört tümelini beş tümele dönüştürmesinin bütün güçlüklerini içinde barındırmakta ve uzun asırlar boyunca en çok tartışma konusu olmuş hususlardan biridir. Bu nedenle düşünürümüzün bu konudaki görüşlerini, beş tümelin tamamını detaylı olarak inceledikten sonra 'Değerlendirme ve Sonuç' aşamasında sonuçlandıracağız.

İkinci sorumuzun yanıtını şu şekilde verebiliriz: Boethius burada kullanılan "tanrı" kavramının Eski Çağ'da Zeus'a yönelik kullanımındaki gibi, cismani olarak anlaşılması gerektiğini belirtir. Bu noktada Boethius ele aldığı konuyu inceleme yöntemi gereği, konuyu görüşlerini açıkladığı düşünürün ele aldığı biçimde, onun kavram çerçevesi içinde açıklamaktadır. "Tanrı" lafzı, güneş ve diğer gökyüzü cisimlerine de taşımınmış, Platon ve birçok başka düşünür bunların da canlı olduklarını düşünmüştür.[761] Düşünürümüz, bu konumlandırmadının, Eski Çağ'da tanrı sözcüğünün, saygıdan doğan bir kaygı (veneratione) gereği ilk cinse, yani töz cinsine taşınmasından kaynaklandığını

[760] Boethius, a.g.e., s. 208-209.
[761] A.g.y.

belirtmektedir. Boethius, "tanrı" lafzını neden hayvan cinsi altında gösterildiğine ilişkin olarak, yukarıda belirttiğimiz gibi güneşin, yıldızların ve bütün dünyanın canlı olduklarını düşünen ve onlara tanrısallık atfeden başkalarının görüşüne referansla kullanıldığı açıklamasına yer vermektedir.[762]

Konuyla yakından bağlantılı olarak Ockhamlı William, Porphyrios'un "akıllı-hayvan" terimini, konuyu öğrettiği kişilerin anlayacağı bir örnek olarak verdiğini belirtmektedir. Bu yalnızca, "daemon"ların da akıllı hayvanlar olduklarına inanılması gereği verilmiş bir örnekten ibarettir. Ockham'a göre, 'akıllı-hayvan' teriminin, insana göre daha genel olduğunu düşünmek ve insanın üzerine cins olarak yerleştirmek açık bir hatadır. Çünkü yalnızca insan, akıllı hayvandır. Ockham'a göre, akıllı-hayvan ne cinstir ne de türdür, sadece bir birleşik tanımdır.[763] Ockham'ın buradaki ana itirazı akıllı-hayvanın bir cins olarak gösterilmesine yöneliktir. Daha önce de açıkladığımız üzere, Boethius, bir terimin cins olabilmesinin üç ölçütüne vurgu yapmaktadır: "Birçok üzerine, tür olarak farklı olanlara ve ne olma bakımından yüklenmesi."[764] Cinsin, cins olabilmesi için çok sayıda farklı türe yüklemesinin bir zorunluluk olduğuna vurgu yapmaktadır.[765] Şu halde, her ne kadar Porphyrios tarafından açıkça ifade edilmiyor, Porphyrios Ağacı olarak tanınacak olan şemada açıkça gösterilmiyor olsa da, bir cins olarak yer verilen akıllı-hayvan terimi, altında insan yanında farklı bir tür ya da türleri varsaymaktadır. Boethius'un yukarıda açıkladığı gibi bu diğer tür ya da türler ve onların bireyleri, Zeus gibi Eski Çağ tanrıları ya da tanrısallık atfedilen gökyüzü cisimleridir. Ockham, insanın yanında örtük olarak varsayılan bu diğer türü daemonlar olarak açıklamaktadır. Ne var ki insandan başka hem akıllı hem de hayvan vasıflarına sahip başka bir tür ve bunun bireyleri yoktur. Gerçekten de, örneğin hayvan terimini, "Şu kedi hayvandır; şu tavşan hayvandır." şeklinde pek çok çeşitli türden varolanlara işaret ederek, birden çok birey için kullanabilmekteyiz; birden çok farklı tür için söylenebilmesi onu bir tümel ve bir cins yapar. Ancak Ockham'ın da belirttiği gibi, 'akıllı-hayvan'ı insandan başka bir tür ve onun bireyleri için kullanamamaktayız; insandan başka, "şu da akıllı-hayvandır." diyebileceğimiz, bu yükleme taşıyıcı, mevzu olabilecek bir varolan yoktur. Yalnızca insan için söylenebilen bir terimi, insan türü üzerine daha tümel olarak, bir cins olarak konumlandırmak bizce de bir

[762] A.g.e., s. 293.
[763] De Ockham, Guillelmi, a.g.e., s. 37.
[764] Boethius, *İnİs2*, s. 181.
[765] A.g.e., s. 293.

hatadır. Buradan anlıyoruz ki, 'akıllı-hayvan', o dönemde daemonlara inanılması gereği, insanla birlikte onlara da yüklem yapabilmeye imkan sağlanabilmesi, için 'akıllı' ayrımı ve 'hayvan' cinsinin birleştirilmesiyle oluşturulmuş birleşik bir tanım, yapay ve kurgusal bir cinstir.

'Ölümlü' ayrımının eklenişine ilişkin olarak Abdülkuddus Bingöl, Port-Royal mantıkçılarının görüşlerini şu şekilde açıklamaktadır:

> … bir türün bütününe ve sadece bu türe uygun olan hiçbir ayrımın görülmediği olabilir. Bu takdirde sadece bu türe ait olacak tarzda birçok ayrım eklenerek, söz konusu türü diğerlerinden farklı kılacak yükleme ulaşılır, böylece ayrım tek bir sıfat değil, birlikte birkaç sıfat olur. Mesela, Platoncular, bazı ruhani varlıkların da insanla birlikte hayvan cinsi içerisinde aynı derecede akıllı kabul ettikleri için insanın ayırımında "ölümlü" sıfatını da eklerler.[766]

Boethius ve Ocham'ın açıklamalarından anlaşıldığı üzere, töz ve tekil bireyler arasındaki yüklem düzenine zaman içinde, çeşitli nedenlerle eklemeler yapılarak yeni ayrım, tür ve cinsler oluşturulmuştur. Bu ise yalnızca bir türü diğerlerinden ayırt etmek için değil, aynı zamanda var olduğuna inanılan türleri de mantığa dahil etmek için olabildiği görülmektedir. Unutulmamalıdır ki her eklenen cins ve ayrım, altında yeni türler var kılar. İnsan yanında daemonu da bir tür olarak varsayarak, ona da delalet edebilmek için 'akıllı-hayvan' cinsi türetilmiş, insan ve tanrısallık atfedilen diğer türleri ayırt edebilmek için 'ölümlü' ayrımı eklenmiştir. Gerek Boethius gerek ondan sonraki Batılı düşünürler, Porphyrios'un bu konudaki görüşlerinin belirli bir varlık tasavvurunu yansıttığının, hitap ettiği kitlenin inancı ve kültürüne göre değerlendirilmesi gerektiğinin bilincindedirler.

Nitekim İbn Sina da bize göre, bu durumun oldukça bilincinde olarak bu şekildeki bir yüklem düzeninin doğru olmadığını belirtmektedir:

> Cevher için yapılan ve insana kadar gelen söz konusu taksime gelince bu, doğru değildir. Bununla birlikte kastedilen amacın anlaşılmasına zarar vermemektedir. Çünkü nefis sahibi cisim, hayvanlarla birlikte bitkileri de içerdiğinde melekleri içermesi, ancak isim ortaklığıyladır. Bu durum da nefis sahibi cisim,

[766] Bingöl, Abdülkuddûs, *Klasik Mantık'ın Tanım Teorisi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 41.

> meleklerin altına girdiği bir cins olmamaktadır. Aynı şekilde insan ve meleğe 'düşünen' dendiğinde bu, ancak isim ortaklığıyla söylenir. İnsanı var kılan fasıl olan 'düşünen', meleklere söylenmemektedir. Durum böyle olunca düşünen canlı, meleklerin ve insanın cinsi değildir.[767]

İbn Sina'nın son derece önemli bulduğumuz yukarıdaki görüşlerine dair kişisel kanaatlerimize yer vermeden önce, çalışmamızda tercih ettiğimiz terimlerle koşutluk sağlamak için Ömer Türker'in karşılıklarını, Boethius için kullandığımız karşılıklarla eşleştirmek ihtiyacı duyuyoruz. Buna göre, "nefis sahibi cisim" için 'canlı-cisim'; "düşünen canlı" için 'akıllı-hayvan'; "düşünen" için 'akıllı' karşılıklarını kullanacağız.

Bizim için burada önemli olan nokta ise İbn Sina'nın, sonraları "Porphyrios Ağacı" örneğiyle tanınanacak olan yüklem düzeninin doğru olmadığını dile getirmesi ve zihninde alternatif bir yüklem düzenine sahip olduğuna işaret etmesidir. Bir başka deyişle, İbn Sina'nın iligli yüklem dizisinin doğru olmadığı şeklindeki görüşünü, kendisinin farklı bir görüşe sahip olduğu şeklinde anlamaktayız. Porphyrios'un hitap ettiği kitlenin dünya tasavvuru açısından ilgili yüklem dizisi hatalı değildir. Bizce, burada İbn Sina'yı rahatsız eden husus, Porphyrios'un yüklem düzeninin, bir Müslüman olması bakımından İbn Sina'nın varlık tasavvuruyla örtüşmemesinden kaynaklanmaktadır. Daha önce De Libera aracılığıyla değindiğimiz üzere, *Kategoriler* 1b10-12'deki kural *İsagoge*'de devam etmektedir.[768] Buna göre, konu üzerine söylenme vasfına haiz bir yüklem hakkında, onun üzerindekiler de konu üzerine söylenmektedirler. Daha açık bir ifadeyle, Porphyrios Ağacı'nda altta yer alan bir terim hakkında, yukarıdakiler de konu üzerine söylenmektedirler. Örneğin, insan hakkında, akıllı-hayvan, hayvan, duyumsayan, canlı gibi terimler konu üzerine söylenmektedirler. Bütün yukarıdaki terimler, insanın yanında akıllı-hayvanın türü olarak düşünülen diğer tür hakkında da konu üzerine söylenmektedirler. İnsanın yanındaki diğer tür olarak düşünülen ister daemonlar olsun ister Zeus gibi Olympos sakini tanrılar olsun, Porphyrios'un hitap ettiği kitle açısından zihni rahatsız eden bir durum söz konusu olmayacaktır. Çünkü Zeus gibi tanrılar da canlıdırlar, cismanidirler, hayvandırlar; beslenirler, evlenip çoğalırlar. İnsandan ölümsüz olmaları yönüyle ayrışırlar.

---

[767] İbn Sina, *Mantığa Giriş*, çev. Ömer Türker, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 78.

[768] De Libera, Alain, *Introduction et Notes*, Porphyre, "İsagoge" içinde, Traduction par Alain De Libera et Alain-Philippe Segonds, Librairie Philosophique J. Vrin, Paris, 1998, s. XVI-XVII.

İşte aynı yüklem düzeninin, bir Müslüman olan İbn Sina açısından büyük sorun teşkil ettiğini görmemiz zor olamayacaktır. Öyle görülüyor ki, insanın yanında akıllı-hayvanın türü olan, ölümsüz türyapıcı ayrımıyla kurulan ve insandan ayrışan diğer tür, melek olarak düşünülmektedir. Bu durumda, cismani ve hayvan gibi yukarıdaki terimler, melek hakkında da konu üzerine söyleneceklerdir. Ancak melek nasıl cismani olabilir? Meleklerin hayvan oldukları nereden bilinmektedir? İşte bizce, İbn Sina'nın Porphyrios'un yüklem dizinin doğru olmadığını dile getirmesi bu nedenledir.

Peki, İbn Sina bu sorunu aşmak için nasıl bir çözüm getirmektedir? Yukarıda alıntıladığımız satırlarında görüldüğü üzere akıllı ayrımını, akıllı-hayvan ve canlı-cisim terimlerini birer müşterek isim olarak yorumlamaktadır. Böylelikle melek üzerindeki terimleri, onun hakkında konu üzerine söylenen olmaktan çıkararak güçlüğü gidermektedir. Şöyle ki, melek yine insanın yanında farklı bir türdür. Ancak akıllı-hayvan, insana ve meleğe farklı anlamlarda yüklenmektedir; bir mutevatı' isim olarak ikisinin ortak cinsi değildir. Ancak Porphyrios açısından ilgili yüklem düzenindeki bütün terimler alttakilere teklafızlılıkla yüklenirler, mutevatı' isim olarak söylenirler. İbn Sina'nın farklı yorumu, onu Porphyrios'tan bütünüyle farklılaştırmakta, sonuç olarak farklı bir yüklem düzenine ve farklı bir mantık anlayışına sahip kılmaktadır. Bu husus, Mübahat Türker Küyel'in sunduğu perspektiften hareketle, bizim, Porphyrios'un beş tümelini, "Varlık vardır." ve "Düşünüyorum." antinomisinin bir devamı olarak, Porphyrios'un varlık ile düşünce arasında kurduğu kendi özgün bağları olarak görmemizin doğru bir yaklaşım olduğu göstermektedir. İbn Sina, ilgili yüklem düzenini kendi varlık tasavvuru ekseninde ele almakta, şu halde, varlık ile düşünce arasında, Porphyrios'tan farklı olarak kendi özgün bağlarını kurmaktadır.

Şimdi tekrar Boethius'a dönelim. Elbette Boethius da bir semavi din mensubu olarak, bir Hristiyan olarak Tanrı'nın cismani olduğunu, hayvan cinsi altında olduğunu düşünüyor ya da daemonlara inanıyor değildir. Ancak İbn Sina'da gördüğümüz gibi terimleri eşlafızlı yorumlama yaklaşımını benimsememekte, Porphyrios'un görüşlerini olduğu gibi ele almaktadır. Boethius konunun ne olduğunun bilincinde olmakla, uyarılarda bulunmakla birlikte, mantık içinde eski kültürden alınmış örneklere yer vermekte bir sakınca görmemektedir. Kanaatimizce bunun nedeni, muhtemelen, İbn Sina'nın ifadesindeki gibi "kastedilen amacın anlaşılmasına zarar vermemekte" olduğunu düşünmesidir. Onun için

öncelikli olanın Porphyrios'un terimlerinin doğruluğunu sorgulamak değil, yüklem kuramının işleyişini göstermek olduğunu söyleyebiliriz. Ancak uyarılarıyla, ilgili yüklem düzeninin belirli bir dünya tasavvurunu varsaydığını ortaya koymaktadır. Kendisi de bir Hristiyan olarak ilahiyat bağlamında meselenin ne ölçüde ve nasıl ele alınabileceğinin örneğini, özellikle *De Trinitate*'de göstermiştir.[769]

Bu hususları açıkladıktan sonra ilgili yüklem düzenine geri dönelim. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, Boethius, "Porphyrios Ağacı" ibaresini kullanmamıştır. Buna karşın, 'en yüksek cins ile birey arası yüklem düzeni' ibaresi yerine, .genel kabul görmüş "Porphyrios Ağacı" ibaresini, konunun anlatımını kolaylaştırmak için kullanmamızda mahsur olamayacağı kanaatindeyiz. Düşünürümüz, Porphyrios Ağacı'nda en özel türlerin gösterimi konusunda bir kurala değinir. Yalnızca, insan, at, karga gibi bireyler üzerine yerleşmiş terimler en özel tür olarak gösterilir. Bunlar, kendilerine bağlı bireyler ile tam benzerlik içindedirler, aralarında tözsel ayrım yoktur. Ancak örneğin "kuş" bu ölçüte uymamaktadır zira pek çok farklı türü bulunur. Bunlar ise, en özel tür değil sadece türdür.[770] Bir başka deyişle, kuş teriminin hemen altında doğrudan bireyler sıralanmazlar, bireylerden önce farklı kuş türleri konumlanır.[771] Bu ise bize Porphyrios Ağacı'ndaki terimlerin tözsel dereceleri hakkında önemli bir bilgi vermektedir. Boethius'un *Kategoriler* şerhinde konuya ilişkin olarak değerli bilgilere ulaşmaktayız. Boethius, töz olarak adlandırılmaya en layık olan, sözün gerçek anlamında "töz"ün, birincil tözler olan bireyler olduğunu belirtmektedir. Buna göre, birincil tözlere yakınlıkları açısından cins ve tür arasında da töz ifade etmek bakımından bir fark vardır. Cins ve tür eş düzeyde töz değildir. Düşünürümüze göre, birincil tözlere daha yakın olan tür, cinse göre daha ziyade tözdür.[772] Cins ve türün eş düzeyde töz olmadıklarını belirttren Boethius, kimi türlerin de eş düzeyde olmadıkları görüşündedir. Her tür değil ancak bireylerine eşit uzaklıkta olanlar eş düzeyde türdür. Gerek insan gerek kuş türdür. Ancak insan alt türlere bölünemez iken kuş bölünebilmektedir. Şu halde, bireylerine daha yakın olan insan türü, altında doğrudan

[769] Daha önce açıkladığımız üzere, Boethius bu eserinde Tanrı'yı peripatetik bilimler sınıflandırması bağlamında saf form olarak düşünür. Bu açıdan beş tümel Tanrı için kullanılamaz. Zira, Tanrı ilineklerin taşıyıcısı olamayacağı gibi O'nun varlığına yönelik olarak O'ndan daha tümel bir terim de kullanamayız. Teslis akidesi açısından, Teslis Şahısları için de aynı durum söz konusudur. Bunlar ise ancak birincil tözlerle karşılaştırılarak anlaşılmaya ve açıklanmaya çalışılırlar. Bir başka deyişle, beş tümel bu karşılaştırma sürecinde birincil töz varolanlar için kullanılır. Ancak, bu bağlamdaki kullanım bir teoloji konusuna yönelik olması gereği, Boethius'un beş tümeli *De Trinitate*'de kullandığını söylemek bizce yanlış olmayacaktır.
[770] Boethius, a.g.e., s. 210.
[771] Boethius, *İnCat,* s. 188 B.
[772] A.g.e., s. 186 C.

bireyleri gelmeyen kuş türüne göre daha ziyade tözdür. İnsan ve kuş terimlerinin, hayvanın birer türü olmaları, eş düzeyde töz oldukları anlamına gelmemektedir. Boethius'a göre, birincil tözler eş düzeyde tözdür. Bir tekil töz, bir diğerinden daha töz değildir; ancak cinsler ve türlerin aralarında töz olmak bakımından, yukarıda açıklandığı gibi derece farkı mevcuttur.[773] Düşünürümüzün bu vurgusundan töz ile bireyler arasındaki yüklem düzeninde, en son türler, en özel türler yukarıdaki terimlere göre daha tözdür. Bu konu, cins ve türlerin farklı doğalarını incelememizi gerektirmektedir.

En yüksek cins ile birey arası yüklem düzeninin açıklanmasının ardından Porphyrios, cins ve türün doğalarının çeşitliliklerini, farklı nisbetleri ve yüklem özellikleri açısından incelemektedir.[774]

Boethius'a göre, Porphyrios bu incelemeye, daha töz olan son türlerin, isimlerinin benzer adlandırma yöntemini çözümleyerek başlamaktadır. Buna göre, nasıl ki töz örneği gibi kendisi üzerinde başka bir cins bulunmayan cinse, en genel cins (generalissimum genus) denmekte ise, benzer şekilde kendisi altında başka tür bulunmayan ancak yalnızca bireyler bulunan türe de, en özel tür [tür vasfını en çok taşıyan tür] (lat. specialissima species) denmektedir. Boethius, Porphyrios'un açıklamalarındaki kendisi altında başka tür bulunmamayı, ne cinsin bölündüğü gibi, bir farklılığa bölünmemek ne de tür şeklinde bir benzerliğe parçalanmamak olarak anlamaktadır.[775]

> En genel cins ile en özel tür arasında bulunan terimlere ise, cinsler ve türler adı verilmektedir. Bunlar başka terimlerin altında konumlanırlar ve kendilerine bağlı daha başka terimler bulunur; bu farklı tarzda konumlanış ise bir farklığa ya da bir benzerliğe bölünüş şeklinde olabilir.[776]

Boethius'a göre, cinslere ve türlere dönüşebilen bütün terimlerin, birbirine karşıt bir karşılaştırmaya benzeyen ikili bir nisbetleri bulunmaktadır. Birinci nisbette, türlerin, kendileri üzerlerinde konumlanmış cinslerle olan, yukarıya doğru bir ilişki söz konusu iken, ikinci nisbette ise aynı zamanda kendi türlerinin başına konumlanmış cinsler olarak, aşağıya doğru ilişkidir. Buna karşın, en genel cinslerde, üzerlerinde başka hiçbir terim

[773] A.g.e., s. 188 A-C.
[774] Porphyrius, a.g.e., s. 211-212.
[775] Boethius, *İnİs2*, s. 213.
[776] A.g.y.

bulunmaması nedeniyle, alttakileri kuşatmaları açısından aşağıya doğru tek bir ilişki bulunur. Aynı şekilde, en özel türlerin, altlarında cinsleri olabilecekleri başka türler bulunmaması, daha önce de vurguladığı gibi sadece yalın tür olmaları nedeniyle, üstlerindeki cinslere yönelik, yukarı doğru tek bir nisbetleri vardır.[777] Düşünürümüz, yüklem dizisinin en üst ve en alt terimlerinin nisbetlerini açıkladıktan sonra, ikisi arasında kalan ast cinsler ve türlerin nisbetlerini bir karşılaştırma şeklinde açıklanamaktadır. Buna göre, ast cinsler ve türler ise her iki ilişki açısından düşünülebilmektedirler. Ast olmaları açısından üzerlerinde cinsler bulunur; aynı zamanda kendi altlarında üzerlerine yüklendikleri türler yer alırlar. Boethius buna örnek olarak 'cismani' terimini vermektedir; 'cismani' terimi, 'töz' ile belirli bir nisbete sahiptir; bir cinsin altında tür olmak üzere, onun altında yer alır. Bunun yanında, 'canlı' terimine, kendisinin türü olarak yüklenebilmektedir.[778]

Bu noktada şu soruyu sormamız gerekmektedir: 'Çok sayıdaki tür betimleri arasından Boethius'un beş tümelden biri olarak gördüğü tür hangisidir?' Önsözümüzde belirttiğimiz gibi, Boethius, *İnİs2*'de beş tümelin toplu betimlerine yer vermektedir. Burada tür için verdiği betim şu şekildedir: "Tür, tür açısından hiçbir şekilde farklı olmayan birçok üzerine ne olma bakımından yüklenendir."[779] Buradan anladığımız üzere, beş tümelden biri olan tür, cins olabilen ast cins ve tür değildir. Yalnızca tür olarak kalan, bireylerine nisbetle ele alınan en özel türdür. Boethius açısından beş tümelden biri olan son tür, en alt tür ya da en özel tür olarak adlandırılan yalnızca tür olarak kalan, yüklem dizisinin en altında yer alan bireylerine nisbetiyle ele alınan terimdir. Bunun yanında tür, sözcüğüne ilişkin olarak yaptığımız açıklamalarda belirttiğimiz üzere, beş tümelden biri olan bu türün, tür olarak adlandırılması, diğerlerinden farklıdır. Boethius, açısından bu tür, 'form' anlamındadır. "En özel türler, kendi bireylerinin başına konumlanırlar. Ancak bu, farklı türlerin başına konumlanma ilişkisi değildir. Zira en son türün altındakiler arasında tözsel fark yoktur, tözleri tektir; sadece ilineksel farklar bulunur ve sayı açısından ayrılırlar."[780]

Bu noktada Boethius, türün, hem çokluğun başına konumlandığının hem de konumlanmadığının söylenebileceğini düşünmektedir. Düşünürümüze göre, tür tözü tanıtır,

[777] A.g.y.
[778] A.g.e., s. 213-214.
[779] A.g.e., s. 187.
[780] A.g.e., s. 214.

kendisine bağlı bütün bireylerin tözü olmakla tek bir tözü tanıtmaktadır; buna göre, çokluğun başına konumlanmış değildir. Çokluğun başına konumlanmış olarak görülmesi ise, töz incelenirken, ilineklerin de hesaba katılmasıyla tözsel değil, ilineksel çeşitlilik gösteren çokluğun türü olması şeklindedir.[781] Bu görüşleriyle, birinci bölümde açıkladığımız gibi, form anlamındaki tür terimini, bireylerin özsel benzerliklerini tek bir terimle ifade eden tümel olarak gördüğünü göstermektedir.

Bu noktada Boethius, cins ve türün yüklem niceliklerini karşılaştırmaktadır. "Cins, altında daima birçok türe sahiptir ve farklı türlere yüklenir; fark ise ancak çokluktan kaynaklanır. Buna karşın tür, tek bir bireyin başına konumlanmış olabilir." Boethius, örnek olarak Anka Kuşu'nu verir. Anka Kuşu'nun türü, tek bir bireye yüklenmektedir. Güneşin türü de kendisine bağlı tek bir öğeye sahip olarak anlaşılmaktadır. Boethius'a göre, "tür, zatında hiçbir çokluk barındırmamaktadır. Tek bir bireyi olsa bile tür kavramı yok olmamaktadır; bir şekilde kendi benzer parçalarının başında gibidir. Örneğin bakır bir çubuğu bölecek olursak, bakır denen şey açısından aynı parça, hem bir parça hem de bütün olarak anlaşılmaktadır."[782] Düşünürümüz, kanımızca, her türün, birincil töz bireylerinin özsel benzleriklerinin tek terimle ifadesi olması bakımından, kendinde, adeta mündemiç bir bireye sahip olduğunu düşünmektedir.

Düşünürümüz, en özel türün genel vasıflarını kısaca şu şekilde toplu olarak özetlemektedir. En özel tür, tür olması bakımından tek bir ilişkiye sahiptir. Tür ilişkisi, üzerindeki terime bağlı bir tür olmasından kaynaklanır. Alttakilerin türü olarak adlandırılması ise tözü tanıtması açısındandır. Türün, bireylerin töz olduğu dile getirilirken anlaşılanla, cinsin, türün tözü olması Boethius'a göre, farklıdır. Cins, türün tözünün bir parçasıdır, hayvanın insanın tözünün parçası olması gibi; türün tözünün diğer parçaları ise ayrımları olan akıllılık ve ölümlülüktür. Buna karşın, insan Sokrates'in ve de Cicero'nun bir bütün olarak tözüdür; Boethius, insan teriminin, tözü tanıtan tür olarak Sokrates'e ve Cicero'ya yüklendiği zaman, sonradan ayrımlarla tamamlanan parçalı bir yüklem olmadığını vurgulamaktadır. Şu halde, Boethius'a göre, "en özel tür yalnızca türdür, üzerindeki terimlerle, onlar tarafından içerilmesi açısından, tek bir nisbeti vardır; altındakilerle ilişkisi

[781] A.g.e., s. 214.
[782] Ag.e. s. 215.

ise onların tözlerini biçimlendirmesi ve içermesi açısındandır."[783] Bir başka deyişle, tür terimi kendisi altında yer alan bireylere nisbetle kullanıldığı zaman, daha önce belirttiğimiz gibi "form" anlamı taşımaktadır.

Düşünürümüze göre, Porphyrios, şimdiye kadar cins ve türün doğalarının çeşitliliklerini göstermiştir; şimdi ise, tanımları ve betimleri yeniden ele almaktadır. Bu betimler ise daha önce belirttiğimiz ölçüte göre Boethius'un beş tümelden biri olarak kabul ettiği türün, en özel türün betimleridir.

Porphyrios en özel türün üç betimine yer vermektedir;[784] Boethius bunları aşağıdaki gibi belirlemektedir:

1- "Tür olmakla birlikte artık cins olmayandır." (quod cum sit species, non est genus)

2- "Tür olmakla birlikte hiçbir zaman türlere bölünmeyen yani cins olamayandır." (quod cum sit species, nunquam diuidatur in species, id est genus esse non possit)

3- "Sayı açısından farklı birçok üzerine ne olma bakımından yüklenendir."(quod de pluribus et differentibus numero in eo quod quid sit paredicatur)[785]

Birinci betim, düşünürümüze göre, karşılaştırma yöntemiyle yapılmış bir betimdir. En özel tür, en genel cins ile karşılaştırılarak betimlenmektedir.

> En genel cins bizzat kendisi cins olan, üzerine konumlanmış başka bir cinsi olmayan, yani tür olmayan, kendisini üstünde başka bir cinsin gelmediği terimdir… En özel tür ise şu şekilde betimlenmektedir: "Tür olmakla birlikte artık cins olmayandır." Karşıtlar, kimi zaman karşıtlarıyla betimlenirler. Burada söz konu olan başa konumlanma ile alta konumlanmanın karşıtlığıdır: Cins başa konumlandırılırken, tür alta konumlandırılır. Şu halde, birinci olan cinstir çünkü başa konumlandırılır, hiçbir şekilde alta konumlandırılamaz. Sonuncu olan ise türdür çünkü alta konumlandırılır, başa konumlandırılamaz. Bu şekilde karşıtlık ilişkisiyle yapılan bir tanım doğru ve yerindedir.[786]

[783] A.g.e., s. 215-216.
[784] Porphyrius, a.g.e., s. 216.
[785] Boethius, a.g.e., s. 217
[786] A.g.y.

Türün ikinci bir betimi ise şu şekildedir: "Tür olmakla birlikte hiçbir zaman türlere bölünmeyen yani cins olamayandır." Düşünürümünün bu betime ilişkin yorumu kısa ancak nettir: "Eğer her cins, türlerin cinsi ise, türlere bölünemeyen cins olamaz."[787]

Türün üçüncü tanımı ise, "Sayı açısından farklı birçok üzerine ne olma bakımından yüklenendir." şeklindedir. Bu tanımı aktardıktan sonra, Boethius bir noktaya dikkat çekmekte; türün sadece tek bir bireyi olabileceğini görüşünü yinelemektedir. Anka Kuşu'nun kendi bireyi (atomus) oluşu gibi güneşin, dünyanın ve ayın türleri de aynı şekilde tekil bireylerinin üzerinde konumlanmışlardır. Bu görüşünü belirttikten sonra türün, neden " Sayı açısından farklı birçok üzerine ne olma bakımından yüklenendir." biçiminde tanımlandığını sorgular. Zira sayı açısından çok olmayan üyeleri bulunan türler de bulunmaktadır. Boethius bu çelişki gibi görünen durumu, yukarıda aktardığımız görüşünü yineleyerek açıklar.

> En özel türlerin altındakiler ister sonsuz sayıda olsunlar ister sonlu bir sayı ile sabitlenmiş olsunlar, ister tekilliğe taşınsınlar, tüm zamanlar boyunca, bölünmeyen bir şey, bir birey (individuum) daima türde kalmaktadır. Diğer bireylerin yok olması, bu bireyin kalması halinde tür yok olmaz. Çünkü daha önce söylendiği gibi, bireyler çok olsalar bile aralarında tözsel ayrım bulunmayacaktır. Cins için bunu söylemek uygun olmaz. Cins, aralarında tözsel ayrımla ayrışmış terimlerin, farklı ayrımlar ile biçimlenmiş türlerin başına konumlanır. İki farklı türe yüklenen cins, türlerinin yok olması, türlerin bire düşmesi durumunda artık cins olamaz; çünkü cins farklı türler üzerine söylenendir. En özel türlerde durum bu şekilde değildir. Bütün bireylerinin varlığı son bulsa ve türün yüklemi, altında konumlanmış tek bir birey üzerine olsa da yine de türdür, tür olarak kalır.[788]

Boethius, Porphyrios'un, tür tanımındaki "sayıca farklı birçok üzerine" söyleminin iki biçiminde açıklanabileceğini belirtir: Birinci olarak, her ne kadar, pek çok tür, çok sayıdaki bireylere yüklenseler de, düşünürümüz, bunların altında tek bir bireyin konumlanmış olduğunun görüldüğü kanısındadır. O halde, buradaki "çok" ifadesi bilkuvve olarak söylenmektedir; her zaman bilfiil böyle olduklarından değil. Boethius, bilkuvveye örnek olarak insanın gülebilen olduğunun söylenmesini verir. Hiç gülmese bile, bilkuvve olarak her zaman bunu yapabilmeye muktedirdir. Türün sayıca farklı terimlere yüklenmesi için de

[787] A.g.y.
[788] Boethius, a.g.e., s. 217-219.

durum bu şekildedir. İkinci açıklaması ise yüklem niceliği açısındandır. Boethius daha önce verdiği "Anka Kuşu" örneğini bu bağlamda yineler. Buna göre, verilen örnekte tek olduğu söylenen "Anka Kuşu" eğer çok sayıda olsaydı, birçok üzerine olan yüklem şimdi tek olarak düşünülenden daha az olmayacaktır. Kendi sözlerimizle ifade edecek olursak, "Anka Kuşu" bir şekilde türeyerek çoğalacak olursa, çok sayıdaki "Anka Kuşu" üzerine yapılacak yüklem ile, şu an tek olarak düşündüğümüz "Anka Kuşu" için yaptığımız yüklemin niceliğinde bir artma ya da azalma olmayacaktır. Türün sayı açısından farklı birçok üzerine yüklenmesi bu şekilde olmaktadır; ancak Boethius göre, yüklemi tek bir birey üzerine olan türler de vardır.[789]

Boethius bu açıklamalarından sonra ast terimlerin tanımlarına yeniden değinir. Ast cinsler, ailelerde varlığa getiren ve varlığa getirilenlerde olduğu tarzda, cins ve tür olabilirler. Porphyrios örnek olarak Agamemnon, Atridus, Pelopides, Tantalides ve son olarak Zeus'un adlarını vermektedir. Atreus Pelopides'in oğlu olmakla, adeta onun türü gibi iken aynı zamanda Agamemnon'un cinsi gibidir. Diğer isimler arası ilişkiler de benzer şekildedir. Tantalos, Zeus'un türü gibiyken benzer şekilde Tantalos Pelopides'in, Pelopides ise Atrides'in cinsleri olarak görünmektedir. Zeus ise bunların en genel cinsi gibidir.[790]

Porphyrios'un örneğini kendi kültürümüze uyarlayarak şöyle bir örnek verebiliriz: Kanuni Sultan Süleyman Han, Yavuz Sultan Selim Han'ın oğlu olmakla onun bir türü gibidir. Ancak II. Selim Han'a nisbetle bir cins gibidir. Aynı şekilde, Fatih Sultan Mehmet Han, II. Murat Han'ın bir türü gibiyken, Beyazıt Han'ın cinsi gibidir. Osman Gazi Han ise hepsinin en genel cinsi gibidir.

Boethius'a göre, Porphyrios'un bu örneği konuya açıklık getirmek için yapılmış bir benzetmeden ibarettir. Boethius aileler söz konusu olunca, çokluğun tek bir başlangıca indirgenebildiğini ancak cinsler ve türler için bunun söz konusu olmadığını vurgulamaktadır.[791] Bu görüşleriyle Porphyrios, daha önce ele aldığımız "varlık" teriminin cins olup olmadığı hususuna dair görüşünü açıklamaktadır. Porphyrios'un konuya dair görüşlerine daha önce detaylı olarak değindiğimiz için, şimdi Boethius'un görüşlerine yer vermek istiyoruz. Düşünürümüzün bu bağlamdaki görüşleri, kendisi her ne kadar

[789] A.g.e., s. 219.
[790] Porphyrios, a.g.e., s. 220.
[791] Boethius, a.g.e., s. 200.

*Metafizik'*in adını zikretmiyor olsa da, Aristoteles'in daha önce yer verdiğimiz 998b20-29 ve 1059b30-34'deki görüşleri üzerinde temellenmektedir.

Düşünürümüze göre, şeylerin tek bir başlangıç ilkesi olduğu görüşünde olanlar, her şeyin tek bir cinsi olduğunu düşünerek buna varlık adını vermişlerdir. Bundan yola çıkarak her şeyin var olduğunu söyleriz ve varlık her şeye yüklem olur. Töz vardır, nitelik vardır, nicelik vardır ve keza diğerleri. Şu halde, kategoriler de varlık ile kaim olmaktadır. Bu görüşe göre, varlık en yüksek cins olmak bakımından her şey üzerine yüklenmektedir.[792] Ancak Boethius bu görüşe katılmadığını belirtir. En bilge kişi olan Aristoteles, şeylerin başlangıcının bir teke indirgenemeyeceğini, şeylerin cinslerinin on tane olduğunu bildirmektedir. Her biri diğerinden farklı olduğu için hiçbir ortak başlangıca indirgenemezler.[793] Kategorilerin onu birlikte varlığın cinsleri olarak adlandırılmaktadır. Ancak Boethius'a göre, varlığın cinsleri ifadesinde, cins sözcüğü eşlafızlı olarak kullanılmaktadır ve çok anlamlı bir sözcüktür; her birinde farklı bir anlama delalet etmekte, her birindeki kullanımın tanımı farklı olmaktadır. Şu halde, "varlık, kategorilerin cinsi olamaz".[794] Çünkü düşünürümüze göre, bir şeyin, biri diğeri altında konumlanmadıkça iki cinsi olamaz. Örneğin insanın cinsi olarak hem hayvan hem de canlı söylenir; bunun yanında hayvan canlının altında bir tür olarak yer alır. Eğer ikisi de eşit olsa idiler, biri diğerinin altında konumlanamazdı. İkisi birden aynı türün cinsleri olamazlar. Boethius'a göre, varlık tektir, tek olan varlıktır. Biri diğerinin başına konumlanmaz. Ne varlık tekin cinsi olabilir ne de tek varlığın. Düşünürümüze göre, varlığı her şeye yükleyebildiğimiz gibi teki de yükleyebiliriz. Bu halde, eğer varlık her şeye yüklem olması açısından her şeyin cinsi ise, tek de her şeye yüklem olması açısından her şeyin cinsi olurdu. Bu ise, biri diğerinin başına konumlanmadığı için iki eş düzeyde yüklem olarak her bir kategorinin iki cinsi olacakları anlamına gelirdi ki düşünümüze göre, bu mümkün değildir.[795] Boethius'a göre, Porphyrios, Aristotelesçi görüşü benimseyerek, cinsler ve türlerin ailelerdeki gibi tek bir öğeye indirgenemeyeceklerini belirtirken buna vurgu yapmaktadır. Porphyrios'a göre, on kategori, ilk on ilke gibidir. Boethius da Aristoteles'in otoritesine itibar ettiğini belirterek, bu on cinsin (kategoriler) başka bir cinsin bağlı terimleri olamayacaklarını düşündüğünü ve bunlar için söylenen varlık (entia)

[792] A.g.e., s. 221.
[793] A.g.e., s. 222.
[794] Boethius, a.g.e., s. 223.
[795] A.g.e., s. 224.

sözcüğünün eşlafızlılıkla kullanıldığını belirtir, teklafızlılıkla değil. Düşünürümüz, kendisi ile on cinsin hepsinin tanımlanacakları tek ortak bir adın bulunamayacağı görüşündedir.[796]

Bu bağlamda Porphyrios, en genel cinsten bireylere kadar olan bölme işlemine değinir.[797] Boethius konuyla ilgili görüşlerine, bilginin sınırına değinerek başlar: "Bilgi sonsuz olamaz, zira anlama yetisi sonsuzu kuşatamaz." Şu halde, en yüksek cinslerin sayısının belirli oluşu, bilginin imkanıyla yakından bağlantılıdır. En yüksek cinslerin, Aristoteles tarafından on kategori olarak belirlendiğini ifade eden düşünürümüz, bunların altında yer alan terimlere ilişkin olarak şu açıklamaları yapmaktadır:

> Türler ise cinslere göre daha çoktur. Bir cinsin altında, bir değil pek çok tür konumlanır. Türlerin yakın cinsleri, en yüksek cinslerin astları konumundadırlar. Cinslerden aşağı türlere inerken, şu halde bir cinsin iki yöne yayılan pek çok türü olması zorunludur. En özel türler, astlardan daha çokturlar. Çünkü ast cinsler grubundan en özel türlere inerken, türlerin sayısı astların sayısından fazlalaşmaktadır. Ast cinsler daima çok sayıdaki bağlı terimlere bölünürler. On kategorinin türlerinin sayısının birden fazla olduğunun gösterilmiş olmakla birlikte, çok olmalarına karşın, sayıları belirlidir.[798]

Boethius, bu açıklamalarıyla, en yüksek cinsler olarak kategorilerin ve de bireylerin formlarını ifade eden terimler olarak türlerin, sonsuz sayıdaki bireyleri düşünce konusu yapabilme araçlarımız olduklarını göstermiş olmaktadır. Boethius, bireylerin, birey olmaları bakımından neden bilgi konusu olamadıklarını şu şekilde açıklamaktadır:

> Bir türün altındaki bireylerin sayısı sonsuzdur; üstelik farklı uzamlarda konumlanmışlardır… Belki şu an oluş ve bozuluşa dahil olmakta ya da şu an bu süreçten çıkmaktadırlar. Kimi cinsler en yüksek (suprema) ya da ast (subalterna) olarak, kimi türler ise en özel olarak adlandırılmaktadırlar. Sayılarının belirli olması bakımından bilginin sınırlarının dahilindedirler. Bireyler ise hiçbir şekilde bilinemezler. Bu nedenle, Platon bölmeyi daha büyük cinslerden, en özel türlere doğru yapmayı önermektedir; belirli sayıdaki terimlerle bölerek aşağı inilmesini, bireylere ulaşılınca durulmasını tavsiye etmektedir.[799]

[796] A.g.e., s. 224-225.
[797] Porphyrios, a.g.e., s. 225.
[798] Boethius, a.g.e., s. 226.
[799] A.g.e., s. 226-227.

Platoncu bölme anlayışı ekseninde gerçekleşen en yüksek cins ile birey arası yüklem dizisinin, beş tümel ile bağlantısını Porphyrios, aşağıdaki gibi açıklamaktadır:

> Dolayısıyla aşağı inerken çokluğa bölerek, en özellere kadar ilerlemek zorunludur. Yukarı ilerlerken ise, en yüksektekilere kadar çokluğu toplayarak ilerlemek gerekir. Şu halde, çokluğun tek bir doğa içinde toplanması türdür; daha büyük bir doğada toplanması ise cinstir.[800]

Porphyrios'tan aktardığımız paragrafa dair Boethius'un görüşleri şu şekildedir:

> Bölme, öncesinde tek olanın çokluğa ayrılmasıdır. Her bölmenin, bir araya koyma ve birleştirmenin karşıtı olduğu düşünülmektedir. Tek olan parçalarına ayrılarak bölünmekte iken, aynı terim parçalarının birlenmesi ile tek olarak düzenlenmektedir. Tür, bireylerin benzerliklerinin toplanması iken türlerin benzerlikleri ise cinste toplanır. Benzerlik, birlik arzeden bir nitelikten başka bir şey değildir. Bu durumda, türün, bireylerin tözsel benzerliklerini topladığı gösterilmiş olmaktadır. Türlerin tözsel benzerliklerini ise cins toplamaktadır.[801]

Porphyrios, henüz ayrım konusu ele alınmamış olduğu için, cinsleri türlere bölen terimin türyapıcı ayrım olduğu belirtmemektedir. Boethius, cinsin türlere bölünmesinde ayrımın işlevini açıklamakta, bunun yanı sıra bireyleşme üzerine görüşlerine yer vermektedir.

> Cinslerin birleştiriciliği, ayrımlar ile türlere dağıtılmaktadır; türlerin birleyiciliği ise tekil şahıslar olan bireylere ilinekler ile paylaştırılmaktadır. Durum bu olduğuna göre, cinslerden türlere inerken daima bölmek ve daima terimlerin sayısını çoğaltmak zorunludur. Türlerden cinslere çıkarken, türlerin ayrımlardan kaynaklanan çokluklarını, benzer nitelikleri birleyerek toplamak gerekmektedir. Aynı şekilde düşünerek devam edecek olursak, sonsuz sayıdaki bireyler, tek bir tözsel benzerlikte toplanabilirler; bu şekilde tür, bireylerin kişisel özellikleri ile sonsuz biçimde dağıtılabilecektir. Her birey ayırıcı ve bölücüdür. Türler ve cinsler toplayıcıdırlar; tür bireylerin toplayıcısı ve birleyicisidir. Türlerin toplayıcısı ise cinstir. Şu halde, cins türlere dağıtılırken, türler de bireyler aracılığıyla çokluğa taşınmaktadır. Cins, pek çok türü bir araya getirirken, tür de tikel ve tekillerden oluşan çokluğu, tekilliğin birliğine taşımaktadır. Şu halde, cins, türe göre daha birleyicidir zira tür sadece bireylerin toplayıcısıdır. Cins ise, sadece

[800] Porphyrios, a.g.e., s. 228.
[801] Boethius, a.g.e., s. 228.

> türleri değil aynı zamanda onların bireylerini ve tekil şahıslarını toplamaktadır.[802]

Düşünürümüzün yukarıdaki açıklamaları, birinci bölümde açıkladığımız soyutlama modelleri, tümel terimlerin oluşumu hususlarıyla bağlantılıdır. Bunun yanında, daha önce de belirttiğimiz gibi Porphyrios ve Boethius'un açıklamaları "Platonik "induksiyon" tip"i, *sûnagôgê* (toplama, derleme)[803] kavramı çerçevesindedir. Bu toplanan kavramlar, *diaíresis* (bölme) işlemiyle tekrar çokluğa taşınmaktadır: "Birbiriyle bağıntılı *eidê*'nin [İdeaların] izinin takîbi genel bir formu kavrama girişimiyle başlar (*Phaidr*. 265d); bu "toplama"dır … Bunu *diaíresis* takîbeder, yanî genel cins düzeyindeki *eídos*'da [İdeada] bulunan çeşitli *eidê*'nin [İdeaların] *infima species*'e [en alt türe] kadar ayrılması (*Soph*. 253d-e)."[804] Bu bölme işlemi ayrımlarla (*diaphorái*') gerçekleştirilir. Öyle sanıyoruz ki, *İsagoge*'nin somut bir Platon-Aristoteles uzlaşısı örneği olduğu bu noktada en açık biçimiyle görülmektedir. Platoncu yönü *sûnagôgê* ve *diaíresis* ekseninde gerçekleşmesi*;* Aristotelesçi yönü ise, ilgili toplama ve bölmenin ilk kategori olan töz altında gerçekleşiyor olmasıdır.

Boethius'un açıklamalarını beş tümel açısından düşündüğümüz zaman, bunların kategorilerle bağıntılarını gösterdiğini söyleyebiliriz. Türyapıcı ayrımın cinsleri bölme ve türleri kurma işlevlerinin açıklanmasıyla, beş tümel arasından, töz kategorisi altındaki terimlerle bağlantılı olanların cins, türyapıcı ayrım ve tür oldukları gösterilmiş olmaktadır. Şu halde, ilinek doğasındaki diğer dokuz kategorinin de hassa ve ilinekle bağlantılı oldukları da dolaylı olarak işaret edilmiş olmaktadır. 'Değerlendirme ve Sonuç' aşamasında, beş tümelin kategorilerle bağlantılı işleyişini bu görüşler üzerine bina ederek sonuçlandıracağız.

Boethius, ilineksel vasıflarla bireylerin sayısal çokluğunu açıklaması yanında, bu sayıca çok olan bireyler üzerine, tür yoluyla yapılan tümel yüklemlerin, mahiyet ortaklığı ifade etmesini ve de bu ortak anlam nedeniyle söz konusu olan terimsel bireyselliği bir örmek üzerinden açıklamaktadır:

---

[802] A.g.e., s. 229.
[803] Peters, Francis, E., a.g.e., s. 361.
[804] A.g.e., s. 64. [Köşeli ayraç simgeleri ilgili yayında yer almaktadır. Metinde kısaltmalarına yer verilen Platon'un eserlerine dair ilgili yayındaki açıklamalar şu şekildedir: *Soph*.: *Sofist; Phaidr*. : *Phaidros*]

> İnsan türüne katılımları ile Cato, Platon, Cicero ve geri kalan diğer insanlar birdir. Yani binlerce insan, insan olmaları bakımından düşünüldüklerinde tek bir insan söz konusudur. İşte türsel insan (homo specialis) olarak adlandırılan, bu bir olan insandır. Bu bir olan insan, bizzat kendisi altında yer alanların insanların çokluğu açısından ele alınırsa çok olur. Aynı şekilde çok sayıdaki insan, türsel insan içinde bir olur. Şu halde, türsel olan, sonsuz sayıdaki çokluk içindeki birdir. Dolayısıyla tekil olan bölünmüş (divisuum) olandır; ortak olan ise toplayıcı ve birleyicidir, tıpkı cinslerin ve türlerin toplayıcı ve birleyici olmaları gibi.[805]

Düşünürümüzün bireyi hem bölümeyen, hem de yukarıda görüldüğü gibi bölünmüş olan şeklinde açıklaması çelişik olarak görülebilir. Ancak buradaki bölünmüş olmaktan, toplayıcı terimlerin alttaki terimlere geri taşınması, kısacası bireyleşme sürecine atıf yapmaktadır. Yukarıda açıkladığı gibi tür bireylerin tözsel benzerliklerini toplayan terimdir. Her bir bireyde içkin olan içkin doğayı temsil eder. Çok sayıdaki bireyde ortak olması, aynı içkin doğayı ifade etmesi yönüyle tek olarak algılanır. Bu tek ve ortak doğadan, bu doğayı muhafaza etmekle birlikte ona ek olarak, farklı madde, farklı uzam ve başkasıyla paylaşılamayan ilineklerle kopuş, yani bölünme ile bireyler kurulurlar. Dikkat edilirse burada bölünen, bireylerin ortak doğası, formunu ifade eden tür değil bireydir. Kendisi altında doğrudan bireylerin yer aldığı, onların formu olarak en alt tür, son tür olması, "atomon eidos" (bölünemeyen form) olması açısıdan bölünmeye tabi değildir. Bireyler maddeleri, uzamları ve yalnızca kendilerine ait ilinekleri ile ondan bölünerek bireyleşirler. Şu halde, bireyin hem bölünmüş hem de bölünmez bir yönü vardır. Bireyleşme süreci açısından bölünmüş olandır. Ancak birey olması bakımından, tümel olmayışı yönüyle ve de bir başkasıyla paylaşamayacağı ilineklerin yekpare bütünü olması gereği bölünemeyendir; mantıksal olarak yüklem olmayan anlamında bölünemeyendir.

Porphyrios, bölme düzeninin açıklanmasının ardından, bölme işleminin önemini yüklem açısından önermelerin yapıları üzerinde göstererek inceler.[806] Boethius'a göre, tanımı ile kavradığımız, öğrendiğimiz üzere, cins daima birçok türe bölünür; bölünenler yine onda birlenir. Bu ise kuşkusuz yüklem ilişkisi açısından yukarıdaki terimlerin aşağıdakilere yüklenmesi ile bağlantılıdır. Bu bağlamda Boethius, cinsin tanımı yeniden ele alır ve bazı hususların altını çizer. Cinsin, "Cins, tür açısından farklı birçok üzerine ne olma

[805] A.g.e., s. 229-230.
[806] Porphyrios, a.g.e., s. 230.

bakımından yüklenendir." şeklindeki tanımını hatırlatır; tanımda da aynı şekilde cinsin çok sayıdaki türlere bölünmesine değinilmektedir. Tanımda yer alan, tür açısından farklı olan bu birçok şey, Boethius'a göre, çok sayıdaki türden başka bir şey değildir. Boethius, burada bölünme ve yüklem ilişkisine dikkat çeker: Cinsin yüklem olduğu terimler, bölündüğü terimlerdir.[807] Bir başka deyişle, cins ancak bölündüğü terimler üzerine yüklem olmaktadır. Düşünürümüze göre, tanımdaki kavramların delaletlerinden hareketle, bir cinsin daima birden çok türü olduğu, cinsin tür üzerine, türün de bireyler üzerine, yukarıdaki terimlerin aşağıdakilere yüklendikleri, aşağıdakilerin ise hiçbir zaman yukarıdakilere yüklenmedikleri gösterilmiş olmaktadır.[808] Böylelikle, en yüksek cins ile birey arasındaki hiyerarşik yüklem düzeninin tek yönlü olduğu, yüklemin yukarıdan aşağı yönde gerçekleştiği, ve bu işleyişin ters yönde işletilemeyeceği Boethius tarafından kesin bir dille ifade edilmiş olmaktadır.

Önermelerin kuruluşu bakımından da önemli olan bu konuya dair açıklamalarını sürdürmektedir. Bir başka deyişle, yukarıda yüklem yönünün neden ters yönde, yani aşağıdan yukarıya doğru işletilemeyeceğine, günümüz terimleriyle ifade edersek içlem ve kaplam ilişkisi üzerinden açıklık getirmektedir:

> Gerçekten de cins, yalnızca tek bir tür olan terimden daha geniştir; böyle olmasa idi, birden çok türe bölünemezdi. Şu halde, cins isminin bütün türleri kuşatması yerindedir. Cins, büyüklüğü ile türe eş bir terim olmamakta, türü aşmaktadır. Buna göre, bütün insanların hayvan olduğu söylenebilir çünkü hayvan sözcüğü insanı ve diğerlerini içeren geniş bir terimdir. Ancak hiç kimse bütün hayvanların insan olduğunu söyleyemez. İnsan ismi, bütün hayvanlara ulaşabilecek bir isim değildir; daha eksik bir terim olması nedeniyle, hiçbir şekilde cinsin sözcüğü ile eş düzeyde olamaz.[809]

Düşünürümüz, yukarıdaki açıklamalarını, genel bir mantık kuralı şeklinde formüle etmektedir: "Dolayısıyla, büyük terimler küçüklere yüklenirler; küçük terimler ise büyüklere yüklenecek şekilde döndürülemezler."[810] Boethius, terimlerin eş düzeyde olup olmadıklarını döndürülebilme ölçütüyle belirleyebileceğimize işaret etmektedir. At ve kişneyebilen terimleri üzerinden bunun bir örneğine yer verir. Her ikisi de birbirlerine eş

[807] Boethius, a.g.e., s. 232.
[808] A.g.y.
[809] A.g.y.
[810] A.g.y.

düzeyde oldukları için ne at kişneyebilenden başkasıdır ne de kişneyebilen attan farklı bir şeydir.[811] Dolayısıyla, her kişneyebilen attır; her at kişneyebilendir. Boethius, bu açıklamalardan sonra, yukarıdaki terimlerin yalnızca komşu (proximus)[812] terimlerinin altındakilere değil, aynı zamanda alttakilerin altındakilere de yüklendiklerini saptamaktadır.

> Bu şekilde bakacak olursak, yukarıdakilerin aşağıdakilere olan yüklemi, yukarıdaki terimlerin çok daha altındakilere ulaşmaktadır. Örneğin töz, altındaki bir terim olan hayvana yüklenir ancak hayvanın altındaki terim insandır. Şu halde, töz, insan üzerine de yüklenmektedir. Aynı şekilde, Sokrates, insanın altında konumlandığı için, töz Sokrates üzerine de yüklenebilmektedir. Tür, bireyler üzerine yüklenir; cins ise türlere ve onların bireyleri üzerine yüklenir. Bu yüklem düzeni döndürülemez; bireyler tür ve cins üzerine, türler de cinslere yüklenemezler.[813]

Düşünürümüzün yukarıdaki açıklamalarının, Porphyrios'un *İsagoge*'de ortaya koyduğu yüklem sınıfları kuramının ana fikirlerinden birini doğrudan aktaran bir özet olduğunu düşünmekteyiz. Önsözde ele aldığımız bir hususa bu bağlamda tekrar değinmek istiyoruz. *İsagoge*'nin *Kategoriler*'deki fikirsel kaynaklarını gösteren Alain De Libera, hatırlayacağımız üzere, 1b10-12'de Aristoteles'in, konu üzerine söylenme ilişkisiyle terimlerin birbirine bağlı kılınmasına dair genel bir kural verdiğini ve bu terimler arası ilişkinin *İsagoge*'de de devam eden hususlar arasında olduğunu belirtmişti.[814] Aristoteles'in 1b10-12'de formüle ettiği genel kural: "Bir şey başka bir şey hakkında konu üzerine yüklem olduğu zaman, olarak mahmul üzerine söylenmiş olan her şey mevzu üzerine de söylenecektir."[815] Bu kuralı yukarıda Boethius'un açıklamalarında açıkça görebilmekteyiz. "Yukarıdaki terimlerin yalnızca komşu (proximus) terimlerinin altındakilere değil, aynı zamanda alttakilerin altındakilere de yüklenmeleri" Porphyrios Ağacı olarak bilinen şema içinde en yüksek cins ile birey arasındaki terimlerin 1b10-12'de

---

[811] A.g.e., s. 232-233.
[812] Dilimizde özellikle cins için, "uzak" ve "yakın" sıfatları kullanılıyor olsa da Boethius'ta belirgin şekilde böyle bir karşıt kullanım yoktur. "Proximus" sözcüğünü yalnızca cinsler için değil diğer terimler ve bireyler için de kullanmaktadır. Bu nedenle bu sözcüğü "yakın" şeklinde değil, 'komşu' şeklinde karşılamayı tercih ettik. Buradaki komşuluğu, Porphyrios Ağacı örneğinde olduğu gibi, hiyerarşik düzen içinde bir terimin bir diğerine nisbetle hemen üstte ya da altında konumlaması, bitişikliği olarak anlamaktayız.
[813] A.g.e., s. 233.
[814] De Libera, Alain, *Introduction et Notes*, Porphyre, "*İsagoge*" içinde, Traduction par Alain De Libera et Alain-Philippe Segonds, Librairie Philosophique J. Vrin, Paris, 1998, s. XVI, XVII.
[815] Aristotle, *Categories*, çev. J. L. Ackrill, "The Complete Works of Aristotle" içinde, Volume One, (Ed.) Jonathan Barnes, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1995, s. 4.

formüle edilen genel kural gereği konu üzerine söylenme dizisi oluşturduklarını göstermektedir. Bu şekilde en üst ve en alt terimler arasındaki bütün terimler birbirlerine bağlı kılınmış ve birbirleriyle irtibatlandırılmış olmaktadır. En yukarıda yer alan 'töz' terimi, hakkında konu üzerine söylendiği 'cismani' vasıtasıyla, bir konu üzerine söylenme bağı içinde en altta yer alan terimlere ulaşmaktadır.

De Libera'nın, *Kategoriler* 1b10-12'de formüle edilen kurala dair örneğinden[816] hareketle, Boethius'un yukarıdaki açıklamalarını, aynı kurala, yani konu üzerine söylenmeye ilişkin olarak şu şekilde görselleştirebileriz:

Töz => Cismani => Cisim => Canlı => Canlı-Cisim => Duyumsayan => Hayvan => Akıllı => Akıllı-Hayvan => Ölümlü => İnsan => Bireyler

Ancak düşünürümünün verdiği bilgilerden anlaşıldığı üzere terimlerin bu şekildeki bağlı kılınışı tek yönlüdür, yalnızca en yüksekten en aşağı doğrudur. Bir başka deyişle, konu üzerine söylenenler yukarıdakilerdir. Yön, aşağıdan yukarı doğru olamaz, alttakiler üsttekilere yüklem olamazlar.

Düşünürümüz, en genel cins bütün ast cinslere, türlere ve de bireylere yüklediğini ancak en yüksek cins olması bakımından kendisi üzerine hiçbir yüklem yapılamadığına işaret etmektedir. Ast cinsler arasından, en özel türden önce konumlanmış olan **son cins** (ultimum genus) ise yalnızca en özel türlere söylenebilmektedir. Boethius, tür söz konusu olduğu zaman, türün, bölünemeyen terimlere (individuum), onlar ise Sokrates, Platon gibi tekillere yüklenmekte olduklarını belirtmektedir.[817] Düşünümürüzün bu görüşü, konu üzerine söylenme zincirindeki sıralamayı değiştirmektedir. En alt türün örtük olarak bir birey içerdiği, türün bu bireye, bu bireyin de birincil töz bireylere yüklem olduklarını ifade ediyor görünmektedir. Ross'a göre, Aristoteles, "Hiç olmazsa genel olarak o, her en alt türün (infima species) formunun, türün bütün üyelerinde aynı olduğunu düşünmektedir".[818] Bu açıdan, türde bir mündemiç bireyi, bir varolan olarak değil, daha ziyade, Ross'un ifade ettiği gibi, türün ifade ettiği formun bütün bireylerde aynı olması, türün biricil tözler üzerine yükleminin bir ve aynı olan kavram içeriği şeklinde değerlendirdiği kanısındayız.

[816] De Libera, Alain, *Introduction et Notes*, Porphyre, "*İsagoge*" içinde, Traduction par Alain De Libera et Alain-Philippe Segonds, Librairie Philosophique J. Vrin, Paris, 1998, s. XVII.
[817] Boethius, a.g.e., s. 233.
[818] Ross, David, a.g.e., s. 266.

Bu nedenle, bu bağlamda "individuum" sözcüğünü, 'bölünemeyen terim' şeklinde karşıladık. Sonuç olarak, yüklem dizisi sekteye uğramaktadır. Bu sorunun çözümüne dair diğer eserlerinde aydınlatıcı bir açıklamasını göremedik. Bu nedenle yalnızca sorunu tespit etmekle yetiniyoruz. Bu noktada düşünürümüz birey konusunu yeniden ele almaktadır. 'Bölünemeyen terim' şeklinde karşıladığımız birey ile birincil töz birey arasındaki farkı daha açık hale getirmekte ve de onlara delalet ilişkisini incelemektedir.

Boethius'a göre, gerçek anlamdaki (lat. maxime) bireyler, göz önünde olanlar "şu sandalye", "şu gelen kişi" şeklinde parmakla işaret edilebilenler, ilineksel özelliklerden gelen belirleyici alametleri olanlardır. Örneğin bir kişi, Sokrates'e delalet etmek için, bu adı taşıyan başka biri olmadığını farz edersek, "Sokrates" demeyebilir ancak, eğer Sophronicus'un tek oğlu ise, "Sophroniscus'un oğlu" diyebilir.[819]

> Şu halde, sözün gerçek anlamıyla bireyler gösterilebilir olanlardır; bu gösterme bir duyunun ismini vererek, örneğin görme duyusu ile, ya da parmakla dokunarak, işaret ederek yani dokunma duyusu ile veya belirli bir ilineğin delaletiyle veya sadece ona ait olan özel adıyla, veya tek çocukları olması açısından ana-baba delaleti veya herhangi bir ilinek ile tekilliğini gösterme şeklindedir.[820]

Boethius bu şekildeki bir yüklem tek bir varlık üzerine olacak, bir başkasına taşınamayacaktır. Boethius yüklemin taşınmasına örnek olarak, cinsin türe, türün ise bölünemeyen terime taşınmasını zikretmektedir. [821]

Arlig'e göre, Boethius, *On the Trinity* ve *Against Eutyches* başlıklı incelemelerinde bireyleşmeye ilişkin üç kuram ortaya koymaktadır. Bireyleşme ilk görüşe göre ilineklerden kaynaklanır. İkinci görüşe göre formlar aynı anda farklı yerler işgal ettiklerinde ortaya çıkar. Üçüncüsüne göre bireyleşme maddeden kaynaklanır.[822] Bireyleşmenin maddeden kaynaklanması hususunda Boethius'un Aristoteles'i takip ettiği söylenebileceği kanısındayız.

> Aristoteles somut tözlerde 'bireyselleştirici ilke'yi maddede görmektedir. Hiç olmazsa genel olarak o, her en alt türün (infima species) formunun, türün bütün üyelerinde aynı olduğunu

[819] A.g.e., s. 234.
[820] A.g.y.
[821] A.g.y.
[822] Arlig, Andrew, a.g.m., s. 139.

> düşünmektedir. Bundan, formun bir bireyi diğerinden ayırma işini göremeyeceği ortaya çıkmakta ve bunu yapanın madde olduğunu söylemektedir.[823]

Ancak, özellikle *İnİs2*'de öne çıkardığı bireyleşme, ilineklerden kaynaklanan bireyleşmedir. Bir başka deyişle, bireyin cismani yapısı içinde taşınarak varlıkta kalan, yalnızca ona ait biricik vasıflar toplamı olan ilineklerle kaynaklanan bireyleşme ön plandadır.

Porphyrios, bu bağlamda, daha önce değindiği birey kavramını tekrar ele almakta ve açıklamasını göstermeye çalışmaktadır.[824] Boethius'a göre, bölünebilir olan yegane terimler, birçoğa ait ortak şeylerdir; "bölünen bu tek şey ise, doğalarının ve benzerliklerini kuşatan ortaklıklarıdır".[825] Kendi sözlerimizle ifade edersek, tümellerdir.

> Bu ortak bölünmede, kendinden pay alınan ortak doğa ve de ortak şeyin özellikleri, pay alan ortaklara uygun düşer. Buna karşın bireylerin kendi özellikleri hiçbir şekilde ortak değildir. Örneğin Sokrates'in kel, basık burunlu, göbekli oluşu ve diğer vücut hatları, dünya görüşü ya da sesinin yapısı gibi kişisel özellikleri başka hiçbir kimseyle örtüşmez. İlineklerinden kaynaklanan, onun formu ve biçimiyle birleşmesi yoluyla oluşan özellikleri, bir başkasına uygun düşmeyecektir. Şu halde, onun başkasıyla örtüşmeyen özellikleri, ortak özellikler olamaz, bir başkasının pay alabileceği şekilde bölünemez… Doğru bir biçimde, özellikleri bir başkasıyla örtüşmeyenler birey olarak adlandırılırlar. Gerçekten de insanın, yani türsel insanın özellikleri Sokrates'le, Platon'la ve diğerleriyle örtüşür. Ancak onların ilineklerden gelen özellikleri ise hiçbir açıdan başka bir tekil ile örtüşmez.[826]

Gracia'ya göre, bireyleşme (individuation) terimi literatürde iki şey için kullanılır: "(1) bir bireyin, kendisini olduğu birey yapan özellik ya da özellikleri elde ettiği süreç (2) bireyi, birey kılan özellik ya da özelikler." Gracia, 'bireyleşme' teriminin özellikler için değil, öncelikle süreç için kullanıldığının altını çizmektedir.[827] Bu açıdan baktığımız zaman, Boethius'un yukarıda yer verdiği görüşlerinden daha ziyade ikinci anlamdaki bireyleşmeyi, özellikleri anladığını söyleyebiliriz. Nitekim Christophe Erisman'ın belirttiği üzere Porphyrios açısından birey, "özellikler toplamı" (bundle of properties) ile kurulur.

[823] Ross, David, a.g.e., s. 266.
[824] Porphyrius, *İsagoge*, Boethius, "İnİs2" içinde, s. 234-235.
[825] Boethius, *İnİs2,* s. 235.
[826] A.g.e., s. 235-236.
[827] Gracia, Jorge, J., E., a.g.e., s. 19-20.

"Boethius, bu özelliklerin ilineksel olduklarını ekleyerek Porphyrios'un kuramını daha da açık hale getirmektedir." [828] Sokrates'i olduğu birey yapan, bir başkasıyla paylaşamayacağı, yalnızca kendisine ait ilineksel özelliklerdir. Ancak, bu görüşe Petrus Abelardus (1079-1142), itiraz etmiştir. Abelardus'a göre, bu bireyleşme anlayışı Aristoteles'in töz ve ilinek arasındaki ayrımıyla örtüşmemektedir; eğer Sokrates'i olduğu birey yapan, onun ilineksel özellikleri ise, o takdirde bunların ilineksel değil özsel nitelikler olarak görülmesi gerekir.[829]

Porphyrios, bireyin açıklanmasının ardından cins, tür ve birey arasındaki bütün-parça ilişkisi üzerine düşüncelerine açıklar.[830] Boethius'a göre, bireyin tür, türün ise cins tarafından içerilmesinin nedeni, cinsin bir bütün, bireyin ise parça olmasıdır. Cins, her ne kadar tür olabilse de, cins olması bakımından bütündür, içerendir. "Şu halde, cins, cins olması bakımından türlerin bütünüdür, her daim onları içerir. Birey ise her daim parçadır; kendi özgül karakteri ile hiçbir zaman bir başkasını kuşatamaz."[831]

Düşünürümüz, türün ikili bir görünüme sahip olduğu görüşündedir. Tür, hem parça hem de bütündür; bir açıdan cinsin parçası, başka bir açıdan bireylerin bütünü olarak görülebilmektedir:

> Cinsin çok sayıdaki türün üzerinde yer alması açısından, parça olan tür, tek bir terimin, yani bir cinsin parçasıdır. Bütün olduğu zaman ise, tek bir bireyin değil, çok sayıdaki bireyin bütünüdür. Çokluğu kuşatması ve içermesi nedeniyle bütün olduğu söylenmektedir. Parça iken, kendisi tek olarak, bir şeyin parçası olabilir ancak bütün iken, kendisi tek olarak, tek bir şeyin bütünü olamaz. Dolayısıyla bir başkasının parçasıdır ancak diğerlerinin bütünüdür.[832]

Boethius'un "diğerleri" sözcüğüyle bireyleri kastettiği açıktır; zira form anlamındaki tür, çok sayıdaki bireyin özsel benzerliklerinin toplamı olarak bir bütündür, tek bir bireyin değil. Ayrıca, "tek olarak, tek bir şeyin bütünü olamaz" ibaresiyle, tümellerin ontolojik statüsüne ilişkin tartışmada dile getirdiği görüş kanımızca yakından bağlantılıdır; bu

[828] Erismann, Christophe, *The Medieval Fortunes of the Opscula Sacra*, , "The Cambridge Companion to Boethius" içinde, (Ed.) John Marenbon, Cambridge University Press, New York, 2009, s. 168.
[829] Gracia, Jorge, J., E., a.g.e., s. 209.
[830] Porphyrius, a.g.e., s. 236.
[831] Boethius, *İnİs2*, s. 236-237.
[832] A.g.e, s. 237.

ibareyle bizce, "aynı zamanda birçoğun ortak oldukları"[833] olan tümelin, hem bireyler içinde "çok" hem de tek başına "bir" olamayacağını ifade etmektedir.

Hatırlanacağı üzere, düşünürümüz, *İsagoge*'nin yararları arasında bölmenin doğru bir şekilde nasıl yapılacağının anlaşılmasını da zikretmiş ve cinsin türe, sözcüğün anlamlarına ve bütünün parçaya bölünmesi şeklinde üç ana bölmeye değinmişti. *De Divsione Liber* başlıklı incelemesinde bütünün parçaya bölünmesini bir şeyin, kendisini oluşturan öğelere geri çözülmesi olarak açıklar. Örnek olarak bir eve ait olan şeylerden birinin çatı, birinin duvarlar, bir başkasının ise temel olduğunun söylenmesini verir[834]. Buradan anladığımız üzere, bu anlamdaki bütün, kendisini oluşturan parçaların toplamı olarak bütündür. *İnİs2*'de bütün parçaya bölünmesinin, cinsin türe bölünmeden farklı olduğunu özellikle vurgulamaktadır. Örneğin, insan ve atın her birine 'hayvan' denebilmesine karşın, ne çatı, ne duvarlar ne de temel için tek başlarına 'ev' denememektedir. Bunlar ancak birleşmiş parçalar olmaları halinde bu adı alabilmektedirler.[835] Ancak kanımızca, cinsin bütün oluşunun farkını biraz daha da irdelememiz gerekmektedir.

Arlig, toplamın (integral) parçalarına bölünmesinin karşıtı olarak, tümelin tümellere ve de tümelin tikellere bölünmesinin mantıksal bölünmeler olduğunu belirtir. Arlig, Orta Çağ düşünürlerinin tümelleri "bütünler" (wholes) olarak tasvir etmeleri nedeniyle mantıksal bölmelerin farklı bir bölme olduğunun güç olduğuna dikkat çekmektedir. Tümelin altına düşen terimler (ing. item) ise "parçalar" olarak adlandırılmıştır. Bize göre, bir Orta Çağ düşünürü olmamasına karşın, aynı ifadeleri kullanması gereği Porphyrios'u da bu yazarlar arasında görebiliriz. Aynı şekilde, farklı öğelerin toplamı olan bütün ile tümel olan bütün arasındaki farkı seçmek Porphyrios ve Boethius söz konusu olunca da oldukça güçtür. Ancak Arlig, Boethius ve diğer Orta Çağ düşünürlerinin tümellerin, altlarındaki terimlerin birleşimiyle oluştuklarını öne sürmediklerini belirtmektedir.[836]

> Tümeller ve tikeller söz konusu olunca, toplama ve bölme mantıksal işlemlerdir. Bir kişi ortak özellikleri paylaşmaları nedeniyle şeyleri bir arada gruplaştırdığı zaman şeyleri

[833] Marenbon, John, a.g.e., s. 27.
[834] Boethius, Anicius, Manlius, Severinus, *De divisione liber*, critical edition, translation, prolegomena, and commentary by John Magee, Brill, Leiden, Boston, Koln, 1998, s. 9.
[835] Boethius, *İnİs2*, s. 156-157.
[836] Arlig, Andrew, a.g.m., s. 131.

> toplamaktadır. Bir kişi, bir tümel altına düşen şeyleri listelediği (itemizes) zaman, bu bölme olarak bilinir.[837]

Nitekim, beş tümelin karşılaştırılmasını inceleyeceğimiz ikinci bölümde görüleceği gibi, Boethius cins örneği üzerinden, tümellerin altlarındaki terimlerce değil kurucu ayrımlarıyla oluşturuldaklarını belirterek, önceliklerine özellikle vurgu yapmaktadır. *De Divisione Liber'*de, türün, tanımını oluşturan cins ve kurucu ayrımların bütünü olduğunu açıklamakla,[838] türün bu şekilde bütün oluşunun, mantıksal bütünlük olduğunu da kanımızca göstermiş olmaktadır.

2. 1. 3. AYRIM ÜZERİNE

> Diaphorá (διαφορά): ayrım, fark, özgül ayrım …
>
> 1. "Genel form"un türlere bölündüğü (*Soph*. 253d-e) Platonik bölme işleminde (*diaíresis,* t.b.) ya da Platon'un *Phaidr*. 265e'de ifâde ettiği şekliyle "doğal eklem [kenetlenme, bitişme, temas] noktaları'nda *diaphorái*'ın [ayrımların] varlığı açıktır. Bu "doğal eklem [kenetlenme, bitişme, temas] noktaları"nın ne oldukları, *Pol*. 262a-263b, 285b'de daha tam bir şekilde betimlenir. Cins, ancak iki özgül Form'a ayrıldığı yerde bölünmek zorundadır. Bir cinsi parçalara veya kısımlara bölmek, parça veya kısım (*méros*) ile özgül Form (*eídos*) yanî İdea veya tür –en.] aynı şey olmadıkları için işe yaramayacaktır (*a.g.e* 262b). Bundan dolayı, *diaphorái* [ayrımlar] türü ayırt etmek zorundadır.[839] …
>
> 3. Aristoteles'te *diaíresis* [bölme] işlemi, cinsi, özgül olarak seçik *diaphorái* [türsel ayrımlar] yoluyla *infima species*'e [bölünmesi mümkün olmayan en alt türe –en.] varıncaya kadar bölerek ilerler, öyle ki burada söz konusu olan etkinlik tanımla (*horismós*) son bulacak ve duyuracaktır (bkz. *Top*. I, 103b'deki *horismós* tanımı). *Top*. VI, 143a-145b'de *daíresi*s'te3 [bölme işleminde] *diaphorái*'ın [özgül ayrımların] seçimi için incelike işlenmiş kurallar vardır.[840]

Boethius'a göre, bir şeyin bir başkasından ayrıldığını üç biçimde dile getiririz: Cins, tür ve sayı açısından. Bunun yanında, bir başkasından ayrışmanın, ya tözsel ayrımlar ya da ilineksel ayrımlar açısındandır. Düşünürümüze göre, cinsler ve türlerin tözsel ayrımlarla

---

[837] A.g.y.
[838] Boethius, *De Divisione Liber*, s. 39.
[839] Peters, Francis, E., a.g.e., s. 69. [Köşeli ayraç simgeleri ilgili yayında yer almaktadır. Metinde kısaltmalarına yer verilen Platon'un eserlerine dair ilgili yayındaki açıklamalar şu şekildedir: *Soph*.: *Sofist; Phaidr*. : *Phaidros; Pol*.: "*Politikos (Devlet Adamı;* Lat. *Politicus)*"]
[840] Peters, Francis, E., a.g.e., s. 70. [Köşeli ayraç simgeleri ilgili yayında yer almaktadır. *Top*., *Topikler*'in kısaltmasıdır.]

biçimlenmeleri gereği, cins ve tür bakımından ayrı olanların, tözsel ayrımlarla ayrışmış oldukları anlaşılmaktadır. İnsanın ağaçtan, cins açısından ayrışmasında, ayrışması gerçekleştiren hayvan ve duyumsayan nitelikleridir. "Cins açısından ayrışırlar, ikisi de aynı hayvan cinsi altına konumlandırılamazlar." Tözsel ayrımlarla ayrışma türler içinde söz konusudur.[841]

> Örneğin insan ve at, tözsel ayrımları olan akıllılık ve akılsızlık ile ayrışırlar. Bireyler ise sadece sayı açısından farklılaşırlar ve sadece ilinekleri bakımından ayrışırlar. Bu ilinekler ise ayrılabilir ya da ayrılamaz olanlardır. Hareket etmek veya uyumak ayrılabilir ilinek örnekleridir... İki heykelden, şu heykelin daha uzun oluşu, diğerinin ise öyle olmayışı ise ayrılamaz ilinek örnekleridir.[842]

Düşünürümüzün, ayrıma ilişkin olarak detaylı görüşlerine yer vermeden önce bir hususa değinmek istiyoruz. Önsözümüzde belirttiğimiz üzere, *İsagoge* son derece karmaşık ve çetrefil bir felsefe tekniğine sahiptir. Beş tümel arasında bu zorluğun kendisini en çok hissettirdiği kavram bizce ayrımdır. Porphyrios, ayrıma ilişkin olarak öncelikle üç bölme yapmakta, buradaki kavramları önce birbirileriyle ilişkilendirmekte ardından ayrıştırmakta, her birine ilişkin çok sayıda örneğe yer vermektedir. Önsözümüzde belirttiğimiz gibi, Porphyrios'un bir kavrama ilişkin olarak verdiği her anlamın felsefi değeri olmadığı gibi, bir kavrama ilişkin olarak verdiği betimler o kavramın beş tümel arasında yer aldığını göstermez. Bu nedenle düşünürümüzün ayrıma ilişkin görüşlerine yer vermeye başlamadan, onun açısından beş tümelden biri olan ayrımın hangisi olduğunu henüz bu noktada belirtmek durumundayız. Boethius'un toplu olarak yer verdiği beş tümel betimlerine başvurduğumuzda, onun için beş tümel arasında yer alan ayrım yalnızca türyapıcı ayrım olduğunu görmekteyiz: "Ayrım, tür açısından farklı birçok üzerine hangi şey olma bakımından tözsel olarak yüklenendir."[843] Porphyrios'un birinci bölmede tanıttığı ortak ve özgül ayrımlar konu üzerine söylenmezler, tözsel yüklem olmazlar.

Türyapıcı ayrım dışında betimleri ve örnekleri verilen ayrımların anlaşılması, kısmi metafizik bir incelemeyi gerektirmektedir. Bu inceleme ise, büyük ölçüde kişisel görüşlerimizi aktaracağımız bir yorum olacaktır. Giriş aşamasında vurguladığımız üzere, Porphyrios *İsagoge*'de konusu bireyler olan yargıları ele almaktadır. 'Değerlendirme ve

[841] Boethius, *İnİs2*, s. 240-241.
[842] A.g.e., s. 241.
[843] A.g.e., s. 187.

Sonuç' aşamasında ayrıntılı yorumlarımızla göstereceğimiz üzere beş tümel, kademeli bir sorular dizisi içinde bireyin tanınmasını, bireylerin özsel ve ilineksel farklarının düşüncede ifadesini hedeflemektedir. Şu ana kadarki incelememiz Boethius'un da ağırlıklı olarak birey kavramı üzerinde durduğunu somut olarak göstermektedir. Ayrım konusunu da işte bu bakımdan, bireylerin varoluşları bağlamında ele almak gerekmektedir. Boethius'a göre, tekil olan bölünmüş olandır.[844] Düşünürümüzün buradaki "bölünmüş" ibaresini, daha ziyade 'ayrışmış' şeklinde anlamaktayız. Varoluş, biricik vasıflara haiz bir birey olarak varoluştur. Şu halde, varlığa geliş belirli bir özsel doğaya sahip olarak, madde, uzam ve ilinek yönüyle farklı olarak varlığa geliştir. Bu dünya, çeşitli yönlerden ayrı ve farklı bireylerin var olduğu bir dünyadır. Şu halde, varlığa geliş bir ayrımdır; bu nedenle de ayrım ya da ayrışma olgusu bütün varolanları kuşatmaktadır.

Bir başka deyişle, ayrım, olduğu şey olmakla, mahiyet ve ilineksel açıdan başka olarak var olmaya ilişkindir. Burada söz konusu olan, yalnızca bir mantık terimi değil, ayrışma, farklı olma olgusudur. Kısacası, ayrım, varlığı, değişmeyi konu alır. Ancak bu sözümüz, ayrımın yalnızca bir metafizik terimi olduğu şeklinde değil, "Varlık ile Düşünce arasındaki münasebet" çerçevesinde, varlık boyutuna dikkat edilmesine dair bir vurgu şeklinde anlaşılmalıdır. Bize göre, ayrışma olgusu olarak ayrım beş tümeli kuşatmaktadır. Beş tümel ile düşüncede ifade ettiklerimiz bireyin, diğer türlerin bireylerinden özsel ve ilineksel, kendisiyle aynı türdeki bireylerden ilineksel yönden ayrışmasıdır, ayrımlarıdır.

Kanaatimizce, Boethius'un ayrıma dair açıklamaları, bu husus göz önünde tutularak okunmalıdır. Düşünürümüzün yukarıda aktardığımız görüşleri arasında özellikle bir cümlesine tekrar değinmek istiyoruz: "Şu halde, cins ve tür bakımından ayrı olanlar, tözsel ayrımlarla ayrışmışlardır zira cinsler ve türler tözsel ayrımlarla biçimlenirler." Cins ve tür konularını ele alırken detaylı olarak incelediğimiz üzere, her ikisi de "Bu nedir?" sorusuna yanıt olarak verilirler; ancak tür, birincil töz bireyleri yakınlığı gereği, bir şeyin ne olduğunu belirtmede daha doğrudur. Ancak yukarıdaki cümlesinde dikkat edilirse, düşünürümüz cins ve türün neliği ifade edişinden ziyade ayrım, ayrışma ifade edişleri üzerinde durmaktadır. Buradan açıkça anlaşıldığı üzere, bir şeyin ne olduğunu ifade etmek aynı zamanda onu öyle olmayanlardan ayrıştırmaktır. Zira, varlığa geliş başkalığı, ayrışmayı gerektirir.

[844] A.g.e. s. 230.

Bu hususu daha açık hale getirmek için cins sözcüğünün günlük dildeki birinci anlamına ilişkin verdiğimiz bilgileri kısaca hatırlayalım. "Soy, kavim, millet, vb." anlamlarındaki cins sözcüğü, her ne kadar bir felsefe terimi olmasa da, Porphyrios'un kullandığı bir örnektir ve de mantık terimi olan cinsin günlük dildeki diğer kullanımlarıyla benzerliği olduğu bizzat Porphyrios tarafından dile getirilmektedir.[845] Bu noktada, felsefe terimi olan cinsin nelik ifade edişi yanında bir ayrım ifade edişini belirginleştirmek için bu örneğe geri dönüyoruz.

Hatırlayacağımız üzere, günlük dilde cins, soy, kavim, millet anlamlarında bir kişiye ve de kendi aralarında belirli bir nisbete sahip bireyler topluluğu ifade etmekteydi. Bu nisbet sayesinde diğer soylardan, milletlerden ayrışmakta idiler. Ockham'ın belirttiği gibi, bir babaya belirli bir nisbetin belirtilmesi, o babadan gelmeyenlerden ayrışmayı sağlar.[846] Kısacası, belirleme ve ayrıştırma içiçedir; bir belirleme yapılırken aynı zamanda ayrıştırma da yapılmaktadır. Söz konusu belirleme ve ayrıştırma işlevi felsefe terimi olan cins için de geçerlidir. Boethius'un yukarıda belirttiği gibi bir şeyin bir başkasından cins açısından ayrışmasını ifade etmemize imkan tanıyan, bizce, "Bu nedir?" sorusuna yanıt verirken, bir belirleme olarak neliği ifade eden cinsin aynı zamanda ayrışma ifade edişi gereğidir. Topluluğun nisbet edildiği babanın adını vermekle, üyelerin toplumsal aidiyetlerini belirtirken aynı zamanda o babadan gelmeyenlerden onları ayrıştırıyor olmamız gibi, cins ile bir şeyin ne olduğunu bir belirleme olarak ifade ederken, o cins altında yer almayan terimlerden de ayrıştırmış olmaktayız. Bu ayrışma ise, bir mahiyet ayrımıdır.

İbn Sina bu hususu aşağıdaki gibi ifade etmektedir:

> Sonra onların esaslarına göre cinsin "o nedir' sorusunun cevabında söylenen' oluşu, "o hangi şeydir' sorusunun cevabında söylenen' olmasını engellemez ve bu iki soru arasında söz konusu olumsuzlama gücü yoktur. Zira bir şeyin mahiyetini kaim kılan şeyin, o şeyi, o mahiyete sahip olmayan şeylerden ayırması imkansız değildir. Bu nedenle mahiyeti kaim kılan şey, ortak olduğu şeye kıyasla "o nedir' sorusunun cevabında söylenen' olurken ayrıldığı şeye kıyasla "o hangi şeydir' sorusunun cevabında söylenen' olur.[847]

[845] Porphyrios, *İsagoji*, çev. Hamdi Ragıb Atademir, Konya, 1948, s. 31.
[846] De Ockham, Guillelmi, a.g.e., s. 17.
[847] İbn Sina, a.g.e., s. 111.

Boethius ve İbn Sina'nın görüşlerinden hareketle bir formül geliştirecek olursak, bunu, 'ne olma aynı zamanda hangi şey olma ifade eder.' şeklinde ifade edebiliriz.

Tümeller tartışması çerçevesinde verdiği yanıtlar arasındaki şu görüşü tekrar hatırlayalım: "Gerçekten var olan herşey sayıca tektir." [848] Kısacası, Boethius'un dünyası biricik varolanların dünyasıdır. Cinsler ve türleri birçok için ortak şeklinde tümel olarak düşünsek de bunlar aphaíresis modeliyle soyutlanan tikel gerçekliklerdir. Daha önce açıklandığı üzere bireyleşme esas olarak yalnızca bireye ait vasıflar yoluyla gerçekleşir. Her ne kadar bireylerin tecrübe ettikleri tikel gerçeklikler olsalar da, tümel olarak birçok için ortak düşündüğümüz doğa, varolanların çokluğunu açıklamaz. Sayıca çokluk bireylerin ilineklerinden, bu ilineklerle oluşan biricikliklerinden kaynaklanır. Önsözümüzde açıkladığımız üzere, ayrılmaz ilinek bir yönden düşüncedeki bir ayrışmadır. Ancak *De Sancta Trinitate*'de Boethius uzamı düşüncede dahi ayıramayacağımızın altını çizer.[849] Buna göre, gerek düşüncede gerek gerçeklikte bireyler, en azından yalnızca kendilerine ait bir bedenin kuşattığı uzam bakımından ayrıdırlar. Gerçeklikte yine yalnızca onlara ait biricik vasıflarını düşüncede ayırabilsek bile uzamı asla ayıramayız. Bu ilineklerle ayrışma çokluğu oluşturur. Kısacası buradaki çokluk, ortak doğanın çok sayıdaki bireyleri olmaları anlamında değil birbiriyle hiçbir zaman özdeş olamayacak biricik varolanların yekpare birliklerinin oluşturduğu çokluktur. Bir başka deyişle, biricik bir varolan diğer herşeyden ayrışmış olması yönüyle biriciktir. Her varolan biricik ise varlığa geliş ayrışmış olarak, başka, değişik olarak varlığa geliştir.

Mübahat Türker Küyel, Aristoteles açısından değişmeyi dört ana başlıkta tanıtmaktadır:

> Kuvve halindeki varlığın fiil halindeki varlık olması, veya maddenin suret kazanması yani değişme, Aristoteles'e göre dört çeşit olabilir. Yere göre olan değişme yer değiştirmedir. Cevhere göre olan değişme mutlak kevn-ü fesattır. Keyfiyete göre olan değişme bir konu üzerinden zıt vasıfların gelip geçmesidir. Kemmiyete göre olan değişme büyümeve küçülme ile ilgili olan değişmedir.[850]

[848] Boethius, *İnİs2*, s. 162.
[849] Boethius, *De Sancta Trinitate*, "De Consolatione Philosophiae. Opuscula Theologica" içinde, (Ed.) Claudio Moreschini, (Biblitheca Scriptorum Graecorum Et Romanorum Teubneriana), München und Leibzig, 2005, s. 168.
[850] Türker-Küyel, Mübahat, a.g.e, s. 25.

Bu değişmeler arasında ortak ve özgül ayrımlara ilişkin olarak bizi ilgilendiren yer değiştirme, keyfiyete ve kemmiyete ilişkin değişmelerdir. Küyel'in açıklamalarındaki ilk cümlesi değişmenin tanımıyla başlamaktadır: Değişme, "Kuvve halindeki varlığın fiil halindeki varlık olması, veya maddenin suret kazanması"dır. "Kainatta değişen her şey bir şey ile ve bir şeye değişmiş olan bir şeydir. Değişmiş olan madde, kendisine değişilmiş olan surettir.."[851]

Burada kısaca keyfiyete ilişkin değişme üzerinde durmak istiyoruz. Küyel'in belirttiği üzere burada söz konusu olan "bir konu üzerinden zıt vasıfların gelip geçmesidir." Burada söz edilen konu ise, kuşkusuz bir birincil töz olarak bireydir. Boethius tözün karşıtları kabul edildiği şeklindeki görüşte, tözün karşıtının anlaşılmaması gerektiğini vurgular zira tözün, töz olması bakımından karşıtı yoktur. Buradaki değişme tözün değişmesi şeklinde anlaşılmamalıdır; töz kendisi değişmeden kalır.[852] Söz konunu olan taşıyıcı olarak tözdeki vasıfların karşıtlarıyla değişmesidir.[853] Vasıfların bu tür değişimi yukarıda belirtildiği gibi kuvveden fiile doğrudur. Taşıyıcı tözde "zıt vasıfların gelip geçmesi" bir ilineğin formunun yerini, karşıtının formunun almasıdır; karşıtı bilkuvveden bilfiile geçişi, bilfiildekinin bilkuvveye geçişidir.

> Herhangi bir şeyin olduğu şey olmaması, yani şu biçimde olarak başka bir biçimde olmaması mümkündür. Örneğin Sokrates ayakta iken hem oturmakta hem de oturmamaktadır; bilkuvve olarak oturmakta iken, bilfiil olarak oturmamaktadır. Ayakta iken oturma eylemini değil, daha çok, hareketsiz duruş eylemini yerine getirdiği açıktır. Ancak yine de ayakta iken oturmaktadır; şu an oturmakta olduğu için değil ancak oturabileceği için oturmaktadır.[854]

Aşağıda Boethius'un Porphyrios'un görüşlerinde yönelik açıklamalarında tanıtacağı ortak ve özgül ayrımları, önsözümüzde açıkladığımız biçimde, bireyin ilineklerinden kaynaklı hâl ve hazilikleri yönüyle ayrışmasının ifadesi olarak görmekteyiz. Burada zaman içinde değişen ya da süreklilik gösteren nitelikler iken, bu değişme ya da uzun süreli değişmeme birey açısından bir hâl ya da haizlik ifade etmektedir. Şu halde, ayrım genel olarak bireyin diğer varolanlarla mahiyet ve de ilinek açısından farklı olduğu, ayrıştığı hâl ve haizlikleri konu alır. Farklı oluş ya da ayrışma varlıkta gerçekleşir. Ortak, özgül ve daha özgül

[851] A.g.e., s. 28.
[852] Boethius, *İnCat*, s. 199 D.
[853] A.g.e., s. 198 D.
[854] Boethius, *İnİs2*, s. 264.

ayrımlar ise varlıktaki bu ayrışmanın dil-mantık içinde ifadesinde yer alan terimlerdir. Özellikle ayrım konusu ele alınırken varlığın, buna tekabül eden dilin ve bunun mantık içindeki ifade edilişinin işlevinin, biçiminin mutlaka göz önünde bulundurulması gerektiğini düşünüyoruz.

Beş tümelin karşılaştırdığı bölümde Porphyrios'un görüşlerine yönelik açıklamaları içinde Boethius, açıkça türyapıcı ayrım (differentia specifica) terimini değil, "ayrım" terimini kullanmaktadır. Ayrımın konu üzerine söylendiğini ve sözün gerçek anlamında tümel olduğunu vurgulamaktadır.[855] Burada ayrım, ayrılabilir ilinek ve ayrılamaz ilinek ile karşılaştırılmaktadır. Ayrılabilir ilinek örneği olarak dolaşmak, durmak ve uyumak gibi örneklere; ayrılamaz ilinek örnekleri olarak karga ve kuğununu iki ayaklı olmaları, kuğunun beyazlığı ve karganın siyahlığına yer vermektedir.[856] Bir başka deyişle, ayrım konusunu ele alırken ayrılabilir harici ilinek olarak ortak ayrımın bir örneği olarak sunduğu dolaşmak örneğini,[857] karşılaştırma bölümünde ayrılabilir ilinek örneği olarak sunmaktadır. İki ayaklı olma, kuğunun beyazlığı ve karganın siyahlığını, ayrım konusunda tanıtılan ayrılamaz vücut nitelikleri olarak özgül ayrım örnekleri olarak düşünmemizde hiçbir mahsur yoktur. Kısacası, beş tümelin karşılaştırıldığı bölümde ortak ve özgül ayrımlar, ilinek olarak türyapıcı ayrımla karşılaştırılmakta, ayrımın karşısına konumlandırılmaktadır. Şu halde, ortak ve özgül ayrımlar, bireylerin hâl ve haizliklerine delalet eden ve böylelikle diğer bireylerden ilineksel yönden ayrışmalarının ifade edilmesine imkan tanıyan ilineklerdir. Ancak bizce, ayrım başlığı altında ilinek olmaları bakımından değil ayrıştırma işlevlerinin tanıtılması bakımından onlara yer verilmiştir. Bu ise onların beş tümel arasında yer alan ayrım olduklarını göstermeyecektir. Eğer yalnızca ayrışma ifade etmelerini göz önünde bulundurarak tümelleri belirliyor olsa idik cins ve türü de birer ayrım olarak kabul etmemiz gerekirdi.

Kısacası, ayrım ve varlığa geliş arasındaki bağ gereği, ayrım beş tümeli kuşatmaktadır. Ne olma ifade etmeleri yanında, cins ve tür bir ayrışma da ifade ederler. Hassa ve ilinek için de aynı durum söz konusudur. İlineğin ayrım işlevi, ortak ve özgül ayrımlar olarak tanıtılır ancak bu onları beş tümelden biri haline getirmeyecektir. İlerleyen sayfalarda Boethius'un detaylı olarak açıklayacağı üzere, ortak ve özgül ayrımlar cinslerin

[855] A.g.e., s. 336.
[856] A.g.e., s. 333.
[857] A.g.e., s. 241-242.

bölünmesine, türlerin kurulmasına etki etmezler ve tanım içeriğinde yer almazlar. Boethius'a göre, tümel, birçok hakkında konu üzerine söylenendir.[858] Ortak ve özgül ayrımlar taşıyıcı hakkında, konu üzerine yüklem olmazlar. Bizce, Boethius açısından beş tümelden biri olan yalnızca türyapıcı ayrımdır. Konuyu yeterince açıklık getirdiğimiz kanısındayız. Şu halde, düşünürümüzün ayrıma ilişkin görüşlerini incelemeye devam edebiliriz.

Boethius'a göre, Porphyrios, ayrımların farkının sayısını üç olarak belirlemekte ve onları isimlendirmektedir. Buna göre, bütün ayrımlar, ortak, özgül ve daha özgül olarak adlandırılırlar.[859]

Boethius'a göre, ortak ayrımlar ilineklere ilişkin olarak ele alınırlar ve bir çeşit başkalıktan müştekil olanlardır:

> Örneğin, Platon ve Sokrates'ten birinin oturması diğerinin dolaşması ile, biri genç iken diğerinin yaşlı oluşuyla ayrılır. Bir kişi zatı ile de, sıklıkla bir önceki halinden ayrı olabilir. Örneğin, önceden istirahat ederken şimdi bir şeyler yapıyordur ya da öncesinde narin bir çocuk iken şimdi bir delikanlı olmuştur.[860]

Boethius'a göre, bu ayrımlar "ortak ayrımlar" olarak adlandırılmaktadırlar çünkü hiç kimsenin özgül özelliği olamayan, yalnızca ayrılabilir ilineklere delalet eden ayrımlardır. Düşünürümüz, böylelikle, ayakta durmanın ya da oturmanın bir şey yapma ya da yapmamanın birçoğa ait olduğu, herkeste bulunduğu ve ayrılabilir ilinekler oldukları gösterilmiş olduğu kanaatindedir.[861]

> Farklılık gösteren kişilerin ne ile farklı olduğu ortak ayrımlarla ayrışmalarıyla dile getirilir. Bir kişinin geçmişte çocuk ve de delikanlı olması veya yaşlı olması ayrılabilir ilineklerdir. Öncesinde çocuk ya da delikanlı olan bir kişinin şimdi yaşlı oluşu da doğasının zorunluluğundan kaynaklanan ayrılabilir ilinek örneğidir.[862]

---

[858] Boethius, *İnCat*, s. 170 B.
[859] Porphyrius, *İsagoge*, Boethius, "İnİs2" içinde, s. 239-240. Akt. Boethius, *İnİs2*, s. 241.
[860] Boethius, *İnİs2*, s. 241-242.
[861] A.g.e., s. 242.
[862] A.g.y.

Boethius verdiği örneğin şüpheli görülebileceğine değinmektedir; bir kişinin bedensel biçiminin ayrılamaz olduğu öne sürülebilse bile, düşünürümüze göre, bunlar ayrılabilir ilineklerdir. "Kişinin bedensel biçimi uzun zaman boyunca değişmeden sabit kalmaz; örneğin bir baba uzun bir hac yolculuğuna çıkarken, evde bir çocuk olarak bıraktığı evladını, dönüşte genç bir delikanlı olarak görünce tanımayabilir." Boethius'a göre, biçim, önceki haline göre devamlı değişmektedir; dolayısıyla başka bir kişiden ayrılmamızı sağlayan farklılıklarımız da devamlı olarak değişmektedirler. Düşünürümüz, bundan hareketle, ortak ayrımların en çok ayrılabilir ilineklere ilişkin oldukları sonucunu çıkarmaktadır.[863]

Düşünürümüzün dile getirdiği şüpheli görülebilen husus yanında, biz de şüpheli görüldüğü kanısında olduğumuz başka bir hususa değinmek isteriz. Birinci bölümde bireyin, yalnızca ve yalnızca kendisine ait biricik ilinekler vasıtasıyla bireyleştiğine değinmiştik. Oysa, şimdi kimi ilineklerin başkalarıyla ortak olabileceği, herkeste bulunduğu belirtilmektedir. Bu husus üzerinde durmamız gerektiğini düşünüyoruz. Düşünürümüzün bireyleşme üzerine görüşleriyle, ilineksel değerdeki ortak ayrımların herkeste bulunabilmesi arasındaki çelişkiyi, İoanna Kuçuradi'nin bir ayrımıyla giderebileceğimiz kanaatindeyiz.

Kuçuradi'ye göre, durum: "bir insanın ya da bir grubun, bir "an"daki koşullarının bütünüdür."[864] Kuçuradi, durumun gerçekliğine ilişkin olarak, "tarihsel planda gerçekliği" ve "olgusal planda gerçekliği" şeklinde iki ayrım yapmaktadır.[865]

> Olayların akışı arasında her insan ya da grup, her "an", b i r d u r u m i ç i n d e ve b i r d u r u m d a dır. Ama her durumun kendisi, ortaya çıkan bir sonuçtur: çeşitli olayların yarattığı etkilerin belirli bir şekilde örgülenmesinin, çeşitli olayların bir insanın ya da grubun etrafında bir "an"daki özel bir düğümlenişinin, kendi aralarında ilgili-ilgisiz olayların bir insan ya da grupla a y n ı a n d a k i ilgisinin sonucu. Bir durumun eşsizliğini yaratan (: onun tarihsel gerçekliğini, bir defalığını oluşturan), olayların bir insan ya da grup etrafındaki bu özel düğümlenişidir. Çünkü bir durumu oluşturmuş olaylardan her birinin ayrıca başka binbir etkisi olabiliyor, başka binbir durum da

[863] A.g.y.
[864] Kuçuradi, İonna, *Etik*, Türk Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 2006, s. 85.
[865] A.g.e., s. 86.

> yaratabiliyor; ve başka zaman ve mekânlarda olan biten- olaylar b e n z e r durumlar (: olgusallığında a y n ı durumlar) ortaya çıkarabiliyor.[866]

Boethius, açısından bireyin ve de taşıyıcısı olduğu ilineklerin biricikliği ile ortak ayrımlarda söz konusu olan ayrılabilir ilineklerin ortaklığını ve herkeste bulunabilmesini Kuçuradi'nin ayrımından hareketle açıklayabileceğimizi düşünüyoruz. Belirli ilinekler ile taşıyıları olan bireyin birlikteliklerini, Kuçauradi'nin ifade ettiği gibi, "eşsiz", "özel bir düğümleniş" olarak; bunu ise, bireyin ve ilineklerin biricikliklerinin tarihsel gerçekliği olarak görebiliriz. Bu tarihsel gerçeklik birey açısından "bir "an"daki" "eşsiz" bir hâl ifade eder. Diğer bireylerin "bir "an"daki" hâllerinin tarihsel gerçekliği de aynı şekilde biriciklik ifade eder. Ancak, bireyin "bir "an"daki" tarihsel gerçekliği olan hâli, olgusallığı açısından diğer bireylerin hâllerine "benzer" olabilir. Boethius'un örneklerindeki "oturmak", "dolaşmak" bu açıdan, bireyin "bir "an"daki" "eşsiz" bir hallerinin tarihsel gerçekliği olarak biriciktir. Ancak bu hâl, olgusal bakımdan diğerlerinde de mevcut olabilir. Oturmak yalnızca ve yalnızca o bireyi ait olmayacaktır. Başka bir bireyin de oturuyor oluşu, "olgusal" açıdan "benzer" bir hâl olacaktır. Kısacası, ilinekler tarihselliklerinde biricik, ancak olgusallıklarında ortaktırlar.

Boethius'a göre, özgül ayrımlar, ayrılamayan ilineklere delalet etmektedir. Bu ayrımlara örnek olarak doğuştan kör olmayı ve de eğri burunlu olmayı verir: Kör olanın gözleri, eğri burunlu kişinin de burnu mevcuttur ancak körün körlüğü ve diğerinin burun eğriliği daimidir çünkü doğalarından kaynaklanmaktadır; bir başka deyişle bunlar doğuştan gelen vasıflardır. Doğuştan kaynaklı bu tür haizlikler yanında, doğuştan sonra gerçekleşen, ilineksel vücut nitelikleri de özgül ayrımlara dönüşebilir. Düşünürümüz bu hususa kalıcı yara izi örneğiyle açıklık getirir: "Yüzde öne çıkan biçimde meydana gelen bir yaralanma kalıcı iz bırakır ise bu, ayrılamaz özgül ayrıma dönüşür. Bu kişi, bu niteliğiyle diğerlerinden ayrılır hâle gelirken, diğerleri için bu durum söz konusu olmayacaktır." Dolayısıyla Boethius'a göre, kişilerdeki ayrılabilir ve ayrılamaz ayrımların bazıları doğalarından kaynaklanırken bazıları harici kaynaklı ilineklerdir.[867]

[866] A.g.y.
[867] A.g.e., s. 242-243.

Düşünürümüz bu açıklamalarıyla bize göre, çok açık bir şekilde bir kare tasvir etmekte, ortak ve özgül ilineksel ayrımların ayrılabilir, ayrılamaz, doğal ve harici olmak üzere dört vasfını ve bunların birbirleriyle karşılıklı bağıntısını ortaya koymaktadır. Bu bağıntıları aşağıdaki gibi görselleştirebiliriz:

Tablo 14. Boethius açısından ilinekler arası bağıntılar.

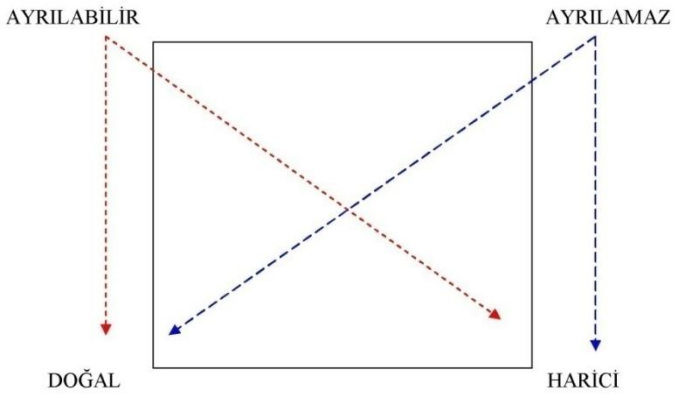

İlineksel ayrımların buna göre dört bağıntısı bulunduğunu görebilmekteyiz: Doğal ayrılabilir, Doğal ayrılamaz; Harici Ayrılabilir, Harici Ayrılamaz. Buna göre, ortak ve özgül ayrımlardan arasında gerek doğal gerek harici olsun, ayrılamayanlar birey için ilineksel bir haizlik ifade ederler. Aynı şekilde, gerek doğal gerek harici olsun ayrılabilir ayrımlar birey için hâl ifade ederler. Ancak bu noktada önsözümüzde değindiğimiz bir hususu hatırlatmak istiyoruz. Ayrılabilir ve de ayrılamaz ilinek daha önce açıkladığımız üzere bir bakıma gerçekliğin düşüncede farklı düşünülmesi durumunu da ifade eder. Ancak burada ayrılabilir ve ayrılamaz ayrımlar gerçekliği konu edinmektedir. Ayrılabilir ve ayrılamaz ayrımların ilinek olduklarının belirtilmesinden yine daha önce ifade ettiğimiz üzere mahiyete delalet etmemeleri anlatılmak istenmektedir. Kısacası, bu bağlamda gerçeklikte ilineksel değerdeki vasıfları, ayrılabilir ilinek ve ayrılamaz ilinekleri, bireylerin hâl ve de haizlikleriyle, diğerlerinden ayrışmaları açısından ele almak gerekmektedir.

Düşünürümüzün örnekleri arasından, doğal ayrımlara örnek olarak çocuklukta ya da gençlikte bedenin bütünüyle biçimlenişi ve de yukarıdaki örneklerde olduğu gibi gözlerin doğuştan körlüğü ve burnun eğriliği verilebilir. Bu ise yukarıdaki bağıntılar açısından ele alınırsa ‘doğuştan kör olma’ ilineksel bir doğal ayrılamaz ayrım örneğidir. Beden biçiminin değişimi ise doğal ayrılabilir ayrım örneğidir. Boethius, harici ilineklere örnek

olarak dolaşmak ve koşmayı vermektedir. "Bunlar doğal değildir, yalnızca iradeyle oluşurlar. Doğal olan verilidir; yapılan değildir. Şu halde, dolaşmak ya da koşmak ayrılabilir harici ilineklere, yüzde kalıcı hale gelen bir yara izi ise ayrılamaz harici ilinek örnekleridir. Burada "dolaşmak" ve "koşmak" ortak bir ayrım örneği iken, yara izi bir özgül bir ayrım ifade etmektedir."[868]

Boethius'a göre, daha özgül olarak adlandırılan ayrımlar ise, ilinek değildirler; insanın akıllılığı örneği gibi tözü biçimlendirirler. "İnsan diğer türlerden akıllı ya da ölümlü olmasıyla ayrılır. Şu halde, daha özel ayrımlar bir şeyin tözünü tanıtan ayrımlardır."[869] Ortak ayrımların hepsi ayrılabilir niteliklerdirler ve herkese aittirler. Özgül ayrımlar ise, ayrılmamakla birlikte ilinek sınıfındandır. "Buna karşın, daha özgül ayrımlar, konularından ayrılmamanın yanında, konularının bizzat türlerini ve tözlerini oluştururlar."[870]

Boethius'a göre, ortak, özgül ve daha özgül olarak adlandırılan bu ayrımlar cins, tür ve sayı açısından ayrışmaların doğmasını sağlarlar; ortak ve özgül ayrımlardan sayısal farklılık doğar iken, daha özgül ayrımlardan ise cins ve tür farklılıkları doğmaktadır.[871] Bir başka deyişle, daha özgül ayrımlar mahiyet farkına neden olurlar.

İkinci bölmede Porphyrios, ayrımlardan bazılarının sadece başka [farklı, değişik] yaptığını belirtirken, diğerlerinin öteki [mahiyetçe farklı] yaptıklarını belirtir.[872] Boethius, Porphyrios'un başka ve öteki arasındaki farka dair açıklamalarında, kanaatimizce, beş tümelden biri olan ayrımı, yalnızca türyapıcı ayrım olarak gördüğünü göstermektedir:

> Bütün ayrımlar bir şeyi diğerinden ayrıştırırlar. Bu ayrışma ise ortak, özgül ya da daha özgül ayrımlar yoluyla gerçekleşmektedir. Herhangi bir şekilde bir diğerinden farklı olan şeyin başka olduğu söylenir. Bu şeye türyapıcı ayrımlarında eklenmesi durumunda yalnızca başka değil aynı zamanda öteki olduğu da söylenir. Başkalık kuşatandır; öteki, başkanın uzamına dahil olur. Her öteki olan başkadır ancak her başka olana öteki denemez.[873]

[868] A.g.e., s. 243.
[869] A.g.y.
[870] A.g.y.
[871] A.g.y.
[872] Porphyrius, a.g.e., s. 244.
[873] Boethius, a.g.e., s. 244.

Türyapıcı ayrımlarda söz konusu olan sadece başkalık, farklılık, değişiklik değil aynı zamanda öteki, mahiyetçe farklı olmaktır. Şu halde, mahiyete delalet eden, özsel yüklem olan, konu üzerine söylenen yalnızca türyapıcı ayrımdır. Birinci bölümde düşünürümüz açısından tümelin asli özelliğinin konu üzerine söylenmek olduğunu detaylı olarak açıkladık. Bu da bize, Boethius açısından beş tümel arasında yer alan ayrımın yalnızca türyapıcı ayrım olduğunu göstermektedir.

Düşünürümüzün, yukarıdaki paragrafta dile getirdiği "Her öteki olan başkadır ancak her başka olana öteki denemez." ibaresini, biraz daha vurgulu bir şekilde, 'Her öteki olan aynı zamanda başkadır ancak her başka olan aynı zamanda öteki değildir.' cümlesiyle ifade edebiliriz. Görüldüğü üzere, düşünürümüz Porphyrios'un başkalık ve ötelik üzerine görüşlerini, başkalığın ötekiliği içerdiği şeklinde okumaktadır. Bu ilişkiyi aşağıdaki gibi gösterebiliriz:

Tablo 15. Başkalık ve ötelik arası ilişki.

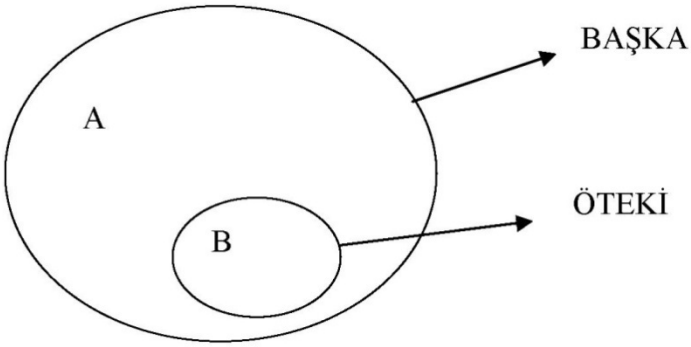

Tablomuz, iki ilişki arasında tam-girişimlik olduğunu göstermektedir. Ötekilik, başkalık tarafından içerildiği için her öteki olan aynı zamanda başkadır ancak her başka ötekinin kaplamına girmediği için aynı zamanda öteki vasfını taşımamaktadır. Buna göre, B terimi hem öteki olma hem de başka olma, A terimi yalnızca başka olma niteliği göstermektedir. Ötelilik mahiyet yönüyle ayrışma, başkalık ise ilinek yönüyle ayrışma ifade eder. Mahiyet yönüyle ötekilik, cins, tür ve türyapıcı ayrım yoluyla, başkalık ise hassa ve ilinek yoluyla yapılan yüklemlerle dile getirilir. İlinek tözü kuşatan olamayacağına göre, başkalığın ötekliği kuşattığı ifade edildiğinde, bizce, ayrışma olgusunun kuşatıcı olduğu belirtilmek istenmektedir. Bizi, ayrışma olgusu olarak ayrımın beş tümeli kuşattığı görüşüne götüren işte budur.

Düşünürümüz, ortak, özgül ve daha özgül ayrımları ötekilik ve başkalık açısından karşılaştırmakta ve ayrıştırmaktadır.

> Eğer bir kişinin farklılığı ilineklerden kaynaklı ise söz konusu olan başka olduğudur. Burada anlaşılan, bir kişinin herhangi bazı ayrımlarının ele alınması ile beliren farklılıklardan kaynaklı biçimde başka olmasıdır. Bir şeyin bir başkasından tözsel ayrımlar ile kopuşu söz konusu olmadıkça ötekilik oluşmaz. Şu halde, ortak ve özgül ayrımlar, ilineklere ilişkin olmaları nedeniyle, yalnızca başkalık oluştururlar, ötekilik değil. Daha özgül ayrımlar ise tözü kuşatmaları ve konunun formuna ilişkin yüklemler olmaları nedeniyle yalnızca başka değil aynı zamanda öteki yaparlar.[874]

Düşünürümüzün bu açıklamalarından açıkça görüldüğü gibi, ayrımın ilk iki bölmesinde tanıtılan ayrımlar, birbirleriyle ilişkilendirilmektedir. Buna göre, ortak ve özgül ayrımlar, ilineksel vasıflara tekabül etmeleri, yalnızca bakalık ifade etmeleri bakımından mahiyete delalet eden daha özgül ayrımlardan ayrıştırılmaktadır. Bir başka deyişle, üç bölme ile tanıtılan ayrımlar, ilk ikisinin başkalık başlığı altında toplanmasıyla ikiye düşürülmektedir.

Daha özgül ayrımlar ise "türyapıcı ayrım" şeklinde belirlenmekte, mahiyet yönüyle ayrışma ifade edişleri açıklanmaktadır:

> Konunun tözünü ve formunu kuşatan yegane ayrım bunlardır. Öteki yapan ayrımlar bunlardır ve türyapıcı ayrımlar olarak adlandırılırlar. Buna göre, türyapıcı ayrımlar türü var kılarlar (efficiunt); türü tözsel ayrımlarla biçimlendirirken, varlığını diğer türlerden farklı kılarlar. Yalnızca başka oluş değil aynı zamanda tamamen bir öteki olarak var olma yüklemi dile getirirler.[875]

Düşünürümüzün "tözsel ayrımla kopuş" ifadesinden açık olarak anlaşıldığı gibi, türyapıcı ayrımlarla doğan ayrılığı, "cevhere göre olan değişme mutlak kevn-ü fesat"[876] yani oluş ve bozuluşa ilişkin değişimler olarak anladığı görülmektedir. Buradan hareketle ifade edersek, ortak ve özgül ayrımlar ise yer değiştirme, keyfiyete ve kemmiyete göre olan değişmelere ilişkindirler.

Boethius, şimdiye kadar tanıtılan ayrımların bölümlemelerini gözden geçirir. Buna göre, "ayrımların bazıları başka, bazılar ise öteki yaparlar. Başka yapanlar, yalın bir biçimde

[874] A.g.e., s. 244-245.
[875] A.g.e., s. 245.
[876] Türker-Küyel, Mübahat, a.g.e., s. 25.

ayrım olarak adlandırılırlar; öteki yapanlar ise türyapıcı olarak adlandırılırlar." [877] Düşünürümüze göre, öteki olan, türünün tanım içeriği (lat. ratione) tamamıyla farklı olandır.

> Örneğin at ve insan türlerinin tanım içerikleri farklıdır. Akıllı ayrımının hayvan ile buluşması insanı oluştururken, atın varlığının kurucusu farklı bir ayrımdır. Buna karşın, eğer bir insan oturuyor diğeri ayakta duruyor ise biri diğerinden insan olma bakımından farklı insanlar söz konusu değildir; yalnızca başkalık ile ayrılırlar. Oturan, ayakta olana nisbetle, bir başkalık oluşturur. Aynı şekilde bir kişinin siyah gözlü, bir başkasının ise kör oluşu insan formuna ilişkin değişimler değil, yalnızca başkalığa ilişkindir.[878]

Düşünürümüz, başkalığın ötekiliği içermesi nedeniyle, türyapıcı ayrımdan kaynaklanan mahiyet farkının, aynı zamanda başkalık ifade edişini, yerde yatan bir at ve dolaşmakta olan bir insan örneği üzerinden açıklamaktadır. İkisi arasında çifte başkalık ve bir ötelik söz konusudur. At ve insan, tür bakımından tamamen farklı olmaları gereği ötekidirler; ötekilikleri ise, türyapıcı ve tözsel olarak adlandırılan akıllılık ve akılsızlık ayrımlarıyla ayrışmaları yönüyledir. Daha önce belirtildiği gibi, her öteki olanın aynı zamanda başka olması birinci başkalıktır. İkinci bir başkalık ise birinin durması diğerinin dolaşması açısından ilineksel bir başkalıktır.[879]

Porphyrios, ayrımların bazılarının bölme ve tanımda kullanıldıklarını belirtir.[880] Boethius'a göre, Porphyrios, ayrımların tanım ve bölme için yararlılıklarına değindikten sonra, ayrımların kendilerini bölmekte ve ayırmaktadır.[881] Düşünürüze göre, bu ayrıştırma bölme ve tanım açısından yapılmaktadır:

> Cinslerin türlere bölünmesinde, kendileri ile türlerin tanım içeriklerinin farklılaşmasında, ayrılabilir ve ayrılamaz ilineklere delalet eden ayrımların hesaba katılması doğru olmayacaktır. Zira bunlar, yalnızca başka yaparlar, öteki olarak biçimlendirip oluşturamazlar… Cinsin bölünmesinde ortak ve özgül ayrımlar dışta tutulmalı, cinsin bölünmesi yalnızca daha özgül ayrımlarla yapılmalıdır. Öteki yapan ayrımların cinsin bölücüleri oldukları da bu şekilde görülmektedir. Tanımlar için de daha özel ayrımlar büyük öneme haizdirler. Ortak ve özgül ayrımlar ise tanımın

[877] Boethius, *İnİs2*, s. 245.
[878] A.g.e., s. 245-246.
[879] A.g.e s. 246.
[880] Porphyrius, a.g.e., s. 246.
[881] Boethius, *İnİs2*, s. 247.

> yapılışında yararsız kabul edilip dışta tutulurlar; yalnızca ilinek cinsinden bir farklılık gösterirler, hiçbir şekilde töze delalet eden tanım içeriğinde yer almazlar. Tanım, tözü bütün olarak göstermeye çalışır. Türyapıcı ayrımlar ise, daha önce belirtildiği üzere, türü biçimlendiren, onun formunu tamamlayan daha özgül ayrımlardır. Bunlar, hem cinsin bölünmesinde hem de türlerin tanımlanmasında ele alınırlar.[882]

Boethius'a göre, Porphyrios, ayrımları tözsel nitelilik taşıyıp taşımadıklarına göre ayırmasının ardından, tözel nitelik taşıyan aynı ayrımları türlerin kurucuları olarak tanımda yer almaları ve cinslerin bölücüleri olarak bölmede kullanılmalarıyla ilişkilendirmektedir.[883] Düşünürümüze göre, türyapıcı ayrımlar, cinslerin bölücüleri iken, ötekinin, bir başka deyişle farklı türlerin de kurucularıdır:

> Daha özgül ayrımlar, hem öteki yapan hem de türyapıcı ayrımlar olmaları bakımından bölme işleminde ve de türü biçimlendirmeleri açısından tanımlarda kullanılmaya elverişlidirler. Ortak ve özel ayrımlar ise öteki değil sadece başka yaparlar, tözü tanıtmazlar. Dolayısıyla ne bölme ne de tanımda kullanılamazlar.[884]

Ayrımın üçüncü bölmesinde Porphyrios, bazılarının ayrılabilir, bazılarının ayrılamaz olduklarını belirtir.[885] Boethius, Porphyrios'un birinci bölmede ayrımları ortak, özgül ve daha özgül şeklinde, ikinci bölmede başka yapanlar ve öteki yapanlar şeklinde iki parçalı olarak tanıtırken, şimdi üçüncü bölmede, ayrılabilir ve ayrılamaz şeklinde tanıttığını belirtmektedir.[886]

Bu noktada Boethius, Porphyrios'un aynı ayrımları neden üç farklı biçimde böldüğüne dair görüşlerine yer verir. Buna göre, çok sayıda ayrıma sahip bir şeyin, ayrımlarının doğalarından kaynaklı çok sayıda bölmesi olabilir. Düşünürümüze göre, bütün bölmelerin ayrımlar sayesinde pay edilmeleri gereği, çok sayıda ayrımı olan terimlerin bölmelerinin de çok sayıda olması zorunludur.[887]

Boethius'a göre, Porphyrios bu noktada farklı bölümlemelere tâbi tuttuğu ayrımları birbirleriyle ilişkilendirmektedir. İlk bölmede ortak, özgül ve daha özgül olarak

---

[882] A.g.y.
[883] Porphyrius, a.g.e., s. 246. Boethius, a.g.e., s. 246.
[884] Boethius, a.g.e., s. 247-248.
[885] Porphyrius, a.g.e., s. 248-249.
[886] Boethius, a.g.e., s. 249.
[887] A.g.y.

adlandırdığı ayrımları ikinci bölmede başka yapan ve öteki yapan şeklinde ayırdığı ayrımlarla bağdaştırmaktadır. Ortak ve özgül ayrımlar başka yapanlara dahil edilirken, daha özgül ayrımlar ise öteki yapanlara dahil edilmektedir. Üçüncü bölmede ortaya koyduğu ayrılabilir ve ayrılamaz ayrımlardan, ayrılabilir ayrımlar başka yapanlara bağlanırken, diğerleri yani öteki yapanlar, ayrılamaz ayrımlara bağlanmaktadır. Ardından özgül ayrımların başka yapanlara dahil iken, daha özgül ayrımların öteki yapan dahil edildiğini belirtmektedir. Bu ikisi ayrılamaz ayrımlarla ilişkilendirilmektedir.[888]

Boethius'a göre, Porphyrios üçüncü bölmede belirttiği ayrılamaz ayrımlara ilişkin bir alt bölme yapmaktadır. Buna göre ayrılamaz ayrımların bazıları zatî (per se), bazıları ise arâzidir (secundum accidens). Bunları daha önce birbirleriyle bağdaştırdıklarına ekleyerek daha özgül ayrımların zati, özgül ayrımların ise ilineksel olduklarını belirtmektedir.[889]

Düşünürümüzün çevirisinde, ilerleyen paragraflarda, zati ayrımları "tözsel" olarak nitelemekte olan Porphyrios, şimdi ise onların şeyin tözünü biçimlendirmeleri yönünden şeye içkin olduklarını belirtmektedir. Boethius, bu ayrımı tür örneği üzerinden açıklamaktadır:

> Tür, tözsel ayrımlarla kurulması gereği, bu ayrım kendisine bağlı terimde, ilineksel ya da başka bir yolla değil, zati olarak mevcuttur. İlgili ayrımın içkin mevcudiyeti, insanın akıllılığı örneği gibi, türün ne şekilde görüleceğini (quam tuetur) belirler. Bu ayrım insana zati olarak içkindir. İnsan, akıllılık kendisinde mevcut olduğu için insandır. Bu ayrımın ayrılması durumunda insan türü varlığını devam ettiremez. Tözsel ayrımların ayrılamaz olduklarının herkesçe bilinmektedir; konunun doğası yok olmadıkça ondan ayrılamazlar.[890]

Kanaatimizce, düşünürümüzün, tözsel ayrımların türün nasıl görüleceğini belirledikleri görüşü üzerine kısa bir açıklama yapmamız yerinde olacaktır. İlineğin ilk betiminde, Porphyrios, ayrılabilir ve ayrılamaz ilinek şeklinde ikili bir bölme yapmaktadır. Porphyrios'a göre, ilinek, konunun bozuluşuna neden olmadan, mevcut olan ya da olmayandır.[891] Boethius, burada sözü edilen konunun bozuluşunu, düşüncede gerçekleşen

[888] A.g.e., s. 250.
[889] A.g.y.
[890] A.g.y.
[891] Porphyrius, *İsagoge*, Boethius, "İnİs2" içinde, s. 280-281.

bir bozuluş olarak anlamaktadır.[892] Bir kişide mevcut vasıflar düşüncede ondan ayrılmakta, konunun bozulup bozulmadığı denetlenmektedir. Vasıfların ayrılmaları durumunda, düşüncede konu varlığını devam ettiyor ise, bu vasıfların ilinek oldukları anlaşılır. Boethius, tözsel ayrımların türün nasıl görüleceleğini belirtlediklerini ifade ederken, kanımızca, düşüncede gerçekleşen bu ayırma ve konunun bozulup bozulmadığını denetleme sürecine işaret etmektedir. Bunun yanı sıra, muhtemelen, türyapıcı ayrımların ne olma bakımından değil hangi şey olma bakımından yüklem olmaları, töz olmamaları ancak tözün göstereni olmaları,[893] ve bununla bağlantılı olarak, tözsel nitelik ifade etmeleri gereği, "şu şey" değil, "şöyle olan" ifade etmelerine atıf yapmaktadır.

İlineksel ayrılamaz ayrımlar ise Boethius'a göre, özgül olarak adlandırılan ayrımlardır; kemerli ya da basık burunlu olmak gibi. Bu ayrımlar ise, "türün kurulumuna haricen iliştikleri ve de konunun tözüne hiçbir etkileri olmamaları nedeniyle" ilineksel (per accidens) şeklinde adlandırılmaktadır.[894] Yukarıda ifade ettiğimiz gibi, gerçeklikte bir kişiden ayrılamayan, bir başka deyişle onun için haizlik ifade eden vasıflar, düşüncede ayrılabiliyorlar ve konu varlığını devam ettirebiliyor ise, ilinek oldukları anlaşılır. Düşünürümüzün verdiği kemerli ya da basık burunlu olmak örnekleri, günümüzün tıp teknolojisiyle gerçekliktede değiştirilebilmeleri açısından, yine daha önce yer verdiğimiz başka örneklerle irtibatlandırmak isteriz. Doğuştan kör bir kişinin körlüğü ve de bir zencinin teninin siyahlağı, yukarıda düşünürümüzün ifade ettiği gibi, "türün kurulumuna haricen iliştikleri ve de konunun tözüne hiçbir etkileri olmamaları nedeniyle" ilinektirler. Bunları düşüncede olduklarından farklı tahayyül edebiliriz ve konu açısından bir bozuluş söz konusu olmaz. Ancak bu ilineksel vasıflar gerçeklikte konuları açısından haizlik ifade etmeleri gereği, onlardan ayrılamazlar. Bu nedenle, bir kişiyi bir başkasından ilinekleri yönünden ayrıştıran ayrılamaz ayrım olarak değerlendirilirler.

Porphyrios, ilineksel ve zati ayrımları, ötekilik ve başlalık ifade etmeleri, artma ve azalma kabul edip etmemeleri yönünden ele alır.[895] Boethius'a göre, Porphyrios bu adımda, yukarıda birbirleriyle ilişkilendirdiği ayrımları, bu sefer birbirlerinden tekrar ayrıştırarak

[892] Boethius, *İnİs2*, s. 282.
[893] A.g.e., s. 194.
[894] A.g.e., s. 250.
[895] Porphyrius, a.g.e., s. 250-251.

farklarını gösterecek şekilde yeniden bölümlemekte ve ayrımları tözsel nitelikleri açısından incelemektedir.[896]

Düşünürümüz, Porphyrios'un daha önce açıkladığı üzere ortak, özgül ve daha özgül olarak adlandırdığı ayrımlardan başka yapanların, ortak ve özgül ayrımlar iken, öteki yapanların daha özgül ayrımlar olduklarını hatırlatır. Porphyrios, aynı bilgiyi farklı bir şekilde tekrar etmektedir.[897]

> Tözü tanıtan ayrılamaz ayrımlar, konuların türlerinde içkindirler, türü oluşturur ve öteki yaparlar. Özgül ayrımlar, yani ayrılamaz ilineksel ayrımlar ise ne töze içkindirler ne de öteki yaparlar; yalnızca başka yaparlar.[898]

Boethius'a göre, Porphyrios'un tözsel ve ilineksel ayrımlar arasında dikkat çektiği başka bir fark ise tözü tanıtan ayrımların artma ve azalma kabul etmemelerine karşın ilineksel ayrımların artma ve azalma kabul etmeleridir.[899] Boethius'a göre, Porphyrios'un bu tespiti şu şekilde tanıtlanabilir:

> Her bir şeyin varlığı ne artar ne de azalır. Örneğin her kim insan ise, insanlığı ne artma ne de azalma kabul eder. Kendi zatı açısından bugün, başka bir zamana göre olduğundan daha fazla ya da daha az insan değildir. Aynı şekilde bir kişi başka bir kişiye göre daha fazla insan ya da daha fazla hayvan değildir. Her ikisinin de eş düzeyde insan ve eş düzeyde hayvan oldukları söylenir. Her bir kişinin kendi varlığının artma ya da azalma kabul etmemesi şu şekilde kolayca gösterilebilir: Cinsler ve türler artma ya da azalma ile çeşitlilik arz etmediklerine göre, bir şeyin türünün tözünü biçimlendiren ayrımların da aynı şekilde artma ya da azalma kabul etmediklerinde şüphe yoktur.[900]

Boethius'a göre, tözsel ayrımların da artma ya da azalma kabul etmemelerinin nedeni ise bir şeyin varlığının tek (unum) ve aynı (idem) olmasıdır. Boethius, örnek olarak bir cinsin başka bir cinse göre daha fazla ya da daha az olarak ifade edilemeyeceğini vermektedir: Her cins kendi altındaki terimlere nisbetle eş düzeyde yukarı konumlanırlar. Kendi sözlerimizle ifade edersek her cins, altındaki terimlere eş düzeyde cins yüklemiyle

[896] Boethius, a.g.e., s. 251.
[897] Ag.y.
[898] A.g.e., s. 251-252.
[899] Porphyrius, a.g.e., s. 251.
[900] Boethius, a.g.e., s. 252.

yüklenir. Boethius'a göre, aynı şekilde, cinsi bölen, türü biçimlendiren ve türün varlığını tamamlayan ayrımlar da artma ya da azalma kabul etmezler.[901]

Cins konusunu ele alırken değindiğimiz gibi Aristoteles, türyapıcı ayrımın hangi şey olma değil ne olma ifade ettiğini belirtmişti. Şimdi ise ayrımın artma ve azalma kabul etmemesi onun töz olup olmadığı konusuna değinmemizi gerektirmektedir.

Konu içinde olmamanın yalnızca tözün hassası olup olmadığının tartışıldığı paragraf Boethius'u ayrımın da bir töz olup olmadığını incelemeye iter. Töz gibi ayrım da konu içinde değildir ve teklafızlılıkla yüklenir. Buna göre, konu içinde olmamak yalnızca tözün hassası değildir. Ancak ayrım töz değildir; töz olsa idi konu içinde olmamak yalnızca töze ait olurdu. Ne var ki ayrımın ilinek olduğunu da söyleyemeyiz zira konu içinde değildir. Düşünürümüze göre, bir şey ya tözdür ya da ilinektir; ya konu içindedir ya da değildir. Ayrım eğer töz olsa idi hangi şey olma bakımından değil, ne olma bakımından söylenirdi. Düşünürümüze göre, ayrım ne yalnızca töz ne de yalnızca niteliktir; ancak ikisinin bir birleşimi olarak tözsel bir niteliktir.[902] Bu nitelikler ise tözün niteliğini belirleyen, tözün hangi şey olduğunu tanıtan niteliklerdir. Birincil tözler "şu"na işaret ederken, ikincil tözler "şöyle olan"a işaret ederler. Tözler nitelikler bireylerde mevcutturlar ancak ikincil tözlerle ifade edilirler. Bu tözsel nitelikleri nedeniyle de artma ve azalma kabul etmezler. [903]

Buna karşın, düşünürümüz, taşıyıcı açısıdan ilinek olan kemerli burunlu ya da basık burunlu olmak ya da herhangi bir renkte olmak örnekleri gibi ayrılamaz ayrımların ise artma veya azalma kabul ettiklerini belirtmektedir. "Şu kişi daha az siyah iken, bu kişi daha fazla kemerli burunlu, bir diğeri daha az basık burunlu olabilirler. Oysa bir insan, başka bir insan ile türleri ve doğalarınca farkları olmadıkça, eş düzeyde akıllı ve eş düzeyde ölümlüdür."[904]

Porphyrios, şimdiye kadar tanıttığı ayrım bölmelerine toplu olarak tekrar ele alır.[905] Boethius'a göre, Porphyrios ayrımların son ve tam bir bölmesini yapmaktadır. Bu son bölme ile yüklem düzeni içinde cinsin bölünmesi ve türlerin oluşturulmasını açıklayarak

[901] A.g.e., s. 252-253.
[902] Boethius, *İnCat*, s. 191-192.
[903] A.g.e., s. 194-195.
[904] Boethius, *İnİs2*, s. 253.
[905] Porphyrius, a.g.e., s. 253-254.

kurucu ve bölücü ayrımları tanıtmaktadır.[906] Tür konusunu ele alırken belirttiğimiz gibi, en genel cins ile en özel tür arasındaki yüklem düzenini açıklarken yalnızca isimlerini verdiği cins ve ast cinslerin şimdi ayrımlarının isimlerini de vermekte, bu şekilde daha sonra "Porphyrios Ağacı" olarak adlandırılacak olan tablo tamamlanmış olmaktadır. Dolayısıyla cinslerin ayrımlarla ne şekilde bölündüğü ve türlerin nasıl oluşturulduğu daha net ortaya konmuş olmaktadır.

Boethius'a göre, son bölmede, ayrımların bazıları ayrılabilir, bazıları ayrılamaz olarak belirtilmekte; ayrılamaz ayrımların bazılarının ilineksel, bazılarının ise tözsel oldukları bilgisi tekrarlanmakta; tözsel ayrımların bazılarının cinslerin bölücüleri, bazılarının ise türlerin kurucuları olduklarına işaret edilmektedir. Boethius'a göre, böylelikle ayrımın üç bölmesi tamamlanmış olmaktadır. Düşünürümüze göre, son açıklamada yeni bilgi olarak Porphyrios, tözsel ayrımları cinslerin bölücüleri ve türlerin kurucuları şeklinde tanıtmaktadır.[907]

Porphyrios, "Şu halde, şimdiye kadar ayrımın üç türü ele alındı." cümlesiyle,[908] bize göre, ilk önce üç farklı adlandırma şeklindeki ifadesinin, "üç tür" anlamına geldiğini belirtmektedir.[909] Bizi, ayrımı, beş tümeli kuşan ayrışma olgusu olarak düşünmeye iten saiklerden biri de Porphyrios'un bu görüşüdür. Bu görüşünü, ortak, özgül ve daha özgül ayrımların, varlıktaki ayrışma olgusunu düşünmemizin üç çeşidi oldukları şeklinde anlıyoruz. Bu üç çeşit ayrımı ise, ayrışma olgusunu, ayrım olması bakımından düşünmek ve ifade etmek için kullandığımız mantık terimleri olarak değerlendiriyoruz.

Daha önce birbirleriyle bağdaşımlarını da hatırda tutarak, kısaca üç tür ayrım arası ilişkileri düşünürümüz açısından nasıl görüldüğünü şöyle açıklayabiliriz: İlk bölme ortak, özgül ve daha özgül ayrımlara işaret etmektedir. Bu üç tür ayrımın bazıları ayrılabilir iken bazıları ayrılamazdır. Ayrılabilir olanlar ortak ayrımlar iken, ayrılamaz olanlar özgül ve daha özgül ayrımlardır. Ayrılamaz ayrımlar da kendi içinde ilineksel ve tözsel olarak bölünmekte,

[906] Boethius, a.g.e., s. 253.
[907] A.g.e., s. 254-255.
[908] Porphyrius, a.g.e., s. 253.
[909] Porphyrios'un dile getirdiği ayrımın "üç türü"nü: 1) Ortak, özgül ve daha özgülayrımlar 2) Ayrılabilir ve ayrılamaz ayrımlar 3) Ayrılaz olanların bazılarının zati, bazılarının ilineksel olmaları şeklinde anlamak da mümkündür. Biz ise, bunları ortak, özgül ve daha özgül ayrımlarla ilişkilendirilmelerinden hareketle, onların alt bölmeleri olarak anlamaktayız. Kanaatimizce ayrımın üç türü ortak, özgül ve daha özgül ayrımlardır.

ilineksel ayrımların özgül ayrımlar, tözsel ayrımların ise daha özgül ayrımlar olduğu belirtilmektedir. Tözsel ayrımlar, mahiyet yönünden ayrışma ifade eden ayrımlar da kendi içinde bir alt bölmeye tâbi tutularak bazılarının cinsleri böldükleri bazılarının ise türleri kurdukları dile getirilmektedir.[910] Ancak cinsleri bölen ve türleri kuran ayrımların farklı bir ayrım çeşidi oldukları düşünülmemelidir. Bunlar, cinsleri bölme ve türleri var kılma işlevleriyle tanıtılan türyapıcı ayrımlardır.[911]

Ayrımlar arası ilişkiyi, üç türüne göre bir araya getirirsek aşağıdaki gibi görselleştirebiliriz:

Tablo 16. Ayrımlar arası bağıntılar.

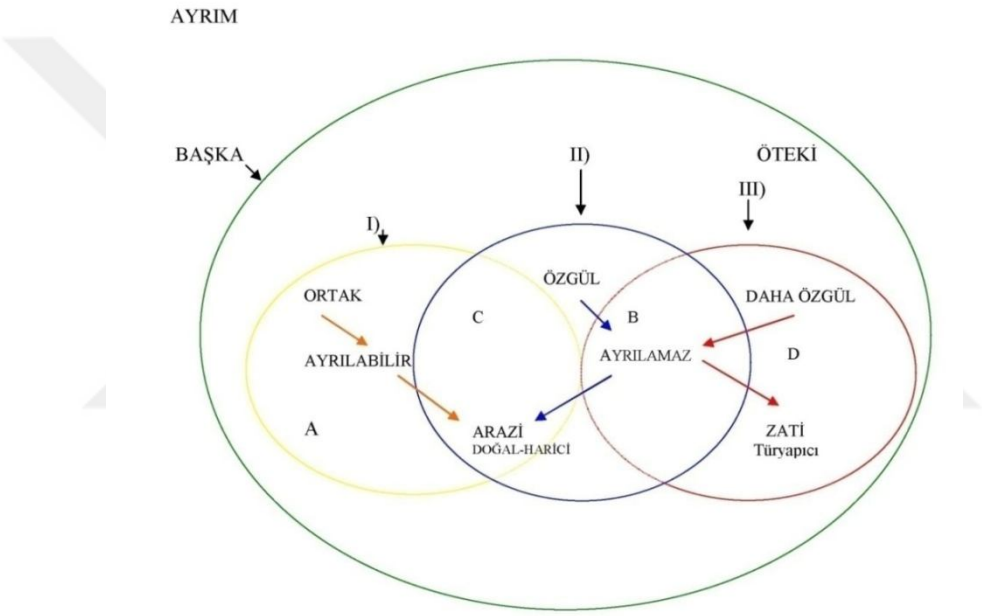

Üçlü bölme ile tanıtılan her ayrım şu özellikleri ifade etmektedir:

1- Ayrım, Başka Yapan, Ortak, Ayrılabilir, İlineksel.

2- Ayrım, Başka Yapan, Özgül, Ayrılamaz, İlineksel.

3-Ayrım, Başka Yapan, Öteki Yapan, Daha Özgül, Ayrılamaz, Tözsel, Türyapıcı.

Yukarıdaki tablomuzu kısaca yorumlayalım: Birer ayrım olmak ve başkalık ifade etmek her üç ayrım türünde de ortaktır. Ancak yalnızca daha özgül ayrımlar öteki oluş ifade

[910] Boethius, a.g.e., s. 254-255.
[911] A.g.e., s. 260-261.

ederler. Ortak ve özgül ayrımlar iki yönden bir ortaklığa sahiptirler: Başka oluş ve C bölgesinde ilineksel ayrım ifade edişleri. Ancak ortak ayrımlar sadece ayrılabilir ilineksel ayrım ifade ederler. Özgül ve daha özgül ayrımlar da başka oluş ve ayrılamaz ayrım ifade edişleri bakımından, iki yönde kesişmektedirler. Özgül ayrımlar, doğal ve harici olmak üzere, ilineksel bir ayrılmazlık ifade ederlerler; daha özgül ayrımlar ise tözsel. Ortak ve daha özgül ayrımlar arasında, daha özgül ayrımların aynı zamanda başkalık ifade edişleri dışında hiçbir ortaklıkları yoktur ve hiçbir bölgede kesişmedikleri görülmektedir. D bölgesi yalnızca ve yalnızca daha özgül ayrımlara aittir ve beş tümelden biri olan türyapıcı ayrım burada yer almaktadır. Türyapıcı ayrımı ise Porphyrios son bölme ile tanıtmaktadır.

Boethius'a göre, Porphyrios'un ayrım bölmelerini toplu ele aldığı pasajı, "ayrımların son ve tam bir bölmesini" olarak nitelemektedir.[912] Burada özellikle üçüncü bölmeye ilişkin olarak daha detaylı bilgiler vermektedir. Bu son bölme ile yüklem düzeni içinde cinsin bölünmesi ve türlerin oluşturulmasını açıklayarak kurucu ve bölücü ayrımları tanıtmaktadır. Tür konusunu ele alırken belirttiğimiz gibi, en genel cins ile en özel tür arasındaki yüklem düzenini açıklarken yalnızca isimlerini verdiği cins ve ast cinslerin şimdi ayrımlarının isimlerini de vermekte, bu şekilde "Porphyrios Ağacı" olarak tanınacak olan tablo tamamlanmış olmaktadır. Dolayısıyla cinslerin ayrımlarla ne şekilde bölündüğü ve türlerin nasıl oluşturulduğu daha net ortaya konmuş olmaktadır.

Boethius, ilgili yüklem düzenini şu şekilde açıklamaktadır: İlk olan tözün altında cismani ve gayricismani, cismaninin altında canlı ve cansız, canlının altında duyumsayan ve duyumsamayan, bunun altında hayvan, hayvanın altında akıllı ve akılsız, akıllının altında ölümlü ve ölümsüz, ölümlünün altında yalnızca bireylerinin başına konumlanmış olan insan türü yer almaktadır. Boethius'a göre, bu bölme içinde yer alan bütün ayrımlar türyapıcı ayrımlar olarak adlandırılmaktadır; cinslerin ve de türlerin ayrımları olan bu ayrımlar, cinslerin bölücüleri iken türlerin de kurucularıdır.[913] Buna göre, yukarıda yer verdiğimiz tablo içerisinde yalnızca D bölgesindeki ayrım, yani yalnızca türyapıcı ayrım töz kategorisindeki yüklem düzeni içinde yer almaktadır.

[912] A.g.e., s. 254.
[913] A.g.e., s. 255.

Boethius, cinsleri bölen ayrımların, türleri nasıl oluşturduklarını örnekerle şu şekilde açıklamaktadır:

> Töz, cismani ve gayricismani ayrımları ile parçalanırken, cismani, canlı ve cansız ile, canlı ise duyumsayan ve duyumsamayan ile parçalanmaktadır. Dolayısıyla cinsler tözsel ayrımlarla parçalanırlar ve bunlara cinslerin bölücüleri (generum divisivae) adı verilmektedir. Bunun yanında, cinsten aşağı inerken cinsi bölen bu aynı ayrımlar birleşir ve de bir tek içinde kaynaşacak şekilde bağlandıkları zaman türleri biçimlendirirler.[914]

Bu noktada Boethius bir bilgi notu ekler: Yukarıdaki bütün terimler alttakiler üzerine yüklenirler; altta yer alan bir terim yukarıdakinin bir türüdür. Ayrımlar olan canlı ve duyumsayan, cins ile ilişkilendirildiklerinde bölücüler iken, hayvanın tözünü biçimlendirip kurduklarında onun kurucularıdır. Bunun yanında, onun "Hayvan, duyumsayan, canlı tözdür." şekildeki tanımını oluştururlar. Bu tanımdaki "töz" cins iken, "canlı" ve "duyumsayan" ise kurucu ayrımlardır.[915] Düşünürümüzher ne kadar açıkaça ifade etmese de, burada tanımlanan tür 'hayvan'dır; "canlı" ve "duyumsayan", bir tür olarak hayvanı var kılan türyapıcı ayrımlardır.

> Aynı şekilde hayvan, akıllı ve akılsıza bölünür; bunun yanında, ölümlü ve ölümsüz ile bölünür. Ancak hayvanın bölücüleri olan akıllılık ve ölümlülük birleştiklerinde insanın kurucuları olur, onun formunu oluşturur, tanım içeriğini biçimlendirip teşkil ederler. Şayet akılsızlık, ölümlülük ile birleşecek olursa, at ya da akıl ile eyleyemeyen başka bir hayvan oluşur. Akıllılık, ölümsüzlük ile birleşecek olursa tanrının tözünü oluştur. Şu halde, aynı ayrımlar cinse nisbet edildiklerinde cinslerin bölücüleri olurlarken, aşağı türlere göre ele alınırlarsa, türü biçimlendir, bir araya gelerek bağlaşmaları ile tözünü kurarlar.[916]

Boethius, bu noktada şöyle bir soru sorulabileceğini belirtir: "Türyapıcı ayrımların türlerin kurucuları oldukları belirtilmesine karşın, neden akılsızlık ve de ölümsüzlük ayrımlarının bir türü oluşturdukları görülmemektedir?" Boethius soruyu şu şekilde yanıt verir: Öncelikle, Aristoteles'e göre, gökyüzü cisimleri canlı değildirler. Canlı olmayan bir şey

[914] A.g.y.
[915] A.g.e. s. 256.
[916] A.g.y.

hayvan olamaz; hayvan olmayanın ise akıllı oluşunun yoksunluğundan bahsedilemez. Kendi sözlerimizle ifade edersek, hayvan, doğa bakımından öncedir. Akıllılık ve akılsızlık ise ona göre sonradırlar. Önce olan var olmayıca, onun altında sıralananlar da var olamazlar. Düşünürümüze göre, Aristoteles, bu cisimlerin yalınlıkları ve devamlılıkları nedeniyle ebedi hareket halinde olduklarını söylemektedir. Bir başka deyişle, hareketli oluşları, canlı olduklarını göstermemektedir. Düşünürümüze göre, her ne kadar Platon'un gökyüzü cisimlerinin canlı olduğu inancında olduğu söylense de, hiçbir şey bunlara konu olamaz. Her ne akılsız ise, bu onun oluş ve bozuluşa maruz kaldığını, şu halde, ölümsüz olamayacağını göstermektedir.[917]

Sonuç olarak, Boethius, soruya kuramsal bir yanıt getirmektedir. Akılsız ve ölümsüz ayrımları tözsel ayrımlar olduklarına göre eğer bir şekilde birleşecek olurlar ise bir türü oluşturabilirler. Akılsız ayrımı ölümlü ile birleşerek sığırı oluşturmaktadır. Dolayısıyla akılsız, bir kurucu ayrımdır. Aynı şekilde ölümsüz ve akıllı birleşince tanrıyı oluşturmaktadır; dolayısıyla ölümsüzü bir tür olacak şekilde biçimlendirmektedir. Buradan anlaşıldığı üzere, bu iki ayrımın birleşmemeleri kendi doğalarından kaynaklanmamaktadır.[918]

Boethius'a göre, Porphyrios, tözü tanıtan ayrımların iki işlevi (usum) olduğunu göstermektedir: Birincisi, kendisi ile cinslerin bölündükleri işlev, ikincisi türlerin biçimlenme işlevdir.

> Cinslerin parçalanmaları ayrımın yaptığı tek şey değildir; aynı zamanda, cinslerin bölünmesi esnasında cinsin aşağı sevk edilen parçaları ile türleri oluştururlar. Dolayısıyla cinslerin bölücüleri, türlerin kurucuları olmaktadır. Hayvanın bölücü ayrımları akıllı ve de akılsız, ölümlü ve de ölümsüzdür. Bunlar hayvanın bölündüğü yüklemlerdir. Her ne hayvan ise ya akıllıdır ya akılsızdır ya ölümlüdür ya ölümsüzdür. Ancak hayvan cinsini bölen bu ayrımlar, türün tözünü ve formunu kurarlar. Hayvanın insan oluşu, hayvanın parçalanması esnasındaki akıllı ve ölümlü ayrımlarıyla olmaktadır. Aynı şekilde hayvanın at oluşu, akılsız ve ölümlü ayrımlarıyla, bunlar hayvanı böler iken, kurulmaktadır. Hayvanın tanrı oluşu ise güneş için söylendiği gibi akıllı ve ölümsüz ayrımlarıyla gerçekleştirilmektedir.[919]

[917] A.g.e., s. 257.
[918] A.g.e., s. 257-258.
[919] A.g.y.

Bu noktada, Boethius ele aldığı konuyu inceleme yöntemi gereği Porphyrios'un sözcüklerini kullanmaya devam etmektedir. Daha önce belirtildiği gibi tanrının, güneş ve diğer gök cisimleri gibi, cismani olarak anlaşılması gerektiğini belirtmektedir. Boethius Platon'un da gök cisimlerinin canlı ve akıllı oldukları görüşüne sahip olduğunu hatırlatarak, bunun nedeni olarak Eski Çağ'da tanrı sözcüğünün bir kaygı (veneratione) gereği ilk cinse, yani töz cinsine taşınmasından kaynaklandığını belirtir. Bu incelemeden hareketle, düşünürümüzün kesin olarak belirlediği, cinslerin bölücü ayrımlarının, türlerin kurucu ayrımları ile aynı olduklarıdır.[920]

Porphyrios, cinslerin bölücüleri ve türlerin kurucuları olan bu ayrımların türyapıcılar olarak adlandırıldıklarını belirtir.[921] Boethius, cinsten hareketle ilerlerken, cinsin ileri taşınmasını sağlayan ayrımlarla cinsi bölmek gerektiğinin yaygın olarak bilindiği görüşündedir. Cinsleri bölen ayrımların, türlerine şekilde kurdukları ise şu şekilde açıklamaktadır:

> Cinsi bölen bu aynı ayrımlar eğer sonraki türlere uygulanacak olurlarsa tözlerini biçimlendirir ve onları oluştururlar. Dolayısıyla, türlerin kurucuları ile cinslerin bölücüleri aynıdır. Bu ayrımlar karşıt bir bölünme görünümünde cins ile ilişkili olarak ele alındıkları zaman cinslerin bölücüleri durumundayken, eğer birleşik halde başka bir şeyin oluşturucusu durumunda bulunurlarsa türlerin kurucularıdır. Cinsi bölen bu ayrımlar doğru bir şekilde bölücüler (divisivae) olarak adlandırılmaktadır. Türleri kuranlar ise, türyapıcılardır. Ancak türleri kuran bu ayrımlar, cinslerin bölücüleri olanlardır. Cinslerin bölücüleri ve türlerin kurucuları olarak, doğru bir şekilde türyapıcılar (lat. specificae) şeklinde adlandırılmaktadır.[922]

Boethius bu ayrımların bölme ve tanım içindeki önemlerine dikkat çekmektedir. Bölücüler olmaları nedeniyle cinsleri onlarla bölmek gerekirken, kurucular olmaları nedeniyle türleri onlarla tanımlamak gerekmektedir. Boethius, tanım ölçütü olarak, bir şey ne ile kuruluyor ise onunla tanımlandığını vurgular. Bu açıdan, türler, cinslerin bölücüleri olan türyapıcı ayrımlarla kurulmaları gereği, düşünürümüze göre, doğru bir şekilde yalnızca türyapıcı ayrımlar cinsin bölünmesinde ve türlerin tanımlanmasında yer alırlar. Bu şekilde, türyapıcı

[920] A.g.e., 259-260.
[921] Porphyrius, a.g.e., s. 260.
[922] Boethius, a.g.e., s. 260-261.

ayrımların açıklaması ortaya konmuş olmaktadır.[923] Düşünürümüz, bu açıklamalarıyla, aynı zamanda, beş tümelden biri olarak gördüğü ayrımın, yalnızca türyapıcı ayrımlar olduğunu da göstermiş olmaktadır.

Boethius, bu noktada, ortak ve özgül ayrımlarla bağıntılı olan ayrılabilir ve ayrılamaz ilineklere delalet eden ayrımların ne bakımından türyapıcı ayrımlardan farklı olduklarını açıklamaktadır. Kanaatimizce, aşağıdaki görüşleri, bunların neden beş tümel arasında yer almadıklarının açıklaması olarak da okuyabiliriz.

> Buna karşın ayrılabilir ve ayrılamaz ilinekleri içeren ayrımlar ise hiçbir şekilde cinslerin bölünmesinde ve türlerin tanımlanmasında hesaba katılamazlar. Zira, bölücü ayrımlar cinslerin tözlerini böler, kurucular ise türlerin tözlerini kurarlar. Oysa ayrılamaz ilinek doğasındaki ayrımlar hiçbir şeyin tözünü biçimlendirmezler. Cinslerin bölünmesinde, türlerin tanımlanmasında, ayrılabilir ilinek doğasındaki ayrımların etkisi ise bunlara göre çok daha azdır. Tözü tanıtan ayrımlardan tamamıyla farklıdırlar. Ayrılamaz ayrımların, tözsel ayrımlarla, konularından ayrılamamaları gereği belki ortak bir yönleri oldukları söylenebilir. Ancak, onların konularından ayrılamamaları, tözsel ayrımlardaki gibi değildir. Ayrılabilir ilinekler ise bu şekilde değildirler; konularından yalnızca akıl yoluyla değil aynı zamanda fiili olarak mevcudiyette de ayrılabilirler.[924]

Ayrılabilir ve ayrılamaz ayrımlar beş tümel arasında değilseler, Porphyrios'un bunları neden tanıttığı ve ne gibi işlevleri oldukları sorulabilir. Bu soruyu 'Değerlendirme ve Sonuç' aşamasında detaylı olarak yanıtlayarak, sonuçlandıracağız. Şu an için kısaca ifade edersek, söz konusu ayrımlar, kanaatimizce, bireyi diğer bireylerden ilineksel vasıfları açısından ayrıştırma ve bireyselleştirici vasıfları tanıtma işlevlerini yeri getirmektedirler.

Porphyrios, ayrımların türlerini, bölme ve tanım içindeki işlevlerini ortaya koyduktan ve ayrımın çeşitli betimlerine yer vermektedir. Ockham'a göre, bu aşamada Porphyrios, beş tümelden biri olan ayrımın beş betimini orataya koymaktadır.[925] Bu beş betimi, toplu olarak aşağıdaki gibi ifade edebiliriz:

---

[923] A.g.e., s. 261.
[924] A.g.e., 261-262.
[925] De Ockham, Guillelmi, a.g.e., s. 68.

1-"Türün cinsten fazla olarak sahip olduğu"[926].

2-"Tür açısından farklı birçok üzerine hangi şey olma bakımından yüklenen."[927]

3-"Cinsin altındaki terimleri doğası gereği bölmeye elverişli olan."[928]

4-"Kendisi aracılığıyla tekillerin birbirinden farklılaştığı."[929]

5-"Aynı cins altındaki terimleri ayıran."[930]

Porphyrios, birinci betiminde ayrımın, türün cinsten fazla olarak sahip olduğu şey olduğunu belirtmektedir.[931] Boethius'a göre, Porphyrios burada türyapıcı ayrımların tanımını vermektedir. Yukarıda Ockham'ın ifade ettiği gibi, Porphyrios'un verdiği bu beş betim, beş tümelden biri olan ayrımın betimleridir. Şu halde, Boethius, burada türyapıcı ayrımın betiminin verildiğini dile getirmekle, beş tümelden biri olarak gördüğü ayrımın, yalnızca türyapıcı ayrım olduğunu göstermiş olmaktadır. Düşünürümüz, Porphyrios'un "Ayrım, türün cinsten fazla olarak sahip olduğu şeydir." şeklindeki tanımını, burada söz konusu olan ayrımın bir tözsel ayrım olan türyapıcı ayrım olduğunu vurgulayarak, ilineksel ayrımların tanımını verdiğinin düşünülmemesi için, kendisi şu şekilde yeniden tanımlar: "Türyapıcı ayrım, türün cinsten fazla olarak sahip olduğu şeydir."[932] Bu tanımına, Porphyrios'un verdiği örnek üzerinden açıklık getirir.

> Cins olarak hayvanı, tür olarak da insanı ele alalım. İnsan, zatında onu oluşturan akıllı ve de ölümlü ayrımlarına sahiptir. Her tür kendi formunun kurucusu olan ayrımları zatında muhafaza eder; onların birleşiminden vücut bulması bakımından, onlarsız var olamaz. Şu halde, hayvan yalnızca cins iken, insan ise akıllı ölümlü hayvandır. İnsan, hayvandan fazla olarak akıllılığa ve ölümlülüğe sahiptir. Dolayısıyla, türün cinsten fazla olarak sahip olduğu, yani cinse göre sahip olduğu bu fazla ile cinsi aştığı şey, türyapıcı ayrımdır.[933]

[926] Porphyrius, a.g.e., s. 262.
[927] A.g.e., s. 262.
[928] A.g.e., s. 269.
[929] A.g.e., s. 270.
[930] A.g.e., s. 272.
[931] Porphyrius, a.g.e., s. 262.
[932] Boethius, a.g.e., s. 262.
[933] Boethius, a.g.e., s. 262-263.

Boethius, bu açıklamalarından hareketle bir soruşturma yürütür: "Cins, türün sahip olduğu bu ayrımlara sahip değil midir?" "Tür, cinsin sahip olmadığı bu ayrımlara nereden sahip olmaktadır?" Şayet cins bu ayrımlara sahip değil tür sahip ise, düşünürümüze göre, buradan çıkacak olan sonuç, bu ayrımların türe, hiçten çıkarak katıldıklarıdır; ancak bunun böyle olması mümkün değildir. Bir başka sorun ise, cinsinin, akıllı-akılsız, ölümlü-ölümsüz gibi karşıt niteliklerdeki ayrımlara bölünmesidir. Düşünürümüze göre, cinsin bu ikili karşıtlık oluşturan ayrımlara aynı anda sahip olması da mümkün değildir. Cins türler ile ilişkilendirilmedikçe, zatında parçaları yoktur. Ancak cinsin kendisi altında sıralı parçalarında karşıtlara sahip olduğu doğrudur; ne var ki Boethius'a göre, burada soruşturulan türlerin sahip oldukları bu karşıtlıkları, cinsin kendi bütünlüğü içinde, zatında taşıyıp taşımadığı, tözünde ikili karşıtlıkları içerip içermediğidir.[934]

Boethius, sorduğu sorulara ve dile getirdiği güçlüklere şu şekilde çözüm getirmektedir:

> Herhangi bir şeyin olduğu şey olmaması, yani şu biçimde olarak başka bir biçimde olmaması mümkündür. Örneğin Sokrates ayakta iken hem oturmakta hem de oturmamaktadır; bilkuvve olarak oturmakta iken, bilfiil olarak oturmamaktadır. Ayakta iken oturma eylemini değil, daha çok hareketsiz duruş eylemini yerine getirdiği açıktır. Ancak yine de ayakta iken oturmaktadır; şu an oturmakta olduğu için değil ancak oturabileceği için oturmaktadır. Bilfiil olarak oturmamakta ancak bilkuvve olarak oturmaktadır. Benzer şekilde bir hayvan yumurtası, hayvan değildir; şu an bir yumurta olması bakımından bilfiil olarak hayvan değildir ancak bilkuvve olarak hayvandır… Şu halde, cins, bu ayrımlara hem sahiptir hem de sahip değildir; bilfiil olarak sahip değildir ancak bilkuvve olarak sahiptir. Hayvan, bizzat zatında ele alınırsa bu ayrımlara sahip değildir; türlere taşınacak olursa sahip olabilir. Ancak bölünmüş, türlerinde ayrılmış olarak bu ayrımların bulunuşu bir karşıtlığa yol açmaz. Şu halde, zatında ele alınacak olursa cinste bu ayrımlar bulunmamaktadır; bölünmüş tür halinde, türlere taşındığı zaman, parçalarının içinde yer alan karşıtlıklar olarak sahiptir. Dolayısıyla cinsin, bilkuvve olarak içerdiği bu ayrımlar hiçten çıkmamaktadır. Karşıt ayrımlar aynı terim içinde de değildirler. Cins, cins olması bakımından söylendiği haliyle karşıtlıklara bilfiil sahip değildir… Bilfiil olarak değil bilkuvve olarak iki çelişiğin aynı terimde olmasına hiçbir şey engel değildir.[935]

[934] A.g.e., s.263-264.
[935] A.g.e., s. 264-265.

Porphyrios ikinci ayrım betimini: "Ayrım, tür açısından farklı birçok üzerine hangi şey olma bakımından yüklenendir." biçiminde yapmaktadır.[936] Boethius, üç soruya cins, tür, ayrım, hassa ve ilinek ile yanıt verildiğini belirtmektedir. Bu üç soru "Bu nedir?" , "Bu hangi şeydir?" ve "Bu nasıldır?" sorularıdır. Boethius'a göre, Sokrates'in ne olduğunu soran bir kişiye cins ve tür ile hayvandır ya da insandır şeklinde yanıt vermek uygun düşer. Sokrates'in nasıl olduğu sorusuna ise ilinek ile oturmaktadır, okumaktadır vb. şeklinde yanıt verilir. Sokrates'in hangi şey olduğunu soran bir kişiye ise ya ayrım ya hassa ya da ilinek ile, örneğin akıllıdır, gülebilendir ya da keldir şeklinde yanıt verilir.[937]

Düşünürümüz, türyapıcı ayrım, hassa ve ilineğin "Bu hangi şeydir?" sorusuna yanıt olduklarını belirtmekle birlikte, sorunun ve yanıtın özne hakkında ifade ettiği bilgi arasında bir ayrım yapmaktadır. Buna göre, hassanın tek bir türe yüklem olduğunu belirtir; ilinek ise bir nitelik bildirir, ancak bunlar töze delalet etmezler. Boethius, türyapıcı ayrımın ise tözü gösterdiğini belirterek, bir şeyin hangi şey olduğu sorusuna tözsel nitelik ile yanıt vermek istiyor isek ayrımla dile getirildiğini vurgular. Böylelikle, ilinekten farkını ifade etmiş olur. Türyapıcı ayrımın, tek bir türe değil birden çok türe yüklem olduğunu belirterek, hassadan da ayrıştığı yönü belirtir. "Şu halde, aralarında farklı birden çok türe "Bu hangi şeydir?" sorusuna yanıt olarak konu üzerine söylenen ve bir şeyin hangi şey olduğu sorusunda soruşturulan ayrımdır."[938]

Düşünürümüzün son açıklamaları, 'Değerlendirme ve Sonuç' aşamasında, beş tümelin kategorilerle bağlanıtılı işleyişini açıklama safhamızın ana fikirlerini sunması bakımından bizce büyük öneme haizdir. Boethius, beş tümelin hangi sorulara yanıt olduklarını, bu sorulara beş tümel yoluyla yanıt olan yüklemlerin, özne açısından tözsel ya da ilineksel değerlerini belirlemektedir. Buna göre, "Bu nedir?" sorusu yalnızca cins ve tür yoluyla yapılan terimlerce yanıtlanır. "Bu hangi şeydir?" sorusu, türyapıcı ayrım, hassa ve ilinek yoluyla yapılan terimlerce yanıtlanır. "Bu nasıldır?" sorusu, ilinek yoluyla yapılan yüklemlerle yanıtlanır. "Bu hangi şeydir?" sorusuna yanıt olan terimler arasından, öznenin mahiyetine delalet eden yalnızca türyapıcı ayrımlardır. Böylelikle, öznenin mahiyetine delalet eden terimlerin, beş tümelden üçü yoluyla yapılan yüklemler olduklarını belirtmiş

[936] Porphyrius, a.g.e., s. 265.
[937] Boethius, *İnİs2*, s. 265-266.
[938] Boethius, a.g.e., s. 266.

olmaktadır: Cins, tür ve türyapıcı ayrım. Öznenin ilineksel vasıflarına delalet eden yüklemler ise hassa ve ilinek yoluyla gerçekleştirilenlerdir. Düşünürümüz, böylelikle, örtük olarak, beş tümelin on kategoriyle bağlantısını da göstermiş olmaktadır. Öznenin mahiyetine delalet eden yüklemlerin en yüksek cinsinin ilk kategori olan töz olması bakımından, cins, tür ve türyapıcı ayrımın töz kategorisiyle, öznenin ilineksel vasıflarının en yüksek cinslerinin diğer dokuz katergori olması bakımından, hassa ve ilineğin de bu dokuz kategorileriyle bağınıtılı olduklarını ortaya koymuş olmaktadır.

Boethius'a göre, Porphyrios verdiği bir örnekle "Ayrım, tür açısından farklı birçok üzerine hangi şey olma bakımından yüklenendir." şeklindeki tanımın neden böyle yapıldığının açıklamasını vermektedir:

> Şeylerin madde ve formdan mürekkep oluşları ya da madde ve formun benzeri bir kuruluşa sahip olmaları bir heykelde maddenin tunç, formun da biçim olmasındaki gibidir. Aynı şekilde gerek genel insan gerek türsel insan söz konusu olsun, maddenin benzeri olan cinsten ve formun benzeri olan ayrımdan mürekkeptir. Nasıl ki heykel, tunç ve biçimden oluşan bir bütün ise, insan da akıllı, ölümlü hayvanın bütünü olarak insandır.[939]

Boethius'a göre, Porphyrios verdiği örnekte ayrımın türün niteliğine yönelik olduğunu belirtmektedir. Ayrımın türün niteliği olmasını şu şekilde açıklar:

> Bütün şeyler madde ve formdan mürekkeptirler ya da madde ve form benzeri şekilde tözden doğarlar. Madde ve formdan mürekkep olarak varlığını devam ettiren her şey cismanidir. Bunlar arasından, formu üslenen cisim ile bağlantılı olmayan hiçbir var olamaz… Örneğin eğer ahşap olmasa idi ne masa ne de ahşaptan yapılmış başka bir şey olabilirdi. Şu halde, altta konumlanmış madde üzerine, bizzat biçimin eklenmesi ile cismani olan bir şey, madde ve formdan mürekkep olarak varlığını devam ettirir. Örneğin Aşil'in [Acheloius] maddesi tunç olan heykeli, bizzat Aşil'in biçimi ile şekillenir. Ancak cismani olmayanlar, madde ve onun üzerine etki eden formun benzeri bir biçimde, ilk ve zaman bakımından önceki doğalarına ayrımın eklenmesi ile bir şeyi oluştururlar. Tıpkı cismin, madde ve formdan müteşekkil gibi görülmekte olması gibi, cins ve türler söz konusu olunca, türler, cinse ayrımın eklenmesi ile oluşmuştur. Aşil'in heykeli örneğinde madde tunç iken, form Aşil'in nitelikleridir. Bu nitelikler ise kendileri ile Aşil'in heykelinin oluşturulduğu, duyumsama ile

[939] Porphyrius, a.g.e., s. 267.

> kavranan biçimidir. İnsan türü söz konusu olunca, madde gibi olan onun cinsi hayvandır; bunun üzerine akıllı niteliğinin eklenmesi ile akıllı hayvan yani tür oluşmaktadır. Şu halde cins, bir bakımdan türün maddesidir; form ise nitelik mesabesinde ayrımdır. Heykelde tunç ne ise türde cins odur; heykelde biçimi şekillendiren ne ise türde ayrım odur. Heykel, heykel olarak nasıl ki tunç ve biçimden müteşekkil ise, tür de bizzat tür olarak cins ve ayrımın birleşimidir. Türün maddesi bir bakımdan cins iken, formu da ayrımdır. Her form bir niteliktir; şu halde, doğru bir biçimde, her ayrım bir nitelik olarak adlandırılır. Bu şekilde, bir şeyin hangi şey olduğu sorusuna yanıt verilmektedir.[940]

Boethius'un yukaridaki görüşleri büyük ölçüde açık olmakla beraber iki hususun üzerinde durulması gerektiğini düşünüyoruz: "Önceki doğalar" ibaresini nasıl anlamalıyız? Porphyrios, mantıkta bir tümelin parçası olan 'insan' terimi neden "bütün" olarak nitelendirmektedir? Bu hususları 'Değerlendirme ve Sonuç' aşamasında ağırlıklı olarak kişisel yorumlarımızla sonuçlandıracağız. Ancak yorumlarımızın ana ilkeleri arasında Porphyrios ve Boethius'un özellikle buradaki görüşleri de bulunmaktadır. Gerek kişisel görüşlerimizin hangi fikirler ekseninde geliştiğinin görülebilmesi gerek Boethius'un beş tümelin karşılaştırıldığı bölümdeki görüşlerine de bir temel olması açısından, kişisel görüşlerimize kısmen burada da yer vermek istiyoruz

Yukarıda belirttiğimiz iki hususu aydınlatmak için, pek çok konuda olduğu gibi Mübahat Türker Küyel'e başvuracağız. Küyel'in çalışmasında, "tunç heykel"e Aristoteles'in bir örneği olarak rastlamaktayız. Bu da bize, Porphyrios'un *İsagoge*'de, Aristoteles'in bir örneğini kullandığını göstermektedir. Buradan hareketle *Metafizik*'i okuduğumuz zaman "tunç heykel" örneğinin pek çok yerde kullanıldığını görebilmekteyiz: 984a23, 1013b6, 1014a11, 1014b29, 1023a35, 1029a4, 1033a17, 1065b24. Şu halde, ilgili örneğin Porphyrios'taki kullanımında dair Boethius'un görüşlerini daha iyi anlayabilmek için öncelikle tunç heykel örneğini, Küyel'in, Aristoteles açısından ne şekilde ele aldığına bakmak yararlı olacaktır.

Küyel'e göre, Aristoteles'te varlık ve zaman bakımından önce olan, gerçek varlık olan töz, bireysel tözdür. Bu anlamdaki "asli, ilk, ferdi ve bir gerçek varlık" olarak söz konusu olanın, tözün "mahiyet, külli, ve konu" şeklindeki anlamları arasındaki "konu" olduğunu

[940] Boethius, a.g.e., s. 267-268.

belirtmektedir. Konu olan töz kendisini madde, suret veya madde ve suretten mürekkp olarak arzetmektedir. Callias gibi bireysel bir töz madde ve suretten mürekkeptir.Aynı şekilde tunç heykel de bireysel bir şeydir. "Tunç o heykelin maddesidir, halbuki o heykelin şekli o heykelin suretidir. Bu mürekkep cevherler duyusal olan ve kevn-ü fesada maruz kalan cevherlerdir." Küyel, bunun yanında, tözün kendisini mahiyet olarak arzetmesini de ele almaktadır. "Her varlığın mahiyeti bizatihi olan bir şeydir, o varlığı o varlık yapan şeydir… Bir şeyin özü bir manada cevhere ve belirlenmiş varlığa delalet eder, bir manada ise sıfatlara delalet eder."[941]

Porphyrios'un tunç heykel örneğine dair Boethius'un açıklamalarına bu açıdan baktığımızda pek çok husus zihnimizde şimdi daha belirgin bir yer edinmektedir. Tunç heykel örneğinde tözün iki anlamı ele alınmakta ve aralarında bir bağ kurulmaktadır. Madde ve formdan mürekkep olan, oluş ve bozuluşa tabi olan heykel, birinci anlamdaki konu olarak tözün örneğidir. İnsan ise, mahiyet olarak cevherin bir örneği olarak sunulmaktadır. Boethius'un açıklamalarına tekrar baktığımız zaman bu hususlar çok belirgin şekilde görülmektedir. Düşünürümüz, heykeli madde ve formdan mürekkep "cismani" yapısıyla tanıtmaktadır. Buna karşın "insan" örneğini ise, gayricismani töz örneği olarak, bir başka deyişle mahiyet olarak cevher olarak ele aldığı açıktır. Boethius bu iki anlamdaki tözün, benzer, koşut ya da ortak olarak nitelendirebileceğimiz bir yönüne vurgu yapmaktadır. Gerek ferdi cevher gerek mahiyet olarak cevher, birleşik yapılıdır. Boethius, mahiyet olarak cevherin birleşik yapısını, türün, cins ve ayrımın birleşimi olarak oluşumuyla örneklendirmektedir. Mahiyet olarak cevher ya da tür olarak insana ilişkin söz ettiği nitelikler ise, bizce, Mübahat Türker Küyel'in ifadesindeki "sıfatlar"dır; bu bağlamda ele alınan bu nitelik ya da sıfatlar ise kuşkusuz özsel niteliklerdir. Kanaatimizce, insanın "bütün" olarak sunulmasını bu açıdan düşünmek gerekmektedir. Kısacası, Mübahat Türker Küyel'in sunduğu perspektiften hareketle İsagoge'yi, Porphyrios'un, "Varlık vardır." ve "Düşünüyorum." antinomisine getirdiği çözümün bir parçası olarak belirlemiştik. Şu halde, beş tümelin, 'varlık' ve 'düşünce' şeklinde iki boyutla bağlantılı olduğunu, bu açıdan, beş tümelin ilişkili olduğu meseleleri daima 'varlık boyutu' ve 'düşünce boyutu' olmak üzere iki yönlü olarak ele almamız gerektiğini düşünüyoruz.

[941] Türker-Küyel, Mübahat, a.g.e., s. 15-16. [Yazar çok defa Aristoteles'e atıf yapmaktadır.]

En yüksek cins ile birincil töz birey arasındaki yüklem düzeninin ele alırken ast cinsler ve türler olarak betimlenen terimleri Porphyrios ve Boethius'un "doğalar " şeklinde adlandırdıklarına değinmiştik. Boethius'un, "önceki doğalar" ibaresinde söz konusu olan öncelik ise bize göre, işte bu doğalar arasında, Porphyrios'a koşut olarak benimsedeği daha tümel olanın doğa bakımından önceliğidir. Yukarıdaki örnekte ise bunu, mahiyet olarak cevher örneği olarak insan türünü oluşturan cins ve türyapıcı ayrımı ekseninde düşünmekteyiz. Boethius'a göre, tanım açısından tür, tanım içeriğini oluşturan cins ve türyapıcı ayrımlarının toplamı olarak bütündür.[942] Bunu ise, daha önce mantıksal bütün olarak ele almıştık. Tanımın, bu şekilde bütün ifade edişini, kanaatimizce varlık boyutla da düşünmeliyiz. Yukarıda değindiğimiz özsel doğalar, hiyerarşik bir "varlık dizisi"nde maddeden Tanrı'ya doğru basamaklarla yükselmektedirler.[943] Cins, bir bakıma, bu yükselişin dayanağı iken türyapıcı ayrımlar üst basamaktaki doğayı kuran sıfatlar ya da özsel niteliklerdir. İşte, "Bu hangi şeydir?" sorusuyla üst doğayı kuran ve önceki doğadan ayıran sıfatların, özsel niteliklerin yanıt olarak verilmesi beklenmektedir. Bu ise, Porphyrios ve Boethius'un cins, ayrım ve türü yalnıza mantık terimleri olarak değil, yalnızca düşünce boyutuyla değil ancak aynı zamanda metafizik boyutuyla, varlık boyutuyla ele aldıklarını göstermektedir. Düşünce boyutunda tümelin parçası olan insan, varlık boyutunda "önceki doğalar"ın "varlık dizisi" üzerinde yükseldiği "bütün"dür. Porphyrios'un tunç heykel örneği, her ne kadar kaynağını Aristoteles'ten alan bir örnek olsa da Boethius'un açıklamaları burada yalnızca Aristoteles mantığının değil aynı zamanda Platon metafiziğinin de söz konusu olduğunu gözler önüne sermektedir.

Porphyrios ayrımın üçüncü betimini "Ayrım, aynı cins altındaki şeyleri, doğası gereği bölmeye elverişli olan terimdir." şeklinde yapmaktadır.[944]

Boethius'a göre, ayrımlar, ayrım olarak adlandırılırlar çünkü bir cins tarafından içerilen türleri birbirinden farklı kılarlar. Örneğin insan, hayvan olduğu gibi at da hayvandır; cinsleri açısından hiçbir şekilde ayrılmazlar. "Dolayısıyla cinsleri açısından hiçbir şekilde ayrışmayan terimler ayrımlar ile ayrışırlar. İnsana akıllılık ayrımının, ata da akılsızlık

[942] Boethius, *De Divisione Liber*, s. 39.
[943] Gökberk, Macit, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, 20. Basım, İstanbul, 2010, s. 75-77.
[944] Porphyrius, a.g.e., s. 269.

ayrımının eklenmesiyle aynı cins altında yer alan insan ve at, ayrışmakta ve ayrılmaktadırlar."[945]

Porphyrios ayrımın dördüncü betimini "Ayrım, kendisi ile tekillerin birbirlerinden ayrıldığıdır." şeklinde yapmaktadır.[946] Boethius, Porphyrios'un bu açıklamasını kusurlu bulmakta, açıklamak istediği tanımı akla yatkın bulmamaktadır. Porphyrios'un bu tanımını şu şekilde okumaktadır: Ayrımın, bir şeyi bir başkasından ayıran olduğu belirtilmektedir. Bu ise "ayrım, ayrım olandır." demekten farksızdır. Boethius'a göre, Porphyrios ayrımın adını, kendi tanımı içinde kullanarak "Ayrım, kendisi ile tekillerin birbirlerinden ayrıldığıdır." biçiminde yapmaktadır. Tanımda geçen, ayrımın ne olduğu bilinmedikçe, tanım açıklık kazanmadıkça, ayrılmanın ne olduğunu nasıl bilebileceğimizi sorar. Ayrım isminin, ayrımın tanımında kullanılması, ona göre, bilgimizi arttırmamaktadır.[947]

Boethius, Porphyrios'un verdiği bu tanımından yalnızca töze ilişkin ayrımların değil, ilineksel ayrımların da anlaşıldığını, bunun ise tanımdaki genellik ve kusurdan kaynaklandığını belirtir. Bu ise, tanımdaki "kendisi ile" (a se) ibaresinin iki farklı okunmaya açık oluşundandır. İlk okunuşta "Ayrım, kendisi ile tekillerin ayrıldığıdır." (differentia est qua differunt a se singula) tözsel ayrımlar anlaşılırken, ikinci okunuşta "Ayrım, tekillerin kendisi ile ayrıldığıdır." betimindeki, "kendisi ile" (a se) sözcükleri farklı konumlanmış biçimiyle ilineksel ayrımların da anlaşıldığını belirtir.[948] Kendi sözlerimizle ifade edecek olursak, 'Ayrım, ayrımın kendisi sayesinde, tekillerin ayrıldığıdır.' tanımı aynı zamanda 'Ayrım, tekillerin ilineksel açıdan kendilerinden (birbirlerinden) ayrışmasını sağlayan şeydir' şeklinde de anlaşılmaktadır.

Tözsel ayrımların anlaşıldığı birinci okumaya göre:

> Cinsleri aynı olan terimler, ayrımlarla ayrışırlar. Örneğin insan da at da aynı hayvan cinsindendirler. Hayvanlık (animalia) her ikisine de ait olmakla birlikte bunlar akıllılık ayrımı ile ayrışırlar. Aynı şekilde tanrı da insan da akıllılık altında konumlanmış olsalar da, ölümlülük ile ayrışmaktadırlar. Şu halde, akıllılık insan ve atın ayrımı iken, ölümlülük tanrı ve insanın ayrımıdır. Bu şekilde tözsel

[945] Boethius, *İnİs2*., s. 269-270.
[946] Porphyrius, a.g.e., s. 270.
[947] Boethius, *İnİs2*, s. 270-271.
[948] A.g.e., s. 271.

> ayrımlarla ayrışırlarken yine aynı şekilde tözsel ayrımlar ile birleşirler.[949]

İlineksel ayrımların anlaşıldığı ikinci okumaya örnek olarak Sokrates'in oturmakta iken, Platon'un dolaşmasını vermektedir. Oturmak ve dolaşmak ise tözsel ayrım değildirler. Boethius'a göre, Porphyrios'un muğlak "Ayrım, kendisi ile tekillerin ayrıldığıdır." tanımı, bireylerin birbirlerinden ayrıldığı bu tözsel olmayan ayrımları da kapsamaktadır. Ancak ilineklerle mümkün olabilecek Sokrates'in Platon'dan ayrışması da, tanımın kapsamı içine alınmış gözükmektedir.[950]

Ayrımın bu dördüncü betimine ilişkin olarak Ockhamlı William Boethius'a kıyasla oldukça farklı bir görüş dile getirmektedir. Ockham ilgili betimdeki "a se" ibaresini Boethius gibi "ayrımın kendisi" ya da bireyler açısından "birbirlerinden" şeklinde değil, tekilin, bireyin "zatı, kendisi" olarak anlamaktadır. Bu açıdan, ilgili betimi yeniden çevirisek, "Ayrım, tekillerin zatları ile ayrıştıkları şeydir." Ockhamlı William, bu bağlamda, 'bir şey ile ayrışmak'tan (differre per aliquid) bireyin zatı ya da mündemiç bir unsuru ile ayrışmasını anlamaktadır. Burada Porphyrios, 'ayrım ile ayrışmak'tan söz etmemektedir; zira, Ockham'a göre, 'ayrım' bir kavram, ruhtaki bir makul olması bakımından kendisi ile ayrışılan içkin bir öğe değildir. Ockham'a göre, eğer bu makule sahip olmasaydık bile, bir insan bir attan şu an olduğu kadar ayrı olurdu. Bu bağlamda Ockham, ayrımı, aynı zamanda, bir şeyi bir başkasından uzaklaştırmak (removeri ab alio), ayırmak için, sonuca götüren orta terim (medium concludendi) işlevine sahip olarak görmektedir.[951] Bu şekilde anlaşılan ayrım ise kuşkusuz ancak daha özgül ayrımlar altındaki türyapıcı ayrım olabilir.

Ayrımın beşinci betiminde, Boethius'a göre, Porphyrios, aynı cins altında bulunan terimleri farklı kılan ayrımları, yani türyapıcı ayrımları ele almaktadır.[952] Düşünürümüzün, Porphyrios'un bu betimine ilişkin görüşlerine yer vermeden önce bir hususa açıklık getirmemiz gerekmektedir. Porphyrios'un deniz yolculuğu yapabilmenin insanın bir hassası olmakla birlikte, bir ayrımı olmadığını dile getirmektedir.[953] Özellikle belirtmek

[949] A.g.y.
[950] A.g.y.
[951] De Ockham, Guillelmi, a.g.e., s. 77.
[952] Boethius, a.g.e., s. 272.
[953] Porphyrius, *İsagoge*, Boethius, "İnİs2" içinde, s. 272.

istediğimiz husus, Porphyrios'un burada kullandığı "hassa" teriminin beş tümelden biri olan 'hassa' olmadığıdır. Beş tümelin birbiriyle karşılaştırıldığı aşamada yeniden ele alacağımız bu 'hassa'ya kısaca değinecek olursak, buradaki 'hassa' sözcüğü, zatında bir ayrım, bir fark olmayan bir özelliğin, bir karşılaştırma yapılması sonucu, bir şeye ait özellik olarak onun ayrımı, farkı olarak dile getirilmesi anlamında "hassa"yı ifade etmektedir. Bir başkasıyla ortak olarak paylaşılan niteliğin diğerlerine göre onun ayrımı, ayırıcı vasfı olarak gösterilecek şekilde hassa olduğunun söylenmesidir.[954]

Beş tümelden biri olan hassa, Boethius'un açıklamalarından anladığımız üzere, yalnızca tek bir türe, onun bütün bireylerine ait, belirli bir zamanda kaydıyla sınırlanmış olmayan ilineksel bir niteliği ifade eder.[955] Bu anlamdaki hassa, Porphyrios'un verdiği dört betim arasından yalnızca dördüncüsüdür; zira beş tümelden biri olan hassa, yukarıda açıkladığımız ölçütlere haiz olmalı ve mutlaka özne ile döndürülebilir olmalıdır.[956] Örneğin, her köpek havlayabilendir; her havlayabilen köpektir. İlk üç betimdeki hassa bu ölçütleri yerine getiremedikleri için özne ile döndürülemezler.

Boethius'a göre, Porphyrios, beşinci betimle dördüncü betimdeki muğlaklığı gidermekte, her ayrımın aynı cins altında konumlamış terimleri ayırdığını düşünmenin doğru olmayacağını vurgulamaktadır. Aynı cins altındaki terimleri ayıran yegane ayrım şimdi ele alınan türyapıcı ayrımlardır.[957]

Boethius'a göre, bir cinsin altında konumlanmış cinsleri bölen, pek çok terim bulunabilmekle birlikte, bunların hepsi tözün biçimlenmesinde etkili olmamaktadır. Kendi sözlerimizle ifade edersek, bir ayrımın cinsin altındaki terimleri bölebilmesi, ya da böldüğü şeklinde konuşan tarafından irade edilmesi onun bir türyapıcı ayrım olduğu göstermemektedir. Düşünürümüze göre, bir ayrım, insanın akıllılığı örneği gibi şeyin var olmasını sağlamadıkça ve tanımı içinde yer almadıkça türyapıcı bir ayrım olarak kabul edilemez.

> Akıllı ayrımı insanın tözünü biçimlendirir, insanın var olması sonucunu doğurur ve tanımının bir parçası olur. Şu halde, bir

[954] Boethius, *İnİs2*, s. 297.
[955] A.g.e., s. 280.
[956] Bkz., a.g.e., s. 279-280.
[957] A.g.e., s. 272-273.

> ayrım, şeyin varlığına neden olmadıkça, varlığının bir parçası olmadıkça hiçbir şekilde türyapıcı ayrım olarak adlandırılamaz.[958]

Bu noktada, Boethius bir şeyin varlığının ne olduğu sorusuna yönelir; bu ise onun tanımından başka bir şey değildir.

> Bir şeyin ne olduğu sorusuna her kim, varlığının ne olduğunu göstererek yanıt vermek isterse, şeyin tanımını verir. Bir şeyin varlığının ne olduğunu belirleyen şeyin parçası, tanımın da parçası olur. Tanım, bir şeyin varlığının ne olduğunu gösterir ve gözler önüne serer. Şu halde, tözün üzerinde etki etmeyen, yalnızca harici ilineklerin taşıyıcıları olan ayrımlara türyapıcı denmemektedir. Ancak bunların da aynı cins altındaki türleri ayırma işlevi olabilir. Örneğin insan doğuştan gemi ile deniz yolculuğuna yetenekli iken atın böyle olmadığını söyleyen bir kişi, insan ve at aynı hayvan cinsi altında yer alan terimler olmak üzere, 'doğuştan deniz yolculuğuna yetenekli olma' ayrımını ekleyerek, atı insandan ayrıştırmaktadır. Ancak deniz yolculuğu yapabilme, insanın tözünü biçimlendirenin hangi nitelik olduğunu ifade etmez… Şu halde, aynı cins altında konumlanmış türleri bölen her ayrım türyapıcı olamaz. Yalnızca türyapıcı ayrımlar, türün tözünün oluşması sonucunu doğurur ve tanımın parçası olarak yer alırlar.[959]

Yukarıda verdiğimiz bilgiler ışığında bakıldığı zaman düşünürümüzn görüşlerinin açık olduğuna ve açıklamaya ihtiyaç duymadığı kanaatindeyiz. Kısaca özetlersek, bir türün bir başkasıyla karşılaştırılması bağlamında ortaya çıkan bir farkın, o türün hassası olarak dile getirilişi ve diğerinden ayıran bir işleve sahip olduğunun söylenmesi, onu türyapıcı ayrım olarak kabul etmemizi gerektirmeyecektir. Boethius'un bu açıklamaları, daha önce de değindiğimiz gibi, kavramların dil içindeki kullanımlarına, o dili kullanan bireylerin hangi kavramı, hangi bağlamda, hangi mesajı iletmek için, nasıl kullandıklarını göz önünde tutmamız gerektiğini tekrar hatırlatmaktadır. Bir başka deyişle, dil kullanıcıları tarafından çeşitli sözcükler, belirli bir disipline ait terimlerin ölçütlerine sahip olmadıkları halde, onların yerine, onların işlevlerini yerine getirir şekilde kullanılabilirler; ancak bu kullanım, onları ilgili disiplinin terminolojisi içine dahil etmemizi ve onlarla özdeş kabul etmemizi gerektirmez.

[958] A.g.e., s. 273.
[959] A.g.e., s. 273-274.

Sonuç olarak, düşünürümüz, beş tümelden biri olan türyapıcı ayrımın toplu bir betimini vermektedir:

> Türyapıcı ayrımlar türleri tözsel ayrımlarla birbirlerinden başka kılan ayrımlardır. Her bir şeyin olduğu şey oluşu tözden kaynaklanır. Tözsel açıdan çeşitlilik gösteren ayrımlar, mevcut oldukları türleri tözce başka yapıp ayrıştırırlar; bu nedenle de tanımlarında yer alırlar. Tanım tözü tanıtıyor, tözsel ayrımlar türleri oluşturuyor ise, tözsel ayrımlar tanımlamanın parçalarıdır.[960]

2. 1. 4. HASSA ÜZERİNE

> ídion (ἴδιον): özgülük …
>
> Aristotelesçi mantık çerçevesinde, bir özgülük, (*génos* [cins] olarak) "cânlı" veya "hayvân" gibi, bir şeyin özünü açığa vuran birşey değil, fakat bir öze ve yalnızca o öze âid olan birşeydir, örneğin bir adama uygulandığı şekliyle "gramer-öğrenme". Bir ilinekten (bkz. *sûmbebêkós*) farklı olarak, *ídion*, başka herhangi bir şeye âid olamaz, yanî her adam bir gramer-öğrenendir ve her gramer öğrenen adamdır olamaz, *Top.* I, 102a. *Génos*, *diaphorá* ve *sûmbebêkós* ile birlikte, *ídion*, *Top*. I, 101b-104a'da ele alınıp işlenen dört "yüklemlenebilir"i oluşturur. Bu dört yüklemlenebilir'in on *katêgoríai* [kategorya] veya "yüklemleme" ile bağıntısı, aynı eserin I, 103b kesiminde ele alınır;[961]

Boethius'a göre, hassa ilinek cinsindendir. Düşünürümüz, ilinek cinsinden olmanın ne anlama geldiğini, mahiyete etki açısından açıklık getirir.

> Bir başkası hakkında yüklem olan her terim ya tözü biçimlendirir ya da ilinek olarak içindedir. Cins, tür ve [türyapıcı] ayrımdan başka hiçbir terim şeyin tözünü tanıtamaz. Cins, ayrımla birlikte türün tözünü tanıtır; tür ise bireylerinkini. Bunun dışındaki terimler ilinek sınıfındandır. Ancak ilineklerin bizzat kendi aralarında bazı ayrımlar bulunduğu için, bazıları "hassa" bazıları ise ilk ve kadim isimleriyle "ilinek" olarak adlandırılırlar.[962]

Boethius, Porphyrios'un hassanın dörde bölündüğü ifadesinin, cinsin türe bölünmesi olarak değil, dört şekilde adlandırılmak olarak anlaşılması gerektiğini belirtmektedir. Bir başka

---

[960] A.g.e., s. 274-275.

[961] Peters, Francis, E., a.g.e., s. 171. [Köşeli ayraç simgeleri ilgili yayında yer almaktadır. *Top.*: *Topikler*'in kısaltmasıdır. Peters'ın sözlüğünü dilimize çeviren Hakkı Hünler, yukarıdaki paragraftaki "yüklemlenebilir" sözcüğünü, kanaatimizce, İngilizce "predicable" teriminin karşılığı olarak kullanmaktadır. Bu kullanım bizce, beş tümelin kendilerinin de yüklem olduklarını düşündürmektedir. Biz, önsözümüzde detaylı olarak açıkladığımız üzere, "predicable" terimi için 'yüklem sınıfı' karşılığını tercih ediyoruz.]

[962] Boethius, *İnİs2*, s. 276.

deyişle Porphyrios burada, cins ve tür için yaptığı gibi bir ad bölmesi yapmaktadır.[963] Şu halde, hassa dört biçimde söylenmektedir ve Porphyrios'un görüşlerinden hareketle, bu dört adlandırmanın delalet ettiği anlamları, Boethius, şu şekilde belirlemektedir:

1- "Teke ama hepsine değil" (Soli, etsi non omni).[964]

2- "Hepsine ama teke değil" (Omni, etsi non soli).[965]

3- "Teke ve hepsine ama bazen" (Omni et soli, sed aliquando).[966]

4- "Teke ve hepsine ve [bilkuvve olarak] her zaman" (Omni et soli et semper).[967]

Birinci söylenişinde hassa, "tek bir türde içkin olan bir ilinektir; ancak ona hiçbir şekilde eş değildir. Onun altında kalır ve varlığını devam ettirir. Örneğin insanın hekim olması, başka hiçbir hayvana içkin olamaz." Ancak, buradan onun bütün insanlara söylenebileceği beklenmemelidir. Şu halde, bu biçimde söylenen hassa, tek bir türe ait olmayı ancak türün bütün üyelerine ait olmamayı ifade etmektedir.[968]

İkinci söyleşindeki hassa, birinciye karşıt biçimde söylenir: Türün bütün üyelerine ait olmakla birlikte tek bir türe ait olmayandır. Bu şekilde söylenen hassa bütün bir türü kuşatmakla birlikte onu aşmaktadır. Düşünürümüze göre, "hepsine ait" (omni) denmesinin nedeni, türün bağlı terimleri açısından bu hassanın kullanılmadığı hiçbir üye bulunmaması gereğidir. Ancak ilgili türü aştığı, diğer türlerin üyeleri için de söylenebilmesi nedeniyle "teke ait değil" (non soli) denmektedir. Örneğin, insanın iki ayaklı olması onun hassasıdır. Bütün insanlar iki ayaklı olmakla birlikte, bu özellik yalnızca insan türüne ait değildir, kuşlar da iki ayaklıdır. Boethius'a göre, ilk iki anlamın her biri "eksik bir unsura" (aliquid minus) sahiptir. İlk anlamdaki hassa, türün bütün üyelerine ait değil iken, ikinci anlamdaki hassa yalnızca tek bir türe ait değildir.[969]

Üçüncü söyleşindeki hassayı, Boethius, ilk ikisiyle karşılaştırarak açıklar. İlk iki anlamdaki hassanın eksik unsurlarını giderip birleştirdiğimizde, "yalnızca bir türe ve onun bütün

[963] A.g.y.
[964] A.g.e., s. 277.
[965] A.g.y.
[966] A.g.y.
[967] A.g.e., s. 278.
[968] A.g.e., s. 276-277.
[969] A.g.e., s. 277.

üyelerine ait olan" anlamını elde ederiz. Bundan, zaman boyutunu çıkarıp, "bazen"i eklersek üçüncü anlamdaki hassayı elde ederiz: "Yalnızca bir türe, onun bütün üyelerine ait olan, ancak bazen." Örneğin, gençlikte ergenleşmek, bir başka deyişle delikanlı olmak, yaşlılıkta ihtiyarlamak gibi. Gençlikte delikanlı olmak ve yaşlılıkta ihtiyarlamak yalnızca insan türüne ve onun bütün üyelerine aittir. "Delikanlı olmak yalnızca insana aittir ancak bazen; bütün zaman boyunca değil yalnızca gençlik döneminde." Kısacası, bu nitelik belirli bir döneme göreli bir nitelik ifade etmektedir.[970]

Dördüncü söyleşindeki hassayı da, ilk üçü ile karşılaştırarak açıklar. Boethius'a göre, hassanın üçüncü anlamdaki 'bazen' ifadesini çıkartıp, "her zaman"ı ekler ve zaman açısından mutlak hale getirir isek, hassanın dördüncü, tam ve yalın anlamını elde ederiz: "Hassa, tek bir türde, onun bütün üyelerinde her zaman mevcut olandır." Örneğin insanın gülebilen, atın kişneyebilen olması gibi. Bütün insanlar ve yalnızca insanlar gülebilendirler ve her zaman; aynı durum atın kişneyebilen olması için de geçerlidir. Boethius, insanın her an gülmemesinin bu açıklamaya yönelik bir şüphe doğurmadığını belirtir. Ona göre, insanın hassası olan gülmek değil, gülebilen olmasıdır; bu ise bilfiil değil bilkuvve öyle olmasına ilişkindir.[971]

> Şu an gülmese bile yine de gülmeye muktedir olmanın yalnızca insan türüne ve onun bütün üyelerine her zaman ait olduğunun söylenmesi nedeniyle, uygun bir ifade ile hassa olarak adlandırılmaktadır. Şu halde, bilfiil olarak türden ayrılabilir iken, bilkuvve olarak hiçbir şekilde ayrılamaz.[972]

[970] A.g.e., s. 277-278.
[971] A.g.e., s. 278.
[972] A.g.y.

Boethius'un yukarıdaki açıklamalarından yola çıkarak hassanın anlam bölümlemelerini aşağıdaki gibi görselleştirebiliriz:

Tablo 17. Boethius açısından hassa.

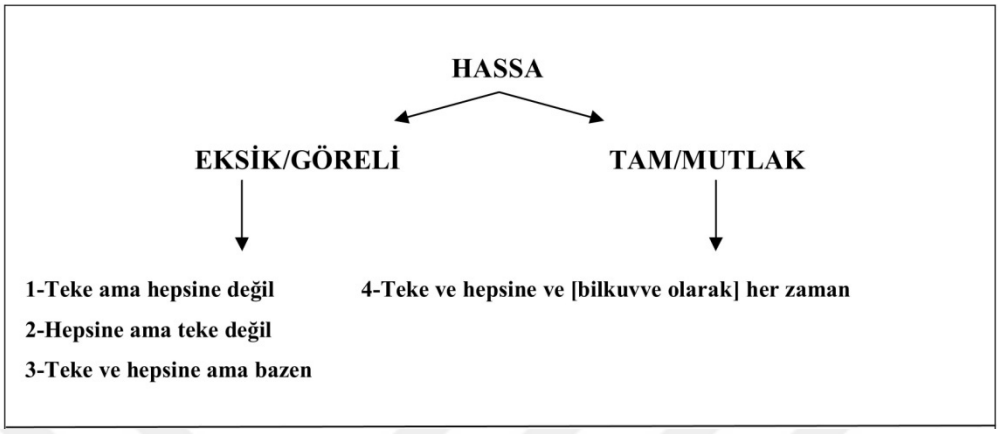

> Birincisinde, bir ilinek olarak türün bağlı terimlerinde mevcuttur: Yalnızca o türe ait iken, türün bütün bağlı terimlerine ait değildir; insanın hekim oluşu gibi. İkincisinde, tek bir türe ait değil iken, onun bütün üyelerine daima ilişiktir; insanın iki ayaklı olması gibi. Üçüncüsünde ise, tek bir türe, onun bütün üyelerine aittir ancak bazen; insanın gençlikte delikanlı olması gibi. Dördüncüsünde ise, tek bir türde ve onun bütün üyelerinde her zaman mevcuttur; gülebilen olmak gibi.[973]

Boethius, hassanın dört anlamını ortaya koyduktan sonra, bunları tür ile döndürülebilir olup olmadıkları açısından incelemektedir.

> Tek bir türe ait olan ancak onun bütün üyelerinde mevcut olmayan hassa, türe eşit değildir. Tür onun için söylenebilir iken, kendisi tür için söylenemez. Her kim hekim ise onun insan olduğu söylenebilir ancak her kim insan ise onun hekim olduğu söylenemez. Aynı şekilde, ikinci anlamdaki bir türün bütün üyelerinde mevcut olan ancak tek bir türe ait olmayan hassanın kendisi, tür üzerine yüklem olabilir ancak tür, ona hiçbir şekilde yüklem olmaz. Buna göre, iki ayaklılık insana yüklenebilir ancak insan iki ayaklıya hiçbir şekilde yüklenemez. Üçüncü anlamdaki, tek bir türde, onun bütün üyelerinde bazen mevcut olan hassa, zaman açısından eksik yönü nedeniyle, her zaman türde mevcut değildir, tür ile karşılıklı kullanılamaz. Her delikanlı olanın insan olduğunu söyleyebiliriz ancak her insanın delikanlı olduğunu söyleyemeyiz… Dördüncü anlamdaki tek bir türde ve onun bütün üyelerinde her zaman

[973] A.g.e., s. 278-279.

> mevcut olan hassa ise, zaman açısından mutlaktır… Her kim gülebilen ise her zaman gülmeye muktedirdir. Örneğin gençlikte delikanlı olmak, gençlik daimi olmayınca kişide artık mevcut olmayacaktır. Dördüncü anlamdaki hassa, hiçbir zaman kaydı ile sınırlı olmaması açısından mutlaktır. Bu nedenle döndürülebilmekte, tür hassaya, hassa da türe yüklenebilmektedir: İnsan gülebilendir; gülebilen insandır.[974]

Düşünürümüzün açıklamalarının yeterince açık olduğu kanısındayız. Bunun yanında, kimi hususlara dikkat çekmek ve bunlara ilişkin kişisel görüşlerimize yer vermek istiyoruz. Yukarıdaki tablomuzda görselleştirğimiz üzere dört hassanın üçünün eksik bir yönü bulunmaktadır. Bunların eksiklerinin giderilmesi ile dördüncü hassaya ulaşılır. Dördüncü hassada, ilk üçünde mevcut olan eksiklerin giderilip giderilmediği ise döndürülebilirlikle denetlenmektedir. Döndürülebilir olması ya da aksinin alınabilmesi ancak üç ölçütün yerine gerilmesi halinde mümkün olabilmektedir:

-Yalnızca tek bir türe ait olmak.

-Bu tek türün bütün bireylerinde mevcut olmak.

-Bilkuvve olarak her zaman mevcut olmak.

İlk üç söylenişteki hassada bu ölçütlerin biri ya da bir kaçı eksiktir ve tür ile döndürülemezler. Yukarıdaki ölçütleri yalnızca dördüncü söylenişteki hassa yerine getirmekte ve tür ile döndürülebilmektedir.

Bu noktada şu soruyu sormamız gerekmektedir: Boethius açısından beş tümelden biri olan, yukarıda tanıtılan dört hassa arasından hangisidir? Önsözümüzde de belirttiğimiz üzere, Boethius'un toplu olarak verdiği beş tümel betimleri arasındaki hassa betimi şu şekildedir: "Hassa, yalnızca tek bir tür üzerine hangi şey olma bakımından tözsel olmayarak yüklenendir."[975] İlk okuyuşumuzda Boethius dört şekilde söylenen hassalar arasından hangisini beş tümel arasında gördüğünü açıkça ifade etmemizi sağlayacak bir ipucu sunmamaktadır. Düşünürümüzün hassa betiminde "tek bir türe" ibaresiyle, "hepsine ama teke değil" şeklinde formüle edilen, ikinci söylenişteki hassa elenmektedir. Birinci ve üçüncü söylenişteki hassayı da, beş tümel arasındaki hassa olarak kabul edebilir miyiz? Bu

[974] A.g.e., s. 279-280.
[975] A.g.e., s. 187.

soruya yanıtımız 'Hayır.' olacaktır. Zira, beş tümelin karşılaştırıldığı aşamada diğer tümellerle karşılaştırılanın yalnızca dördüncü söyleniştеki hassa olduğu görülecektir. Şu halde, toplu beş tümel arasında betimi verilen ve beş tümelden biri olan yalnızca dördüncü hassadır.

Kanaatimizce, beş tümelden biri olan hassanın yalnızca dördüncü söyleniştеki hassa olduğunu belirtmekle yetinmemeli, ilk üç söyleniştеki hassaların mantıkta işlevleri olup olmadığını soruşturmalıyız. Boethius, Porphyrios'un hassanın dörde bölündüğü şeklindeki açıklamasını bir ad bölmesi olarak anlamaktadır. Buna göre, şu soruyu sormalıyız: Burada cins ve türde olduğu gibi günlük dile ait anlamların dışlanması söz konusu mudur? Bu soruya yanıtımız 'hayır' olacaktır. İlk üç hassa, üç ölçütü yerine getirememelerine ve tür ile döndürülememelerine karşın Boethius'un bunların mantıkta kullanımı olmadıklarına ilişkin hiçbir ifadesi bulunmamaktadır. Düşünürümüzün beş tümele ilişkin okumalarını bir bütün halinde ele alındığımız zaman, ilk üç söyleniştеki hassanın da mantıkta iki yönden yeri olduğu görmekteyiz. Bizce bu iki yön ise ayrışma etmeleri ve de felsefe tekniğidir.

Hassanın ayrışma ifade edişini incelemeye devam edelim. Boethius'un "Hassa tek bir türe hangi şey olma bakımından tözsel olmayan yüklemdir." şeklindeki betiminde görüldüğü üzere hassa, "Bu hangi şeydir?" sorusuna yanıt olmaktadır. Bu soruya yanıt olduğunu belirtmekle, hassanın ayrım doğasında olduğunu göstermektedir. Betimin "tözsel olmayan" ibaresi hassanın türyapıcı ayrımdan farkına işaret eder. Türyapıcı ayrım da "Bu hangi şeydir?" sorusuna yanıt olmakla beraber tözsel bir yüklem ifade eder. Hassa ise aynı soruya ilineksel değerde verilen bir yanıt teşkil eder. Bir başka deyişle, türyapıcı ayrım türün mahiyet açısından, hassa ise ilineksel açıdan ayrışmasının dil-mantık içindeki ifadeleridir.

Hassanın ilineksel ayrışma ifade edişini, tür ve birey açısıdan olmak üzere iki yönden inceleyebiliriz. Boethius, Porphyrios'un hassayı ilinek cinsin olarak gördüğünü belirterek başlar. İlineğin töz ile farkına değindikten sonra, ilinekler arası bir farka değinir. Burada ilinek teriminin iki farklı anlamda kullanıldığına dikkat çekmek istiyoruz. "İlinek cinsi" ibaresi daha önce de vurguladığımız üzere, tözün mukabili bir doğaya, bir varoluş biçimine ve bu doğaya uygun olarak varolanlara gönderim yapmaktadır. İkinci "ilinek" ise, bu ilinek cinsinden varolanların dil-mantık içindeki ifadesi olanak sağlayan bir tümel yüklem sınıfı

olarak ilinektir. Hassa, bu ikinci anlamdaki ilinekten ayrıştırılmaktadır. Bu noktada, hassanın ilinek ile ortaklığına ve de farkına yakından bakalım.

Hassa ve ilinek birer yüklem sınıfı olarak, tözsel yüklem ifade etmemeleri yönünden ortaktırlar. Bu ikisi yoluyla yapılan hiçbir yüklem tözü tanıtmaz. Aralarındaki birinci fark nicelik farkıdır. Hassa yalnızca tek bir türe ait ilineksel bir vasıf ifade edişi yönüyle türle eş kaplamlıdır. Bu niceliksel yapısı ile tür ile döndürülebilmektedir ve tür ile mantıksal takip ilişkisine haizdir. Boethius'a göre, mantıksal olarak takip etmek bir şeyin ismi zikredilince, ardından, kalan şeyin de adının zikredilmesinin uygun düşmesidir. Hassa ve tür döndürülebildikleri için, karşılıklı olarak mantıksal olarak gelirler: "Her insan gülebilendir; her gülebilen insandır."[976] Oysa, ilinek, türden kaplamı yönüyle daha tümeldir. Tek bir türe değil birden çok türe ve cinse yüklem olur. Bu nedenle tür ile döndürülemez. İkinci farkın, hassanın yalnızca "Bu hangi şeydir?" sorusuna yanıt olurken, ilineğin aynı zamanda "Bu nasıldır?" sorusuna da yanıt olabilmesi olduğunu söyleyebiliriz.

Hassa ve ilinek arasındaki farkı bir de dilin varlığa tekabülü açısından düşünelim. Hassa varlıkta neye tekabül etmektedir? Neyin dil-mantık içindeki ifadesidir? Hassa ayrılmaz ilinek olması ve her zaman mevcut olması gereği bir haizlik ifade eder. Ancak Boethius'un altını çizdiği gibi hassanın her zaman mevcut oluşu bilkuvvedir. Birey açısından düşündüğümüzde ise türün bilkuvve olarak her zaman haiz olduğu vasıf bireyde edimselleştiği andan itibaren, hassanın birey açısından bir hâl ifade ettiğini düşünüyoruz. Örneğin gülebilen olma vasfı insanın hassasıdır. Erdem, bu hassaya haiz türün bir bireyi olmakla, o da bu bu vasfa bilkuvve her zaman haizdir. Ancak Erdem'in gülümsemeye başlamasıyla bu vasıf bir arızlık olarak, gülmeye başlamasıyla onda bir hâl ifade edecek şekilde bilfiil olur. Bu fiili onun için bir hâl ifade eder zira Erdem ancak muayyen bir süre için gülebilecektir. Ancak gülmeye son verdiği anda vasfın edimselliği ondan ayrılmakla hâl sona ermekle beraber, gülebilen olma vasfı onda bilkuvve bir haizlik ifade edecek şekilde mevcut olmaya devam edecektir.

Hassanın ilinseksel bir ayrışma ifade edişini iki yönüyle inceledikten sonra bir ayrım olarak kullanımını, ilk üç hassaya açıklık getirecek şekilde şu şekilde belirtebiliriz. Ayrım konusunu incelerken detaylı olarak açıkladığımız üzere, ayrışma iki ana başlıkta ifade

[976] Boethius, *İnİs2*, s. 332.

edilir: Ötekilik ve başkalık. Türün, diğer türlerden ötekiliği mahiyet farkı, "Bu hangi şeydir?" sorusuna yanıt olan türyapıcı ayrımı ile ifade edilir. Türün diğer türlerden başkalığı, ilineksel olarak ayrışması ise yine "Bu hangi şeydir?" sorusuna yanıt olarak hassa ile ifade edilir.

Her türün, onu bu şekilde ilineksel olarak ayrıştıran yalnızca tek bir vasfı bulunur. Gerçekten de dünyada yalnızca insanın gülebildiğini, yalnızca köpeklerin havlayabildiğini, yalnızca kedilerin miyavladığını vb. gözlemleriz. Aynı zamanda bu vasıfların türlerin bütün üyelerinde mevcut olduğunu belirli bir dönemle sınırlanmaksızın her zaman bu vasfı edimselleştirmeye muktedir olduklarını da gözlemleriz. Örneğin bir kedinin doğumunun hemen ardından miyavladığını işitiriz. Bilfiil olarak her an miyavlamasa da ömrünün her aşamasında miyavlamaya muktedir olduğuna tanık oluruz. Bu şekilde bizler için bir vasıf, yalnızca o türe ait bir özellik olur. Bu vasıf doğal olarak bir türe delalet eder. İlgili vasfın tecrübe dilmesi bize derhal o vasıfa haiz türün bir bireyinin varlığına işaret eder. Bir parkta bir bankın üzerinde oturduğumuzu ve gözlerimiz kapalı çevreyi dinlediğimizi düşünelim. Yakınımızda gülerek geçen varolanları işittiğimizi, başka bir varlığın miyavladığını, havlamakta olan bir başkasının ise onu takip ettiğini duyduğumuzu düşünelim. Gözlerimiz kapalı olduğu halde çevremizde farklı türlerden bireyler olduğunu anlamakta zorluk çekmeyiz. Gülebilen olma yalnızca insan türünün, miyavlama yalnızca kedi türüne, havlayabilme yalnızca köpek türüne ait hassalar olmaları gereği üç farklı tür ayırt ederiz. Ancak bunların farklı mahiyette türlerin bireyleri oldukları türyapıcı ayrımları ile değil, ilineksel vasıfları olan hassaları ile bu ayrıştırmayı gerçekleştirmiş oluruz. Boethius'a göre, hassa ve tür birbirlerini mantıksal olarak takip ederler.[977] Buna göre, her sesi işittiğimizde kendimize "Bu hangi şeydir?" sorusunu yöneltiriz. 'Bu bir gülebilendir.' yanıtı, ilgili vasfın yalnızca insan türüne ait olması gereği, bir insan bireyinin varlığına delalet eder. Miyavlama ve havlamada da aynı süreç işler. Kısacası günlük hayatta türleri bu şekilde ayrıştırıyor olmamız, onları mahiyet yönüyle ayrıştırmak değildir, daha ziyade mantıksal takip ilişkisiyle bir çıkarımda bulunarak ayrıştırmaktır.

Dünyada, yukarıda betimlediğimiz bütün bu şekildeki tecrübelerimiz dil-mantık içinde hassa ile düşünce nesnesi olarak ifadesini bulur. Buna göre, yalnızca tek bir türe, onun bütün bireylerine bilkuvve olarak her zaman ait olan vasıf hassadır. Bir başka deyişle bu

[977] Boethius, *İnİs2*, s. 332.

tek vasıf türe ve onun bireylerine "Bu hangi şeydir?" sorunun yanıtı olarak hassa yolu ile yüklenir. İlineksel bir vasıf aracılığıyla türleri ayırmamıza olanak tanır. Tür ile döndürülebilir, mantıksal olarak takip eder. Bunları gerçekleştirebilen ise yalnızca dördüncü söylenişteki hassadır.

İlk üç söylenişteki hassanın Boethius'un detaylı olarak açıkladığı eksik yönleri bulunur. Bu eksik yönleri nedeniyle türü ilineksel olarak ayrıştırma işlevini tam olarak yerine getiremezler. Ancak bu ilk üç hassa, eksik yönleri bir bakımdan dikkate alınmadan, başka bir tür ile yapılan karşılaştırmada, bir vasfın ilgili türü diğerinden ilineksel olarak ayrıştıran fark olarak onun hassası olarak dile getirilebilir. Daha açık bir ifadeyle bunlar, beş tümelden biri olan, "gerçek hassa"[978] olan dördüncü söylenişteki hassa olmamalarına karşın, onun işleviyle kullanılırlar.

Bu noktada ayrımın beşinci betiminde Porphyrios'un ihtarını yeniden hatırlatmakta yarar görüyoruz. İlineksel bir vasfın, bir türü başka bir türden ayrıştırıcı şekilde kullanılması onun bir türyapıcı ayrım olduğunu göstermeyecektir. Aynı şekilde ilk üç söylenişteki hassanın bir türü bir başkasından ilineksel olarak ayrıştıracak şekilde kullanılması onun beş tümelden biri olan hassa olduklarını da göstermeyecektir. İlk üç hassanın, hassa işlevine sahipmiş gibi kullanılması dilin varlığa tekabül edişi içinde değildir. Bu kullanım varlığa değil, bu kullanımı gerçekleştiren kişinin iradesine delalet etmektedir.

Şu halde, çalışmamızın önsözünde vurguladığımız gibi yalnızca Porphyrios'un ne söylediği ile yetinemeyiz. Söylediğini neden o şekilde söylediği üzerine de düşünmeliyiz. *İsagoge*'de her betimi verilen kavramı beş tümel arasında göremeyiz; bir kavramın her betimi de beş tümelden biri olması bakımından haiz olduğu betim de değildir. 'İlk üç söylenişteki hassa, beş tümel arasında değil ise Porphyrios bunlara neden *İsagoge*'de yer vermektedir?' sorusunu sorabiliriz. Bunun muhtemel bir yanıtı ise beş tümelden biri olan dördüncü söylenişteki hassadan ayırt edilmeleri ve tanınmalarını sağlamak içindir.

İlk üç söylenişteki hassa, beş tümel arasında yer almamasına karşın mantıktan dışlanmamaktadır. Bilakis bir felsefe tekniği olarak mantıkta önemli bir yeri vardır. Bu hususu *Kategoriler* şerhinde yer verdiği görüşlerden hareketle açıklayalım. Porphyrios'a

[978] İbn Sina, *Mantığa Giriş*, çev. Ömer Türker, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 101.

göre, töz tanımlamaz ancak örneklendirilebilir ve hassalarıyla betimlenebilir.[979] Porphyrios, bu betimsel bağlamdaki hassanın üç anlamını vermektedir. Birinci olarak, hassa, bir türün bütün üyelerine ait olmakla birlikte yalnızca onlara ait olmayan özelliktir. İkinci olarak yalnızca o türe aittir ancak bütün üyelerine değil. Üçüncü olarak sözün gerçek anlamındaki (the strictest sense of the term) hassa ise yalnızca bir türün üyelerine ve hepsine ait olan özelliktir.[980] Porphyrios'a göre, Aristoteles, konu içinde olmamanın tözün bir hassası olduğunu belirtmektedir; ancak bu, sözün gerçek anlamındaki hassanın ifade ettiği, yani tek bir türe ve bütün üyelerine ait özellik olmayacaktır. Çünkü ayrımlar da konu içinde değildirler. "Örneğin konu içinde olmamak hem birinci tözler hem de ikincil tözler için ortaktır; ancak bu yalnızca tözlerin özelliği değildir. Konu içinde olmamaları bakımından bu aynı zamanda tözlerin ayrımlarının da özelliğidir."[981]

Niceliğin hassasının ne olduğu sorusuna Porphyrios, karşıtının olmaması yanıtını verir.[982] *Kategoriler* şerhinde Porphyrios'a soruyu soran, hassanın yalnızca belirli bir sınıfın bütün üyelerine ait olduğunu hatırlatır ve Porphyrios'tan, niceliğin sözün gerçek anlamındaki hassasını söylemesini ister.[983] Bunu istmesinin nedeni, kuşkusuz, karşıtı olmama özelliğinin yalnızca niceliğe ait olmaması, tözün de karşıtının bulunmamasıdır. Kısacsı, Porphyrios, Aristoteles'in kategorileri betimlerken kullandığı hassa teriminin, tanımlanamayan kavramları betimleme tekniği olarak, bir karşılaştırmada söz konusu olan ayırıcı fark anlamında kullandığını göstermektedir.

Aristoteles'in *Kategoriler*'de kullandığı bu betimleme tekniğini, kendisi de *İsagoge*'de beş tümelin karşılaştırıldığı bölümde yoğun bir biçimde kullanmaktadır. Biz de iki eser arasındaki devamlılığı gösterebilmek için, ilgili bölüm başlıklarında Porphyrios'un kullandığı "hassa" terimini olduğu gibi muhafaza ettik. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere, bu bağlamda kullanılan hassa terimi, beş tümelden biri olan, "sözün gerçek anlamındaki" hassa olmayıp bir karşılaştırmada dile getirilen ayırıcı fark anlamındaki hassadır. Görüldüğü üzere, Aristoteles'in tanımlanamayan kavramlar olan kategorileri açıklamak için kullandığı yöntemi, Porphyrios yine tanımlanamayan kavramlar olan beş tümel için

[979] Porphyry, *On Aristotle Categories*, Translated by Steven K. Strange, Bloomsbury, Great Britain, 2014, s. 75.
[980] A.g.e., s. 85.
[981] A.g.y.
[982] A.g.e., s. 103-104.
[983] A.g.e., s. 104.

kullanmaktadır. Kısacası, *İsagoge* yalnızca bir yüklem sınıfı kuramı hazırlayarak, *Kategoriler*'in bir dil-mantık kitabı olduğunu göstermek anlamında değil, aynı zamanda felsefe tekniği yönüyle de "Kategoriler'e Giriş"tir.

2. 1. 5. İLİNEK ÜZERİNE

> Sûmbebêkós (συμβεβηκός): birlikte-yürüyüş, eşlik-ediş, (mantıkla ilgili anlamda) ilinek, ilineksel veya raslantısal olay (bkz. tûkhê)[984]…

> 2. Platon'un konu hakkındaki değinileri, bu duyulur mâddî şeyler dünyâsı üzerine bir inceleme içerisinde ortaya çıkar; Aristoteles'in aynı konuya ilişkin analizi ise onun mantıkla ilgili eserlerinde bulunur ve bu yüzden de vurgular bütünüyle farklıdır. Bir şey ile o şeyin niteliği arasındaki ayrım, bir şey veya bir tözsel yatak (*hûpokeímenon*) ile onun gelişigüzel yüklenip taşıyabildiği sıfat veya tesâdüfen eşlik edebildiği olay (*sûmbebêkós*) arasındaki ayrımı kuşatacak şekilde genişletilir. Bir şeyin gelişigüzel yüklenip taşıyabildiği sıfat veya tesâdüfen eşlik edebildiği olay olarak *sûmbebêkós,*"bir şeye âid olan, [ama o şeye] zorunlu olarak ya da ekseriyetle âid olmayıp,… o yerde ve o ânda âid olan" bir şey olarak tanımlanır (*prôtê phil.* 1025a). *Génos*'tan ya da tanımdan farklı olarak *sûmbebêkós* bir şeyin özünü (*tí ésti* [neliğini veya mâhiyetini]) ifâde etmez; ve özgülük (*ídion)* gibi, o söz konusu şeyle zorunlu olarak bağlantılı da değildir (*Top*. I, 102b). Bu tür ilineksel varolanlarda hiçbir zorunluluk olmadığı (onlar başka türlü de olabilecekleri) için, buradan şu çıkar ki onlara dayalı hiçbir kanıtlama (*apódeiksis*) ve bu yüzden de hiçbir ilmi bilgi (*epistêmê)* olamaz. (*Anal. hûst.* I, 75a-b; *Prôtê phil.* 1026b.)…[985]

Boethius'a göre, Porphyrios ilineğin iki tanımını vermektedir:

1- " İlinek, konunun bozuluşuna neden olmadan mevcut olan ya da olmayandır. "

2- "İlinek, ne cins, ne tür, ne ayrım, ne de hassa olandır."[986]

Boethius, bir başka terim üzerine yapılan her yüklemin ya tözsel ya da ilineksel olduğunu yinelemekte, hassaya yönelik olarak bu açıdan yaptığı incelemeyi, Porphyrios'un birinci tanımına açıklık getirmek için, ilinek için de gerçekleştirmektedir.

---

[984] Peters, Francis E., a.g.e., s. 354.

[985] Peters, Francis E., a.g.e., s. 355. [Köşeli ayraç simgeleri ilgili yayında yer almaktadır. Metinde kısaltmalarına yer verilen Aristoteles'in eserlerine dair ilgili yayındaki açıklamalar şu şekildedir: *Top.: Topikler*; *Prôtê phil.*: *Metafizik*; *Anal. hûst.: (İkinci) Analitikler*]

[986] Porphyrius, *İsagoge*, Boethius, "İnİs2" içinde, s. 280-281.

> Tözsel olarak yüklenen her terim, üzerine söylendiği terimin tözünü ve tanımını kuşatır; üzerine söylendiği terime göre daha önce ve daha büyüktür (antiquiora atque maiora). Şu halde, tözsel bir yüklem ile oluşan bir terim üzerine, tözsel olarak söylenen yok olursa, aynı anda, doğasını ve tözünü biçimlendirdikleri şeyin de yok olması zorunludur. Buna göre, sonradan ilişmiş olarak söylenenlerin de, tözün biçimlenmesinde hiçbir etkileri olmadıkları için, konunun bozuluşuna neden olmadan mevcut olabilmeleri ya da olmayabilmeleri zorunludur. Konunun bozuluşuna neden olanlar, konuyu oluşturan ve biçimlendiren tözsel yüklemlerdir. Buna karşın ilinek gibi, tözü oluşturmayan yüklemler, ister konuda mevcut olsun ister olmasınlar, ne tözü biçimlendirirler ne de bozuluşa neden olurlar. Şu halde, ilinek, konunun bozuluşuna neden olmadan mevcut olan ya da olmayandır.[987]

Boethius, ortak ve özgül ayrımlara dair açıklamalarına koşut bir biçimde, ayrılabilir ve ayrılamaz ilinekleri incelemektedir. Ayrım konusunu ele alırken tablo 14'e dair açıklamalarımız bağlamında belirttiğimiz üzere, ayrılabilir ilinekler, birey açısından hâl, ayrılamaz ilinekler ise haizlik ifade ederler. Düşünürümüze göre, ilineklerden bazıları ayrılabilir iken bazıları ayrılamazdır. Oturmak ya uyumak ayrılabilir ilinek örnekleri iken, bir zencinin ya da karganın siyah rengi ayrılamaz ilinek örneğidir.[988] Boethius'a göre, ilineklerin ayrılabilir ve ayrılamaz olarak bölünmesi ilineğin tanımı ile ters düşüyor görünmektedir; zira ilinek, "konunun bozuluşuna neden olmadan mevcut olan ya da olmayan" şeklinde tanımlanmıştı. Bu durumda, mevcut olmayabilen ile ayrılamaz olan nasıl bağdaşacaktır? Düşünürümüze göre, buradaki sorun, öncesinde, ilinekler konudan mevcut olabilen ya da olmayabilen şeklinde belirtilmişken şimdi, bazı ilineklerin konudan ayrılamadıklarının dile getirilmesindedir. Boethius'a göre, bilfiil olarak ayrılamayanlar akıl (mente) ve düşünce (cogitatione) ile ayrılırlar. Düşünürümüze göre, akıl yolu ile ayrılan nitelikler konularının yok olmasına neden olmuyorlar ancak onun tözü içinde var olabiliyorlar ve devamlılık arz ediyorlar ise bunların ilinek oldukları anlaşılmaktadır.[989] Bu bağlamda Boethius, bir düşünce deneyi yapar:

> Bir zencinin siyah ten rengini ondan bilfiil ayıralamaz; zihin ve düşünce ile ayırdığımız takdirde rengi beyaz olacaktır. Şimdi tür yok oldu mu? Hayır. Aynı şekilde karganın siyah rengini ondan

[987] Boethius, *İnİs2*., s. 281-282.
[988] A.g.e., s. 282.
[989] A.g.y.

> muhayyile ile (imaginatione) ayırdığımız zaman, varlığını devam ettirir, kuş türü yok olmaz.[990]

Dolayısıyla, Boethius'a göre, ilineğin tanımı içinde yer alan "mevcut olma ya da olmama"nın, şeyde değil, zihinde mevcut olma ya da olmama şeklinde anlaşılması gerekmektedir.[991]

Boethius, tözsel niteliklerin hiçbir şekilde ayrılamadıklarını vurgulamaktadır. Örneğin insandan akıllılığı ayırdığımız takdirde, yani bilfiil olarak ayıramadığımızı zihnin muhayyilesi ile ayırdığımızda, aynı anda insan türünün de yok olduğunu belirtmektedir.[992] Bunun nedeni ise, kendisinin yukarıda ifade ettiği gibi, kurucu özsel vasıfın yok olması durumunda, onun tarfından kurulunanın da yok olması gereğidir: "Tözsel bir yüklem ile oluşan bir terim üzerine, tözsel olarak söylenen yok olursa, aynı anda, doğasını ve tözünü biçimlendirdikleri şeyin de yok olması zorunludur."[993] Şu halde, gerçeklikte ayrılamayan özsel vasıflar, düşüncede de ayrılamamaları bakımından ilineklerden bir açıdan daha farklıdır. "İlinekler, düşünce ile kaldırılınca tür devam etmektedir."[994]

Boethius'a göre, Porphyrios ilineğin muğlak ve oldukça genel ikinci bir tanımını vermektedir. Buna göre, "ilinek, ne cins, ne tür, ne ayrım, ne de hassa olandır." Boethius'a göre, cinsi de bu şekilde tanımlamak mümkündür: " Cins, ne tür, ne ayrım, ne hassa, ne de ilinek olandır." Tür, ayrım ve hassayı da aynı şekilde tanımlamak mümkündür. Düşünürümüze göre, böylesi tanımlar, "ağyarını mani (terminans), etrafını cami (circumclusa) bir betimleme değil, aynı zamanda bir tanımın iç bütünlüğünden de uzak bir biçimde, şeyin formunun diğer şeylerin olumsuzlanması ile gösterilmesi"dir.[995] Bir başka deyişle, "Via Negativa" yönteminin, adı bu şekilde ifade edilmeden kullanılmasıdır.

Düşünürümüzün açıklamaları yeterince belirgin olmakla birlikte, kişisel görüşlerimize de kısaca yer vermek istiyoruz. Önsözümüzde ilinek kavramına dair tespit ettiğimiz farklı

[990] A.g.y.
[991] A.g.e., s. 282.
[992] A.g.e., s. 282-283.
[993] A.g.e., s. 281.
[994] A.g.e., s. 283.
[995] A.g.e., s. 283.

anlamlara değinmiştik. Burada kısaca, ayrılamaz ilinek kavramını tekrar ele almak istiyoruz.

Boethius'un verdiği örneğe yakından bakalım. gerçeklikte bir zencinin siyah ten rengi ondan ayrılamaz. Bir başka deyişle bir haizlik ifade eder. Ancak düşünce deneyi içinde ise aynı vasıf ondan ayrılabilir olarak düşünülebilir. Şu halde, gerçeklikte ayrılamaz olarak adlandırılan, düşünce de ayrılabilir olarak adlandırılmaktadır. Kanaatimizce bunları, gerçek dünyadaki ayrılabilirlik ve ayrılamazlıkla karıştırmamak gerekmektedir. Bu iki adlandırma arasındaki farkı belirleyebilmek için Porphyrios'un birinci ilinek tanımına ilişkin farklı bir kavramsallaştırmaya gitmek gerekmektedir. Düşünürümüzün birinci tanımdaki ayrılabilirlik ya da ayrılamazlığın düşünce, muhayyile ile gerçekleştiğini belirtmesinden hareketle, bu birinci tanımdaki ilineği, 'düşünsel ilinek' olarak anlamaktayız. Burada söz konusu olan ayrılmayı ise 'düşünsel ayrılabilirlik' şeklinde anlıyoruz. Şu halde, konunun bozulmayışı düşüncede bozulmayışıdır. Zira düşünce konusu olan şeyin, onun olduğu şey olmasının özsel bir temeli olması gereği ayrı olduğunun düşünülmesi konunun bozulmasına neden olmakta, düşünce deneyi sona ermektedir. Bir başka deyişle, hiçbir zaman ayrı olduğu düşünülememektedir. Şu halde, tözsel vasıflar için ne gerçeklikte ne de düşüncede ayrılabilirlik söz konusu değildir.

Düşünce deneyinin ne anlam ifade ettiğini Peters'ın şu ibaresinden hareketle daha açık olarak belirtebiliriz: "Bu tür ilineksel varolanlarda hiçbir zorunluluk olmadığı (onlar başka türlü de olabilecekleri) için..."[996] Kısacası, bu bağlamda söz konusu olan, gerçeklikteki töz-ilinek birlikteliğini farklı düşünmek, düşüncede muhayyile ile bir vasfın ayrılabilir olup olmadığını denetlemek bir başka deyişle düşünce deneyi yapmak onun başka türlü olup olamayacağını belirlemektir.

Bu düşünce deneyinin esas gayesinin gerçeklikte bir taşıyıcı içinde gözlemlenen bir vasfın onun için tözsel mi yoksa ilineksel mi değer taşıdığını belirlemektir. Bu belirleme ise bir düşünce deneyi yapmakla, gerçekliğin farklı bir şekilde düşünülmesi ile vasfın olduğundan başka türlü olup olamayacağı denetlenerek yapılmaktadır. Gerçeklikte taşıyıcı için haizlik ifade eden ayrılamayan bir vasıf düşüncede ayrılabilir olarak, gerçeklikte olduğundan başka türlü düşünülebiliyor ise buradan o vasfın ilineksel bir vasıf olduğu anlaşılır.

[996] Peters, Francis E., a.g.e., s. 354.

Örneğin doğuştan kör olarak dünyaya gelmiş ve hiçbir şekilde görme yetisine kavuşamayacak bir kişiyi, düşüncede görebilen bir kişi olarak tahayyül edebiliriz. Bu şekilde körlüğün onun cevherine tekabül etmediğini, özünün kurucu vasfı olmadığını belirleriz. Ancak bir vasfı muhayyile ile olduğundan başka türlü düşünemiyor isek, böyle düşündüğümüz anda taşıyıcının, konunun bozuluşu, yok oluşu söz konusu oluyor ise, ilgili vasfın özsel olduğu anlaşılır.

Ancak, bu bağlamda bir hususun üzerinde durulması gerektiği kanısındayız. Düşünce ile bir vasfı taşıyıcıdan ayırdığımız zaman, konunun bozulduğunu hangi ölçüte göre belirleyeceğiz? Neyi referans alacağız? Gerçek dünyayı mı? Düşünsel dünyayı mı? Burada gerçeklikte taşıyıcı töz içinde var olan bir vasfın olduğundan başka türlü olup olamayacağının düşünülmesi, aslında gerçek dünyada bir birincil töz birey hakkında tasdik ettiğimiz bir yüklemin, düşünsel dünyada değillenmesi olduğu görülmektedir. Bu değilleme sonrası konu bozuluyor ise vasfın tözsel, konu bozulmuyor ise vasfın ilineksel olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 18. Boethius açısından ilineklerin düşüncede belirlenmesi.

Gerçek dünya	Düşünce	1. Seçenek	2. Seçenek
A, B'dir.	A, B değildir.	A bozuldu.	A bozulmadı.
		Öylseyse, B özseldir.	Öylseyse, B ilinekseldir.

Düşünsel dünyada değillenen vasfın konunun bozuluşuna neden olup olmayacağına karar verme aşamasında tekrar gerçek dünyaya dönülmekte, gerçek dünyanın ölçütleri ile karşılaştırılmaktadır. Kısacası, bir vasfın özsel ya da ilineksel değerde olduğu sonucuna götüren referans noktamız yine gerçek dünya için belirlemiş olduğumuz ölçütlerdir.

Son olarak, bir soru yöneltmek istiyoruz: Beş tümelden biri olan ilinek hangisidir? Bizce, Porphyrios'un ve Boethius'un beş tümel arasında gördükleri, gerek gerçek dünyada gerek düşünsel dünyada bireyin taşıyıcısı olduğu ilinek değildir; bunları, tablo 14'e dair

açıklamalarımız bağlamında belirttiğimiz üzere, özne için doğal ayrılabilir, doğal ayrılamaz ve harici ayrılabilir, harici ayrılamaz bir hâl ya da haizlik ifade edecek şekilde tasdik ettiğimiz yüklem sınıfı olarak ilinektir. Kanaatimizce, bir varolan olarak ilineğe, yüklem sınıfı olarak ilinekten ayrıştırılabilmesi için de değinilmektedir. Daha önce de vurguladığımız üzere bizce beş tümel ile incelenen varlık olması bakımından varlık değil, varlık ile düşünce arasında kurduğumuz bağlardır. Kısacası, bu noktada bir varolanın mı yoksa onun özne hakkında tasdik edilişinin mi ele alındığına dikkat ederek beş tümelden biri olan ilineği belirleyebiliriz.

2. 2. BEŞ TÜMELİN KARŞILAŞTIRILMASI

Boethius'a göre, Porphyrios, *İsagoge*'de cins, tür, ayrım, hassa ve ilinek şeklinde tek ele aldıktan sonra, bunları aralarındaki ilişkiler açısından karşılaşmaktadır. Bu karşılaştırma ikili tarzda, benzerlikleri ve de ortaklıkları ya da benzeşmeyen yönleri ve de ayrılıkları açısından ele almak şeklinde gerçekleşmektedir.[997]

Porphyrios, beş tümelin her birini tek tek karşılıklı olarak incelemeden önce, toplu olarak aralarındaki nisbetler açısından ele almaktadır.[998] Boethius'a göre, Porphyrios, her bir tümelin sayılar çokluğuna olan yüklemini göstermektedir. Bu ise onların hep birlikte sahip oldukları ortaklıklarıdır. Boethius'a göre, Porphyrios bu vurgu ile çokluğa yüklem olmayı, teke yüklem olmaktan ayrıştırmaktadır.[999]

> Buna göre, cins, türlere ve türlerin bireyleri üzerine yüklenir. Örneğin hayvan, ata ve insana, bunun yanı sıra onların altındaki bireylere yüklenir. Cins farklı türlerin ayrımları üzerine ve de türe yüklenir. Türler ayrımlar ile biçimlendiklerine göre cinsin türlere yüklem olduğunun söylenmesinden çıkan sonuç, cinsin, türlerin tözlerini ve formlarını oluşturan ayrımlar üzerine de yüklem olduğudur. Cins aynı zamanda tek bir ayrım üzerinde değil, birden çok ayrım üzerine yüklem olur. Örneğin akıllı olanın hayvan olduğu söylendiği gibi, akılsız olanın da hayvan olduğu söylenmektedir. Cins, türlere ve ayrımlara ve de bunların bizzat altındaki bireyler üzerine yüklem olur. Ayrımda da çok sayıdaki türlere ve bunların bireyleri üzerine yüklenir. Örneğin akılsız ayrımı, tür açısından çokluk arz eden ata ve ineğe ve bunların

[997] Boethius, *İnİs2*., s. 285.
[998] Porphyrius, *İsagoge*, Boethius, "İnİs2" içinde, s. 285-286. Ayrıca, bkz. Porphyrios, *İsagoji*, çev. Hamdi Ragıb Atademir, Konya, 1948, s. 48-49.
[999] Boethius, a.g.e., s. 287.

> bireylerine yüklem olur. Şu halde, tümel olarak yüklenen her terim, bireyler üzerine de yüklem olmaktadır. Eğer ayrım türler üzerine söylenebiliyor ise bu türlerin bağlı terimleri üzerine de yüklem olabilecektir.[1000]

Tür konusunu ele alırken açıkladığımız üzere, Boethius açısından beş tümelden bir olan, yalnızca en özel türdür. Düşünürümüz, göreli türü dışta tutarak, bu bölümde yalnızca bireylerine nisbetle ele alınan, 'form' anlamındaki türü almaktadır. Bu açıdan ele aldığı tür, yalnızca bireyleri üzerine yüklem olmaktadır. Boethius'a göre, son (ultima) tür olan hakiki tür (vere species) ve de tür olarak adlandırılmaya daha layık olan türlerin (magis species) başka türler üzerine yüklem olmaları mümkün değildir. Düşünürümüze göre, türden sonra bireyler gelmekte ve de tür yalnızca bireyleri üzerine yüklem olmaktadır.[1001]

Düşünürümüz, beş tümeli ele alırken her biri için yaptığı açıklamalardan farklı olarak bu bölümde, ilgili betimlerde tanıtılan kavramlardan hangilerini beş tümelden biri olarak gördüğünü bu bölümde daha açık göstermektedir. Yukarıda tür için yaptığı belirlemeyi, hassa içinde yapmakta, dört anlamda söylenen hassadan hangisini beş tümelden biri olan hassa olarak gördüğünü ortaya koymaktadır. Aşağıda görüleceği üzere, betimlediği hassa, dördüncü anlamdaki hassadır.

> Hassa, hassası olduğu tür üzerine yüklem olur. Başka bir tür için de söylenebiliyor ise, tek bir türün hassası değil demektir. Tek bir türe, onun bütün üyelerine her zaman ait olan şeyin, onun hassası olduğu ortaya koyulmuş olmaktadır… Aynı zamanda hassası olduğu türün bireyleri üzerine de yüklem olur.[1002]

İlineğe ilişkin görüşlerini ayrılabilir ve ayrılamaz ilinekler üzerinden dile getirmektedir.Bu görüşleriyle, bize göre, hâl ifade eden ayrılabilir ilineklerin, haizlik ifade eden ilineklere göre daha geniş yükleme sahip olduklarına işaret etmektedir:

> İlinek ise birden çok tür için ve de farklı türlerin bireyleri için söylenir. Zenci ve karganın siyah oldukları söylenir; bunun yanı sıra şu zenci ve şu karga ise bireylerdir. Siyah ise ayrılamaz bir ilinek olarak, siyalık niteliğince söylenmektedir. Buna karşın pek çok türe dahil olan, daha ziyade ayrılabilir ilineklerdir. Hareket etmek insan ve ineğin her ikisi için de söylenir. Aynı şekilde

[1000] A.g.e., s. 287-288.
[1001] A.g.e., s. 288.
[1002] A.g.y.

> hareket etmek insan ve ineğin altındaki bireyler için daima yüklem olmaktadır.[1003]

Boethius bu noktada önemli bir vurgu yapmaktadır; Porphyrios'un söz ettiği ilinekler ilk olarak bireyler içinde taşınan ilinekler olarak söylenmekte, ikinci olarak bireylerin tümelliği ile ilişkilendirilmektedirler. Düşünürümüz, ilişkilendirmeyi, alttaki terimlere yapılan yüklemin, bireylerin tümeline taşınması olarak betimlemektedir.[1004] "Örneğin siyahlığın karga ferlerinde mevcut olması nedeniyle, karga türünde de mevcut olduğu söylenmektedir. Bu siyahlık ilineğinin bütün tikellere işlemiş olması gereği, karganın siyah olduğunu söyleyerek onu bizzat türe de yüklemiş olmaktayız."[1005] Düşünürümüz, bu açıklamalarıyla, kanaatimizce, tümel terimin, aphaíresis ve epagôgê adındaki iki soyutlama modelinin birlikte kullanımıyla oluştuğuna ve de birincil töz bireyin delalet bakımından önceliğine vurgu yapmaktadır. Bunun yanı sıra, birincil tözlerin ilineklerden ontolojik önceliğine de işaret etmektedir.

Boethius burada, "şaşırtıcı" göründüğünü düşündüğü bir hususa değinir. Cins, hassa üzerine yüklem olarak söylenmemektedir. Aynı şekilde, Porphyrios, türün hassa üzerine ve ayrımın da hassa üzerine yüklem olduğundan söz etmemektedir. Ancak, cinsin yalnızca türler ve ayrımlar üzerine yüklem olduğu, ayrımın da türler ve bireyler üzerine yüklem olduğu, türün ise bireyler üzerine, hassanın ise tür ve bireyleri üzerine yüklem olduğu, ilineğin ise türler ve bireyleri üzerine yüklem olduğu belirtilmektedir.[1006]

Boethius, büyük terimin yüklemlerinin, küçük terimin tamamı üzerine olduğunu, eş düzeydeki yüklemlerin ise birbirleri ile döndürülebileceklerine değinir.[1007] Ancak kanaatimizce, burada döndürülebilme ya da akis hususunu, özne ve yüklemin eşit kaplamından olmaları yönüyle değil, beş tümelin birbirleri üzerine yüklem olup olamadıkları bakımından, farklı bir açıdan ele almaktadır.

> Buna göre, cins, ayrım, tür, hassa ve ilinek üzerine yüklem olabilmektedir. "Her ne akıllı ise hayvandır." örneğinde cins ayrım üzerine yüklenmiştir. "Her ne insan ise hayvandır." örneğinde cins, tür üzerine yüklenmiştir. "Her ne gülebilen ise hayvandır."

[1003] A.g.y.
[1004] A.g.y.
[1005] A.g.e., s. 289.
[1006] A.g.y.
[1007] A.g.y.

> örneğinde cins, hassa üzerine yüklemiştir. "Her ne siyah ise hayvandır." örneğinde ister bir kargayı ister bir zenciyi işaret ediyor olalım, cins, ilinek üzerine yüklenmektedir. Aynı şekilde "Her ne insan ise akıllıdır." örneğinde ayrım, tür üzerine yüklenmiştir. "Her ne gülebilen ise akıllıdır." örneğinde ayrım, hassa üzerine yüklenmiştir. Bir zenciye işaret ederek, "Her ne siyah ise akıllıdır." örneğinde ayrım ilinek üzerine yüklem olmaktadır. "Her gülebilen insandır." örneğinde tür, hassa üzerine yüklem olmaktadır. Bir zenciye işaret ederek söylersek "Her ne siyah ise insandır." örneğinde tür, ilinek üzerine yüklem olmaktadır. 'Siyah' ile bir zenciye işaret ederek "Her ne siyah ise gülebilendir." örneğinde hassa, ilinek üzerine yüklenmektedir.[1008]

Boethius'a, ilineğin bütün ile döndürülebileceği görüşündedir. İlinek, öncelikle tekillerin bölünemeyen bireylerinin önüne koyulmakta (proponutur), bu şekilde yukarıdakilere de yüklem olmaktadır. "Sokrates hayvandır, akıllıdır, gülebilendir ve insandır." Örneğinde, kellik Sokrates'in bir ilineği olmakla, aynı ilinek diğer dördüne yani hayvana, akıllıya, gülebilene ve de insana yüklenmektedir.[1009]

Bizce, burada Boethius, *İsagoge*'nin, *Topikler*'den farklı bir eser olduğuna, yeni bir terkip olduğuna örtük bir imada bulunmaktadır. Bireysel yargıları konu alan Porphyriosçu beş tümelin, tümel yargıları ele alan Aristotelesçi *Topikler* açısından nasıl okunabileceğinin örneklerine yer verdiğini söyleyebiliriz. Ancak hiçbir zaman belirgin bir şekilde Porphyrios'un, Aristotelesçi dört tümeli yeniden düzenlediği şeklinde bir görüşe yer vermemektedir.

Boethius'a göre, Porphyrios, beş tümelin ortak yönlerine değindikten sonra, tekil olarak karşılıklı benzeşen ve benzeşmeyen yönlerini soruşturmaya başlamaktadır. Çalışmamızın bu aşamasında yer alan Boethius'un görüşleri, Porphyrios'un *İsagoge*'de yer verdiği açıklamalara yöneliktir. Burada, Porphyrios'un hangi görüşleri dile getirdiği gerekli yerlerde kısaca ifade edecek, daha ziyade Boethius'un bunları nasıl okuduğuna ağırlık vereceğiz. Porphyrios'un *İsagoge*'de dile getirdiği görüşlerin takip edilebilmeleri için, Hamdi Ragıb Atademir çevirisinin sayfa numaralarını belirteceğiz.

[1008] A.g.e., s. 289-290.
[1009] A.g.e., s. 290.

2. 2. 1. CİNS VE AYRIMIN ORTAKLIKLARI ÜZERİNE[1010]

Boethius'a göre, Porphyrios, ilk olarak cins ve ayrımın benzeşen yönlerini incelemektedir. Düşünürümüze göre, beş tümel arasında cins ve ayrım diğerlerine göre daha tümel yükleme sahiptirler; cins, türü ve ayrımı içerirken, ayrım türü içermektedir; bunu tersi mümkün değildir.[1011] Buna göre, cins ve ayrımın ortak yönü türü kuşatmalarıdır.

> Cins nasıl kendi altında türlere sahip ise, cinsle aynı sayıda olmasa da ayrım da türlere sahiptir. Cins, ayrımı da kuşatır; türlerinin her biri bir ayrım tarafından kuşatıldığı ve cinsin, cins olabilmesi için çok sayıda türe sahip olması zorunlu olması gereği, kendisi altında yalnızca tek bir ayrım bulunmaz. Örneğin hayvan, akıllı ve akılsız üzerine yüklenir. Şu halde, akıllının altındaki türlere ve de akılsızın altındaki türlere de yüklenmektedir. Dolayısıyla, hayvanın ve akıllının, yani cinsin ve ayrımın ortak yönü, cins, tanrı ve insan üzerine yüklenirken, aynı şekilde bir ayrım olan akıllının, tanrı ve insan üzerine söylenmesidir. Ancak bir cins olarak hayvanın sahip olduğu yüklem bununla sınırlı değildir. Hayvan, yalnızca tanrı ve insan üzerine değil aynı zamanda at ve inek üzerine de yüklenirken, bu durum akıllı ayrımı için söz konusu değildir.[1012]

Boethius, bu örneklerde "tanrı"nın neden hayvan cinsi altında gösterildiğini yeniden açıklar. Bu dile getiriken, başkalarının görüşünü aktardığını vurgular. Daha önce de belirttiği gibi, bu görüştekiler güneşin, yıldızların ve de bütün dünyanın canlı olduğunu düşünmekteler ve onlara tanrıların isimlerini vermektedirler.[1013]

Düşünürümüze göre, cins ve ayrımın ikinci ortak yönü, cins üzerine cins olarak yüklenen her terimin, onun bizzat altındaki terimlere de benzer şekilde yüklenmesi gibi, ayrım üzerine ayrım olarak yüklenen her terimin, ayrımın altındakilere de ayrım olarak yüklenmesidir.[1014] Boethius bunu şu şekilde açıklar:

> Bir cinsin üzerinde, cins olarak yüklenen pek çok terim bulunmaktadır. Örneğin hayvanın üzerinde canlı ve töz cins olarak yer almaktadır. Şu halde bunlar, hayvana ve onun altındakilere cins olarak yüklenmektedirler; canlı ve töz öncesinde hayvanın olduğu gibi, insanın da cinsleridir. Ayrımlar söz konusu olunca ayrımların bizzat kendileri üzerine yüklem olan ayrımlar da bulunmaktadır.

[1010] Porphyrius, a.g.e., s. 291-292. Ayrıca, bkz. Porphyrios, *İsagoji*, çev. Hamdi Ragıb Atademir, s. 48-49.
[1011] Boethius, *İnİs2*, s. 292.
[1012] A.g.e., s. 292-293.
[1013] A.g.e., s. 293.
[1014] A.g.e., s. 293-294.

> Örneğin akıllı ayrımı üzerine iki ayrım yüklem olmaktadır: Birincisi, aklı kullanan; ikincisi ise akla sahip olan. Aklı kullanmak başka bir şey, akla sahip olmak ise başka bir şeydir. Aynı şekilde duyuma sahip olma başka, onu kullanmak başkadır. Örneğin uyuyan bir kişi duyuma sahiptir ancak onu kullanmamaktadır. Aynı şekilde, uyuyan kişi akla sahiptir ancak onu kullanmamaktadır. Şu halde, aklı kullanmak, akıllılığın bizzat kendisinin bir ayrımıdır. Ancak, insan, akıllılığın altında konumlanır. Aklını kullanmak bir ayrım olarak insana yüklenmektedir. İnsan, diğer hayvanlardan aklını kullanması ile ayrışır. Şu halde, cins üzerine yüklenen her şey cinsin bağlı terimlerine de söylemektedir; aynı şekilde ayrım üzerine yüklenen her şey ayrımın altında konumlananlar için de söylenmektedir.[1015]

Bu husus, daha önce Alain De Libera aracılığıyla değindiğimiz gibi, *Kategoriler* 1b10-12'de formüle edilen konu üzerine söylenme ile terimlerin bağlı terim kılınışıyla yakından ilgili olduğu gibi,[1016] "her ayrımın daha önceki bir ayrımın ayrımı olması" şeklinde, *Metafizik*'te dile getirilen ilke[1017] ile de, kanaatimizce, yakından bağlantılıdır. Düşünürümüzün bu açıklamaları, "Porphyrios Ağacı" olarak tanınacak şema ile görselleştirilen, en yüksek cins ile birey arasındaki yüklem dizisini, ayrım eksenli bir dizi olarak görmesinin nedenini de göstermektedir.

Düşünürümüze göre, cins ve ayrımın üçüncü ortak yönü ise cinsin ortadan kalkması ile türlerin yok olması gibi, ayrımın ortadan kalkması ile, ayrımın üzerine yüklem olduğu türler de yok olmaktadır. Bu ise, "tümel tözün yok olması halinde bağlı terimlerin de yok olması" ortaklığıdır. İlinek konusu ele alırken detaylı olarak açıkladığı gibi, cinsin yok olması halinde, altındaki türler de yok oluyor iseler, benzer şekilde tümel ayrımlar yok olunca, altlarındaki türler de yok olacaklardır.[1018]

Boethius, öncelik hususunu Aristoteles'in *Kategoriler*'deki görüşlerine koşut olarak beş anlamda ele alır. Birinci olarak öncelik zaman yönünden bir öncelik ifade eder. Bu bağlamda cansız nesnelerden bahsederken, bir şeyin bir başkasından "daha eski" (antiquius), canlılardan bahsederken "daha yaşlı" (senius) ibareleri kullanılır.[1019] İkinci anlamda öncelik, Boethius'a göre, zaman değil doğa yönünden bir öncelik söz konusudur.

[1015] A.g.e., s. 294.
[1016] Detaylı bilgi için bkz. De Libera, Alain, *Introduction et Notes*, Porphyre, "İsagoge" içinde, Traduction par Alain De Libera et Alain-Philippe Segonds, Librairie Philosophique J. Vrin, Paris, 1998, s. XVI-XVII.
[1017] Ross, David, a.g.e., s. 102.
[1018] Boethius, a.g.e., s. 294-295.
[1019] Boethius, *İnCat*, s. 283 D, 284 A.

Buna göre, birbiri ile karşılıklı nisbet içindeki iki şeyden biri var olunca diğerinin de var olması zorunlu olmak üzere, bu diğeri var ise ve ötekinin var olması zorunlu değil ise, bu diğerinin varlık bakımından öncelikli konumda olduğu, ötekinin var olmasının zorunlu olmadığı anlaşılır. Varlık bakımından önce olan tümel bir şekilde söylenendir. Düşünürümüz, bu anlamdaki önceliği insan ve hayvan terimleri üzerinden örneklendirir. İnsan dendiği zaman aynı zamanda hayvan teriminin de dile getirilmiş olduğunu belirtir. Hayvan dendikte ise bunu hemen insan teriminin takip etmesi gerekmez. Bütün insanlar hayvandır ancak bütün hayvanlar insan değildir.[1020] Kısacası, aralarında tümellik ilişkisi bulunan iki terimden daha tümel olan doğa bakımından öncedir. Daha az tümel olan dile getirilince daha tümel olanın da varlığından bahsedilmiş olunur zira varlığı bu daha tümel olana bağlıdır. Ancak bunun tersi söz konusu değildir. Boethius'a göre, önceliğin üçüncü anlamı geometride öğelerle yapılan betimlerdeki önceliktir. Bu öğeler terimler (terminos) olarak adlandırdıklarımızdır.[1021] Dördüncü anlamdaki öncelik ise gözleme dayalı doğa olayları gibi olgular ve toplumda değer atfedilen, saygı duyulan kişilere atfedilen öncelik ifade etmektedir.[1022] Beşinci anlamda öncelik bir şey ile ona delalet eden sözcük arası önceliktir. Boethius'a göre, Aristoteles sözcüğün hiçbir zaman şeyin varlığının nedeni olamayacağını belirtmektedir. Sözcük var olduğu için şey var değildir bilakis şey bizzat var olduğu için ona delalet eden söz doğrudur. Kısacası şey, sözcüğün varlığının nedenidir ve bu bakımdan öncedir. Kimi zaman bir sözün doğruluğundan harekete şeyin var olduğu sonucuna ulaşırız. Ancak gerçekte önce olan şeydir.[1023] Bu anlamdaki öncelik, dilin varlığa tekabülü çerçevesinde varlık ve ona tekabül eden yüklem arası önceliği ele almaktadır.

Bu açıdan baktığımızda beş tümelin karşılaştırıldığı bağlamda ele alınan öncelik bizce, ikinci anlamdaki önceliktir. Bu bağlamda iki hususa daha değinmek isteriz. Düşünürümüzün öncelik konusuna dair görüşlerini Aristoteles'in *Kategoriler*'i üzerine şerhinden aktardık. Ancak bu görüşlerinde, Porphyrios aracılığıyla edindiği, "daha tümel olanın doğa bakımından önce oluşu" şeklindeki Platoncu etkinin de göz önünde bulundurulması gerektiği kanısındayız. Porphyriosçu beş tümeli, yüklem sınıfları kuramıyla on kategoriyi en genel yüklemler olarak anlamaya giriş olması kadar, varlık ve

[1020] A.g.e., s. 284 C-D.
[1021] A.g.e., s. 285 A. [Terim sözcüğünün çalışmamız içinde Boethius'un kendi kullanımının yegane örneği budur.]
[1022] A.g.e., s. 285 C.
[1023] A.g.e., s. 286 A-C.

düşünce arasında bağ kurma araçları arasında gördüğümüzü belirtmiştik. Buna göre, burada varlık ve düşünce olmak üzere iki boyut söz konusudur. Varlıkta olan bir şekilde düşünülmekte ve dil ile ifade edilmektedir. Kısacası, daha önce de belirttiğimiz gibi, kanaatimizce bu bağlamda söz konusu edilen önceliği, terimlerden birinin yok olmasıyla altındakilerin de yok olmasını, düşünceden ziyade varlık boyutu ekseninde ele almak gerekmektedir. Kısacası bizce, Porphyrios ve Boethius bu bağlamda meseleyi yalnızca mantık açısından değil aynı zamanda metafizik açısından ele almaktadırlar.

2. 2. 2. CİNS VE AYRIMIN HASSALARI ÜZERİNE[1024]

Boethius, hassanın ne olduğunun, bu anlamda kullanılan bütün sözcüklerin hepsinin uygun şekilde daha önce tanımladığını hatırlatır. Ancak Porhyrios'un, cins ve ayrımın hassalarından söz ederken iki arasındaki farkı "hassa" şeklinde belirtmesi, hassanın kötü kullanımını (per abusionem) teşkil etmektedir. Bu ise, bir başkası ile ortak olarak paylaştığı bir niteliğin diğerlerine göre ayrımı olarak gösterilerek, şeyin hassası olduğunun belirtilmesidir.[1025]

> Örneğin insanın zati hassası, teke, hepsine ve her zaman ait olan gülebilmedir. Hassa teriminin kötü kullanımı örneği ise akıllılığın insanın hassası olduğunun söylenmesidir; bu insanın zati hassası değildir zira tanrı ile ortak olarak paylaştığı bir doğaya delalet eder. Ancak akıllı olmayan bir sürü hayvanından ayrılığını belirtmek için, akıllılık insanın hassası olarak söylenmektedir. Bu durumda bir başkasından ayrılığını belirten niteliğin hassa olarak yüklenmesi yersiz bir kötü kullanım değildir.[1026]

Kendi sözlerimizle ifade edersek, Porphyrios bu anlamdaki hassayı, bir felsefe tekniğini ifade eden teknik bir terim olarak kullanmaktadır. Buna göre, bu teknik yönüyle hassa, bir şeyin başka bir şey ile karşılaştırılması açısından söz konusu olan fark anlamındadır. Bir başka deyişle, bir karşılaştırmada, karşılaştırılan unsurlarından birini diğerinden ayırt etmek için, yalnızca ona ait olmayan bir vasfın, onun ayırıcı niteliği olarak belirtilmesidir.

> Şimdi, diğer dört tümele göre, birçok üzerine yüklenmenin cinsin hassası olduğu söylemektedir. Bu ise cinsin, her daim teke ve hepsine ait olan zati bir hassaya sahip olduğunu dile getirmektir. Şu

[1024] Porphyrius, a.g.e., s. 295-296. Ayrıca, bkz. Porphyrios, *İsagoji*, çev. Hamdi Ragıb Atademir, s. 50-51.
[1025] Boethiuıs, *İnİs2*, s. 297.
[1026] A.g.e., s. 297.

> halde, ayrıma, türe, hassaya ve ilineğe kıyasla daha fazlasıyla yüklem olmak yalnızca cinste mevcuttur.[1027]

Boethius, buradaki ayrımlardan, cinsi bölen ayrımların anlaşılması gerektiğini belirtir, cinsi biçimlendiren ayrımların değil. Düşünürümüze göre, cinsin kendileri ile biçimlendiği ayrımlar, o cinse kıyasla daha geniş yükleme sahiptirler;[1028] bir başka deyişle, daha tümeldirler, kaplamları daha geniştir.

> Örneğin hayvanın üzerinde yer alan canlı ve cismani ayrımları, hayvanın ayrımları olmakla birlikte, bölücü ayrımları değil, kurucu ayrımlarıdır. Şu halde, ondan daha fazla bir yükleme sahiptirler. Yukarıdaki terimler, aşağıdakilere yüklenirler. Aşağıdakilere yüklenenler onlar ile döndürülemezler ve onlara göre daha geniş yükleme sahiptirler.[1029]

Boethius'a göre, Porphyrios cinsin başka bir hassasını daha göstermektedir. Bu da cinsin kendisi altında konumlanmış ayrımlardan ayrıştığı hassasıdır. "Cins, ayrımları bilkuvve olarak içerir; ayrımlar ise cinsi içeremezler. Hayvan, akıllı ve akılsızı bilkuvve olarak içerir; akıllılık ve akılsızlık ise hayvanı içeremezler."[1030]

Boethius'a göre, cinsin ayrımları bilkuvve içermesinden, bilfiil içermemesinden başka bir hassası doğmaktadır. Cins ortadan kalınca ayrım yok olmaktadır; hayvanın ortadan kalkmasıyla ayrım olan akıllılığın yok olması gibi. Oysa akıllı yok olsa bile akılsız hayvan varlıkta kalmaktadır. Boethius bu noktada bir soru yöneltir: "Acaba her iki ayrımın ortadan kalkması durumunda cins, varlıkta kalmaya devam edebilir mi?"[1031] Boethius'un bu soruya yanıtı, devam edebileceği şeklindedir:

> Bir terimin tözünü aldığı, üzerlerine yüklem oldukları değil, kendisini oluşturan terimlerdir. Bir cins, bölücü ayrımları ortadan kalksa bile, aynı cinsin formunu ve tözünü kuran ayrımlar devam ettiği sürece, varlığını devam ettirebilir. Örneğin hayvanın yüklem olduğu akıllı ve akılsız ayrımları yok olsalar bile, hayvanın kurucu

[1027] A.g.y.
[1028] A.g.e., s. 299.
[1029] A.g.y.
[1030] A.g.y.
[1031] A.g.e., s. 300.

> ayrımları olan canlı ve duyumsayan ayrımları bir arada var oldukları sürece, hayvan ortadan kalkamaz.[1032]

Filozofumun dikkat çektiğine göre, cins, her iki ayrımı bilkuvve olarak içermesi açısından daha fazla yükleme sahiptir: "Bilfiil olarak onları içermemekte ancak bilkuvve olarak içermektedir; bilfiilde onlardan ayrılmaktadır. Bu ise içermenin bilkuvve olduğu, bilfiil olmadığı anlamına gelmektedir. Cins de ilgili ayrımları bilfiil olarak içermemektedir; bilfiilde onlardan ayrılmaktadır." Düşünürümüzün buradan çıkardığı sonuç, cinsin zatının, bunların hiçbirinde konumlanmış olmadığıdır.[1033]

Boethius'a göre, cinsin bir diğer hassası, yükleminin özelliği ile tanınmasıdır. Her cins, bir şeyin ne olduğu sorusuna yanıt vermeye uygun düşer. "Örneğin hayvan insan üzerine, ne olma bakımından yüklenir. Ayrım ise bu özelliği taşımaz; hangi şey olma bakımından yüklenir; her ayrım bir nitelik bildirir."[1034] Boethius, cinsin bu hassasının zati hassa olmadığını, başka bir şeye göre ayrımına dayalı hassası olduğunu belirtir. Zira ne olma bakımından yüklenmek açısından tür ile ortaktır. Buna göre, cins, ayrımla karşılaştırılması açısından bu hassaya sahip olduğu söylenmektedir.[1035]

Cins ve ayrımın ayrıldığı başka bir yön ise, cinsin belirli bir türde, komşu türde her zaman mevcut oluşudur. Düşünürümüzün buna ilişkin örneği şu şekildedir: "İnsanın üzerinde hayvan ve töz gibi pek çok cins olabilir; ancak komşu (yakın) cinsi yalnızca hayvandır. Buna karşın, bir türde birden fazla ayrım olabilir: Örneğin insanın akıllı ve ölümlü ayrımları gibi." Boethius'a göre, tanımlarda tek bir cins yer alırken, birden çok ayrımın yer almasının nedeni de budur.[1036]

Cins ve ayrımın ayrıldıkları başka bir yön ise, cinsin kendisine bağlı terimin uzamını kuşattığı yerde, ayrımın formunu kuşatmasıdır. Düşürümümüz bu hususu, daha önce tunç heykel üzerine getirdiği görüşleri tekrar ederek açıklar. "Cins, kendisi üzerine biçimin etki

[1032] A.g.y.
[1033] A.g.y.
[1034] A.g.e., s. 301.
[1035] A.g.y.
[1036] A.g.e., s. 301-302.

ettiği madde gibidir. Ayrım ise form olarak türün üzerine eklenmekte, tözünün tanım içeriğini oluşturmaktadır."[1037]

Sonuç olarak, ayrım cinsten pek çok farkla ayrışmaktadır. Cinsle en çok benzeşen yönü tümelliğidir; cinsten sonra diğerleri arasında en geniş yükleme sahip tümeldir.[1038]

2. 2. 3. CİNS VE TÜRÜN ORTAKLIKLARI ÜZERİNE[1039]

Boethius'a göre, Porphyrios cins ve türün üç ortak yönünü dile getirmektedir. Düşünürümüze göre, ilk ortak yönleri birçok üzerine yüklenmeleridir. Hem cins hem de tür, birden çok terim üzerine yüklem olmaktadır; cins, türler üzerine yüklenirken, tür ise bireyler üzerine yüklenmektedir. Ancak düşünürümüze göre, burada söz konusu olan tür, insan gibi yalnızca tür olandır. Aynı zamanda cins olabilen tür değil, son tür söz konusudur. Boethius'a göre, eğer burada söz konusu olan aynı zamanda cins olabilen tür olsa idi, onun cins ile ortak yönünün birçok üzerine yüklem olmasını dile getirmek, cinsin kendisi ile ortak yönünün birçok üzerine yüklem olduğunu söylemek olurdu.[1040]

İkinci ortak yönleri, yüklendikleri terime önce oluşlarıdır. "Birçok üzerine yüklem olan her terim, doğru sıra ile yüklenir ise yüklem oldukları terimlere göre öncedirler."[1041]

Üçüncü ortak yönleri ise, altlarındaki terimleri, kendi etrafları (ambitum) içinde kuşatmaları ve sarmalamaları bakımından, onların bütünleri olmalarıdır. "Cins türlerin bütünüdür; bireylerin bütünü ise türdür. Cins ve tür, eş düzeyde çokluğun birleyecileridir. Çokluğun birleyicisi olanın, formların birliğe taşıyıcısı olması açısından, doğru bir şekilde bütün olduğu söylenir."[1042]

[1037] A.g.e., s. 302.
[1038] A.g.y.
[1039] Porphyrius, a.g.e., s. 302-303. Ayrıca, bkz. Porphyrios, *İsagoji*, çev. Hamdi Ragıb Atademir, s. 51.
[1040] Boethius, *İnİs2*, s. 303.
[1041] A.g.y.
[1042] A.g.y.

2. 2. 4. CİNS VE TÜRÜN HASSALARI ÜZERİNE[1043]

Boethius, cins ve tür arasındaki karşılaştırma açısından söz konusu olan farkı, hassayı, içerilme hususu üzerinden açıklamaktadır; cins, türü içermesi bakımından türden farklıdır:

> Hayvanın insanı içermesi gibi, cinsin türü içermesi nedeniyle cinsin türden farklı olduğu söylenir. Tür ise cinsi içermez; insan, hayvan üzerine yüklem olmaz. Şu halde, tür, cinsler tarafından içerilir ancak cinsler içerilmezler. Daha geniş yükleme sahip olan, daha az yükleme sahip olanın içericisidir. Cins, türe göre daha geniş yükleme sahip olması bakımından, türün cins tarafından içerilmesi zorunludur. Cins ise, hiçbir şekilde türün yüklem çerçevesi içine dahil olmaz. Bunun açıklaması ise cinsin ayrımı kabul ederek türü oluşturmasıdır. En geniş yükleme sahip olan cins, ayrımlar içinde sıkıştırılarak, daraltılmış olarak türü oluşturur. Demek oluyor ki cins ile ayrım birleşimi türü ortaya çıkarır; en geniş yüklemden ve tümellikten türün dar sınırları içinde sınırlanır. Zatında uzun ve geniş bir yükleme sahip olan hayvan eğer akıllı ve ölümlü ayrımları ile zapt edilecek olursa, azalır ve tek bir insan türü içinde sınırlanır.[1044]

Beş tümele dair Porphyrios ve Boethius'un görüşlerini varlık ve düşünce şeklinde iki yönden, iki boyut açısıdan değerlendirdiğimize daha önce değindik. Boethius'un yukarıdaki görüşlerini, meselenin daha ziyade düşünce boyuna yönelik görmekteyiz. Aşağıdaki görüşleri ise bizce bu defa aynı hususu varlık yönünden nasıl ele aldığını göstermektedir. Bu şekilde, teklafızlıkla yapılan yüklemlerin de varlık boyutunda ne ifade ettiğini de gösteriyor olmaktadır. Devamında tanıma ilişkin açıklamalarını da bu bağlamda değerlendirmekteyiz; zira ayrımın beşinci betimini ele alırken belirttiğimiz gibi Boethius açısından varlık ve tanım yakından bağlantılıdırlar: "Bir şeyin ne olduğu sorusuna her kim, varlığının ne olduğunu göstererek yanıt vermek isterse, şeyin tanımını verir."[1045]

> Tür cinse göre küçük olması bakımından içerilendir, içeren değildir. Cinsin ortadan kalkması durumunda tür de ortadan kalkar; bütün yok olursa, parça var olamaz. Ancak, tür ortadan kalkacak olursa, cins varlığını devam ettirir. Örneğin hayvan ortadan kalkınca insan da yok olur ancak insan yok olunca hayvan varlığını devam ettirir. Bunun nedeni, cinsin, tür üzerine teklafızlılıkla yüklenmesidir; yani türün, cinsin tanımını ve ismini almasıdır;

[1043] Porphyrius, a.g.e., s. 304. Ayrıca, bkz. Porphyrios, *İsagoji*, çev. Hamdi Ragıb Atademir, s. 51-52.
[1044] Boethius, a.g.e., s. 304-305.
[1045] A.g.e., s. 273.

> bunun tersi mümkün değildir. Cinsin, türün tanımını aldığı görülmemektedir zira öncekilerin tözleri aşağıdaki terimlerce kabul edilir. Hayvan tanımlanırken, canlı ve duyumsayan bir töz olduğu söylenirse ya da hayvan, insan üzerine yüklenirse doğru söylenmiş olur. Ve de hayvanın tanımı insan üzerine yüklenerek, insanın canlı ve duyumsayan bir töz olduğu söylenirse, bu önermede hiçbir yanlış bulunmaz. Ancak insanın, "akıllı ve ölümlü hayvan" şeklindeki tanımı, hayvana uygun düşmez; hayvan için, "akıllı ölümlü hayvan" denemez. Şu halde tür, cinsin adını aldığı gibi aynı zamanda tanımını da almaktadır. Ancak cins, türün adını almadığı gibi onun tanımı ile de gösterilemez. Şu halde, adı ve tanım içeriği ile bir başkası üzerine yüklem olan, onun üzerine teklafızlılıkla söylenmektedir. Cins üzerine türün ne adı ne de tanım içeriği yüklenemediğine göre, teklafızlılıkla yüklem olarak döndürülemez.[1046]

Cinsin türden başka bir farkı şu biçimdedir: "Cins, çeşitli türleri içermesi yönüyle türü aşmaktadır; tür ise ayrımlarının çokluğu ile onu aşar." [1047] Ayrım, konusunu ele alırken, düşünürümüzün vurgulamış olduğu gibi, türün, cinse üstün geldiği ayrımlar yalnızca türyapıcı ayrımlardır.

> Bir cins olan hayvan, bir tür olan insanı aşmaktadır. Hayvan yalnızca insanı değil aynı zamanda ineği, atı ve diğer türleri de içerir ve onları yüklem uzamı içine dahil eder. Ancak insan gibi bir tür, hayvan gibi bir cinsi, ayrımlarının çokluğu ile aşar. Zira cins, bilfiil olarak hiçbir ayrıma sahip olmaması nedeniyle, akıllı ve ölümlü ayrımlarına bilfiil sahip değildir; ancak onları türlerinin tözlerine bağlı ve içkin olarak kuşatmaktadır. Şu halde insan, akıllı ve ölümlüdür ancak cins bu niteliklerde değildir. Hayvan zatında ne akıllı ne de ölümlüdür. Cins birden çok türü içermekte ise de tür pek çok ayrım ile biçimlenmektedir; cins türleri içermesi bakımından türü aşarken, tür ise ayrımlarının çokluğuyla cinse galip gelmektedir.[1048]

Cins tür arasındaki başka bir fark, yüklem dizisi içerisindeki konumları yönüyledir: "Cins, her şeyin ilki olması bakımından hiçbir zaman son olacak biçimde aşağı inemez; tür ise her şeyin altında olması bakımından, hiçbir zaman her şeyin en yüksek terimi olacak şekilde yukarı çıkamaz. Şu halde, tür hiçbir zaman en genel (generalissimum) olamaz; cins de hiçbir zaman en özel (specialissimum) olamaz." Düşünürümüze göre, burada dile getirilen

[1046] A.g.e., s. 305-306.
[1047] A.g.e, s. 306.
[1048] A.g.e., s. 306-307.

farklılıklardan bazıları yalnızca cins ve tür arasında iken, diğer farklılıklar diğer tümeller için de söz konusudur.[1049]

2. 2. 5. CİNS VE HASSANIN ORTAKLIKLARI ÜZERİNE[1050]

Boethius'a göre, Porphyrios cins ve hassanın üç ortak yönüne değinmektedir. Düşünürümüze göre, birinci ortak yön cinsin hassa gibi türü takip etmesidir. "Tür verili olunca cins ve hassanın anlaşılmaları zorunludur. Hiçbir tür hassasını terk etmez. Eğer insan varsa, hayvan vardır; insan varsa, gülebilen vardır."[1051]

İkinci ortak yön, cinsin katılımının eş düzeyde olması gibi, hassanın katılımı da eş düzeyde oluşudur:

> Her cins, türlere eş düzeyde katılır; hassa da bütün bireylere eş düzeyde bağlıdır. Şu halde, cinsin katılımının eş düzeyde olduğu gösterilmiş olmaktadır. İnsan, at ve de ineğe göre daha fazla hayvan değildir; hayvan olmak bakımından, hayvandan yani cinsin kelimesinden eş düzeyde pay almaktadır. Cato ve Cicero her ne kadar eş düzeyde gülmeseler de, eş düzeyde gülebilendirler; gülmeye muktedir olmaları bakımından gülebilen oldukları söylenir, her daim güldükleri için değil. Şu halde, cinslerin altındaki terimler cinsten eş düzeyde pay alırlar; hassanın altındakiler de hassadan eş düzeyde pay alırlar.[1052]

Üçüncü ortak yön ise, cinsin, hassanın türleri üzerine teklafızlılıkla yüklenmesi gibi, hassanın da türü üzerine teklafızlılıkla yüklenmesidir.

> Cins, türün tözünü kuşatması nedeniyle, tür üzerine yalnızca ismi ile değil aynı zamanda tanımı ile de yüklenir. Hassaya gelince, türden ayrılmaması, onun daima takip edişi, başka bir türe geçerek, onun altında varlığını devam ettirmemesi açılarından, hassa tanımını türe taşımaktadır. Adı tek bir türe uygun düşen ve onunla eş düzeyde olan hassanın, tanımının da türe uygun düşeceğinden hiçbir şüphe olamaz. Dolayısıyla cins, türler üzerine, hassa da kendi türü üzerine teklafızlılıkla yüklenmektedir.[1053]

[1049] A.g.e., s. 307.
[1050] Porphyrius, a.g.e., s. 308. Ayrıca, bkz. Porphyrios, *İsagoji*, çev. Hamdi Ragıb Atademir, s. 52-53.
[1051] Boethius, a.g.e., s. 308.
[1052] A.g.e., s. 308-309.
[1053] A.g.e., s. 309.

Düşünürümüzün, hassanın tür üzerine teklafızlılıkla, bir başka deyişle mutevatı' yüklem olduğu şeklindeki görüşünün, sorunlu olduğu kanısındayız. Daha önce kendisinin belirtmiş olduğu üzere, hassa ilinek cinsindendir. Dolayısıyla, özsel yüklem ifade eden teklafızlılıkla yüklem olamaz. Şu halde, hassa yine kendisinin bakış açısından ifade edersek, taşıyıcı hakkında has olmayan tümellikle yapılmış bir yüklem ifade eder. Teklafızlılıkla değil eşlafızlılıkla yüklenir. Tür ile hassanın farklarına değindiği pasajda ise tanımlarının farklı olduğunu dile getirmektedir: "Tanımları farklı olunca, terimlerinin farklılıkları göz önünce alınınca, tür ve hassanın doğalarınca ayrıştıklarında şüphe yoktur."[1054] Düşünürümüz, hassanın tanımının da türe uygun düşeceğinden hiçbir şüphe olamayacağı kanısında olsa da, biz bu hususta şüphe duyuyoruz.

2. 2. 6. CİNS VE HASSANIN HASSALARI ÜZERİNE[1055]

Boethius, daha önce vurguladığı gibi, hassa sözcüğünün karşılaştırma açısından farkı belirtmek üzere kullanıldığını altını çizerek, cinsin hassasının, beş tümelden biri olan hassadan önce olduğunu dile getirmektedir:

> Ayrımın altında madde benzeri olarak konumlanışı, ayrımın eklenmesi ile türle birlikte hassanın doğmasına yol açması bakımından cinsin önce olması gerekmektedir. Cins, ayrıma göre önce, ayrım türe göre önce, tür ile hassa eş düzeyde iseler, hassaların cinslerden sonra olduğuna şüphe bulunmamaktadır. Cinsin hassasının, hassadan önce oluşu bu nedenledir. Bu ise, cinsin ayrım ile ortak yönüdür. Yani ayrımların hassası da, türlerin biçimlendiricileri olarak hassadan önce olarak kabul edilmeleridir.[1056]

Cinsin hassadan bir diğer farkı, cins pek çok tür üzerine yüklem olmakta iken hassa bu şekilde olmamasıdır. "Bir cins, kendisinden kaynaklı (ex se) çok sayıda türün başına konumlanmadıkça cins değildir; hassa da kendi türünden ayrıca başka bir türe ortak yüklem olarak yüklenmesi halinde hassa olamaz. Cins, kendi altında çok sayıda türe sahiptir; hassa ise tek bir türe sahiptir."[1057]

[1054] A.g.e., s. 340.
[1055] Porphyrius, a.g.e., s. 309-10. Ayrıca, bkz. Porphyrios, *İsagoji*, çev. Hamdi Ragıb Atademir, s. 53.
[1056] Boethius, a.g.e., s. 310-311.
[1057] A.g.e., s. 311.

Boethius'a göre, bundan, cins ve hassa arasında başka bir fark ortaya çıkmaktadır: "Cins, türler üzerine yüklem olurken kendisi hiçbir yüklemin altında konumlanmaz. Hassa ve tür ise alternatif olarak birbirine yüklenirler."[1058]

Düşünürümüze göre, beş tümelden biri olan hassa, cinsten, tek bir türde ve onun bütün üyelerinde her zaman mevcut olması bakımından da farklıdır. "Cins, biri diğerinden farklı olan iki tür muhafaza eder. Cins de, türlerinde ve onun bireylerinde her zaman mevcuttur ancak tek bir türde değil. Tek bir türü kuşatmak yalnızca hassaya aittir."[1059]

Düşünürümüzün, iki tümel arasındaki farkı yine varlık boyutunda yok olma açısından belirtmektedir: "Cins ortadan kaldırılsa tür yok olur; hayvan olmadığı sürece insan da olmaz. Ancak tür ortadan kaldırılınca cins yok olmaz; insan olmadığı sürece hayvanın da olmadığı söylenemez. Tür ve hassaya gelince, eş düzeyde olmaları açısından birbirleriyle karşılıklı olarak yok olurlar."[1060]

2. 2. 7. CİNS VE İLİNEĞİN ORTAKLIKLARI ÜZERİNE[1061]

Boethius'a göre, diğer tümeller arasında cins ile ilinek arasındaki tanım içeriği farkı kadar fark bulunmadığını vurgulayarak, birçoğa yüklem olmaları yönüyle oraklıklarını şu şekilde açıklamaktadır:

> Cins nasıl ki bir şeyin tözünü tanıtıyor ise ilinek de bir hali mesafeli olarak tözden ayrışmıştır, ona sonradan ilişendir. Şu halde, ilineğin cins ile birçoğa yüklem olmaktan başka ortak bir yönü olamaz. Cins, pek çok tür üzerine yüklem olur. İlinek ise yalnızca pek çok türe değil, aynı zamanda cinslerin canlı ve cansız terimlerine, örneğin siyahın, akıllı insana ve akılsız kargaya ve de cansız abanoza söylenmesi gibi, yüklem olur. Aynı şekilde beyaz, kuğu ve mermer için söylenir; ayrılabilir ilinek örnekleri olarak hareket etmek ise insan, at, ok ve de yıldızlar için söylenir.[1062]

[1058] A.g.e., s. 311-312.
[1059] A.g.e., s. 312.
[1060] A.g.y.
[1061] Porphyrius, a.g.e., s. 310. Ayrıca, bkz. Porphyrios, *İsagoji*, çev. Hamdi Ragıb Atademir, s. 54.
[1062] Boethius, a.g.e., s. 313.

2. 2. 8. CİNS VE İLİNEĞİN HASSALARI ÜZERİNE[1063]

Boethius, cins ile ilinek arasındaki ilk farkı öncelik ilişkisi üzerinden açıklamaktadır. Cins önce, ilinek ise sonradır:

> Cins, maddenin yerinde durarak, ayrımın biçim vermesi ile türün doğusuna neden olur. İlinek ise türden sonra ilişir. Şu halde, kendisine bir başkası ilişen şey önce olmalıdır; ilinek ise sonradan eklenir. Bir kabul eden konu olmadıkça, ilinek de olmaz. Cins, türlerin taşıyıcısı olduğuna göre, bir madde gibi altta dayanak olan cins olmadıkça türler var olamazlar. İlinekler için de tür bir dayanak oluşturmadıkça, var olamazlar. Şu halde, cinsin türden önce, ilineğin ise türden sonra var olduğu gösterilmiş olmaktadır.[1064]

Bir başka fark ise, cinsin artma ve azalma kabul etmemesidir: "Cinsten pay alan her terim, eş düzeyde onun adını ve tanımını almaktadır. Şu halde, her insan eş düzeyde hayvandır; aynı durum at için de geçerlidir. Bu eş pay alış yalnızca insan ve ata değil bütün diğerleri için de söz konusudur. Buna karşın ilineğin pay alışı artar ya da azalır."[1065]

Başka bir fark ise cins ve türün daha tümel olmaları gereği bireye önce olmalarına karşın her ilineğin öncelikli olarak bireylerde varlığını devam ettirmesidir:

> Cinsler ise türlere ve bireylere göre öncedirler. Şu halde karga, öncelikle bireylerince siyahlıktan pay almadıkça, karga türünün siyah olduğu hiçbir şekilde söylenemez; dolayısıyla ilineklerin bireylerden sonra oldukları görünür olmaktadır. Kendisine bir şey ilişen, ona ilişenden önce olacağına göre, bireylerin önce, ilineğin ise sonra olduğunda şüphe yoktur. Cins ve tür ise bireylerin üzerinde (supra) düşünülürler. Bunun nedeni ise, her şey üzerine yüklem olmaları bakımından, kendilerine has yüklem ile onların tözlerini kurmalarıdır. Ancak cinsin ve bizzat türün bireylere sonradan eklendikleri de söylenebilir. Tek tek insanlar ve tek tek atlar olmadıkça insan ve at türleri var olamazlar. Aynı şekilde tek tek türler olmadıkça, hayvan onların cinsi olamaz.[1066]

[1063] Porphyrius, a.g.e., s. 314. Ayrıca, bkz. Porphyrios, *İsagoji*, çev. Hamdi Ragıb Atademir, s. 54-56.
[1064] Boethius, a.g.e., s. 315.
[1065] A.g.y.
[1066] A.g.e., s. 315-316.

Boethius, burada cinsi ve türü, yüklem sınıfı olmaları bakımından açıklamak istiyor görülülebilir ancak bize göre, daha ziyade ikinci töz olmaları bakımından açıklamak istemektedir. Bu ikisinin aynı şey olduğu söylenebilir; ne var ki bize göre, ikisi arasında önemli bir fark vardır. Düşünürümüz, *Kategoriler* şerhinde bireylerin birincil töz olarak adlandırılmalarının nedeni olarak diğer her şeye taşıyıcı olmalarını (subjaceant) gösterir. Yüklemlerin ikincil tözlere de yüklenebilmeleri gereği bunlara ikincil tözler adı verilmektedir. Birincil tözler ilineklere taşıyıcılık yaptıkları kadar ikincil tözlere de yaparlar. Belirli bir insan örneğin Aristarchus gramerci olunca insanın da gramerci olduğu söylenir. Düşünürümüze göre, ilinekler asli olarak birincil tözlere taşınan olarak yüklenirler; ikincil tözler ise ikincil yönden bunların taşıyıcılarıdır. Birincil tözler hem ilineklere hem de ikincil tözlere taşıyıcılık yaparlar. İkincil tözler de ilineklere taşıyıcılık yapmalarına karşın bunlar cinsler ve türlerdir.[1067]

Düşünürümüzün bu açıklamaları ışığında *İnİs2*'de verdiği örneğe tekrar bakalım ve kişisel görüşlerimize yer verelim. Siyahlık ilineğine sahip olan, bunun gerçeklikteki taşıyıcısı birincil töz olan şu, şu, şu kargadır. Bunun yanı sıra, bu birincil töz kargaların türü olarak 'karga'nın da siyah olduğu söylenir. Gerçeklikte siyah olan 'şu karga'dır; türün ise öyle olduğu söylenir. Bir başka deyişle birincil töz olan kargalar hem gerçeklikte hem de bir önerme içinde bu ilineğin taşıyıcılarıdır; onların türü olan 'karga' terimi ise yalnızca önermede özne olmakla bu ilineğin ikincil taşıyıcısı olur. Şu, şu birincil tözlerde ortak içkin bir doğayı ifade etmesi bakımından 'karga' terimi tür olur; önerme içinde özne olarak ilineklerin taşıyıcısı olmakla ikincil töz vasfı kazanır.

Bu noktada, Boethius, daha önce zikrettiği bir hususu hatırlatma zorunluluğu duyduğunu belirtmektedir.[1068] Düşünürümüzün bu şekilde ek bir açıklama yapması bizce de gereklidir; zira birey olmadan türler ve cinslerin de var olamayacaklarını dile getirmesi, daha tümel olanın doğa bakımından önce olduğu görüşüyle çelişmektedir. Yukarıdaki görüşleriyle, Aristotelesçi bireyin önceliğine vurgu yapıyor görünen düşünürümüz, gerçek görüşünün bu olmadığını şu şekilde ortaya koymaktadır:

> Cins, tözünü üzerine yüklem olduğu terimlerden almamaktadır; tözü ve formu daha çok kurucu ayrımlarınca oluşturulmaktadır.

[1067] Boethius, *İnCat*, s. 189 C-D.
[1068] Boethius, *İnİs2*, s. 316.

> Cins bölücü ayrımlarının ortadan kalkması ile yok olmaz ancak kendisinin tözünü ve tanımını oluşturan kurucu ayrımlar içinde varlığını devam ettirir. Benzer şekilde, cinsin bölücü ayrımlarının türlere göre önce olmaları, türlerin bizzat bunlar ile biçimlendirip kurulmaları açısından, türler yok olsalar bile, cins kendine has tözü içinde varlığını devam ettirebilir. Aynı durum türler içinde söz konusudur: Tür, kendine göre sonra olan bireylerce değil, kendisi üzerindeki ayrımlarca oluşturulur. Şu halde, türler, bireylere göre önce olarak varlık bulurlar (subsistunt). Oysa ilinek ise iliştiği şey var olmadıkça var olamaz. İlineklerin hiçbiri bireylere önce değildir. Bireyler, oluş ve bozuluşa maruz kaldıkça ilinekleri çeşitlilik göstermeye devam etmektedir.[1069]

Bu, oldukça sıradan görünen örnek, bize göre, Boethius'un, Porphyrios'un gerçeleştirdiği şekliyle Platon-Aristoteles uzlaşısı projesini benimsediğinin somut bir kanıtını teşkil etmektedir. Cinsler ve türler doğa bakımından öncedirler: Buna karşın, bireyler delalet bakımından öncedirler; doğa bakımından önce olanlar ise, delalet bakımından ikincildir. Boethius, *Kategoriler* şerhinde, düşünülür olanların (intellectibiles) doğa bakımından birincil töz oldukları bilgisine yer vermektedir. Ancak, duyuma ilk konu olanların bireysel tözler olması gereği, sözcüklerin öncelikle bunlar için söylenmeleri gereği ve de düşünürümüze göre, *Kategoriler'*in, sözcüklerin delaletlerini ele alan bir eser olması gereği, bireysel tözler birincil olarak adlandırılmaktadır. [1070] Kısacası, Boethius, Porphyrios'un, birincil tözlerin delalet bakımından, ikincil tözlerin ise doğa bakımından önce oldukları görüşünü benimsemektedir. *Kategoriler*'i de bu açıdan okuyup anlamaktadır. Yukarıdaki paragrafta da aynı şekilde, daha tümel olanın doğa bakımından önceliği belirgin şekilde vurgulanmaktadır. Bireysel tözlere ancak ilinekler karşısında bir öncelik tanınmaktadır.

Boethius, cins ile ilinek arasında yüklem özelliği arasında bir farka değinmesi yanında, daha önce beş tümelin hangi sorulara yanıt olduklarına ilişkin açıklamalarını, Porphyrios'un, bireyleri ele almak üzere geliştirdiği yüklem sınıfları kuramının kategorilerle birlikte işleyişini gözler önüne serecek şekilde geliştirmektedir.

> Cins ile ilinek arası bir başka fark ise cinsin üzerine yüklem olduğu şeyi tanıtması ve tözsel olarak yüklenmesi gereği, ne olma bakımından söylenmesidir. İlinek ise ilgili şeyin hangi şey olduğu ya da nasıl olduğuna ilişkindir. Şeyin niteliği sorulduğu zaman,

[1069] A.g.e., s. 316-317.
[1070] Bkz. Boethius, *İnCat*, s. 183D-184 A.

> ilinek ile cevap verilebilir: Örneğin, "Karga hangi şeydir?" sorusuna, "Siyahtır." yanıtı verilebilir. Nasıl olduğu sorusuna ise yine ilinek ile "Tünemektedir. Uçmaktadır. Gaklamaktadır." şeklinde yanıt verilebilir. Şu halde, ilinek, nitelik (qualitatem), nicelik (quantitatem), görelilik (ad aliquid), yer (ubi), zaman (quando), durum (situm), iyelik (habitum), etki (facere), edilgi (pati) şeklinde dokuz kategoriye bölünmekte olduğuna göre, bunların hepsiyle şeyin nasıl olduğu sorusuna yanıt verilebilir. Nitelik ise, niteliğe yönelik bir soruya yanıt olarak verilir: Örneğin, bir zencinin hangi nitelikte olduğu sorusuna ilinekle, "Siyah" yanıtını verebiliriz. Sokrates'in nasıl olduğu sorusuna ise "Oturmaktadır; Dolaşmaktadır." şeklinde yanıt verebileceğimiz gibi, yukarıda zikrediken [dokuz kategoriden] diğer ilinekler ile yanıt verilebilir.[1071]

Boethius, ayrımın ikinci betimine ilişkin olarak yaptığı açıklamalarda, öznenin mahiyetine, düşünürümüzün ifade biçimiyle tözüne ya da varlığına, delalet eden yüklemlerin beş tümel arasından ancak cins, tür ve tür yapıcı ayrım yoluyla yapılanlar olduklarına işaret etmişti. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, öznenin ilineksel vasıflarına delalet eden yüklemler ise hassa ve ilinek yoluyla gerçekleştirilenlerdir. Boethius, tözü tanıtan yüklemlerin yalnızca cins, tür ve türyapıcı ayrımla ifade edilenler olduğunu belirtmekle, bu üç yüklem sınıfı yoluyla yapılan yüklemlerin töz kategorisinden hareketle yapıldıklarına, bir başka deyişle töz kategorisinin bunların en yüksek cinsi olduğuna dolaylı olarak değinmişti. Şimdi, bireyin hâl ve haizliklerine delalet eden ilineksel vasıflarını, "Bu hangi şeydir?" ve "Bu nasıldır?" sorularına, töz dışındaki dokuz kategoriden yapılan yüklemlerle yanıt verdiğimizi somut olarak ortaya koymaktadır. Böylelikle, tablo 11'de görselleştirdiğimiz açıklamalarında yer vermediği "Bu nasıldır?" sorusunun da, bireyin, ilineksel bireyselleştirici vasıflarını soruşturmaya yönelik bir soru olduğunu da ortaya koymuş olmaktadır. Düşünürümüzün, beş tümel anlayışının on kategoriyle bağlantılı olarak işleyişini gösterebilmek için ihtiyacımız olan bütün ana fikirlere böylelikle ulaşmış olduk. Buna göre, bireyin özüne delalet eden yüklemler, töz kategorisinden hareketle cins, tür ve türyapıcı ayrımlar yoluyla, bireyin ilineksel vasıflarına yönelik yüklemler ise dokuz kategoriden hareketle hassa ve ilinek yoluyla gerçekleştirilirler. 'Değerlendirme ve Sonuç' aşamasında beş tümelin on kategoriyle bağlantılı işleyişine dair dile getireceğimiz yorumlarımız, düşünürümüzün bu görüşleri üzerine bina edileceklerdir.

[1071] Boethius, *İnİs2*, s. 317.

2. 2. 9. AYRIM VE TÜRÜN ORTAKLIKLARI ÜZERİNE[1072]

Boethius, daha önce vurgulandığı gibi, tözü oluşturan şeyin azalma ile daralamayacağını, artma ile büyümeyeceğini belirtmektedir.[1073] Kendi sözlerimizle, burada türyapıcı ayrım ve tür arasındaki ortaklığı şu şekilde ifade edebiliriz: Türyapıcı ayrım ve tür, yüklem oldukları hakkında konu üzerine söylenmeleri, onların özlerini biçimlendirmeleri açısından, artma ve azalma kabul etmezler, eş düzeyde yüklenirler.

> Her bir şeyin varlığı tekdir ve de özdeştir. Ayrım türlerin, türler de bireylerin tözlerini tanıttıklarına göre her ikisi de eş düzeyde artma ve azalmadan kopukturlar; bunun sonucunda terimlere eş düzeyde katılırlar. Bütün bireyler, insan türü gibi, eş düzeyde ölümlü ve de akıllıdır. Şu halde, eğer insan varlığı (esse), yani akıllı olması (esse rationale) aynı iseler, bütün insanlar eş düzeyde insan olduğuna göre, eş düzeyde akıllı olmaları zorunludur.[1074]

Düşünürümüze göre, ayrımın tür ile başka bir ortak yönü ise ayrımların türler gibi kendilerinden pay alan terimlerden ayrılmamalarıdır: "Ayrımın kendisinden pay alandan ayrılmaması gibi, tür de katıldıklarına her zaman bitişiktir."[1075]

2. 2. 10. AYRIM VE TÜRÜN HASSALARI ÜZERİNE[1076]

Düşünürümüze göre, Porphyrios, türyapıcı ayrım ve tür arasındaki karşılaştırma açısından söz konusu olan farkı, yanıt oldukları sorular üzerinden açıklamaktadır: "Tür ne olma bakımından yüklenmesi, ayrım ise hangi şey olma bakımından yüklenmesi ile farklıdır."[1077] Boethius, bu noktada şöyle bir sorunun gündeme gelebileceğini belirtir: "Kendisi bizzat bir tür olan insanlık, bir açıdan bir niteliktir; o zaman doğasının özelliği gereği bir açıdan nitelik olduğu görülmekte iken, tür neden, ne olma bakımından yüklenmektedir?"[1078] Boethius'un bu soruyu yanıtı, ayrımın sadece bir nitelik olduğu, insanlığın ise sadece bir nitelik değil, ancak yalnızca bir nitelik yolu ile oluştuğu görüşüyle yanıtlar:

[1072] Porphyrius, a.g.e., s. 325. Ayrıca, bkz. Porphyrios, *İsagoji*, çev. Hamdi Ragıb Atademir, s. 56.
[1073] Boethius, a.g.e., s. 325.
[1074] A.g.e., s. 325-326.
[1075] A.g.e., 326.
[1076] Porphyrius, a.g.e., s. 326-327. Ayrıca, bkz. Porphyrios, *İsagoji*, çev. Hamdi Ragıb Atademir, s. 56-57.
[1077] Akt. Boethius, a.g.e., s. 327.
[1078] Boethius, a.g.e., s. 327-328.

> Ayrım, cinsin üzerine eklenerek türü oluşturur; dolayısıyla cins, ayrımın niteliği ile biçimlenmiş olarak türün doğuşuna neden olur. Türün bizzat kendisi, kendisinin arı ve yalın niteliği olan ayrımın olduğu hâl üzere, aynı nitelikte oluşur ve kurulur. Niteliğe gelince, kendisi hiçbir şekilde arı ve yalın değildir; tözün niteliklerinden oluşmuştur. Bu nedenle, doğru bir şekilde ayrım, arı ve yalın bir nitelik olmakla bir şeyin hangi şey olduğunu soranlara yanıt olarak verilir. Tür ise ne olduğu sorusuna yanıt olarak söylenir çünkü kendisi yalın bir nitelik değildir, başka niteliklerce biçimlendirilmiştir.[1079]

Bir başka fark ise, ayrımın kendisi altında pek çok türe sahip olması, türün ise yalnızca bireylerinde başına konumlanmış olmasıdır. "Akıllılık, 'tanrı'yı ve insanı kuşatır; dört ayaklı atı, ineği, köpeği ve diğerlerini; insan ise yalnızca bireyleri. Diğer türler için de aynı durum söz konusudur."[1080] Düşünürümüz, bu noktada ayrım ve tür arasındaki farkı ve ayrışmayı, betimleri üzerinden açıklamaktadır:

> Ayrım tür açısından farklı birçok üzerine hangi şey olma bakımından yüklenendir. Tür, sayı açısından farklı birçok üzerine ne olma bakımından yüklenendir. Ayrımlar, türlerin içereni olması bakımından türe göre daha yüksek bir doğaya sahiptirler, bu açıdan türleri içerendirler. Şu halde, ayrım ortadan kalkacak olursa, tür de yok olur. Her kim akıllılığı ortadan kaldırır ise tanrı ve insanı yok etmiş olur; ancak insan ortadan kalkacak olursa, akıllı, kurucusu olduğu diğer türlerde varlığını devam ettirir. Şu halde, ayrım ve tür, ayrımın birden çok türü içerebilmesi, türün ise bu durumda olmaması yönüyle ayrışırlar.[1081]

Düşünürümüze göre, türyapıcı ayrım ve tür arasındaki başka bir fark ise, çok sayıda ayrım sıklıkla tek bir türde birleşirler iken, çok sayıda türün hiçbir zaman tek bir türün tözünde bağlaşmamalarıdır.[1082]

> İnsan, ölümlü ve akıllı ayrımlarının birleşiminden oluşur; türlerin birleşmesi ise başka hiçbir türü oluşturmaz. Her kim, at ve eşeğin birleşmesinin katırı oluşturduğunu söyleyerek itiraz edecek olursa, söylediği doğru olmayacaktır. Birey, başka bir bireyle birleşerek belki bir diğerini oluşturabilir. Ancak, yalın olarak at, yani tümel at ile tümel eşek birbirleriyle harmanlanamazlar; düşünce ile harmanlanmaları başka bir türü oluşturmaz. Sonuç olarak, birçok

[1079] A.g.e., s. 327-328.
[1080] A.g.e., s. 328.
[1081] A.g.e., s. 328-329.
[1082] A.g.e., s. 329.

> ayrım, tek bir türün tözünde toplanabilir; türler ise, başka bir türün doğasında hiçbir şekilde bir araya gelemezler.[1083]

2. 2. 11. AYRIM VE HASSANIN ORTAKLIKLARI ÜZERİNE[1084]

Düşünürümüze göre, hassa ve ayrımın birinci ortak yönü, terimlerine eş düzeyde katılmalarıdır. "Her insan eş düzeyde akıllıdır; eş düzeyde gülebilendir. Ayrım tözü tanıtması, hassa ise türün eş düzeylisi olması yönünden türün bağlı terimlerinden ayrılmazlar."[1085]

Başka bir ortak yönleri ise, ayrım ve hassa konularında her zaman mevcut olmalarıdır. "İnsanlar her zaman akıllıdırlar; yine her zaman gülebilendirler."[1086] Boethius, şöyle bir itiraz gelebileceğini dile getirir: İki ayaklı olmak insan türünün bir ayrımı olmak üzere, bir kişinin ayaklarından biri kesilecek olursa, onun, insan türünün iki ayaklı olma ayrımına sahip olduğu söylenemeyecektir. Boethius, buna şu şekilde çözüm getirmektedir:

> Hassa ve ayrım, her daim sahip olunmaları bakımından değil ancak her zaman doğal olarak sahip olunabilmeleri bakımından, her zaman konuda mevcut biçiminde söylenmektedirler. Eğer ayaklarından biri kesilecek olursa, bunda doğaya ilişkin bir şey yoktur. Eğer bir insan gülmez ise bunda, onun hassa olmaktan çıkarılmasını gerektiren bir şey de yoktur. Bunların her zaman mevcut olduklarının söylenmesi, her an mevcut olmaları bakımından değil ancak doğa gereğince mevcut olabilmeleri bakımındandır; her zaman mevcut olduklarını, bilfiil değil ancak doğa açısından söyleriz. İnsan, doğasının bir özelliği gereği her zaman iki ayaklı değildir. Bir insanın ayaklarından biri kesilebilir, hatta doğuştan bir ayağı eksik olabilir, bu durumda iki ayaklı olmayışı, asla doğasının bir özelliği gereği olmamaktadır. Bir ayağı eksik olarak dünyaya gelişi türe ya da töze değil, bireyin doğumuna ait bir aykırılıktır.[1087]

Kanaatimizce, düşünürümüzün yukarıdaki paragrafta, ilgili soruya yanıt verirken ele aldığı ayrım, türü var kılan türyapıcı ayrım değildir.

[1083] A.g.y.
[1084] Porphyrius, a.g.e., s. 329-330. Ayrıca, bkz. Porphyrios, *İsagoji*, çev. Hamdi Ragıb Atademir, s. 57-58.
[1085] Boethius, a.g.e., s. 330.
[1086] A.g.y.
[1087] A.g.e., s. 330-331.

2. 2. 12. AYRIM VE HASSANIN HASSALARI ÜZERİNE[1088]

Düşünürümüze göre, ayrımın hassadan farkı, birçok türü kuşatması ve bunların hepsine yüklenmesidir; hassa ise tek bir türe bağlıdır ve onunla eş düzeydedir. "Akıllı, tanrı ve de insan üzerine yüklenir; dört ayaklı ise ata ve diğer dört ayaklılara. Ancak gülebilen tek bir türü yani yalnızca insanı kuşatır."[1089] Boethius, ayrımın, çok sayıda farklı türü kuşatmasını, ve hassanın tek bir tür ile eş oluşunu, mantıksal takip yönünden ele alır. "Ayrım, türü her zaman mantıksal olarak takip eder ancak tür, ayrımı mantıksal olarak takip etmez. Tür ve hassa birbirlerine karşılıklı olarak eşlik eder eş düzeyde yüklem olurlar." Boethius'a göre, mantıksal olarak takip etmek bir şeyin ismi zikredilince, ardından kalan şeyin de adının zikredilmesinin uygun düşmesidir. "Her insan akıllıdır." önermesinde önce insan, sonra akıllı zikredilmektedir; şu halde ayrım, türü mantıksal olarak takip etmektedir. Ancak terimler döndürülerek, "Her akıllı insandır." denecek olursa, bu doğru bir önerme olmaz. Ancak hassa ve tür döndürülebildikleri için, karşılıklı olarak mantıksal olarak gelirler: "Her insan gülebilendir; her gülebilen insandır."[1090]

2. 2. 13. AYRIM VE İLİNEĞİN ORTAKLIKLARI ÜZERİNE[1091]

Porphyrios ayrım ve ilineğin iki ortak yönünü dile getirmektedir.[1092] Boethius'a göre, ilk ortaklık ayrımın, ayrılabilir ve ayrılamaz ilineklerle ortaklığı iken, ikincisi ayrımın ayrılamaz ilinek ile ortaklığıdır; ikinci ortaklıkta ayrılabilir ilinek dışta bırakılmaktadır.

> Ayrımlar ve bütün ilineklerle ortak yönü birçoğa yüklem olmaktır.. Ayrılabilir ve ayrılamaz ilinekler de ayrım gibi birçok türe ve bireylere yüklenirler. Örneğin iki ayaklı, kuğu ve karga için ve de bunların altındaki bireyler için söylenir. Beyaz ve siyah yine aynı kuğu ve karga için ayrılamaz ilinek olarak yüklenirler. Dolaşmak ya da durmak, uyumak veya uyanık olmak ve benzeri şekilde söylediklerimiz ise ayrılabilir ilineklerdir.[1093]

İkinci ortaklık, yukarıda belirtildiği gibi ayrımın, yalnızca ayrılamaz ilineklerle olan ortaklığıdır.

[1088] Porphyrius, a.g.e., s. 331. Ayrıca, bkz. Porphyrios, *İsagoji*, çev. Hamdi Ragıb Atademir, s. 58.
[1089] Boethius, a.g.e., s. 331-332.
[1090] A.g.e., s.332.
[1091] Porphyrius, a.g.e., s. 332-333. Ayrıca , bkz. Porphyrios, *İsagoji*, çev. Hamdi Ragıb Atademir, s. 58.
[1092] A.g.y.
[1093] Boethius, a.g.e., s. 333.

> Ayrımın konularına daima bitişik olması gibi, ayrılamaz ilineğin de konudan ayrıldığı hiçbir zaman görülmez. Örneğin bir ayrım olan iki ayaklı, kargaların türünden hiçbir zaman ayrılmaz. Bir ayrılamaz ilinek olan siyah da aynı şekilde karga türünden ayrılmaz. [Türyapıcı] Ayrım konunun tözünü tamamlaması ve yetkinleştirmesi yönüyle, ondan ayrılamaz. Ayrılamaz ilinek de aynı şekilde konudan ayrılamaz; şayet zaman zaman konudan ayrılabilir olsa, ayrılamaz ilinek olamaz.[1094]

2. 2. 14. AYRIM VE İLİNEĞİN HASSALARI ÜZERİNE[1095]

Boethius'a göre, ayrım ve ilinek arasındaki ilk fark, ayrımın bütün türü içermesidir; buna karşın, ilinek kimi zaman içerilen kimi zaman içerendir.[1096]

> Akıllılık insanı içerir zira akıllılık, türe yani insana göre daha çok yükleme sahiptir. İnsanın tözünün ötesinde tanrı için de yüklem olur. İlinek ise bazen içerendir, bazen içerilendir. İçerendir zira bir ilinek birden çok türde mevcut olma özelliği gösterir; örneğin beyazın taş ve kuğuda oluşu ya da siyahın kargada, zencide, abanozda oluşu gibi. İçerilendir zira tek bir türe, birden çok ilinek ilişmiş olabilir; bu açıdan bir türün birden çok ilineği içerdiği görülmektedir. Örneğin zenciye siyahın ilişmesi gibi, kambur olma, kıvırcık olma da ilişir; buradan, tür olarak insanın pek çok ilineği içerdiği görülmektedir.[1097]

Boethius'a göre, bu görüşe yönelik şöyle bir itiraz gelebilir:

> Bu şekilde bakıldığı zaman, ayrım da bir açıdan içeren iken başka bir açıdan içerilen olabilir. Akıllılık insanı içerir zira insana göre daha fazla bir yükleme sahiptir. Ancak insan tarafından da içerilir çünkü insanın içerdiği tek ayrım akıllılık değildir; ölümlülüğü de içermektedir.[1098]

Boethius'un yukarıdaki itiraza cevabına yer vermeden önce bazı hususları hatırlatmak istiyoruz. Birinci bölümde düşünürümüzün tümel betimlerine detaylı olarak yer vermiştik. Hatırlayacağımız üzere Boethius'a göre, "tümel, birçok hakkında konu üzerine söylenendir."[1099] Bu betimden hareketle, düşünürümüzün iki çeşit tümel yüklem ayırt

---

[1094] A.g.e., s. 333-334.
[1095] Porphyrius, a.g.e., s. 334. Ayrıca, bkz. Porphyrios, *İsagoji*, çev. Hamdi Ragıb Atademir, s. 59.
[1096] Boethius, a.g.e., s. 335.
[1097] A.g.y.
[1098] A.g.y.
[1099] Boethius, *İnCat,* s. 170 B.

ettiğini de belirtiştik: Sözün gerçek anlamında tümel ve has olmayan tümel. İki tümel arasındaki fark ise, sözün gerçek anlamında tümelin, özne hakkında konu üzerine yüklemesi, has olmayan tümelliğin ise birçoğa yalnızca adıyla yüklenmesi, konu üzerine söylenmemesi idi. Alain De Libera'nın vurgulamış olduğu gibi, konu üzerine söylenmek yalnızca terimler arası bir bağlılık değil aynı zamanda ontolojik bir bağlılık ifade eder.[1100]

> Tözsel olarak birçok üzerine yüklem olan terimler, üzerine söylendikleri tarafından içerilemezler; tür, birden çok ayrımla biçimlense bile bu, türün ilgili ayrımları içerdiğini göstermez. İlinek ise tür tarafından içerilendir çünkü ilinek türü tözünü kuran bir yüklem olmamaktadır. İlineğin pek çok tür için söylenmesi has tümellik değilken, buna karşın ayrımın birçok üzerine yüklenişi sözün gerçek anlamıyla tümelliktir. Tümel bir terimin, tümeli olduğu şeyin tözünü içermesi zorunludur. Töz artma ve azalma kabul etmemesi gereği, ayrımlar da tözü tanıttıklarına göre artma ve azalma kabul etmezler. İlinekler ise, tözün kuruluşunda etkin olmadıkları için artma ile büyür, azalma ile küçülürler. Ayrımlar, karşıt niteliklere bölünmeleri gereği, her ikisinden de pay alan bir terimin ayrımı olamazlar. İlinekler ise karşıtlıklardan orta derecede pay alarak birleşiktirler. Akıllı ve akılsız ayrımları tek bir terimde birleşemezler. Ancak siyah ve beyaz birleşerek orta bir renk oluştururlar.[1101]

Küyel'in sunduğu perspektiften hareketle, beş tümeli, varlık ve düşünce olmak üzere iki boyut açısından değerlendirmemizin doğru bir yaklaşım olduğunu Boethius'un yukarıdaki açıklamaları kanaatimizce tasdik etmektedir. Boethius, ilineğin bir bakımdan içeren olabileceğini dile getirken, kanaatimizce meseleyi daha ziyade düşünce boyutunda, terimler arası içlem-kaplam ilişkisi açısından ele almaktadır. Buna karşın, bir terimin, kendisinden daha tümel ve kendisi hakkında konu üzerine söylenen başka bir terimi içeremeyeceğini açıklarken, meseleyi daha ziyade varlık boyutundan ele almaktadır. De Libera'nın, konu üzerine söylenmenin aynı zamanda ontolojik bağlı kılma ifade ettiği şeklindeki görüşüne koşut olarak, Boethius, tümel bir terimin, tümeli olduğu şeyin tözünü içermesi zorunlu olduğunu belirtmektedir. Hatırlayacağımız üzere Boethius, tümelin önceliği konusunda Porphyrios'u takip etmektedir: Daha tümel olan, düşünülür olan doğa bakımından öncedir.[1102] Şu halde, varlık boyutunda içerme, konu üzerine söylenme, doğa bakımından öncelik ifade eder. Bu açıdan, bir terimin, kendisinin özünün kurucusu olan,

[1100] De Libera, Alain, a.g.m., , s. XVII.
[1101] A.g.e., s. 335-336.
[1102] Boethius, *İnCat*, s. 183D.

kendisine göre doğa bakımından önce olan tümeli içermesi mümkün değildir. İlinek, konu üzerine söylenmemesi gereği, içeren olduğu söylenebilir. Kanaatimizce bu, düşünce boyutunda yüklem yelpazesinin genişliğine, kaplamının genişliğine işaret eder. Oysa, sözün gerçek anlamında bir tümel söz konusu olduğu zaman, artık yalnızca terimler arası içlem-kaplam ilişkisiyle sınırlı kalamayız; meseleyi varlık boyutunda doğa bakımından öncelik, ontolojik bağlılık açısından ele almalıyız. 'Değerlendirme ve Sonuç' aşamasında yer vereceğimiz yorumlarımızın başka bir önemli ana fikrini, Boethius'un yukarıdaki görüşlerinden almaktayız.

2. 2. 15. TÜR VE HASSANIN ORTAKLIKLARI ÜZERİNE[1103]

Tür ve hassanın ortak yönleri birbirleri ile karşılıklı döndürülebilen yükleme sahip olmalarıdır. Tür hassa üzerine yüklendiği gibi hassa da tür üzerine yüklenir. İnsan gülebilen olduğu gibi, gülebilen de insandır. Boethius'a göre, Porphyrios, tür ve hassanın ortaklığına ilişkin daha önce dile getirdiği bir açıklamaya yer vermekte, türünü bireylerine eş düzeyde katılması gibi, hassanın da hassası olduğu terimlere eş düzeyde katıldığını belirtmektedir. Boethius'a göre, Porphyrios'un bu açıklaması tür ve hassanın döndürülebilir yüklem ortaklığına ilişkin değil, altlarındaki terimlere eş düzeyde yüklem olmalarına, yani benzerlik yönüyle ortak olmalarına ilişkin bir açıklamadır.[1104]

Boethius, Porphyrios'un "Türün, türü olduğu terimlere katılımıyla, hassanın, hassası olduğu terimlere katılımı eş düzeydedir."[1105] cümlesinden hareketle başka bir ortaklık daha kabul edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu cümleyi, "Tür ve hassa eş düzeydedirler." şeklinde mi anlamak gerektiği sorusunu yöneltir. Düşünürümüze göre, tür, bizzat türden pay alanların türü, hassa da hassadan pay alanların hassası ise, buradan çıkarılacak sonuç, tür ve hassanın eş düzeyde olduklarıdır. "Ne tür, türden pay alanları aşmakta ne de hassa, hassadan pay alanları aşmaktadır. Bunun yanında, hassalar, türlerin hassaları olduklarına göre, tür ve hassanın eş düzeyde olmaları ve karşılıkları yüklenmeleri zorunludur."[1106]

[1103] Porphyrius, a.g.e., s. 336-337. Ayrıca, bkz. Porphyrios, *İsagoji*, çev. Hamdi Ragıb Atademir, s. 59-60.
[1104] Boethius, *İnİs2*, s. 337.
[1105] Porphyrius, a.g.e., s. 337.
[1106] Boethius, a.g.e., s. 337-338.

2. 2. 16. TÜR VE HASSANIN HASSALARI ÜZERİNE[1107]

Düşünürümüze göre, Porphyrios, tür ve hassanın ilk farkı olarak, türün bazen başka türlere yönelebilmesi yani cins olabilmesine değinmektedir. Boethius'un buna verdiği örnek, hayvanın, canlının türü iken, insanın cinsi olabilmesidir.[1108]

Ancak Boethius, Porphyrios'un bu açıklamasında bir sorun olduğunu düşünmektedir. Porphyrios'un söz ettiği türler Boethius'a göre, özel türler (specialissimae) değildir. Boethius'a göre, Porphyrios, en özel türleri, en son türler olarak tanıtmış iken şimdi onları aynı zamanda cins olabilen ast cinslere bağlamaktadır. Filozofumuza göre, hassalar hiçbir zaman cins olamazlar zira en özel türler ile eş düzeydedirler; oysa Porphyrios, cins olamayan en özel türlerin, hassanın eş düzeyde olmadığı bir terim yani cins olmalarına müsade ediyor gözükmektedir.[1109]

Boethius türün hassadan önce olduğunu belirtmekte, önceliği, daha önce açıkladığımız gibi, varlık boyutunda doğa bakımından önce oluş açısından açıklamaktadır:

> Tür her zaman hassadan önce var olur. İnsan olmadıkça gülebilenin olması mümkün değildir. Tür ve hassa eş zamanlı (simul) terimlerdir. Türün hassadan önce oluşu töz açısından düşünülmesi durumunda olmaktadır. Her hassa ilinek cinsine yerleştirilir… Tözlerin ilineklerden önce olmaları gereği, türler töz olduklarına, hassalar da ilinek olduklarına göre türün önce, hassanın ise sonra olduğunda düşünürümüze göre hiçbir şüphe yoktur.[1110]

Türün hassadan, başka bir farkı, bilfiil ve bilkuvvenin doğasınca ayrışmasıdır. "Tür her zaman bilfiil olarak bireylerinde mevcuttur. Hassa ise bazen bilfiil olarak ve her zaman bilkuvve olarak mevcuttur.".[1111]

Tür ve hassa arasında başka bir fark, tanımlarının farklı olmasından hareketle ifade edilmektedir:

[1107] Porphyrius, a.g.e., s. 338. Ayrıca, bkz. Porphyrios, *İsagoji*, çev. Hamdi Ragıb Atademir, s. 60.
[1108] Boethius, a.g.e., s. 339.
[1109] A.g.y.
[1110] A.g.y.
[1111] A.g.e., s. 339-340.

> Bunun yanında, tanım tözü tanıttığına göre tanımları farklı olanların tözlerinin de farklı olması zorunludur. Tür ve hassanın tanımları farklıdır, dolayısıyla tözleri de farklıdır. Türün tanımı, cinsin altında olması ve sayı açısından farklı birçok üzerine ne olma bakımından yüklenmesidir…Hassanın tanımı ise, tek bir türde ve onun bütün üyelerinde her zaman mevcut olan, şeklindedir. Tanımları farklı olunca, terimlerinin farklılıkları göz önünce alınınca, tür ve hassanın doğalarınca ayrıştıklarında şüphe yoktur.[1112]

2. 2. 17. TÜR VE İLİNEĞİN ORTAKLIKLARI ÜZERİNE[1113]

Boethius'a göre, birçoğa yüklenmek, tür ve ilineğin ortak benzerlikleri olarak sunulmaktadır.[1114] Boethius, tür ve ilinek arasında ortaklığın az olduğunu belirterek, bunu kendisine ilişilen ve ona ilişen ayrımı üzerinden açıklamaktadır:

> Kendisine ilişilen konudur ve de altta dayanak olandır. İlişen ise onun üzerine konumlanandır, doğaya sonradan eklenen, ilişendir. Altta dayanak olarak konumlanan tözdür, ilinek olarak yüklenen ise harici olarak gelendir. Bu ise, konu olanı ve ilinek olanı tamamıyla farklılaştırandır.[1115]

Boethius'a göre, tür ve ayrılamaz ilineğin başka bir ortaklıkları konularında her zaman mevcut olmalarıdır.[1116]

2. 2. 18. TÜR VE İLİNEĞİN HASSALARI ÜZERİNE[1117]

Boethius'a göre, Porphyrios daha önce açıklandığı gibi, bir şeyin başka bir şey ile karşılaştırılması açısından söz konusu olan fark anlamında hassalarına değinmektedir. Buna göre, tür, ne olma bakımından yüklenir, ilinek ise hangi şey olma bakımından yüklenir.[1118]

Boethius, tür ve ilinek arasındaki başka bir farklılığı, birincil tözlerin, özneler, taşıyıcılar olmaları bakımından ele almaktadır. Düşünürümüz, bir tözün tek bir tür tarafından

---

[1112] A.g.e., s. 340.
[1113] Porphyrius, a.g.e., s. 340-341. Ayrıca, bkz. Porphyrios, *İsagoji*, çev. Hamdi Ragıb Atademir, s. 60-61.
[1114] Boethius, a.g.e., s. 341.
[1115] A.g.y.
[1116] A.g.y.
[1117] Porphyrius, a.g.e., s. 341-342. Ayrıca, bkz. Porphyrios, *İsagoji*, çev. Hamdi Ragıb Atademir, s. 61.
[1118] Boethius, a.g.e., s. 342-343.

içerildiğinin görüldüğünü belirtir. "Örneğin Sokrates yalnızca insan türü tarafından içerilir. Şu halde, Sokrates'in tek bir komşu terimi vardır: İnsan türü. Diğer birincil tözler için de durum bu şekildedir. "Bir şeyin tözünün başındaki terim olarak bir tür bulunur." Buna karşın, bir töze tek bir ilinek ilişmez; her zaman çok sayıda ilineğe dayanaklık teşkil eder.[1119] Boethius, diğer tözlere de aynı şekilde ilinek sınıfından yüklemler yapılabileceğini vurgulamakla bizce, burada söz konusu olan tözlerin yalnızca insan bireyleri değil bütün birincil tözler olduğuna dikkat çekmektedir.

Düşünürümüz, bizim varlık boyutu olarak adlandırdığımız açıdan meseleye yaklaşarak, tür ve ilinek arasındaki başka bir farkın öncelik yönüyle olduğunu belirtmektedir:

> Tür her zaman için ilinekten önce anlaşılır. İnsan olmaz ise ona ilişecek ilineğin olması mümkün değildir; ilineğin ekleneceği töz olmadıkça, ilinek de olmaz. Her töz esas olarak tür tarafından içerilir. Şu halde, türün önce, ilineğin ise sonra anlaşılması doğru ve yerindedir. Zira ilinekler daha sonralık cinsinden ve sonradan eklenen doğasındandır. Tözün biçimlenmesine etki etmeyen terimin, sonradan eklenen doğasından ve daha sonralık cinsinden olması doğru bir ifadedir.[1120]

Türün tözsel yönünden kaynaklı olarak ilinekten başka bir farkı ortaya çıkmaktadır. Tür, tözsel yapısı nedeniyle artma ve azalma kabul etmezken, ilinek, ayrılamaz ilinekler söz konusu olsalar bile, arta ve azalma kabul ederler.

> Tür tözü tanıttığına, töz artma ve azalma kabul etmediğine göre, türün terime katılımı artma ve azalma kabul etmez. Oysa ayrılamaz ilinek söz konusu olsa bile ilinek, artma ve azalmaya, büyüyüp, küçülmeyle değişebilmeye açıktır. Örneğin bir zencideki ayrılamaz ilinek olan siyahlık, bir diğerinde benzer koyulukta iken başkasında daha siyah olabilir.[1121]

2. 2. 19. HASSA VE İLİNEĞİN ORTAKLIKLARI ÜZERİNE[1122]

Boethius'a göre, hassa ve ilinek arasındaki ortak yön olarak, hassanın türde her zaman mevcut olması, ondan ayrılmaması gibi, ayrılamaz ilineğin de konusundan kopmayışı

[1119] A.g.e., s. 343.
[1120] A.g.e., s. 343.
[1121] A.g.e., s. 343-344.
[1122] Porphyrius, a.g.e., s. 344-345. Ayrıca, bkz. Porphyrios, *İsagoji*, çev. Hamdi Ragıb Atademir, s. 62.

sunulmaktadır. Boethius'a göre, Porphyrios öncelikle, hassayı ayrılamaz ilinek ile karşılaştırmaktadır; zira tür ile ilineğin ortaklıklarını bulmak nadir olduğu gibi hassa ve ilineğin ortaklıklarını bulmak çok da zordur.[1123]

Boethius'a göre, Porphyrios ilinekleri ayrılabilir ve ayrılmaz olarak iki karşıt cinse bölmektedir. Biri, diğerinin yükleminden pay alamaz. Hassa ayrılamaz ilinek olması açısından, ayrılabilir ilinekten pek çok yönden farklıdır. Bu nedenle, Porphyrios hassa ve ayrılabilir ilineğin ortaklıklarını araştırmamaktadır. Ancak Boethius'a göre, bizzat hassa ve ayrılamaz ilineğin farklı olmaları nedeniyle, aralarında hem farklılıklar hem de ortalıklar bulunabilir. Bunlardan biri ise daha önce belirttiği gibi konularından ayrılmamak iken, diğeri ortaklık ise hassa gibi ayrılamaz ilinek de her zaman ve türün bütün üyelerinde mevcut olmasıdır. Örneğin, "gülebilme her zaman bütün insanlarda mevcuttur; aynı şekilde siyahlık bütün kargalara her zaman bitişiktir."[1124]

2. 2. 20. HASSA VE İLİNEĞİN HASSALARI ÜZERİNE[1125]

Boethius'a göre, hassa ve ilineğin ilk farkları, hassa daima tek bir tür için söylenirken, ilineğin böyle olmamasıdır. İlineğin yüklemi tözün farklı cinslerine ve türlerine dağılmıştır ancak gülebilme ise insandan başka tür için söylenmez. Buna karşın ayrılamaz ilinek olan siyah karga ve zenci gibi farklı türlere olduğu kadar, karga ve abanoz gibi cins açısından da farklı terimler de yüklenmektedir.[1126] Bunun yanında, başka bir fark, hassanın tür ile döndürülebilir olmasına karşın, ilineğin tür ile döndürürelememesidir. Düşünürümüze göre, "pek çok terim içeren, içerdikleri için yüklem olabilir ancak içerilenler, kendilerini içerenler için döndürülebilir olarak söylenemezler."[1127]

Başka bir fark ise, hassanın bağlı terimlerine eş düzeyli katılması, ilineğin ise artma ve azalma ile değişkenlik göstermesidir. Örneğin her insan eş düzeyde gülebilen iken, bir zenci bir diğerinden daha fazla ya da daha az siyah olabilir. [1128]

[1123] Boethius, a.g.e., s. 345.
[1124] A.g.y.
[1125] Porphyrius, a.g.e., s. 346. Ayrıca, bkz. Porphyrios, *İsagoji*, çev. Hamdi Ragıb Atademir, s. 62.
[1126] Boethius, a.g.e., s. 346.
[1127] A.g.e., s. 346-347.
[1128] A.g.e., s. 347.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Boethius'un, beş tümel üzerine görüşlerini detaylı olarak tanıttıktan sonra, beş tümelin yüklem sınıfları olarak on kategori ile bağıntılı işleyişini bir sonuç olarak göstermek aşamasına geçebiliriz. Yalnızca beş tümel üzerine görüşlerini incelemekle yetinmemiz, Boethius'un varlık ve düşünce arasında bağ kurma araçlarını tam olarak görememek anlamına gelirdi. Porphyrios Ağacı yalnızca töz kategorisi altındaki yüklem düzenini göstermektedir. Ancak *İsagoge*'nin ve beş tümelin yalnızca bu yüklem düzenininden ibaret olduğu düşünülmemelidir. Töz kategorisi altında yalnızca birincil töz bireyler ve onların doğalarına ilişkin yüklem düzeni tanıtılmaktadır. Ne var ki, varlık, yalnızca birincil töz bireylerden ibaret değildir; düşünce, dokuz kategoriden yapılan yüklemlerce delalet edilen ilinekleri de konu alır. *Topikler* ve *İsagoge*'de tanıtılan yüklem sınıfları, sayıları ve özneleri bakımından farklı olsalar da, Aristoteles yüklem sınıflarının on kategoriyle bağlantısını çok açık bir şekilde ifade etmektedir:

> Bu kategoryaların sayısı ondur; öz, nicelik, nitelik, görelik, nerelik, zaman, durum, sahip olma, fiil ve infialdir. İlinti, cins, hassa ve tarif daima bu kategoryalardan birinin içinde olacaktır, çünkü bu dört kavram tarafından teşkil edilen bütün önermeler ya özü, ya niteliği, ya niceliği, ya öbür kategoryalardan birini ifade ederler.[1129]

Porphyrios Ağacı'ndaki yüklem düzeninde beş tümel arasından yalnızca cins, tür ve türyapıcı ayrım görselleştirilebilmekte hassa ilinek ve diğer dokuz kategori görselleştirilememektedir. Unutulmamalıdır ki *İsagoge* yalnızca töz kategorisine bir giriş değil on kategoriyi kuşatan bir bütün olarak "Kategorilere Giriş"tir. Boethius, yalnızca töz

[1129] Aristoteles, *Organon V, Topikler*, çev. Hamdi Ragıp Atademir, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1996, s. 15-16.

kategorisinden değil, on kategorinin tamamından en genel cinsler olarak söz etmektedir.[1130] Yüklemler yalnızca töz kategorisinden değil on kategorinin her birinden hareketle yapılmaktadır. Yalnızca töz kategorisi altındaki yüklem düzeni ile yetinmek, Porphyrios'un tasarladığı yüklem sınıfları kuramını bir bütün halinde göremeyişimize neden olacak, dolayısıyla eksik bir inceleme olacaktır.

Boethius, Porphyrios Ağacı şeklinde tanınanacak şemaya ilişkin açıklamalarında, daha önce de belirttiğimiz üzere, Porphyrios'un, en genel cinsten bireye kadar olan yüklem düzeninin betimlemesini, kategorilerden bir örnekle açıkladığını belirtmekte, bu örneğe yer vermesindeki amacın diğer kategorilerde ve bir sıra düzeni içindeki diğer türlerde ne olup bittiğinin anlaşılması olduğunu vurgulamaktadır.[1131] Bir başka deyişle, düşünürümüz, ilgili şemanın on kategoriyi temsil eden bir örnek olduğunu belirterek, bu örnekten hareketle diğer dokuz kategorideki yüklem düzeninin nasıl işlediğini görmemizi istiyor görünmektedir. İşte bu aşamada biz, kendisinin bu işaretinden yola çıkarak, onun, yüklem sınıfları olarak beş tümeli, on kategoriyi kuşatan genel işleyişi içinde nasıl anladığını göstermeye çalışacağız. Bu bölümdeki değerlendirmelerimiz genel olarak Boethius açısından detaylı olarak açıkladığımız beş tümele dair görüşleri üzerinde; ve de özel olarak beş tümelin yüklem özelliklerine dair tablo 11'de görselleştirdiğimiz görüşleri, ayrımın ikinci betimi bağlamında beş tümel ve sorulara dair görüşleri, cins ve ilineğin hassaları bağlamında, beş tümel, sorular ve kategorilerin bağlantılı işleyişine dair görüşleri üzerinde temellenecektir. Boethius'un ana ilkelerine işaret ettiği genel işleyişi ortaya koyma çabamız, büyük ölçüde bizim yorumumuzla gerçekleşen bir inşa denemesi niteliği taşıyacaktır.

Bu inşamızı ise şu aşamalarda gerçekleşireceğiz: Öncelikle Porphyrios Ağacı'nın varlıkta neye tekabül ettiğini soruşturacağız. Ardından Boethius'un Porphyrios Ağacı olarak tanınacak şemaya dair daha önce değindiğimiz görüşlerini sonuçlandıracağız. Son olarak beş tümelin on kategori ile bağlantılı bir bütün olarak işleyişini gösterme amacımızı yerine getirerek çalışmamızı da amacına ulaştıracağız.

[1130] Boethius, *İnİs2*, s. 143.
[1131] A.g.e., s. 208.

İlgili inşayı gerçekleştirebilmek için yeni bir bakış açısına ihtiyacımız vardır. Bu yeni bakış açımızı A. Menne, Cohen ve Boethius'un görüşlerinden hareketle geliştireceğiz. Menne'nin Poprhyrios Ağacı'nın baş aşağı döndürülmesi, Cohen'in en yüksek olanın en temel olması, Boethius'un Porphyrios Ağacı'ndaki ayrımların Aristoteles psikolojisi ve metafizikle ilişkilendirilmesi fikirleri, yeni bakış açımızın ana temellerini oluşturacaktır.

Albert Menne, dilimize *Mantığa Giriş* başlığıyla çevirilen kitabında, Porphyrios Ağacı'na ilişkin olarak ülkemiz mantık kitaplarındaki ve Boethius'un *İnİs2*'deki şemasından tamamen farklı bir çizime yer vermektedir:

> Tyruslu Porphyrios (233-300) kavramları, arbor Porphyriana denilen, oldukça ünlü bir şema içerisinde tam-girişimli bir sınıflandırma sayesinde kavrar:

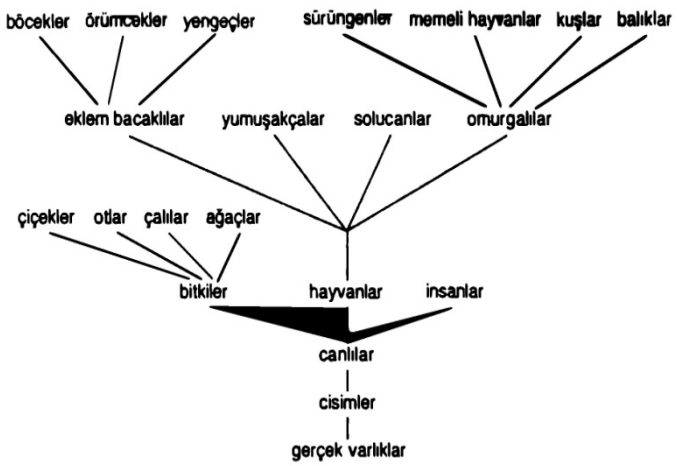

> Sıkça bu şema kafa üstü döndürülür. Sonra da bir kavram piramidi elde edilir. Tümel kavram böylece altında sıralanan özelin üstünde yer alır.[1132]

Burada, Menne'nin son cümlesine dikkat çekmek istiyoruz: "Sıkça bu şema kafa üstü döndürülür…Tümel kavram böylece altında sıralanan özelin üstünde yer alır. " Buradan açıkça anlaşıldığı gibi Menne, kitaplarımızda tözün en yüksek cins olarak yukarıda ve bireyin en altta gösterildiği piramidal yapıdaki şemanın kafa üstü döndürülmüş görünümü olduğunu belirtmektedir. Şu halde, kendisinin yer verdiği şemanın ise bir bakıma

[1132] Menne, Albert, *Mantığa Giriş*, çev. Lokman Çilingir, Elis Yayınları, Ankara, 2005, s. 33.

Porphyrios Ağacı'nın asli haldeki görünümü olduğunu belirtiyor olmaktadır. Biz de Menne'nin bu görüşünden hareketle Porphyrios Ağacı'na farklı bir bakış açısından bakarak şemayı baş üstü döndüreceğimizi ifade ederken, piramidal görünümüyle kafa üstü döndürülmüş şemayı asli haliyle ele alacağımızı belirtmek istiyoruz. Ancak bu şekilde ele alacağımız şema, Menne'ninki değil, Boethius'un ikinci *İsagoge* şerhinde bulunan, tür konusunu ele alırken yer verdiğimiz şema olacaktır.

İlgiyi şemayı baş aşağı döndürme fikrini Menne'den alıyor olmamıza karşın, buraraki görüşlerimizle Boethius'un beş tümel anlayışını, yüklem sınıfları olarak on kategoriyi kapsayan bir bütün halinde işleyişini göstermeyi amaçlıyoruz. Beş tümeli, varlık ve düşünce arasında münasebet, bağ kurma araçlarımız arasında görmemiz gereği, bu genel işleyişi gösterişimiz, varlığı bir bütün olarak nasıl düşünce nesnesi halinde getirdiğini de göstermek anlamı taşımaktadır. Porphyrios Ağacı'nı kafaüstü döndürmeyi, Menne her ne kadar belirtmiyor olsa da biz, varlığın düşüncedeki ifadesini varlık boyutuna geri döndürmek şeklinde anlıyoruz. Bir başka deyişle, bize göre, genel olarak tanınmış haliyle Porphyrios Ağacı, varlığın düşünce olarak ifadesidir. Bunu ters döndürmek, düşünce ile ifade edilenin varlıktaki aslını soruşturmaktır. Her şeyden önce *İsagoge*'de tanıtılan beş tümelin yalnızca mantıkla sınırlı olmayıp, aynı zamanda varlık üzerine düşünmek olduğunu, Porphyrios, *İsagoge*'nin girişinde tümellerin ontolojik stastüsüne ilişkin sorduğu üç soruyla bizce göstermektedir. Porphyrios, kanaatimizce *İsagoge*'nin metafizik bir inceleme olmayışı gereği, bu soruları yanıtlamaz; ancak sorularıyla, ele alınan konuların varlıkla sıkı münasebet içinde olduğunun göz ardı edilmemesini istediğini düşünüyoruz. Tümellere dair soruları kadar, daha tümel olanın doğa bakımından önce olduğunu belirtmesi, *İsagoge*'nin varlık üzerine düşünceyi konu alan bir eser olduğunun başka bir açık işaretidir. Beş tümeli karşılaştırdığı bölümde, tümel bir terimin yok olması halinde altındakilerin de yok olduğunu belirtmesi,[1133] aynı şekilde *İsagoge*'nin terimler arası içlem-kaplam ilişkisini inceleyen bir eserden ibaret olmayıp, bilakis varlık, varlığa geliş, yok oluş üzerine nasıl düşündüğümüz, düşündüklerimizi hangi terimlerle nasıl ifade ettiğimizi inceleyen bir eser olduğunu gözler önüne sermektedir. Boethius da beş tümele ilişkin açıklamalarıyla bizce, onun bu yaklaşımını benimsemekte olduğunu göstermekte, karşı hiçbir görüş belirtmemektedir. Özellikle ayrım konusu ele alırken tunç heykel

[1133] Boethius, *İnİs2,* s. 295.

örneğine dair açıklamaları arasında yer verdiği "önceki doğalar" ibaresi,[1134] beş tümelin terimler arası ilişki ile yetinen bir "salt mantık" kuramı olmaktan çok ötede, şeylerin doğasını, özünü kısacası varlığı üzerine düşünmemizi ele alan bir kuram olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrım konusunu ele alırken, burada incelemek üzere ertelediğimiz "önceki doğalar" ibaresi, şimdiki soruşturmamızın ana ekseninindeki kavram olacaktır.

"Önceki doğalar" üzerine incelememiz, varlık ve düşünce arasındaki münabetin varlık aşaması olacak, mantıktan ziyade sınırlı düzeyde bir metafizik inceleme olacaktır. Bir başka deyişle, beş tümelin yüklem sınıfları olarak simgesi olduğunu söyleyebileceğimiz Porphyrios Ağacı'nın, düşünce olarak varlıkta neye tekabül ettiğini, Boethius'un "önceki doğalar" ibaresi üzerinden soruşturacak, bir sonraki aşamada tekrar mantığa döneceğiz. Şimdi, Porphyrios'un varlık tasavvurunun düşüncedeki ifadesi olan Porphyrios Ağacı'nı baş aşağı yani varlık boyutuna döndürüyoruz:

Tablo 19. Varlık boyutunda Porphyrios Ağacı.

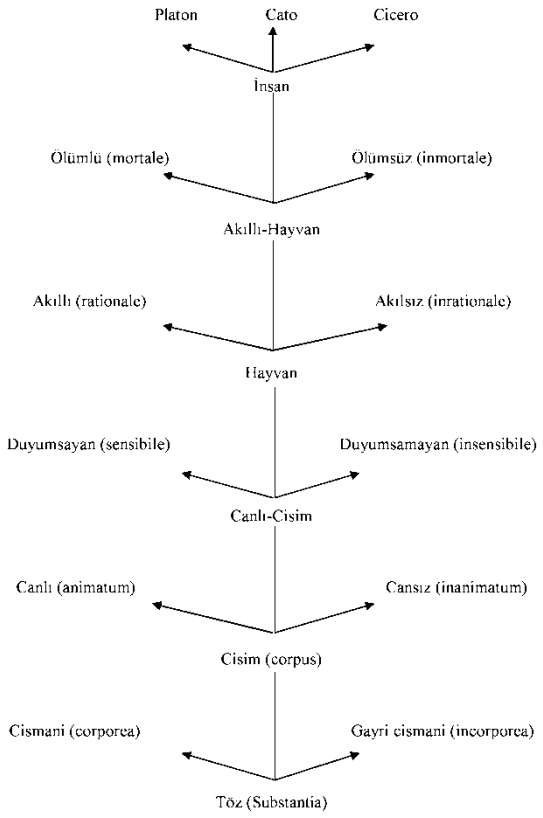

[1134] A.g.e., s. 268.

Çoğu mantık kitabındaki çizimde Porphyrios Ağacı'nda en yüksek cins en yukarıda, birincil töz bireyler ise en aşağıda olacak şekilde gösterilmektedir. Menne'in belirttiği üzere, "Tümel kavram böylece altında sıralanan özelin üstünde yer alır." Menne'nin görüşünden hareketle asli konumuna döndürdüğümüz şemada, mantıksal bakış açısının hakim olduğu piramidal görünümde "en yüksek" olan töz, en altta yer almaktadır. Şu halde, yeni bakış açımızda artık "en yüksek" sıfatını kullanamayacağız. Peki bu farklı bakış açısındaki haliyle terimleri nasıl adlandırmak ve anlamak gerekmektedir? Bu sorunun yanıtını bulmak için Marc Cohen'e başvuracağız.

Cohen, Aristoteles, *Metafizik* A kitabında, kendisinden önceki düşünürlerin nedenler ve ilkeler üzerine görüşlerinin bir incelemesini yapmaktadır. İşte bu nedenler ve ilkeler, 'ilk felsefe' olarak adlandırdığı disiplinin konusudur. Ancak Cohen bir hususa dikkat çekmektedir. İlk felsefe, ilk çalışılması gereken felsefe disiplini olması bakımından "ilk" değildir. Daha ziyade, "en temel" (the most fundamental) ya da "genelliğin en yüksek düzeyindeki" (the highest level of generality) konuları ele alması bakımından ilktir.[1135]

Bu noktada ele almak istediğimiz konu Aristoteles metafiziği değildir. Cohen'in aktardığımız görüşlerinde, Porphyrios Ağacı'na farklı bakış açımızdan kaynaklı, yukarıda belirttiğimiz sorumuza yanıt getirecek bir fikir bulduğumuzu düşünüyoruz. Bu fikir ise en yüksek olanın aynı zamanda en temel olmasıdır. Bunu bir formül şeklinde ifade edelim: Düşüncede daha tümel olan, varlıkta daha temel olandır. Piramidal görünümüyle mantıksal bakış açısıyla "en yüksek" şeklinde nitelenen töz, varlığı gösterecek şekilde asli haline döndürüldüğünde, 'en temel' olarak yer almaktadır. Nitekim, Boethius'un, cinsin her şeyin ilki olduğu (genus quoniam omnium primum est)[1136] şeklindeki ifadesi, bize, en yüksek olanı, en temel olarak görmenin yanlış olmayacağına dair metinsel bir temellendirme sunmaktadır.

"Önceki doğalar" tamlamasını anlamak için geliştirdiğimiz bakış açımızın üçüncü basamağındaki görüş Boethius'tan kaynağını almaktadır. Düşünürümüz, "Porphyrios Ağacı" şeklinde tanınacak olan şemadaki yüklem düzenini açıklarken, burada yer alan

[1135] Cohen, S. Marc, *Aristotle's Metaphysics*, "The Stanford Encyclopedia of Philosophy", (Winter 2016 Edition), (Ed.) Edward N. Zalta.
<https://plato.stanford.edu/archives/win2016/entries/aristotle-metaphysics/>.
[1136] Boethius, *İnİs2*, s. 307.

'canlı' teriminin tanımı içinde "ruh sahibi olan" (habens animam) ibaresini [1137] kullanmakla, ilgili yüklem düzenini Aristoteles psikolojisiyle bağlantılı gördüğünü ortaya koymakta ve bize, buradan hareketle diğer terimlere aynı şekilde yaklaşma olanağı sunmaktadır.

Buradan anlaşıldığı üzere canlılığı, bitkisel ruh ile sahip olunan hayat olarak gördüğü bizce açıktır. Bu açıdan baktığımızda, Porphyrios Ağacı'ndaki "canlı", "duyumsayan" ve "akıllı" terimlerinin, Aristoteles psikolojisini, metafizikle bağlantılı olarak yansıttığını söyleyebiliriz. Canlılık bitkisel ruh ile, duyumsayabilme hayvani ruh ile akıllılık ise insani ruh ile ortaya çıkmaktadır. Nitekim, düşünürümüzün birinci bölümde yer verdiğimiz Aristoteles psikolojisi üzerine görüşleri bu yorumumuzla örtüşmektedir. Ancak burada ilgili kavramlar yalnızca psikoloji terimleri olarak değil, aynı zamanda şeylerin oldukları şey olarak varlıklarının da kurucu öğeleri durumundadır.

"Önceki doğalar" tamlaması, zatı gereği bize karşıtını düşündürmektedir. Buradaki öncelik neye göredir? Bu önceki doğanın sonra olanı hangisidir? Bunlar hangi ölçüte göre önce ya da sonra olarak konumlanmaktadırlar?

Bu ise, bizi mantıksal bakış açısında "en yüksek" olanı, metafiziksel bakış açısında 'en temel' şeklimde nitelememize koşut olarak, mantıksal bakış açısında en son olanı da yeni bakış açımızda 'en yüksek' şeklinde görmemizi gerektirmektedir. Düşünce boyutunda, yani tözün en yüksek cins olduğu şemada hakiki tür, son tür iken, varlık boyutunda, yani tözün en temel olduğu şemada ise, tür, bu temel doğanın üzerinde yükselebilecek en üst ya da en yukarıdaki doğa olarak görünmektedir. İşte bize göre, burada söz konusu olan öncelik, kendisinden sonra doğrudan bireylerin geldiği en üst, son aşama olarak türe göre önceliktir. Bu ise, Porphyrios ve Boethius'un ilgili yüklem düzenini yalnızca düşünce boyutuyla değil, varlık buyutuyla da ele aldıklarını göstermektedir. En temelden, en yüksek son doğaya kadar yükseliş, varlıktaki kademeliliğin gereğidir. Bu noktada Porphyrios ve Boethius'un, kaynağını Aristoteles'ten alan, hiyerarşik basamakalar şeklinde yükselen bir varlık anlayışını devam ettirdiklerini söyleyebiliriz. Macit Gökberk, Aristoteles açısından bu kademeli varlık dizisini aşağıdaki gibi açıklamaktadır:

[1137] A.g.e., s. 211.

> İmdi, Aristoteles'e göre, varolan, form kazanmış olan maddedir. Ama madde ile form arasındaki ilinti relatiftir: Daha aşağısına göre form olabilen aynı şey, daha yukarıdakine göre maddedir. Örneğin tuğla toprak için form, ama ev için maddedir. Bu anlayışta gelişme kavramı, nesnelerin değer bakımından düzenlenmelerinin ilkesi oluyor: Nesnelerin düzeni, maddenin en aşağı biçimlenmelerinden en yüksek formlarına kadar aralıksız yükselen bir dizidir.[1138]
>
> …
>
> Felsefenin bütün öteki alanları gibi, doğa öğretisi de Aristoteles'in metafiziğine dayanır. Madde (salt olabilirlik, dynamis) hareket ettirilen şeydir, kendisi kendiliğinden hareket edemez. Salt form ise hareket ettirendir. Bu ikisi arasında da - salt madde ile salt form arasında - bütün varlıklar yer alırlar. Bunlar, hareket bakımından hem etkin, hem edilgindirler. İşte nesnelerin bu bütününe Aristoteles physis (doğa ya da evren) der. Doğa, birliği olan canlı bir bağlantıdır. Bu bağlantı içinde madde, sayısız kılıklara girerek, gittikçe daha yüksek formlara doğru gelişe gelişe duran varlığa, Tanrı'ya doğru yaklaşır, olanağa göre Tanrılıkla dolar. Aristoteles'in doğa felsefesi de, nesnelerin böyle bir gelişme içindeki basamaklanmalarını anlatır. Bu gelişmenin ereği olan Tanrı hem kendi kendisiyle aynı kalan, duran varlıktır, hem de tinsel varlıktır (nous). Bir yandan dururluk, öbür yandan tinsellik (manevilik) Tanrının en yüksek değer nitelikleridir. Onun için, doğadaki formlar, Tanrının bu niteliklerine ne kadar yaklaşırlarsa, bunları ne kadar çok gerçekleştirirlerse, o kadar değer kazanırlar, doğa içinde sıralanmalarındaki yerleri o kadar yüksek olur. Buna göre, doğadaki fenomenler iki doğrultuda yukarıya doğru yükselirler: Bir doğrultuda, yeryüzündeki olayların düzensiz değişmelerinden başlayarak gökyüzünün düzenli hareketlerine; öbür doğrultuda da, sırf mekanik yer değiştirmesinden başlayarak ruhun etkinliklerine, ruhun da en değerli gelişmesi olan akıl bilgisine kadar bir yükseliş var.[1139]
>
> …
>
> …Aristoteles'te durum bunun tam tersine. Aristoteles de aşamalı bir varlık düzeni tasarlamıştır. Ancak, ondaki *yukarıya*, "İlk kımıldatıcı"ya (Tanrılığa) doğru *yükselen* ve gittikçe daha olgun formlara bürünen bir gelişmenin basamaklanmasıdır.[1140]

Gökberk'in tanıttığı, Aristoteles'ten kaynağını alan, maddeden Tanrı'ya doğru yükselen hiyerarşik varlık aşamaları, Hristiyan evren tasavvuruna da uygun düşmektedir. Gökberk, Aquinas açısından varlık aşamalarını şu şekilde tanıtmaktadır:

[1138] Gökberk, Macit, a.g.e., s. 75.
[1139] A.g.e., s. 76-77.
[1140] A.g.e., s. 120.

> Thomas evreni varlık aşamalarından kurulu diye tasarlar: l . En alt basamakta "cansız cisimler " yer alır. 2. Bunun üstünde bitkiler var; burada "can" (organik güç) ortaya çıkmıştır, ama beslenme-üreme çemberi içinde kapalıdır. 3. Daha üstte hayvanlar var; burada algı ve onunla ilgili tepkiler belirmiştir. 4. Bundan sonraki basamakta insan bulunur. İnsan bir de kendini ve ne yaptığını bilir, onda ruh kendine yönelmiştir, kendi üzerine eğilmiştir (reflexio). 5. Daha yüksek bir basamakta melekler yer alır. Meleklerin bilmek için dışarıdan bir uyartıya (duyum) gereksinmeleri yok. Kendi özlerinden doğan bir anlayışta bilirler melekler. 6. Bu düzenin en yüksek basamağında da Tanrı vardır. Onda düşünme ile varlık artık büsbütün birolmuşlardır. Bu anlayışta, varlık aşamaları gelişen hayatın basamakları oluyor ve hayat basamakları yükseldikçe bilgi de olgunlaşıyor.[1141]

Boethius, ruh anlaşıyışına dair *İnİs2*'nin girişinde yer verdiği bilgilerle hiyerarşik bir varlık aşamaları görüşünü benimsediğini ortaya koymaktadır. Hatırlayacağımız üzere düşünürümüz, Aristotelesçi üçlü ruh anlayışını, kademeli yükselen bir yapı olarak görmekteydi. Üst kademede bulunan alttakilere de sahiptir. Bu kademeli yapının en üst aşamasında akılsal ruha sahip olan insan bulunur. Yalnızca beslenme, üreme, duyumla sınırlı kalmayıp bilme etkinliğini yürütmesine imkan tanıyan, Boethius'un "ilahi doğadan" şeklinde nitelediği akılsal ruh sayesindedir.[1142] Şu halde, insan, diğer ruh yetilerine sahip varolanlara kıyasla Tanrı'ya daha yakın bir varlık basamağındadır. Görüldüğü üzere, Boethius da kaynağını Aristoteles'ten almakla birlikte Hristiyan evren tasavvuruna da uygun düşen Tanrı'ya yakınlığa göre yükselen hiyerarşik kademeli varlık anlayışına sahiptir.[1143]

Tüm bu bilgiler ışığında, başaşağı olarak yer verdiğimiz Porphyrios Ağacı'na yeniden baktığımızda Boethius'un "önceki doğalar" ibaresindeki önceliğin, varlıkta daha temel olma, önceki bir varlık aşamasında bulunma anlamına geldiğini görmekteyiz.

[1141] A.g.e., s. 153.

[1142] Boethius, *İnİs2*, s. 136-137.

[1143] Boethius'un bir Hristiyan düşünür olması nedeniyle, ilgili hiyerarşik varlık tasavvurunun Hritiyan inancına uygun düştüğünü göstermek için Aquinas'tan örnek verdik. Bu hiyerarşik varlık tasavvurunu bir Müslüman düşünür olan Farabi'de de görebilmekteyiz: " Genel bir şekilde, bu dünya varlıkları, mümkün varlıklar, varolmayışa (inexistence) bağlı olarak kusurlu bir varoluşa sahiptirler. Tözlerini, ancak uzaktaki bir kuvvedden almaktadırlar. Fiilî duruma geçmek için, âna dayalı varoluşları (existence du moment) bir üst varoluşa yükseltmeli, kusurluluklarından ya da ön mükemmelliklerinden nihâî mükemmelliğe yönelmektedirler… En önemli seri (ise), "bu dünya varlıklarının en asili''ne, suretler sûretine, (yâni) insana erişmektedir, (Ârâ', s. 55, 57, 58)." Marquet, Yves, *Fârâbî'de İniş ve Yükeliş: İkiye Ayrılan Bir Bağlantı Zinciri,* çev. Kenan Gürsoy, "Uluslar arası İbn Türk, Hârezmî, Fârâbî, Beyrûnî, ve İbn Sînâ Sempozyumu Bildileri" içinde, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayını, Sayı: 42, Ankara, 1990, s. 207.

Ancak Porphyrios ve Boethius'ta, yukarıda Macit Gökberk'ten aktardığımız görüşlerden önemli bir fark olduğun altını çizmek isteriz. Tunç heykel örneğinde heykel üzerinden işaret edildiği gibi birincil töz birey madde ve formdan birleşik yapılıdır; bu bireyin özsel doğası da aynı şekilde birleşik yapılı düşünülür.[1144] Bu noktada cins madde, ayrım form gibidir. Ancak daha öncede vurguladığımız üzere bir benzetmedir. Cins, hiçbir zaman madde değildir. Porphyrios'un belirttiği üzere, cins ve tür, çokluğun tek doğalar içinde toplanmasıdır.[1145] Tunç heykel örneği üzerine açıklamalarında, maddenin benzeri olan cins ve formun benzeri ayrımın gayricismani olduğunu Boethius açıkça dile getirmiştir.[1146]

Buradan ilgili düzenin kademeli olarak yükseldiğini, yukarıda yer alan doğanın, daha temel doğaya farklı vasıfların eklenmesi ile açığa çıktığını anlamaktayız. Daha temel kademeden geçmedikçe onun vasıflarına sahip oladıkça bir üst kademeye geçilememektedir. Alttakinin yukarıdakine sahip olması zorunlu değil iken, yukarıdakinin alttaki üzerinde temellenerek yükselişi gereği, yukarıda olan aynı zamanda alttakilerin vasıflarına da haizdir.

Bir benzetmeli örnek verelim: İnsan bireyinin özsel doğasının varlık dizisindeki basamaklı yükselişi ile eğitim sistemi arasında benzerlik kurabiliriz. Bireyin eğitimi de aynı şekilde hiyerarşik bir basamaklar dizisi halinde gerçekleşmektedir: İlkokul, ortaokul, lise, üniversite gibi. Alt basamak bir üst basamağa geçiş için bir temel, dayanak teşkil eder. Her kim yukarı bir eğitim basamağında ise ancak alt basamaklar üzerinde buraya erişebilmiştir. Bir kişi lise öğrencisi ise, bu onun aynı zamanda ilkokul ve ortaokul mezunu olduğunu gösterir. Eğer biz yüksek lisans öğrencisi isek önceki kademeleri geçmiş olduğumuz, onların diplomalarına sahip olduğumuz anlaşılır. Çünkü, ancak önceki öğrencilik kademelerini geçtikten sonra şu anki öğrencilik durumunda bulunabiliriz.

Porphyrios'un, tunç heykel örneği ile bu kademeki yükselişi açıkça işaret etmiş olduğunu görebiliriz. Hatırlayacak olursak, cins maddeye, ayrım ise forma benzetilmekteydi. Macit Gökberk'in "Daha aşağısına göre form olabilen aynı şey, daha yukarıdakine göre maddedir." ibaresini cins ve ayrım açısından düşünmeliyiz. Boethius, cins ve ayrımın ayrıştıkları başka bir yön olarak cinsin kendisine bağlı terimin uzamını kuşattığı yerde,

[1144] Porphyrius, *İsagoge*, Boethius, "İnİs2" içinde, s. 267.
[1145] Porphyrius, *İsagoge*, Boethius, "İnİs2" içinde, s. 228. Ayrıca, bkz. Porphyrios, *İsagoji*, çev. Hamdi Ragıb Atademir, Konya, 1948, s. 38.
[1146] Boethius, *İnİs2*, s. 268.

ayrımın formunu kuşatmakta olduğunu dile getirmişti.[1147] Bir cins, bir doğa olarak altındaki doğaya göre daha gelişmiş bir üst doğadır. Kendisi ise, üzerindeki doğaya nisbetle, onun açığa çıkacağı madde gibiyken, ayrım da onu tamamlayan form mesabesindedir. Böylelikle, düşünce boyutunda ast cins ve tür olarak adlandırdığımız terimler, varlık boyutunda bir üst doğanın gelişmesinin dayanakları, ayrımlar ise üst doğayı kuran formlardır. Boethius'a göre, cins ve ayrım türün sebebidirler.[1148] Bu sebep ilişkisi, bu bağlamda daha net görülebilmektedir. Varlık boyutunda bir cins, bir üst doğanın maddi sebebi, türyapıcı ayrım ise formel sebebi mesabesindedir. İnsan terimi ise dünyada bu kademeli yükselen varlık dizinin son basamağıdır. Ancak dünyada, insandan sonra daha üst bir doğa gelmemesi gereği, bireylerine nisbetle artık madde gibi değildir, bireylerin formudur.

Bu noktada, daha önce kısaca yanıtladığımız bir sorunun yanıtını daha detaylı olarak verebiliriz. Tunç heykel örneğinde Porphyrios, bir tümelin parçası olan insan terimini, bütün olarak nitelemekteydi. "İnsan, akıllı, ölümlü, hayvanın bütünü olarak insandır."[1149] Burada insan, cins olan hayvan ve türyapıcı ayrımlar olan akıllı ve ölümlünün bütünü olarak gösterilmektedir. Buradan açıkça görüldüğü gibi Porphyrios'un bu betimi, mantık kitaplarından alışık olduğumuz piramidal görünümlü, tözün en yüksek cins olduğu düzenden çok, bizim yukarıda varlığa döndürdüğümüz tözün en altta konumlandığı tabloya daha uygun düşmektedir. Bu açıdan baktığımız zaman hayvan, akıllı ve ölümlü terimleri insanın altında yer almakta, insan bunların üzerinde yükselen bir doğa olarak, kurucularının bütünü olarak yer almaktadır.

Porphyrios'un heykel örneğinde ayrımın form olarak gösterilmesini ise türün oluşumu açısından, türe göre form şeklinde anlamaktayız. Ancak bireye göre form, türün kendisidir. Bir başka deyişle, bu tür, kendisinden önceki terimlere olan nisbeti ile değil, bireye olan nisbeti ile ele alınan önceki doğaların bütünü olan türdür. Bir insan bireyi hakkında özünün, varlığının ne olduğunun söylenmesinin beklendiği "Bu nedir?" soruna, en doğru bir şekilde onun özsel doğalarının bütünü ile, "İnsandır." şeklinde verilir. Boethius, tür ve ilineğin hassalarına değinirken, bir bireysel tözün, tek bir tür tarafından içerildiğini, bireyin komşu teriminin türü olduğunu, bireysel tözün başında konumlananan türün, tözü hakiki

[1147] A.g.e., s. 302.
[1148] A.g.e., s. 158.
[1149] Porphyrius, *İsagoge*, Boethius, "İnİs2" içinde, s. 267.

anlamda içeren terim olduğunu belirtmişti.[1150] Kısacası, bireylerin başındaki komşu terimleri olarak, tözlerinin hakiki içereni, mahiyetlerinin tek terimle ifadesi, "önceki" doğalar"ının son kademesi olarak bütünü, form anlamındaki hakiki türdür. Buna göre, bir şey hakkında sorulan "Bu nedir?" sorusunu şeyin türü ile yanıtlamak, onu olduğu şey yapan formuyla yanıtlamaktır.

Yeni özsel vasıflarla daha önceki temel doğadan daha gelişmiş bir doğaya kademli geçiş, tümellerin beş tümel ile, bir başka deyişle yüklen sınıflarıyla nasıl birbirine bağlı terim kılındıklarını daha açık görmemize olanak sağlamaktadır. *Kategoriler* ve *İsagoge* arasındaki devamlılık ve yakın irtibat hususlarından biri olarak Alain De Libera, 1b 10-12'de Aristoteles'in dile getirdiği kurala değinmişti. Buna göre, yüklem sınfından bir tümelin söz konusu olduğu durumda, bir terim başka bir terime konu üzerine söylenmekle bağlı terim kılınmaktadır.[1151] Düşünürümüzün konu üzerine söylenmeyi ise tümel olmanın zorunlu şartı olarak gördüğünü, yüklem olduğu terimin tözünün kurulması şeklinde açıkladığını[1152] hatırlarsak yukarıdakinin ancak alltaki daha önce ve temel olan ile kurulabileceğini dile getirmek istediğini daha açık olarak anlayabiliriz. Bağlı kılınışı "önceki doğalar" açısından düşünürsek, bir terimin geçtiği kademelerdeki doğasına ait terimlere bağlı kılındığını söyleyebiliriz. Önceki doğaya, daha temel olana bağlıdır zira yukarıdaki konumu, alttakileri geçişine bağlıdır. Örneğimizden hareketle ifade edersek, bizim yüksek lisans öğrencisi olduğumuz söylendiğinde aynı zamanda ilkokul, ortaokul, lise ve lisans mezunu olma vasıfları da bize yüklenmektedir. Çünkü şu anki durumda bulunuşumuz bu kademelerden geçerek ileryişimiz gereğidir. Aynı şekilde, insan terimi üzerine töz, cismani, canlı, duyumsayan, hayvan da yüklem olmaktadır; zira, varlıkta, bir özsel doğa olarak insanlık bu kademeler üzerinde yükselmekte, onlara ek olarak akıllılık özsel niteliği ile açığa çıkmaktadır.

Bu bakış açısının beş tümeli anlamakta bizce bir başka katkısı ise tümellerin karşılaştırıldıkları bölümde ifade edilen, önce olanın yok olması halinde sonra olanında yok olması ilkesine yöneliktir. Bir doğanın yok olması durumunda, varlığını onun temeli

[1150] Boethius, *İnİs2*, s. 343.
[1151] De Libera, Alain, *Introduction et Notes*, Porphyre, "*İsagoge*" içinde, Traduction par Alain De Libera et Alain-Philippe Segonds, Librairie Philosophique J. Vrin, Paris, 1998, s. XVI-XVII.
[1152] Boethius, *İnİs2*, s. 336.

üzerinde bulabilen yukarıdaki doğa da yok olacaktır. Örneğin, hayvan doğası için canlılık bir temel teşkil eder. Bir başka deyişle, daha tümel olan, daha temel olandır. Canlılık doğasının yok olması durumunda, onun üzerinde temellenerek var olabilen hayvan ve insan da yok olacaktır. Kısacası, bir terimin yok olmasıyla onun altındakilerin de yok olmasının nedeni bu terimin, varlıkta doğa bakımından öncelik arz etmesi, diğerlerinin ancak onun kurduğu bir temel üzerinde yükselebilmeleri gereğidir. Varlıkta temel olan yıkılınca, onun üzerinde yükselenler de yıkılmaktadır.

Bireye odaklanan bakış açımızdan baktığımızda ise yalnızca özsel doğalarının basamaklarında bir bozulma ile bireyin yok oluşunu açıklamayız. Zira, tunç heykel örneğinde vurgulandığı üzere ferdi töz madde ve formdan mürekkeptir.[1153] Bu birleşik yapıda onun doğası, önceli doğalarının bütünü olan formdur, türüdür. Bireyin yok oluşunun ise onun ölümü olduğunu söyleyebiliriz. *Felsefenin Tesellisi*'nde Boethius bu hususu Felsefe'nin diliyle şu şekilde ifade eder: "Düzenini yitirmeyen ve doğasını koruyan şey vardır; doğasını terk eden şey varolmayı da terk eder, çünkü varolması kendi doğasındadır."[1154] Ancak bireyin yok oluşu ya da ölümü söz konusu olduğu zaman onun doğasını yalnızca formu üzerinden değil aynı zamanda maddi yönü olan bedeni açısından da düşünmeliyiz. Çünkü doğa ya da tabiat bir bakımda şeyin maddesine tekabül eder.[1155]

> "O halde, var olan her şeyin bir olduğu ve değişmeden kaldığını, bir olmaktan çıktığı anda bozulduğunu ve çözülüp gittiğini biliyor musun?" "Nasıl?" "Hayvanlarda olduğu gibi," dedi, "ruh ve beden birleştiğinde ve varolmayı sürdürdüğünde canlı adını alır; ama ruh ve bedenin ayrılmasıyla bu birlik çözüldüğünde varlık yok olur ve artık yaşayan bir şey olmaktan çıkar. Beden bile organları birleşip de tek biçimde kaldığı sürece insan şeklinde görünür. Ama bu birlik bedenin organlarının ayrılmasıyla ve dağılmasıyla bozulursa önceki halinden uzaklaşır. Aynı şekilde başka varlıkları inceden inceye araştıran bir insan her birinin bir olduğu sürece varlığını sürdürdüğünü, bir oluşunu yitirdiğinde ise yok olduğunu açıkça görecektir."[1156]

[1153] Porphyrius, *İsagoge*, Boethius, "İnİs2" içinde, s. 267. Ayrıca, Boethius, *İnİs2*, s. 267-268.

[1154] Boethius, *Felsefenin Tesellisi*, çev. Çiğdem Dürüşken, Kabalcı Yayınevi, İkinci Basım, İstanbul, 2011, s. 251.

[1155] Türker-Küyel, Mübahat, a.g.e., s. 20.

[1156] Boethius, *Felsefenin Tesellisi* , s. 215.

Kısacası, bireyin "bir" oluşunu, madde ve formdan mürekkep yapılı bütün olarak "bir" oluşu şeklinde anlamaktayız. Gerek maddi bedensel yönüyle gerek özsel doğası olan formu yönüyle bozuluşu, bireyin birliğinin, varlığının bozuluşudur.

Porphyrios'un örneğini ve Boethius'un "önceki doğalar" ifadesini son olarak tanım açısından kısaca ele almak istiyoruz. Porphyrios Ağacı'nda ortada yer alan ast cins ve türlerin yukarılarındaki cins ve kurucu ayrımları ile oluşturulduklarını detaylı olarak gördük. Bu terimlerin düşünce boyutunda oluşumunu birazdan daha detaylı olarak inceleyeceğiz. Şu an için kısaca ifade edersek, iligli hiyerarşik yüklem düzeninde ortada yer alan bir terim, içlemini temsil eden nisbetsiz bir tümeldir. Örneğin hayvan terimi, {duyumsayan, canlı, cismani töz} şeklindeki kavramlar toplamını ifade eder. Varlıkta özsel doğalar olmaları söz konusu olunca yukarıdaki örnekte belirtildiği gibi madde ve formun benzeri, bir başka deyişle, dil-mantık içindeki mütekabili cins ve türyapıcı ayrımdır. Yukarıdaki incelememizde de görüldüğügibi Porphyrios Ağacı'ndaki terimler arasında en yüksek yani en temel olması gereği bütün terimler açısından ortak ve hiç değişmeyen özsel doğa, töz terimiyle ifade edilir. Her zaman açık olarak belirtilmese de, içlemini temsil eden nisbetsiz tümeller içinde her daim yer almaktadır. Bu açıdan bakarsak üzerine formun etki ettiği cins, her zaman için tözdür. Buna tanımlanan terim ne kadar yukarıda ise onun geçtiği kademelerin oluşmasını sağlayan kurucu ayrımlar eşlik etmektedir. Düşünürümüz bu hususu, yukarıdaki tespitimize temel olan açıklamalarında, bir şey ne ile kuruluyor ise onunla tanımlanacağı görüşüyle dile getirmektedir.[1157] Yukarıda açıkladığımız üzere, bu kurucu ayrımlar, üst doğanın formel sebepleridir. Onların üzerine etki ettikleri, onda bilkuvve olarak içerileni, bir üst doğa şeklinde açığa çıkardıkları ise tözdür. Burada tanımlanan olarak insanı ele alalım. Porphyrios'un, insanın, hayvan, akıllı ve ölümlünün bütün olarak insan olduğu şeklindeki görüşünü[1158] hatırlar isek, insanın "bütün" oluşu, varlık basamaklarında önceki kademeler üzerinde yükselen son doğa olması gereğidir. İnsan, bireylerin formu olarak, en yüksek doğa olarak, tözden başlayan varlık aşamalarının yükselebileceği son kademe olarak bütündür. Boethius'a göre, tanım söz konusu olduğu zaman cins ve ayrım parçalar iken, tanımlanan tür bütündür.[1159] Şu halde, buradaki tanım, tür olarak insanın tanımıdır. Bir mahiyet olarak cevher olan insan, cins ve türyapıcı ayrımlarla kurulması gereği kurucularının belirtilmesiyle tanımlanır: İnsan, ölümlü, akıllı,

[1157] Boethius, *İnİs2*, s. 261, 274-275.
[1158] Porphyrius, *İsagoge*, Boethius, "İnİs2" içinde, s. 267.
[1159] Boethius, *De Divisione Liber*, s. 38-39.

hayvandır. Burada hayvan terimi içlemini, önceki doğaları temsil eden bir nisbetsiz tümeldir. Onun üzerine etki eden akıllı ve ölümlü, bir üst varlık basamağı olarak insanı oluşturur. Bireylerin varlığı da onun tanımı üzerinden anlaşılır.

Buraya kadar yer verdiğimiz varlık boyunu merkeze alan, metafizik yorumun ardından, düşünce boyutuna odaklanan bir yoruma ihtiyaç vardır. Kaynağını Aristoteles'in hiyerarşik varlık dizisi anlayışından almakla beraber, Aristoteles'in değil Porphyrios'un varlık tasavvurunun ifadesi olmak üzere, 'Bu haliyle varlığı nasıl düşünüyoruz, nasıl dil-mantık içinde ifade ediyoruz?' sorusunun yanıtı, bizce, mantık kitaplarında yer alan "Porphyrios Ağacı"dır. Bir başka deyişle, varlıkta tözün en temel olarak aşağıda yer aldığı yapı, düşünce safhasasında baş aşağı döndürülmekte ve töz en yüksek cins olarak en yukarıda yer almaktadır. İkinci bölümde ana hatlarıyla ele aldığımız, en yüksek cins ile birey arasındaki yüklem düzenini Boethius'un nasıl anladığını incelemeyi bu noktada nihai olarak sonuçlandıracağız.

Bu noktada, bilgimizi tazelemek için Porphyrios'un yüklem düzeni betimine ilişkin hazırladığımız tablo 12'ye dair sorduğumuz 'Acaba Porphyrios Ağacı'na, ortadaki terimlere ayrımların eklenmesiyle mi ulaşıldı?' sorusunu terk ediyoruz. Varlık boyutunda zaten bu sorunun yanıtına ulaşmış olduk. Şimdi düşünce boyuna odaklanan bir çözümleme yürüteceğiz.

Hatırlayacağımız üzere, Boethius'un tözün altında yer alan ayrımları tür olarak adlandırdığını belirtmiş ve nedeni açıklamayı ise ertelemiştik. Şimdi neden bu şekilde bir adlandırma yaptığını sonuçlandırabiliriz.

Tespit ettiğimiz hususlara şimdi daha yakından bakalım. İlk tespitimizle başlayalım: Boethius ayrımları, neden 'tür' olarak adlandırmaktadır? Bu sorunun yanıtını bulmaya *İsagoge* üzerine Victorinus'un çevirisi üzerine kaleme aldığı şerhten yola çıkarak başlayabiliriz. Victorinus, cinsin ilk betimlemesini, Boethius'tan oldukça farklı çevirmektedir:

> "Cins, tür açısından ayrışan birçok ayrıma ne olma bakımından yüklenendir. Örneğin hayvan."[1160]

[1160] Akt. Boethius, *İnİs1*, s. 40.

Buna karşın, daha önce belirttiğimiz gibi aynı betimin Boethius çevirisi şu şekildedir: "Cins, tür açısından farklı birçok üzerine ne olma bakımından yüklenendir. Örneğin hayvan." İkisi arasında ilk bakışta kendini gösteren fark, Victorinus cinsi, ayrım üzerine yüklenen terim olarak çevirirken, Boethius çok sayıdaki terime yüklenen olarak çevirmektedir. Bu terimlerin tür açısından farklı olmaları, dolayısıyla çoğul olmaları, her ikisinde de yer alırken, cinsin yüklem olduğu terimler farklıdır.

Bu betime ilişkin olarak Boethius, Victorinus'un "Cins, tür açısından ayrışan birçok ayrıma ne olma bakımından yüklenendir." şeklindeki çevirisinin, "Cins, ayrımlarla ayrışan birçok türe ne olma bakımından söylenendir." şeklinde yapılsaydı bile, aralarında hiçbir fark olmayacağını belirtmektedir; ayrımların türce ayrışmaları ile türlerin ayrımlarca ayrışmaları aynıdır. Düşünürümüze göre, ister akıllı ve akılsız ayrımları, örneğin insanın ve atın türleri açısından ayrışsınlar, ister insan ve at türleri akıllılık ve akılsızlık ayrımları açısından ayrışsınlar, ikisi arasında hiçbir fark bulunmamaktadır.[1161] Görülüyor ki her ikisi de birçok üzerine yüklenme koşulunu yerine getirmekte, sıra ve ifade değişimine anlam değişmesine neden olamamaktadır. Başka bir ifade ile cinsin, tür açısından ayrışan ayrımlara yüklenmesi ile ayrımlarla ayrışan türlere yüklenmesi aynıdır, her ikisi de Boethius'un *İnİs2*'de ortaya koyduğu birçok üzerine, tür açısından farklı terimlere, ne olma bakımından şeklindeki cinsin betiminde yer alan üç zorunlu ölçüte zarar vermemektedir. Ancak buradaki tür, bireylerin başına konumlanmış, en özel tür değil, aynı zamanda cins olabilen ast tür açısından bakıldığı zaman mümkün görülmektedir. Cins, ister tür açısından ayrışan birçok ayrıma ister ayrımlarla ayrışan çok sayıdaki türe yüklensin, daima bir tür konumundaki terime yüklenmektedir.

Bu açıdan bakıldığı zaman Boethius'un *İnİs2*'de çevirisinin farklılaşmış olduğu, cinsin ilk ölçütü olarak birçok üzerine yüklenmeyi vurgulasa da, *İnIs1*'deki görüşlerini koruduğu görülmektedir. Bunun yanında *İnİs2*'de, Porphyrios'u kelime kelime okuyup anladığı daha önce çıkmaktadır. Türün betimlerinden bir tanesi daha önce belirttiğimiz gibi "cinsin altına koyulan terim" şeklinde yapılmıştı.[1162] Dolayısıyla, Boethius'un, tözün altında konumlanmış olan cismani ve gayricismaniyi, betimdeki ölçütü yerine getirmeleri, bir cinsin altında konumlanmaları açısından tür olarak kabul ettiğini düşünebiliriz. Nitekim,

[1161] Boethius, *İnİs1*, s. 41-42.
[1162] Porphyrius, *İsagoge*, Boethius, "İnİs2" içinde, s. 203.

ayrıma ilişkin bölümde, töz ve birey arası yüklem düzenin bölücü ve kurucu ayrımlarla nasıl oluştuğunu açıklarken aynı vurguyu yaparak, yukarıdaki bütün terimlerin alttakiler üzerine yüklendiğinin, altta yer alan bir terimin, yukarıdakinin bir türü olduğunun altını çizmektedir.[1163] Buradan hareketle, altta tür olarak yer alan terimin üstündeki ise bu durumda onun cinsi olmaktadır.

Bu hususa değindikten sonra, düşünürümüzün "Porphyrios Ağacı" olarak bilinen tabloyu nasıl okuduğuna, yüklem düzenini nasıl anladığına yakından bakalım. Düşünürümüz töz ve birey arasındaki yüklem düzenine değinerek bunun, en genelden bireyler arası gerçekleşen bir düzen olduğunu belirtir. Bunlar arasında en genel cins adı verilen töz, diğer yüklemlerin başına konumlanmıştır: Kendisi ise başka hiçbir terimin altında bulunmaz. Düşünürümüze göre, yalnızca cins olduğunun söylenmesinin nedeni de bizzat budur. İnsan ise yalnızca türdür.[1164] Bizzat başına konumlandığı Platon, Cato, Cicero gibi bireyler tür açısından değil yalnızca sayı açısından farklıdır. Yukarıda belirrtiğimiz gibi, düşünürümüze göre, 'cismani'nin, tözün hemen ardından konumlandırılması ile bir tür ve de bir cins olduğu kabul edilmiştir: Tözün bir türü iken 'canlı'nın cinsidir. Canlı ise, hayvanın cinsi iken cismaninin türüdür. Canlı, öte yandan duyumsayanın cinsidir; duyumsayan canlı, hayvandır. Şu halde, canlı, bölücü ayrımı olan duyumsayan nedeniyle, doğru bir şekilde hayvanın cinsi olarak söylenir. Hayvana gelince, akıllının cinsidir; akıllı ise ölümlünün cinsidir. Bunun yanı sıra, düşünürümüz, akıllı, ölümlü'nün, insandan başkası olmadığına dikkat çekmektedir. Akıllı, hayvanın türü iken insanın cinsidir. İnsan ise Platon, Cato, Cicero vb.'nin cinsi değil yalnızca türüdür. İnsan yalnızca akıllı ayrımının bir türü değil aynı zamanda Platon'nun, Cato'nun ve diğerlerinin de türüdür. Ancak bireylerin türü olarak adlandırılması başka nedenledir. Bir başka deyişle, Boethius, türün tür olarak adlandırılmasına ilişkin olarak, daha önce ele aldığımız karşıtlığa dikkat çekmektedir. Akıllının bir türüdür zira akıllı, ölümlü ve ölümsüz ile bölünür, insan ise ölümlüdür. Kendi sözlerimizle ifade edersek, bu anlamda tür olduğunu söylenmesi, kendisinden önceki terimlere nisbeti gereğidir. Düşünürümüz bunun yanında insanın, Platon'un ve diğerlerinin türü olduğunu zira tözsel ve en yüksek benzerlikleri olarak insan

[1163] Boethius, *İnİs2*, s. 255.
[1164] A.g.e., s. 209.

onların hepsinin formu olduğunu belirtmektedir.[1165] Bu ise kuşkusuz, bireylerine nisbeti gereği insanın tür olarak adlandırılmasının açıklamasıdır.

Düşünürümüzün yukarıdaki açıklamalarından ortaya şöyle bir tablo çıkmaktadır:

Tablo 20. Boethius açısından ayrım ekseninde, en yüksek cins ile birey arası yüklem ilişkisi.

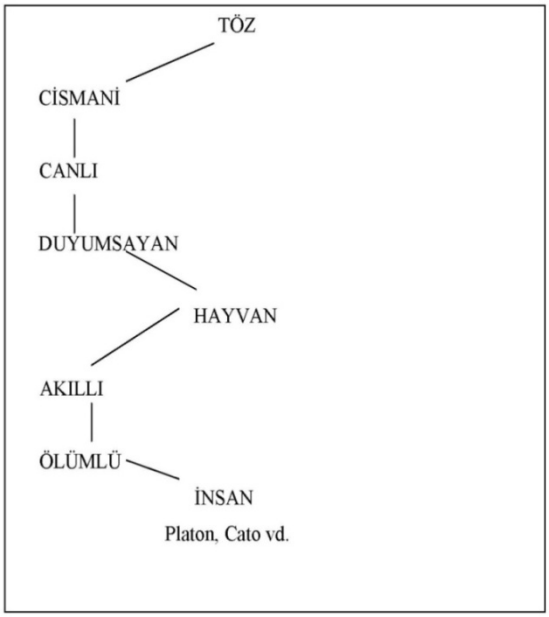

Bu tablo bizde, Porphyrios'un yüklem düzeninden bir sapma olduğu izlenimi vermektedir. Hayvan ve insan dışında yüklem düzeninde ortada ast cins ve türler olarak nitelenen cisim, canlı-cisim, akıllı-hayvanın isimlerine değinilmemektedir; Boethius ast cinsler ve türler olarak, tabloda görüldüğü gibi farklı bir sıra izlemekte, Porphyrios'un {töz, cisim, canlı-cisim, hayvan, akıllı-hayvan, insan} şeklindeki yüklem düzenini {töz, cismani, canlı, duyumsayan, hayvan, akıllı, ölümlü, insan} şeklinde okuduğu görülmektedir. Bu noktada Boethius'un Porphyrios'tan ziyade Aristoteles'i takip eden bir okuma yaptığı düşünülebilir. Ross'a göre, "Aristoteles *Metafizik*'te her ayrımın daha önceki bir ayrımın ayrımı olması ve son ayrımın tanımlanacak şeyle aynı kaplama sahip olması gerektigini söylemektedir." [1166] Ancak beş tümelin karşılaştırıldığı bölümde Porphyrios'un da cins ve ayrımın ortaklıklarına dair açıklamalarında, Boethius'un, ayrımın da cins gibi altında türleri olduğunu dile getirmekle,[1167] bir bakıma aynı ilkeyi dile getirmiş olduğunu hatırlarsak, Porphyrios'un da farklı bir bakış açısından, Aristotelesçi ilkeyi takip

[1165] A.g.e., s. 210.
[1166] Ross, David, a.g.e., s. 102. [Platon için bkz., Peters, Francis, E., a.g.e., s. 69.]
[1167] Boethius, *İnİs2*, s. 292-293.

ettiği söylenebilir. Daha önce de değindiğimiz gibi, bir ayrımın ayrımı, onun altta konumlanması gereği onun türüdür. Bunun farklı bir bakış açısı olduğunu dile getirmemiz ise daha önce açıklandığı üzere, Aristoteles'in özsel karşıtlıklarla yapılan Platoncu bölme anlayışını doğru bulmayışıdır. Burada bizim çıkardığımız sonuç, her ne kadar "Porphyrios Ağacı" olarak tanınan görselin gövdesini ast cinsler ve türler oluştursa da, bu görselin terimlerarası bağlı kılınış açısından işleyişinin, yapısının ana gövdesini ise ayrımların oluşturduğudur. Nitekim yukarıda vardığımız sonuç, son okumamızla tam bir örtüşme içindedir.

Boethius, bu düzenlemenin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır. Yüklem düzenlemesi içerisinde, ilk cinsler altındakilerle birleşmekte, sonrakileri tür olarak oluşturmaktadır. Düşünürümüz, bu görüşünü cisim örneği üzerinden açıklar: Töz, cismanilikle birleşir ve 'cismani töz', cisim olur. Aynı şekilde canlıyı ele alırsak, cismani ve tözün, canlılık ile birleşmeleriyle 'can (ruh) sahibi cismani töz' 'canlı' olur. Boethius, bu şekilde kademeli olarak aşağı ilerleyerek, terimlerin oluşumuna açıklık getirir. Duyumsayan da aynı biçimde üstündeki üçü ile birleşmektedir; bu durumda oratya çıkan 'duyum sahibi, canlı, cismani, töz' şeklindeki bütün ise 'hayvan'dır. Yukarıdaki bütün terimler birleşince 'akıllı'nın tanım içeriğini oluştururlar. Son olarak yukarıdaki terimlerin hepsi 'insan'da sonlanır. Şu halde, insan, ölümlü, akıllı, duyumsayan, canlı, cismani tözdür. Boethius'a göre, insanın, "akıllı, ölümlü hayvan" şeklindeki tanımındaki diğer terimler yani 'duyumsayan, canlı, cismani töz', "hayvan" terimi içinde kuşatılmaktadır.[1168] Bir başka deyişle, Boethius, 'hayvan'ı bir nisbetlendirilmemiş tümel olarak okumaktadır. Aristoteles'in *Kategoriler* 1b10-12'de formüle ettiği kuralı hatırlayacak olursak, 'hayvan'ın insan hakkında konu üzerine söylenmesi, 'hayvan'ın üzerindeki terimlerin de onun hakkında konu üzerine söylendiklerini ifade etmektedir. Boethius'a göre, diğer cins ve türler için de bu durum söz konusudur; aynı tarzda cinsler bölünürler ve türler betimlenirler.[1169]

Yukarıda belirttiğimiz gibi cins, ayrımlara bölünür ancak bu terimler bir cinsin altında yer almaları bakımından onun türüdürler. Bunun da ötesinde yüklem düzeninin ana ekseni ayrımlardır. Ayrımların, daha önce varlık boyunda açıkladığımız üzere, üst doğayı açığa çıkaran, onu oluşturan tözsel nitelikler olduklarını da hatırda tutmalıyız. Ayrım olarak

[1168] A.g.e., s. 211.
[1169] A.g.y.

isimlendirilmeleri de bu niteliklerine göre gerçekleşmektedir. Cins daima iki karşıt ayrıma bölünür. Bu karşıt ayrımlar ise iyelik, niteliğin varlığı ve yoksunluk belirtecek şekilde yapılır. İlgili yüklem düzeni her ne kadar Platoncu ikili karşıtlıklarla yapılan bir bölme anlayışı olsa da, terimlerin dikotomik karşıtlığının bir Aristotelesçi temeli olduğu kanısındayız. Ross'un ifadesiyle, "Bir forma sahip olmak, fiilen o formun karşıtından yoksun olmaktır."[1170] Boethius'a göre, bu yoksunluk da bir form ifade etmektedir.[1171] Canlı teriminin yüklemine konu olan bir şey, bunu karşıtından yani cansız yükleminden yoksun olacaktır. Ne var ki, cansız da bir formdur; onun yükleminde konu olan şeyler de vardır. Onlar ise bu defa canlı yükleminden yoksun olacaklardır.

Şimdi yüklem düzenini bu açıdan ele almaya devam edelim. Porphyrios Ağacı'nın ayrım eksenli yapısının daha berlirgin görüldüğü örneklere EK B ve EK C'de yer verdik. Biz ise burada çalışmamıza esas aldığımız yayındaki tabloya nasıl ulaşıldığını sonuç olarak göstermeyi amaçladığımız için, bu tablodaki çizimi muhafaza edeceğiz. Buna göre, her cins kendi ayrımlarına bölünür; bunlar da kendi ayrımlarına bölünerek, üstlerindeki terimlerin türü, altlarındaki terimlerin cinsleri durumuna gelirler.

[1170] Ross, David, a.g.e., s. 115.
[1171] Boethius, *De Divisione Liber*, s. 28-29.

Tablo 21. Boethius açısından ayrım ekseninde en yüksek cins ile birey arası yüklem ilişkisi ve orta terimler.

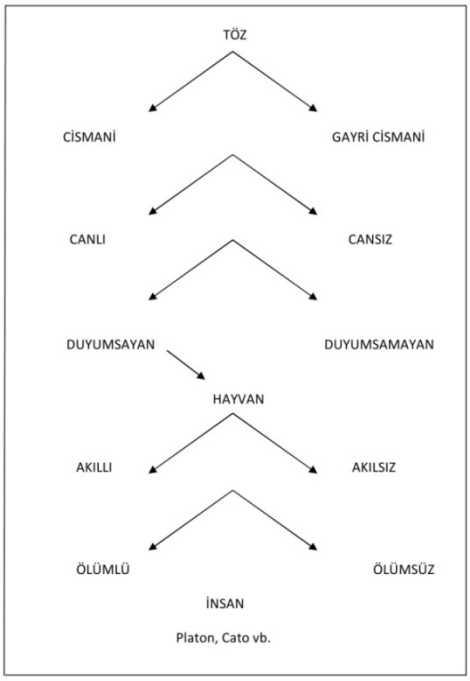

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi töz, iki ayrıma, bir başka deyişle konumu açısından türe, cismani ve gayricismaniye bölünür. Tözün bölündüğü özel isimlere sahip olmayan bu iki tür, tablonun sağında ve solunda, niteliklerinin olumlu ve olumsuz ifadeleriyle ayrım olarak konumlanırlar. Bu tabloda özel isimleri ile orta yer alan yalnızca hayvan ve insandır. Tözün türü olmakla beraber ayrım olarak konumlanan cismani de iki türe, canlı ve cansıza bölünür. Bu bölünme işlemi yukarıda açıkladığımız şekilde devam eder. Canlı, duyumsayan ve duyumsamayana; duyumsayan, akıllı ve akılsıza; akıllı ise ölümlü ve ölümsüze bölünür.

Şimdi ortadaki terimlerin oluşumunu, düşünürümüzün yukarıda aktardığımız görüşleri ışığında yorumlayalım:

Tablo 22. En yüksek cins ile birey arası yüklem ilişkisinde ‘cisim’ teriminin oluşumu.

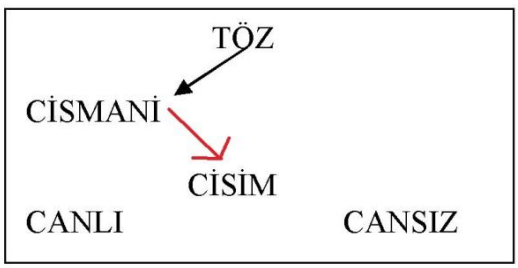

Töz, cismani ile birleşerek bir tür oluşturmakta, bu yeni tür ise 'cisim' özel ismi ile "Porphyrios Ağacı"nın ortasında, tözün altında bir tür olarak ve de cismaninin bölündüğü canlı ve cansız terimlerinin üzerinde bir cins olarak yerini almaktadır. Boethius'un 'töz, cismani, canlı, duyumsayan, hayvan, akıllı, ölümlü, insan' şeklinde yeniden düzenlediği yüklem düzeninde aşağı ilerler iken üstteki terim altındakiyle, yani cins ve ayrım birleşmekte, bu birleşim ise tür olarak yeni özel bir isimle ortada kendine yer bulmaktadır. Bu ise varlık boyutunda bir üst doğaya geçişi, düşüncede ifade ediş şeklimizdir. Ortada yerini alan bu yeni terim, yukarı doğru, kendisini oluşturan isimlere tekrar ayrıldığı zaman tanımı elde edilmektedir. Örneğin töz ve cismaninin birleşimine verilen bir isim olan 'cisim' terimi, yukarı doğru geri çözüldüğü zaman 'Cisim, cismani tözdür.' şeklindeki tanımına ulaşılmaktadır. Zira, Boethius'un belirtmiş olduğu gibi, bir şey ne ile kuruluyorsa onunla tanımlanır.[1172]

Şimdi sırayla aşağı doğru ilerlemeye devam edelim:

Tablo 23. En yüksek cins ile birey arası yüklem ilişkisinde 'canlı-cisim' teriminin oluşumu.

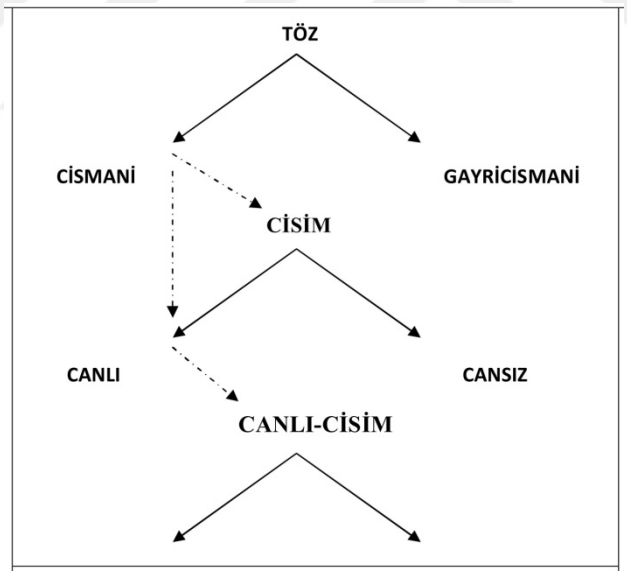

Tözü iki türe, cismani ve gayricismaniye, cismaniyi ise canlı ve cansıza bölmüş, ardından {töz + cismani}nin birleşimine 'cisim' şeklinde özel bir isim vererek yeni bir tür olarak ortada konumlandırmış ve cismaninin bölündüğü canlı ve cansızın üzerine cins olarak konumlandırmıştık. Bu aşamada aşağı doğru iki yönde ilerleyebiliriz: 'Cisim'den 'canlı'ya

[1172] Boethius, *İnİs2*, s. 261.

doğru ya da {töz + cismani}den 'canlı'ya doğru. Bu iki ilerleyiş de özdeştir; zira 'cisim', {töz + cismani}ye eşittir, bu içlemi temsil eden bir nisbetsiz tümeldir. Çizimlerimiz de bu iki ilerleyiş tarzını yansıtmaktadır. Biz bu noktada, düşünürümüzün az önce değindiğimiz görüşlerini esas alarak, {töz + cismani}den 'canlı'ya doğru ilerleyişi tercih ediyoruz ve devamındaki basamaklarda da bu şekilde ilerleyeceğiz.

Şimdi, aynı yöntemle ilerlerken, {töz, +cismani +canlı}'nın birleşimine bir isim verecek, canlının türü ve canlının bölündüğü 'duyumsayan' ve 'duyumsamayan'ın cinsi olarak ortada konumlandıracağız. Ancak bu yeni türün özel ismi bulunmamaktadır. Böyle bir durumda yapılan işlemi Boethius'un aklı-hayvan terimi için yaptığı açıklama üzerinden anlayabiliriz: Bu durumda ayrım yerinde kalır ve üzerindeki cins ile birleştirilir.[1173] Buna göre, cismaninin bölündüğü ayrımlardan 'canlı'yı muhafaza ediyor, bunu, cinsi olan 'cisim'in ismiyle birleştirerek, 'canlı-cisim' şeklinde ortada konumlandırıyoruz. Aynı şekilde, aşağı doğru ilerleyerek {töz + cismani + canlı + duyumsayan} terimlerinin birleşimiyle bir tür oluşturuyor, buna da "hayvan" şeklindeki özel ismiyle ortaya konumlandırıyoruz. {Töz + cismani + canlı + duyumsayan + akıllı} birleşimiyle oluşan türe, yine bir özel ismi bulunmadığı için, kurucu ayrımın adı olan 'akıllı'yı üzerindeki cinsin adı olan 'hayvan' ile birleştirerek 'akıllı-hayvan'a ulaşıyoruz.[1174] {Töz + cismani + canlı + duyumsayan + akıllı + ölümlü } birleşimiyle oluşan türe ise 'insan' adını veriyor, yüklem düzenimizde son türe ulaşmış oluyoruz. Bir başka deyişle, dünyada Tanrı'ya yakınlık bakımından varlık dizisinde yükselebilecek son doğayı, düşüncede ifade etmiş oluyoruz.[1175]

[1173] Boethius, *De Divisione Liber*, s. 16-17.

[1174] A.g.y.

[1175] Bize göre, 'insan', dünyada varlık boyutunda Tanrı'ya yakınlık bakımından yükselinebilecek son basamak olması gereği, düşünce boyutunda en alt tür (infima species) olarak yer almaktadır.

Tablo 24. En yüksek cins ile birey arası yüklem ilişkisindeki bütün terimlerin oluşumu.

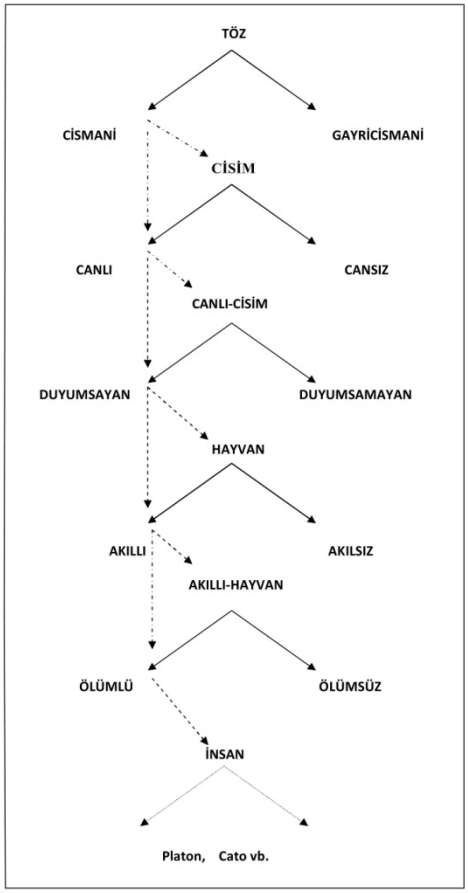

Şimdi yukarıdaki tabloya ilişkin birkaç önemli hususa değinmek istiyoruz: İnsanın tanımını vermek istersek cinsi olan 'hayvan' ve türyapıcı ayrımları olan 'akıllı' ve 'ölümlü'ye ihtiyacımız olacaktır. Zira Boethius'un ifade etmiş olduğu üzere, bir şey ne ile kuruluyor ise onunla tanımlanır.[1176] Boethius'a göre, tanım söz konusu olduğu zaman tanımlanan tür bütün iken cins ve ayrım parçadır; ona göre tanım, "bütünün oluşturulması gibidir (composition of a whole)." Buna göre, insan, ölümlü, akıllı hayvandır.[1177] Daha önce de değindiğimiz gibi, 'hayvan' cinsi yukarıda kendisi üzerinde yer alan ve içlemini oluşturan terimleri temsil eden bir addır, bir nisbetsiz tümeldir. Boethius'a göre, insanın, "akıllı, ölümlü hayvan" şeklindeki tanımındaki diğer terimler yani 'duyumsayan, canlı, cismani töz', "hayvan" terimi içinde kuşatılmaktadır. Eğer bu adı çözümleyerek verirsek, insanı yine türyapıcı ayrımları ve bunların yanında hayvanın içlemi ile şu şekilde de

[1176] Boethius, *İnİs2*, s. 261, 274-275.
[1177] Boethius, *De Divisione Liber*, s. 39.

tanımlayabiliriz: "İnsan, ölümlü, akıllı, duyumsayan, canlı, cismani tözdür." (est enim homo substantia corporea, animata, sensibilis, rationalis, mortalis.)[1178] Bir başka deyişle, 'İnsan, ölümlü, akıllı, hayvandır.' tanımı, "İnsan, ölümlü, akıllı, duyumsayan, canlı, cismani tözdür." tanımıyla eş değerlidir; bir bakıma onun kısaltılmış bir versiyonudur. Ross'a göre, *İkinci Analitikler*, "Bir tanımın her biri tanımlanacak terimden daha büyük bir kaplamı olan, ancak birlikte onunla aynı kaplama sahip olan nitelikler topluluğundan ibaret olduğu öğretisini içermektedir."[1179] Ross'un *İkinci Analitikler*'e ve daha önce *Metafizik*'e yaptığı atıflar, Boethius'un töz ve birincil töz bireyler arasındaki yüklem dizisini okuyuşunun ve buradan doğan tanım anlayışının kısmen Aristotelesçi tanım düşüncesini temsil ettiği izlenimi veriyor olsa da biz, Porphyrios etkisiyle, esasen Platoncu bölme anlayışı ekseninde gelişmiş olduğunu düşünüyoruz.

> Platon'un kavramların tanımlanmasında bir yöntem olarak ele aldığı **bölme (diaeresis) yöntemi** Aristoteles'i oldukça meşgul etmiştir. Bu yöntemde bir kavram daha genel bir kavram aracılığı ile tanımlanmaya çalışılır. Bölme ile A kavramının tanımını bulmaya çalıştığımızı kabul edelim. Bunun ilk adımı tanımlanmak istediğimiz A kavramını içeren en genel bir B kavramı belirlenir. Ardından B kavramı ayrık iki kavrama bölünür ve A kavramının hangi bölümde kaldığı bulunur. A kavramına eşit bir kavrama ulaşılıncaya kadat bu şekilde ilerlenir…
>
> Aristoteles bölme yöntemini eleştirmektedir; ona göre bölme ile bir kavramın zaten sahip olmadığımız bir tanımını ortaya koymamızı sağlayamaz. Bir başka deyişle, bölme ile ancak baştan sahip olduğumuz bir tanıma nasıl ulaştığımızı gösterebiliriz. Bu eleştiriye rağmen, Aristoteles'in tanım anlayışının da akıl yürütmeleri sistemleştirdiği tasım kavramının da temelinde onun bölme hakkındaki eleştirel düşünceleri yatmaktadır.[1180]

İbn Rüşd, Aristoteles'in eleştirilerini ve Platoncu bölme yönetmiyle tanımın nasıl oluşturulduğunu şu şekilde açıklamaktadır:

> Aristoteles şöyle demiştir: Yine *Kitabü'l-Kıyâs*'ta açıklandığı üzere kendisinden kıyas yapılmasında, yani kendisinden hareketle bilinir bir şeyden bilinmeyen bir şeyin çıkarılması konusunda bölme yönteminin bir yararı yoktur. Çünkü sonucun kıyasta, kendisi kabul

[1178] Boethius, *İnİs2*, s. 211.
[1179] Ross, David, a.g.e., s. 102. Ayrıca, bkz. Boethius, *De Divisione Liber*, s. 35.
[1180] Taşdelen, İskender, *Mantığın Gelişimi,* (Ed.) David Grünberg, Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2424, Ankara, 2013, s. 7.

> edilmiş olması bakımından değil, kabul edilmiş olarak alınan şeylerden [öncüllerden] zorunlu olarak ortaya çıkması bakımından var sayılması gerekir. Bölmede ise kendisinden hareketle varılan toplam ifadeyle, kendisinde varsayılan şeyler aynı tarzdadır. Yani bu şeyler kabul edilip varsayılmazsa onların doğru olduğuna ilişkin onay gerçekleşmez. Örneğin biz, "Her insanın yürüyen iki ayaklı canlı olduğunu", bu ifadenin her parçası için onaylama yöntemini kullanarak bölmeden hareketle açıklamak istediğimizde şöyle sorarız: "Her insan canlı değil midir?" Karşı taraf bunu onayladığı zaman "İnsanın canlı olduğunu" varsayarız. Ardından "O, yürüyen midir yoksa yüzen midir?" diye sorarız. Karşı taraf insanın yürüyen olduğunu onayladığı zaman da şunu sorarız: "O iki mi yoksa daha fazla ayaklı mıdır?" Onun iki ayaklı olduğu onaylandığı zaman karşı tarafın onayladıklarının tamamını birleştirip şöyle deriz: "İnsan, yürüyen iki ayaklı canlıdır. " Bu son ifade, varlığı karşı tarafça onaylanan şeylerden başka bir şey değildir. Sonuç ise varlığı onaylanan şeylerden farklıdır.[1181]

İbn Rüşd ve Taşdelen'in yukarıdaki açıklamalarından hareketle meseleyi tekrar ele alalım. Boethius, insanın, "akıllı, ölümlü hayvan" şeklindeki tanımındaki diğer terimler yani 'duyumsayan, canlı, cismani töz'ün, "hayvan" terimi içinde kuşatılmakta olduklarını ve hayvan terimini çözümleyerek, "İnsan, ölümlü, akıllı, duyumsayan, canlı, cismani tözdür." şeklinde de tanımlayabileceğimizi göstermekle, bizce, ilgili tanım anlayışının bölme yöntemiyle gerçekleştirilen Platoncu tanım anlayışını yansıttığını ortaya koymaktadır. Bu örnekte, tanımlamak istediğimiz terim 'insan'dır. Bunun için bir en genel kavram belirlemekteyiz: Töz. Ardından insana ulaşıncaya kadar tözü bölmekte ve insanın hangi bölmede kaldığını belirlemekteyiz. Tözü, cismani ve gayricismaniye bölüyor ve insanın cismani bölmesinde kaldığını belirliyoruz. Cismaniyi, canlı ve cansıza bölüp, canlıyı insanın kaldığı bölme olarak belirliyor ve bu şekilde sırasıyla ilerliyoruz. Son olarak, insanın kaldığı bölmeleri en genel terime ulaşacak şekilde birleştirdiğimiz zaman, "İnsan, ölümlü, akıllı, duyumsayan, canlı, cismani tözdür." şeklindeki insan tanımını elde ediyoruz. Şayet bu tanımı kısaltarak vermek istersek, 'duyumsayan, canlı, cismani töz' kavramlar grubunu 'hayvan' terimi içinde bir başka deyişle cins içinde kuşatıyor, ve insanı, türyapacı ayrımları ve cinsi ile, "İnsan, ölümlü, akıllı hayvandır." biçiminde de tanımlayabiliyoruz.

[1181] İbn Rüşd, *İkinci Analitikler'in Orta Şerhi, Telhîsu Kitâbi'l-Burhân*, çev. Hacı Kaya, Klasik, İstanbul, 2015, s. 123. [Köşeli paratez simgesi ilgili yayında yer almaktadır.]

Boethius, böylelikle *İsagoge*'nin somut bir Platon-Aristoteles uzlaşısı örneği olduğunu bir kere daha görmemize olanak sağlamaktadır. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, uzlaşının Platoncu yönü, yüklem dizisinin onun bölme anlayışı ekseninde gerçeklemesi, Aristoteleşçi yönü ise ilgili yüklem dizisinin onun ilk kategorisi olan töz altında gerçekleşiyor olmasıdır. Tüm bunlar, bizim, Aristoteles'le bağdaştırılamayacak pek çok görüş içeren *İsagoge*'deki beş tümel kuramının ne Platon'a ne de Aristoteles'e atfedilemeyeceği, kurucusunun Porphyrios olarak kabul edilmesinin daha doğru bir yaklaşım olacağı şeklindeki görüşümüzü pekiştirmektedir.[1182]

Boethius'un, "Porphyrios Ağacı" şeklinde tanınacak tabloyu ve töz kategorisi altındaki yüklem dizisini nasıl okuduğunu sonuçlandırdıktan sonra, beş tümelin on kategoriyle bağıntısını sonuçlandırmaya geçebiliriz. Porphyrios Ağacı yalnızca töz kategorisi altındaki yüklem düzenini incelemektedir. Bunun nedenini Ross'un şu paragrafında görebileceğimiz kanaatindeyiz:

> Töz, bilgi bakımından önce gelir: Bir şeyin ne oldugunu bildigimizde onu, niteligini, niceligini veya yerini bildigimize oranla daha iyi biliriz. Çünkü tözden başka herhangi bir kategoriye ait bir şeyi bilmek istediğimizde, bu şeyin hangi niteliklere vb. sahip oldugunu degil, ne olduğunu, deyim yerindeyse tözünün ne oldugunu, onu o şey kılan şeyin ne oldugunu sormamız gerekir. Bu kanıtlamada tözün somut varlık olarak degil, özsel doga olarak tasarlandığı aşikardır.[1183]

Ross'un bu görüşlerinden hareketle, Porphyrios'un öncelikle ilineklerin taşıyıcısı olan birincil töz bireyi ve onun özsel doğasını tanıttığını söyleyebiliriz. Zira Ross'un vurguladığı gibi "töz, bilgi bakımından önce gelir." Ne var ki, Porphyiros'un yüklem sınıfları kuramını töz kategorisinden ibaret göremeyiz. İlineklerin taşıyıcısı olanı öncelikle tanıtması, ilinek doğasındaki dokuz kategoriyi yok saydığını göstermeyecektir. Porphyrios'un, *Kategoriler*'i Plotinos'a karşı savunurken, on kategorinin varlığın cinsleri olmayıp, şeylere delalet eden lafızların en genel yüklemleri oldukları şeklindeki görüşünü hatırlayacak olursak, onun yüklem sınıfları kuramını töz kategorisinden ibaret görmek bir

[1182] Bu incelememiz, aslında yalnızca Boethius'un değil, Porphyrios etkisiyle aynı yaklaşımı benimsemiş diğer düşünürlerin tanım anlayışlarının da ne ölçüde Aristotelesçi olduğunun sorgulanması gerektiğini göstermektedir.
[1183] Ross, a.g.e., s. 261.

hata olacaktır. Yüklemler on kategoriden hareketle yapılır. Diğer dokuz kategoriyi dışta bırakmak Porphyrios'un kuramının bir bütün olarak anlaşılmamasına neden olacaktır.

Daha önce düşüncenin varlık boyutu olarak görselleştirdiğimiz tabloya bu defa kategorilerle de bağlantılarına işaret ederek aşağıdaki gibi yeniden yer verelim:

Tablo 25. Varlık boyutunda Porphyrios Ağacı'nın kategorilerle bağıntısı.

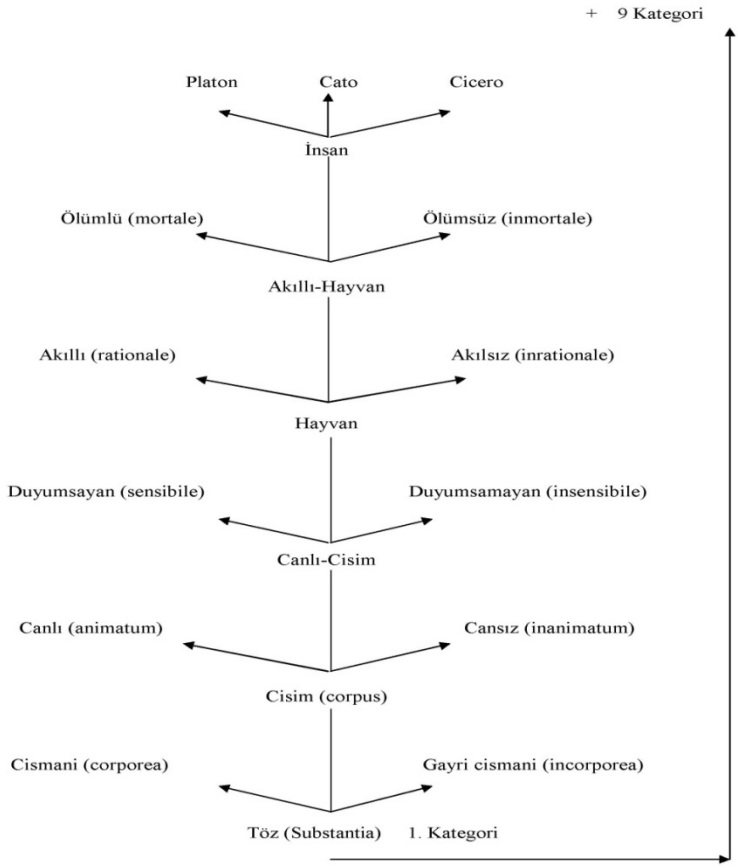

Yukarıda yer verdiğimiz tablo, düşünürümüzün daha önceki açıklamaları üzerinde temellenen kişisel yorumumuzdur. Bu yorumumuzda görüldüğü üzere, genellikle yan yana sıralı halde sunulan on kategori, öncelik-sonralık ilişkisi bakımından ayrılmış durumdadır. Doğa bakımından daha tümel olanın önceliği, varlığa geliş açısından bir önceliktir ve en yüksek cins olan töz, bu açıdan en temeldir; bireyin varlığa gelişinin aşamaları olarak "önceki doğa"larının ilkidir. İnsan ise önceki doğaların bütünü, bireylerin formu olarak en üstte yer almaktadır. İlinek doğasındaki 9 kategori ise bireylerden sonra gösterilmiştir.

> Tür her zaman için ilinekten önce anlaşılır. İnsan olmaz ise ona ilişecek ilineğin olması mümkün değildir; ilineğin ekleneceği töz olmadıkça, ilinek de olmaz. Her töz esas olarak tür tarafından içerilir. Şu halde, türün önce, ilineğin ise sonra anlaşılması doğru ve yerindedir. Zira ilinekler daha sonralık cinsinden ve sonradan eklenen doğasındandır. Tözün biçimlenmesine etki etmeyen terimin, sonradan eklenen doğasından ve daha sonralık cinsinden olması doğru bir ifadedir.[1184]

Boethius'un belirttiği gibi ilineğin var olabilmesi için, önce tözün var olmasının gerekli olduğu görüşünce, ilinek doğasındaki dokuz kategori bireyden sonra gösterilmiştir.

Porphyrios ve Boethius'un kategorilerin üzerinde bir cins olmadığı ancak varlık bir müşterek isim olmak üzere, kategorileri, on farklı varlık ilkesi olarak gördüklerine değinmiştik. Bu noktada zihnimize şöyle bir soru gelebilir: İlinek doğasındaki dokuz kategori de birer varlık ilkesi iseler bunları bireylerden varlığa geliş açısından sonra göstermemiz bir çelişki değil midir? Yüklem ilişkileri açısından *İnİs2*'deki açıklamalarından yola çıkarsak iligili soruya yanıtımız 'Hayır' olacaktır. Bu 'hayır' yanıtımıza açıklık getirebilmemiz için Boethius'un töz kategorisi altındaki yüklem düzenini açıklayan örnekten hareketle diğer kategorilerdeki işleyişin de nasıl olduğunun anlaşılacağı şeklindeki görüşünü ele almamız gerekmektedir. Bu ise ilinek doğasındaki dokuz kategorinin tümellik karakterini ve birincil tözlerle ilişkisinin incelememizle eşanlamlı olacaktır.

Düşünürümüzün, "Porphyrios Ağacı" örneğiyle tanınanacak olan yüklem düzeninin diğer dokuz kategoridede bulunduğu şeklinde anladığımız açıklamaları, her bir kategorinin en yüksek cins olması gereği her birinin altında cins-ayrım-tür ilişkisi olduğu şeklinde anlamaktayız. Yoksa Boethius diğer dokuz kategori altındaki yüklem düzeninin de birincil töz bireyleri olduklarını elbette söylememektedir. İlinek doğasında olmaları gereği birincil tözleri yoktur, zatları ile kaim olamazlar. Bu kategorilerden yapılan yüklemler ancak töz kategorisi altındaki birincil tözler tarafından taşınan ilineksel özellik belirten yüklemler olarak görülebilir. Her ne kadar bu dokuz kategorinin birincil töz bireyleri olmasa da bu bireyleri olmadığı anlamında gelmemektedir. Birinci bölümden hatırlayacağımız üzere Boethius, Porphyrios'un kategoriler hakkındaki görüşlerini benimseyerek on kategoriyi ifade eden sıralamayı büyük bölümleme olarak görürken,

[1184] A.g.e., s. 343.

bundan önce *Kategoriler* 1a20-1b9'a tekabül eden paragraf uyaraınca dörtlü küçük bir bölme daha yapmaktaydı.[1185] Bu bölümlemeye ilişkin görüşlerinde daha önce değinmiştik. Dokuz kategoriden yapılan ve birincil töz bireylerce taşınan ilineksel yüklemler ise tikel ilinekler şeklinde betimlenen bu tümel ilineklerin bireyleridir.

Tümel ilinek şeklinde betimlenen dokuz kategorinin ifade ettikleri tümellik ise daha önce incelediğimiz üzere taşıyıcı açısından değil, ilgili kategori altındaki terimlerin kendi aralarındaki ilişki nedeniyledir. Boethius'un örneği bilginin bir cins olarak, bir tümel olarak retorik ve dil bilgisi hakkında konu üzerine söylenmesi şeklindeydi. Taşıyıcı açısından ise bu yüklem konu üzerine söylenme özelliği taşımaması yalnızca ilineksel bir değer gereği düşünürümüz tarafından has olmayan tümellikle yapılan bir yüklem şeklinde nitelenmekteydi. Şu halde, daha önce de belirttiğimiz üzere töz dışındaki dokuz kategoride de mevcut olan yüklem düzeni, ilgili kategorideki terimlerin kendileri arasında cins-ayrım-tür ilişkisinin mevcudiyetini ifade etmektedir. Dolayısıyla, ilinek doğasındaki dokuz kategorideki öncelik-sonralık ilişkisi birinci olarak ilgili kategori altındaki terimlerin kendi aralarındaki ve ikinci olarak taşıyıcı hakkında ilineksel yüklemler olarak iki farklı şekilde değerlendirilmelidir. Kendi aralarındaki ilişki açısından daha tümel olan öncedir ancak birincil töz bireyler hakkında yapılan yüklemler olarak görülmeleri durumunda bu birey öncedir. Bu noktada Porphyrios'un beş tümeli serimlediği *İsagoge* başlıklı yapıtında neden bireyin de tanımına yer verdiğini ve ilgili şerhinde neden Boethius'un birey kavramının açıklaması üzerinde detaylı olarak durduğunu daha iyi anlamaktayız. Bu ise, Evangeliou'nun işaret etmiş olduğu gibi, Porphyrios'un *Kategoriler*'i duyumsanan dünyanın tecrübe edilmesinin dilsel-mantıksal ifadelerini konu alan bir eser olarak görmesiyle[1186] şüphesiz yakından bağlantılıdır. Türün özne konumundan yüklemler arasına taşınanmasının ardından özne konumuna birincil tözler geçerler ve *İsagoge'*de, daha önce De Libera'dan aktararak ifade ettiğimiz gibi konusu bireyler olan önermeleri ele alır.[1187] Boethius'un da vurladığı üzere duyumsanan dünyadaki her varolan tek ve biriciktir. Dokuz kategoriden yapılan yüklemler şu bireydeki şu ilineğe delalet eder. İlineğin var olabilmesi için taşıyıcısının varlığın önce oluşu gereği dokuz kategoriyi bireyden sonra göstermemizde bizce bu açıdan bir hata yoktur.

[1185] Detaylı bilgi için, bkz. Boethius, *İnCat*, s. 169-175.
[1186] Evangeliou, Christos, a.g.e., s. 167.
[1187] De Libera, a.g.m., s. XCIV.

Yukarıda sorduğumuz soruya yanıt getirdikten sonra dokuz kategoriyi bireyin üzerinde gösteren çizimi, kategoriler arasındaki ilişkiyi daha açık gösterebilmek için şu an için terkediyor ve on kategoriyi düşünce boyutuyla yan yana gösteren bir çizimi tercih ediyoruz.

Tablo 26. Düşünce boyutunda Porphyrios Ağacı'nın kategorilerle bağıntısı.

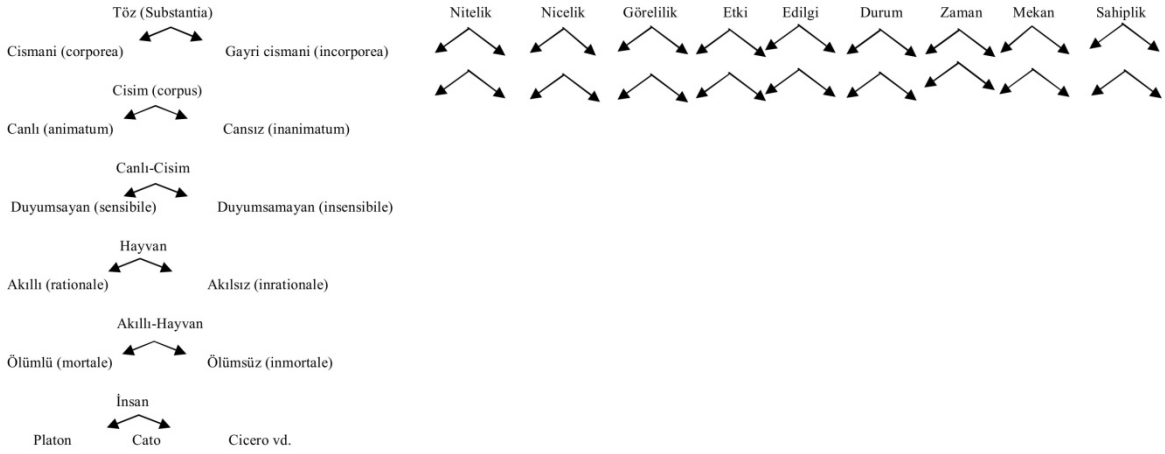

Porphyrios Ağacı olarak bilinen şema, çizimimizde töz kategorisi altında yer almaktadır. Tablomuzun, Boethius'un töz kategorisi altındaki yüklem düzeninden hareketle diğer kategorilerdeki işleyin anlaşılması işareti üzerinde temellenen, **temsili bir çizim** olduğunu özellikle belirtmek isteriz. İlinek doğasındaki dokuz kategori altında da cins-ayrım-tür şeklinde bir yüklem düzeni olmasına karşın, bunun töz kategorisinde olduğu gibi özsel karşıtlıklarla yapılan ikili bir bölme şeklinde olup olmadığı müstakil bir araştırma konusudur. Ancak şu aşamada yüklem ilişkilerini genel işleyişi içinde görselleştirebilmek için temsili olarak yukarıdaki gibi göstermenin yanlış olmayacağı kanaatindeyiz.

Ancak bu noktada bir yanlış anlamayı önlemek için Porphyrios ve Boethius'un vurguladıkları bir hususa değinme ihtiyacı duyuyoruz. Töz dışındaki dokuz kategori altında da cins-tür şeklinde hiyerarşik bir yüklem düzeni olmasından hareketle bu kategoriler alıntadaki cins ve türlerin de ikincil töz oldukları düşünülmemelidir. Porphyrios ve Boethius, yalnızca töz kategorisi altında yer alan birincil tözlerin tür ve cinslerinin ikincil töz olduklarının altını çizmektedirler.[1188]

[1188] Porphyry, *On Aristotle Categories*, Translated by Steven K. Strange, Bloomsbury, Great Britain, 2014, s. 79. Ayrıca, Boethius, *İnCat*, s. 183 A-B.

Bu önemli hususa değindikten sokra beş tümel yolu ile yapılan bir yüklemin kategoriler ile bağlantısını gösterecek şekildeki ilerleyişimize devam edebiliriz.

Birinci bölümde, Boethius'un, taşıyıcı açısından tümel yüklemleri sözün gerçek anlamında tümeller ve has olmayan tümeller şeklinde ikili bir bölme yaptığına değinmiştik. Cins, türyapıcı ayrım ve tür birincil töz birey hakkında konu üzerine söylenmeleri, teklafızlılıkla yüklenmesi yönüyle sözün gerçek anlamında tümel yüklem ifade ederler. Ancak hassa ve ilinek yolu ile yapılan yüklemler taşıyıcı açısından yalnızca eşlafızlılıkla yüklenirler. Şu halde, birincil töz bireyler açısından teklafızlılıkla yapılan tümeller, altında yer aldığı töz kategorisinde bulunan cins, türyapıcı ayrım ve tür yoluyla yapılan yüklemler iken, hassa ve ilinek diğer dokuz kategoriden hareketle yapılan yüklemlerdir.

Böylelikle beş tümelin kategorilerle bağlıntılı şekilde gösteriminde hayli ilerlemiş ve başlıca ilkeleri tespit ettiğimizi söyleyebiliriz. Bu noktada birey üzerine odaklanan bakış açımızı devam ettireceğiz.

Buna göre, töz kategorisi altındaki birincil tözlerin üzerinde yer alan cins, türyapıcı ayrım ve tür şeklinde beş tümelden üçünü görebilmekteyiz. Boethius'un ölçütlerine göre töz kategorisinden yapılan bu yüklemler sözün gerçek anlamında tümellerdir. Birçok hakkında konu üzerine söylenirler, tözlerinin kurucularıdır ve teklafızlılıkla yüklem olurlar. İlinek doğasındaki dokuz kategori, birincil tözlerde taşınan tikel ineklerle nisbetleri açısından düşünülürse konu üzerine teklafızlılıkla söylenen yüklem ifade ederler; ancak birincil tözlere nisbetleri açısından ise düşünürümüzün ölçütlerine göre yalnızca eşlafızlılıkla yüklenen has olmayan tümellerdir. "Erdem Konya'dadır." örneği, mekan kategorisinden ilineksel bir yüklem ifade eder. Düşünürümüzün daha önce belirttiği üzere, hassa ilinek cinsindendir. Bireyin önce ilineğin sonra olması gereği, "siyah karga" örneği gibi siyahlık önce bireyde yer alan sonra "tümele taşınan" bir tümel ilinektir.[1189] Hassayı da buna koşut olarak, önce bireyde taşınan ardından tümele, türe taşınan bir vasıf olarak görmekteyiz. Böylelikle, birincil tözler açısından cins, ayrım ve tür yanında hassa ve ilineğin genel işleyişi açısından kategorilerle bağlantılarını görmüş olduk.

[1189] Boethius, *İnİs2*, s. 288.

"Her öteki olan aynı zamanda başkadır."[1190] Bunun nedenini ise başkalığın ötekiliği içerdiği şeklinde okumuştuk. Bunu da daha genel anlamda ayrımın varlığı, varlığa gelişi kuşatması şeklinde anlamıştık. Farklılığın, ayrımın varlığa gelişin zorunlu öğesi olması gereği her bir varolan başkadır. Birey, başkası ile ortak olmayan yalnızca ona ait biricik ilineklerle birey oluyorsa, bir başka deyişle, diğer bireylerden farklı bir yekpare bütün ise, her bir varolanın bireysel olduğunu belirtmek, her bir varolanın farklı, başka, ayrışmış olduğunu ifade etmektir.

Ayrım konusunu ele alırken yer verdiğimiz 15 ve 16 numaralı tabloları bu açıdan tekrar düşündüğümüz zaman yukarıdaki yorumuzun Boethius'un görüşleriyle de örtüştüğü kanaatindeyiz. Bir başka deyişle, özellikle 15 numaralı tabloyu yukarıdaki yorumumuzdan hareketle tekrar ele alacağız. Her öteki olanın ayn zamanda başka oluşu, bizce, başkalığın, farklılığın, ayrışmanın bütün varolanları kuşatmasını ifade etmektedir. Bu ayrışma ise, iki ana başlıkta gerçekleşmektedir: Mahiyet farkı ve ilinek farkı. Boethius'un da daha önce belirttiği üzere mahiyet farkı yalnızca cins, tür ve türyapıcı ayrım ile ifade edilir; ilineksel fark ise başkalık olmak üzere hassa ve ilinekle.[1191]

Düşünürümüzün bir şeyin varlığını açıklamanın onun tanımını vermekle eş değer olduğu görüşünü[1192] hatıra getirirsek mahiyet farkının ancak ve ancak tanımı içinde yer alan cins, tür ve türyapıcı ayrım olabileceğini görebiliriz. Dolayısıyla, beş tümel arasında, birincil tözler açısından cins, tür ve türyapıcı ayrımın altında yer aldığı töz kategorisini ötekilik alanı içinde, bunun dışında diğer dokuz kategoriyi ve bunlardan hareketle hassa ve ilinek yolu ile yapılan yüklemleri ise başkalık alanı içinde göstereceğiz.

[1190] Boethius, İnİs2, s. 244.
[1191] A.g.e., s. 244-245, 247-248, 251-253.
[1192] A.g.e., s. 273.

Tablo 27. Ötekilik ve başkalık ilişkisi çerçevesinde beş tümelin kategorilerle bağıntısı.

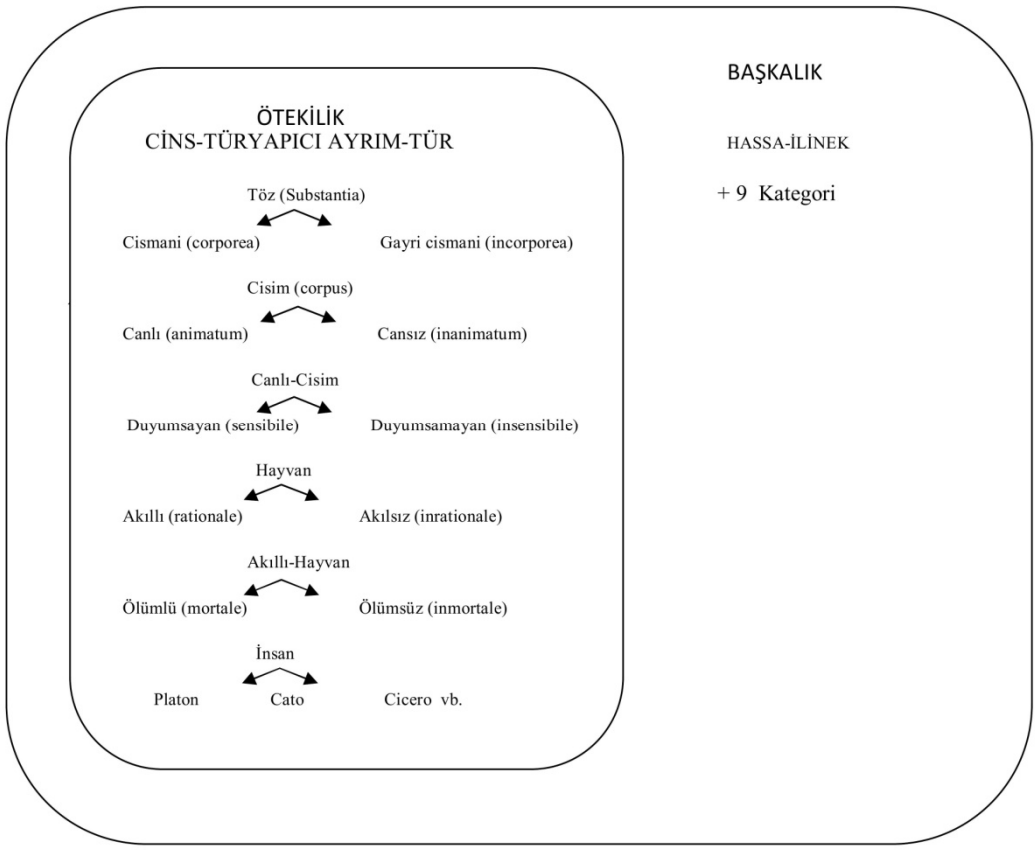

Düşünürümüzün her ötekiliğin aynı zamanda başkalık ifade edişini, bu açıdan şöyle anlamaktayız: Varlığa gelişin madde, uzam ve diğer biricik ilinekler açısından bir ayrışma yoluyla olması gereği, her bir varolan ilineksel yönden ve olduğu şey olmakla mahiyet yönünden bir başkasından ayrışmaktadır. Bunu, Boethius'un verdiği oturmakta olan insan ve dolaşmakta olan at örneği açısından yeniden düşünelim. Bu at ve insan arasında düşünürümüzün ifade ettiği gibi bir ötekilik, mahiyet farkı ve çifte başkalık mevcuttur.[1193] Biri insan diğeri at olmakla, bir başka değişle, oldukları şey olmakla ayrışırlar. Her ikisi de hayvan cinsinden olmakla birlikte, biri insan türünün bireyi diğeri ise at türünün bireyidir. Farklı türyapıcı ayrımlarla oluşan türlerinin farklılığından kaynaklanan bu ayrışma ise bir mahiyet farkı olarak ötekilik dairesi içinde yer alır. Şu halde, insan ve atın hayvan olduklarını söylediğimiz zaman töz kategorisi altında hayvan terimini cins yoluyla onlar hakkında tasdik ederiz. İnsanın akıllı olduğunu söylediğimiz zaman akıllı terimini türyapıcı ayrım yoluyla onun hakkında tasdik eder, böylelikle attan mahiyet yönüyle ayrıştırırız. Şu

[1193] A.g.e., s. 245-246.

şeyin insan, şu diğer şeyin at olduklarını söylediğimiz zaman, insan ve at terimlerini tür yoluyla onlar hakkında tasdik ederiz. Şu halde, ötelik ifade eden yüklemler her daim töz kategorisi altında, cins, türyapıcı ayrım ve tür yoluyla gerçekleştirilirler. Her birinin olduğu şey olmakla ayrışması ise, İbn Sina'nın belirttiği gibi, "mahiyeti kaim kılan şey, ortak olduğu şeye kıyasla "o nedir' sorusunun cevabında söylenen' olurken ayrıldığı şeye kıyasla "o hangi şeydir' sorusunun cevabında söylenen"'[1194] olması gereği, bizim ifademizle, belirlemenin ayrıştırma işlevi gereğidir. Birinin insan diğerinin at olduğunu belirttiğimiz zaman her birinin ne olduğunu belirtmek yanında birini diğerinden ayrıştırıyor olmaktayız. Bu ayrışma ise, Ockham'ın belirttiği gibi, harici bir şey ile değil "bizzat zatı ile" (se ipsa) ayrışmadır.[1195] Mahiyet farkının aynı zamanda bir başkalık yani ayrım, ayrışma ifade edişi ise, işte bu olduğu şey olmakla hangi şey ifade edişi, zatı ile ayrışmadır. Dolaşmak ve durmak ise ilinek yoluyla harici ayrılabilir bir ayrım olarak mahiyet değil yalnızca ilineksel hâl farkı ifade eden ikinci bir başkalıktır. Bunun yanında, haizlik ifade eden ve bireyi olduğu birey yapan diğer biricik ilineksel vasıflar da başkalık alanında yer alırlar. Başkalık ifade eden yüklemler hassa ve ilinek yoluyla töz dışındaki dokuz kategoriden yapılanlardır.

Özellikle bir birincil tözler hakkındaki yüklemler üzerine odaklanan bakış açımızı şu şekilde toparlayabiliriz. Beş tümel arasında cins, ve tür birincil tözün neliğini gösterir, türyapıcı ayrım ise mahiyet farkını en belirgin biçimde ortaya koyar. Cins, tür ve türyapıcı ayrım birer yüklem sınıfı olmak üzere, bunlar yoluyla dile getirilen terimler ötekilik alanında yer alırlar. Bu çerçevedeki bütün yüklemler töz kategorisinden hareketle yapılır; bir başka deyişle töz, bu yüklemlerin en genel cinsidir. Bireyin bireyselleştirici vasıflarını gösteren, onu ilineksel olarak diğerlerinden ayrıştıran ve onda değişen ve değişmeyen ilineksel vasıfları tanıtan yüklemler, hassa ve ilinek yoluyla dile getirilirler. Bu yüklemler, ilinek doğasındaki dokuz kategoriden hareketle yapılır; bir başka deyişle, dokuz kategorinin her biri bu çeşit yüklemlerin en genel cinsidir. Bütün bunlar başkalık alanı içinde yer alırlar.

[1194] İbn Sina, a.g.e., s. 111.
[1195] De Ockham, Guillelmi, a.g.e., s. 77.

Beş tümelin öncelik-sonralık ilişkisi yüklem niteliği ve niceliği, kategorilerle bağlantılarını belirledikten sonra son aşama olarak sorularla bağlantılarını inceleyeceğiz. Yukarıdaki tablomuzun son halini alabilmesi için son olarak bir hususu daha incelememiz gerekmektedir: "Bu hangi şeydir?" ve "Bu nasıldır?" soruları.

Bu sorular arasında özellikle "Bu hangi şeydir?" sorusunun daha detaylı bir incelemeye ihtiyaç duyduğu kanaatindeyiz. Daha önce de tespit ettiğimiz üzere "Bu hangi şeydir?" sorusunun hem türyapıcı ayrım ile yanıt verilen ve özsel yüklem, ötelilik ifade eden bir yönü, hem de ortak ve özgül ayrımlarla yanıt verilebilen ve ilineksel yüklem, başkalık ifade eden bir yönü vardır. İlineksel yüklem ifade eden ortak ve özgül ayrımlar "Bu hangi şeydir?" sorusuna yanıt olarak verildikleri gibi, yine ilineksel yüklem ifade eden hassa da "Bu hangi şeydir?" sorusuna yanıt olarak verilebilir.

Ayrım genel olarak "Bu hangi şeydir?" sorusuna yanıt olarak söylenir. Bireyi esas alan bakış açımızdan ifade edersek, ilgili soru bireyi, olduğu birey yapan soruşturmada, genelden özele gidişe imkan veren sorudur. Bireyin özünü bilmek, ilineklerini bilmekten önceliklidir. Ayrışmanın mahiyet farkı ve ilinek farkı şeklinde iki ana başlıkta gerçekleşmesi gereği "Bu hangi şeydir?" sorusu öncelikle bireyi mahiyet açısından ayrıştırır, belirlemeye temel teşkil eder. Aynı soru, birey, bireyselleştirici vasıfları açısından ayrıştırılmak ve belirli bir birey olması bakımından belirlenme amacıyla sorulur. Şu halde, özsel bir yüklem ifade eden türyapıcı ayrım ile ilineksel değer taşıyan yüklemler de "Bu hangi şeydir?" sorusuna yanıt olarak verilebilmektedirler. Bir başka deyişle, her bir varolanın bireysel olması, varlığa gelişin ayrı bir birey olarak gerçekleşmesi, ayrımın varlığı kuşatması gereği "Bu hangi şeydir?" sorusuna tözsel ve ilineksel yüklemlerle yanıt verilebilmektedir. Amacımız özsel bir ayrışmayı belirtmek ise ötekilik alanındaki mahiyet açısından ayrışma ve farkı ifade eden türyapıcı ayrım ile, amacımız başkalık açısından ayrışma ve farkı belirtmek ise başkalık alanındaki hassa ve ilinek ile yanıt verebilmekteyiz. Ancak ötelik bilgisi, başkalık bilgisinden önce gelir.

İlineksel değerli yüklemler "Bu hangi şeydir?" sorusu yanında "Bu nasıldır?" sorusuna da yanıt olabilmektedirler. Şu halde, ilineksel bir yüklemin hangi sorunun yanıtı olarak verildiğini nasıl anyalacağız? İlinseksel değerdeki bir yüklem ne zaman "Bu hangi şeydir?" ne zaman "Bu nasıldır?" sorusuna yanıt olur?

Bireyselleştirici vasıfların soruşturulduğu aşama "Bu hangi şeydir?" sorusuna ilinek doğasındaki dokuz kategoriden yapılan yüklemlerle yanıt veriler. Türyapıcı ayrımın yanıt olduğu "Bu hangi şeydir?" sorusu, türü var kılan ve diğer türlerden mahiyetçe ayrıştıran özsel niteliği soruştururken, bundan sonraki aşamada sorulduğu bireyin, diğer bireylerden ilineksel olarak ayrışmasını sağlayan vasıfların belirtilmesini amaçlar. Daha önce de belirttiğimiz gibi her ayrışmanın, bir şeyin bir başka şeyden ayrışması olması gereği, bu aşamada birey, diğer bireylerle ilineksel vasıfları açısından karşılaştırılmakta ve de ayrıştırılmaktadır. Bu ise, ayrılabilir ve ayrılmaz ilineklerle, ortak ve özgül ayrımların bireyin arızlık, hâl ve haizliklerini gösteren yüklemleriyle ifade edilir. Kısacası, "Bu hangi şeydir?" sorusu bir ayrışmayı soruşturması gereği bir karşılaştırma içinde sorulmuştur. Farabi bu hususu şu şekilde açıklamaktadır:

> Sonra tek tek fertler hakkındaki "hangi" harfiyle sorulan sorunun cevabı, bazen sorulan ile başkasını ayrıştırabilen herhangi bir şeyle verilir. Çünkü biz, "hangisi Zeyd'dir?" dediğimizde bize bazen "şu konuşandır" veya "şu sağındakidir" veya "şu uzun olandır" veya "bir saatten beri tartışandır" denir.[1196]

Buna karşın, "Bu nasıldır?" sorusu doğrudan bireyselleştirici vasıfları soruşturmakta, bireyin betimlenmesini amaçlamaktadır. Farabi bu hususu şu şekilde açıklamaktadır:

> "hangisidir" sorusunun cevabında onunla ondan başkasını ayrıştıran olması bakımından alınırken "nasıldır" sorusunun cevabında ise onun başkasına nispetle değil kendinde durumunun öğrenilmesi için alınır.[1197]

"Bu hangi şeydir?" sorusundan özsel yüklem ifade eden türyapıcı ayrımın söylenmensinin yanıt olarak beklendiği "Bu hangi şeydir?" sorusu Boethius'un ifadesiyle, türyapıcı ayrımın bir nitelik olması gereğidir.[1198] Ancak bu ilineksel değer taşıyan nitelik kategorsisinden değildir. Zira, ilinek sonradan eklenendir, töze etki etmez. Türyapacı ayrımlar ise tözsel değerde olmaları gereği sonradan eklenen olamazlar.[1199] Boethius'un açıkladığı üzere, türyapıcı ayrımlar cins tarafından bilkuvve içerilen, bilfiilde onu bölen,

[1196] Farabi, a.g.e., s. 129.
[1197] A.g.y.
[1198] Boethius, *İnİs2*, s. 268-269.
[1199] A.g.e., s. 335-336, 341.

ondan ayrılan ve türü kuran zati ayrımlardır.[1200] Bu yüzden onları nitelik kategorisinden sonradan eklenen ilineksel bir nitelik olarak göremeyiz.

"Bu hangi şeydir?" sorusunun kullanım ve yanıtlanma bağlamlarını yukarıdaki şekilde detaylı olarak inceledikten sonra beş tümelin sorularla bağlanıtlı işleyişini sorgulamaya devam edebiliriz. Bu noktada Porphyrios'un *İsagoge*'de açıkça değinmediği ancak Boethius'un *İnİs2*'nin girişinde yer verdiği bir soruya değineceğiz: "Var mıdır?" Soruyu Boethius açsından ele almadan önce Aristotelesçi temellerini Calo Ginzburg aracılığıyla kısaca ele almakta yarar görüyoruz.

Ginzburg, isim ve fiil arasındaki ilişkiyi, varlık yüklemnin doğruluk ve yanlışlık değerini Platon ve Aristoteles açısından ele aldığı pasajların ardından, Boethius'un da mesele üzerine görüşlerine yer vermektedir. Ginzburg, *İkinci Analilikler*'den (92b.4-8), konuya ilişkin olarak şu alıntıyı yapmaktadır:

> "İnsan"ın veya herhangi bir şeyin *ne* olduğunu bilen biri onun var olduğunu da bilir; çünkü kimse var olmayan bir şeyin *ne* olduğunu bilemez…[1201]

Ginzburg, aynı eserde Aristoteles'in varlık ve nelik ilişkisini kentaur'lar ve tanrılar açısından da düşündüğünü eklemektedir:

> "Ama" diye devam eder Aristoteles, "varlık sorusu, öznenin (mesela) beyaz olup olmamasına değil, basit anlamda varoluşa yöneliktir. Öznenin var olduğunu biliyorsak onun ne olduğunu sorarız; 'tanrı nedir o zaman?' veya 'insan nedir?'"[1202]

Ginzburg'a göre, Boethius, doğru ya yanlış olarak hüküm verebilmemiz için "'vardır' veya 'var değildir.' (mutlak veya zamana bağlı olarak)" eklentisine yer vermemiz gerektiği görüşündedir. Bu açından "tözle ilgili" önermeler ve "belli bir mevcudiyete işaret eden"ler arasında bir karşıtlık kurmaktadır.[1203]

> Gerçekten de "Tanrı vardır" (God is) dediğimizde şu anda var olduğunu değil, töz olarak var olduğunu söylemiş oluruz, bu nedenle önermemiz belli bir zamandan çok tözün değişmezliğiyle

[1200] Detaylı bilgi için, bkz. Boethius, *İnİs2*, s. 260-265.
[1201] Ginzburg, Carlo, a.g.e., s. 44.
[1202] A.g.y.
[1203] A.g.e., s. 45

> ilgilidir. Fakat "[şimdi] gündüzdür" dediğimizde, gündüzün tözünden ziyade zaman içinde konumlanmasına dikkat çekeriz. Çünkü "var" (it is) dediğimizde "şimdi var"ı (it is now) kastederiz.[1204]

Ginzburg'un ele aldığı bağlam, kurgusal isimlerin dil, gerçeklik ve mantık açısından ilişkisidir. Biz ise burada dile getirdiği görüşlerden, *İsagoge*'de ele alınan konular bağlamında seçtiklerimizi şu şekilde anlamaktayız. Strange'in belirttiği üzere, Porphyrios açısından *Kategoriler* bir metafizik eseri değil bir mantık eseridir.[1205] *Kategoriler*, delalet etmeleri bakımından şeylere delalet eden basit lafızları ele almaktadır.[1206] *İnİs2*'de Boethius'un verdiği örnekler büyük ölçüde bizim 'duyum çerçevesi' adını verdiğimiz alanda, 'burada ve şimdi' yer alan, "şu" işareti ile gösterebildiğimiz varolanlardır. Bu ise, daha önce Ross'un belirttiği gibi, *Topikler*'de Aristoteles konusu bireyler değil türler olan yargıları ele alırken,[1207] buna karşın, De Libera'nın belirttiği gibi Porphyrios'un beş tümelinin konusu bireysel yargıları ele aldığı[1208] görüşü ile koşutluk arz eder. Bunun yanında, Porphyrios'un akıllı-hayvana bir cins olarak yer verdiğini hatırlamamız gerekmektedir. Bu cins, altında ölümsüz ayrımı ile insandan ayrılan başka tür ya da türleri varsaymaktadır. Bu diğer türler ister daemonlar olsun ister Olympos sakini tanrılar ya da tanrısallık atfedilen şeyler olsun, yukarıda Ginzburg'un aktardığı ettiği gibi, "tözle ilgili", "belli bir mevcudiyete işaret eden" (praesentiam quandam significet)[1209] terimlerdir. Bu bağlamda biz bu hususu, var olduklarına inanılanları da kapsayan bir yaklaşım olarak anlıyoruz. Boethius'un beş tümel üzerine görüşlerinini dile getirdiği *İnİs1* ve *İnİs2*'nin, Aristoteles mantığı projesinin bir parçası olduğunu göz önüne alırsak, burada yöneltilen soruların ve onlara verilen yanıtların da mutlaka doğruluk ya da yanlışlık değeri olduğunu hesaba katmamız gerekmektedir. Kısacası, beş tümel ve onların yanıt oldukları sorular öncelikle şeye ilişkin olarak "Var mıdır?" sorusuna 'Evet vardır.' yanıtını gerektirir. Burada varlıkları evetlenenler ise, duyumsanan varolanlar ya da var olduklarına inanılanlardır. Ancak *İnİs2'*nin odağındakiler duyumsanan birincil töz bireylerdir.

Bize göre, "Var mıdır?" sorusunu da *İsagoge*'de yer alan üç soruya eklememiz aynı zamanda Boethius'un varlığın bir cins olmadığı şeklindeki önemli görüşününü yansıtması

[1204] A.g.e., s. 45. [Köşeli ayraç simgesi ilgili yayında yer almaktadır.]
[1205] Strange, Steven, K., a.g.m., s. 7.
[1206] A.g.y.
[1207] Ross, David, a.g.e., s. 102. Ayrıca, bkz. De Libera, a.g.m., s. XCIV.
[1208] De Libera, a.g.m., s. XCIV.
[1209] Ginzburg, a.g.e., s. 45

açısından önemlidir. Beş tümelin cevap olduğu sorular açısından baktığımızda cevhere taallûk eden, nelik ifade eden terimler yalnızca "Bu nedir?" sorusuna yanıt olarak cins ve tür vasfına sahip terimlerdir. Şu halde, mahiyetin bilgisi, bir şeyin var olduğunun bilgisinden sonra gelir; bir başka deyişle, bir şeyin var olduğunun bilgisi mahiyet bilgisini vermez.

Ginzburg'dan alıntıladığımız satılarda Aristoteles'in belirttiği üzere, bir şeyin ne olduğunu bilen onun varolduğunu da bilir. Aristoteles'in bu ifadesini, eğer bir kişi bir şeyin ne olduğunu soruşturuyorsa, onun var olduğunu zaten biliyordur şeklinde anlamaktayız. Görüldüğü gibi Aristoteles'te kademeli bir ilerleyiş söz konusudur. Her soru bir basamağa tekabül etmektedir. Bir basamaktaki soruya yanıt bulunduktan sonra bir sonraki basamağın sorusuna geçilmektedir. Eğer örneğin, ikinci basamağın sorusu sorulmakta ise birinci basamağın sorusu yanıt bulmuş ve bu basamak geçilmiş demektir.

Porphyrios, *İsagoge*'de "Var mıdır?" sorunun "Bu nedir?" sorusunu önceliğini açıkça dile getirmez. Ancak her tümelin bir soruya yanıt olarak verilmesi bakımından ve tümeller arasında öncelik-sonralık ilişkisine dair açıklamalarıyla, sorular arasında da bir kademeli ilerleyişe işaret etmiş olmaktadır. Boethius ise *İnİs2*'nin giriş bölümünde "Var mıdır?" sorusuna ve sorular arası kademeli ilerleyişe çok açık bir şekilde dile getirmektedir. Çalışmamızın birinci bölümünde yer verdiğimiz görüşlerine, bu bağlamda tekrar yer verelim.

Boethius'a göre, insan, ilahi doğadan kaynaklı olarak akıllı ruha sahiptir. Bunun sağladığı ruh gücü ile diğer canlıların gerçekleştiremedikleri bir soruşturmaya muktedir olmaktadır. İnsan öncelikle bir şeyin var olup olmadığını araştırır. Var olduğunu anladığı zaman ne olduğunu merak eder. Düşürünümmüze göre, insan her ikisinin de bilgisine akıl ile sahip olabildi ise hangi şey olduğunu soruşturur ve de ondaki diğer ilineksel etkileri araştırır. Bunlar bilindikte neden öyle olduğunu soruşturur ve açıklamaya yönelir.[1210]

Görüldüğü üzere düşünürümüz, Aristoteles'teki kademeli ilerleyiş yaklaşımını benimsemektedir. Bunu ise, "bildiklerinden hareketle bilinmeyeni soruşturma" şeklinde

[1210] Boethius, *İnİs2*, s. 137-138.

insan doğasının bir hasleti olarak görmektedir.[1211] Bu ilerleyişin basamaklarını aşağıdaki gibi daha belirgin bir şekilde belirtebiliriz:

-Var olup olmadığını araştırma.

- Var olduğunu anladığı zaman ne olduğunu merak etme.

Her ikisinin de bilgisine akıl ile sahip olabildi ise

-Hangi şey olduğunu soruşturma.
-Ondaki diğer ilineksel etkileri araştırma.
Bunlar bilindikte
-Neden öyle olduğunu soruşturma.

Boethius *İnİs2*'de yukarıdaki basamaklarda belirtilen sorular arasındaki "Neden? " sorusuna hiç değinmez. Bu ise, muhtemelen, "Neden?" sorusunun daha ileri düzeyde bir felsefe çalışmasını gerekli kılmasıdır. *İsagoge*'de Porphyrios'un, *Kategoriler*'in bir metafizik eseri değil, bir dil-mantık eseri olduğu şeklindeki tezi için yüklem sınıfları kuramı hazırlayarak bilimsel önermelerde kullanılacak terimleri hazırlamakta olduğunu söyleyebiliriz. Porphyrios ve Boethius'un son basamakta yer alan "Neden?" sorusunu ele almayışları, *İsagoge*'de yer alan soruşturmanın, bilimsel bağlamdaki bir soruşturma olmadığını ortaya koymaktadır.

Bu tespitimizden sonra iligili basamakları beş tümelle bağıntılı sorular açısından ele alalım. Daha önce tespit ettiğimiz üzere beş tümel yoluyla dile getirilen kavramlar bir öncelik-sonralık ilişkisi taşırlar; buna koşut olarak onların yanıt olarak verildikleri sorular da kademeli ilerleyiş göstermektedirler:

[1211] A.g.e., s. 137.

Tablo 28. Bireyin soruşturulması aşamasında, sorular ve beş tümelin kademeli ilerleyişi.

SORULAR	SORULARA YANIT OLAN TÜMELLER
VAR MIDIR? -EVET	
BU NEDİR?	CİNS VE TÜR
BU HANGİ ŞEYDİR?	TÜRYAPICI AYRIM
	HASSA VE İLİNEK
BU NASILDIR?	İLİNEK

Dikkat edilirse burada var olup olmadığı soruşturulan cins ve tür değil, 'şu şey' yani bireydir. Cins ve tür, bireyin var olduğu bilindikten sonra onun ne olduğu soruşturulurken yanıt olarak verilenlerdir.

Boethius'un, varolan her şeyin tek olduğu şeklindeki görüşünü,[1212] varlığı, bireysel varolanların varlığı olarak gördüğü şeklinde anlamaktayız. Burada sözü edilen bireyi, birincil töz bireyler kadar, tikel ilinek bireyler olarak da görmekteyiz. Düşünürümüzün *Kategoriler* 1a20-1b9'daki dörtlü bölümlemeyi okuyuşundaki ilk bölme hatırlanacağı üzere töz ve ilinek şeklindedir. De Libera, bu bölümlemeyi, "töz (birinciler ve ikinciler), ilinek (tikeller ve tümeller)" şeklinde, "farklı ontolojik gerçekelik çeşitleri"ne (différents types de réalités ontologiques) dair bir bölümleme olarak değerlendirmektedir.[1213] Şu halde, buradaki birey, birinci töz bireyler kadar, onlarda taşınarak varlıkta kalan tikel ilinek bireylerdir. Varlık, farklı düzeylerde, biçimlerde var olan bireylerin bir birlikteliği ve de ayrışmasıdır. Porphyrios'un beş tümelinin bireyleri konu olan yargılara odaklanması, onun kuramının da bu farklı düzeylerde var olan bireylerin ayrışmaları kadar birlikteliklerini de yansıtan bir kuram olduğu görülmektedir. Ancak burada birincil töz bireylere odaklanacağız.

[1212] Boethius, *İnİs2*, s. 162.
[1213] De Libera, Alain, *La Querelle Des Universaux*, Éditions Du Seuil, Paris, 1996, s. 33.

Bireyin ne olarak var olduğu cins ve tür ile ifadesini bulurken, diğer türlerin bireylerinden mahiyet farkı türyapıcı ayrımla dile getirilir. Türyapıcı ayrım, ayrışma ifade etmesi yanında, türün kurucu vasfı olması gereği, özsel nitelik olarak mahiyetin sıfarlarını da tanıtır. İlineğin bir taşıyıcı içinde var olabilmesi dil-mantık içinde bir mevzu hakkında tasdik edilen bir yüklem olarak ifadesini bulur. İlineğin var olabilmesi için taşıyıcının doğa bakımından önceliği terimlerin önerme içindeki sırasında da yansımasını gösterir. Bu şekilde bir önerme, iki farklı biçimde var olan bir birincil töz ve tikel ilinek bireyin gerçeklikteki birlikteliğinin dile getirilmesi, düşünce nesnesi olmasıdır. Bu birliktelik birinci töz birey açısından bir hâl veya haizlik ifade eder; aynı zamanda onu, diğer türlerin bireylerinden ve kendisiyle aynı türdeki diğer bireylerden ilineksel açıdan ayıran, onu bireyselleştiren vasıflarını tanıtır. Birincil töz bireyin özüne yönelik yüklemler töz kategorisinden, bireyselleştirici vasıflarını belirten yüklemler ise ilinek doğasındaki dokuz kategoriden yapılan yüklemlerle dil-mantık içinde dile getirilir.

Buna göre, varoluş bir birliktelik, bir ayrışmadır. Bu ise, mahiyet ortaklığı ve de farklılığı yanında ilinek ortaklığı ve farklılığıdır. Bir insan, akıllılık vasfı ile bir attan mahiyetçe farklılaşırken, duyumsayan, cismani, canlı töz olarak var olmalarıyla bir mahiyet ortaklığına sahiptir. İlineklerin olgusal ortaklığı ise ancak ayrılabilir ilineklerin söz konusu olduğu bireyler açısından arızlık ya da hâl ifade eden, ortak ayrımlarca dile getirilen ayrımlar olabilir. Bir başka deyişle, bir ilineği ancak ayrılabilir ilinek olarak, ortak ayrım ifade etmesi yönüyle ortak olarak düşünebiliriz. Örneğin 'Erdem uyumaktadır.' 'Elmas uyumaktadır.', 'İsmail dolaşmaktadır.' Ancak bireyi olduğu birey yapan, onun bireyleştirici vasıflarına tekabül eden ilinekler yalnızca taşıyıcılarına ait olmakla adları dışında hiçbir ortaklık kabul etmezler; bir başka deyişle, tarihsellikleri açısından biricikdirler. 'Elmas kumraldır.', 'Erdem kumraldır.' örneklerinde, birincil töz bireyler hakkında tasdik edilen ilineğin yalnızca adı ortaktır. Erdem'in kumrallığı, başka hiçbir bireyin kumrallığı ile özdeş olamayacak yalnızca ve yalnızca ona ait biricik bir vasıftır.

Boethius, bireyselleştirici vasıfların yalnızca o bireye ait ilineksel özellikler olduğu görüşündedir.[1214] Buradan da anlaşıldığı gibi var olan her şey bireysel ise birey ise bir başka birey ile örtüşemeyecek biricik ilineksel vasıfların yekpare bir bütünü[1215] halinde

[1214] Boethius, *İnİs2*, s. 185-186, 234. Ayrıca, Cameron, Margaret, a.g.m., s. 93.
[1215] Arlig, Andrew, a.g.m., s. 130-131.

sahibi olarak bireyleşmekte ise her bir bireysel varoluş, farklılaşma ile varoluştur. İşte bireyin bütün bu özsel ve ilineksel ortaklık ve farklılıkları dil-mantık içinde beş tümel yolu ile ifade edilir.

Şu halde, yüklem sınıfları olarak beş tümeli kategorilerle bağlantılı işleyişini ortaya koyabilmek için gerekli bütün hususları açıklamış bulunuyoruz. Daha önce yer verdiğimiz tabloları, beş tümelin on kategoriyle bağlantılı bir bütün olarak işleyişini gösterecek şekilde şu şekilde birleştirebiliriz:

Tablo 29. İsmail Küçükbaşol'a göre, Boethius açısından bireyin soruşturulması sürecinde beş tümelin on kategoriyle bağlantılı işleyişi.[1216]

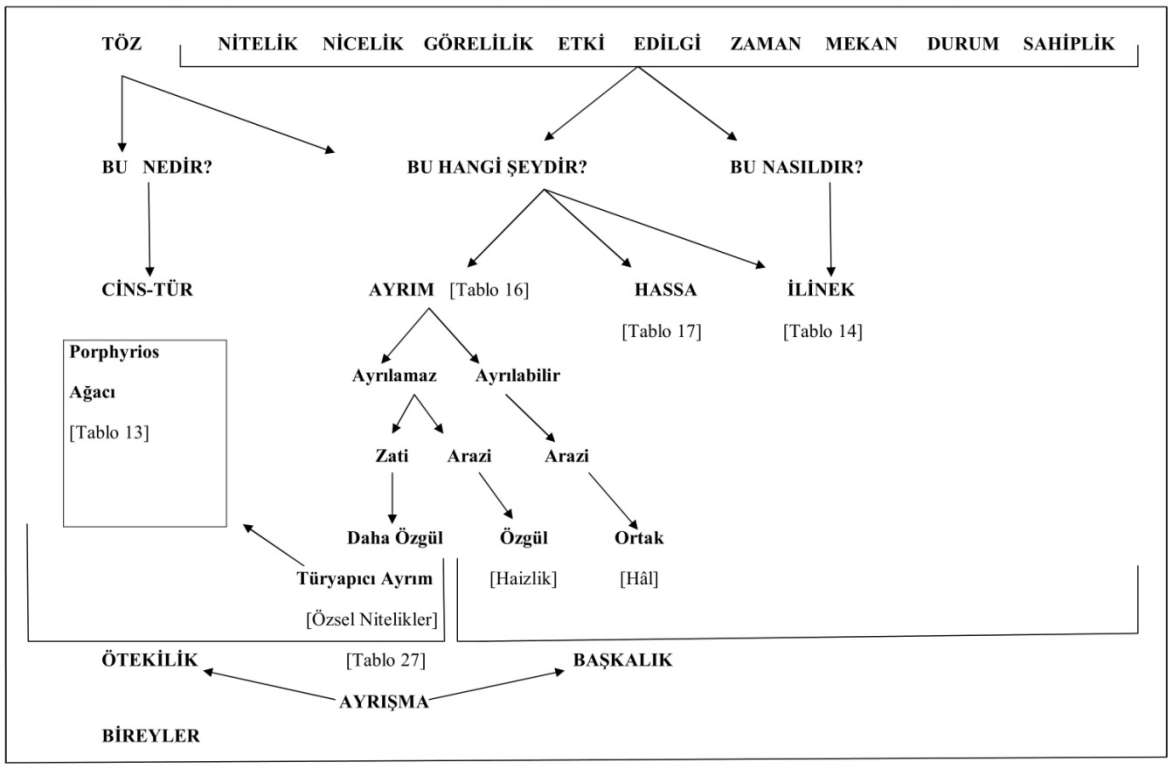

Aristoteles'te bilimsel bilginin tümelin bilgisi olmasına karşın, amacı tümel değildir: "…Aristoteles için tümel'i bilmek başlı başına bir amaç değildir, ancak tekil'i anlamak için bir araçtır. Tümel'e dayanarak tekil'i kavrayınca bilgi de tamamlanmış olur, çünkü bilimin

[1216] Yukarıdaki tablomuzda beş tümelin sorularla ve on kategoriyle bağlantılı işleyişini gösterebilmek için karmaşık olmayan açık bir çizimi tercik ettik. Ancak bizim zihnimizde, hassa ve ilinek ayrı değil, ayrılamaz ve ayrılabilir ayrımların altında yer almaktadırlar. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, ayrılabilir ve ayrılamaz ayrımlar bizce ayrışma ifade edişleri bakımından ele alınan ilineklerdir. Buna göre ilinek, arazi olarak gösterdiğimiz yerde, bir ayrılamaz ilinek ifade eden hassa ise özgül ayrımların altındadır.

asıl amacı, tekil'i kavramaktır."[1217] Buna koşut olarak beş tümel, bilimsel bir bilgi ortaya koymak amacıyla olmasa da, bireyin tanınmasına yönelik bir soruşturma içinde yer alır. Tablomuzda görselleştirdiğimiz, bireyin soruşturulması süreçlerinde, beş tümelin on kategoriyle bağlantılı işleyişi şu şekilde gerçekleşmektedir: Soruşturma ötekilik ve başkalık şeklindeki iki ana safhada gerçekleşir. Bireyin diğer varolanlarla ortaklıklarının ve de farklarının soruşturulması, bir belirleme ve ayrıştırma şeklinde, kademeli ilerleyen sorulara yanıtlar verilerek yürütülür. İlineklerin ancak ve ancak bir birincil töz birey içinde taşınarak varlıkta kalabilmeleri, bireyin onlara göre doğa bakımından önce oluşu gereği, birey öncelikle ötekilik safhasında öz yönünden soruşturulur. Ardından başkalık safhasında bireyi diğer bireylerden ayrıştıran ve onu olduğu birey yapan ilineksel vasıflar soruşturulur. Bu soruşturma, belirli basamaklar üzerinde yükselen kademeli bir ilerleyiş şeklinde gerçekleşir. Belirli bir soruya yanıt olarak verilen beş tümel arasında öncelik-sonralık ilişkisi olması gereği, sorularda da bir kademellik mevcuttur. Bir kademedeki soruya yanıt alınınca bir sonrakine geçilir. İlerleyişin bu şekildeki işleyişinden hareketle, bir önermede hangi kademedeki soruya yanıt arandığı belirlenebilir. "Bu hangi şeydir?" ve "Bu nasıldır?" soruları gibi, aynı yüklemlerin yanıt olabilecekleri bir örnekle karşılaşılırsa, hangi kademede bulunulduğu bağlam dikkate alınarak belirlenebilir.

Öncelikli olarak soruşturma konusu olan bireyin var olduğu bilinmelidir. Var olduğu bilinmeyen bir şeyin daha ileri seviyede soruşturulması mümkün değildir. Bu hususu Mübahat Türker Küyel şu şekilde ifade etmektedir: "Eğer, bahis konusu olan şey yok ise, araştırmanın objesi de yoktur.[1218] İşte bu bakımdan, "Düşünüyorum" herşeyden önce "Varlık vardır"ı farzeder."[1219] Var olduğu bilinen bireyin ötekilik safhasında öncelikle ne olduğu soruşturulur. "Bu nedir?" sorusuna töz kategorisinden bir terimle, bireyin cinsi ile yanıt verilir. Kanımızca bu bağlamdaki cinsi, Peters'ın belirttiği üzere, ayrım ile türlere bölünen "genel form"[1220] şeklinde anlamak gerekmektedir. Her bir varolan belirli bir şey olarak var olur. Olduğu şey olmakla, öyle olmayan diğer varolanlarla mahiyet yönüyle ve bu mahiyettin ifade ettiği özsel sıfatlar açısından ayrışır. Bir başka deyişle, "Bu nedir?" sorusuna şeyin cinsi ile yanıt vermek aynı zamanda onu ayrıştırmaktır; zira, ne olma aynı

[1217] Gökberk, Macit, a.g.e., s. 71.
[1218] Türker-Küyel, Mübahat , a.g.e., s. 61. [Yazar, Aristoteles *Metafizik*'e atıf yapmaktadır.]
[1219] A.g.y.
[1220] Peters, Francis, E., a.g.e., s. 69.

zamanda hangi şey olma ifade eder. Cins ile verilen yanıt şu halde, genel bir belirleme ve genel bir ayrıştırmadır. Ancak burada esas olarak soruşturulan ve yanıt olarak beklenen ayrışma değil belirlemedir. Birey açısından cinsi ile yanıt vermek, onun hâlihazırda haiz olduğu özsel doğasının bir önceki kademesi ile yanıt vermektir. Bu ise, hiyerarşik piramidal düşünce boyutunda daha genel bir terimle, varlık dizisi içinde bu doğaya sahip çok sayıda varolanın olduğu genel bir belirleme yapmaktır.

Var olduğu ve de ne olduğu bilinen bireyin bir sonraki kademede hangi şey olduğu soruşturulur. Bu soru ise yine töz kategorisinden bir terimle, bireyin, bir örneği olarak varolduğu türünü kuran türyapıcı ayrım ile yanıtlanır. Bir önceki kademede ne olduğu soruşturulurken cins ile verilen yanıt, genel bir belirleme olması gereği diğer türlerin bireyleriyle muayyen ölçüde bir mahiyet ortaklığı ifade eder. Hangi şey olduğunun soruşturulması ile bu ortaklardan mahiyet yönüyle ayrışma sağlanır. Bir başka deyişle, gerçeklikte hangi özsel vasfıyla ayrıştığı dil-mantık içinde ifade edilmiş olur. Bu mahiyet bakımından ayrıştırma bireyin ne olduğunun daha belirgin şekilde ifade edilmesine imkan tanır. Bu açıdan, örtük olarak tekrar bireyin ne olduğunun sorulduğunu varsaymamız gerekmektedir. Bu durumda töz kategorisinden bir terimle, tür ile cinse göre çok daha belirleyici bir yanıt verilir; cinsin ve türyapıcı ayrımın birleşmesi ile oluşan bütünün, varlık dizisindeki doğaların son kademesinin, bireyi olduğu şey yapan form anlamındaki türünün dile getirilmesiyle bireyin ne olduğu nihai olarak belirlenmiş olur.

Var olduğu, ne olduğu, hangi şey olduğu bilinen, kısacası türünün tanımı üzerinden kavranılan bireyin, bundaki sonraki başkalık safhasında bireyselleştirici vasıfları, bir başka deyişle, betimi soruşturulur. Bu soruşturma "Bu hangi şeydir?" ve "Bu nasıldır?" sorularıyla yürütülür. Bu aşamada öncelikle, bireyin mahiyetçe ortak olduğu kendisiyle aynı türdeki diğer bireylerden, oturmakta olan insan ve dolaşmakta olan at örneğinde olduğu gibi diğer türlerin bireylerinden de onu ilineksel olarak ayrıştıran, hâl ve haizliklerini tanıtan, bir soruşturma çerçevesinde, "Bu hangi şeydir?" sorusu yöneltilir. Birey, mahiyetçe ortak olduğu diğer bireylerden, bireyleşmenin ilineksel vasıflarca oluşu gereği, yalnızca kendisine ait ilineksel vasıflarıyla ayrışır. Ayrımın, "Bu hangi şeydir?" sorusuna yanıt olarak verilmesi varoluşun esasen bir ayrışma olması gereğidir; ancak her ayrışmanın bir başkasından ayrışma olması gereği, burada bir karşılaştırma söz konusudur.

Bu bağlamdaki "Bu hangi şeydir?" sorusuna hassa ve ilinek yoluyla, töz dışındaki dokuz kategoriden yapılan yüklemlerle yanıt verilir.

"Bu nasıldır?" sorusu başkalık safhasında bireyin ilineksel vasıflarının tanınmasının son kademesidir. Yine dokuz kategoriden ilinek yoluyla tasdik edilen yüklemlerle yanıt verilmesine karşın, bir karşılaştırma ve ayrıştırmayı hedefleyen "Bu hangi şeydir?" sorusundan farklı olarak bireyselleştirici vasıfları doğrudan tanıtmayı, bireyin hâl ve haizliklerine delalet eden ilineksel bir belirleme ve betimlemeyi amaçlamaktadır. Bu amaca ulaşılmasıyla soruşturma tamamlanmış olur.

Boethius sayesinde görünür olan haliyle Porphyriosçu yüklem sınıfları kuramı bizce olağanüstüdür. Temelini ilk doğa filozofları arasındaki Varlık, Değişim, Düşünce vb. başlıklar üzerindeki tartışmalardan, kategoriler antinomisine kadar, aynı zamanda düşünce tarihinin en büyük isimlerine bir yanıt getirdiğini de söyleyebileceğimiz bir kuramdır bu. Sürekli değişme gereği düşüncenin mümkün olamayacağı, bir başkasına aktarılamayacağı iddialarından, Sofistlerin göreceliklerine de bir cevaptır aynı zamanda. Porphyrios, bu yanıtı veririken Platon ve Aristoteles'i büyük ölçüde uzlaştırmayı başarmıştır; kendisi de Plotinos'la uzlaşmıştır. Kısacası, varlık ve düşünce arasında kendi bağlarını kurmuş, çağları aşan bir şekilde antinomiye kendi özgün çözümünü getirmiştir.

Porphyriosçu kuramla, farklı düzeyde ve biçimde var olan bireylerin ayrıklıkları ve birliktelikleri dil-mantık içinde ifade edilebilmektedir. Bir bireyin diğer bireylerden mahiyet farkından, aynı türdeki bireylerle ilineksel farklarına varıncaya değin bütün özsel ve ilineksel durumları dil-mantık içinde ifade etmek bizce mümkündür. Özellikle 29 numaralı tablomuz üzerinde bir birey hakkında dile getirilebilecek tüm yüklemleri açıklayabileceğimiz kanaatindeyiz. Kuşkusuz Boethius sayesinde çok daha açık olarak görülebilen bu işleyiş, bizce, Porphyrios'un, *Kategoriler*'in lafızları konu olan bir eser olduğu şeklindeki görüşünü kesinlikle ikna edici kılmaktadır.

Öyle sanıyoruz ki buraya kadar yaptığımız açıklamalarla Boethius'un töz kategorisi örneğinden hareketle diğer kategorilerdeki yüklem düzeninin anlaşılması işaretinin nasıl anlaşılabileceğinin bir örneğini vermiş, Porphyrios'un *İsagoge* ile ortaya koyduğu yüklem sınıfları kuramını on kategoriyi kapsayan bir bütün halinde nasıl işlediğini göstermiş olduk.

Boethius'un beş tümeli nasıl anladığını tam olarak sonuçlandırmış, varlığı nasıl düşünceye taşıdığını, varlık ve düşünce arasında bağ kuruşunun asli temelini göstermiş olduk. Böylelikle çalışmamız amacına ulaşmış oldu.

Boethius'un görüşleri, örnekleri ve işaretleriyle bu şekilde görünür kıldığı işleyiş şeması, bizce, *Kategoriler*'i bir dil-mantık eseri olarak görebilmek için Poprhyrios'un *İsagoge* ile hazırladığı yüklem sınıfları kuramının yetkin işleyişini gözler önüne sermektedir. Nitekim, *İsagoge*'nin yüzyıllar boyunca Batı'da ve Doğu'da seçkin bir yer buluşu, birinci sınıf filozoflarca şerh edilişi ve yazılışının üzerinden yaklaşık 1700 yıl geçmesine karşın günümüz Türkiye'sinde mantık müfredatında Porphyriosçu beş tümelin öğretiliyor olması yetkinliğinin somut kanıtlarıdır.[1221]

İsagoge'nin engin ve derin felsefi dünyasının görünür kılınmasında kuşkusuz Boethius'un katkısı yadsınamaz. Boethius'un sonraki yüzyıllarda yaşamış Batılı düşünürlerin mantık hocası olması, eserlerinin mantık müfredatı içinde yer alması, *İsagoge* çevirisi Boethius'un görünür kıldığı yapısı ile okunup anlaşıldığının bir ifadesidir. Boethius sonrası *İsagoge* üzerine şerh kaleme almış düşünürlerin, örneğin Abelardus ve Ockham'ın çalışmalarına bakıldığında, bunların hacim olarak Boethius şerhinden daha küçük oldukları görülmektedir. Elbette bu düşünürlerin de Porphyrios'un engin felsefi evreninin anlaşılmasında kendi orijinal görüşleriyle katkıları vardır; ancak eserlerinin nisbeten daha kısa oluşu, Boethius'un *İsagoge* üzerine temel düzeyde söylenebilecek hemen her şeyi açıklıkla ortaya koymuş oluşunda görülebilir. Diğer Batılı düşünürlerin çalışmalarının, Boethius'tan farklı görüşlere yer veren, onun işaret ettiklerini genişleten, ancak sonuç olarak onun temelleri üzerinde yükselen eserler oldukları söylenebilir.

[1221] Porphyrios kuramının yetkinliğine bu vurgumuz, günümüzde onun beş tümel anlayışının yegane yüklem kuramı olarak okutulmaya devam etmesi gerekiğini düşündüğümüz şeklinde anlaşılmamalıdır. Bize göre, kavramlarımızın biçimlenmesinde, mantığımızın işleyişinin belirlenmesinde, her ne kadar görünür olmasa da en etkili olmuş düşünür Porphyrios'tur. Bizim için ilk muallim Aristoteles değil Porphyrios'tur; zira Aristoteles'i ve onun mantığını hep Porphyrios'un gözleriyle gördük ve de görmekteyiz. Porphyrios, varlık düşünce arasında kendi bağlarını kurmuştur. Onun kuramını kullanmaya devam etmek, dünyaya onun kavramları ile bakmaktır. Oysa bugün biz, "Varlık vardır." ve "Düşünüyorum." antinomisine kendi yanıtımızı vermeli, varlık ve düşünce arasında kendi özgün bağlarımızı kurmalıyız.

Boethius'un şerhleriyle *İsagoge*'nin ele aldığı beş tümele açıklık getirmesi yanında bizce bir başka çok önemli katkısı, Porphyrios'un yazım ve anlatım tekniğine açıklık getirmesidir. Boethius, Porphyrios'un konuyu ele alış biçimine dair hayati açıklamalarıyla, *İsagoge'*nin, *Kategoriler'*e yalnızca terimsel açıdan ve bir yüklem sınıfları kuramıyla giriş değil aynı zamanda felsefe tekniği açısından da bir giriş olduğunu görmemize olanak sağlamaktadır. Bu açıdan, *İsagoge*'nin engin ve derin felsefi evrenini görünür kılarak, onun, felsefeye ilgi duyanlara hitap eden, başlangıç düzeyinde anlaşılması kolay bir eser olarak düşünülmesine engel olan kişi olarak da Boethius'u görmekteyiz.

Boethius'un, Aristoteles'i anlamak ve açıklamak için Porphyrios'u izlemeyi tercih etmesi, sonraki düşünürlere Aristoteles'le bağdaşmayacak görüşlerin de aktarılmasına neden olmuştur.[1222] Aristotelesçi olmayan öğeler beş tümel üzerine görüşleri içinde de çokça mevcuttur. Platon ve Aristoteles'i uzlaştırmanın mümkün olduğu görüşünü benimseyen Boethius, *İsagoge* şerhleriyle bir bakıma bu uzlaşının somut bir örneğini ortaya koymuştur.

Boethius, Porphyrios'un beş tümelinin yeni bir teşkil, yeni bir terkip olduğunu açıkça dile getirmez; ancak Porphyrios'un bireyleri ele alan yargılara ağırlık vermesini "şaşırtıcı" olarak niteleyerek *Topikler*'den farklı olduğuna işaret etmiş olur. Beş tümeli, *Topikler*'de olduğu gibi konusu tümel yargılar şeklinde ele alma alternatifini göstermektedir. Bunun yanında, "şaşırtıcı" nitelendirmesinde, neyin "şaşırtıcı" olduğunu düşünen bir kişi, *İsagoge*'de bireye odaklanan bakış açısının hakim olduğunu, *Topikler*'den belirgin şekilde farklı olduğunu kanaatimizce gözden kaçırmayacaktır.

Boethius, beş tümel üzerinde görüşleri, konunun mantık kadar dil boyutunun da önemli olduğunu göstermektedir. *İnİs2*'deki örneklerinin Porphyrios'un, *Kategoriler*'in duyumsanan dünyadaki şeylere gönderim yapan lafızları inceleyen bir dil-mantık kitabı olduğu şeklindeki görüşüyle koşutluk arz eder. Örnekleri büyük ölçüde, okurun sıklıkla karşılaştığı türden günlük hayattan sahnelerdir. Bunları, Boethius'un kişisel yaşamının örnekleri olarak da görebiliriz. "Şu kardaki şu beyaz" kütüphanesinin penceresinden

[1222] Bize göre, ülkemiz için de aynı durum söz konusudur. Muhtemelen, "Kategoriler'e Giriş" olarak tanınmış olması gereği, *İsagoge*'nin bütünüyle Aristotelesçi çizgide bir eser olarak değerlendirilmesi, aslında Aristoteles'le bağdaştırılamayacak pek çok görüşün günümüzde de felsefede yer etmesine neden olmaktadır.

baktığı zaman bahçesinde birikmiş bir kar olarak, "şu an oturmakta olduğum sandalye" *İsagoge* şerhini kaleme alırken oturduğu sandalye olarak, ayrılamaz ilinek örneği olarak verdiği kör kişinin, belki yardım ettiği bir Roma vatandaşı olduğunu, hac dönüşü çocuk olarak bıraktığı evladını yetişkin bir genç olarak bulan kişinin Boethius'un bir dostu olması muhtemeldir. Tüm bunlar, *Kategoriler*'i, Porphyriosçu bakış açısıyla bireyleri konu alan duyumsanır dünyada tecrübe edilen hayata gönderim yapan lafızları inceleyen bir eser olarak görmemizi kolaylaştırmaktadır. Bu şekilde, bizim de günlük hayattaki tecrübelerimizle, günlük dil kullanımımızla tanıdık koşutluklar kurabilmemize ve Porphyriosçu beş tümel kuramının herkesin günlük yaşantısındaki örnekleriyle anlayabileceği, sade fakat etkili bir açıklamaya imkan tanımaktadır. Bu şekilde, dilin varlığa tekabül edişi, varlığı, varolanlar arası ilişkileri konu edinen düşüncenin, dil aracılığıyla nasıl gerçekleştiğinin, okurun kendi tanıklıkları üzerinden gözlemlemesine imkan tanımaktadır.

Porphyrios, Aristoteleşçi tümelleri beşli grup şeklinde yeniden düzenlemesi ile bireye ilişkin yargıları konu edinir. Bundan kaynaklı olarak *İsagoge*'de sıklıkla birey kavramına ilişkin açıklamalara yer verdiği gözlemlenir. Boethius, Porphyrios'un tümellere ilişkin üç sorusuna yanıt vererek, tartışmasının başlamasına neden oluşu yanında, bir o kadar tartışmalı bir konu olan bireyleşme üzerine Porphyrios'a koşut görüşlere yer vermektedir. Bireyleşmeyi sağlayan özelliklerin ilineksel vasıflar olduklarını belirterek, bütün sorunlu yanlarına karşın, birey kavramının daha açık anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Ne var ki, tartışmaları sona erdirecek bir çözüm ortaya koyamaz. Boethius'un tümeller tartışması ve bireyleşme gibi çetrefil konulardaki görüşlerinin tartışmalı olması, onun düşünce tarihindeki önemini azaltmayacaktır. Porphyrios'un, daha tümel olanın doğa bakımından önce olduğu şeklindeki Aristotelesçi bakış açısına uymayan görüşü benimsemesine karşın, *İsagoge*'de serimlediği beş tümelin bireyleri konu alan yargıları ele almasının, onu Aristotelese tekrar yaklaştırdığı söylenebilir. Nitekim, bizce Boethius, Porphyrios'un birey kavramına yönelik açıklamalarıyla onun bireyi esas alan çizgisini bütün *İnİs2* boyunca muhafaza etmektedir.

Boethius, Porphyrios'un betimlerini kimi zaman eleştirmekte, kendi betimlerine yer vermektedir. Porphyrios'un açıklamalarındaki eksik ya da çelişkili, yanlış anlaşılabileek hususlara dair uyarılarda bulunmaktadır. Kendisinden sonraki Hristiyan düşünürlere

kanımızca en büyük katkılarından bir tanesi, Porphyrios Ağacı olarak tanınanacak olan tablo üzerindeki akıllı-hayvan cinsi ile ölümsüz ayrımının gerektirdiği diğer türlerin, Eski Çağ'ın tanrısallık atfedilen varlıklarına delalet ettiğini açık hale getirmesidir. Böylelikle, beş tümelin yalnızca duyumsanan dünyadaki varolanları değil aynı zamanda var olduklarına inanılanları da kapsadığını, ilgili yüklem düzeninin Porphyrios'un yaşadığı döneme özgü bir evren tasavvurunu yansıttığını göstermesidir. Kendisi ise bir Hristiyan olarak inandığı ilahi varlıkların kategoriler ve beş tümel ile ne ölçüde nasıl ele alınabileceğine dair bir denemeyi *De Trinitate*'de göstermiştir. Kısacası Boethius, pek çok felsefi konuda Porphyrios'u takip etmesine karşın, onun farklı bir evren tasavvuruna sahip olduğunun bilincindedir; onun fikirlerinden yararlanmış ancak sonuç olarak varlık ile düşünce arasında kendi özgün bağlarını kurmuştur.

Boethius'un mantık hocası olma rolü, yalnızca Orta Çağ ile sınırlı değildir. Bizce, günümüzde de etkin bir şekilde öğretici olmaya devam etmektedir. Kendisinden çok şey öğrendiğimiz bu büyük düşünürü bir Hocamız olarak kabul ediyoruz; ve bir öğrencisi olarak onu, büyüklüğüne yaraşır bir şekilde temsil edebilmiş olduğumuzu temenni ediyoruz.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Akkanat, Hasan, *Klasik Dönem İslam Felsefesinde Tümeller, İbn Sina Eksenli Bir Çözümleme*, Karahan Kitabevi, Adana, 2016.

Aristoteles, *Felsefe Yapmaya Çağrı, Propreptikos*, çev. Ali Irgat, Afa Yayınları, İstanbul, 1996.

Aristoteles, *Metafizik*, çev. Ahmet Arslan, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 2010.

Aristoteles, *Organon V Topikler*, çev. Hamdi Ragıp Atademir, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1996.

Aristotle, *Categories*, çev. J. L. Ackrill, "The Complete Works of Aristotle" içinde, Volume One, (Ed.) Jonathan Barnes, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1995, s. 3-24.

Aristotle, *On the Soul*, çev. J. A. Smith, "The Complete Works of Aristotle" içinde, Volume One, (Ed.) Jonathan Barnes, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1995, s. 641-692.

Arlig, Andrew, *The Metaphysics of İndividuals in the Opuscula Sacra*, "The Cambridge Companion to Boethius" içinde, (Ed.) John Marenbon, Cambridge University Press, New York, 2009, s. 129-154.

Arslan, Ahmet, *İlkçağ Felsefe Tarihi 3*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009.

Arslan, Ahmet, *İlkçağ Felsefe Tarihi 5*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010.

Atademir, Hamdi, Ragıb, *Porphyrios'un İsagoji'si ve Birkaç Söz*, Porphyrios, "İsagoji", içinde, çev. Hamdi Ragıb Atademir, Konya, 1948, s. 7-25.

Audi, Robert, *The Cambridge Dictionary of Philosophy*, Second Edition, Cambridge University Press, New York, 1999.

Ayverdi, İlhan, *Kubbealtı Lugatı, Asırlar boyu târihî seyri içinde, Misalli Büyük Türkçe Sözlük,* Cilt I, Kubbealtı İktisadi İşletmesi Yayınları, İstanbul, 2008.

Barnes, Jonathan, *Commentary*, Porphyry, "İntroduction" içinde, Translated, with a Commentary by Jonathan Barnes, Oxford University Press, New York, 2003.

Bayrakdar, Mehmet, *Üç Dinin Tarihi*, Say Yayınları, İstanbul, 2016.

Bingöl, Abdülkuddûs, *Klasik Mantık'ın Tanım Teorisi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1993.

Boethius, Anicius, Manlius, Severinus, *De Divisione liber*, critical edition, translation, prolegomena, and commentary by John Magee, Brill, Leiden, Boston, Koln, 1998.

Boethius, Anicius, Manlius, Severinus, *De Sancta Trinitate*, "De Consolatione Philosophiae. Opuscula Theologica" içinde, (Ed.) Claudio Moreschini, (Biblitheca Scriptorum Graecorum Et Romanorum Teubneriana), München und Leibzig, 2005, s. 165-181.

Boethius, Anicius, Manlius, Severinus, *De Differentiis Topicis*, "Opera Omnia" içinde, (Ed.) J. P. Migne, Patrologiae Latinae Tomus LXIV, Paris, 1891, s. 1173-1218.

Boethius, Anicius, Manlius, Severinus, *Felsefenin Tesellisi*, çev. Çiğdem Dürüşken, Kabalcı Yayınevi, İkinci Basım, İstanbul, 2011.

Boethius, Anicius, Manlius, Severinus, *In Categorias Aristotelis*, "Opera Omnia" içinde, (Ed.) J. P. Migne, Patrologiae Latinae Tomus LXIV, Paris, 1891, s. 159-294.

Boethius, Anicius, Manlius, Severinus, *In Isagogen Porphyrii Commentarium editio duplex*, (Ed.) G.Schepps-S.Brandt, Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum XLVIII, Viyana, 1906.

Bradshaw, David, *The Opuscula Sacra: Boethius and theology*, "The Cambridge Companion to Boethius" içinde, (Ed.) John Marenbon, Cambridge University Press, New York, 2009, s. 105-128.

Bunnin, Nicholas ve Yu, Jiyuan, *The Blackwell Dictionary of Western Philosophy*, Blackwell Publishing, United Kingdom, 2004.

Cameron, Margaret, *Boethius on Utterances, Understanding and Reality* "The Cambridge Companion to Boethius" içinde, (Ed.) John Marenbon, Cambridge University Press, New York, 2009, s. 85-104.

Cevizci, Ahmet, *Felsefe Tarihi,* Say Yayınları, İstanbul, 2009.

Çapak, İbrahim, *Porphyrios ve İbn Sina Mantığında Tümeller*, Araştırma Yayınları, Ankara, 2011.

Çoban, F., Didem, *Ortaçağ Düşüncesinde Tümeller Problemi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2011.

Copleston, Frederic, *Felsefe Tarihi, Cilt I, YunanVe Roma Felsefesi, Bölüm 1b Platon*, çev. Aziz Yardımlı, İdea Yayınevi, İstanbul, 1998.

Çotuksöken, Betül, *Porphyrios ve Tümeller Sorunu*, Porphyrios, "İsagoge, Aristoteles'in Kategorilerine Giriş" içinde, çev. Betül Çotuksöken, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1986, s. 11-19.

De Libera, Alain, *Introduction et Notes*, Porphyre, "İsagoge" içinde, Traduction par Alain De Libera et Alain-Philippe Segonds, Librairie Philosophique J. Vrin, Paris, 1998.

De Libera, Alain, *La Querelle Des Universaux*, Éditions Du Seuil, Paris, 1996.

De Ockham, Guillelmi, *Expositio in Librum Porphyrii de Praedicabilibus*, "Opera Philosophica II" içinde, (Ed.) Ernestus A. Moody, The Franciscan İnstitute of St. Bonaventure University, New York, 1997.

Dumitriu, Anton, *History of Logic,* Volume I, Abacus Press, Kent, 1977.

Dürüşken, Çiğdem, *Sunuş*, Boethius, "Felsefenin Tesellisi" içinde, çev. Çiğdem Dürüşken, Kabalcı Yayınevi, İkinci Basım, İstanbul, 2011, s. 11-28.

Ebbesen, Sten, *The Aristotelian Commentator*, "The Cambridge Companion to Boethius" içinde, (Ed.) John Marenbon, Cambridge University Press, New York, 2009, s. 34-55.

Ebbesen, Sten, *Porphyry's Legacy to Logic: A Reconstruction*, "Aristotle Transformed The Ancient Commentators And Their İnfluence" içinde, (Ed.) Richard Sorabji, Cornell University Press, Ithaca, New York, 1990, s. 141-171.

Erismann, Christophe, *The Medieval Fortunes of the Opscula Sacra*, "The Cambridge Companion to Boethius" içinde, (Ed.) John Marenbon, Cambridge University Press, New York, 2009, s. 155-177.

Evangeliou, Christos, *Aristotle's Categories and Porphyry*, E. J. Brill, Leiden, New York, Köln, 1996.

Farabi, *Harfler Kitabı, Kitâbu'l –Hurûf*, çev. Ömer Türker, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2008.

Foucault, Michel, *Kelimeler ve Şeyler*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2001.

Foulquié, Paul, (Avec la collaboration de Raymond Saint-Jean), *Dictionnaire de la Langue Philosophique*, Presses Universitaires De France, Paris, 1969.

Gaffiot, Félix, *Le Grand Gaffiot Dictionnaire Latin-Français*, Troisième édition, Hachette-Livre, Paris, 2000.

Ginzburg, Carlo, *Tahta Gözler*, *Mesafe Üzerine Dokuz Düşünce*, çev. Aysun Şişik, Metis Yayınları, İstanbul, 2009.

Gökberk, Macit, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, 20. Basım, İstanbul, 2010.

Gracia, Jorge, J., E., *İntroduction to the Problem of İndividuation in the Early Middle Ages*, Philosophia Verlag, München, Vien, 1984.

Hünler, Hakkı, *Aktarımlar ve Notlar*, Peters, Francis E., "Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü" içinde, çeviren ve hazırlayan Hakkı Hünler, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2004.

İbn Rüşd, *İkinci Analitikler'in Orta Şerhi, Telhîsu Kitâbi'l-Burhân*, çev. Hacı Kaya, Klasik, İstanbul, 2015.

İbn Sina, *Kategoriler*, çev. Muhittin Macit, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2014.

İbn Sina, *Mantığa Giriş*, çev. Ömer Türker, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2014.

İplikçioğlu, Bülent, *Helen ve Roma Tarihinin Anahatları*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2007.

Kılıç, Elmas, *De Consolatione'ye Göre Felsefenin İşlevi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1994.

Kıran, Zeynel, *Dilbilim Akımları*, Onur Yayınları, İkinci Baskı, Ankara, 1996.

Kuçuradi, İonna, *Etik*, Türk Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 2006.

Magee, John, *Boethius*, "A Companion to Philosophy in Middle Ages" içinde, (Ed.) Jorge J. E. Gracia, Timothy B. Noone, Blackwell Publishing, United Kingdom, 2002, s. 217-226.

Magee, John ve Marenbon, John, *Appendix: Boethius' Works*, "The Cambridge Companion to Boethius" içinde, (Ed.) John Marenbon, Cambridge University Press, New York, 2009, s. 303-310.

Marenbon, John, *Boethius*, Oxford University Press, New York, 2003.

Marquet, Yves, *Fârâbî'de İniş ve Yükeliş: İkiye Ayrılan Bir Bağlantı Zinciri*, çev. Kenan Gürsoy, "Uluslararası İbn Türk, Hârezmî, Fârâbî, Beyrûnî, ve İbn Sînâ Sempozyumu Bildileri" içinde, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayını, Sayı: 42, Ankara, 1990, s. 203-211.

Martin, Christopher, J., *The logical textbooks and their influence*, "The Cambridge Companion to Boethius" içinde, (Ed.) John Marenbon, Cambridge University Press, New York, 2009, s. 56-84.

Maurer, Armand, *Medieval philosophy, An İntroduction*, Pontifical İnstitute Of Medieval Studies, Toronto, Ontario, 1982.

Menne, Albert, *Mantığa Giriş*, çev. Lokman Çilingir, Elis Yayınları, Ankara, 2005.

Moorhead, John, *Boethius' Life and the World of Late Antique Philosophy*, "The Cambridge Companion to Boethius" içinde, (Ed.) John Marenbon, Cambridge University Press, New York, 2009, s. 13-33.

Özlem, Doğan, *Mantık*, *klasik/sembolik mantık, mantık felsefesi*, İnkılâp Kitabevi, 9. Baskı, İstanbul, 2007.

Peters, Francis, E., *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*, çeviren ve hazırlayan Hakkı Hünler, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2004.

Porphyre, *İsagoge*, Traduction et Notes par J. Tricot, Librairie Philosophique J. Vrin, Paris, 1947.

Porphyrios, *İsagoji*, çev. Hamdi Ragıb Atademir, Konya, 1948.

Porphyrios, *İsagoge*, *Aristoteles'in Kategorilerine Giriş*. çev. Betül Çotuksöken, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1986.

Porphyrius, *İsagoge*, çev. Boethius, Boethius, "In Isagogen Porphyrii commentarium, editio secunda", "In Isagogen Porphyrii Commentarium editio duplex" içinde, (Ed.) G.Schepps-S.Brandt, Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum, XLVIII, Viyana, 1906.

Porphyry, *On Aristotle Categories*, Translated by Steven K. Strange, Bloomsbury, Great Britain, 2014.

Robert, Paul, *Le Nouveau Petit Robert*, *Dictionnaire Alphabétique et Analogique de la Langue Française*, Dictionnaires Le Robert, Paris, 1993.

Ross, David, *Aristoteles*, çev. Ahmet Arslan, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul, 2011.

Strange, Steven K., *Introduction*, Porphyry, "On Aristotle Categories" içinde, Translated by Steven K. Strange, Bloomsbury, Great Britain, 2014, s. 1-12.

Suto,Taki, *Boethius on Mind,Grammar and Logic*, Brill, Leiden, Boston, 2012.

Tarnas, Richard, *Batı Düşüncesi Tarihi*, Cilt I, çev. Yusuf Kaplan, Külliyat Yayınları, İstanbul, 2011.

Taşdelen, İskender, *Mantığın Gelişimi*, (Ed.) David Grünberg, Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2424, Ankara, 2013.

Terziyan, Tomas, *Boethius'ta Trinitas Anlayışı*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009.

Tricot, Jean, *Notice*, Porphyre, "İsagoge" içinde, Traduction et Notes par J. Tricot, Librairie Philosophique J. Vrin, Paris, 1947, s. 5-8.

Türer, Celal, *Porphyrios*, Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni, Antikçağ Yunan Düşüncesi Ortaçağ Düşüncesi, Cilt II, İnsan Yayınları, İstanbul, 2015, s. 507-520.

Türker-Küyel, Mübahat, *Aristoteles ve Fârâbî'nin Varlık ve Düşünce Öğretileri*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1969.

Türker-Küyel, Mübahat, *Fârâbî'nin Peri Hermeneias Muhtasarı*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını-Sayı: 33, Ankara, 1990.

İnternet Kaynakları:

Atademir, H. R., *Porphyrios ve Ebheri'nin İsagoci'leri*, DTCFD. Cilt 6, Sayı 5, 1948, s. 461-468.
<http://dtcfdergisi.ankara.edu.tr/index.php/dtcf/article/view/2311/1987>

Erişim Tarihi: 10.11.2017

Cohen, S., Marc, *Aristotle's Metaphysics*, "The Stanford Encyclopedia of Philosophy", (Winter 2016 Edition), (Ed.) Edward N. Zalta.
<https://plato.stanford.edu/archives/win2016/entries/aristotle-metaphysics/>.

Erişim Tarihi: 02.03.2018

Lafleur, Claude; Carrier, Joanne, *Alexandre d'Aphrodise et l'abstraction selon l'exposé sur les universaux chez Boèce dans son Second commentaire sur l'« Isagoge » de Porphyre,* "Laval théologique et philosophique", 681 (2012): 35–89. DOI : 10.7202/1010216ar <id.erudit.org/iderudit/1010216ar>

Erişim Tarihi: 04.02.2018

Özpilavcı, Ferruh, *Ebü'l Ferec İbnü't Tayyib'in Eisagoge Şerhi*, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 19/ 2009, s. 105-149. <http://dergipark.gov.tr/sakaifd/issue/20602/219539>

Erişim Tarihi: 10.11.2017

Studtmann, Paul, *Aristotle's Categories*, "The Stanford Encyclopedia of Philosophy" (Fall 2018 Edition), (Ed.) Edward N. Zalta. <https://plato.stanford.edu/archives/fall2018/entries/aristotle-categories/>

Erişim Tarihi: 02.03.2018

EKLER

EK A: BOETHİUS'A GÖRE, EN YÜKSEK CİNS İLE BİREY ARASINDAKİ YÜKLEM DÜZENİ [1223]

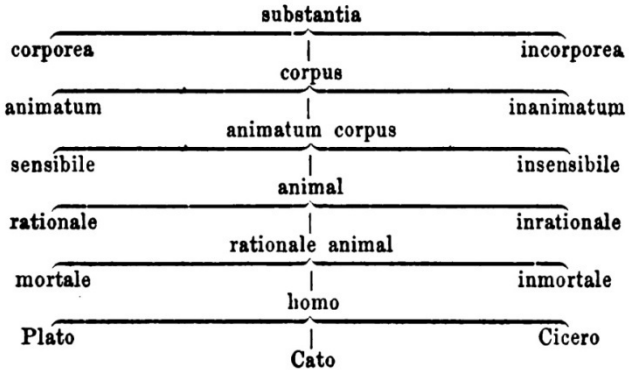

EK B: ANTON DUMİTRİU'YA GÖRE, PORPHYRİOS AĞACI [1224]

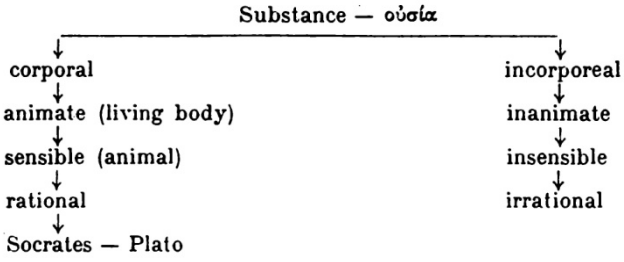

[1223] Boethius, Anicius, Manlius, Severinus,, *In Isagogen Porphyrii Commentarium editio duplex*, (Ed.) G.Schepps-S.Brandt, Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum, XLVIII, Viyana, 1906, s. 209.
[1224] Dumitriu, Anton, *History Of Logic,* Volume I, Abacus Press, Kent, 1977, s. 298.

EK C: JOHN MAGEE'YE GÖRE, BOETHİUS AÇISINDAN, EN YÜKSEK CİNSİN AYRIM EKSENLİ BÖLÜNÜŞÜ [1225]

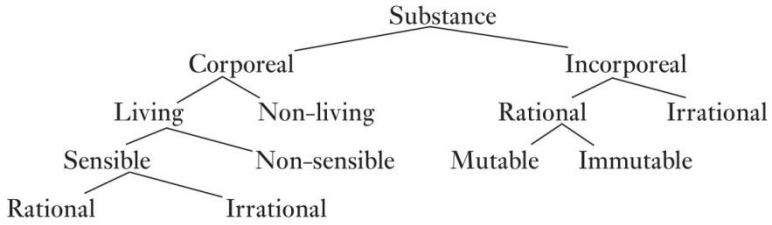

[1225] Magee, John, *Boethius*, "A Companion to Philosophy in Middle Ages" içinde, (Ed.) Jorge J. E. Gracia, Timothy B. Noone, Blackwell Publishing, United Kingdom, 2002, s. 223.